ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

Мақомоти гумрук ва нақши он дар таъмини бехатарии иқтисодӣ

ДУШАНБЕ - 2024

Ҳайати таҳририя:
н.и.и., дотсент Давлатов Х.М.
н.и.и., дотсент Муминзода А.
н.и.т., дотсент Мираков Қ.М.
муаллими калон Давлатов Ф.С.
Ҳамроев М.И.
Худойбердиев Ҷ.М.

Редколлегия:
к.э.н., доцент Давлатов Х.М.
к.э.н., доцент Муминзода А.
к.т.н., доцент Мираков К.М.
ст. препод. Давлатов Ф.С.
Хамроев М.И.
Худойбердиев Дж.М.

Маҷмӯаи маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи «Мақомоти гумрук ва нақши он дар таъмини бехатарии иқтисодӣ» маърӯзаҳои илмии иштирокчиёни онро фаро мегирад. Мақолаҳо умдатан ба баррасии асосҳои консептуалии таъмини амнияти иқтисодӣ дар заминаи рушди фаъолияти гумрукӣ, масоили мубрами рақамикунонӣ ва таъминоти кадрии фаъолияти гумрукӣ дар пасманзари таъмини амнияти иқтисодӣ, нақши низоми гумрукӣ дар амалисозии ҳадафҳои рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дурнамои тақвияти нақши низоми гумрукӣ дар таъмини амнияти иқтисод, ҷанбаҳои институтсионалӣ, ташкилию иқтисодӣ, техникӣ ва байналмилалӣ, таҷрибаи ҷаҳонии истифодаи низоми гумрукӣ дар таъмини амнияти иқтисодӣ, ва амсоли он бахшида шудаанд.

Масъулияти муҳтавои илмӣ, далелҳо, иқтибосҳо ба зиммаи худи муаллифони мақолаҳо аст.

==========

Сборник материалов международной научно-практической конференции на тему «Таможенный орган и его роль в обеспечении экономической безопасности» включает научные доклады участников конференции. Представленные научные статьи в основном посвящены исследованию концептуальные основы обеспечения экономической безопасности на основе развития таможенной деятельности,актуальные вопросы цифровизации и кадрового обеспечения таможенной деятельности в контексте обеспечения экономической безопасности,таможенная служба в системе институтов обеспечения экономической безопасности Республики Таджикистан,роль таможенной системы в реализации национальных приоритетов развития Республики Таджикистан,перспективы повышения роли таможенной системы в обеспечении экономической безопасности: институциональные, организационно-экономические, технические и международные аспекты, мировой опыт применения таможенной системы в обеспечении экономической безопасностии т.п.

Ответственность за подбор, точность фактов, цитат несут авторы опубликованных материалов.

Масъулони чоп: *Давлатов Х.М., Муминзода А., Абдуҷабборзода С., Абдуллоев М.М.*

Ответственные за выпуск: *Давлатов Х.М., Муминзода А., Абдуҷабборзода С., Абдуллоев М.М.*

© Мақомоти гумрук ва нақши он дар таъмини бехатарии иқтисодӣ. /Маҷмӯаи маводҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ (ш. Душанбе, 30-юми ноябри соли 2024). – Душанбе: ДДМИТ, 2024. –505 саҳ.

©Таможенные органы и их роль в обеспечении экономической безопасности. /Сборник материалов международной научно-практической конференции. (г. Душанбе, 30 ноябрь 2024 года). – Душанбе: ТГФЭУ, 2024. – 505 с.

Сухани ифтитоҳӣ

Меҳмонони гиромиқадр, ҳозирини арҷманд, иштирокчиёни конференсияи байналмилалии илмию амалӣ!

Иҷозат фармоед кори конференсияи байналмилалии илмӣ-амалиро дар мавзуи “Мақомоти гумрук ва нақши он дар таъмини бехатарии иқтисодӣ” кушода гуфта эълон намоям. Ҳамаи меҳмонони гиромиро ба Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон хайра мақдам гуфта, ба ҳар кадоми шумо тандурустии комил, саодати рӯзгор ва дар кори конференсияи имрӯза барору комёбиҳо таманно дорам.

Мехостам ба меҳмонони гиромӣ, алалхусус ба иштирокчиёни конференсия аз хориҷи кишвар арзи сипос ва эҳтироми самимонаи худро иброз намоям. Ҳамчунин бо арзи эҳтироми хоса роҳбарияти Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро, барои ҳамкориҳои мутақобилаи судманд ва ҷихати иштирок дар кори конфронси байналмилалии илмӣ-амалӣ хайра мақдам мегӯям.

Дар кори конфронс олимони варзидаи соҳаи иқтисод аз Федератсияи Россия, профессори кафедраи назарияи иқтисод ва муносибатҳои байналмилалии иқтисодии филиали дар шаҳри Ростов будаи Академияи гумруки Россия, доктори илмҳои иқтисодӣ Кочергина Татьяна Евгеньевна иштирок мекунанд, ки оид ба мавзуи «Таъсири трендҳои иқтисоди ҷаҳонӣ дар ташаккулёбии низомҳои гумрукӣ» маърӯза доранд. Инчунин, мудири кафедраи назарияи иқтисод ва муносибатҳои байналмилалии иқтисодии филиали дар шаҳри Ростов будаи Академияи гумруки Россия, номзади илмҳои филология, дотсент, Евграфовна Ольга Владимировна оид ба мавзуи «Хусусиятҳои хоси ташаккули қобилиятҳои кадрии мақомоти гумрук дар замони муосир» маърӯза хоҳанд кард. Дар кори конфронс мудири кафедраи молияи донишгоҳи давлатии Тирмизи Ҷумҳурии Ӯзбекистон, доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент Гадоев Суҳроб Ҷумъақулович иштирок доранд, ки дар мавзуи «Нақши гумрук дар фаъолияти иқтисодии давлат» баромад мекунанд.

Ҳамчунин дар кори конфронс, намояндаи Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, муовини сардори Донишкадаи такмили ихтисоси Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники хадамоти гумрук Маҳмадҷонов Манучеҳр Додарҷонович оид ба мавзуи «Танзими гумрукӣ - тарифии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ ҳамчун омили таъмини амнияти иқтисодӣ» иштирок ва баромад доранд.

Бори дигар тамоми иштирокчиёни конференсияро шодбош мегӯям ва ёдовар мешавам, ки баромадҳо дар ҷаласаи ифтитоҳӣ ба тариқи ҳузурӣ ва маҷозӣ ва бо ду забон – тоҷикӣ ва русӣ ба роҳ монда мешавад. Баъд аз нисфирӯзи кори конференсия дар бахшҳо идома меёбад.

Ҳозирини гиромӣ, қабл аз ҳама, мехоҳам ёдовар шавам, ки маҳз бо шарофати ба даст овардани Истиқлолият, ки нишони барҷастаи симо ва ташаккули таърихӣ, кафили пешрафт, рамзи асолату ҳуввият, шарти бақои миллат ва пойдориии давлат мебошад, имкони гузаронидани чунин чорабиниҳоро пайдо намудаем.

Иқдомҳои пайгиронаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар раванди зуҳур ва таърихи ташаккули истиқлоли миллати тоҷик ва бунёди давлати соҳиистиқлоли пешрафта, сулҳдӯст ва мутамаддин, Ҷумҳурии Тоҷикистон, суннатҳои беш аз сеҳазорсолаи давлатдорӣ, асолати таърихию фарҳангӣ, маънавиёти ғанӣ ва ҳувияти миллиро бедор намуда, ба онҳо неруву тавони тоза эҳё намуд.

Мавзуи конфронси байналмилалии илмӣ-амалӣ ба яке аз самтҳои афзалиятнок ва бахши муҳими ҳаёти иҷтимоию сиёсии кишвар бахшида шудааст. Ин ҷо бамаврид аст, ки аз

суханронии Президенти мамлакат, Ҷаноби олӣ, Эмомалӣ Раҳмон ёдовар шавем, ки фармудаанд: «Дар ҳақиқат гумрук дар ҳаёти ҳар як давлати соҳиистиқлол аҳамияти фавқулодда дорад ва гузашта аз ин дарвозаи давлат аст, зеро аз кори мақомоти гумрук на танҳо таъмини молиявии соҳаҳои гуногуни фаъолияти давлат, балки бехатарии иқтисодӣ, фарҳангӣ, идеологӣ ва экологии он вобастагии бевосита дорад».

Эътирофи нақши мақомоти гумрук дар сатҳи роҳбарияти олии давлат моро водор менамояд, ки ба таърихи эҳёи гумруки кишвар назар афканем ва раванди ташаккулёбии онро то ба сатҳи як пояи неруманди давлат пайгирӣ кунем. Баъди пошхӯрии давлати абарқудрати Шуравӣ танҳо як нуқтаи гумрукии Панҷи Поён мерос монда ва беш аз дуюнимҳазор километр марзҳои маъмурӣ, ки бо собиқ ҷумҳуриҳои Шуравӣ доштем, табдил ба сарҳади давлатӣ гардид. Барои то ба сатҳи имрӯза расидани мақомоти гумрук пеш аз ҳама дастгирии бевоситаи Сарвари давлат ва фаъолияти бенуқсони кормандони тамоми зинаҳои гумрук лозим буд. Хушбахтона, мақомоти гумрук аз оғози солҳои истиқлол то имрӯз аз як бахши нисбатан маҳдуд ба институти муқтадири таъминкунандаи амнияти иқтисодию тиҷоратӣ ва фарҳангию иҷтимоӣ мубаддал гаштааст.

Таҷрибаи ҷаҳонии даҳсолаҳои охир нишон медиҳад, ки таъмини суръати баланди рушди иқтисодӣ аз сатҳи баланди ҳамгироӣ бо иқтисодиёти ҷаҳонӣ вобаста аст. Аз ин лиҳоз, имрӯзҳо ҳадаф, вазифаҳо ва самтҳои асосии рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти таъсироти танзими гумрукӣ ҳамчун васоити танзими давлатии фаъолияти савдои хориҷӣ ба раванди ҳамгироии иқтисодиёти миллӣ дар фазои иқтисодиёти байналмилалӣ муайян карда мешавад.

Ҳозирини гиромӣ, боиси ифтихор аст, ки дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон олимон ва собиқадорони мақомоти гумрук аз солҳои нахустини фаъолияти Донишгоҳ инҷониб, дар соҳаҳои мухталифи тахассусӣ фаъолияти илмию омӯзгорӣ доранд. Олимон ва устодони ботаҷриба, ба мисли шодравон Ҳасанов К.Ҳ., Насриддинов Ф.Б., Мираков Қ.М., Абдулоев М.М., Шомуддинов О.Д дар самти тайёр намудани кадрҳои болаёқат ва мутахассисони соҳаи мақомоти гумрукӣ саҳми арзанда доранд. Илова бар ин, дар тайёр ва таҳияи санадҳои меъёрӣ–ҳуқуқӣ, аз ҷумла бобҳои алоҳидаи Тафсири Кодекси гумрук иштирок намуда, аз ҷониби Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо медалҳои «Барои таҳкими ҳамкориҳои мутақобила» ва дигар мукофотҳои хотиравӣ, сарфароз гардонида шудаанд.

Натиҷаи самаранокии ҳамкориҳои судманд, ин фаъолияти самарабахши шогирдон ва дастпарварони Донишгоҳ дар ҷузъу сохторҳои Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Дар хотимаи сухан, ба иштирокчиёни конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар баррасӣ ва муҳокимаи масоили мубрами соҳа ва пешниҳодҳои самарабахши назариявии аз лиҳози илмӣ асоснок, ҷиҳати тақвияти самтҳои афзалиятноки мақомоти гумрук, комёбӣ ва барор орзумандам.

Ректори Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон,
н.и.и., дотсент Абдуалимзода Ҳ.А.

МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Абдуалимзода Ҳ.А. - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Нахимов 64/14. Телефон: 2310201. E-mail: hakim-s-1980@bk.ru

Мақола ба омӯзиши баъзе масъалаҳои назариявӣ ва амалии таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити муосир бахшида шудааст. Аз ҷумла, унсурҳои сохтории таъмини амнияти иқтисодӣ муайян ва асоснок карда шуда, як қатор самтҳои стратегии таъмини амнияти иқтисодӣ дар Иттиҳоди Аврупо баррасӣ гардиданд. Дар асоси тадқиқоти гузаронидашуда имкони истифодаи равишҳои нави таъмини амнияти иқтисодӣ, аз ҷумла дар заминаи таъмини амнияти молиявӣ, сармоягузорӣ, саноатӣ, озуқаворӣ ва энергетикӣ асоснок карда шудааст.

Калидвожаҳо: иқтисод, амнияти иқтисодӣ, рақобатпазирӣ, амнияти сармоягузорӣ, мониторинг, рушди устувори иқтисодӣ, самаранокӣ.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Абдуалимзода Х.А. – к.э.н., доцент, ректор Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: Республики Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14. Телефон: 2310201. E-mail: hakim-s-1980@bk.ru

Статья посвящена исследованию некоторых теоретических и практических вопросов обеспечения экономической безопасности в современных условиях. В частности, выявлены и обоснованы структурообразующие элементы обеспечения экономической безопасности, а также рассмотрены ряд стратегических направлений обеспечения экономической безопасности в Европейском Союзе. На основе проведенного исследования обосновывается целесообразность применение новых подходов к обеспечению экономической безопасности, в частности на основе обеспечения финансовой, инвестиционной, производственной, продовольственной и энергетической безопасности.

Ключевые слова: экономика, экономическая безопасность, конкурентоспособность, инвестиционная безопасность, мониторинг, устойчивое развитие экономики, эффективность.

THEORETICAL ISSUES OF ENSURING ECONOMIC SECURITY IN MODERN CONDITIONS

Abdualimzoda Kh.A. – c.e.s., Associate Professor, Rector of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimova 64/14. Phone: 2310201. E-mail: hakim-s-1980@bk.ru

The article is devoted to the study of some theoretical and practical issues of ensuring economic security in modern conditions. In particular, the structure-forming elements of ensuring economic security have been identified and justified, and a number of strategic directions for ensuring economic security in the European Union have been considered. Based on the conducted research, the feasibility of using new approaches to ensuring economic security is substantiated, in particular on the basis of ensuring financial, investment, industrial, food and energy security.

Key words: economics, economic security, competitiveness, investment security, monitoring, sustainable economic development, efficiency.

Дар шароити муосир амнияти иқтисодӣ ҷузъи таркибии амнияти миллии кишвар буда, таъмини он вазифаи муҳимтарини давлат, ҷомеа, субъектҳои фаъолияти иқтисодӣ ва шахсони алоҳида ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ин омӯзиши масъалаҳои назариявӣ ва методологии таъмини амнияти иқтисодӣ аҳамияти муҳими илмию амалӣ дорад. Амнияти иқтисодӣ ҷузъи таркибии сиёсати иқтисодии кишвар буда, он дар низоми танзими давлатии иқтисодиёт мавқеи марказӣ дорад. Ҳадафи асосии таъмини амнияти иқтисодӣ ин ҳифзи истиқлолияти иқтисодии кишвар, таъмини суботи иҷтимоию иқтисодӣ, фароҳам овардани шароити муносиб барои рушди мутаносиби ҷомеа ва ғайра ба ҳисоб меравад.

Таҷриба нишон медиҳад, ки амнияти иқтисодӣ дар фароҳам овардани шароити мусоид барои фаъолияти босамари механизми бозорӣ, пешбурди сиёсати мувофиқи сохторӣ, дастрасӣ ба иттилоот барои субъектҳои бозор, диверсификатсияи ҳаҷми сармоягузорӣ ва сандуқи сармоягузорӣ, фароҳам овардани фазои сармоягузорӣ, нигоҳдорӣ ва рушди иқтидори истеҳсолӣ, иҷтимоӣ ва зеҳнӣ нақши муҳим дорад. Амнияти иқтисодӣ яке аз навъҳои муҳими амният аст, ки дар таъмини дигар самтҳои амнияти миллӣ, аз қабили ҷанбаҳои сиёсӣ, низомӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ саҳми муҳим дорад.

Бе таъмини амнияти иқтисодӣ рушди иҷтимоии мамлакатро таъмин кардан ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, он афзалиятҳои иқтисодии кишварро муайян намуда, дар сатҳи микро, макро, мезо ва мега баррасӣ карда мешавад. Амнияти иқтисодӣ бештар ба амнияти мудофиавӣ, экологӣ, иттилоотӣ, илмӣ-технологӣ, иҷтимоӣ, озуқаворӣ, демографӣ, идеологӣ, сармоягузорӣ ва ғайра таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, самти стратегии таъмини амнияти иқтисодӣ ин ташкил ва ҳифзи рақобати бозорӣ мебошад, ки барои он ба таҳияи қонунгузории чандир ва татбиқи сиёсати зиддиинҳисорӣ, тақсимоти бахшҳои афзалиятноки иқтисодиёт, дастгирии давлатӣ, таъмини устувории пули миллӣ ва ҳифзи моликият равона карда шудааст.

Амнияти иқтисодии кишвар чунин сатҳи рушди иқтисодии онро дар назар дорад, ки татбиқи манфиатҳои миллиӣ, фароҳам овардани шароити муносиб барои ҳастии фард ва ҷомеаро таъмин намуда, ба таҳдидҳое, ки ба рушди устувори иқтисодӣ ва бехатарии давлатҳо халал мерасонад, муқовимат намояд. Омилҳои дохилӣ ва берунии амнияти иқтисодиро ҷудо мекунанд, ки ба омилҳои дохилии амнияти иқтисодӣ таъмини энергетикии кишвар, сохтори институтсионалӣ, такмили заминаи ҳуқуқӣ, фазои мусоиди сармоягузорӣ ва рушди соҳибкорӣ, сатҳи таъмин будани кишвар бо захираҳои табиӣ, рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои мамлакат, вазъи низоми бонкӣ ва бозорҳои дахлдор, шартҳои гирифтани қарз, интизом дар соҳаи пардохтҳои ғайринақдӣ, захираҳои меҳнатӣ, сохтори истифодаи қувваи корӣ, сатҳи бекорӣ, ҳифзи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ, истифода ва таҳияи дастовардҳои навтарини илму техника, татбиқи сиёсати инноватсионӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Новобаста аз он, ки амнияти иқтисодӣ ба сифати объекти таҳқиқоти гуногун баромад кардааст, вале таърифи ягонаи он вуҷуд надорад. Дар таҳқиқоти мавҷуда амнияти иқтисодиро дар сатҳи инфиродӣ, ширкату корхонаҳо, фаъолиятҳои алоҳида, соҳа, минтақа ва давлатӣ баррасӣ намуда, барои мисол дар баъзе таҳқиқот амнияти иқтисодӣ маънои раҳоӣ аз камбизоатиро дар бар мегирад. Дар сатҳи давлатӣ бошад ҳамчун ҳолати доштани захираҳои кофии иқтисодӣ баррасӣ гардида, дар шароити муосир ҳамчун бехатарии таъминот ва дастрасӣ ба захираҳои бехатар, энергия ва ашёи хом муайян карда мешавад.

Ба ақидаи Красношек А.А. шарти асосии таъмини амнияти иқтисодӣ ин таъмини татбиқ ва риояи манфиатҳои ҳаётан муҳим, хислат ва сарчашмаи таҳдидҳо ва имконияти рафъи онҳо ба ҳисоб меравад [4]. Дар таҳқиқоти олим қайд шудааст, ки унсурҳои зерин

сатҳи таъмини амнияти иқтисодиро тавсиф дода, ба онҳо истиқлолияти иқтисодӣ, муътадилӣ ва устувории иқтисоди миллӣ ва қобилияти таъмини рушду тараққиёт шомил мебошанд. Ҳамчунин муҳаққиқ таъкид менамояд, ки барои таъмини амнияти иқтисодии давлат бояд сараввал амният дар сатҳи шахсият, субъектҳои микроиқтисодӣ, соҳа ва минтақа таъмин карда шавад.

Айни замон дар илм якчанд назарияҳо вуҷуд доранд, ки робитаи амнияти иқтисодиро бо ниёзҳои асосии инсон баррасӣ мекунанд. Барои мисол, назарияи ниёзҳои асосӣ, ки аз ҷониби Маслоу пешниҳод шудааст, нишон медиҳад, ки ниёзҳои асосии инсон дар шакли пирамида, аз поин ба боло қонеъ карда шуда, он аз ниёзҳои табиӣ оғоз мешавад. Дар идома ниёзҳои амниятӣ, эҳтиёҷоти иҷтимоӣ, баъдан эҳтиёҷоти равонӣ ва дар ниҳоят худшиносӣ ҷойгир аст. Тибқи назарияи Маслоу, қонеъ кардани ниёзҳои амнияти инсон аз ҷиҳати аҳамият дар ҷои дуюм меистад, ки аз бартарият доштани таъмини амнияти иқтисодӣ шаҳодат медиҳад [2].

Таҳлили сарчашмаҳои нишон медиҳад, ки дар илми муосир консепсияҳои гуногуни таъмини амнияти иқтисодӣ вуҷуд дорад. Барои мисол, Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх мафҳуми амнияти иқтисодиро ҳамчун қобилияти одамон, ҷомеаҳо ва оилаҳо барои қонеъ кардани ниёзҳои асосии худ тавассути устуворӣ ва нигоҳ доштани шаъну шарафи худ муайян кардааст. Мувофиқи консепсияи мазкур амнияти иқтисодӣ фарогирӣ манзил, ғизо, либос, гигиенаи умумӣ ва шахсӣ ба ғайр аз тамоми молу мулк ва хароҷоти марбут ба раванди таълим ва тандурустӣ мебошад.

Саидмуродзода Л.Х. ва Махкамов И.Ш. заминаҳои меъёрию ҳуқуқии таъмини амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳқиқ намуда, ба хулоса омаданд, ки шарти асосии таъмини амнияти иқтисодӣ аз нигоҳи институтсионалӣ ин таҳияи низоми ягонаи санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ мебошад. Ҳамчунин ба ақидаи муаллифон бо мақсади таъмини амнияти иқтисодӣ бояд санадҳои меъёриву ҳуқуқии соҳа бояд мунтазам мониторинг карда шуда, саривақт ба онҳо тағйиротҳои зарурӣ ворид карда шаванд. Ба андешаи мо, пешниҳоди муаллифон аҳамияти муҳими амалӣ дошта, такмили таъминоти институтсионалӣ ва ба талаботи замони муосир ҷавобгӯй будани онҳо шарти заминавии таъмини амнияти иқтисодӣ мебошад [6].

Бояд қайд намуд, ки дар шароити тавсеаи муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ ва истифодаи модели дарҳои кушод таъмини амнияти иқтисодӣ аз ҷумлаи масъалаҳои стартегӣ ва муҳим ба ҳисоб меравад. Дар баробари ин аҳамияти ин масъала аз он ҷиҳат муҳим аст, ки барои густариш ва рушди фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мутобиқати манфиатҳои миллӣ ба равандҳои ҷаҳонишавӣ зарур буда, дар самти таъмини амнияти иқтисодӣ бояд сиёсати мақсаднок, пайгирона ва мунтазам амалӣ карда шавад.

Муҳаққиқи ватанӣ Ашуров М. мафҳум ва муҳтавои амнияти иқтисодиро таҳқиқ намуда, онро дар сатҳи гуногун баррасӣ карда, омилҳои асосиеро муайян кардааст, ки ба сатҳи амнияти иқтисодӣ таъсир мерасонанд. Ба ақидаи муҳаққиқ мавқеи ҷуғрофӣ, иқтидори иқтисодӣ, низоми институтсионалӣ, афзалиятҳои сиёсати иқтисодӣ, сохтори минтақавӣ ва соҳавии иқтисодиёт, мавҷудияти захираҳо, сатҳи коррупсия ва сатҳи рушди низоми сиёсӣ аз ҷумлаи омилҳое ба ҳисоб мераванд, ки ба сатҳи амнияти иқтисодӣ таъсир мерасонанд [1]. Ба андешаи мо, дар ин ҷо бояд омилҳои дигар ба монанди сифати нерӯи инсонӣ, низоми миллии инноватсионӣ, вазъи бозор ва инфрасохтори молиявӣ ва дигар механизмҳои муосир, аз қабили татбиқи принсипҳои “иқтисодиёти сабз” ва рақамикунонии иқтисодиёт бояд баррасӣ карда шавад.

Яке аз масъалаҳои муҳим ва калидии таъмини амнияти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таъмини амнияти иқтисодӣ аз нигоҳи муносибатҳои андозӣ мебошад. Дар ин

самт солҳои охир як қатор корҳои назаррас ба анҷом расонида шуда, ислоҳоти соҳа ва ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси такмили низоми маъмурикунонии андоз гардиданд. Новобаста аз ин ҳанӯз ҳам дар ин самт мушкилоти муайян мавҷуд буда, гаронии андоз аз ҷумлаи онҳо ба ҳисоб меравад.

Самти дигар ин таъмини амнияти иқтисодӣ дар бахши молиявии кишвар, аз он ҷумла низоми бонкӣ ба ҳисоб меравад. Ҳамон тавре ки ниҳодҳои молиявию қарзӣ яке аз иштирокичёни фаъоли муносибатҳои иқтисодӣ ба ҳисоб меравад, онҳо дар фаъолиятҳои гуногуни иқтисодӣ, бахусус дар соҳаи истеҳсолоти моддӣ нақши хеле муассир мебозад.

Яке аз масъалаҳои душвор дар роҳи таъмини амнияти иқтисодӣ ин пешгирии падидаи қочоқи ҳама гуна молу маҳсулот мебошад. Қочоқи ҳама гуна молҳои истеҳсоли хориҷӣ аз манбаъҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ ба миқдори калон дар аксари мавридҳо дар баробари сабабҳои дигар, аз ҷумла, набудани дастгирӣ аз истеҳсолоти ватанӣ, ҳавасмандии истеҳсолкунандагони ватанӣ ва ноамниро дар ин самт коҳиш медиҳад. Аз ин рӯ, саъю кӯшиши ҳамаҷониба ва муборизаи ҷиддӣ дар баробари мубориза бар зидди қочоқ амниятро ба вуҷуд оварда, боиси рушди истеҳсолоти ватанӣ ва натиҷаҳои пурсамар дар таъсиси ҷойҳои корӣ нав мегардад.

Ҳамин тавр, таъмини амнияти иқтисодӣ вазифаи муҳимтарини давлат ва ҷомеа буда, дар ин самт бояд мониторинги пайваста амалӣ карда шавад. Вобаста ба ин бояд масъалаҳои таъмини рушди устувори иқтисодӣ бо афзоиши шумораи ҷойҳои корӣ, таъмини амнияти стратегӣ, ташаккули иқтисодиёти ба дониш асосёфта, ҳавасмандгардонии сармоягузорӣ, тавассути коҳиш додани хатарҳо дар тиҷорат, таъмини амният дар бахшҳои алоҳида ва махсусан ба масъалаи маҳалликунонии истеҳсолот таваҷҷуҳи хоса зоҳир карда шавад.

Дар ин замина мониторинг ва арзёбии нишондиҳандаҳои иқтисодии таъмини амнияти иқтисодӣ ба баланд бардоштани иқтидори умумии ташкилии низоми амният ва ноил шудан ба ҳадафҳои стратегӣ мусоидат мекунад. Дар асоси натиҷаҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои бехатарии иқтисодӣ чораҳои зарурӣ андешида шуда, барои баланд бардоштани муваффақияти инфиродӣ ва ташкилӣ тадбирҳо ва чорабиниҳои мушаххас амалӣ карда мешаванд.

Бо таҳлили нишондиҳандаҳои иқтисодии тамоюлҳои макроиқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонем хатарҳо ва таҳдидҳои муайянеро барои нигоҳ доштани низоми иқтисодӣ ва сиёсии кишвар муайян намоем. Дар ин ҷо, як қатор самт ва соҳаҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ислоҳоти муайян ва тадбирҳои ҳавасмандкунанда ниёз дорад. Тадбирҳои муайяни иқтисодӣ, ки сатҳи суботи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба ин васила сатҳи амнияти иқтисодии онро баланд мебардоранд ба афзоиши пасандозҳо ва сармоягузориҳо, баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ташкилоту муассисаҳо, кам кардани қарзи давлатӣ, сиёсати самараноки шуғли аҳолӣ, татбиқи самараноки сиёсати маориф ва илм, паст кардани сатҳи камбизоатӣ, баланд бардоштани заминаи технологии истеҳсолот бо мақсади баланд бардоштани ҳосилнокӣ ва рақобатпазирӣ дар саноат ва кишоварзӣ, таъмини сиёсати устувори зиддиинҳисорӣ ва сиёсати самараноку ҳамоҳангшудаи фискалӣ ва пулию қарзӣ вобаста мебошад.

Ба андешаи мо таъсири манфии такконҳо ва омилҳои берунӣ ба иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозо менамоянд, ки дар кишвари мо ҳам аз нигоҳи институтсионалӣ ва ҳам аз нигоҳи ташкилию иқтисодӣ бояд механизмеро таҳия ва татбиқ намояд, ки фарогири роҳҳои алтернативӣ ва абзорҳои муосир бошад. Дар ин самт бояд, пеш аз ҳама, ба объект, ҳолати воқеии иқтисодиёти миллӣ, низоми идоракунии он ва хавфу таҳдидҳо аҳамияти ҷиддӣ дода шавад. Вобаста ба ин бояд масъалаҳои меҳварии истиқлолияти иқтисодӣ, рушди

устувори иқтисодиёти миллӣ ва танзими механизмҳои аксуламал ба таҳдидҳои беруна таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда шавад.

Адабиёт

1. Ашуров, М. Назаре ба мафҳум ва муҳтавои амнияти иқтисодӣ / М. Ашуров // Осиё ва Аврупо. – 2021. – No. 4(8). – P. 170-178.

2. Глазов, М. М. Исследование проблем защиты окружающей среды и энергетической безопасности как элемент теории потребностей А.Маслоу / М. М. Глазов, И. П. Фирова // Труды кафедры Экономики и менеджмента РГГМУ / под редакцией И.П. Фировой. Том выпуск 3. – Санкт-Петербург: Издательство Россий-кого государственного гидрометеорологического университета, 2006. – С. 5-13.

3. Кодирзода, Д. Б. Вопросы обеспечения внешнеэкономической безопасности Республики Таджикистан в условиях интеграции в мировую экономику / Д. Б. Кодирзода, К. Х. Хушвахтзода, Б. М. Джумъаев // Международные отношения и безопасность. – 2022. – № 1(1). – С. 130-140.

4. Краснощек, А. А. Концепции экономической безопасности: теоретические аспекты / А. А. Краснощек // Сибирская финансовая школа. – 2010. – № 3(80). – С. 42-46.

5. Раупов, К. С. Баҳодиҳии қиёсӣ ба таҳдидҳои муосир дар таъмини амтинияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон / К. С. Раупов, И. Ҳ. Юнусов // Вестник ПИТТУ имени академика М.С. Осими. – 2018. – No. 2(7). – P. 94-105.

6. Саидмуродзода, Л. Ҳ. Заминаҳои меъёрию ҳуқиқии таъмини амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Л. Ҳ. Саидмуродзода, И. Ш. Махкамов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2022. – No. 1(40). – P. 374-383.

7. Султонов, З. С. Хусусиятҳои самтҳои стратегии таъмини амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон / З. С. Султонов, М. А. Махмудов, Ҷ. Р. Хасанов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2020. – No. 1(30). – P. 202-209.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Евграфова О.В.–к.ф.н., доцент, заведующий кафедрой экономической теории и международных экономических отношений Ростовского филиала государственного казенного образовательного учреждения высшего бразования «Российская таможенная академия»

Происходящие в современном мире системные и быстрые изменения в общественно-экономических отношениях, динамичное перераспределение ресурсов, ускорение процессов цифровизации для удовлетворения меняющихся индивидуальных и организационных потребностей акцентируют необходимость создания более динамичной и таргетированной модели работы с кадровым потенциалом таможенных органов. Система, ориентированная на результат и долгосрочное развитие, может осуществлять кадровую политику на основе трех факторов: организационная культура, цифровизация и гибкость профессиональной роли сотрудника.

Ключевые слова: таможенные органы, кадровый потенциал, экономическая безопасность, организационная культура, профессиональная культура таможенников, эффективность, управленческая модель

FEATURES OF FORMATION OF HUMAN RESOURCES POTENTIAL OF CUSTOMS AUTHORITIES IN MODERN CONDITIONS

Evgrafova O.V. – PhD, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory and International Economic Relations of the Rostov branch of the State Budgetary Educational Institution of Higher Education "Russian Customs Academy"

The systemic and rapid changes in socio-economic relations, the dynamic reallocation of resources, and the acceleration of digitalization processes to meet changing individual and organizational needs in today's world emphasize the need for a more dynamic and targeted model of working with Customs human resources. A system that is results-oriented and long-term development-oriented can implement HR policies based on three factors: corporate culture, digitalization and professional role flexibility.

Keywords: customs authorities, personnel potential, economic security, organizational culture, professional culture of customs officers, efficiency, management model

ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛИ НЕРӮИ КАДРИИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Евграфова О.В. – н.и.ф., дотсент, мудири кафедраи назарияи иқтисод ва равобити байналмилалии иқтисодии Филиали Муассисаи давлатии хазинадории таҳсилоти олии Русия «Академияи гумруки Русия»

Тағйироти системавӣ ва босуръати муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ, тақсимоти босуръати захираҳо, суръатбахшии равандҳои рақамисозӣ барои қонеъ кардани ниезҳои тағйиребандаи инфиродӣ ва ташкилӣ зарурати эҷоди модели динамикӣ ва мақсадноки кор бо иқтидори кадрҳои мақомоти гумрукро таъкид мекунанд. Системаи ба натиҷа нигаронидашуда ва рушди дарозмуддат метавонад сиесати кадрҳоро дар асоси се омил амалӣ кунад: фарҳанги ташкилӣ, рақамисозӣ ва чандирии нақши касбии корманд.

Калимаҳои калидӣ: мақомоти гумрук, иқтидори кадрӣ, амнияти иқтисодӣ, фарҳанги ташкилӣ, фарҳанги касбии гумрук, самаранокӣ, модели идоракунӣ

Федеральная таможенная служба России успешно справилась с вызовами текущего кризисного момента. Но по мере того, как мир переходит к представлению о новом мировом устройстве, система подготовки кадров для таможенных органов, основанная на традиционных методах, перестает быть эффективной. На смену должна прийти более гибкая и оперативная модель, построенная на трех взаимосвязанных принципах: профессиональная культура, цифровизация и трансформация требований к профессиональной роли.

Чтобы повысить эффективность деятельности таможенных органов, кадровым службам следует переосмыслить основные принципы формирования кадрового потенциала в контексте изменений: труд рассматривается как «талант»; основой для развития сотрудников является корпоративная цель, а классическая иерархия превращается в сеть команд [3].

Цель данной статьи – рассмотреть новые возможности развития кадрового потенциала таможенных органов в условиях системной трансформации российской и мировой экономик.

Неопределенность факторов внешней среды стимулируют изменения в области системы формирования кадрового потенциала таможенных органов. Как это происходит? На наш взгляд, прежде всего, за счет переосмысления организационных процессов в трех фундаментальных областях: профессиональная культура (которую в данном контексте мы

отождествляем с организационной культурой), цифровизация и трансформация требований к профессиональной роли. По результатам исследования образа будущего сотрудника таможенных органов те подразделения, которые готовы к предстоящим изменениям, обладают тремя характеристиками: четко определяют свою миссию и ценности; работают, ориентируясь на эффективность, и растут за счет расширения своих возможностей в области обучения и инноваций [4], что способствует позитивным изменениям в девяти императивах (рисунок 1).

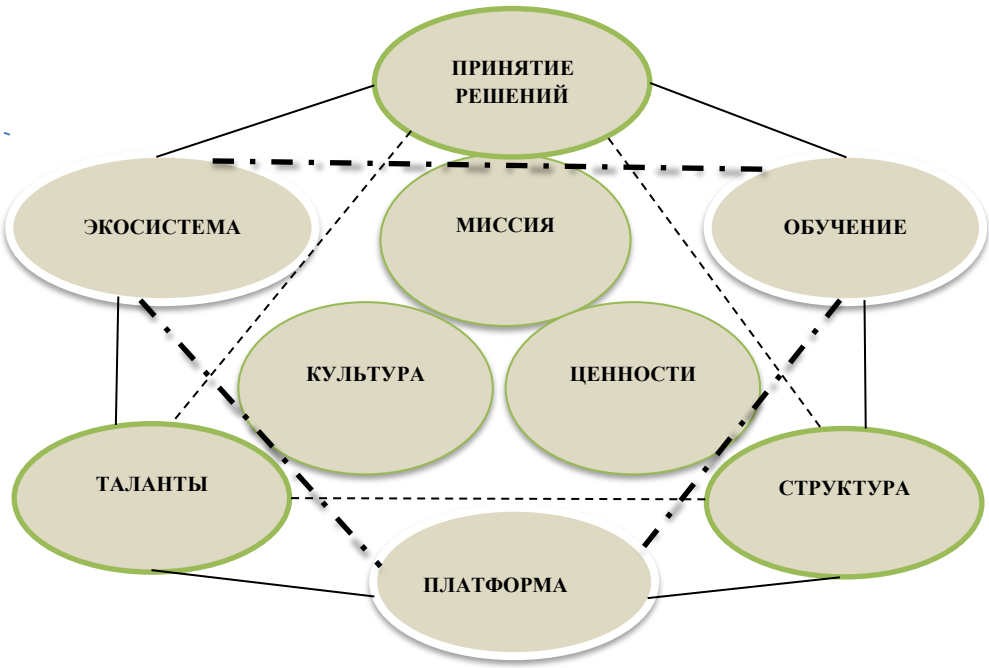

Рис. 1. Императивы эффективной организации

Рассмотрим эти характеристики более подробно. Во-первых, в рамках профессиональной культуры кадровый потенциал таможенных органов должен формироваться на основе четкого понимания сотрудниками миссии и ценностей таможенной службы, что будет способствовать росту вовлеченности и сокращению количества коррупционных проявлений. Главный принцип, на котором строится организационная культура таможенной системы, – это принцип законности. В современных условиях такое видение – это не выбор, а необходимость [2].

Руководители кадровых служб могут сыграть ключевую роль в том, чтобы сотрудники осуществляли свою деятельность в соответствии с ценностями и целями таможенной службы: смоделировать желаемый образ мышления и поведения сотрудников, определить «ценностные моменты», реализовать набор норм и моделей поведения, изменить подходы к найму и формированию кадровых ресурсов.

Формирование кадрового потенциала сегодня невозможно без мониторинга факторов внешней среды, анализа и прогноза влияния этих изменений на ситуацию в таможенной службе [5]. На основании этих прогнозов кадровым службам необ-ходимо формировать перечень компетенций и подходов к развитию сотрудников для обеспечения ее эффективности во времена непрекращающихся перемен. Это напрямую связано с эффективностью управления талантами: в современном мире уже недостаточно руководствоваться принципом «иерархичной взаимозаменяемости талантов», перевод

компетентных специалистов на ведущие должности способствует росту вовлеченности сотрудников в их профессиональную деятельность.

Наращивание кадрового потенциала для проведения изменений должно основываться на понимании того, что организационная культура – это фундамент, на котором строится вся деятельность таможенной службы, и ее формирование в современных реалиях должно быть системным и последовательным.

Во-вторых, цифровизация всех сфер жизни общества очевидно влияет на эффективность деятельности таможенных органов, что диктует необходимость совершенствования процессов управления кадровым потенциалом, построения карьерных траекторий сотрудников, ротацию кадров «под конкретные задачи» [2].

Поскольку многие профессиональные роли изменчивы и требуют постоянного совершенствования, эффективность сотрудника все чаще будет связана с имеющимися у него цифровыми навыками, поэтому чтобы достичь своих стратегических целей таможенным органам потребуется переквалифицировать или повысить квалификацию значительной части своих сотрудников. Внедрение IT-технологий требует от сотрудников дополнительных знаний в области Big Data и искусственного интеллекта. В этом отношении HR департаменты должны быть стратегическим партнером руководителей, обеспечивая наличие необходимых кадров для достижения основных целей: это может быть достигнуто планированием, мониторингом, анализом мотивационных и профессиональных тенденций персонала для оценки возможных пробелов в квалификации. Фокус на цифровых навыках может способствовать разделению сотрудников на тех, кто может выполнять специфические и универсальные функции.

И наконец современный мир требует трансформация требований к профессиональной роли сотрудника таможенных органов. В этом императиве необходимо акцентировать внимание на то, что в условиях быстрых и постоянно меняющихся факторов внешней среды система формирования кадрового потенциала таможенных органов как фактора экономической безопасности должна быть трансформационной, а не ситуационной, фрагментарной, что потребует от сотрудников гибкого восприятия не только традиционных, но и современных методов обучения.

Опыт прошлых экономических кризисов показывает, что организации должны действовать быстро, чтобы создать критически важные кадровые возможности. Кадровым службам следует подумать о том, чтобы профессиональные роли соответствовали личности соискателя и его жизни в целом [1]. В каждой организации работают сотрудники, которые не обязательно стремятся к вертикальному карьерному росту, а пробуют себя в разных ролях в разное время в рамках организации. Если специалисты кадровых служб будут больше ориентироваться на профессиональные навыки, то смогут найти талантливых сотрудников в тех подразделениях, которые по формальным признакам не могут соответствовать искомой профессиональной роли (рисунок 2) [6].

Рис. 2. Трансформация принципов формирования кадрового потенциала таможенных органов

Таким образом, реалии акцентируют необходимость трансформации управления кадровым потенциалом таможенных органов. На первый план выходит ориентация на вовлеченность, гибкость и мотивированность, корреляцию ценностей сотрудников с миссией таможенной службы, приоритет стратегического планирования в управлении талантами, развитие экосистемы кадровых ресурсов [7, 8]. Кадровым службам необходимо сотрудничать с технологическими решениями в области управления персоналом на всех этапах жизненного цикла сотрудников - от обучения, привлечения талантов и управления эффективностью до повышения производительности труда.

Современные процессы, происходящие в мире, безусловно, являются испытанием, но они могут стать триггерами кардинальных и эффективных изменений, перехода к новым управленческим моделям в сфере кадрового потенциала таможенных органов, что позволит создать устойчивую и гибкую систему, уверенно функционирующую в кризисных условиях.

Литература

1. Евграфова О.В. Трансформация принципов найма специалистов в современных условиях // Особенности государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в современных условиях. Материалы XI Международной научно-практической конференции. Ростов-на-Дону, 2024.

2. Евграфова О.В. Цифровые компетенции специалистов: рескиллинговые программы и рост эффективности // Академический вестник Ростовского филиала Российской таможенной академии. 2020. № 3 (40). С. 39-44.

3. Евграфова О.В. Человеческий капитал в контексте «поведенческой экономики» // Особенности государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в современных условиях. Материалы IX Международной научно-практической конференции. Ростов-на-Дону, 2022. С. 299-307.

4. Измайлова М.А. Значимость корпоративной культуры для устойчивости компаний в условиях кризисных явлений // МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). Т. 13. №1. 2022. С. 8-26.

5. Митрофанова Е.А., Митрофанова А.Е. Экосистемный подход для трансформации управления человеческими ресурсами // Лидерство и менеджмент. – 2022. – Том 9. – № 1. – С. 201-218.

6. Новые возможности: как HR может помочь построить организацию будущего [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://profdialogblog.ru/novye-vozmozhnosti-kak-hr-mozhet-pomoch-postroit-organizacziyu-budushhego

7. The Future of Jobs Report 2023 / WEF [Электронный ресурс]. URL: https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/.

8. Future proof: solving the «adaptability paradox» for the long term [Электронный ресурс]. URL: https:// www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/future-proof-solving-the-adaptability-paradox-for-the-long-term.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ТАМОЖЕННОЙ СИСТЕМЫ РОССИИ ПОД ВЛИЯНИЕМ ТРЕНДОВ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Кочергина Т.Е. - д.э.н., профессор Ростовский филиал Российской таможенной академии (г. Ростов-на-Дону, Россия)

На примере таможенной системы РФ показано, что тренды мировой экономики обусловливают необходимость адаптации традиционных таможенных институтов к требованиям оперативного и стратегического характера, а также стратегической трансформации уже функционирующих систем. Трансформация таможенной системы определена как процесс структурной, элементной и функциональной адаптации к изменениям международных торговых отношений под влиянием трендов мировой экономики.

Ключевые слова: трансформация таможенной системы, тренды мировой экономики, цифровизация, интернет-торговля, искусственный интеллект.

TRANSFORMATION OF THE RUSSIAN CUSTOMS SYSTEM UNDER THE INFLUENCE OF GLOBAL ECONOMIC TRENDS

Kochergina T.E. - Doctor of Economics, Professor, Rostov Branch of the Russian Customs Academy (Rostov-on-Don, Russia)

Using the example of the customs system of the Russian Federation, it is shown that global economic trends necessitate the adaptation of traditional customs institutions to operational and strategic requirements, as well as the strategic transformation of already functioning systems. Transformation of the customs system is defined as a process of structural, elemental and functional adaptation to changes in international trade relations under the influence of global economic trends.

Keywords: customs system transformation, global economic trends, digitalization, online trade, artificial intelligence.

ТАЪДИЛИ СИСТЕМАИ ГУМРУКИИ РУСИЯ ДАР ЗЕРИ ТАЪСИРИ ТАМОИЛХОИ ИКТИСОДИИ ЧАХОН

Кочергина Т.Е. - доктори илмҳои иқтисод, профессори филиали Ростови Академияи гумруки Русия (Ростови лаби Дон, Россия)

Бо истифода аз мисоли системаи гумрукии Федератсияи Русия нишон дода шудааст, ки тамоюлҳои иқтисодии ҷаҳонӣ мутобиқ кардани муассисаҳои анъанавии гумрукиро ба талаботи дорои хусусияти амалиётӣ ва стратегӣ, инчунин тағироти стратегии системаҳои аллакай амалкунанда тақозо мекунанд. Тағйироти низоми гумрукӣ ҳамчун раванди мутобиқшавии сохторӣ, элементӣ ва функсионалӣ ба тағйироти муносибатҳои тиҷорати байналмилалӣ таҳти таъсири тамоюлҳои иқтисодии ҷаҳонӣ муайян карда мешавад.

Калидвожаҳо: трансформатсияи низоми гумрукӣ, тамоюлҳои иқтисодии ҷаҳонӣ, рақамисозӣ, тиҷорати онлайн, зеҳни сунъӣ.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью решения ряда теоретических и практических проблем адаптации таможенной системы России к основным изменениям мировой экономики.

Тренды современной мировой экономики имеют политическую, экономическую, институциональную, технологическую природу. К наиболее явным, обусловливающим качественные и количественные изменения таможенной среды, относят формирование экосистем и цифровых платформ; проникновение цифровых технологий (искусственный интеллект, «умное» производство, цифровые двойники и т.п.) во все сферы жизни; технологическое развитие стран мира на основе передовых технологий и их массовой коммерциализации; развитие бесконтактной экономики и т.д. [6].

Очевидно, что эти тенденции сигнализируют о завершении эпохи экономического, финансового, политического доминирования Запада во главе с США и формировании полицентричного мироустройства.

Непосредственное влияние на адаптацию таможенной системы РФ к изменяющимся мирохозяйственным отношениям оказывают увеличение объемов, изменение структуры международной торговли и усложнение логистики; технологический прогресс и цифровизация.

Рост мировой торговли по прогнозам Всемирной торговой организации в 2024 г. составит 2,6% и в 2025 г. – 3,3%, если будут снижены такие риски как геополитические потрясения и фрагментация международной торговли [2]. На мировом рынке отмечаются изменения, связанные с концентрацией продукции и диверсификацией экспорта в международной торговле, почти на 50% обеспеченные китайской экономикой. Эти тренды свидетельствуют об изменении соотношения страновых сил и росте экономической силы развивающихся стран Глобального Юга. Подтверждением этому служат данные о динамике доли развитых и развивающихся стран в мировой торговле, представленные в табл. 1.

Таблица 1.- Динамика доли развитых и развивающихся стран в мировой торговле,

1990 – 2022 гг., %.[8]

	1990	2000	2010	2020	2022
Экспорт					
Мир в целом	100,0	100,0	100,0	100	100,
Развитые страны	77,7	70,5	60,3	56,9	54,7
Развивающиеся страны	22,3	29,5	39,7	43,1	45,3

Импорт					
Мир в целом	100,	100,0	100,0	100,0	100,0
Развитые страны	79,8	73,4	63,3	60,5	59,5
Развивающиеся страны	20,2	26,6	36,7	39,5	40,5

Изменения в позиционировании развитых и развивающихся стран в международной торговле наряду с санкционным давлением обусловили корректировку таможенной политики РФ в направлении усиления взаимодействия со странами южного и восточного направления. С ними наращивается товарооборот и выстраиваются новые маршруты поставки товаров.

Например, российские контрсанкционные меры связаны с масштабными изменениями географии экспорта нефти и переориентацией ее поставок в страны Азиатско-Тихоокеанского региона (Индию и Китай), а также Турцию. Доля России в импорте нефти Индией составляет около 33%, а Китаем – около 18%. Важнейшим фактором, обусловившим конкурентоспособность российской нефти, стала ценовая скидка – дисконт относительно саудовской нефти достигает 10% [5, 14; 6].

Далее, развитие и применение цифровых технологий обусловили появление электронной торговли, что определило необходимость адаптации таможенной системы к стандартам *E*-коммерции, а именно сокращению административных, таможенных, фискальных ограничений и снижению бюрократического бремени при осуществлении международных *e*-сделок.

В связи с этим актуализируется проблема цифровизации таможенного администрирования, стратегические направления которой определены в Стратегии развития таможенной службы Российской Федерации до 2030 года [7]. Направления цифровизации таможенного администрирования обозначены в Цифровой повестке Евразийского экономического союза (ЕАЭС).

В 2023 г. на реализацию проектов цифровой трансформации Федеральной таможенной службы (ФТС) РФ было потрачено 2,91 млрд рублей [4].

Цифровая трансформация таможенной системы в 2023 г. обеспечила:

- выпуск 4 млн электронных деклараций на товары;
- расширение функциональных возможностей сервиса автоматического анализа снимков инспекционно-досмотровых комплексов (ИДК), что значительно увеличивает количество распознаваемых товарных групп;
- подписание соглашений об информационном взаимодействии ФТС РФ с различными ведомствами (Федеральной налоговой службой РФ, Министерством внутренних дел РФ, Банком России);
- реинжиниринг процессов регистрации объектов интеллектуальной собственности в таможенном реестре и технологий информационного взаимодействия таможенных органов с правообладателями (их представителями) при выявлении контрафактных товаров, перемещаемых через таможенную границу;
- внедрение в практическую деятельность таможенных органов технологий ведения контрольно-наблюдательного производства по делам об административных правонарушениях в электронном виде посредством АИС «Правоохрана» [6].

По информации компании LOGIRUS, с 1 апреля 2024 г. страны ЕАЭС перешли на единую систему управления рисками для контроля таможенной стоимости, что стало возможным в результате внедрения в практическую деятельность таможенных органов

технологий искусственного интеллекта. В частности, они применяются в инспекционно-досмотровых комплексах в целях эталонной фиксации товарных позиций на основе анализа снимков в автоматическом режиме. В перспективе внедрение сквозных технологий направлено на создание единой информационной системы «интеллектуального» пункта пропуска.

В 2024 г. запланировано введение в эксплуатацию серийного образца «интеллектуального» пункта пропуска на границе с Казахстаном в международном автомобильном пункте пропуска (МАПП) «Петухово» и на границе с Китаем в МАПП «Забайкальск». Речь идет о портальных инспекционно-досмотровых комплексах, эксплуатация которых сократит время досмотра грузового транспорта с 40 до 8 минут. Установка в ближайшие годы 42 портальных инспекционно-досмотровых комплексов позволит увеличить пропускные возможности на разных участках российской границы: по железной дороге в направлении Азово-Черноморского бассейна – до 152 млн тонн в год; по автомобильным дорогам пропуск большегрузных фур в грузинском направлении – в 5 раз; в азербайджанском направлении – в 7 раз; в направлении Казахстана – в 3 раза [6].

Но внедрение и совершенствование цифровых технологий в таможенный механизм сталкивается с проблемой человеческого фактора. Если часть решений, касающихся автоматического выпуска товаров с низким профилем риска, принимается без участия должностного лица, то более ответственные решения остаются прерогативой человека. Поэтому в Стратегии-2030 в качестве одной из основных сформулирована задача обеспечения подготовки квалифицированных кадров в области информационно-коммуникационных технологий [3].

В целом, стратегическая трансформация таможенной системы России будет связана с использованием методов искусственного интеллекта и обработки больших объёмов данных, внедрением самообучающейся интеллектуальной системы управ-ления рисками, внедрением технологий, обеспечивающих автоматическое совер-шение таможенных операций, в том числе автоматизирующих контроль правиль-ности классификации товаров и выявления нарушений, связанных с заявлением недостоверных сведений о классификационном коде товаров, а также с применением высокотехнологичных автоматических систем и устройств, направленных на предупреждение и пресечение незаконного перемещения делящихся и радиоактивных материалов. Искусственный интеллект планируется к применению [3] :

– в интеллектуальном пункте пропуска;

– в самообучающейся интеллектуальной системе управления рисками, функционирующей в режиме on-line;

– при автоматизации распознавания рентгеновских снимков инспекционно-досмотровых комплексов, в том числе, функционирующих в потоковом режиме;

– при организации международного транзита с применением интеллектуальных навигационных пломб;

– для обеспечения соблюдения запретов и ограничений, осуществления защиты прав интеллектуальной собственности, валютного контроля, выявления признаков противоправной деятельности на основе внедрение методов и технологий анализа больших объёмов неформализованных массивов данных с применением самообучающихся систем искусственного интеллекта.

Поэтому, уже сегодня ставится задача подготовки специалистов для работы с большими данными в проектируемых таможенных системах с искусственным интеллектом – в интеллектуальной таможне.

Актуальность этой задачи подтверждается существенным спросом на специалистов по анализу больших данных в различных отраслях экономики со следующим набором компетенций:

– структурирование данных из различных источников и формирование наборов данных (datasets) для машинного обучения;

– знание и применение на практике методов статистического анализа данных, построения математических моделей, методов машинного обучения и др.;

– владение навыками программирования и использования инструментов (framework) для работы с большими данными;

– способность к быстрой адаптации в заданной предметной области [3].

Унификацию и стандартизацию систем подготовки, переподготовки и повышения квалификации таможенных кадров обеспечивает международное сотрудничество в сфере профессионального развития кадров, которое, как правило, осуществляется на основе дву- и многосторонних договоров. В целях создания условий для идентичности понимания таможенными кадрами предоставляемой им информации в области таможенного оформления и таможенного контроля ФТС России заключены международные соглашения более чем с 70 странами и 5 интеграционными объединениями по вопросам сотрудничества и взаимопомощи таможенных служб на основе информационного взаимодействия и взаимного обмена сведениями [3].

Таким образом, увеличение объемов, изменение структуры и усложнение международной торговли детерминируют структурные, организационные и функциональные изменения в таможенном механизме РФ.

Структурные и организационные изменения связаны с появлением новых элементов в таможенной системе (центров электронного декларирования, новых таможенных постов) и трансформацией уже функционирующих (создание «интеллектуальных» пунктов пропуска).

Функциональные изменения обеспечиваются внедрением цифровых технологий в таможенный механизм, что дает возможность увеличивать количество выпуска электронных деклараций; совершенствовать функциональный потенциал инспек-ционно-досмотровых комплексов; обеспечивать информационное взаимодействие ФТС РФ не только с различными ведомствами внутри страны, но и за рубежом.

Литература

1.В 2024 году в России заработает первый интеллектуальный пункт пропуска. URL: https://www.alta.ru/logistics_news/.

2.ВТО прогнозирует рост мировой торговли в 2024 году. URL: https://www.alta.ru/external_news/109685/.

3. Башлы П.Н., Мачинский В.М., Кочергина Т.Е. Международное сотрудничество в сфере профессионального развития таможенных кадров // Вестник РТА. 2023. № 4. С. 100-111.

4. Годовые расходы ФТС на цифровую трансформацию достигли 2,9 млрд рублей. URL: https://www.tadviser.ru/index.php/.

5. Жуков С.В., Копытин И.А., Масленников А.О., Резникова О.Б., Синицын М.В. Трансформация мирового рынка нефти: драйверы и перспективы // Мировая экономика и международные отношения. 2023. Том 67. № 10. С. 5 – 18.

6. Кочергина Т.Е. Влияние трендов мировой экономики на трансформацию таможенного механизма Российской Федерации // Вестник РТА. 2024. № 2. С. 73-86.

7.Распоряжение Правительства Российской Федерации от 23 мая 2020 г. № 1388-р Стратегия развития таможенной службы Российской Федерации до 2030 года. URL: http: // static. government. Ru / media / files / gie4rZ826sr WmBy2w 8bltqy FkseUEHvO. pdf.

8.UNCTAD. Statistics. Data Centre. URL: https:/ / unctadstat. unctad. org/ datacentre/ dataviewer/ US.MerchVolumeQuarterly

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ ТОВАРОВ И ТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ

Рустам Р. - д.э.н., профессор кафедры экономического анализа Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: г. Душанбе 734067, улица Нахимова 64/14 тел: 555022000, 907708950. Email: farzona070489@.ru

Кудратова Ф.Р. - к.э.н., предподаватель кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: г. Душанбе 734067, улица Нахимова 64/14 тел: 907022000, Email: farzona070489@.ru

В данной статье рассмотрены вопросы современное состояние организации таможенного контроля товаров и транспортных средств. Проведён анализ существующих методов таможенных услуг на основе внедрения информационно-коммуникационных технологий, цифровизации, электронного обмена данными, учёта риска, создание условий для проведения таможенного контроля. Предложены основные направления улучшения работы, таможенных услуг, совершенствование инфраструктуры и модернизации материально-технической базы таможенной службы и развитие кадрового потенциала.

Ключевые слова: экспортно-импортные отношения, системный анализ, таможенный контроль, таможенные режимы, электронный обмен, учёт рисков, таможенное декларирование, международные нормы и нормативы.

CURRENT STATE OF DEVELOPMENT OF THE SYSTEM FOR ORGANIZING CUSTOMS CONTROL OF GOODS AND VEHICLES

Rustam R. - Doctor of Economics, Professor of the Department of Economic Analysis, Tajik State University of Finance and Economics. Address: Dushanbe 734025, Nakhimova strit 64/14 Email: tgneu@ Website: www.tgfeu.tj phone: 555022000

Kudratova F.R. - Candidat of Economics graduate student of the Institute of agricultural Economics taskhn of the Republic of Tajikistan. Address: Nakhimova strit 64/14 Email: tgneu@ Website: www.tgfeu.tj phone: 907022000, Email: farzona070489@.ru.

This article discusses the current state of organization of customs control of goods and vehicles. An analysis of existing methods of customs services was carried out based on the introduction of information and communication technologies, digitalization, electronic data exchange, risk accounting, and the creation of conditions for customs control. The main directions for improving work, customs services, improving infrastructure and modernizing the material and technical base of the customs service and developing human resources are proposed.

Key words: export-import relations, system Key words: export-import relations, system analysis, customs control, customs regimes, electronic exchange, risk accounting, customs declaration, international norms and regulations. analysis, customs control, customs regimes, electronic exchange , risk accounting, customs declaration, international norms and regulations.

ҲОЛАТИ КУНУНИИ ИНКИШОФИ НИЗОМИ ТАШКИЛИ НАЗОРАТИ ГУМРУКИИ МОЛ ВА ВОСИТАИ НАҚЛИЁТ

Рустам Р. - доктори илми иқтисод, профессори кафедраи таҳлили иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Душанбе 734067, кӯчаи Наҳимова 64/14 Тел: 555022000, 907708950. Email: farzona070489@.ru

Қудратова Ф.Р. - н.и.и., муаллими кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: Душанбе 734067, кӯчаи Нахимова 64/14 Тел: 907022000, Email: farzona070489@.ru

Дар мақола вазъи кунунии ташкили назорати гумрукии молу воситаҳои нақлиёт баррасӣ мешавад. Таҳлили усулҳои мавҷудаи хизматрасонии гумрукӣ дар асоси ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, рақамикунонӣ, табодули электронии маълумот, баҳисобгирии хавфҳо, фароҳам овардани шароит барои назорати гумрукӣ гузаронида шуд. Самтҳои асосии беҳбуди кор, хадамоти гумрукӣ, беҳбуди инфрасохтор ва таҷдиди заминаи моддию техникии хадамоти гумрук ва рушди нерӯи кадрӣ пешниҳод шудаанд.

Калидвожаҳо: муносибатҳои содироту воридот, таҳлили система, назорати гумрукӣ, низомҳои гумрукӣ, мубодилаи электронӣ*, баҳисобгирии таваккал, декларатсияи гумрукӣ, меъёру қоидаҳои байналмилалӣ.*

В условиях развития экспортно-импортных отношений важным направлением считается повышение результативности работы таможенной службы на основе всестороннего анализа производственно-хозяйственной деятельности их подразделений, используя принципы системного анализа. Здесь уместно выделить важнейшие задачи, решаемые подразделениями при осуществлении таможенного контроля ТиТС [2. 168].

Поэтому уточняя основные задачи анализа, целесообразным считаем сравнение результатов оценки эффективности деятельности таможенных органов, оценки их возможностей, а также резервов по предоставлению таможенных услуг и обеспечения эффективности контроля товаров и транспортных средств [3. 89].

Оценка выполненных исследований показывает, что анализ проводится на основе существующих методов используя показатели, характеризующие работу таможенных органов за ряд лет, учитывая их типизацию в реальных условиях функционирования и реализации других функций, изменения потоков, маршруты перевозки грузов, применения режимов и их рационального выбора, а также системы управления рисками [4. 65].

Опыт показывает, что развитие системы предоставления различных видов таможенных услуг возможно на основе внедрения информационно-коммуникационных технологий, цифровизации, электронного обмена данными, учета риска, создания условий для проведения таможенного контроля ТиТС [1. 65].

Исходя из этого, важным считаем исследование динамики изменения величины внешней торговли за 2007-2022 годы (табл.1). По результатам анализа установлено, что внешнеторговый оборот возрос на 58,37 %, при этом со государствами СНГ на -75,49% и с

другими странами увеличился на 43,43%. Также видно, что экспорт увеличился на 48,46%, а со странами СНГ возросла на 2,51 раза, и с другими странами увеличился на 27,09 процента, импорт возрос на 65,26%, и со странами СНГ на 57,99 процента, с другими странами на 77,77 процента.

В рисунке 1. показаны результаты изучения тенденция поступления таможенных платежей рассматриваемый период. Из данных видно, что соответственно таможенная пошлина, НДС, акциз и прочие платежи увеличились в 6,68; 6,53; 6,05 и 12,93 раза, а всего платежи на - 6,67 раза.

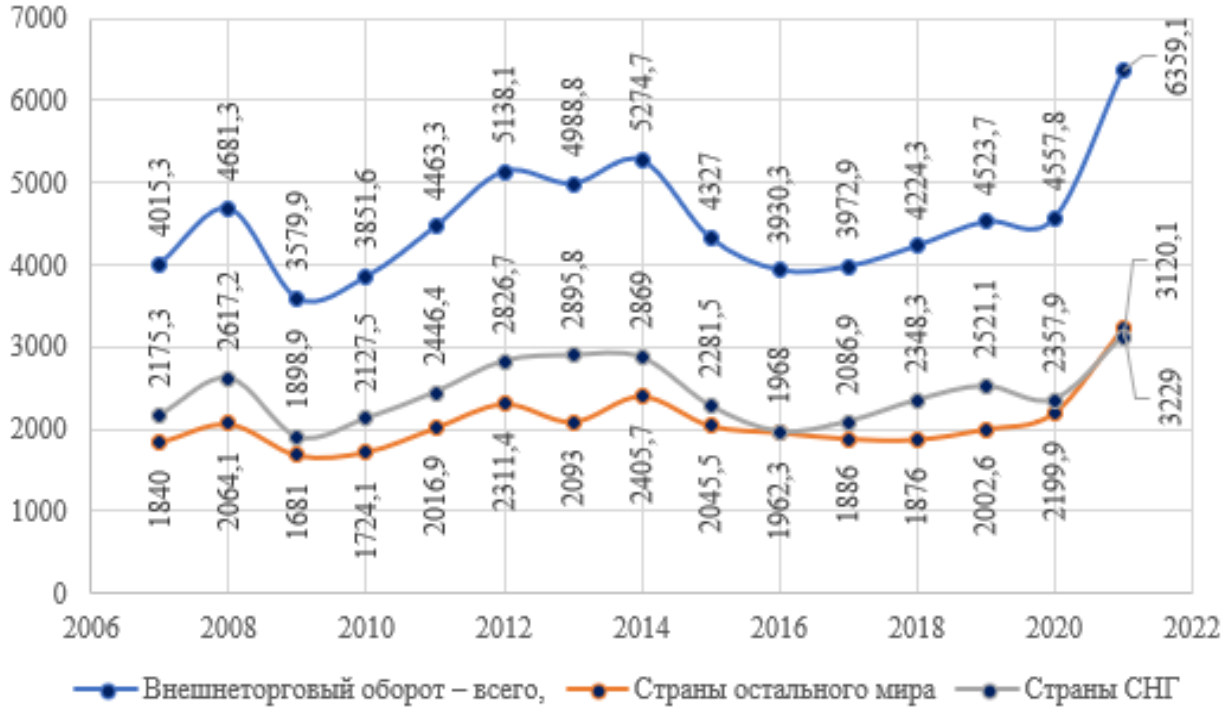

Рисунок 1. - Тенденция развития внешней торговли Таджикистана за 2007-2022гг.

Таблица 1. – Динамика внешней торговли Республики Таджикистан за 2007-2022гг. (млн. доллар).

Показатели	2007г.	2010г.	2016г.	2017г.	2018г.	2019г.	2020г.	2021г.	2022г.	2022г. к 2007г., в %
Внешнеторговый оборот – всего, в т. ч:	4015,3	3851,6	4327,0	3930,3	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	6359,1	158,37
Страны СНГ	1840,0	1724,1	2045,5	1962,3	1886,0	1876,0	2002,6	2199,9	3229,0	175,49
Страны остального мира	2175,3	2127,5	2281,5	1968,0	2086,9	2348,3	2521,1	2357,9	3120,1	143,43
Экспорт –всего, в т. ч.:	1468,1	1194,7	891,4	899,4	1198,0	1073,3	1174,4	3406,8	2179,6	148,46
Страны СНГ	228,9	161,2	226,7	294,4	430,7	530,3	445,9	289,4	574,7	2,51 раза
Страны остального мира	1239,2	1033,5	664,7	605,0	767,3	543,0	724,5	117,4	1574,9	127,09
Импорт-всего в т. ч.:	2547,2	2656,9	3435,6	3031,0	2774,9	3151,0	3349,3	3150,9	4209,5	165,26
Страны СНГ	1611,1	1562,9	1818,7	1673,5	1656,2	1818,0	2071,2	2068,4	2545,4	157,99
Страны остального мира	936,1	1094,0	161,9	1357,5	1118,7	1333,0	1278,1	1082,5	1664,1	177,77

***Источник:** Составлено автором на основе «Статистического ежегодника Республики Таджикистан». – Душанбе: «АСПРТ», 2023. -414с.- С.310

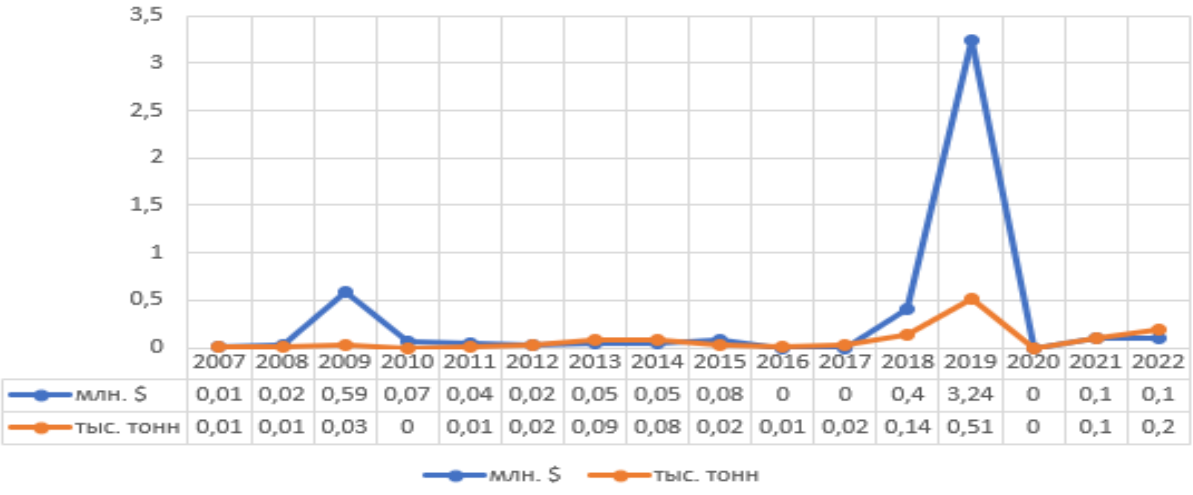

Рисунок 2. - Динамика таможенных платежей, поступивших в бюджет республики за 2007-2022 годы.

В рисунке 2 приведен объем таможенных платежей, поступивших в бюджет за анализируемый период. За указанные годы доля таможенных платежей в бюджет возрос на 15,15 процентного пункта, а также общий объем платежей, поступающих в бюджет, в 2022 году по сравнению с 2007 г. возросли в 6,64 раза.

Рисунок 3- Тенденция изменения осуществления ТК в Турсунзадевском ТП «Регар» за 2007-2022 годы (экспорт).

В рисунке 3 приведена тенденция изменения осуществления ТК на посту «Регар» за 2007-2022 годы. Анализ показывает, что экспорт возрос на 2,98 раза, импорт и

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
млн. $	0,01	0,02	0,59	0,07	0,04	0,02	0,05	0,05	0,08	0	0	0,4	3,24	0	0,1	0,1
тыс. тонн	0,01	0,01	0,03	0	0,01	0,02	0,09	0,08	0,02	0,01	0,02	0,14	0,51	0	0,1	0,2

внешнеторговый оборот соответственно увеличились на 2,28 и 2,38 раза, а количество оформленных ГТД при экспорте вырос на 40,26 раза, импорте увеличился на 57,15%.

Таким образом выводами авторов свидетельствует о том что, результативности таможенного контроля таможенной службой Республики Таджикистан в целом, хотя имеется улучшение в процессе организации и осуществлении таможенного контроля ТиТС, однако существуют некоторые проблемы: совершенствование механизма

осуществления ТК товаров и подвижного состава, согласно положений Конвенции Киото; улучшение способов взаиморасчета между декларантами и таможенными органами и Автотранспортными предприятиями, занимающимися перемещением товаров через таможенную границу; модернизация функционирующей ЕАИС таможенных органов и внедрение АРМ для сотрудников; низкий уровень обеспечения таможенных органов техническими средствами таможенного контроля; укрепление МТБ таможенных органов, улучшения системы подготовки, переподготовки и повышения квалификации работников; изучении и использование зарубежного опыта таможенного администрирования в процессе оптимизации работы таможенных органов республики; создании условий по усилении роли уполномоченного экономического регулятора для оказания услуг участникам ВЭД; соблюдение основных положений нормативно-правовых и законодательных актов, а также соблюдение международных норм и нормативов в области организации управления таможенного дела и др. В новых условиях приоритетным считаем изучении времени выпуска товаров при их выпуске из страны.

Литература

1. Абдукодирзода Дж.К., Хусаинов М.К. Совершенствование таможенной переработки и осуществления таможенного контроля товаров и транспортных средств в Таджикистане» //Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук №1 2023. -С. 63-70.

2. Агабалаев М.И. Организационно-правовые основы деятельности и основные функции таможенных органов Российской Федерации / М.И.Агабалаев. - М.: Экономика, 2016. -234 с.

3. Бойкова М. В. Зарубежный опыт таможенного администрирования / М.В. Бойкова; под общ.ред. В.В. Макрусова.-М.: РИО Российской таможенной академии, 2017.-130с.

4. Анализ внешнеэкономической деятельности предприятий. – М.: Финансы и статистика, 1991. -165 с.; Истомин С. И. Таможенное оформление и применение таможенных режимов/ Истомин С. И. -М.: Деловой двор, 2008. -280 с.; Раджабов Р.К., Хикматов С.И. Таможенная система: состояние, проблемы и инновационное развитие: под ред. профессора Факерова Х.Н./ Р.К. Раджабов, С.И. Хикматов. - Душанбе: Сумани кудрат, 2012. – 196 с.; Раджабов Р.К. Региональные особенности развития рынка таможенных услуг. Монография / Р.К. Раджабов.-Душанбе: Ирфон, 2014.-150с.; Хусаинов М. К. Управление экономическим развитием сферы услуг / М.К.Хусаинов. - М.: Компания спутник, 2005. -249с.

5. Джумъаев Б.М. Актуальные проблемы развития торговли услугами в условиях вступления Республики Таджикистан во ВТО / Б.М. Джуъаев.-Душанбе: Ирфон, 2012.-116с.

НАҚШИ ГУМРУК ДАР ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ ДАВЛАТ

Гадоев С.Ҷ. – н.и.б., дотсент мудири кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии Тирмиз

Нуриддинов С.З. - н.и.и., дотсент, мудири кафедраи иқтисодиёти корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға:734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14.

Дар мақола нақши гумрук дар фаъолияти иқтисодии давлат мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор дода мешавад. Муаллифон дар асоси таҳлили амиқи илмӣ мавқеи системаи

гумрукро дар рушди босуръати иқтисодиёти Тоҷикистон асоснок кардаанд. Инчунин аҳамияти тарифи гумрукӣ барои инкишофи тиҷорати байналмилалӣ нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: Гумрук, боҷи гумрукӣ, тарифи гумрукӣ, фаъолияти иқтисод, молҳои воридотӣ, рушди иқтисодӣ, даромад.

РОЛЬ ТАМОЖНИ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Гадоев С.Дж. – кандидат биологических наук, доцент заведующий финансовым отделом Тирмизского государственного университета

Нуриддинов С.З. - н.и.и., доцент заведующий кафедрой экономика предприятий и предпринимательство Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14.

В статье рассматривается роль таможни в экономической деятельности государства. На основе глубокого научного анализа авторы обосновали место таможенной системы в стремительном развитии экономики Таджикистана. Также показано значение таможенного тарифа для развития международной торговли.

Ключевые слова: таможня, таможенная пошлина, таможенный тариф, экономическая деятельность, ввозимые товары, экономическое развитие, доходы.

ROLE OF CUSTOMS IN THE ECONOMIC ACTIVITY OF THE STATE

Gadoev S.J. – Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Head of the Financial Department of Tirmiz State University

Nuriddinov S.Z.- scientific research, associate professor, head of the department of economics of enterprises and entrepreneurship Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimova street 64/14.

The article examines the role of customs in the economic activity of the state. Based on in-depth scientific analysis, the authors substantiated the place of the customs system in the rapid development of the economy of Tajikistan. The importance of customs tariffs for the development of international trade is also shown.

Key words: customs, customs duty, customs tariff, economic activity, imported goods, economic development, income.

Боҷҳои гумрукӣ як механизми муҳиме мебошанд, ки кишварҳо барои танзими интиқоли молу коло аз сарҳади худ истифода мебаранд ва онҳо ҷузъи муҳими сиёсати тиҷорати байналмилалӣ мебошанд. Ҳадафҳои асосии боҷҳои гумрукӣ ҳифзи саноати ватанӣ, ҳавасмандгардонии савдои одилонаи байналмилалӣ ва афзоиши даромадҳои давлатро дар бар мегиранд.

Боҷҳои гумрукӣ омили муҳимест, ки ба хароҷоти истеҳсолот ва нархи молҳо таъсир мерасонанд ва дар навбати худ ба гардиши савдои байналмилалӣ ва дар маҷмӯъ ба иқтисоди ҷаҳонӣ таъсир мерасонанд. Ҳарчанд воситаи муассир барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ ва иқтисодии кишварҳо мебошанд, онҳо баъзан метавонанд боиси афзоиши хароҷоти истеъмолӣ ва маҳдуд кардани тиҷорати озод гардад.

Тарифҳо андозҳо барои молҳое мебошанд, ки аз як кишвар ба кишвари дигар ворид карда мешаванд, ки аксар вақт барои ҳифзи саноати ватанӣ аз рақобати хориҷӣ истифода

мешаванд. Ин боҷҳо нархи молҳои воридотиро боло бурда, корхонаҳои маҳаллиро барои зиёд кардани истеҳсоли онҳо ҳавасманд мекунанд.

Тарифҳо дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва муносибатҳои тиҷоратии байни давлатҳо аҳамияти калон доранд ва аҳамияти онҳоро метавон дар нуктаҳои зерин ҷамъбаст кард:

1. Ҳифзи саноатҳои ватанӣ: Тарифҳо барои ҳифзи саноати ватанӣ аз рақобати сахти хориҷӣ, бо роҳи баланд бардоштани арзиши маҳсулоти воридотӣ ва онҳоро нисбат ба маҳсулоти ватанӣ гаронтар мекунад.

2. Танзими савдои байналмилалӣ: Тарифҳо як қисми сиёсати тиҷорати байналмилалӣ мебошанд, ки ҳаракати молҳоро аз сарҳад танзим мекунанд ва шартҳои савдои байналмилалиро муқаррар мегардонад.

3. Даромадҳои давлатӣ афзоиш меёбад: Боҷҳои гумрукӣ манбаи муҳими даромади давлатро таъмин мекунанд, зеро онҳо ҳангоми ворид шудани мол ба кишвар ҷамъоварӣ шуда, ба маблағгузории хадамоти давлатӣ ва лоиҳаҳои давлатӣ мусоидат мекунанд. ва ширкатҳои хориҷӣ, онҳоро маҷбур мекунад, ки сифати маҳсулотро беҳтар кунанд, хароҷотро кам кунанд ва инноватсияро пеш баранд.

4. Такмили амнияти иқтисодӣ: Тавассути тарифҳо, давлатҳо метавонанд маҳдудиятҳои гардиши молҳои дорои аҳамияти иқтисодӣ ё амниятӣ ва ҳифзи бахшҳои ҳаётан муҳими иқтисодиётро аз таҳдидҳои беруна муҳофизат мекунад.

Идоракунии самараноки хадамоти гумрук ҳамчун унсури низоми таъмини амнияти иқтисодии кишвар аз ҷониби мақомоти гумрук амалӣ карда мешавад, ки вазифаҳои зеринро иҷро мекунанд:

– таъмини пурра намудани қисми даромади буҷети давлатӣ (функсияи фискалӣ);

– ҳимояи истеҳсолкунандагони ватанӣ аз рақибони хориҷӣ (функсияи протекционистӣ);

– муқовимат ва мубориза бар зидди қочоқ (функсияи ҳифзи ҳуқуқ);

– ҳифзи ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, ҳифзи муҳити зист, моликияти зеҳни, сарватхои фарҳанги;

– фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди савдои хориҷӣ[1].

Вазифаҳои иқтисодии органҳои гумрук ба самти инкишофи алоқаҳои иқтисодии берунӣ бо дигар мамлакатҳо, дар навбати аввал бо савдо таъсири калон мерасонанд. Барои таъмини амнияти иқтисодии ҷумҳури ва ҳифзи манфиатҳои иқтисодии он воситаҳои гуногуни ҳуқуқи истифода мешаванд, ки давлат бо ёрии онҳо қоидаҳоро дар муносибатҳои ҳуқуқии гумруки муайян мекунад. Ҳамин тавр, чунин воситаҳо таъқиқҳо ва маҳдудиятҳоро дарбар мегиранд. Рушди робитаҳои иқтисодии берунӣ тақозо мекунад, ки хадамоти гумрук пайваста нав карда шавад. Ҳадафи асосии навсозӣ дарёфти роҳҳои оптималии ҳалли мушкилоте мебошад, ки мақомоти гумрук дар соҳаи танзими савдои хориҷӣ ва таъмини манфиатҳои иқтисодии давлат рӯ ба рӯ мешаванд.

Дар аксари кишварҳои хориҷӣ мақомоти марказии гумрукӣ ба Вазорати молия дохил мешаванд. Тобеияти мақомоти гумрук ба Вазорати молия бо он шарҳ дода мешавад, ки дар фаъолияти гумрукӣ дар аввал функсияи фискалӣ бартарӣ дорад, ки то ситонидани боҷҳо ба будҷети давлат ворид мешавад. Дар айни замон мақомоти гумрук яке аз манбаъҳои муҳими даромади будҷети давлатӣ аст. Зеро боҷхои гумруки ва дигар пардохтхоро, ки ситонидани он ба зиммаи онҳо вогузор шудааст. Ситонидан, дуруст

[1] Постановление Президента Республики Узбекистан ПП-3665 от 12.04.2018г «Об организации деятельности органов государственной таможенной службы Республики Узбекистан».

ҳисоб кардан ва дар вақти худ супурдани ин пардохтҳоро назорат мекунанд ва барои маҷбуран ситонидани онҳо чораҳо мебинанд. Татбиқи вазифаи молиявӣ барои таҳкими амнияти иқтисодии давлат, инчунин барои ноил шудан ба рушди устувори иқтисодӣ шароит фароҳам меорад. Бо ёрии ин функсия ташаккули ҷараёнҳои молиявии давлат дар ҳаҷми зарурӣ барои иҷрои вазифаҳо ва вазифаҳои давлатӣ таъмин карда мешавад.

Хулоса, дар ҷараёни вазифаҳои номбаркарда ва дигар вазифаҳоеки, мо номбар накардем давлат бояд бо роҳи беҳбуди иқтидори содиротӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолкунандагони миллӣ дар бозорҳои молии ҷаҳонӣ, такмили сохтори содирот, оқилонакунонии воридот, васеъ намудани бозори молҳои миллӣ, таҳкими соҳибихтиёрии иқтисодии кишвар ва беҳбуди вазъи некӯаҳволии кишвар ва аҳолӣ амнияти иқтисодиро таъмин намояд.

Адабиёт

1. Постановление Президента Республики Узбекистан ПП-3665 от 12.04.2018г «Об организации деятельности органов государственной таможенной службы Республики Узбекистан».

2. Позднякова Ж.С. Международная экономическая интеграция: перспективы либе ализации и упрощения торговли // Управление в современных системах. 2019. №1(21). С. 1421.

3. Еркебаева Г.Р. и др. роль таможенных органов в обеспечении экономической безопасности Республики Узбекистан// Иқтисодиёт ва таълим 2020. №1. 35-39 с.

ДУРНАМОИ РУШДИ МАЪМУРИЯТЧИГИИ ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ

Насриддинов Ф.Б. - н.и.и., профессори кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14.

Муҳтавои баромади сардори хадамоти федералии гумруки Россия (2016-2023) генерал-полковник Булавин Владимир Иванович дар форуми байналмилалии иқтисодии Россия (Москва, январи с. 2020)

Дар мақола муҳтавои суханронии сардори хадамоти федералии гумруки Россия (2016-2023) генерал-полковник В. Булавин дар форуми байналмилалии иқтисодии Россия (Москва, январи с. 2020) оварда шудааст. Қайд мегардад, ки дар соҳаи гумрук воқеан ҳам тағйироти мусбӣ ба вуқӯъ мепайвандад, ки дар гузаштан ба декларатсияи электронӣ ва тадриҷан кам кардани мӯҳлатҳои роҳдиҳии мол зоҳир мегардад. Тибқи рейтингҳои байналмилалӣ, ФР дар ташкили назорати давлатии интиқоли молҳои фаромарзӣ аз кишварҳои пешрафта ва ҳатто бисёре аз кишварҳои рӯ ба тараққӣ ақиб мондааст. Таҷрибаи ҷаҳонии маъмуриятчигии гумрукӣ ба кам кардани фаъолияти санҷишӣ ҳангоми убури мол аз сарҳад асос ёфтааст. Ин кор тавассути таҳлили касбии маълумот дар бораи таҳвил то расидани мол ва интиқоли назорати фискалӣ ба марҳилаи пас аз бароришии мол ба муомилоти иқтисодӣ амалӣ мегардад.

Калидвожаҳо: мақомоти гумрук, маъмуриятчигии гумрукӣ, танзими гумрукию тарифӣ, назорати гумрукӣ, роҳдиҳии мол, интиқол, сарҳади гумрукӣ.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТАМОЖЕННОГО АДМИНИСТРИРОВАНИИ

Насриддинов Ф.Б. – к.э.н., профессор кафедры экономической теории Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

Основное содержание выступления руководителя Федеральной таможенной службы России (2016-2023) генерал-полковника Булавина Владимира Ивановича на международном экономическом форуме (Москва, январь 2020 г.)

В статье приведено содержание выступления руководителя Федеральной таможенной службы России (2016-2023) генерал-полковника В.И. Булавина на международном экономическом форуме (Москва, январь 2020 г.). Отмечается, что в таможенной сфере действительно происходят позитивные преобразования, которые проявляются в переходе к электронному декларированию и постепенному сокращению сроков выпуска товаров. Согласно международным рейтингам, Россия отстает от развитиых и даже от многих развивающихся стран в организации государственного контроля за трансграничным перемещением товаров. Мировой опыт таможенного администрирования основан на сокращении проверочной деятельности при перемещении товаров через границу. Это реализуется через профессиональный анализ информации о поставках до прибытия товаров и перевод фискального контроля на стадию выпуска товаров в экономический оборот.

Ключевые слова: таможенные органы, таможенное администрирование, таможенно-тарифное регулирование, таможенный контроль, выпуск товаров, перемещение, таможенная граница.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF CUSTOMS ADMINISTRATION

Nasriddinov F.B. – Candidate of Economic Sciences, Professor of the Department of Economic Theory of the Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

The main content of the speech of the Head of the Federal Customs Service of Russia (2016-2023) Colonel General Vladimir Ivanovich Bulavin at the International Economic Forum (Moscow, January 2020)

The article presents the content of the speech of the Head of the Federal Customs Service of Russia (2016-2023) Colonel General V.I. Bulavin at the International Economic Forum (Moscow, January 2020). It is noted that positive changes are indeed taking place in the customs sphere, which are manifested in the transition to electronic declaration and a gradual reduction in the terms of release of goods. According to international ratings, Russia lags behind developed and even many developing countries in organizing state control over cross-border movement of goods. World experience in customs administration is based on reducing inspection activities when moving goods across the border. This is implemented through professional analysis of information on deliveries before the arrival of goods and the transfer of fiscal control to the stage of releasing goods into economic circulation.

Keywords: customs authorities, customs administration, customs and tariff regulation, customs control, release of goods, movement, customs border.

Мақомоти гумруки Федератсияи Россия (ФР) риояи тадбирҳои сиёсати савдо, аз ҷумла танзими тарифии гумрукӣ (ситонидани боҷҳои гумрукӣ) ва танзими ғайритарифӣ (манъ ва маҳдудиятҳои воридот ва содирот)-ро ҳангоми гузаронидани мол аз сарҳади гумрукӣ таъмин менамоянд.

Тартиби маъмурие, ки мақомоти гумрук истифода мебаранд, аз як тараф, бояд риояи қонунгузории савдои хориҷиро боэътимод таъмин намояд, аз ҷониби дигар, барои шахсоне, ки дар интиқоли мол аз сарҳади гумрукӣ иштирок мекунанд, бароҳат ва камхарҷ бошад.

Хадамоти гумрук баланд бардоштани сифати идоракунии пардохтҳои гумрукӣ ва коҳиши сарбории маъмуриро ба соҳибкорӣ эълон мекунад.

Барои мубориза бо "воридоти пинҳонӣ" (серый импорт) пешниҳоде ба миён оварда шудааст, ки тамғагузории ҳар як воҳиди баъзе навъҳои мол ҷорӣ карда шавад. Дар назар аст, ки барои мақомоти андоз ва гумрук муҳити ягонаи иттилоотӣ, аз ҷумла механизми ягонаи назорати ҳамаҷониба дар ҳама марҳилаҳои муомилоти молҳои воридшаванда сохта шавад.

Дар соҳаи гумрук воқеан ҳам тағйироти мусбӣ ба вуқӯъ мепайвандад, ки дар гузаштан ба декларатсияи электронӣ ва тадриҷан кам кардани мӯҳлатҳои роҳдиҳии мол зоҳир мегардад. Тибқи рейтингҳои байналмилалӣ, ФР дар ташкили назорати давлатии интиқоли молҳои фаромарзӣ аз кишварҳои пешрафта ва ҳатто бисёре аз кишварҳои рӯ ба тараққӣ ақиб мондааст. Маъмуриятчигии муосири гумрукӣ дар ФР ба технологияҳое асос ёфтааст, ки дар ибтидои солҳои 90-ум бо истифода аз ҳуҷҷатҳои коғазӣ таҳия шуда буданд.

Нобаробарии идоравии мақомотҳои назорат, ки вазифаҳои худро ҷиддӣ иҷро мекунанд, ҳануз бартараф карда нашудааст. Санҷишҳои такрорӣ аз ҷониби мақомоти гумрук ва андоз дар гузаргоҳҳои гумрукӣ ва дигар мақомотҳои давлатӣ, ки интиқоли байнисарҳадии мол, воситаҳои нақлиёт ва шахсонро назорат мекунанд, барои давлат ва иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ хароҷоти зиёдатӣ меоранд. Номуттаҳидии шӯъбаҳо ба шахсони манфиатҷӯ имкон медиҳад, ки дар марҳилаҳои гуногуни барасмиятдарории гумрукӣ ба мақомоти гуногуни танзимкунанда маълумоти гуногунро дар бораи мол ва муомилот пешкаш намоянд.

Марказонидани хадамоти гумрук оид ба ситонидани пардохтҳои гумрукӣ дар ҳаҷми ҳадди имконпазир заминаи манфиро ташкил мекунад. Баҳодиҳии таъсири усулҳои назорати гумрукӣ ба дигар омилҳое, ки ба рушди соҳибкорӣ ва савдои хориҷӣ таъсир мерасонанд, амалан гузаронида намешавад. Дар баробари ин вазнин будани назорат эътимоднокӣ ва самаранокии онро таъмин намекунад. Масалан, дар соҳаи саноати сабук ҳаҷми "бозори пинҳонӣ"-ро коршиносон то 1 триллион рубл арзёбӣ кардаанд, ки 30%-и ҳаҷми умумии маҳсулоти воридотӣ ва истеҳсоли Россияро ташкил медиҳад ва ҳиссаи воридкунандагони мол, бо истифода аз "воридоти пинҳонӣ" аз 20 то 60%-ро ташкил медиҳад.

Ҳамчун тадбири муқовимат ба қонуншиканиҳо дар соҳаи гумрук ҷорӣ намудани тамғагузорӣ ба ҳар як воҳиди мол фаъолона пеш бурда мешавад. Новобаста ба ин тамғагузорӣ мушкилоти паст кардани арзиши гумрукӣ ва ба ин васила саркашӣ аз пардохтҳои гумрукиро таъмин наменамояд.

Таҷрибаи ҷаҳонии маъмуриятчигии гумрукӣ ба кам кардани фаъолияти санҷишӣ ҳангоми убури мол аз сарҳад асос ёфтааст. Ин кор тавассути таҳлили касбии маълумот дар

бораи таҳвил то расидани мол ва интиқоли назорати фискалӣ ба марҳилаи пас аз бароришӣ мол ба муомилоти иқтисодӣ амалӣ мегардад.

Функсияи фискалии мақомоти гумрук

Нақши боҷҳои гумрукии воридотӣ дар даромади буҷети федералӣ бо сабаби паст шудани миқдори боҷҳои гумрукии воридотӣ ва васеъ намудани минтақаҳои савдои озод бо давлатҳои сеюм мунтазам паст мешавад.

Системаи назорати фискалӣ тавре сохта шудааст, ки барои воридкунанда пешакӣ муайян намудани меъёри нархи моли воридотӣ, ки мақомоти гумрукро қонеъ мекунад, аз ҷиҳати иқтисодӣ манфиатнок бошад. Воридкунанда нархҳои аниқшударо дар ҳуҷҷатҳои барои барасмиятдарории гумрукӣ пешниҳодшуда инъикос менамояд ва дар натиҷа баҳсу мунозира бо мақомоти гумрук дар бораи меъёри боҷи гумрукӣ, ки ба мол муқаррар карда мешавад, аз байн меравад. Дар акси ҳол воридкунандаро метавонанд аз рӯйхати “бахши сабз” бароранд. Дар натиҷа нисбат ба ӯ чунин «чораҳои интизомӣ», ба мисли азназаргузаронии 15 %-и тамоми моли воридшаванда, талаб намудани пардохтҳои таъминот барои давраи тафтиши иловагии гумрукӣ ба маблағи баръало зиёд нишондодашуда ва ғайра татбиқ карда мешаванд.

Қонуни нав дар бораи танзими гумрукӣ дар ФР салоҳияти мақомоти гумрукро барои тафтиши маълумот пеш аз иҷозати воридоти мол васеъ менамояд, ки бо таҳдиди нигоҳдории мол ҳангоми ба истилоҳ идоракунии хавфҳо амалӣ мегардад. Агар мақомоти гумрук талаб намояд, ки коди арзшуда тибқи номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё (НМФИХ ИИА) иваз карда шавад, арзиши гумрукӣ ё дигар маълумоте, ки ба муайян кардани пардохтҳои гумрукӣ таъсир мерасонад, бояд тағйир дода шаванд ва агар воридкунанда ин талаботҳоро риоя накунад, он гоҳ мақомоти гумрук ба воридоти мол иҷозат намедиҳад. Илова бар ин, қонуни нав шакли ягонаи ҳисоббаробаркуниро байни супорандагони пардохтҳои гумрукӣ ва буҷет тавассути пешпардохтҳо пешбинӣ мекунад, ки он бояд дар суратҳисобҳои Хазинадории федералӣ дар ҳаҷми бефоиз нигоҳ дошта шавад, ба онҳо имкон медиҳад, ки ҳамаи пардохтҳои гумрукиро аз суратҳисоб бароранд. Воридкунанда барои пешгирии таъхир дар иҷозати мол одатан дар ҳолати талаб намудани тасҳеҳи маълумоте, ки ба маблағи пардохтҳои гумрукӣ таъсир мерасонад ё ба сифати шарти иҷозати мол гузоштани пасандози пулиро талаб мекунад, маблағи иловагиро пардохт менамояд.

Ҳамин тариқ, низоми татбиқшавандаи назорати фискалӣ имкон медиҳад, ки дар ҳар лаҳза ситонидани пардохтҳои гумрукӣ ба буҷет бо асосҳои қонунӣ дар ҳар миқдор таъмин карда шавад, аммо барои тиҷорат ин система таъсири манфӣ дорад. Тавассути пешпардохтҳо ва пасандозҳои нақдӣ дар асл буҷет ба воридкунандагон бефоиз дода мешавад, ки ин хароҷоти молиявии онҳоро зиёд мекунад ва дар натиҷа ба нархи молҳо зам мешавад. Барои соҳибкории хурду миёна, ки суботи молиявии кофӣ надоранд, системаи мавҷудаи назорат метавонад зараровар шавад.

Гузаронидани қисми зиёди назорати фискалӣ ба марҳилаи пас аз интиқоли мол вақти баровардани онҳоро хеле кам мекунад ва фаъолияти санҷиширо самаранок мекунад. Дар ин технологияи назорат воридкунандагон бояд дастрасии мақомоти гумрукро барои баҳисобгирии мол таъмин кунанд ва ба мақомоти гумрук ҳуқуқ дода шавад, ки система ва равандҳои баҳисобгирии муҳосиботи анборҳои воридкунандагони молро тафтиш кунанд, то эътимодро ба маълумоти ҳангоми декларатсияи гумрукӣ пешниҳодшуда таъмин намоянд. Ба ҷои нигоҳ доштани мол то тасдиқи дурустии ҳисоб кардани пардохтҳои

гумрукӣ кафолатҳои молиявии умумӣ бояд дар ҳаҷми мувофиқи хавфи саркашӣ аз пардохти онҳо истифода шаванд.

Тартибҳои гумрукие, ки рушди содиротро ҳавасманд менамоянд

Кодекси гумруки ИИА имкони татбиқи як қатор расмиёти гумрукиро пешбинӣ мекунад, ки ба таври анъанавӣ барои ҳавасмандгардонии рушди соҳаҳои содиротӣ, ҷалби ширкатҳои ватанӣ ба равандҳои байналмилалии истеҳсолӣ ва технологӣ истифода мешаванд: минтақаи озоди гумрукӣ, анбори озод, коркард дар ҳудуди гумрукӣ. Ҳамаи ин тартибҳо имкони истифодаи масолеҳи хом, ашёи хом, ҷузъҳои хориҷиро бидуни пардохти боҷҳои гумрукии воридотӣ ва андоз аз арзиши иловашуда пешбинӣ менамояд. Минтақаи озоди гумрукӣ ва анбори озод ба таври иловагӣ имкони воридоти таҷҳизот, қисмҳову ҷузъҳои эҳтиётиро бе пардохти боҷи гумрукӣ фароҳам меорад. Чунин тадбирҳо арзиши маҳсулоти содиротиро коҳиш дода, рақобатпазирии онҳоро дар бозорҳои хориҷӣ афзоиш медиҳанд. Расмиятҳои мураккаби гумрукӣ барои татбиқи ин равандҳо монеа эҷод мекунанд. Аз ҷумла, барои татбиқи онҳо собит кардан лозим аст, ки моли содиротӣ аз он маҳсулотҳои хориҷие истеҳсол карда мешавад, ки нисбат ба онҳо пардохтҳои гумрукӣ супорида нашудаанд. Дар баробари ин, чун амал, мақомоти гумрук талаб мекунанд, ки ҳар як маҳсулоти хориҷие, ки таҳти декларатсияи мушаххаси гумрукӣ ворид шудааст, дар маҳсулоти истеҳсолшаванда мушаххас қайд карда шавад.

Барои татбиқи расмиёти гумрукии минтақаи озоди гумрукӣ, ғайр аз ин, нисбат ба ташкил ва таҷҳизонидан дар минтақаи назорати гумрукӣ, ки дар ҳудуди он истеҳсоли мол сурат мегирад, талаботи аз ҳад зиёд муқаррар карда шудааст. Барои назорати гумрукӣ таҳлили маълумот оид ба миқдори ҷузъҳои хориҷие, ки барои истеҳсоли маҳсулот дар давраи муайян истифода мешаванд, мувофиқи меъёрҳои воқеӣ ё миёнаи маҳсулоти истеҳсолшаванфда бо декларатсияҳои гумрукӣ муқоиса кардан зарур аст.

Ҳуҷҷатҳои электронӣ

Қонунгузории навшудаи гумрукӣ ба афзалияти қабули ҳуҷҷатҳои электронӣ ва иттилоот нисбат ба шаклҳои коғазии онҳо асос ёфтааст. Аммо ин қоида танҳо ба он намудҳои ҳуҷҷатҳое дахл дорад, ки аз рӯи шаклҳои қаблан муқарраршуда тартиб дода, бо имзои мукаммали электронӣ имзо шудаанд ва дорои мақоми ҳуҷҷатҳои гумрукӣ мебошанд, яъне онҳо барои пешниҳод ба мақоми гумрук таъин шудаанд.

Дар ҷаҳони муосир муомилот оид ба фурӯши байналмилалии молҳо, чун анъана, дар шакли электронӣ баста мешаванд: ба воситаи почтаи электронӣ дар шакли пешниҳод ва қабули он, фармоиш додани мол дар мағозаҳои онлайн сурат мегирад. Мақомоти гумрук барои иҷрои вазифаҳои назоратӣ ва назорати худ пешниҳоди шартномаро дар шакли ҳуҷҷати ягона дар рӯи когаз, ки аз тарафи ҷонибҳои шартномабастанда имзо шудааст, талаб мекунад.

Тадбирхои ғайритарифӣ

Ба ғайр аз проблемаҳои назорати характери фискалӣ дошта, инчунин бояд проблемаҳоеро қайд кардан лозим аст, ки ҳангоми назорати риояи чораҳои танзими ғайритарифӣ ба миён меоянд.

Номутобиқатӣ дар амали мақомоти назорати давлатӣ дар гузаргоҳҳо. Дар гузаргоҳҳои сарҳади давлатӣ ҳафт намуди назорати давлатӣ: гумрукӣ, сарҳадӣ, муҳоҷират, байторӣ, фитосанитарӣ, санитарию эпидемиологӣ ва нақлиётӣ амалӣ карда мешавад. Ҳар яке аз ин намудҳои назорат мақсад ва вазифаҳои худро доранд, технологияҳои худро барои татбиқи он, талабот ба ҳуҷҷатҳо ва маълумотеро, ки шахсон бояд барои назорат пешниҳод кунанд, пешбинӣ мекунад. Илова бар он, ки ҳар як мақоми

танзимкунанда бо маҷмӯи ҳуҷҷатҳо ва иттилооти худ барои назорат таъмин карда мешавад, пайдарпайии амалисозии фаъолияти санҷишӣ ба ҷои иҷрои ҳамзамонаи онҳо мушкилоти иловагиро ташкил медиҳад. Масалан, татбиқи назорати гумрукӣ то анҷоми назорати байторӣ ё фитосанитарӣ оғоз намешавад. Натиҷаҳои гузаронидани назорати фитосанитарӣ дар ҳуҷҷатҳои коғазӣ, ки ба мақоми гумрук пешниҳод карда мешаванд, сабт карда мешаванд. Ҳамзамон, санҷиши мол дар шакли санҷиш ё ташхис метавонад ҳам аз ҷониби шахсони мансабдори Росселхознадзор ва ҳам аз ҷониби мақомоти гумрук анҷом дода шавад. Номутобиқатии тартибот ба он оварда мерасонад, ки ҳамон як маҳсулот такроран аз санҷиш гузаронида мешавад. Илова бар ин, зиёдатӣ будани талабот оид ба пешниҳоди маълумот аз интиқолдиҳанда танқид карда мешавад. Дар натиҷа барои иҷрои талаботи мақомоти давлатӣ кормандон маҷбур мешаванд, ки онро танҳо аз воридкунандагон – молгирандагон талаб кунанд, то ба мақомоти танзимкунанда ирсол намоянд.

Воситаҳои ҳозиразамон барои рафъи амалияи манфӣ ҷорӣ намудани назорати давлатӣ бо истифода аз технологияи “равзанаи ягона” дар асоси пешниҳоди якдафъаинаи иттилоот дар шакли электронӣ барои ҳамаи намудҳои назорат дар канали ягонаи интиқол карда мешавад. Технологияи “равзанаи ягона” дар ҳолати таҷрибавӣ истифода шуда истодааст.

Зиёд будани талабот ҳангоми тафтиши мувофиқати мол ба регламентҳои техникӣ. Қонунгузории танзими техникӣ ба мақомоти гумрук ҳамзамон бо декларатсияи гумрукӣ пешниҳод намудани ҳуҷҷатҳои тасдиққунандаи мутобиқати мол ба талаботи ҳатмии регламентҳои техникӣ, декларатсияи мутобиқат ё сертификати мутобиқатро пешбинӣ менамояд.

Қонунгузории танзими техникӣ талаботро оид ба тамғагузории мол (бастабандии он) то ба муомилот баровардани маҳсулот муқаррар мекунад. Дар байни мақомоти назораткунанда вазифаҳо ва ваколатҳоро тавре аз нав тақсим кардан лозим аст, ки аввалан, такрори вазифаҳои мақомоти назораткунанда истисно карда шавад ва дуюм, воридкунандагон ба талабот оид ба тамғагузории мол дар қаламрави ИИА риоя кунанд, ба шарте, ки ин амал барои онҳо аз пардохти чунин амал дар хориҷа фоидаовартар бошад.

Транзит

Ба расмият даровардани молҳои транзитӣ. Қонунгузории гумруки ИИА оид ба ҳамлу нақли транзитӣ якчанд марҳилаҳои барасмиятдарории гумрукии моли транзитиро пешбинӣ мекунад: амалиёт ҳангоми расидани мол ба гузаргоҳҳо, транзити гумрукӣ (ҷойгиркунии мол таҳти расмиёти гумрукӣ ва анҷоми расмиёти гумрукӣ) ва баровардани мол. Дар ҳар марҳила иҷрои шартҳои муайян ва анҷом додани амалиёти алоҳидаи гумрукӣ, аз ҷумла онҳое, ки ба пешниҳоди ҳуҷҷатҳо ва маълумот ва санҷиши (тафтиш, муоинаи) мол марбутанд, талаб карда мешавад. Илова бар ин, бояд расмиёти муайяни гумрукиро нисбат ба воситаи нақлиёте, ки дар он мол аз сарҳад интиқол дода мешавад, анҷом дод. Дар баробари ин, амалиёти вобаста ба омадан ва рафтани мол ва воситаҳои нақлиёт бо зарурати пешниҳоди ҳуҷҷатҳои коғазӣ алоқаманд аст.

Муттаҳидсозии талаботҳо барои осон кардани транзит. Якҷоя кардани талаботи давлатҳои транзитӣ нисбат ба ҳуҷҷатҳои гумрукӣ ва аз ҷониби мақомоти гумрук эътирофи мутақобилаи кафолатҳои молиявӣ, қулфи электронӣ, натиҷаҳои назорати гумрукӣ, пломба ва мӯҳрҳои гузошташуда роҳи самараноки осон кардани расмиёти маъмурӣ ҳангоми транзит мебошад.

Аз таҷрибаи ҷаҳонӣ маълум аст, ки давлатҳои аз ҷиҳати ҷуғрофӣ ба ҳам наздик бо мақсади осон кардани транзит байни худ созишномаҳои минтақавӣ мебанданд. Масалан, дар Иттиҳоди Аврупо Конвенсия оид ба расмиёти транзити умумиро дар асоси як маротиба пур кардани декларатсияи транзитӣ дар гумруки кишвари интиқолдиҳанда қабул кардааст. Низоми ягонаи таъмини супоридани пардохтҳои гумрукӣ, тартиби расонидани кӯмаки мутақобилаи маъмурӣ аз ҷониби хадамоти гумрук, расмиёти соддагардонидашудаи интиқолдиҳандагон, ки аз эътимоди мақомоти гумрук бархурдор ҳастанд, пешбинӣ шудааст. Системаи компютери-кунонидашуда таъсис дода шудааст, ки ба мақомоти гумруки транзит ва таъинот имкон медиҳад, ки маълумотро дар бораи моли транзитӣ аз базаи ягонаи иттилоотӣ фавран пас аз барасмиятдарории мол аз тарафи мақомоти гумрукӣ ирсол намояд.

Системаи таъмини пардохтҳои гумрукӣ дар системаи транзити аврупоӣ ба равишҳои зерин асос ёфтааст. Кафолати молиявӣ ба мақоми гумруки кишваре, ки тартиби транзитӣ кушода шудааст ва тибқи қонунгузории ин кишвар пешниҳод карда мешавад. Дар ҳар кишваре, ки транзит тавассути он сурат мегирад, кафил бояд агенти худро дошта бошад. Мутаносибан, дар сурати ситонидан аз кафолат, мақомоти гумруки ҳар як кишвар бо намояндаи худ ва тибқи қонунгузории миллӣ кор мекунанд. Кафолат метавонад барои як вагон дода шавад, дар ин сурат андозаи он бояд ба ҳадди ниҳоии пардохтҳои гумрукӣ мувофиқ бошад. Барои интиқоли транзити мунтазам ё сершумор, кафолати ҳамаҷониба (генералӣ) метавонад татбиқ карда шавад. Маблағе, ки бо кафолати маҷмӯӣ фаро гирифта шудааст, вобаста ба қобилияти пардохтпазирии молиявӣ ва кафолати эътимоднокии кафили молиявӣ метавонад то 50 ё 30 % маблағи гарав кам карда шавад. Агар шахсе, ки ба сифати кафил баромад мекунад, исбот намояд, ки дар истифодаи расмиёти умумии транзит таҷрибаи калон дорад, бо мақомоти салоҳиятдор ҳамкорӣ мекунад, амалиёти нақлиётро худ назорат мекунад ва барои иҷрои ӯҳдадориҳои худ захираҳои молиявии кофӣ дошта бошад, кафолат умуман дода намешавад.

Мушкилоти дигаре, ки ба рушди транзит монеа мешавад, набудани анборҳо барои ҷамъоварӣ ва тақсими молҳо, гарчанде ки аз ҷиҳати ҷуғрофӣ барои ҷойгиркунии ин инфрасохтор нисбат ба молҳое, ки аз Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ба кишварҳои Аврупо интиқол дода мешаванд, ҳама шартҳои пешакӣ мавчуданд. Барои ҳавасмандгардонии ҳаракати транзитӣ тавассути қаламрави ИИА чораҳои иловагӣ оид ба коҳиш додани монеаҳои маъмурӣ бояд ба инобат гирифта шаванд, аз ҷумла аз нав дида баромадани қоидаҳо ва технологияҳои мавҷуда бо рад кардани талаботи зиёдатӣ, инчунин бастани созишномаҳои байналмилалӣ оид ба эътирофи мутақобилаи ҳуҷҷатҳои гумрукӣ, пломба ва мӯҳрҳо оид ба механизмҳои кафолати байналмилалии таъмини пардохтҳои гумрукӣ.

Тиҷорати электронии байналмилалӣ

Ҳаҷми молҳои хориҷӣ, ки шахсони воқеӣ дар ФР аз мағозаҳои интернетӣ харидорӣ мекунанд, дар тӯли солҳои охир афзоиши устуворро нишон медиҳанд.

Квотаҳое, ки дар ИИА барои воридоти бебоҷи молҳо дар доираи тиҷорати онлайн ба маблағи 1000 евро дар як моҳ бо квитансияи миёнаи харид то 100 евро муқаррар шудаанд, асосан канали воридоти молро бидуни пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз қонунӣ мегардонанд.. Рушди инфрасохтори иттилоотӣ, пардохтӣ ва нақлиётию логистикӣ, ки ба харид дар мағозаҳои интернетӣ мусоидат мекунанд, барои мағозаҳои анъанавӣ, ки молҳоро бо риояи қоидаҳои умумии воридот бо пардохти боҷҳои гумрукӣ ва риояи маҳдудиятҳои ғайритарифӣ, аз ҷумла дар соҳаи танзими техникӣ амалӣ мекунанд, таъсири манфӣ мерасонад.

Якчанд маҳдудиятҳо барои рушди содироти молҳои Россия тавассути фурӯши онҳо дар мағозаҳои интернетӣ вуҷуд доранд: набудани платформаи бузурги интернетӣ, ки бо бузургтарин бозигарони ин бозор дар кишварҳои дигар муқоиса карда мешавад; мушкилоти декларатсияи гумрукӣ ва татбиқи меъёри андоз аз арзиши иловашуда 0%, ки қонунан танҳо барои почтаҳои байналмилалӣ танзим карда мешавад.

Яке аз роҳҳои ҳалли мушкилоти ҷамъшуда дар танзими тиҷорати электронӣ ин ҷорӣ намудани моделе мебошад, ки аз як тараф қобилияти ҷорӣ намудани боҷҳои гумрукиро ҳангоми харид дар мағозаҳои интернетӣ дошта бошад ва аз тарафи дигар ҳавасмандгардонии ҷойивазкунии анборҳои вобастаро (нигаҳдорӣ, интиқол) ба қаламрави Россия карда тавонад.

Қонунгузории гумрук ҳудудҳои дорои мақоми махсусро пешбинӣ мекунад: анборҳои гумрукӣ ва озод, минтақаи махсуси иқтисодӣ, ки дар он молҳо бе пардохти боҷҳои гумрукӣ нигоҳ дошта мешаванд. Таҷрибаи истифодаи чунин моделҳо дар Чин мавҷуд аст.

Тиҷорати гумрукӣ

Анборҳои нигаҳдории муваққатӣ. Ба ғайр аз монеаҳои маъмурӣ хароҷоти иловагӣ барои ширкат аз тарафи муассисаи анборҳои нигаҳдории муваққатӣ ба вуҷуд оварда мешавад. Он дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта ҳамчун чораи маҷбурӣ ва муваққатӣ ҷорӣ карда шуд ва имкон дод, ки инфрасохтори зарурии гумрукӣ дар шароити барҳам додани монополияи давлатӣ дар савдои хориҷӣ, инчунин афзоиши босуръати воридот ва коҳиши буҷет фароҳам оварда шавад. Ин муассиса кайҳо барои тағйирот эҳтиёҷ дорад. Тартиби номуайяни ба соҳибони маҷмааҳои анборӣ додани имтиёзҳо барои нигоҳ доштани моли воридотӣ то бароришиҳо онҳо ва гирифтани даромади монополӣ аз хизматрасонӣ ба боркашон ва соҳибони молҳо баъзан боиси ба таври сунъӣ дароз шудани мӯҳлати расмиёти гумрукӣ мегардад. Даромади соҳиби анборҳои нигаҳдории муваққатӣ аз қарори мақомоти гумрук дар бораи азназаргузаронии мол ва тамдиди мӯҳлати иҷозати он вобаста аст, ки худ аз худ хавфи коррупсиониро дар бар мегирад. Дар баробари ин, идомаи талабот оид ба бепул ҷойгир кардани мақомоти гумрук дар анборҳои нигаҳдории муваққатӣ ва фароҳам овардани шароит барои кори онҳо ин хатарҳоро бештар мекунад.

Кафолати транзитӣ. Шарти таҳти расмиёти гумрукии транзит чойгир намудани мол пешниҳоди кафолатҳои молиявӣ оид ба пардохти боҷҳои гумрукӣ дар ҳолати сари вақт ба маҳалли таҳвил (макони содирот берун аз ҳудуди гумрукиӣ) расонида нашудани мол мебошад. Хадамоти федералии гумруки Россия ҳафт ширкатеро интихоб кардааст, ки ҳуқуқи монополии дар транзити молҳои хориҷӣ ба мақомоти гумрук ба сифати кафил (яъне додани кафолати молиявӣ барои пардохти пул) доранд. Меъёрҳое, ки аз рӯи он ширкатҳо интихоб мешаванд, оммавӣ нестанд.

Нақшаҳои аутсорсинги аудити гумрукӣ. Дар давоми ду соли охир таҷрибае ҷараён дорад, ки моҳияти он ба аутсорсинг гузаштани аудити гумрукӣ («ташаккул ва рушди аудити мустақили касбии гумрукӣ ҳамчун воситаи идоракунии гумрук ва андоз») мебошад. Ассотсиатсияи аудиторон ва мушовирони гумрук – «Аудити гумрукӣ» таъсис дода шудааст.

Аз мураттиб: Баъди сар задани ҷанги Россия ва Украина, ворид намудани санксияҳо доир ба фаъолияти иқтисоди берунаи Россия амалӣ гаштани қисми зиёди ин талабот ва пешниҳодҳо ба таъхир гузошта мешавад.

Барои фаъолияти иқтисодиёти беруна, алалхусус маъмуриятчигии мақомотҳои гумруку андози Ҷумҳурии Тоҷикистон, ин маводро дар фаъолияти ҳамарӯза истифода бурдан мумкин аст.

Адабиёт

1. Доклад ЦСР Таможенное администрирование в России. ФТС России, 2018.
2. Каукин А.С. Особенности эмпирических оценок гравитационной модели внешней торговли России//Российский внешнеэкономический вестник, 2013. Т. 2013. № 4.
3. Таможенная конвеция о международной перевозке грузов с применением книжки МДП (Конвенция МДП), 1975.
4. Таможенная конвенция о карнете АТА для временного ввоза товаров от 06.12.1961.

ФАЪОЛИЯТИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИЛЛӢ ВА ИҚТИСОДӢ
(Масоили мубрами назариявӣ ва амалӣ)

Абдуллоев М.М. - номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, полковники хадамоти гумрук: Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимова 64\4. Телефон 93-869-01-01. E-mail: abdulloev.60@mail.ru

Дар мақола мушкилоти воқеии назариявӣ ва амалияи фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ дар воҳидҳои оперативии самти мақомоти гумрук дар таъмини амнияти миллӣ ва иқтисодӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудааст. Зарурияти роҳҳои такмили заминаҳои ҳуқуқӣ ва амалӣ дар самтҳои риояи сирри давлатӣ дар амалӣ намудани чорабиниҳои оперативӣ ҷустуҷӯӣ, хусусиятҳои хоси пешниҳод намудани натиҷаҳои фаъолият ба мақомоти таҳқиқ, муфаттиш, прокурор, суд ва судя ва ҳамчунин тартиби баррасии мавод оид ба маҳдуд кардани ҳуқуқҳои конститутсионии шаҳрвандон ҳангоми гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ ҷустуҷӯӣ нишон дода шудааст. Пешниҳодҳои мушаххас ҷиҳати такмил фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯии воҳидҳои оперативии мақомоти гумрук дар пешгирӣ ва ошкор намудани ҷиноятҳо, махсус қочоқ(контрабанда) дар шароити муосир пешниҳод карда шудааст.

Калидвожаҳо: мақомоти гумрук, фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ, амнияти миллӣ, амнияти иқтисодӣ, сирри давлатӣ, чорабиниҳои оперативӣ ҷустуҷӯӣ.

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАМОЖЕННОГО ОРГАНА В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
(Теоретические и практические вопросы)

Абдуллоев М.М. – кандидат философских наук, доцент кафедры таможенной деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета, полковник таможенной службы: Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64\4. Телефон 93-869-01-01. Электронная почта: abdulloev.60@mail.ru.

В статье анализируются и обсуждаются реальные теоретические и практические проблемы оперативно-розыскной деятельности в оперативных подразделениях таможенных органов при обеспечении национальной и экономической безопасности. Необходимость путей совершенствования правовых и практических основ в области соблюдения государственной тайны при осуществлении оперативно-розыскных

мероприятий, особенностей представления результатов деятельности органам следствия, следователям, прокурорам, судам и судьям, а также а также показан порядок рассмотрения материалов об ограничении конституционных прав граждан при проведении оперативно-розыскных мероприятий. Предложены конкретные предложения по совершенствованию оперативно-розыскной деятельности оперативных подразделений таможенных органов по предупреждению и раскрытию преступлений, особенно контрабанды в современных условиях.

Ключевые слова: таможенные органы, оперативно-розыскная деятельность, национальная безопасность, экономическая безопасность, государственная тайна, оперативно-розыскная деятельность.

LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES OF THE CUSTOMS AUTHORITY IN ENSURING NATIONAL AND ECONOMIC SECURITY

(Theoretical and practical issues)

Abdulloev M.M. – candidate of philosophical sciences, associate professor of the department of customs activities of the Tajik State University of Finance and Economics, colonel of the customs service: Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64\4. Phone 93-869-01-01. E-mail: abdulloev.60@mail.ru

The article analyzes and discusses real theoretical and practical problems of operational-search activities in the operational units of customs authorities in ensuring national and economic security. The need for ways to improve the legal and practical foundations in the field of maintaining state secrets in the implementation of operational-search activities, features of presenting the results of activities to investigative bodies, investigators, prosecutors, courts and judges, as well as the procedure for considering materials on the restriction of constitutional rights of citizens during operational-search activities. Specific proposals are proposed to improve the operational-search activities of operational units of customs authorities to prevent and solve crimes, especially smuggling in modern conditions.

Keywords: customs authorities, operational-search activities, national security, economic security, state secrets, operational-search activities.

Баъди соҳиистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи давлатдории тоҷикон марҳилаи нав оғоз ёфта дар рушду инкишофи давлатдории тоҷикон саҳифаи навро кушод. Таҷлили 30-юмин солгарди Конститутсияи соҳиистиқлоли Тоҷикистон нишон дод, ки кафолати таъмини волояти адолати иҷтимой-ҳуқуқӣ, озодӣ, масоили сулҳу субот ва ризояту ваҳдати миллӣ, тавассути фаъолияти фарогиру хирадмандонаи асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон таъмин гардидааст.

Мусаллам аст, ки дар ҳаёти ҷамъиятии ҳар як давлат волояти қонун яке аз муҳимтарин принципҳои давлати ҳуқуқбунёд дониста мешавад. Дар ин замина пешгирии амалҳои ҷиноятқорона, хавфу таҳдидҳои муосир ҳаросафканӣ, ифротгароӣ, гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва маводи мухаддири синтетикӣ, маблағгузории ҳизбу ҳаракатҳои террористӣ, ҷиноятҳои муташаккили фаромиллӣ бо роҳу усулҳои бо талаботи замони муосир ҷавобгуй дар амал татбиқ намудани чорабиниҳои оперативӣ - ҷустуҷӯӣ метавонад натиҷаҳои самарабахш ва самаранок диҳад.

Фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй яке аз намудҳои фаъолияти ҳуқуқӣ ба шумор рафта, дар асоси заминаҳои боэътимоди ҳуқуқӣ баҳри иҷрои саривақтии вазифаҳои давлат вобаста ба мубориза бар зидди олами ҷонооткорӣ равона карда шудааст. Соҳаи нав ва дастоварди муҳим дар таҳкими базаи ҳуқуқии амалигардонии фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй ба ҳисоб рафта, яке аз самтҳои асосии соҳаи ҳуқуқи муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон, баъди соҳиб шудан ба истиқлолият ба ҳисоб меравад. Дар асл ин яке аз намудҳои фаъолият, вобаста ба ҳифзи ҳуқуқи иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқӣ баҳисоб рафта, дар радифи дигар намудҳои илмҳои ҳуқукшиносӣ, барои ҳимояи ҳуқуқу озодиҳо инсон ва шаҳрвандон, моликият, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат аз таҷовузҳои ҷиноятӣ амалӣ карда мешавад. Яъне, фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй ҳадафи қонунан муайяншударо дорад, ки он иборат аст: ҳифзи ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, моликият, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат аз таҷовузи ҷинояткорона.

Давраи нави инкишофи назария ва амалияи фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1993 баъди қабул шудани Қонуни аввалин «Дар бораи фаъолияти оперативӣ - ҷустуҷӯй дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ин ҷониб, оғоз гардида, ташаккул ёфта ва дар давоми солҳои истиқлолияти кишвар, ба соҳаи мустақили ҳуқуқӣ, дорои заминаи пурраи ҳуқуқӣ табдил ёфтааст. **К**онунгузории фаъолияти оперативӣ - ҷустуҷӯй вобаста ба шароити раванди инкишофи давлатдории Ҷумҳурии Тоҷикистон се маротиба бо тағйиру иловаҳо дигар карда шудааст.

Аз ҷониби воҳидҳои мақомоти ваколатдори давлатӣ қатъиян дар асоси муқаррароти қонунгузории амалкунанда ба манфиати шахсият, ҷамъияту давлат гузаронида мешавад. Мутобиқи мафҳуми асосии қонунгузорӣ аломатҳои асосии ифодакунандаи моҳияти фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй ба тартиби зерин ҷудо карда мешаванд: фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй ин як навъ фаъолияти расмии давлатӣ маҳсуб мешавад; субъектҳои фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй танҳо воҳидҳои оперативии мақомоти давлатие мебошанд, ки ба он ваколатдор карда шудаанд[к]; фаъолияти субъектҳои оперативӣ ҷустуҷӯй бо ваколатҳои ба онҳо дода шуда, тибқи қонуни амалкунанда, маҳдуд карда мешавад; фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй ҳам бо усули ошкоро ва ҳам бо усули ғайри ошкоро (ноаён, пинҳонӣ) гузаронида мешавад; фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯй ҳадафи қонунан муайяншударо дорад, ки он иборат аст: тариқи ошкоро ё махфӣ, бо мақсади ҳифзи ҳаёт, саломатӣ, ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, моликият, таъмини амнияти ҷамъият ва давлат аз таҷовузҳои ҷинояткорона аз ҷониби мақомоти давлатии мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯй» ба ин фаъолият ваколатдодашуда тавассути чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯй иҷро мегардад[с.18].

Вобаста ба воридшавии Ҷумҳурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдо, Созмони Умумиҷаҳонии Гумрук ва ғайра, муносибатҳо, усулҳои нав қонунгузориро мутобиқ ба қонунгузории байналмилалӣ, талаб менамояд. Аз ин лиҳоз, зарурияти такмили қонунгузории гумрукӣ ки моҳиятан, барои ҳалли вазифаҳое, ки дар назди ин мақомот меистанд, тибқи санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меояд. Фаъолона ҷорӣ намудани технологияи нави иттилоотӣ, вобаста ба иҷозати пешакии мол, эъломия (декларатсия) кардани мол ба шакли электронӣ, ҳатмӣ пешакӣ хабардор намудани мақомоти гумрук дар бораи воридоти мол ба қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва амалҳои дигари инноватсионӣ, ки иштироки мақомоти гумрукро дар раванди иҷозати мол, ба таври назаррас коҳиш дода, вақти ҷудонамударо барои ба назорати гумрукӣ бо истифода аз

шаклҳои он кам мекунад, идома ёфта истодаанд. Ҳамин тавр, дар натиҷаи истифодаи расмиёти ҳатмии пешакии маълумотдиҳӣ дар бораи моли воридшаванда ба қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути нақлиёти автомобилӣ, вақти ҷудонамуда ба мақомоти гумрук барои татбиқи назорати давлатӣ, то 3 соат ва ҳиссаи эъломияҳои молҳои ба мӯҳлати барориши як рӯзи 99,9%,-ро ташкил медиҳад. Дар чунин шароит воситаи ягонаи асосии гирифтани иттилоот оид ба ҷиноят ва ҳуқуқвайронкуниҳо дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ, ташкили самараноки фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ мебошад.

Аз ҷониби дигар, шароити ҳамгироии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ, механизми нави ба даст овардан ва татбиқи иттилооти фаъол дар бораи таҳдидҳои бехатарии иқтисодӣ ва муқовимат ба ҷиноятҳое, ки ба соҳаи фаъолияти гумрукӣ мансубанд, муқовимат ба интиқоли мол ба интиқоли сармоч ба хориҷа, ки ба маблағгузории ҳизбу ҳаракатҳои ҳаросафкан ва, ифротгароӣ ва қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои ҷиноятӣ алоқаманд, гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъаовар ва моддаҳои психотропӣ, қочоқӣ молу маводи дорои арзишҳои стратегӣ, сари вақт ошкор намудан, огоҳкунӣ, пешгирӣ, ошкор ва кушодани ҷиноятҳо ва шахсони онҳоро содиркунанда, амалӣ ва мувофиқи қонунҳои амалкунанда баррасӣ намудани корҳои таҳқиқотию тафтишотӣ, тасҳеҳи ҷиддӣ ва мукаммали самти фаъолияти ҳифзи ҳуқуқии мақомот гумрукро талаб менамоянд. Суханронии Президенти Тоҷикистон Эмомали Раҳмон дар маросими ифтитоҳи Муассисаи давлатии омодасозии кадрҳои баландихтисоси низомӣ, ки вобаста ба хатарҳои муосир аз ҷумла терроризму экстремизм, қочоқ ва гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, ки ба субот ва оромии ҷомеа таҳдид менамоянд, моҳи октябри соли 2024, далели ин гуфтаҳо мебошад. Сарвари давлат аз ҷумла қайд намуданд. »Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки воридшавии воситаҳои нашъадор ва муомилоти он дар кишвар нисбат ба соли гузашта зиёд гардида истодааст ва ваъзият дар ин самт ташвишовар боқи мемонад.Таъкид месозам, ки то ҳол дар ҷоёҳои дилхушӣ ва ҷамъиятӣ фӯруши маводи ситетикӣ ҷой дорад ва шумораи нашъамандон ҳанӯз зиёд мебошад. Бори дигар таъкид месозам, ки даромад аз ҳисоби гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир яке аз сарчашмаҳои маблағгузории терроризм ва дигар гурӯҳҳои муташаккили ҷиноятӣ мебошад. Аз ин рӯ, мақомоти дахлдорро зарур аст, ки фаъолияти худро вобаста ба пешгирӣ кардани гардиши ғайриқонунии воситаҳои нашъадор куллан тағйир диҳанд».

Барои ҳалли масоили мазкур, дар навбати аввал истифодаи самарабахш аз нерӯҳо, воситаҳо, шакл ва усулҳои фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ зарур аст. Вазифаҳои таъмини амнияти иқтисодӣ ва соҳибистиқлолии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зиммаи системаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ гузошта шудааст, ки дар он мақомоти гумрук яке аз ҷойҳои асосиро ишғол мекунад. Асосҳои татбиқи фаъолияти ҳифзиҳуқуқиро дар Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ ташкил медиҳад. Муқовимат бар зидди даъвату таҳдидҳо дар соҳаи амнияти миллии давлат, ҳадафи асосии такмил додани фаъолияти ҳифзиҳуқуқии мақомот мебошад.

Дар робита ба ин кушишҳои асосии воҳидҳои сохтории ҳифзи ҳуқуқии мақомоти гумрук бо огоҳкунӣ, пешгирӣ, ошкор ва кушодани ҷиноятҳо ва ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурии марбут ба салоҳияти мақомоти гумрук, пешгирии роҳҳои қочоқи молу воситаҳои нақлиёт ва фаъолияти гурӯҳҳои ҷиноятпешаи муташаккил дар самти фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, ҷуброни зарари иқтисодии тавассути содиркунии ҷиноят ба давлат расонидашуда равона карда шудааст [4.с.22].

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки мушкилоти воқеии назариявӣ ва амалӣ, дар фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ мақомоти гумруки кишвар дар шароити муосир аз самтҳои зерин иборат аст: зарурияти роҳҳои такмили заминаҳои санадҳои меъёри - ҳуқуқӣ ва амалии мақомоти гумрук ҳангоми амалигардонии фаъолияти оперативӣ - ҷустуҷӯӣ дар мубориза ба содиркунандагони ҷиноятҳои соҳаи иқтисодӣ ва қочоқ (контрабанда), гурӯҳҳои ҷиноятпешаи фаромиллӣ, маблағгузории ҳизбу ҳаракатҳои ҳаросафканӣ ва ифротгароӣ, такмили механизми риояи сирри давлатӣ ҳангоми амалӣ намудани чорабиниҳои оперативӣ ҷустуҷӯӣ, мушкилӣ ва нофаҳмиҳо ҳангоми пешниҳод намудани натиҷаҳои фаъолият ба мақомоти таҳқиқ, муфаттиш, прокурор, суд ва судя, такмили ташкили фаъолияти мақомоти гумрук оид ба сифати парвандаҳои ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва ҷиноӣ, таъмини далелҳои исботкунанда вобаста ба парвандаҳои маъмурӣ ва ҷиноӣ аз ҷумла бо роҳи истифодаи самараноки системаҳои иттилоотӣ ва идораи таваккал, ҳамчунин тартиби баррасии мавод дар бораи маҳдуд кардани ҳуқуқҳои конститутсионии шаҳрвандон ҳангоми гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ ҷустуҷӯӣ иборатанд. Ғайр аз ин мавҷудияти як қатор амалҳои зиддиқонунӣ, кирдорҳои вобаста ба номгӯи қочоқи мол аз категорияҳои ҷиноятҳои ҷиноӣ ба ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ба мақомоти гумрук имкон намедиҳад, ки мақомоти гумрук фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯйиро бо мақсади гирифтани иттилооти зарурӣ дар бораи кирдорҳои зиддиқонунӣ ва саривақт бартараф намудани онҳо чораҷӯӣ намояд ва ҳамчунин даст доштани бархе кормандони мақомоти гумрук дар амалҳои коррупсионӣ, шараф ва мақоми мақоти гумрукро дар назари аҳли ҷомеаи шаҳрвандӣ доғдор месозанд.

Амалҳо дар боло зикршуда, метавонанд боиси ба таври назаррас камдастрас намудани иттилоот дар бораи кирдорҳои зиддиқонунӣ дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ гардида, ба коҳиш ёфтани самаранокии фаъолияти мақомоти гумрук дар таъмини амнияти бехатарии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва расонидани таъсири манфӣ дар ҷамъоварии пурраи пардохтҳои гумрукӣ ва ворид шудани онҳо ба буҷаи давлат гарданд. Дар робитаба ин, бояд пеш аз ҳама кӯшишҳои асосии мақомоти гумрук дар самти пешбурди фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ барои ба даст овардани иттилоот дар бораи рӯйдодҳо ё амал (беамалии), ки ба амнияти миллӣ ва иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳдид менамоянд, равона карда шавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки имкониятҳои воқеии макомоти гумрук дар марҳилаи муосир дар сатҳи пурра анҷом дода намешаванд. Сабабҳо ва омиҳои он пеш аз ҳама дар норасоги ва номукамалии қонунгузорӣ дар сами фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар мақомоти гумрук; нарасидани кадрҳои боихтисос ва лаёқатманди операторӣ, ки ҷавобгӯйи муқовимат алайҳи ҷоноятқории муташаккили трансмиллӣ, ҷиноятҳои ҳаросафканию ифротгароӣ, киберҷиноятҳо, муомилоти ғариқонунии маводи мухаддир ва дигар амалу кирдорҳое, ки ба амнияти миллӣ ва иқтисодӣ хавфу хатари ҷиддӣ эъҷод менамоянд; омодасозии мутахассисони баландихтисос барои мақомоти гумрук вуҷуд надорад. Ҳатто дар Академияи гумруки давлати Федератсияи Россия, муҳассилин, донишҷӯёни тоҷик аз машғулият-ҳои назариявӣ ва амалӣ дар самти фаъолияти оперативӣ ҷустуҷуӣ маҳруманд.

Мушкили дигар то ҳол асосҳои илмӣ назариявии фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ дар мақомоти гумруки кишвар вуҷуд надорад, назарияи амалиётии гузаронидани чорабинихои оперативи ҷустучӯӣ дар мақомоти гумрук кор карда нашуда, вазифаҳои асосии стратегӣ ва амалӣ вобаста ба ваколатҳои вазифавии кормандони оператии сохторҳои оперативӣ дар самти мазкур муайян карда нашудааст. Умуман тадқиқотҳои фундаменталии илмӣ дар соҳаи фаъолияти опретиви ҷустучӯи дар сатҳи монография кам

ба назар мерасад, ки ба талаботи воқеии замони муосир ҷавобгуй набуда, низоми нави идоракуниро такозо менамояд. Қонунгузориҳои амалкунанда дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ ва пешбурди фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ ба мақоми ваколатдори оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ ҳуқуқ додааст, ки тибқи б.2.м.461 Кодекси гумрук, мақомоти махсуси гумрукиро ташкил намояд [саҳ.374] ва дар асоси м.13 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ ҷустучӯӣ» ба воҳидҳои оперативӣӣ Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудааст.

Мувофиқи қ.1м.13 воҳиди оперативӣ - ҳамчун субъекти фаъолияти оперативӣ-ҷустучӯии таъминкунанда ва иҷрокунандаи ҳуқуқу вазифаҳои фаъолити мазкур муайян карда шуда, дар доираи салоҳияти худ, ки санадҳои қонунгузории дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон, муқаррар кардаанд, вазифаҳои худро иҷро менамоянд. Дар баробари дигар мақомоти амалкунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ ва муассисаю идораҳои дар қонунзикршуда, вазифи салоҳиятнок ва пурмасъул, таъмини бехатарии иқтисодии кишварррро ба зимма доранд.

Аз самаранокии фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯии мақомоти гумрук амнияти миллӣ ва иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастагии зиёд дорад. Мақомоти гумрук дар доираи салоҳияташон мутобиқи банди 7м.13 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон«Дар бораи фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ” ва банди 5 ва 6 м.467 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, салоҳияти анҷом додани фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯиро ба мақсади ошкор кардан, пешгирӣ намудан, роҳ надодан ва кушодани ҷиноят, амалиёти таҳқиқӣ ва таъхирнопазири тафтишотӣ, ки тибқи қонунгузории мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти салоҳияти мақомоти гумрук дониста шудааст, ошкор ва муайян намудани шахсоне, ки барои тайёр кардан, анҷом додан ва ҷиноят содир кардан гунаҳкоранд, гузаронанд. Дар доираи салоҳияти худ гузаронидани амалиёти таҳқиқӣ ва таъхирнопазири тафтишотиро мувофиқи тартиби муайянкардаи қонунгузории мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом диҳанд.

Мувофиқи банди 12 қ.1м 462 Кодекси гумрук бошад, вазифадоранд, ки оид ба амал баровардани фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ бар зидди қоҷоқ ва дигар ҷиноятҳои, ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ мубориза мебаранд, ғайриқонунӣ аз сарҳади гумрукӣ гузаронидани воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо, яроқу лавозимоти ҷангӣ, моддаҳои тарканда, арзишҳои фарҳангӣ, маводи радиоактивӣ, намудҳои ҳайвоноту набототе, ки ба онҳо хатари нобудшавӣ таҳдид менамояд, узв ва маҳсули (дериватӣ) онҳо, объектҳои моликияти зеҳнм, дигар молро пешгирӣ менамоянд, инчунин ба муборизаи зидди терроризми байналмилалм ва пешгирӣ кардани дахолати ғайриқонунӣ ба фаъолияти авиатсияи граждани дар фурудгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамоянд. Илова бар ин мувофиқи банди 19 ва 20 м. 462 Кодекси Гумрук бо дархости мақоми ваколатдор дар соҳаи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм» маълумотро аз низоми иттилоотии худ пешниҳод менамоянд ва муқовимат ба экстремизмро ба воситаи пешгирии ҳолатҳои аз сарҳади гумрукӣ интиқол додани маводи экстремистии пешбининамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардонанд.

Ҳамчунин, мақомоти гумрук ягона мақомотест, ки дар асоси м.507 Кодекси Гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти м.6 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти оперативӣ ҷустуҷӯӣ» ҳуқуқи гузаронидани чорабинии оперативӣ ҷустуҷӯии» таҳвили назоратшавандаи моли аз сарҳади гумрукӣ интиқолшавандаро дорад.

Ҳангоми интиқоли мол аз сарҳади гумрукӣ таҳвили назоратшаванда бо мақсади огоҳ намудан, ошкор кардан, пешгирӣ намудан ва кушодани ҷиноятҳои вобаста ба муомилоти ғайриқонунии мол истифода бурда мешавад. Мақомоти дигари амаликунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ таҳвили назоратшавандаи молро бо мувофиқаи мақомоти гумрук мегузаронанд. Тартиби чунин мувофиқанамои тибқи созишномаи байни мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ ва мақомоти дахлдори давлатии анҷомдиҳандаи амалиёти оперативию ҷустуҷӯи муайян карда мешавад ва дар якҷоягӣ ба анҷом расонида мешавад. Дар асоси моддаҳои 18 ва 20 Қонуни Ҷумхурии Тоҷикистон» Дар бораи амният» аз 28 июни соли 2011 № 721, мақомоти гумрук субъекти таъминкунандаи амнияти ҷамъиятӣ, амнияти иқтисодӣ, амнияти озуқаворӣ ва таъмини амнияти экологӣ маҳсуб мешавад ва назоратро дар самтҳои мазкур дар шаклу усулҳои мухталиф таъмин менамояд[5]. Мақомоти гумрук дар баробари дигар сохторҳои қудратӣ субъекти мубориза бо гардиши ғайри қонунии воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо мебошад. Вале мутаасифона солҳои охир нишондиҳандаҳои мақомотдар самти пешгирии муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор, нисбати дигар мақомоти (ВКД ва КАМ) дастовардҳои назаррас надоранд, гарчанд дидбонгоҳҳои наздисарҳадии гумрукӣ дар нуқтаҳои гузаргоҳи Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир мебошанд [2.с.376]. Мутаасифона айни замон кормандони воҳидҳои сохтории оперативии макомоти гумрук, зимини гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ ҷустуҷӯӣ ба мушкилиҳои зиёд рӯ ба рӯ мегарданд. Набудани ҳамкориҳои мутақобила ва ҳамоҳангсозии муборизаи дастаҷамъонаи сохторҳои ваколатдори мақомоти амалкунандаи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ дар гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, тартиби пешниҳод намудани натиҷаҳои ба дастоварда ба мақомоти таҳқиқ, тафтишон ва суд, фаъолияти кормандони оперативиро ҳадди ақал коста мегардонанд.

Кушодани ҷиноятҳо вобаста ба муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор бо роҳи оперативӣ аз ҷониби субъектҳои фаъолияти оперативӣ-ҷустучӯӣ ҳар соле зиёда аз 90%ро ташкил медиҳад. Қисми зиёди ин ҷиноятҳои ошкоргардида бо роҳи гузаронидани чорабинии оперативӣ - ҷустуҷӯӣ дар намуди «харидории санҷиши оперативӣ ба амал бароварда шудааст [7.сах.4]. Аз ин лиҳоз барои мақомоти гумрук низ зарур аст, ки роҳҳои нави имконияти ҳуқуқии мубориза бар зидди гурӯҳҳои ҷиноятккорро дар самти навъҳои гуногуни қочоқ аз ҷумла қочоқи муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон пайдо намуда, муносибатҳои дар самти фаъолият ба миён омадаро танзим намоянд ва усулҳои ҷамъоварии далелҳо ва тартиби истифодаи онҳоро беҳтар намоянд.

Бо вуҷуди корҳои дар ин самт иҷрошуда масоили мубрами ҳалталаб ҳануз дар фаъолияти фаври ҷустучӯии макомоти гумрук боқӣ мондааст. Эҳтиёҷоти воқеӣ ҷиҳати коркард ва таҳияи вазифаҳои стратегӣ ва амалии сохторҳои оперативии мақомоти гумрук дар самти фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, воситаҳои бо роҳу усулҳои бо талаботи замони муосир ҷавобгуй, иҷро ва амалӣ намудани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ, такмили меъёрҳои санадҳои қонунгузории мавҷуда дар самти фаъолияти мақомоти гумрук вобоста ба таҳдид ва хавфу хатарҳои муосир вуҷуд дорад.Ҷиҳати пешгири кардани омилҳои номатлуби зикршуда, истифодаву татбиқи таҷрибаву усулҳои нави муосир, такмил ва

тақвияти низоми омодасозии кадрҳои баландихтисоси оперативӣ андешидани тадбирҳои зерин зарур ва самарабахш аст:

- Таҳкими ҳамкориҳои мутақобилаи мақомоти гумрук бо муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар дар самтҳои фаъолияти оперативию ҷустуҷӯӣ, мурофиаи ҷиноятӣ маъмурӣ ва ғайра;
- Таҳияи дастурамалҳо, низомномаю дастурҳои методӣ оид ба фаъолияти оперативӣ-ҷустучӯӣ дар мақомоти гумрук, тарзу усули гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷӯстуҷӯӣ бо мувофиқа ва риояи ҳатмии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон«Дар бораи сиррӣ давлатӣ» барои кормандоне, ки дорои салоҳияти машғул шудан ба фаъолияти оператӣ – ҷустуҷӯӣ ҳастанд.
- Истифодаи самаранокии фаъолияти ғайри ошкорои воҳидҳои оперативӣ-ҷустучӯии мақомоти гумрук дар ҳалли масоили соҳаи амнияти дохилӣ ва амнияти байналмилалӣ (муқобилият ба пешгирии аслиҳаи қатли ом, муборизa бар зидди ҳаросафканӣ ва ифротгароӣ, харидуфурӯши маводи мухадир, қочоқ. Фаъолияти гурӯҳҳои муташаккили ҷиноӣ дар самти фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ), бояд ҳамчун механизми тавоно, унсури асосии муқовимат бар зидди таҳдидҳо ва хатарҳо ба амнияти миллӣ ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шавад.
- Такмили назорати асъор, моликияти зеҳнӣ, муқовимат ба гардиши молҳои қалбакӣ, ошкоркунӣ ва пешгирии «одамрабоӣ», кӯшишҳои одамҷалобон оид ба убур намудани сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз низоми пайгири (могиторинг) ва системаи идораи таваккал, беҳбудиро тақозо дорад.

Ҳамин тариқ, дар марҳилаи муосир, вазифаи асосии воҳидҳои сохтори оперативии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба қонунгузории амалкунанда, мисли пештара ба даст овардани маълумоти қаблӣ оид ба таҳдиду хатарҳо ба амнияти миллӣ ва иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, огоҳкунӣ, пешгирӣ, ошкор ва кушодани ҷиноятҳо аз ҷониби субъектони фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ дар самти фаъолияти гумрукӣ, ва ҳамчунин маълумот дар бораи шахсони онҳоро тайёркунанда, содиркунанда ва содиршаванда мебошад.

Бо назардошти талаботи Сарвари давлат зарурияти воқеӣ фаро расидааст, ки вазифаҳои муҳими стратегӣ ва амалии воҳидҳои сохтори оперативии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистонро вобаста ба вазъи ҷаҳони муосир ва хатару таҳдидҳо ба амнияти миллӣ ва иқтисодӣ тарҳрезӣ карда шаванд. Дар навбати худ, омӯзиши истифодаи воситаҳои техникии махсус ва шаклу усулҳои муосири кишварҳои пешқадам оид ба амалисозии чорабиниҳои оперативӣ-ҷустучӯии воҳидҳои сохтори оперативии мақомоти гумрукӣ дар фаъолияти рузмарра коркард ва мавриди истифода қарор дода шавад. Зарурияти такмил ва таҳияи санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии қонунгузории миллӣ вобаста ба талаботи замони муосир ҷавобгуй, ки самти фаъолияти оперативӣ-ҷустучӯиро танзим менамояд ва ҳамчунин таҳия ва такмили асосҳои назариявӣ, ҳуқуқӣ ва ташкилии фаъолияти оперативӣ –ҷустуҷӯии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самтҳои амнияти миллӣ ва таъмини бехатарии иқтисодӣ муайян менамоянд ба миён омадааст.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон«Дар бораи Фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ» аз 25.03.2011с., №687

2. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, КВД «Матбаа»-и Хадамоти гкмруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе -2018.

3. Тафсири илмии Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе -2020.

4. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи миёна муҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024» аз 1 ноябри соли 2019 № 537.

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон» Дар бораи амният» аз 5 марти соли1997, № 244

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузоии паҳнкунии силоҳи қатли ом» аз 25 марти соли 2011, № 684;

7. Зоиров Ҷ.М. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон«Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ", Душанбе. «Шуҷоиён» -2009с.

8. Раҳимзода Р.Ҳ. Харидории санҷишии оперативиии воситаҳои нашъадор, Душанбе «Ирфон» 2015с.

МАВҚЕИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ КИШВАР ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Давлатов Х.М. - н.и.и., дотсент мудири кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. тел. 919-27-67-76

Дар мақола вазифаҳои мақомоти гумрук бо назардошти мавқеи он дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар, ҳимояи манфиатҳои иқтисодии молистеҳсолкунадагони ватанӣ ва ташаккули даромади буҷети давлатӣ мавриди таҳлил ва арзёби қарор гирифтааст. Воситаҳо ва усулҳое, ки мақомоти гумрук барои таъмини амнияти иқтисодии кишвар истифода мебарад, муайн карда шудаанд. Муаллиф зарурият истифодабарии тадбирхои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, ташкилро барои таъмини амнияти иқтисодии кишвар асоснок намудааст. Дар мақола таъкид карда мешавад,ки давлат бояд амнияти иқтисодиро тавассути баланд бардоштани иқтидори содиротӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолкунандагони миллӣ дар бозорҳои молии ҷаҳонӣ, такмили сохтори содирот, оқилонагардонии воридот, васеъ намудани бозори молҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳкими соҳибихтиёрии иқтисодии кишвар ва беҳбудии вазъи некӯаҳволии аҳолӣ таъмин намояд.

Калидвожаҳо: савдои хориҷӣ, вазифаҳои мақомоти гумрук, пардохтҳои гумрукӣ, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ,боҷҳои гумрукӣ, амнияти иқтисодӣ, сиёсати гумрукӣ, содирот,воридот, ҳифзи ҳуқуқ.

РОЛЬ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Давлатов Х.М. – н.и.и., доцент, заведующий кафедрой таможенного дела Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14. тел. 919-27-67-76

В статье анализируются и оцениваются обязанности таможенного органа с учетом его роли в обеспечении экономической безопасности страны, защите экономических интересов отечественных товаропроизводителей и формировании доходов

государственного бюджета. Определены средства и методы, используемые таможенными органами для обеспечения экономической безопасности страны. Автор обосновал необходимость использования правовых, экономических и организационных мер для обеспечения экономической безопасности страны. В статье подчеркивается, что государство должно обеспечить экономическую безопасность путем увеличения экспортного потенциала, повышения конкурентоспособности продукции национальных производителей на мировых товарных рынках, совершенствования структуры экспорта, рационализации импорта, расширения рынка товаров Республики Таджикистана, укрепления экономики страны. обеспечить экономический суверенитет и повышение благосостояния населения.

Ключевые слова: внешняя торговля, функции таможенных органов, таможен-ные платежи, внешнеэкономическая деятельность, таможенные пошлины, экономи-ческая безопасность, таможенная политика, экспорт, импорт, правоохранительная.

THE POSITION OF CUSTOMS AUTHORITIES IN THE ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY IN MODERN CONDITIONS

Davlatov Kh.M. – research assistant, associate professor, head of the department of customs affairs at the Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. tel. 919-27-67-76

The article analyzes and evaluates the tasks of customs authorities, taking into account their role in ensuring the economic security of the country, protecting the economic interests of domestic producers, and forming the state budget revenue. The means and methods used by customs authorities to ensure the economic security of the country are determined. The author substantiates the need to use legal, economic, and organizational measures to ensure the economic security of the country. The article emphasizes that the state should ensure economic security by increasing export potential, increasing the competitiveness of products of national producers in world commodity markets, improving the export structure, rationalizing imports, expanding the market for goods of the Republic of Tajikistan, strengthening the country's economic sovereignty, and improving the well-being of the population.

Keywords: foreign trade, tasks of customs authorities, customs payments, foreign economic activity, customs duties, economic security, customs policy, exports, imports, law enforcement.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаи асосӣ амнияти иқтисодии кишвар мебошад, ки низоми муташаккил ва бо ҳам алоқамандро пешбинӣ менамояд, ки истиқлолияти иқтисодӣ, самаранокӣ, рақобатпазирӣ, субот, устувориро таъмин намуда , ба рушди босуботи иқтисоди миллӣ мусоидат мекунад.

Қайд кардан ба маврид аст , ки дар байни олимон оид ба мафҳуми «амнияти иқтисодӣ» назари якгона вуҷуд надорад. Дар маҷмӯъ, мо метавонем се равиши асосии консептуалиро барои муайян кардани моҳияти амнияти иқтисодӣ ҷудо кунем, ки ҳар яки онҳо тафсирҳои гуногуни муаллифии ин истилоҳро пешниҳод мекунанд.

Равиши аввал бо баррасии амнияти иқтисодӣ ҳамчун маҷмӯи шарту омилҳое, ки рушд, самаранокии иқтисодӣ ва ҳифзи иқтисодиётро аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ таъмин мекунанд, алоқаманд аст (Л.И.Абалкин, А.И. Илларионов, Т.Н. Агапова, А.И. Татаркин, А.А. Куклин, А. ғайра). .

Равиши дуюм амнияти иқтисодиро ҳамчун ҳолати иқтисодиёте муайян мекунад, ки дар он рушди иҷтимоию иқтисодӣ, ҳифзи манфиатҳои иқтисодӣ ва миллӣ ва муқовимат ба таъсири омилҳои манфӣ ва нооромкунанда таъмин мегардад (В.К.Сенчагов, С.Ю.Глазьев, Г.С.Вечканов, Г.С. Д. В Гордиенко, И.Я Богданов, В. А.А. Пороховский, А.П. Градов ва гайра)

Равиши сеюм мафҳуми «амнияти иқтисодӣ»-ро ҳамчсун хусусияти ё тавсифи низоми иқтисодӣ шарҳ медиҳад (В.Л. Тамбовцев, С.А.Афонцев, В.А.Савин, А.В.Возженников, Е.М.Бухвальд, Н.Г.Гловатская, С.В.Лазуренко, Ю.И.Владимиров, А.С.Павлов. ва ғ.) [3].

Таъмини амнияти иктисоди гарави ҳимояи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз таҳдидҳои дохилӣ ва хориҷӣ, ва инчунин шарти субот ва фаъолияти пурсамари ҷамъият мебошад. Аз ин рӯ, таъмини амнияти иқтисодӣ яке аз муҳимтарин афзалиятҳои миллӣ мебошад. Амнияти иктисодии кишвар низоми мураккабе мебошад, ки намудҳои гуногуни амниятро фаро мегирад: озуқаворӣ, молиявӣ, энергетикӣ, инноватсия, иқтисоди хориҷӣ ва ғайра.

Бояд гуфт, ки мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар байни мақомоти иҷроия, ки фаъолияти иқтисодии хориҷии кишварро танзим менамоянд, инчунин вазифаҳои таъмини амнияти иқтисодии давлатро иҷро мекунанд, ҷойи муҳимро ишғол менамоянд. Хадамоти гумрукии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон воҳид сохтории мақомоти давлатии ҳокимияти иҷроия мебошад, ки фаъолияти он ба таъмини амнияти иқтисодӣ дар соҳаи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ равона гардидааст.

Мақомоти гумрук бо фаъолияти худ ба ҳалли қатор мушкилотҳои асосии иктисодӣ мусоидат мекунад. Ҳангоми истифода бурдани чорахо барои ҳифзи истехсолкунандагони ватанӣ, мақомоти гумрук саноати миллиро аз рақибони хориҷӣ ҳимоя мекунад. Мақомоти гумрук дар таъмини амнияти иктисодии давлат нақши махсус мебозад. Дар баробари ин нақши мақомоти гумрук аз сабаби тезу тунд шудани вазъияти геополитикӣ, ки боиси ба миён омадани мушкилотҳои иктисодӣ ва сиёсӣ чӣ дар арсаи байналхалкӣ ва чӣ дар дохили давлат оварда мерасонад, сол то сол меафзояд. [4].

Ширкати фаъолонаи мақомоти гумрукии кишвар дар таъмини амнияти иқтисоди бахши фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва ҷузъи таркибии он савдои хориҷӣ дар айни ҳол ба вазъи кунунии геопалитикӣ, мушкилоти иқтисодӣ ҳам дар дохили кишвар ва ҳам дар сатҳи байналхалқӣ ва дар натиҷа ба миён омадани хавфу хатарҳои нав ба рушди иқтисоди миллӣ алоқаманд мебошад. Вазифаи таъмини амнияти иқтисодии кишвар роҳнамои стратегии мақомоти гумрук ва баланд бардоштани дараҷаи он мақсади стратегӣ мебошад. Мақомоти гумрук дар соҳаи таъмини амнияти иқтисодӣ амал намуда фаъолияти худро ба ҳалли мушкилоти рушди иқтисодиёт кишвар умуман, соҳаҳои он, ташкилотҳои хоҷагидории алоҳида, амали гардонидани сиёсати берунӣ, нигоҳ доштани қобилияти мудофиавӣ ва ҳифзи сарҳади давлатӣ равона месозад.

Қайд карда бамаврид аст, ки тамоми ҷабҳаҳои фаъолияти гумрукӣ дар вазифаҳо ба уҳдаи мақомоти гумруки кишвар гузошта шуда таҷассум меёбанд. Аз ҷумла инҳоянд:

Назорати-асосан ба амали намудани назорати гумрукӣ ва иҷозати мол ҳангоми аз ҷониби ширкаткунандагони фаъолияти иқтисодии хориҷӣ анҷом додани амалиёти гумрукӣ ва декларатсияи гумрукӣ, инчунин назорати нақлиёт, асъор, содирот, радиатсионӣ экологӣ ва дигар намудҳои назорат, ки ба уҳдаи мақомоти гумрук вогузор карда шудааст;

-танзимнамой-ба воситаи муқарар намудани тарифҳои гумрукӣ, мамнуниятҳо, маҳдудиятҳо, иҷозатномадиҳӣ, квотҳо, ҳавасмандгардонии рушди иқтисодиёти миллӣ;

- ҳифзи ҳуқуқ-ба таъмини амнияти кишвар (ҳимояи амнияти давлат, тартибот ҷамъиятӣ, ҳаёт ва саломатии одамон), ҳифзи ҳайвонот ва растаниҳо, муҳити табии, ҳимояи манфиати истеъмолкунандагони ватанӣ ба воситаи мубориза бар зидди ҳуқуқвайронкунӣ ва ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ равона карда шудааст;

Ҳавасмандгардонӣ-фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармоягузорӣ хориҷӣ ва технологияи муосир ба иқтисодиёти миллӣ, инчунин истеҳсол ва афзоиши маҳсулоти содиротӣ;

проктексионистӣ-ташаккули шароити мусоид барои рушди истеҳсолоти ватанӣ ва бозори дохилӣ ҳимояи молистеҳсолкунандагонӣ ватанӣ аз рақобати номатлуб ба молистеҳсолкунандагони хориҷӣ дар бозори дохилӣ;

Фискалӣ-ситонидани пардохтҳои гумрукӣ барои пур кардани қисми даромади буҷети давлати ва дигар пардохтҳое, ки ба уҳдаи мақомоти гумрук вогузор гардидааст;

Мутобиқи моддаи 460 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти гумрук дар доираи салоҳияти худ амнияти иқтисодӣ, ҳимояи манфиатҳои иқтисодии кишварро таъмин мекунад. Мақомоти гумруки кишвар бо истифода аз вазифаҳои ба зиммаи ӯ вогузор гардида ба фаъолият субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ таъсиррасонида онҳоро ба риояи талаботҳои қонунгузории гумрукии кишвар ҳавасманд менамояд. Ҳангоми иҷрои ҳар яке аз вазифаҳои худ мақомоти гумрукии кишвар метавонанд дар як вақт дар таъмини амнияти иқтисодӣ, молиявӣ, озуқаворӣ, маданӣ ва иттилооти иштирок намояд.

Истифодаи маҷмуи тамоми тадбирҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ ва дигар тадбирҳоро ҳадафҳои зеррин муайян мекунанд:

-таъмини ҳимояи манфиатҳои иқтисодии кишвар;

-муносибсозии равандҳои рушд ва таъмини самаранокии фаъолияти савдои хориҷӣ;

Ҳавасмандгардонии рушди иқтисодиёт миллӣ ва ҳифзи он аз воридшавӣ хиробиовари хориҷӣ;

Ин мақомот вазифаҳои худро мустақилона ва дар ҳамкорӣ бо мақомоти гуногуни давлатӣ дар асоси санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалии эътироф намудаи кишвар амалӣ менамоянд.

Ҳама молҳое, ки аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол дода мешаванд, ҳатман таҳти назорати гумрукӣ қарор мегиранд, яъне. мол бояд дар зери ин ё он низоми гумрукӣ ҷойгир карда шавад.

Мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон назорати риояи мамнӯиятҳо ва маҳдудиятҳои воридоти молҳо ва содироти онҳоро аз Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қонунгузории кишвар муқаррар кардааст, амалӣ менамоянд. Дар шароити муосир ҳамаи кишварҳо барои аз рақобати ногувор ҳимоя кардани молистеҳсолкунадагони ватанӣ дар бозори дохилӣ усулҳои гуногунро аз чумла усулҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ истифода мебаранд.

Дар амалия боҷҳои гумрукии воридотӣ ва содиротӣ истифода бурда мешаванд, ки маҳз онҳо манбаи муҳими вуруди маблағ ба хазинаи давлат буда, воридоти молро ба кишвар танзим мекунанд. Боҷҳои гумрукие, ки нархи молро зиёд мекунанд, пеш аз ҳама бо мақсади ҳифзи манфиатҳои иқтисодии кишвар татбиқ мегардид. Боло рафтани тарифҳои гумрукӣ боиси афзоиши даромадхо ва рушди истеҳсолоти дохилӣ бошад ҳам,он

набояд доимӣ бошад, зеро ин метавонад ба афзоиши қочоқ ва коҳиши воридотиконунӣ оварда расонад. [1].

Вазифаҳои иқтисодии мақомоти гумрук ба самҳои инкишофи робитаҳои берунии иктисод кишвар, дар навбати аввал савдо бо дигар кишварҳо таъсири калон мерасонанд. Барои таъмини амнияти иқтисодӣ ва ҳимояи манфиатҳои иқтисодии кишвар воситаҳои гуногуни ҳуқуқӣ истифода мешаванд, ки давлат бо кӯмаки онҳо қоидаҳоро дар муносибатҳои ҳуқуқии гумрукӣ муқаррар менамояд. Ҳамин тариқ, чунин воситаҳо мамнӯиятҳо ва маҳдудиятҳоро дарбар мегиранд.

Рушди робитаҳои иқтисодии берунӣ талаб менамояд, ки хадамоти гумрук пайваста таҷдид карда шавад. Ҳадафи асосии таҷдид дарёфти роҳҳои мувофиқтарини ҳалли мушкилоте мебошад, ки дар назди мақомоти гумрук дар соҳаи танзими савдои хориҷӣ ва таъмини манфиатҳои иқтисодии давлат истодаанд[5].

Ҳимояи манфиатҳои иқтисодии кишвар ба андозаи зиёд таҳия ва тадбиқи самаранокии сиёсати молиявӣ вобаста мебошад. Дар ин раванд мақомоти гумрукӣ кишвар фаъолона ширкат намуда, дар ғани гардонидани қисми даромади буҷети давлати тавассути маъмуригунонии пардохтҳои гумрукӣ ва дигар падохтҳое, ки ситонидани онҳо ба зимаи мақомотҳои гумруки вогузор гардидааст, нақши муҳим мебозанд.

Амали намудани вазифаи хазинадорӣ яке аз вазифаҳои муҳимтарини дар таъмини амнияти иқтисодӣ дар бахши фаъолияти иқтисодии хориҷии кишвар мебошад. Ин самти фаъолият барои тамоми низоми ягонаи мутамаркази Хадамоти гумрукии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим аст.

Вазифаи хазинавӣ аз он иборат аст, ки боҷҳои гумрукӣ, андозҳо, пардохтҳо қисми зиёди даромади буҷети давлатиро таъмин мекунанд, ки ба давлат имконият медиҳанд, ки вазифаҳои муҳимтарини худро ичро кунанд, масалан монанди: таъмини амнияти миллии давлат; нигоҳдори соҳаи иҷтимоӣ; инкишофи илм ва гайра. [2].

Тадбиқи амалии вазифаи мазкури мақомоти гумрук устувории ғанигардонии буҷети давлатӣ таъмин намуда барои рушди босуботи иқтисодиёти миллӣ ва ҳамгирои самараноки он ба хоҷагии ҷаҳони шароит фароҳам меоварад. Ҳаминро қайд намудан аз рӯи адолат аст, ки ғанигардонидани буҷетӣ давлатӣ аз ҳисоби пардохтҳои гумрукӣ барои иқтисодиёти кишвар омили мусбӣ намебошад. Дар ҳақиқат агар буҷет давлат аз ҳисоби содироти молҳои дар ташаккули занҷири арзишҳо дорои арзиши иловагии баланд ё воридот молҳое, ки бо сабаби афзалиятҳои табӣ ё бадастовардашуда имкониятҳои истеҳсоли онҳо дар кишвар нест ғани гардонида шавад барои рушди иқтисодиёт кишвар омили мусбӣ мебошад. Аммо агар аз ҳисоби содирот ашёи хом ва воридоти молҳое, ки барои истеҳсоли онҳо дар кишвар шароит мусоидат фароҳам аст буҷет давлат пур карда шавад, пас чунин модели дастгирии молиявӣ ба амнияти иқтисодии кишвар таҳдид менамояд.

Дар фаъолияти гумрукӣ дар аввал вазифаи фискалӣ бартарӣ дошт, ки он аз ситонидани боҷҳо ва ба бучети давлатӣ фиристодани онҳо иборат буд. Дар айни замон мақомоти гумрук яке аз манбаъҳои муҳими даромади буҷети давлатӣ бокӣ мондаанд, зеро падохтҳои гумрукӣ ва дигар пардохтхоро, ки ситонидани онхо ба зиммаи онхо вогузор шудааст меситонанд, дуруст ҳисоб кардан ва сари вақт супурдани ин пардохтҳоро назорат мекунанд ва барои маҷбуран ситонидани онҳо чораҳо меандешанд.

Татбиқи вазифаи молиявӣ барои таҳкими амнияти иқтисодии давлат, инчунин барои ноил шудан ба рушди устувори иқтисодӣ шароит фароҳам меорад. Бо ёрии ин функсия ташаккули ҷараёнҳои молиявии давлатӣ дар ҳаҷми зарурӣ барои иҷрои вазифаҳои давлатӣ

таъмин карда мешавад. Пеш аз гузаштан ба ҷанбаҳои минбаъдаи таҳлил муайян намудани унсурҳои ташаккулдиҳанда даромадҳои гумрукӣ муҳим арзёби мегардад. Дар айни замон шумораи зиёди намудҳои пардохтҳоии гумрукӣ татбиқ карда мешаванд. Ҳамаи ин намудҳоро метавон дар асоси моддаи 340 Кодекси гумруки ҶТ ба чор категорияи асосӣ тақсим кард: боҷҳои гумрукӣ; ААИ ҳангоми воридоти мол ба қаламрави кишвар ситонида мешавад; андозҳои аксизӣ; пардохти махсус. [6].

Ба пардохтҳои гумрукӣ инчунин боҷҳои гумрукӣ ва андозҳо барои молҳои воридшаванда истифода шахси бо меъёр ягона пардохташаванда низ дохил мешавад. Ҳаминро қайд кардан бамаврид аст, ки пардохтҳои гумрукӣ нисбат ба номгӯи пардохтҳои гумрукие, ки қонунгузории гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад васеътар мебошад.

Барои пардохтҳои гумруки инчунин боҷҳои зиддидемпингӣ, ҷубронӣ махсус ва дигар пардохтҳои барои ҳимояи бозори дохилӣ пешбинишаванда дохил мегардад. Ин пардохтҳо даромад аз фаъолияти иқтисодии хориҷӣ буда тибқи қоидаҳое, ки Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунанд ситонида мешаванд. Аммо онҳо пардохтҳои гумрукии эътироф намешаванд хусусияти дигари ҳуқуқи доранд ва дар механизми танзими давлатии савдои хориҷи дигар вазифаҳоро иҷро менамоянд.

Мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти ҳифзи ҳуқуқро, ки амнияти иқтисодии кишварро ҳифз мекунанд, ба амал мебароранд, зеро мувофиқи моддаи 460 Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошанд. Ҳамчун мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти гумрук соҳибихтиёрии иқтисодӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқии гумрукиро ҳимоя мекунанд. Самти ҳуқуқии фаъолияти мақомоти гумрук дар раванди татбиқи чораҳои маҷбурӣ аз ҷониби шахсони мансабдори мақомоти гумрук бо мақсади мубориза бо ҳуқуқвайронкунӣ ва ҷиноятҳо равшан зуҳур мегардад. Фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи мақомоти гумрук ба таъмини фаъолияти гумрукӣ бо воситаҳои танҳо ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ хос, ошкор ва пешгирӣ намудани ҳуқуқвайронкунӣ ва ҷиноятҳо ҳангоми аз сарҳади гумрукӣ гузаронидани мол ва дигар ашё равона карда шудааст. Ин ба мақомоти гумрук имкон медиҳад, ки ҳангоми назорати гумрукӣ, ҳангоми интиқоли мол аз сарҳад ва пардохти боҷҳои гумрукӣ ҳуқуқвайронкуниҳо ва ҷиноятҳои гуногунро ошкор ва пешгирӣ намоянд.

Мақомоти гумрук ҳуқуқ доранд парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурии гумрукиро пеш баранд ва чунин парвандаҳоро тибқи қонунгузории ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ баррасӣ намоянд; мутобики қонунгузории мурофиавии ҷинояти таҳқиқ ва гузаронидани амалиёти таъчилии тафтишӣ, инчунин чорабинихои оперативи-тафтишотӣ гузаронанд.

Яке аз вазифаҳои муҳими мақомоти гумрук пешбурди омори гумрукии савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омори махсуси гумрукӣ мебошад

Пешбурди омори гумрукӣ дар таъмини амнияти иқтисодӣ муҳим аст, зеро дар асоси итттиоллот, яъне маълумот оид ба савдои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи иқтисодӣ қарорҳои дахлдори идоракунӣ қабул карда мешаванд. Пешгирӣ ва роҳ надодан ҳуқуқвайронкуниҳо ва ҷиноятҳо метавонад хусусияти иқтисодӣ дошта бошад ва ба вазъи амнияти иқтисодии кишвар таъсир расонад.

Фаъолияти амалии аввалиндараҷаи баланд бардоштани самаранокии назорати гумрукии молҳое, ки дорои объектҳои моликияти зеҳнӣ мебошанд, ҳамкории мақомоти қонунгузорӣ ва гумрукии кишвар доир ба масъалаҳои таъмини танзими ҳуқуқии ҳимояи

моликияти зеҳнӣ, ҳамкории доимӣ бо соҳибони ҳуқуқи муаллиф ва ташкилотҳои байналмилалии ҳифзи ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ мебошад. Мақомоти гумрук риояи уҳдадориҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистонро доир ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ таъмин мекунанд, бо мақомоти гумрук ва дигар мақомоти давлатии давлатҳои хориҷӣ, ташкилотҳои байналмилалие, ки ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ машғуланд ҳамкорӣ менамояд. Бо мақсади таъмини амнияти иқтисодӣ,инчунин мувофики уҳдадорихои байналхалкӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мусоидат намудан ба рушди фаъолияти савдои хориҷӣ чорбиниҳоро амали менамояд. Дар баробари рушди ҳамкориҳои иқтисодии байни давлатҳо зарур аст, ки корҳои муштарак оид ба такмили фаъолияти мақомоти гумрук ва васеъ намудани заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ бо мақсади пешгирии содир намудани ҳуқуқвайронкуниҳо ва ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ анҷом дода шаванд.

Вобаста ба гуфтаҳои боло метавон қайд кард, ки фаъолияти мақомоти гумрук ба таъмини амнияти иқтисодӣ, рушди робитаҳои иқтисодии хориҷӣ ва ташаббуси соҳибкорӣ дар дохили кишвар, инчунин мувофиқати ҷанбаҳои ташкилию ҳуқуқӣ ба стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи гумрук нигаронида шудааст. Дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар нақши муҳимтаринро мақомоти гумрук мебозанд, зеро онхо вазифахои гуногунро ичро карда, бевосита ё бавосита дар таъмини амнияти иктисодии кишвар иштирок мекунанд. Дар баробари ин, таъмини амнияти иқтисодии кишвар танҳо салоҳияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон нест. Амнияти иктисодӣ бояд аз тарафи тамоми низоми мақомотҳои давлати дастгири карда шавад. Давлат бояд амнияти иқтисодиро тавассути баланд бардоштани иқтидори содиротӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолкунандагони миллӣ дар бозорҳои молии ҷаҳонӣ, такмили сохтори содирот, оқилонагардонии воридот, васеъ намудани бозори молҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳкими соҳибихтиёрии иқтисодии кишвар ва беҳбудии вазъи некӯаҳволии аҳолӣ таъмин намояд.

Адабиёт

1. Абдуллоев С.И., Хоҷахонова Г.К.Ситонидани пардохтҳои гумрукӣ яке аз шаклҳои идоракунӣ дар мақомоти гумрук. //Маводи конференсияи илмӣ-назариявии конференсияи илмӣ -назариявии ҳайати профессорону устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳидавлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистонро бахшида ба 30-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Солҳои рушди саноат (2022-2026) (18-23 апрели 2023).

2. Антоновская Е.А. Планирование доходной части федерального бюджета РФ // Вестник Чувашского университета. 2016. № 3. С. 109-114.

3. Вякина И.В. Концептуальные вопросы определения экономической безопасностина микро-, мезо- и макроуровнях // Национальные интересы: приоритеты и безопасность.2016. № 6. С. 73–85.

4. Давлатов Х.М. Мавқеи мақомоти гумрук дар таъмини рушди иқтисодии кишвар .//Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Татбиқи сиёсати мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» бахшида ба «Солҳои рушди саноат» (2022-2026) (23 декабри соли 2023) – Душанбе, 2023.- 330 саҳ 95-99

5. Квятович, А. А. Роль таможенных органов в обеспечении экономической безопасности Республики Беларусь в процессе интеграции в Евразийский экономический союз//материалы междунар. науч.-практ. круглого стола– Минск : БГУ, 2021. – С. 121-126.

6. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон. – (Ахбори Маҷлиси Олии ҶумҳуриитТоҷикистон) аз, 04.04.2021. №1600 - 348 с.

РАВИШҲОИ ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ДАР ИҚТИСОД ВА АЛОҚАМАНДИИ ОНҲО БО АСИММЕТРИЯИ ИТТИЛООТИИ ГУМРУКӢ

Нидоев Н.Ф. - д.и.и., и.в. профессори кафедраи фаъолияти гумрукии факултети муносибатҳои байналмилалии иқтисодӣ, ҳуқуқ ва гумруки Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон

Дар мақола аҳамияти равишҳои институтсионалӣ дар иқтисодиёт ва алоқамандии онҳо бо асимметрияи иттилоотии гумрукӣ ҷиҳати самарабахш таъмини намудани хизматрасониҳои тиҷоратӣ дар доираи талаботҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҳлил карда шудаанд. Инчунин, моҳияти назарияи муносибатҳои агентӣ ва амалҳои принсипиал бо назардошти оқибатҳо ва роҳҳои коҳиш додани таъсири манфии асимметрияҳои иттилоотӣ дар таҳкими навгониҳои фаъолияти гумрукӣ баррасӣ шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: равишҳои институтсионалӣ, асимметрияи иттилоотӣ, муқаррарот ва хароҷотҳои транзаксионӣ, амалҳои принсипал ва агент, механизмҳои ҳамоҳангсозии иерархӣ, тағйирёбандаҳои тасодуфӣ; роҳҳои беҳтар намудани ассиметрияи иттиллоотӣ.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ В ЭКОНОМИКЕ И ИХ СВЯЗЬ С ИНФОРМАЦИОННОЙ АСИММЕТРИЕЙ ТАМОЖНИ

Нидоев Н.Ф. - д.э.н., и.о. профессор кафедры таможенная деятельность Таджикского государственного университета коммерции (г. Душанбе, Республика Таджикистан)

В статье анализируется важность институциональных подходов в экономике и их связь с асимметрией таможенной информации для эффективного предоставления коммерческих услуг в рамках требований правовых норм. Также обсуждается суть теории агентских отношений и принципиальные действия с учетом последствий и путей снижения негативного влияния информационной асимметрии на усиление инноваций в таможенной деятельности.

Ключевые слова: институциональные подходы, информационная асимметрия, условия и транзакционные издержки, действия принципала и агента, иерархические механизмы координации, произвольные величины; пути улучшения информационной асимметрии.

INSTITUTIONAL APPROACHES IN THE ECONOMY AND THEIR RELATIONSHIP WITH THE INFORMATION ASYMMETRY OF CUSTOMS

Nidoev N.F. - d.e.s., professor department of customs acting of the Faculty of International Economic Relations, Law and Customs, of the Tajik State University of Commerce /tguk/ (Dushanbe city)

The article analyzes the importance of institutional approaches in the economy and their connection with customs information asymmetry i within the requirements of legal regulations. Also, the essence of the theory of agency relations and principled actions, taking into account the

consequences and ways to reduce the negative impact of information asymmetries in the strengthening of innovations in customs activity, are discussed.

Key words: institutional approaches, information asymmetry, provisions and transaction costs, principal and agent actions, hierarchical coordination mechanisms, random variables; ways to improve information asymmetry.

Ба равишҳои институтсионалӣ дар иқтисод ва алоқамандии онҳо бо асимметрияи иттилоотии гумрукӣ дахл карда, мо бояд, ба назарияҳои асосии институтсионалие, ки то имрӯз дар илми иқтисодӣ ташаккул ёфта истодаанд, муфассалтар шинос шуда, ҳар кадоми онҳоро дар фаъолияти муассисаҳои иқтисодӣ, аз ҷумла бо муносибатҳои гумрукӣ ҷихати бо ҳамдигар пурра намуданашон дар доираи мисолҳои равшани соҳаҳои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ бо мақомоти гумрук баръало нишон диҳем.

Бисёр муҳим аст ба ёд овардани ҳидоятҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 декабри соли 2022, ки омадааст: «Бо истифода аз имкониятҳое, ки давлат ва Ҳукумати мамлакат фароҳам оварда истодааст, муассисаҳои илмиву таҳқиқотӣ ва таҳсилоти олӣ бояд бо роҳи анҷом додани кашфиёту ихтироот, ҷорӣ намудани усулҳои инноватсионии пешбурди таҳқиқоти илмӣ ва техникаву технологияҳои муосир дар рушди минбаъдаи иқтисоди миллиамон саҳми фаъолтар гузоранд. Вазъи имрӯзаи илми кишвар тақозо менамояд, ки ҷиҳати ба равандҳои ҷаҳони имрӯза мутобиқ намудан ва тибқи талаботи замони муосир ба роҳ мондани фаъолияти муассисаҳои илмӣ ва таҳсилоти олӣ тадбирҳои муассир андешида шаванд» [2,].

Вобаста ба ин, хусусиятҳои асосии чаҳор соҳаи маъмултарини иқтисоди институтсионалиро омӯхтан ба манфиати ҷомеа аст, ки иборат аз чунин таълимотҳо мебошанд:

- таълимоти муносибатҳои агентӣ;
- таълимоти рафторӣ;
- таълимоти эволютсионӣ;
- назарияи ҳуқуқи моликият.

Дар ин бора, баррасии муқарраротҳои асосии таълимоти назарияҳои транзаксионии Рональд Коуз [3, саҳ. 3-27] ва институтсионалии хароҷоти транзаксионии Уильямсон, Оливер Итон [6, саҳ. 5-13] имконият медиҳанд, ки самаранокии ҳамкории агентҳоро дар доираи ҳар як муассисаҳои таҳсилоти олӣ, илмию тадқиқотӣ ва иҷтимиию иқтисодӣ ба назар гирифта, дараҷаи муайяни универсалиро мутобиқ ба соҳаҳои илми институтсионалӣ арзёбӣ кунем. Амалияи ҷаҳонии равишҳои институтсионалӣ дар иқтисод ва алоқамандии онҳо бо асимметрияи иттилоотии гумрукӣ собит намудааст, ки татбики ин назарияҳо аҳамияти хосае дар шарҳ додани фаъолияти институтҳои алоҳидаи иктисодӣ муҳокима ва арзёбӣ карда мешаванд.

Барои мисол, назарияи муносибатҳои агентӣ дар солҳои 70-уми асри XX ба вуҷуд омада, намояндагони намоёни он С.Росс, Ҷ.Мирлис ва Ҷ.Стиглиц буда, асоси ин назария, проблемаи ба истилоҳ «агенти асосӣ» мебошад, ки ба мавҷудияти асимметрияи иттилоотӣ байни муштарӣ, ҳама гуна амалҳои принсипал ва иҷрокунандаи онҳоро ҳамчун агент асос мекунад. Ба ин маъно, ин назарияро метавон як варианти рушди назарияи иттилоотии аз нав коркардашуда, аз ҷониби Кеннет Джозеф Эрроу арзёбӣ кард [7, 3-17, 43-51].

Моҳияти проблемаи ба истилоҳ «агенти асосӣ» дар он аст, ки дар фаъолиятаташон онҳо амалҳои иҷрошавандаи муштариро нисбат ба иҷрокунанда дар асоси асимметрияи

иттилоотӣ байни амалҳои корфармо (принсипал) ва иҷрокунандаи онҳо (агент) роҳандозӣ карда, заминаи робитаҳои қаввии дуҷониба байни муштарӣ ва иҷрокунанда асос ёфта, оид ба муомилот ва шартҳои муҳими иҷроиши саривақтии он маълумоти дақиқ ба даст оварда мешавад.

Вобаста ба ин, дар Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2019 тасдиқ карда шудааст, ҳадаф, вазифа ва самтҳои асосии рушди мақомоти гумруки ҷумҳуриро бо дар назар доштани таъсироти танзими гумрукӣ ҳамчун васоити танзими давлатии фаъолияти савдои хориҷӣ ба раванди ҳамгироии иқтисодиёти миллиро дар фазои иқтисодиёти байналмилалӣ муайян менамояд [1, Саҳ 3-68].

Мушкилоти алоҳидаи рушди институтсионалӣ ва техникии мақомоти гумруки ҷумҳурӣ, ҳалли худро наёфтанд, ки барои пурра ва куллан мутобиқ шудан ба тағрибаи савдои мунтазам тағйирёбанда имкон намедиҳанд ва дар навбати худ ба коҳишёбии самарабахши маъмуригардонии гумрукӣ, рақобати бевиҷдонона ва афзоиши интиқоли ғайриқонунии мол тавассути сарҳади гумрукӣ, ба бозори дохилӣ роҳ ёфтани молҳои воридотии пастсифат ва зуҳроти дигари манфӣ оварда мерасонанд.

Мутобиқи банди 11 Барномаи миёнамуҳлати зикргардида, мушкилотҳои коҳишёбии маъмуригардонии гумрукӣ, ривоҷу равнақ ёфтани рақобати бевиҷдонона ва афзоиши интиқоли ғайриқонунии молҳо ба бозори дохили Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 14 номгӯй пешниҳод карда шудаанд, ки муҳимтаринашон ба назари мо 4-тои онҳо мебошанд:

- сатҳи баланди дучоршавии расмиёти гумрукӣ ба равандҳои коррупсионӣ, ки воридоти маблағҳоро ба буҷети давлатӣ ба таври назаррас коҳиш медиҳад;

- истифода набурдани имкониятҳои ҷалби сармоягузории мустақими хориҷӣ ва воситаҳои шарикии давлату бахши хусусӣ барои рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ дар соҳаи гумрук ва соҳаҳои ба он наздик;

- сатҳи нокифояи рушди инфрасохтори гумрукӣ ва инфрасохтори назорати сарҳадии истиснокунандаи такроршавии вазифаҳои назоратӣ;

- набудани дарки равшани нақши муосири мақомоти гумрук ҳамчун ҳамоҳангсози ҳамаи расмиёти содироту воридот ва транзити мол, аз ҷумла ҳангоми амалисозии назорати сарҳадӣ [1, саҳ 7-9].

Масъалаи асимметрияи иттилоот бо назардошти омӯзиши моҳияти проблемаи «принципиал-агент» дар он аст, ки дар аксари мавридхо муштарӣ нисбат ба иҷрокунандаи бевосита дар бораи моҳияти муомилот ва шартҳои муҳими иҷрои он маълумоти пурра надорад. Фармоишгар бошад, дорои мушкилоти возеҳ баёншуда ва идеяи умумии ҳалли он аст, аммо тамоми ҷузъиёт ва нозукиҳои кор танҳо ба пудратчӣ маълум аст, зеро танҳо вай дорои дониши махсус ва зарурии барои роҳандозӣ кардани онҳоро дорад. Масалан, барои равшанӣ андохтан мутахассисон, мисоли ба духтури дандон муроҷиат кардани корафтодагонро ба ёд меоранд, ки онҳо наметавонанд амалҳои ӯро бо ҳама тафсилоташ арзёбӣ кунанд ва маҷбуранд ба салоҳияти ӯ эътимод намоянд. Ё, ҳамин тавр, аксарияти мо, ҳангоми ҳалли масъалаҳои дорои хусусияти ҳуқуқӣ дошта ва арзёбии санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба андешаи ҳуқуқшинос такя ва бовар мекунем.

Ҳамин тариқ, дар ҳақиқат асимметрияи иттилоотӣ (тақсимоти нобаробари маълумот дар байни принципал ва агент) боиси суст шудани имкониятҳои назорат аз болои иҷрокунанда мегардад. Дар натиҷа, агент имконият пайдо мекунад, ки амалҳои корфармо ё директори корхонаю муассиса ё мутасаддии мақомоти гумрукро идора кунад.

Ба расмият даровардани гуфтаҳои боло метавон қайд кард, ки натиҷаи ниҳоии амалҳои агент, ки аз ҷониби принципал ба ӯ супурида шудааст - ин саъю кӯшиши вазифавии агент ва ҳолатҳои тасодуфӣ он мебошад. Ин дар ҳоле, ки иҷроиши функсияи сифатӣ аз ҷониби шахсияти агент, самаранокии назорат ва ҳавасмандкуниро роҳандозӣ менамояд, амалӣ карда мешавад.

Вақте ки хароҷоти назорат ё эҳтиёҷ ба ҳавасмандкунӣ нисбат ба натиҷаи ниҳоӣ назаррас мегардад, ин натиҷа аз сифатҳои шахсии агент ва ҳолатҳои гуногуни тасодуфӣ бештар вобаста мешавад. Назорати саҳми агент, бошад, аз як тараф, имкон-нопазирии раванди иҷроиши супориш аз сабаби мураккабии супориш ё имконияти мушоҳида нашудани мустақилии эҷодкории агент, аз тарафи дигар, бинобар ба амал омадани натиҷаи таъсири пурзӯри ҳолатҳои тасодуфӣ ва табиӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, дар соҳаи кишоварзӣ баҳо додан ба фаъолияти агроном хеле душвор аст, ба монанди мутасаддии мақомоти гумрук дар барасмиятдароии гумрукӣ, зеро кори онҳо хеле мушаххас буда, ба раванди назорати асимметрияи иттилоотӣ халал мерасонад. Дар баробари ин, назорат кардани натиҷаи ниҳоии фаъолият низ мушкил аст, зеро ин на танҳо ба саҳми агроном дар истеҳсолот, балки ба тағйирёбандаҳои тасодуфӣ, махсусан шароити обу ҳаво низ вобаста аст.

Ҳамин тариқ, асимметрияи иттилоотӣ ё тақсимоти нобаробари иттилоот дар байни принципал ва агент боиси суст шудани имкониятҳои назорат аз болои иҷрокунанда гашта, оқибатҳои асимметрияи иттилоотӣ бошад, нисбати корфармо ё дар мавриди мо корфармо ё мутасаддии мақомоти гумрук ба яке аз вазъиятҳо: интихоби манфӣ, хавфи маънавӣ ё тамаъчуӣ дучор мешавад. Интихоби манфӣ бошад, дар марҳилаи қабули қарор ба амал меояд. Дар мисоли агроном ё мутасаддии мақомоти гумрук интихоби манфӣ метавонад ба проблемаи қабул ва ё ба кор шомил шудан вобаста бошад. Чунки, корфармо усулҳои баҳодиҳии дониш ва маҳорати мутахассисро на ҳамеша равшан тасаввур мекунад.

Аз ин рӯ, муайян кардани сатҳи маҳорати воқеии корманд метавонад ниҳоят душвор бошад. Агар ин тавр бошад, пас бо ҳамин хароҷот (дараҷаи музди кори оянда) вай метавонад ҳам мутахассис ва ҳам ҳаваскори фаъолияти агрономӣ ё мутахассиси мақомоти гумрукро вобаста ба барасмиятдароии гумрукӣ ба кор кабул кунад. Вале, дар ин ҷо низ табиъати ҳаваскор аз мутахассиси касбӣ фарқ мекунад. Табиист, ки корфармо дар бораи андозаи музди кор бо ҳаваскор назар ба мутахассиси касбӣ зудтар розӣ мешавад, зеро мутахассис музди меҳнати бештарро талаб мекунад. Дар натиҷа, дар шароити иттилоотии асимметрӣ интихоби манфӣ метавонад ба амал ояд, ки он боиси қабули қарорҳои асосан, номусоид мегардад.

«Хатар ё хавфи маънавӣ» дар ҳамон ҳолатҳое ба миён меояд, ки корфармо маҷбур мешавад, ки ба агент такя кунад, дар ҳоле ки дар бораи рафтори ӯ ва омилҳое, ки аз он вобастаанд, маълумоти кофӣ надорад. Дар ин ҳолат, агент ҳам ҳади аққал ду намуди имконият дорад, ки аз онҳо истифода барад:

- аввалан, ин «тартибот» аст, ки дар он корфармо ё шахси мутасадии мақомоти гумрук наметавонад саъю кӯшиши агентро ҳангоми иҷрои супориш назорат кунад, дар ҳолате, ки ӯ барои паст кардани шиддати меҳнат ангеза дошта бошад. Хусусан, масъалаҳои «дар канор рафтан» ҳангоми баррасии кори дастаҷамъонаи гумрукчиён, ки саҳми ҳар як иштироккунандаро аник муайян кардан мумкин нест, хеле муҳим аст.

Ба равишҳои институтсионалӣ дар иқтисод ва алоқамандии онҳо бо асимметрияи иттилоотии гумрукӣ назар карда, иҷрои вазифаи ҳар як агентро на танҳо аз саҳми шахсии

ӯ, балки аз саҳми дигар агентҳо вобаста кардан даркор аст, чунки дар акси ҳол имконияти ба дӯши шахсони дигар гузоштани масъулият ба вуҷуд омаданаш мумкин аст.

Аввалан, ин, ки кори ҳар як субъекти гуруҳ бо вазъиятҳои муайяни техникӣ, иҷтимоӣ, даромаднокӣ ва шахсие, ки ба натиҷаҳои меҳнат таъсири мӯсбат ё манфӣ мерасонад, барои кашолкорӣ имкониятҳои иловагӣ медихад. Масалан, рӯйхати мухтасари тавзеҳоти стандартӣ дар бораи таъхирпазирии корҳо аз ҷониби иҷрокунандагон: хатогиҳои компютерӣ, хизмати бади телефон, роҳбандиҳо, шарикони сусти ҳамкор, "мулоҳизаҳои ахлоқӣ", ки таҳлил кардани он хеле душвор ва аксар вақт иҷрои онҳо низ бесамар аст.

Дуюм, ин бемасъулиятии агент аст, ки бо истифода аз асимметрияи иттилоот метавонад фоидаи яктарафа ба даст оварад ё дар раванди иҷроиши супориш хароҷоти асосиро зиёд кунад. Инро дар мисоли фаъолияти салонҳои хизматрасонии мошинҳо мушоҳида карда, бо камоли боварӣ гуфтан мумкин аст, ки баъзе устоҳо (агентҳо) аз фаъолияти худ имконияти даромади яктарафа гирифтанро доранд. Онҳо чун қоида имконият доранд, ки даромаднокии ихтисоси худро аз ҳисоби соҳибони хизматрасониҳои автомобилӣ зиёд намоянд. Илова бар ин, онҳо имконият доранд, ки мустақиман бо муштариён тамос гиранд. Ҳамаи ин, ба он оварда мерасонад, ки кормандон (агентон) дар устохонаҳои таъмирӣ дар мувофиқа бо корфармо мошинҳои муштариёни станцияро таъмир карда, даромади иловагӣ мегиранд, гарчанде, ки ин амал назоратнашаванда аст. Беинсофии агентҳо на танҳо дар доираи фирма, балки дар муносибатҳои ҳамкории байни субъектҳои давлатӣ, хоҷагидорӣ ва ҳатто дар фаъолияти гумрукӣ низ зоҳир мегарданд.

Масалан, дар даҳсолаи аввал ва нимаи дуюми даҳсолаи дуюми асри XXI мақомоти гумрук бо мушкилоти муайян кардани намудҳои гӯшти парранда тавассути гумрук рӯбарӯ шуд. Фарқ кардани гушти мурғовӣ, индюк ва мурғ бисёр мушкилӣ меовард. Кормандони гумрук барои як гӯшти парандаро аз гӯшти дигар фарқ кардан, мушкилӣ мекашиданд. Дар натиҷа, ин тарзи корӣ имконият дод, ки ширкатҳоеро, ки гӯшти мурғро бо маблағи муайян кардаи боҷи гумрукӣ ворид мекарданд, фоидаи зиёде ба даст оварданд.

Мушкилоти сеюми эҳтимолии асимметрияи иттилоот бо ҳолати тамаъҷӯии мустақим аз ҷониби агент аз ҳама гуна имтиёзҳои ба принсипиал вобастабуда сурат мегирад. Чунин ҳолат дар сурате ба амал меояд, ки агар, агент вазифаи муҳимро иҷро кунад ва нокомии он боиси якбора паст шудани самаранокӣ ё фоиданокии фаъолияти муштарӣ гардад. Дар чунин шароит, бо истифодабарӣ аз ваколат бо кувваи худ агент нисбат ба принципал, аз «ивазнашаванда будан-ногузурии» худ истифода бурда, метавонад зиёд кардани даромад, фароҳам овардани шароити озоди меҳнат, имтиёз ва кафолат дар сурати аз кор озод карданаш ва ғайраро талаб намояд.

Самаранокӣ ва такмили равишҳои институтсионалӣ дар иқтисод ва алоқамандии онҳо бо асимметрияи иттилоотии гумрукӣ бо таҳия ва амалӣ намудани роҳҳои коҳиш додани таъсири манфии асимметрияи иттилоотӣ ба даст оварда мешавад. Назарияи агентӣ якчанд роҳҳои ҳалли проблемаи «принципал агент» ва такмили равишҳои институтсионалиро пешниҳод мекунад, ки онҳо кӯшиши водор намудани фаъолияти агентро ба манфиати принципал дороанд. Ҳамаи онҳоро метавон ба се гуруҳи шартӣ тақсим кард. Чи тавре, ки аз вазифаи саҳми шахсии агент аз рӯи натиҷаи фаъолияти ӯ бармеояд, ин саҳмро метавон бо се роҳ зиёд ва амалӣ кард:

а) тариқи пурзӯр намудани назорат аз болои агент;

б) бо роҳи зиёд намудани ҳавасмандгардонии кори пурсамари агент;

в) бо омезиши самаранок истифода бурдани ҳарду усул.

Пурзӯр намудани назорат аз болои агент яке аз роҳҳои номбаршудаи таъсиррасонӣ ба шахс боиси афзоиши хароҷот гашта, дар мавриди назорат, самаранокии фаъолияти агентро танҳо тавассути назорати доимии шахсе, ки аз ҷониби корфармо ё мутасаддии мақомоти гумрук таъин карда шудааст, таъмин карда мешавад. Мутасаддии мазкур бояд мисли худи ин агент дониши амиқи корӣ дошта, илова бар он, ӯ бояд қобилияти назарраси равоншиносӣ барои ошкор кардани самимияти ниятҳои агент дошта бошад.

Ҳамин тариқ, хароҷоти калон барои назоратчиён, талаботҳои баланд нисбат ба салоҳияти онҳо ва дастнорас будани назорати мустақими бевоситаи раванди меҳнати агент назоратро бесамар ва ғайриимкон мегардонад, хусусан дар ҳолатҳое, ки агар фаъолияти ӯ хусусияти хосу мушаххас, ба монанди корманди мақомоти гумрук дошта бошад.

Илова бар ин, ҳузури назоратчӣ барои агент-корманд ҳавасмандии беруна эҷод карда, фаъолияти ӯро дар сурати мавҷуд набудани ҳавасмандии беҳади дохилӣ ба кор самараноктар мекунад. Масалан, фаъолияти нозирон- кормандон дар конҳои Мисри қадим ё заминҳои шолии Чин намунаи хоси ин навъи назорат аст. Дар шароити ҳозира бошад, кори муаллим, махсусан дар синфҳои ибтидоӣ, кори мураббии ботаҷрибаи мутахассиси чавон дар заводу фабрикаҳо ва аллалхусусус дар мақомоти гумруку андоз дар ҷалласаҳои ҳаррӯза дар корхонаҳову муассисаҳо мисол шуда метавонанд.

То имрӯз, ин намуди назорат ҳам дар муносибатҳо дар бозор ва ҳам дар доираи механизмҳои ҳамоҳангсозии иерархии мақомотҳои гумруку андоз бештар маъмул аст. Шартҳои шартнома, супоришҳои нақшавӣ дар мисоли Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти раёсатҳои назорати баъди барасмиятдарории гумрукӣ ва аудит, ташкили назорати гумрукӣ, таҳлил ва омори гумрукӣ, кадрҳо, кор бо ҳайати шахсӣ ва корҳои махсус дар доираи ҷалласаҳои чамъбастӣ, далели возеҳи шаклҳои назорат аз рӯи натиҷаҳои фаъолияти корӣ мебошанд.

Ё, масалан, дар корхонаи калоне, ки бозича мебарорад, назорат кардани баромади маҳсулоти асосӣ назар ба баҳо додан ба натичаҳои кори программасози Маъмурияти системаи иттилоотии автоматонишудаи ягона (СИАЯ), ки кори ҳисоббарории корхона ё хадамоти гумрукро таъмин мекунад, хеле осонтар аст. Барои корфармои корхона барномасоз нисбат ба коргарони истеҳсолоти асосӣ дороии мушаххастар аст, бинобар ин, дар таҳияи системаи баҳодиҳии кори ӯ душвориҳо ба миён меоянд. Масалан, агар дар корхона ӯ ягона шахс бошад, кори ӯро бо чӣ мукоиса кардан мумкин? Албатта, мумкин аст, ки мушовир оид ба арзёбии барномасозӣ аз берун ҷалб карда шавад. Вале ин ҳам масрафи зиёдро талаб менамяд.

Аммо набудани салоҳият, имконияти интихоби ниҳоиро байни далелҳои мутахассиси онҳо ва мушовири беруна оид ба ин масъала душвортар мегардонад. Охир, мушовири беруна дар бораи хусусиятҳои корхона, дар бораи Маъмурияти системаи иттилоотии автоматонишудаи ягона маълумоти кофӣ надорад ва ин асоснокии баҳодиҳии кори программасозӣ доимиро кам мегадонад. Масъалаи ҳолатҳои тасодуфӣ бошад, иборат аз он аст, ки дар шароити калон будани ҳаҷми ин корҳо, корфармо наметавонад бигӯяд, ки агент (мутахассис) воқеан боинсофона фаъолият кардааст ё не.

Маводҳои таҳлилкаршударо ҷамъбаст карда, ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки ба самтҳои асосии ҳамкориҳои байналмилалӣ дар таъмини бехатарии иттилоотии равишҳои институтсионалӣ дар иқтисод ва алоқамандии онҳо бо асимметрияи иттилоотии гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, инҳо дохил кардан мумкин аст:

- дохил шудан ба ҷомеаи ҷаҳонӣ барои пешгирӣ намудани ҷиноятҳои компю-терӣ ба воситаи ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомотҳои ҳифзи ҳуқуқии мамлакатҳо;

- манъ намудани дастрасии беиҷозат ба иттилооти махфӣ дар шабакаҳои байналмилалӣ;

- таъмини амнияти мубодилаи иттилоотии байналмилалӣ ва бе олоиш нигоҳ доштани иттилоот ҳангоми интиқоли он бо роҳҳои телекоммуникатсионии миллию алоқа.

- ҷоннок намудани ҳамкориҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини амнияти иттилоотӣ бо иштирокчиёни давлатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустакил [4, саҳ 217-218].

Ҳамин тариқ, ба равишҳои институтсионалӣ дар иқтисод ва алоқамандии онҳо бо асимметрияи иттилоотии гумрукӣ бештар пешгӯиҳои давлатӣ дар барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ, рушди институтсионалии содирот ва воридотивазкунӣ ва мхсусан дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ва дар барномаҳои миёнамуҳлати рушд барои солҳои 2016-2020 ва 2021-2025 қайд карда шудаанд [5, саҳ 31-45].

Дар ҳақиқат, таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ метавонанд ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари дорои иқтисодиёти дарҳои кушод дар ноилшавӣ ба ҳадафҳои стратегия ва тасҳеҳи марҳилаҳои рушд таъсир расонад. Барои кишварҳое, ки пайваста чорабиниҳои пешгирикунандаи мувофиқ қабул мекунанд, ҳамавақт ин таҳдидҳо манфиатноканд.

Адабиёт

1. Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020 - 2024. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2019, №537. - Душанбе: КВД “Матбаа”-и Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019, 148 саҳ.

2. Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ. [Сарчашмаи элекронӣ] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, 23 декабри соли 2022 /Низоми дастрасӣ /http: // president. tj /node/29823/.

3. Коуз Рональд. Фирма, рынок и право, 1993. Перевод с анг. Б. Пинскера. науч. ред: Р.Капелюшников. - М.: "Дело ЛТД" при участии изд-ва "Catallaxy", 1993. - 192 с.

4. Нидоев Н.Ф. Бехатарии иқтисодии давлат. ДТ. - Душанбе “Ирфон” 2023. - 426 саҳ.

5. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636.-Душанбе, 2016.-104 саҳ.

6. Уильямсон О. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация /Пер. с англ.-СПб.: - ISBN 5 - 289 - 01816 - 6. – Лениздат: CEV Press, 1996. - 702 с.

7. Эрроу К. Дж. Коллективный выбор и индивидуальные ценности. - ISBN 5-7598-0250-X (англ. Social Choice and Individual Values, 1951). - М.: ГУ ВШЭ, 2004. - 204 с.; Эрроу К. Дж., Гурвиц Л., Удзава Х. Исследования по линейному и нелинейному Программиро- ванию. - М.: Издат. Иност. Лит., 1962. - 334 с.

ФИНАНСОВАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ МСП В ТАДЖИКИСТАНЕ: ПОКАЗАТЕЛИ И КОЭФФИЦИЕНТЫ

Кошонова М.Р. – д.э.н., Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14.

Сафарзода М.С. – Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14.

В статье анализируется финансовая устойчивость малых и средних предприятий в условиях рыночной экономики Таджикистана. Анализ финансовой устойчивости акцентируется на анализе теоретических и практических данных как отечественных так и зарубежных исследователей, а также раскрывается коэффициент показателей финансовой устойчивости предприятия в Республике Таджикистан.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, платежеспособность, ликвидность, кредитоспособность, сбалансированность активов и пассивов, расходов и доходов, а также денежных доходов.

FINANCIAL STABILITY OF SMES IN TAJIKISTAN: INDICES AND COEFFICIENTS

Koshonova M.R. – Doctor of Economics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe highway, Nakhimov street 64/14.

Safarzoda M.S. – PhD student of Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe highway, Nakhimov street 64/14.

The article analyzes the financial stability of small and medium enterprises in the conditions of market economy of Tajikistan. The analysis of financial stability focuses on the analysis of theoretical and practical data of both domestic and foreign researchers, and also reveals the coefficient of indicators of financial stability of the enterprise in the Republic of Tajikistan.

Keywords: financial stability, solvency, liquidity, creditworthiness, balance of assets and liabilities, expenses and income, as well as cash income.

УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ КОРХОНАҲОИ ХУРДУ МИЁНАИ ТОҶИКИСТОН: НИШОНДИҲАНДАҲО ВА КОЭФФИТСИЕТҲО

Кошонова М.Р. – доктори илми иқтисодӣ, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14.

Сафарзода М.С. – докторанти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14.

Дар мақола устувории молиявии корхонаҳои хурду миёна дар шароити иқтисоди бозоргони дар Тоҷикистон таҳлил шудааст. Таҳлили устувории молиявӣ дар асоси тадқиқотҳои назариявӣ ва амалии муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ дарҷ карда шудааст, инчунин коэффисиенти нишондиҳандаҳои устувории молиявии дар корхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст.

Калидвожаҳо: устувории молиявӣ, пардохтпазирӣ, ликвидноки, қарзпардозӣ, мувозинати дороиҳо ва уҳдадориҳо, даромад ва хароҷот, даромадҳои пулӣ.

Финансовая устойчивость - это один из критериев, который определяет успешность компании, ее способность оплачивать расходы, а также состоятельность. Проще говоря, это баланс расходов организации к структуре доходов. Чтобы определить данное значение, необходимо изучить все данные компании и пути ее получения прибыли.

Существует несколько подходов к определению финансовой устойчивости. По практическому пособию экономиста А.Д. Шеремета «Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций» финансовая устойчивость предполагает наличие в организации свободных финансовых средств, которые могут обеспечить ей бесперебойную работу, а также баланс финансовых потоков. Отечественные П.Д. Ходжаев, М.М. Пулотов, Д.М, Валиева., поддерживают мнение зарубежного исследователя М.Е. Гребнева, подчеркивают финансовая независимость очень важный показатель, однако его усиливает прежде всего и внешние факторы, такие как инвестиционная привлекательность предприятия. Другие исследователи подчеркивают возможность развития предприятия за счет собственных свободных средств или особо выделяют способность бизнеса минимизировать предпринимательские риски и избежать банкротства.

В любом случае при всех этих подходах финансовая устойчивость предприятия является определяющим элементом экономической стабильности.

Для оценки финансовой устойчивости следующие коэффициенты считаются важными[2]: Абсолютная устойчивость. Под термином понимается полное покрытие расходов своими средствами. То есть это положение, когда компания для поддержания положительного баланса не имеет кредитов и других задолженностей, т.е. предполагается полная независимость предприятия от чужих средств. Нормальная устойчивость. В этом случае организация использует дополнительные средства: займы, кредиты. Но при этом все привлеченные средства являются постоянными, поэтому компания имеет свой устойчивый капитал. Иногда предприятия находится в ситуации неустойчивом положении или кризисном: денежные средства не покрывают всех расходов. Виной этому является неправильное организованное управление или отсутствие платежеспособности. Специалисты рекомендуют постараться максимально быстро выйти из этого положения. Эти два положения также нередко относят к разновидностям данного показателя.

Коэффициент финансовой устойчивости

Для определения данного показателя финансовую детельность предприятии необходимо рассчитать коэффициент финансовой устойчивости. Для этого нужно соотнести активы и обязательства, конечный результат определяет успешность организации. Например, при выходе в результата в «0», компания не считается успешной, а отрицательное значение и вовсе сулит банкротство.

Например, при расчетах специалисты в РФ руководствуются специализированными нормативно-правовыми актами. Одним из таких является «Об утверждении Методики расчета показателей абсолютной и относительной финансовой устойчивости, которым должны соответствовать коммерческие организации, желающие участвовать в реализации проектов, имеющих общегосударственное, региональное и межрегиональное значение, с

[2] Пӯлотов М.М., Валиева Д.М. Масъалаҳои таҳқиқи устувории молиявии корхонаҳои тиҷоратӣ дар шароити муосир

использованием бюджетных ассигнований Инвестиционного фонда Российской Федерации».

В условиях Республики Таджикистан также существуют нормативы, т.е. для подсчета коэффициентов финансовой устойчивости МСП., разработанные специалистами. Эти коэффициенты в основном основываются на динамику развития соотношения показателей финансовой устойчивости.

Следует отметить, что существует несколько коэффициентов, которые имеют определенные характеристики, такие например как:

1. Коэффициент автономии (собственный капитал /активы). Полная независимость компании от кредитов и займов: чем больше результат, тем увереннее деятельность. Если рассматривать международные организации, то стоит изучить термин: показатель debt ratio — коэффициент зависимости (соотношение собственного имущества и заемного).(К-1)

2. Коэффициент финансовой зависимости (обязательства / активы). Определяет, насколько компания зависима от внешних финансирований. Для хороших показателей итоговое значение не должно быть меньше 0,8. (К-2)

3. Коэффициент соотношения заемных и собственных средств (заемный капитал / собственный капитал). Наиболее важное значение, так как анализирует положение предприятия в его развитии. Чем больше показатель, тем сильнее зависимость от займов. Кроме того, данное значение очень важно для инвесторов, так как при его повышении возникает риск потери их вкладов.(К-3)

4. Коэффициент маневренности собственных оборотных средств (собственные оборотные средства / собственный капитал). Дает возможность определить долю капитала в обороте. В этом случае показатель должен быть достаточно высоким, чтобы компания работала успешно. При этом специалисты придерживаются мнения, что рост значения должен быть равномерным, без скачков.(К-4)

5. Коэффициент соотношения мобильных и иммобилизованных активов (оборотные активы / внеоборотные активы). Специалисты не выявили единого нормального значения.(К-5)

6. Коэффициент обеспечения оборотного капитала собственными источниками финансирования ((собственный капитал — внеоборотные активы)/ оборотные активы). Другими словами этот анализ источника финансирования позволяет определить, достаточно ли собственных средств для оплаты деятельности. (К-6)

7. Коэффициент обеспеченности запасов собственными средствами (собственные оборотные средства / запасы). Определяет количество экономических запасов. (К-7)

8. Коэффициент сохранности собственного капитала (собственный капитал на конец периода / собственный капитал на начало периода). Предпочтительно, чтобы значение было равно нулю. Определяет динамику капитала компании.(К-8)

Расчет этих показателей необходим не только для дирекции предприятия, но и для инвесторов, так как они могут удостовериться в платежеспособности и стабильности будущего должника.

Для того, что рассчитать коэффициенты финансовой устойчивости, необходимо провести анализ состояния предприятия. Обычно, все расчеты производятся специалистами, так как работа осуществляется со сложными и объемными формулами и цифрами. По итогу можно выявить все уязвимые места компании и найти средства их

устранения, а также меры повышения результативности работы. Кроме того, вычисления производят и инвесторы, и кредиторы, чтобы удостовериться в платежеспособности.

В данной статье мы произведем расчет деятельности предприятия, который находится в одном из регионов республики. (Динамику в абсолютных цифрах можно посмотреть в Приложении 1.

Постараемся произвести расчеты по этим показателям.

Таблица 1.

Динамика соотношение показателей финансовой устойчивости предприятий за исследуемый период (2019-2023гг

Годы	К-1	К-2	К-3	К-4	К-5	К-6	К-7	К-8
2019	0,9	0,07	0,06	0,2	1,2	0,11	5,7	1
2020	0,8	0,1	0,09	0,3	1,4	0,1	3,3	0,8
2021	0,8	0,1	0,6	1,1	2,0	0,3	2,0	0,6
2022	1,0	2,6	-	1,1	4,8	0,7	1,3	1,2
2023	1,0	1,0	0,05	1,0	5,3	0,8	1,2	1,0

Расчеты автора на основе баланса предприятия.

Как показывает анализ таблицы 1, коэффициент автономии, который характеризирует соотношения собственного капитала к активам, то тенденция с 2019 по 2023 года плавно увеличивается с 0,9 (2019г) до 1 (2023), это объясняется, тем что предприятие работает в основном в режиме собственного капитала. И не зависит от кредиторов. Об этом можно увидеть К-3, где соотношение заемного капитала к собственному. Во всех годах кредитная зависимость составляет с 0,06 (2019)и заканчивается на 0,05 (2023г.) Это говорит о том, что предприятие может работать без заемных средств. В 2022 году предприятия обходила без займов, что говорит об абсолютной финансовой устойчивости в 2020 году. Если обратить внимание на К-6 в 2021 году то финансирования позволяет определить, достаточно ли собственных средств для оплаты своей деятельности.

Самые высокие показатели мы наблюдаем в 2022-2023годы. Очевидно это связано с внутренней политикой предприятия., а также с улучшением предпринимательского климата в РТ. После пережитых социальных, экономических и финансовых кризисов руководство решило запастись собственным капиталом в случае непредвиденных обстоятельств, т.е. рисков.

Показатели финансовой устойчивости. Показатели финансовой устойчивости МСП подразумевают характеристику положения предприятия и предполагают стабильный рост доходов, превышающий расходы, свободное использование средств и беспрерывное производство. Сущность финансовой устойчивости определяется денежными ресурсами, которые необходимы для правильного функционирования предприятия.

Подробнее составляющие отображены на схеме:

Баланс финансовой устойчивости предприятия

В состав финансовой устойчивости входят собственные ресурсы и заемные. К первым относят те, которыми полностью располагает компания, это чистая прибыль и отчисления амортизации. Таким образом, важным признаком является платежеспособность субъекта. Достижение оптимального показателя занимает достаточно много времени, так как это сложный и продолжительный процесс, требующий полного сосредоточения на поставленной цели. Из-за того, что рыночная система постоянно развивается, может произойти дисбаланс средств, приводящий к банкротству. Для того, чтобы показатели предприятия были в нормальном состоянии, необходимо наличие:

1. свободных ресурсов,
2. полной независимости от кредиторов и заемщиков,
3. собственных средств, обороты за весь период отчетности.

Если эти три условия не соблюдаются, то способность компании выдерживать перепады и кризисы практически на нуле, как и показатели.

Показатели позволяют определить, к какой разновидности устойчивости относится именно эта организация

Анализ финансовой устойчивости предприятия в Таджикистане на примере МСП показал, что предприятие функционирует стабильно, с точки зрения результатов производимых расчетов, однако требуется чтобы предприятие для более стабильности ежегодно пользоваться услугами внутреннего и внешнего аудита, чтобы привлекать отечественных и зарубежных инвесторов..

Для проведения анализа финансовой устойчивости изучаются следующие показатели:

1) *Абсолютные*. Сюда относят собственные средства, функционирующий капитал и общую величину источников финансирования. Абсолютная независимость подразумевает покрытие всех расходов доходами. Другими словами, компания не нуждается в привлечении средств со стороны.

Нормальная независимость — определяет способность платить по долгам и наличие небольших займов.

Неустойчивая независимость — подразумевает невозможность оплачивать займы и кредиты, равновесие достигается благодаря пополнению собственных средств и сокращению задолженности.

Кризисное — говорит о том, что предприятие работает в убыток и не может платить по долгам.

2) *Относительные*. Анализ этих показателей подразумевает противопоставление этих значений:

- коэффициентов двух годов,
- фактических и нормативных значений,
- фактических показателей предприятия и показателей соперников,
- фактических и отраслевых.

Анализ всех этих коэффициентов позволяет точно определить важность того или иного фактора на изменение состояния и платежеспособности, а также **определить динамику развития.** Но нужно учитывать, что при расчетах в первую очередь нужно опираться на абсолютные показатели, так как они являются индикаторами положения предприятия.

Выводы и предложения

Чем ниже оказался результат расчетов, тем ниже объем собственного капитала. Соответственно, и ниже платежеспособность. Ситуация с низким Кфн обычно возникает, если бизнес регулярно берет новые кредиты, чтобы закрыть старые и продолжить работать. В долгосрочной перспективе высок риск банкротства – если ничего не предпринять.

Чтобы повысить автономность компании, требуется дополнительное вливание собственного капитала. Но предварительно следует проанализировать и другие показатели, например, ликвидность.

Ликвидность считается низкой, если у бизнеса нет активов, которые можно быстро продать. Это приводит к затруднениям при выплате долгов: придется взять кредит по высокой ставке или продать ценные бумаги с большими потерями.

В этом случае следует пересмотреть финансовую стратегию. Обновленный план должен быть основан на:

- рациональном использовании капитала;
- полном выявлении денежных потоков;
- снижении себестоимости продукта;
- эффективном распределении / использовании прибыли;
- четком определении потребности в оборотных средствах;
- внедрении новых технологий.

Поднять коэффициент автономности как индикатор финансового положения бизнеса помогут мероприятия по снижению кредиторской / дебиторской задолженности (например, можно гасить «старые» кредиты более крупным шагом), повышение доходов за счет маркетинговых ходов – рекламных кампаний, участий в выставках, тендерных торгах.

Снизить себестоимость можно, максимально задействовав производственные мощности, сократив затраты за счет повышения уровня производительности труда, сокращения производственного брака, снижения расхода сырья и энергоресурсов.

При высокой ликвидности, когда у бизнеса достаточно активов, которые в тяжелые времена можно быстро превратить в деньги, оптимизацию финансовой автономности можно растянуть на продолжительный период.

Возможные варианты:

• регулярно отчислять определенный процент маржи из выручки на формирование денежного резерва;

• пересмотреть дивидендную политику, реинвестировать прибыль в производство / развитие;

Бизнес с высокой ликвидностью спокойнее переносит негативные события в сфере финансов, привлекателен для сотрудничества.

Литература

1. Алексеев К.С.Методика анализа финансово-хозяйственной деятельности предприятия // Справочник экономиста. - 2012. - № 1. - С.14-25.

2. Ефимова О.В. Финансовый анализ. – М.: Бухгалтерский учет, 2006. – 352 с. 3. Массарыгина В.Ф. Экспресс-анализ финансового состояния предприятия-должника // Экономический анализ: теория и практика. - 2012. - № 31. - С.60-65.

3. Пулотов М.М.Вазъи молиявии корхона: мафҳумҳо, нишондиҳандаҳо ва роҳҳои беҳтар гардонидани онҳо./Маҷалаи ахбори ДДҲБСТ Хуҷанд, №1(66), 2016. С. 6-10.

4. Пӯлотов М.М., Валиева Д.М. Масъалаҳои таҳқиқи устувории молиявии корхонаҳои тиҷоратӣ дар шароити муосир/-Маҷалаи ахбори ДДҲБСТ Хуҷанд, №1(66), 2016. С. 103-108.

5. Ходжаев П.Д. Оценка финансовой устойчивости предпиятий транспорта./ Материалы республиканской научно практической конференции «Проблемы развития финансов, налога, учета и аудита в РТ». –Душанбе: ООО «Сапфир», 2005. С. 110.

6. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа: Учебное пособие. – 3-е изд.; перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 208с.

7. Хушвахтзода, Қ.Х. Таҳлили хавфу хатарҳои сармоягузорӣ дар корхонаҳои саноатӣ [Матн] / Қ.Х. Хушвахтзода, Г.Х. Зувайдуллоева // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав, 2021. - №1 -163с.

ENHANCING INVESTMENT PROMOTION IN TAJIKISTAN

Hkao Itze - magistr of Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

The paper considering issues of Increased efficiency promotion of investments in Tajikistan, so the investment is one of the important factors in the implementation of financing for national economy. Author analyzed theoretical conception beginning of A.Smith and modern investigation. At the modern stage, the time of rapid expansion of economic integration processes, it is necessary to activate the role of investment capacity in the development of regions. On base research of OCED author consider
compared materials and to give some recommendation for improving attracting investment.

Key word; investigation, investment, improving of method of attraction, national economy, factor of attracting

АКТИВИЗАЦИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПРОДВИЖЕНИЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ

Хкао Итце - магистр Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

В статье рассматривается вопросы эффективности продвижения инвестиции в Таджикистане. Инвестиция являются одним из основных факторов реализации финансов для национальной экономики. Автор анализирует теоретические концепции начиная с А.Смита и современных исследований. Подчеркивает, что на современном этапе ускоренный интеграционный процесс является инвестиционным потенциалом и может способствовать экономическому развитию региона. Анализ произведен на основе исследований, проведенной ОЭСР .

Ключевые слова: исследование. инвестиция. совершенствование методов привлечения инвестиции. факторы привлечения, национальная экономика.

The investment is one of the important factors in the implementation of financing for the national economy. At the modern stage, the time of rapid expansion of economic integration processes, it is necessary to activate the role of investment capacity in the development of regions. Taking into account the lack of study of these processes, the study of the impact of investment on the economy of the country and its individual regions has made the formation and justification of an effective investment policy very important.

The issues of investment capacity in the conditions of our country have existed for a long time, and their scientific and practical significance has remained until now. Despite the activity of investors in the economy of Tajikistan, many regions remain financially unstable, that is, uncompetitive in terms of innovative development.

As the founder of national peace and unity, the leader of the nation, the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon said in his message to the Supreme Assembly of the Republic of Tajikistan: "Over the last twenty years, more than 152 billion somoni of foreign investment, including 60 billion somoni of direct investment, have been attracted to the country." More than 36 billion somoni of the mentioned amount of direct capital was attracted only for the development of the industry. In the last five years, more than 15 billion somoni of foreign direct investment have been attracted to various sectors of the national economy, but this indicator still does not meet the requirements of economic development. . By 2025, more than 200 state investment projects are expected to be implemented in the country, and more than 82 billion somoni will be invested in the real sector and infrastructure alone.

I emphasize that in the conditions of rapid and unpredictable changes in the world economy, intense competition for access to resources and the consequences of climate change, all modern means of investment activation should be widely used in the country."

In today's conditions of socio-economic development of the country, due to high taxes and correspondingly, the entrepreneurial spirit weakens the basis of competitiveness, and the investment environment does not function properly.

Moreover, taking into account the level of comparability of investment capacity limits the possibility of attracting investment space. In this regard, there is a need for study and research to find ways to improve the investment capacity.

It is important to study the methodological aspects of improving the investment capacity of the region in order to develop and strengthen the competitive position of the Republic of Tajikistan in domestic and foreign markets. On this basis, the demand for the assessment of finding investment potential in the region has increased, making it very important to analyze and evaluate the impact of factors on the formation of investment potential in the region.

On the basis of strategic directions of development and capital attraction and ways of improving the investment capacity, the status and role of the economic authority of the regions will increase. From this point of view, further research and development of measures to find new ways to *Enhancing Investment Promotion in Tajikistan,* their development and justification are necessary to ensure the development of the region.

Some of researcher about of the theory and practice of investment e*nhancing Investment Promotion in Tajikistan* in the works of foreign economists as A. Simit, K. Marks J. Keynes, I. Fischer, M. Friedman, T. Veblen, A. J. Toynbee, D. Meadows, J. Gurley, E. Shaw, R. Goldsmith, A. Gerschenkron, K. Clark, D. Bell, J. Furastie, S. Kuznets, R. Lucas, P. Davidson, L.I. Abalkin, A.G. Granberg, N.D. was analyzed very deep and widely.

This issue has also been studied by domestic scientists in the Republic of Tajikistan. Including Rahimov R.K., Nazarov T.N., Qayumov N.K., Umarov H.U., Saidmuradov L.H., Rahimzoda Sh.M., Kadirzoda D.B., Komilov S.J., Berdiev R.B., Toshmatov M., Dadajhonova N.M., Mirboboev R.M., Solehzoda A.A., Khudoiev M.N., Kadirov F.A., Ghaforov F.M., Mrokilova N., Khojaev D.K. and others have made deep analyzes in this direction.The research works of these scientists are the starting point for *Enhancing Investment Promotion in Tajikistan. It should be to touch into the framework of* OECD.

It should be said that in the modern stage of the intensification of changes in economic development, new ideas are being formed regarding the assessment of the conditions and the movement of investment resources and the inclusion of regions in the direction of the activation of investment potential.

Including the works of P. Samuelson, F. Kotler, A. Marshall, J. Advans, S. Fisher, B.A. Raizberg, N.E., Kapustin, R.M. Nureyev and others can be mentioned. However, the research of the innovative industrial economy remains limited due to the detection and mobilization of regional opportunities. It should be said that in the literature of domestic economics and finance, the issues of the development of the investment capacity mechanism have been considered in a limited way only from the point of view of theoretical and methodological aspects and providing ways of forming the investment capacity of the region and attracting foreign capital.

The issues of improving the investment capacity of the region in the conditions of transition as an engine of social and economic development have not yet been sufficiently studied. Many studies are devoted to the stimulation of investment project opportunities, which, in our opinion, greatly limits the scope and tasks of studying the modern state of the investment potential of the regions. From our point of view, only the region can provide potential opportunities and real grounds for developing an appropriate investment policy and ensuring sustainable development of the national economy, including theoretical and practical research in this direction.

In this document of the "*Enhancing Investment Promotion in Tajikistan"* say, that the Tajikistan has identified FDI as a critical component of its national development strategy, but the country faces challenges in attracting sufficient investment to non-extractive sectors. FDI can help Tajikistan achieve many of its economic goals, including job creation, diversification and private-sector development. Therefore, FDI attraction can be an important component of Tajikistan's recovery and structural transformation. Yet despite statutory openness to investment in most sectors, Tajikistan has not yet fully realised its potential as an investment destination, and foreign investment is concentrated in extractive industries. It needs to attract more and more diverse FDI inflows in terms of both sources and destination sectors.

Investment promotion and facilitation actions carried out by a dedicated investment promotion agency (IPA) can help attract FDI when underpinned by other measures to improve the investment framework. As the pandemic is expected to increase competition for FDI and reduce investors' appetite for risk globally, the role of IPAs is gaining importance around the world. Stronger investment promotion may be especially critical for Tajikistan, as many international investors still know relatively little about it, and they must therefore devote significant resources to gathering information about opportunities and challenges there. An effective IPA can reduce these costs through proactive outreach to potential investors. It can also help reduce the cost of doing business by helping investors navigate the country's complex and often unpredictable legal environment.

This note provides analysis and recommendations to strengthen investment promotion in Tajikistan and support the attraction of more FDI, focusing on promotional activities[3] the institutional framework for investment promotion, and facilitation and policy advocacy functions.

First, activities. At present, investors can find it difficult to locate information about investment opportunities in Tajikistan. The country would benefit from clearer branding as an investment destination, through clear and consistent messaging by leveraging digital platforms. It would also be helpful to identify a limited number of sectors to target for investment – an important endeavour given limited resources. Tajikistan's IPAs might also reduce their reliance on time-intensive but less effective methods, like generalised events. Some simple and potentially effective solutions, such as a well-designed website and database to track prospective investors, could enable the authorities to identify and contact them proactively.

Second, institutions. Currently, Tajikistan has one main government institution mandated with investment promotion. The State Committee on Investment and State Property Management is the authorised body to promote and develop investment. The State Unitary Enterprise "Tajinvest", which operates under the Committee's umbrella, fulfils a number of key functions. In addition, other line ministries have departments involved in investment promotion and facilitation in their relevant sectors. Some investors report finding it hard to understand the distinctions between their mandates and activities, which can contribute to confusion and inefficiency. Streamlining and clarifying for investors and other external actors the roles of these institutions would help them realise their investment-promotion mandates. Tajikistan at this point also lacks the development of an overarching investment strategy with specific goals and methods for investment promotion. Such a strategy is needed to guide, co-ordinate and focus the work of all these actors.

Third, policy advocacy and facilitation. Prospective and current investors report that they can face significant procedural and legal hurdles in their investment journey. While Tajikistan's IPA devotes significant resources to providing assistance with these issues, investors note that this support can be limited. The State Committee is actively engaged in generalised aftercare and they emphasise their readiness to help resolve individual problems, but investors report being uncertain about when and how to rely on them in respect of specific disputes (taxation, inspections, permits, etc.). Maintaining good relationships with existing investors by offering logistical facilitation and aftercare services could help change this. This includes liaising with

[3] OECD (2021), *Improving the Legal Environment for Business and Investment in Central Asia*, https://www.oecd.org/eurasia/Improving-LEB-CA-ENG%2020%20April.pdf.

investors to advocate on their behalf in order to assess and smoothen bottlenecks in the investment climate.

It is critical that Tajikistan continues to advance reforms to improve the overall investment environment in tandem with steps to strengthen investment promotion. In recent years, the authorities have simplified regulation in many spheres, introduced measures to reduce administrative burdens on businesses and substantially overhauled the tax code. These are welcome steps and it is critical that they continue even as the country strengthens its promotion institutions and strategies.

Key indicators for Tajikistan

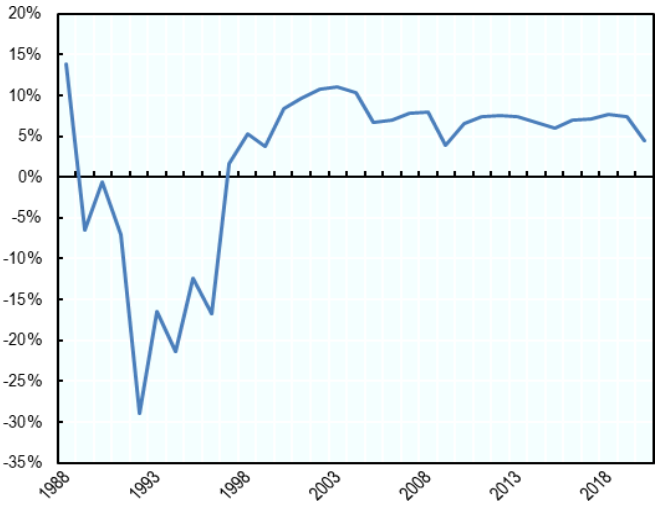
Population, 2020	9.475 million (IMF)
Surface area, 2020	141,400 km2 (World Bank)
GDP (current prices), 2020	USD 8 billion[1] (Ministry of Finance)
GDP per capita (current prices), 2020	USD 849[2] (Ministry of Economic Development and Trade)
Real GDP growth (y-o-y change), 2020	4.5% (IMF)
Share of primary sector value added in GDP, 2020	23.8% (World Bank)
Share of secondary sector value added in GDP, 2020	32.8% (World Bank)
Share of tertiary sector value added in GDP, 2020	35.3% (World Bank)
Inflation (average consumer prices, y-o-y change), 2020	9.4% (TAJSTAT)
Official currency conversion rate (somoni / USD), 2020	9.53 (TAJSTAT)
PPP currency conversion rate (somoni / USD), 2020	2.3 (IMF)
Exports of goods and services (% of GDP), 2020	17.0% (World Bank)
Imports of goods and services (% of GDP), 2020	38.2% (World Bank)
Current account balance (% of GDP), 2019	-2.283% (IMF)
FDI stock, 2020	USD 3.128 billion (UNCTAD)
FDI stock (% of GDP), 2020	38.2% (UNCTAD)
FDI net inflows, 2019	USD 213 million (World Bank)
FDI, net inflows (% of GDP), 2019	2.5% (World Bank)
Government expenditure (% of GDP), 2020	29.7% (IMF)
Government revenues (% of GDP), 2020	25.3% (IMF)
General government net lending/ borrowing (% of GDP), 2019	-2.1% (IMF)
Government debt (% of GDP), 2020	44.1%[3] (IMF)
Labour force participation rate (% of total population ages 15+), 2020	41.5% (World Bank)
Unemployment (% of total labour force, ILO estimate), 2020	7.2%[4](Ministry of Finance)
Personal remittances received (% of GDP), 2020	26.7%
Poverty rate (national poverty line), 2020	26.3% (World Bank)
Lending interest rate, 2020	23.6% (World Bank)

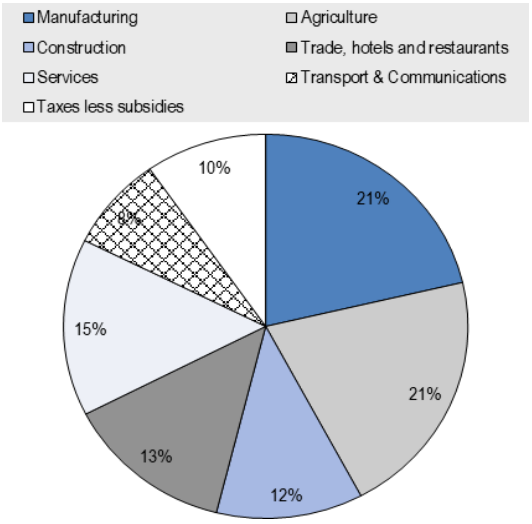
Total number of SMEs (units), 2019	30 000 (EBRD)
Total number of SOEs (units), 2019	920 (EBRD)
Total number of joint-stock companies (units), 2019	140 (EBRD)
Net official development assistance (% of GNI), 2020	3.8% (World Bank)

1. 8.19 billion according to the IMF
2. 851.11 according to the IMF
3. 7.3% according to the Ministry of Finance of Tajikistan
4. 7.5% according to the World Bank

The main drivers of growth in Tajikistan

Since the turn of the century, GDP growth has officially averaged 7.7% per annum (Figure 1), albeit slowing slightly over the last decade as the economy rebounded from the Soviet era. Up until September 2021, Tajikistan's real GDP grew at an annual rate of 8.9%, as the country bounced back from the COVID-19 shock of 2020 (World Bank, 2021[4] (OECD, 2021. GDP measured in constant 2010 USD rose from 2.6 billion in 2000 to 10.9 billion in 2021. As a result, from 2000 to 2019, the share of the population below the national poverty line fell from 83% to 26.3% (World Bank, 2019 World Bank, 2021. There is still considerable scope for catch-up growth, though; per capita GDP in 2020 was estimated at USD 3858 in purchasing power parity terms (2017 constant international dollars) (World Bank, 2020).

Sources: (World Bank, 2019; Agency on Statistics under the President of Tajikistan, 2020[5][

Growth has been driven to a substantial extent by the government's policy of channelling high levels of public investment into large-scale infrastructure projects. However, it could be difficult to sustain this approach over the long-term, as general government gross debt has risen significantly since the mid-2010s from 28% of GDP in 2014 to an estimated 44% in 2019,

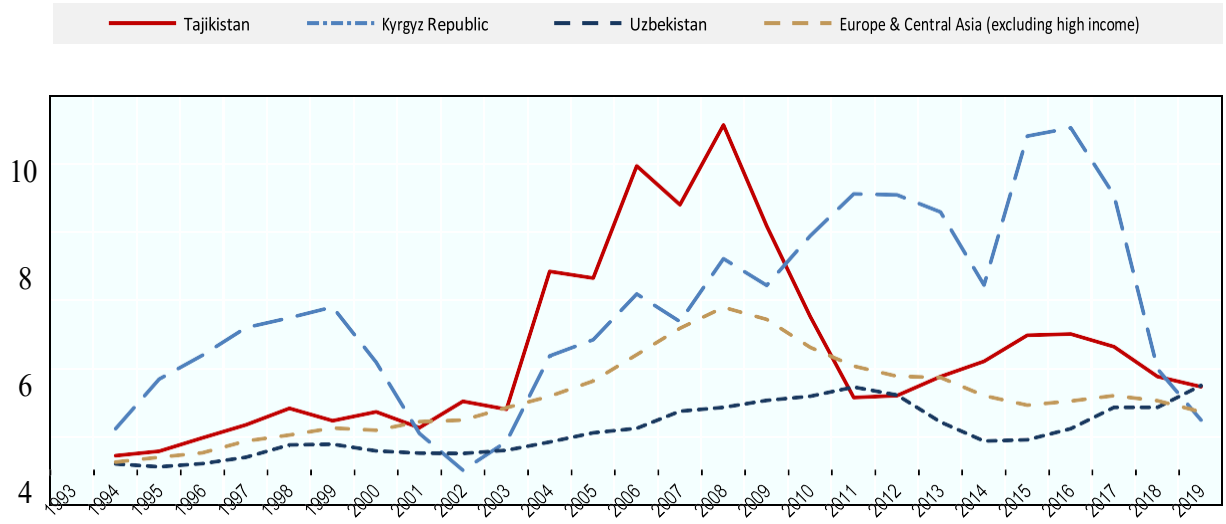
[4] Agency on Statistics under the President of Tajikistan (2020), *Macroeconomic Indicators*, https://www.stat.tj/en/macroeconomic-indicators.

narrowing the government's fiscal space (IMF, 2021) This highlights the need to mobilise greater private investment – which is both a challenge and a huge opportunity for Tajikistan.

Foreign direct investment trends in Tajikistan

Annual FDI inflows during 1999-2019 averaged 4.3% of GDP (Figure 3), below the average for the OECD Eurasia region of 6.3% but close to the regional average of 5.1% if one excludes the main oil and gas exporters[2]. This has led to an accumulated FDI stock of 38.65% of GDP in Tajikistan as of 2020, compared to an average of 55.84% in Central Asia (UNCTAD, 2020[6]). In dollar terms, Tajikistan's inward FDI stock stood at USD 3.1 billion before the pandemic (UNCTAD, 2020]). At the same time, according to the SCISPM, the country attracted 150 bn somoni (USD 14 bn) in foreign investment (both FDI and other foreign investment) since 2001. However, FDI inflows fell by 53% in 2020 (greater than the estimated global drop of 42%). Global flows rebounded, albeit unevenly, in 2021, but the outlook for Tajikistan and the world remains clouded by uncertainties about the pandemic and recovery prospects (UNCTAD, 2021). However, the pandemic may also open some opportunities for FDI as firms seek greater resilience through geographic diversification, including cost-cutting, nearshoring and offshoring, which will primarily affect developing countries like Tajikistan (OECD, 2020)[7].

Figure 3. Inward FDI as a % of GDP, 3-year moving average

Source: (World Bank, 2021[8][

Foreign direct investment inflows (FDI) fell after the global financial crisis of 2008-09, a trend common to Tajikistan's regional peers (Figure 3). Investments from Russia – previously Tajikistan's primary source of FDI – never fully recovered, as the Russian economy continued to suffer from low hydrocarbon prices and then Western sanctions. However, rising Chinese

[7] OECD (2020), *Investment Promotion Agencies in the Time of Covid-19*, https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/investment-promotion-agencies-in-the- time-of-covid-19-50f79678/.

[8] World Bank (2021), *Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)*, https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS.

investments enabled a recovery in FDI inflows during the 2010s, and these now constitute the bulk of inward flows (Figure 4). Inflows remain relatively concentrated in terms of sectors.

Investment in Tajikistan has been overwhelmingly driven by public funds (in 2020, only 25% of investment came from private sources of finance) and thus are concentrated in the government's priority sectors, particularly aluminium, cotton, and energy (Santander Trade, 2021[17]). In 2018, the mining sector received 61% of total FDI (USD 221m) (World Bank, 2020[11]). According to data provided by the SCISPM, this proportion remained nearly unchanged (64%) during the pandemic, although in absolute terms the volume fell in line with the overall drop in FDI during the first stages of the COVID-19 crisis. As FDI inflows continue to be concentrated in the extractive sector, their volume is linked more closely to global demand and pricing for extractive goods than to the investment climate environment per se (EBRD, 2020[18]).

Tajikistan would benefit from more diversified FDI inflows

Given fewer alternative domestic private or public sources of capital and the need to recover from the pandemic, Tajikistan needs more diversified FDI (Embassy of Switzerland in Tajikistan, 2020[19]; OECD, 2020[10]; OECD, 2021 [2]). There are many good reasons for the country to want to diversify FDI flows and, in particular, attract FDI to manufacturing and other non-resource tradables. This would not only reduce the economy's vulnerability to commodity-price fluctuations, but also generate more – and more productive – formal-sector jobs. Resource extraction, which is capital- rather than labour-intensive, generates relatively little employment. More diversified FDI flows will also indirectly create employment opportunities and promote entrepreneurship and SME development through supplier linkages. These investments open new markets to domestic companies through their integration in the international production chains of MNEs and are accompanied by transfers of skills and technology.

This ambition has important implications for policy. Many economies have done well in attracting FDI to the extractive sector but not elsewhere. The conventional typology of FDI (resource- seeking, market- seeking and efficiency-seeking) is instructive here. Resource-seeking FDI in the extraction sector in some ways resembles public procurement, since the subsoil is state property. The government knows what it wants and so does the investor, so the government has to choose among competing investors – in effect, competing service-providers – to extract the primary resource. The chosen investor is supposed to deliver what it and the government agree *ex ante*. Often, there is little trust, because the government sees the investor as keen to exploit a resource that belongs to the state, but the investor is needed for his capital, expertise, etc. Even when trust is low, agreement can often be reached because the potential paybacks are high and the major variables affecting the economics of the project are well understood. Tajikistan is no exception to the rule. The extractive sector requires additional investment in branches in which the country should be a leading regional player, such as aluminium and hydropower, to increase their competitiveness and tap a larger share of unexploited potential.

Beyond extractive materials, which are dependent on global commodity prices, foreign investments in new promising sectors could help diversify economic activity in Tajikistan. They require a rather different approach to foreign investment. Market- and efficiency- seeking investments in manufacturing and other non-extractive sectors are more closely linked to institutional quality and investment policy settings. There is much less known *ex ante* about the potential investment's viability and profitability. This means investors generate new

opportunities rather than compete for pre-existing ones, and in response, the government has to be far less risk-averse and far readier to ease restrictions. This entails willingness to trust, rather than control, foreign investors. The conviction that the investor is there to exploit the locals' resources, and must therefore be subject to close scrutiny every step of the way, will impede potentially productive investment. Moreover, when foreign investors are smaller, they are more likely to rely on general framework conditions for business and investment rather than on deal- or project-specific mechanisms like tailored concessions or production-sharing agreements. They are also less likely to have the internal resources to make up for deficits in public goods provision (security, infrastructure, etc.). This implies that these other forms of FDI will depend on the overall business environment far more than investment in large-scale resource extraction.

In Tajikistan, agricultural processing, the petrochemical industry and tourism are deemed promising sectors that for efficiency-seeking investments. To ensure this, the government needs to define clearly which specific sectors both have an attractive value proposition and meet Tajikistan's development goals, then target investors accordingly.

For both types of investments, dynamic demographics and high labour supply are key. The population has been growing steadily at a rate of 2.4% over the last five years. However, the labour participation rate amounted to 41.5% in 2020, way below the OECD average (61.1%, 2020) and peer countries like Kyrgyzstan (58.81%, 2018) or Kazakhstan (69%, 2020). Therefore, well-designed employment policies are needed to increase labour-force participation and create the skills needed in sectors that could thrive with new foreign investment. Integration in the region will also be critical, given that Tajikistan remains, in global terms, a small market: FDI attraction will be more likely to succeed where conditions for export are more promising.

Tajikistan's natural resources, especially gold, silver and antimony, are currently the main sources of export earnings. However, some sectors' profitability could be improved with additional investments, making access to international finance crucial. Apart from traditional products such as aluminium or hydroelectricity, which are very dependent on global commodity prices, foreign investments in new promising sectors could help diversify the economic activity (agricultural processing, petrochemicals and tourism). To ensure that sectors with potential are able to attract the FDI they require, the government needs to understand and communicate the value propositions of these sectors and then target investors accordingly.

For now, Tajikistan ranks 104th on the World Economic Forum's Global Competitiveness Index (Schwab, 2019). It is critical that Tajikistan's IPA takes advantage of this moment to inform investors about new opportunities and assist them in overcoming the remaining barriers. This paper thus argues that an updated and realistic strategy, including methods of targeting and facilitating investment, can help Tajikistan attract investors and convince them to continue investing even in the midst of a protracted crisis. Such efforts must, however, be undertaken in the context of concrete steps to improve the legal environment for business, as discussed in the OECD report *Improving the Legal Environment for Business in Central Asia* (2021]). Investment promotion can only succeed when the investment environment really is attractive to investors. It cannot offset defects in that environment.

Drawing on OECD expertise with IPAs in OECD and partner countries, this report makes the following recommendations:

1. Raise investor awareness of Tajikistan's strengths, branding it as an attractive investment destination through clear and consistent messaging and leveraging digital platforms. Given pressure on public finances and the need for economic diversification, Tajikistan's IPAs

have an incentive to select priority sectors for promotion to allocate strained resources. Systematising information-sharing among them about investors using a database and targeted outreach will help attract high-quality investments.

2. Clarify the institutional architecture of investment promotion to avoid duplication and overlap and put in place a strategy that is up to date with respect to Tajikistan's evolving needs and challenges.

3. Retain investors already in Tajikistan by offering logistical facilitation and aftercare services, which can encourage re-investment. This mainly includes closely liaising with investors to identify bottlenecks in the investment climate to provide evidence-based policy recommendations to the government.

In addition to the specific recommendations presented in this report, several cross-cutting themes apply to all topics (see Way Forward): ensuring a whole-of-government approach to adopting the recommendations, maximising the ability of limited IPA staff to achieve the recommendations, and making use of the international knowledge community to help implement these recommendations and continue adopting best practices in the future.

Glasary

1. Иброхимов И.Р. Совершенствование налогово-бюджетной системы Таджикистана//Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2006. №6. С. 62-70..

2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. В 5 книгах. – М.: «Наука», 1993.

3. Тошматов М.Н. Активизация и повышение эффективности инвестиционных процессов в современных условиях Таджикистана. //Известия академии наук. Серия: Экономика. Душанбе «Дониш», 2007. -№3-4. С.75

4. Тошматов М.Н., Дададжанова Н.М. Инвестиционный потенциал как фактор устойчивого развития экономики Республики Таджикистан в условиях рыночной экономики: Монография.- Душанбе: Изд-во ….., 2012.- 133с.

5. Government of Tajikistan (2012), *Концепция государственной политики привлечения и защиты инвестиций Республики Таджикистан [Concept of State Policy for the Attraction and Protection of Investments of the Republic of Tajikistan] No. 755*.

6. Mirsaidov, N. (2021), *Таджикистан внедряет реформы, чтобы привлечь зарубежные инвестиции [Tajikistan is implementing reforms to attract foreign investment]*, Karavansarai, https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2021/03/11/feature-01.

7. OECD (2021), *Improving the Legal Environment for Business and Investment in Central Asi*https://www.oecd.org/eurasia/Improving-LEB-CA-ENG%2020%20April.pdf.

8. World Bank (2021), *Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)*, https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS.

МЕХАНИЗМИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ БУҲРОНИ ҶАҲОНИИ МОЛИЯВИЮ ИҚТИСОДӢ ВА ОҚИБАТҲОИ ИҚТИСОДИЮ ҲУҚУҚИИ ОН ДАР ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ

Нидоев Н.Ф. - д.и.и., и.в. профессори кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон (ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон)

Нидоев Н.Н. - унвончӯи Донишгоҳи миллӣ Тоҷикистон (ш. Душанбе, Ҷумҳурии

Тоҷикистон)

Дар мақола механизми танзими давлатии буҳрони ҷаҳонии молиявию иқтисодӣ ва оқибатҳои иқтисодию ҳуқуқии он дар фаъолияти гумрукӣ оварда шудааст. Маводҳои таҳлилии тавсиявии муаллифон дар робита ба чорабиниҳо оид ба баланд бардоштани самаранокии механизми идоракунӣ барои барқарорсозии рушди иқтисодӣ ва ноил шудан ба суботи иҷтимоӣ оварда шудаанд. Равишҳои асосии ба эътидол овардани вазъи иқтисоди ҷаҳонӣ дар асоси омӯзиш ва ҷамъбасти санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ оид ба буҳрони молиявию иқтисодӣ ва натиҷаҳои тадқиқотҳои ҷорӣ дар иқтисодиёт ва мақомоти гумрук мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Калидвожаҳо: буҳрони молиявию иқтисодӣ, рушди иқтисодӣ, фаъолияти гумрукӣ, ноил шудан ба субот, самаранокии идоракунӣ, воситаҳои ҳуқуқӣ, тадбирҳои сиёсӣ.

МЕХАНИЗМ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МИРОВОГО ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА И ЕГО ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ В ТАМОЖЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

Нидоев Н.Ф. – доктор экономических наук, и.о. профессора кафедры таможенной деятельности Таджикского государственного университета коммерции (г. Душанбе Республика Таджикистан)

Нидоев Н.Н. - соискатель Таджикского национального университета (г. Душанбе Республика Таджикистан)

В статье представлен механизм государственного регулирования мирового финансово-экономического кризиса и его экономико-правовые последствия в таможенной деятельности. Представлены аналитические материалы, дающие рекомендации авторам относительно мер по повышению эффективности управленческого механизма восстановления экономического развития и достижения социальной стабильности. На основе изучения и обобщения нормативных правовых актов о финансово-экономическом кризисе и результатов текущих исследований в экономике и таможенных органах проанализированы основные подходы к стабилизации мировой экономической ситуации.

Ключевые слова: финансово-экономический кризис, экономическое развитие, таможенная деятельность, достижение стабильности, эффективность управления, правовые инструменты, политические меры.

THE MECHANISM OF STATE REGULATION OF THE GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS AND ITS ECONOMIC AND LEGAL CONSEQUENCES IN CUSTOMS ACTIVITIES.

Nidoev N.F. - d.e.n., professor department of customs acting of the Faculty of International Economic Relations, Law and Customs, of the Tajik State University of Commerce /tguk/ (Dushanbe city)

Nidoev N.N. - applicant of the Tajik National University (Dushanbe city, Republic of Tajikistan)

The article presents the mechanism of state regulation of the global financial and economic crisis and its economic and legal consequences in customs activities. Analytical materials are presented that provide recommendations to the authors regarding measures to improve the

efficiency of the management mechanism for restoring economic development and achieving social stability. Based on the study and generalization of regulatory legal acts on the financial and economic crisis and the results of current research in the economy and customs authorities, the main approaches to stabilizing the global economic situation are analyzed.

Keywords: financial and economic crisis, economic development, customs activities, achieving stability, management efficiency, legal instruments, political measures.

В Послании Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 23 декабря 2022 года было отмечено, что: «В последние годы политическая и экономическая ситуация в мире сильно усложнилась, и сегодня человечество находится в крайне чувствительном и тяжелейшем положении за последние 100 лет своей истории. Так, в течение пяти последних лет усилилось отрицательное влияние геополитических столкновений, торговых конфликтов, распространение инфекционных заболеваний и различные разногласия, а также последствия изменения климата на экономику стран мира, а ускоренное вооружение и начала еще одного этапа «холодной войны» стали причиной расстройства системы экономических и торговых отношений между государствами, что привело к мировому экономическому кризису» [8].

Экономико-правовые проблемы механизма государственного регулирования мирового финансово-экономического кризиса и изменения мирового экономического сообщества начала XXI века и, экономические вызовы мирового финансово-экономического кризиса незамедлительно требуют нового подхода для обеспечения устойчивого развития, расширения экономических возможностей и социальной защищенности населения как в развитых, так и в развивающихся странах. К примеру, если на рубеже XX-XXI веков на долю стран «*Большой семерки*» (G 7) - приходилось 65,0% мирового ВВП, а на долю Бразилии, России, Индии, Китая (*BRIC*) -всего - 7%, то к 2008 г. это соотношение составляло соответственного 58 и 11%, а согласно прогнозам, к 2030 г. их доли сравняются. Каждый из них (*G 7 и BRIC*) будут производить примерно по 1/3 мирового ВВП [12].

В рыночной экономике перед кризисом все процессы проходят через определенные фазы:

- сначала происходит подъем производства;

- дальше наступает пик оживления деятельности, которому характерно максимальная занятость персонала и использование производственных мощностей, а также превышение спроса над предложением;

- затем наступает спад, происходит нарушение баланса между спросом и предложением, в результате которого наступает фаза депрессии и кризис.

Согласно материалам из Википедии - свободной энциклопедии: финансовый кризис — это любая из широкого спектра ситуаций, в которых некоторые финансовые активы внезапно теряют значительную часть своей номинальной стоимости [4]. Хотя, в XIX-ом и в начале XX-го века многие финансовые кризисы и рецессии были связаны с банковскими паниками и многие совпали с включением валютными кризисами, суверенными дефолтами, крахом фондовых рынков и лопание других финансовых пузырей.

При этом, по нашему мнению, кризисом называют стадию экономического процесса, при котором перепроизводство товара ведёт к излишкам готовой продукции, снижению прибыли и возможному банкротству предприятия, и безработице. С наступлением

глобализации экономических связей кризисные явления затрагивают не только отдельные предприятия, но прямо влияют на экономические показатели государства в целом.

В XIX - веке большой интерес представляют в основном, две мировые экономические кризисы [2]:

- проходившие в 1858 г. в США, где была построена сеть железных дорог, которое привело к подъему тяжёлой промышленности. Акции взлетели в цене и когда цена на акции намного превысила их реальную стоимость, часть акционеров стала избавляться от них, а часть начались спекуляции. Банки оказались на грани банкротства и возникла биржевая паника. Поскольку в банковскую систему США были вложены средства Великобритании, возникший кризис нарушил финансовую систему и этой страны, а также Германии и Франции;

- биржевой крах проходившие в 1873 после окончания Франко-Прусской войны, когда Германия была вынуждена выплатить значительную по сумме контрибуцию странам-соперникам. В время на фондовых рынках Западной Европы в 1873 оказалась огромная сумма денежной массы, что способствовало росту спекуляциям с ценными бумагами. В результате ажиотаж привел к краху фондового рынка Австрии, затем Германии, а в США кризис начался с неисполнения долговых обязательств владельцев металлургических предприятий и железных дорог. Ситуация по окончательной стабилизации продолжалось до 1878 года, а депрессия закончилась лишь в 1896 году [3].

Здесь считаем уместным перечислить основные мировые экономические кризисы XX-го века [3]:

- *экономический кризис 1914 года*, спровоцировавший начинающая Первая мировая война;

- *кризис 1958 года* исходила из напряжённой ситуация вокруг Суэцкого канала и военный конфликт в 1957 году вызвал необходимость в дополнительном вооружении в таких странах, как Великобритания, США, Франция, Израиль и Египет. В результате сократился объем выпуска промышленных товаров, что привело к безработице и дефляции;

- *кризис 1970* произошло из-за того, что организация, объединяющая страны с нефтедобывающей промышленностью - ОПЕК, превратилось в мощную и влиятельную организацию и ее участники резко подняли цены на нефть — почти в четыре раза, контролируя ее объемы на мировых рынках. Больше всех от кризиса пострадали США, Япония, Великобритания;

- *черный понедельник* - небывалый обвал индекса Доу-Джонса в «черный понедельник» 1987 года экономисты объясняют сбоем технических систем т.е., в нужный момент компьютерная система отказалась функционировать. В результате того, что на фоне неблагоприятной международной политической обстановки — правительства Японии и Германии пересматривало налоговую систему, а также снижения объёма инвестиций в экономику США, это событие привело к панике и кризису. Рухнули также фондовые рынки Австралии, Гонконга, Канады.

- *мексиканский кризис* - несмотря на лидирующие показатели по добыче нефти в 1994 году в Мексике нестабильная политическая обстановка и зависимость от иностранного капитала и импортных товаров резко обвалились акции на бирже;

- *азиатский кризис* - в 1997 году кризис произошел в странах Юго-Восточной Азии. Инвесторы из США подняли ставки рефинансирования в Таиланде, Малайзии, Сингапуре, в результате национальные валюты этих стран обесценились, а государственный и

корпоративный долг вырос. Падение уровня благосостояния у населения в Индонезии привело к восстаниям и государственному перевороту. Южной Корее для выхода из кризиса были предоставлены инвестиции на невыгодных условиях. По экономическим подсчетам, кризис в Азии снизил мировой ВВП на 2 трлн долларов.

- *кризис 1998 г.* - финансово-экономический кризис в Российской Федерации начался задолго до дефолта. К основным факторам, которые привели к обрушению национальной экономики и безработицы, можно отнести недолговидную политику правящих кругов, распад Советского Союза, а также низкие цены на сырье, отправляемое на экспорт, которые за короткое время превратило государству в страну с огромной внутренним государственный долгом - почти на 200 млрд. долларов.

Следует более подробно остановится о сущности и необходимости мирового финансово-экономического кризиса 2008-2009 гг., так как находясь в состоянии рецессии мировая экономика столкнулась с наиболее серьезным финансовым и экономическим кризисом, что подтверждают данные последних экономических обзоров за последние десятилетия [2]. При этом, многие специалисты и экономисты подчёркивают большую неопределенность текущей ситуации и опасается делать какие-то долгосрочные прогнозы.

Согласно данных Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан в 2021 году в Республике Таджикистан было зарегистрировано 24118 преступления, что на 102,8% больше, чем по сравнению с 2020 годом. Зарегистрировано умышленное тяжкое телесное повреждение 150 преступлений, что на 15 единиц, больше, чем в 2020 г. В число преступлений имеющие тенденции к увеличению относят разбой – 38 (в 2020 г. - 33), кражи 6425 (в 2020 г. - 6197), преступления, связанные с наркотиками 651 (в 2020 г. - 625), нарушения правил дорожного движения на дорогах 1120 (в 2020 году 1020), из них повлекшие смерть потерпевших 517 (в 2020 г. - 485) [11, 272-273].

В этой связи формирование открытых, регулируемых, предсказуемых и не дискриминационных многосторонних торговой и финансовой систем является ключевой задачей в контексте достижения целей тысячелетия, принятых международным сообществом на рубеже XX-XXI столетий.

Одним из примеров усиления социального расслоения общества, либо социальной поляризации предстают США кануна Великой депрессии, когда социальное расслоение, усилившаяся поляризация общества в определенной мере предопределили вектор движения последующих кризисных процессов, так как, к 1929 г. 5,0% американского населения получало более 30,0% всех личных доходов страны [7, стр. 97-99].

В этой связи, существующее и по сей день мнение о том, что плановая социалистическая экономика Советского Союза развивалась без кризисов и в силу своей закрытости развивалась непрерывно, не соответствует действительности. Даже поверхностный анализ показывает, что кризисные явления в мировой экономике и хозяйственной реформы в СССР совпадают во времени. К примеру, кризис и Великая депрессия в 1929-1933 гг. в США совпадают по времени с кризисом в экономике СССР. Только в США - это был кризис перепроизводства, а в СССР в то же самое время был голод или точнее, голодомор.

В Послании Президента Республики Таджикистан от 23 декабря 2022 года было отмечено, что: «Несмотря на продолжающиеся преобразования в мировой экономике и отрицательное влияние внешних факторов на нашу национальную экономику, благодаря плодотворной экономической реформе, осуществлению стратегии и программ, и принятию антикризисных мер в течение пяти последних лет развитие экономики

Таджикистана ежегодно в среднем обеспечивалось на уровне 7,3 процента, а валовой внутренний продукт с 71 миллиарда достиг 115 миллиардов сомони и на душу населения увеличился в 1,5 раза. В том числе в 2022 году расширились работы по устойчивому сохранению макроэкономических показателей, снижению влияния возможных угроз на национальную экономику, планомерной деятельности банковской системы, увеличению производства промышленной и сельскохозяйственной продукции, улучшению атмосферы инвестирования и поддержки предпринимательства, в результате чего развитие национальной экономике стало обеспечено на уровне 8 процентов.

За последние пять лет уровень благосостояния народа постепенно повышался и денежные доходы населения с 41,1 миллиарда сомони 2018 года достигли 87 миллиардов сомони в 2022 году, то есть увеличились в 2,1 раза. В результате чего уровень бедности с 27,4 процента 2018 года снизился до 22,5 процента в 2022 году» [8].

В то время как, одним из причин экономических кризисов является игнорирование цикличности при составлении и осуществлении планов экономического развития национальных экономик. Следовательно, основными проблемами при решении задач экономического роста должны стать [7, стр. 185]:

- во-первых, создания эффективной системы управления, как в центре, так и на местах с целью достижения приверженности государства сбалансированной денежно-кредитной и бюджетно-налоговой политике, укрепление курса национальной валюты и последовательного снижения уровня инфляции;

- во-вторых, определения естественного предрасположения закономерностей к событиям и продолжительности временных промежутков мировой и национальных экономик, когда они в силу цикличности своего развития имеют естественную направленность к событиям того или иного характера;

- в-третьих, определение особенностей национальной экономики с учетом постепенного достижения и установления прогрессивных структурных сдвигов, т.е. расширения доли частного сектора, обеспечивающее диверсификацию и повышению конкурентоспособности страны на основе предопределения характера проявления кризиса в каждой стране;

- в-четвёртых, коренное совершенствование механизма институциональной системы достижения целей на основе формирования государственно-частного и социального партнерства.

Исследования показывают, что кризис мировой финансовой системы, несомненно, повлияет на динамику экономического развития в регионах мира в сторону понижения их оценок. При этом, в странах с формирующимся рынком и развивавшихся странах до настоящего времени изменения финансовых рынков оказывали меньшее воздействие, продолжался устойчивый экономический рост, ведущую роль в котором играли Китай и Индия. Этому также свидетельствовали исследовательские материалы и прогнозы Международного валютного фонда о замедление влияния мирового финансово-экономического кризиса в разных странах. Так, по прогнозу Международного Валютного Фонда, мировой экономический рост замедлится с 5% в 2007 г. до 3,7% в 2008 г. и чуть выше 2% в 2009 г., причем основная доля этого замедления приходило на страны с развитой экономикой [5, стр. 93-97].

Подводя некоторый итог вышесказанному, следует отметить, что любой кризис есть способ разрешения накопившихся в обществе противоречий, это созревшая необходимость пересмотра, переоценки реализуемой экономической политики

государства. К примеру, в эти годы, после девальвации казахстанского тенге, в Республике Таджикистан вырос ажиотажный спрос на иностранную валюту. По некоторым данным, с середины декабря прошлого года Национальный банк Таджикистана уже потратил около 50 миллионов долларов США на поддержание курса сомони, что привело к тому, что к началу 2009 года золотовалютные резервы Таджикистана сократились примерно до 198,6 миллиона долларов США [6, стр. 187-188].

Экономика Республики Таджикистана перешла в режим плавающего обменного курса. Как считают ряд экспертов, подобная ситуация, связанная с резкой девальвацией казахской валюты, в значительной степени вызвана тем, что в свои лучшие времена казахстанские бизнесмены вкладывали средства в экономику Таджикистана. Однако инвестиции, в основном шли не в производство, а в банковские и облигационные займы. На прямые инвестиции приходится, по некоторым оценкам, только четверть от всего объема казахстанских инвестиций. И сегодня казахстанское присутствие на финансовом рынке Таджикистана остается заметным.

По прогнозам Междугородного валютного фонда, темпы роста мировой экономики в 2009 г. будут ниже, чем ожидалось ранее. Прирост морового ВВП оценивается в 2009 г. в 3,5%. Экономика США, по мнению экспертов МВФ, а это 25% мировой экономики, вступит в 2009 г. в полосу ярко выраженной рецессии с темпами прироста ВВП не более 0,1-0,2%. Более высокие показатели темпов роста экономики ожидаются в странах БРИКА (Бразилия, Россия, Индия, Китай). В первой декаде XXI - века для поддержки экономики в условиях глобального финансового рынка выделялись огромные финансовые ресурсы. К примеру, в США - 6% ВВП, в России - 11% ВВП, в Китае - 13% ВВП [10, 133-136].

Действительно, любой кризис есть способ разрешения накопившееся в обществе противоречий. При этом кризис — это созревшая необходимость пересмотра, переоценки реализуемой экономической политики государства, а, ключевая задача современной отечественной экономической теории и практики является разработка и реализация национальной модели рыночной экономики.

Таким образом, проведенные исследования в области мирового финансово-экономического кризиса, изучения масштабов, причин, последствия кризиса в мировой и национальной экономике, его влияния на формировании модели социально-рыночной экономики даёт нам основания в мониторинге о текущей ситуации в экономике Республики Таджикистан выделит следующее:

1. Обобщая материалы исследования относительно классического определения понятие «Экономический кризис» и результаты его последствия, можно с уверенностью утвердить, что: «экономический кризис — это проявляющееся в значительном спаде производства и нарушения сложившихся в производственных связей, способствующее резкое ухудшение экономическое состояние страны на основе банкротства предприятий и роста безработицы. Результатом экономического кризиса является снижение жизненного уровня населения и уменьшение реального валового национального продукта».

Вместе с тем, большинство видных экономистов, особенно из числа тех, которые принимают участие в разработке планов экономического развития, заявляют, что пока наука не может предсказать начала наступления мирового финансово-экономического кризиса;

2. Сравнивая исторический опыт Республики Таджикистан и современную ситуацию на мировом рынке, а также опыт соседних стран, необходимо впредь, на первых стадиях переходного периода и преодоления мирового финансово-экономического кризиса найти

оптимальное сочетание рыночных механизмов и государственного регулирования.

3. В мировой практике последних лет актуализируются вопросы дополнительной финансовой поддержки беднейших слоев населения в связи с повышением уровня цен в результате трансформации энергетического сектора. Борьба с бедностью, в ближайшей перспективе может стать одним из первоочередных приоритетов не только в силу гуманитарных соображений, но и в контексте обеспечения международной безопасности. Это потребует увеличения масштабов экономической помощи менее развитым странам и оптимизации механизма ее осуществления. При этом, размеры помощи соответствует лишь одной четвертой части 1% ВВП стран - доноров, и только пять стран (Дания, Люксембург, Нидерланды, Норвегия и Швеция) в настоящее время выполняют или превышают установленные ООН целевой показатель на уровне 0,7% ВВП. Несмотря на некоторый прогресс в этом направлении, масштабы поддержки (в 2007 г. объем официальной помощи в целях развития составил 103,3 млрд. долларов США) по-прежнему не соответствуют потребностям достижения целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия [3, стр. 77-79].

Приближение к поставленным целям, также и сокращение дисбаланса в распределении выгод и издержек процесса глобализации, требует адекватных сегодняшнему этапу международных норм и прав поведения, которые должны соблюдаться всеми субъектами мирового хозяйства [10];

4. Изучение теории и практики социальной рыночной экономики представляет серьезным и актуальным в разрезе разрабатываемых сегодня отечественных мер антикризисной политике. Резкая дифференциация доходов населения - один из самых болезненных вопросов экономики Республики Таджикистан, без решения, которого невозможна реализация долгосрочных экономических программ, выработать модель экономического развития, решить текущие стабилизационные задачи и устойчивый экономический рост.

Литература

1. Глобальный экономический кризис 2008 года /https: // ru. frwiki. wiki /wiki/ Crise _ économique_mondiale_de_2008.

2. 10 самых крупных мировых экономических кризисов //https: topreytings.ru/10-samyih – krupnyih -mirovyih -ekonomicheskih-krizisov/

3. Лебедев Л.Ф., Усольцев А.В. Глобальные экономические вызовы в начале XXI в.// Тез. докл. выступ. на межд. науч. практ. конференции 16 декабря 2008 г. «Экономика XXI века: глобализация, кризисы, развитие». -М.: ГОУ ВПО «РЭА им. Г.В. Плеханова», 2008.- С 77-79.

4. Материалы из Википедии - свободной энциклопедии «О финансовом кризисе» /https/ en. wikipedia. org /wiki/ Financial_panic.

5. Морозов В.П. Развивающие страны в условиях мирового кризиса //Тез. докл. выступ. на межд. науч. практ. конференции 16 декабря 2008 г. «Экономика XXI века: глобализация, кризисы, развитие». - М.: ГОУ ВПО «РЭА им. Г.В. Плеханова», 2008. - С. 95-97.

6. Нидоев Н.Ф. Таджикистан: проблемы работающей экономики. 1-е изд. – Душанбе: «Ирфон», 2009. – 302 с.

7. Новикова Е.В. Влияние экономических кризисов на формирование модели социально-рыночной экономии//Тез. докл. выступ. на межд. науч. практ. конференции 16

декабря 2008 г. «Экономика XXI века: глобализация, кризисы, развитие». -М.: ГОУ ВПО «РЭА им. Г.В. Плеханова», 2008. - С. 86-106.

8. Послание Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Об основных направлениях внутренней и внешней политики республики» 23 декабря 2022 года / http://president.tj/ru/node/29824.

9. Report of the High – level Conference on World Food Security: the Challenges of Climate Change and Bioenergy. - 2008.

10. Слепов В.А. Первый глобальный финансовый кризис XXI в.: масштабы, причины, пути преодоления // Тез. докл. выступ. на межд. науч. практ. конференции 16 декабря 2008 г. «Экономика XXI века: глобализация, кризисы, развитие». -М.: ГОУ ВПО «РЭА им. Г.В. Плеханова», 2008. - С 133-136.

11. Статистический ежегодник Республики Таджикистан, 2022. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. - Душанбе: ЧДММ «ЭР-граф», 2022. - Стр. 196-197.

12. Top 10 Global Economic Challenges Facing America’s 44th President. - 2008/2009. - Washington. - 2008.

НАҚШИ МАҚОМОТИ ГУМРУКИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР САМТИ МУҚОВИМАТ БО ИҚТИСОДИЁТИ ПИНҲОНӢ

Убайдов Ф.С. - н.и.и., дотсенти кафедраи умумидонишгоҳии назарияи иқтисодии донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14.

Дар мақола масъалаи нақши мақомоти гумруки Тоҷикистон дар муқовимат бо иқтисодиёти пинҳонӣ таҳқиқ карда мешавад. Дар заминаи таҳлил муайян карда шудааст, ки бе дарназардошти ҳиссаи иқтисодиёти пинҳонӣ тасаввуроти аниқ ва амиқ оид ба миқёси иқтисодиёти миллӣ хеле мушкил ва, ҳатто, имконнопазир аст. Дар баробари ин, иқтисоди пинҳонӣ ба сифати пешгӯиҳо, ки ҳангоми коркарди сенарияҳои эҳтимолӣ дар марҳилаи таҳияи лоиҳаи буҷет ба инобат гирифта мешаванд, таъсири худро мерасонад. Инчунин муаллиф роҳҳои муқовимат ба иқтисодиёти пинҳониро нишон додааст.

Калидвожаҳо: мақомоти гумрук, муқовимат, иқтисоди пинҳонӣ, иқтисоди миллӣ, амнияти иқтисодӣ, танзими гумрукӣ, барасмиятдарории гумрукӣ, воридот, содирот.

РОЛЬ ТАМОЖЕННОГО ОРГАНА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В БОРЬБЕ С ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА

Убайдов Ф.С. – к.э.н., доцент кафедры экономической теории Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14.

В статье рассматривается вопрос роли таможенных органов Таджикистана в борьбе с теневой экономикой. На основе анализа определено, что без учета доли скрытой экономики очень сложно и даже невозможно получить четкое и глубокое представление о масштабах национальной экономики. В то же время скрытая экономика влияет на качество прогнозов, которые учитываются при разработке возможных сценариев на этапе составления бюджета. Также автор показывает способы противодействия скрытой экономике.

Ключевые слова: таможенные органы, сопротивление, скрытая экономика, национальная экономика, экономическая безопасность, таможенное регулирование, таможенное оформление, импорт, экспорт.

THE ROLE OF THE CUSTOMS AUTHORITY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE FIGHT AGAINST THE SHADOW ECONOMY

Ubaydov F.S. – c.e.s., Associate Professor of the Department of Economic Theory, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, Nakhimov street 64/14.

The article discusses the role of the customs authorities of Tajikistan in the fight against the shadow economy. Based on the analysis, it was determined that without taking into account the share of the hidden economy, it is very difficult and even impossible to obtain a clear and deep understanding of the scale of the national economy. At the same time, the hidden economy affects the quality of forecasts that are taken into account when developing possible scenarios at the budgeting stage. The author also shows ways to counter the hidden economy.

Key words: customs authorities, resistance, hidden economy, national economy, economic security, customs regulation, customs clearance, import, export.

Дар охири асри XX-ум муаммои мубориза бо иқтисодиёти пинҳонӣ яке аз масъалаҳои муҳимми иқтисодиёти аксари кишварҳо гардидааст. Мутобиқи маълумоти Бонки ҷаҳонӣ, ҳиссаи иқтисодиёти пинҳонӣ дар ҷаҳон зиёда аз 30 фоизи маҷмуи маҳсулоти дохилии ҷаҳониро ташкил медиҳад.

Иқтисодиёти пинҳонӣ дар андозаи муайян қариб дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон вуҷуд дошта, шаклҳои зуҳури он пайваста такмил ва тағйир ёфта истодаанд, ки ба хазинаи давлат зарари калон мерасонад. Дар маҷмуъ, ҳамасола дар бахши пинҳонӣ камаш 8 млрд9. арзиши иловашуда ба вуҷуд меояд, ки ба ҳисобот ва омори расмии давлат дохил намешавад. Дар радифи дигар кишварҳо, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар баробари иқтисодиёти расмӣ, иқтисодиёти пинҳонӣ ё ин, ки дар бештари адабиётҳо ниҳони муарифӣ шудааст вуҷуд дорад, ки миқёсан нисбатан назаррас аст.

Бояд қайд намуд, ки таҳқиқи муфассали иқтисодиёти пинҳонӣ ниҳоят мураккаб мебошад. Бо вуҷуди он ки муайян кардани он осон аст, амалан андозагирии он ғайриимкон мебошад, зеро иқтисодиёти пинҳонӣ оморро пеш намебарад ва тағйирпазир аст. Хусусиятҳои муайянкунандаи иқтисодиёти пинҳонӣ саркашӣ аз бақайдгирии расмии фаъолияти соҳибкорӣ, аҳдҳои сохтаи миёни субъектҳои соҳибкорӣ ё таҳрифкории бошууронаи шарту оқибатҳои аҳдҳо мебошанд. Мафҳуми саркашӣ аз пардохти андоз ва боҷҳои гумрукӣ мухтасаран ҳамчун коҳиши ғайриқонунии уҳдадориҳои гумрукӣ дониста мешавад, яъне молҳо таҳвил дода шудаанд (корҳо иҷро ва хизматрасониҳо анҷом дода шудаанд), аммо ҳисоботи он ба кумитаи гумрук пешниҳод нашудааст, ё тавре пешкаш шудааст, ки тибқи он андоз ё боҷҳои гумрукӣ умуман пардохт карда намешавад, ё дар ҳаҷми кам назар ба талаботи қонунгузории гумрук ва андоз пардохт мегардад. Дар асл,

9 См.: Заводиленко К.А. Ликвидация теневой экономики как направление обеспечения экономической безопасности России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – М.: 2009. – С. 3.

фаъолияте, ки бо саркашӣ аз пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз алоқаманд аст, воқеан як ҷузъи иқтисодиёти пинҳонӣ мебошад. Дар соҳаҳои мухталиф то ҳол таърифи аз ҷониби умум эътирофшудаи истилоҳи иқтисодиёти пинҳонӣ вуҷуд надорад. Иқтисоди пинҳонӣ ва ҷузъи андозии амнияти иқтисодии давлат ба ҳам алоқаманд мебошанд: чӣ қадаре, ки доираи иқтисоди пинҳонӣ васеъ бошад, ҳамон қадар хатар ба иқтисодиёти миллии кишвар таҳдид менамояд.

Номувозинатии рушди соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ, норасоии сармоягузорӣ, монеаҳои маъмурӣ барои ворид шудан ба муносибатҳои бозорӣ, мавҷуд набудани муҳити солими рақобатӣ, номутавозинии нархҳо, ки дар маҷмуъ бо ноустувории иқтисодиёти ҷаҳонӣ тақвият ёфтаанд, заминаи суистифода ва рафтори зиддиҳуқуқии субъектҳои хоҷагидор гардида, муҳити равандҳои пинҳонии иқтисодиро ба вуҷуд овардаанд.

Иқтисодиёти пинҳониро шартан ба намудҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст:

- иқтисоди ғайрирасмӣ, ки ба намудҳои қонунии фаъолияти соҳибкорӣ машғул буда, доираи он аз назорат дур аст. Аз ҷумла, пешбурди фаъолият бидуни қайди давлатӣ, иҷозатдиҳӣ, барасмиятдарории муносибатҳои меҳнатӣ ва ғайра;

- иқтисоди ҷиноятӣ, ки фаъолияти қонунан мамнуъ, аз ҷумла савдои маводи мухаддир ва силоҳ, қочоқи молу маҳсулотро дар бар мегирад;

- иқтисоди сохта – фасод, пешниҳоди имтиёзҳои инфиродӣ дар заминаи робитаҳои коррупсионӣ.

Хусусиятҳои иқтисодиёти пинҳонӣ дар ҷумҳурӣ бо саркашӣ аз андоз ва пардохти боҷҳои гумрукӣ, барасмиятдарории молу маҳсулотҳо, фирори сармоя ба хориҷа, пешбурди баҳисобгирии дукаратаи муҳосибӣ, савдои бартерӣ, бекории пинҳонӣ ва фасод алоқаманд мебошад, ки онро бо сатҳи нокифояи рушди иқтисоди бозорӣ ва мутаносибан фарҳанги андози аҳолӣ маънидод кардан мумкин аст.

Яке аз ҷузъҳои иқтисодиёти пинҳонӣ шуғли пинҳонӣ (ғайрирасмӣ) мебошад, ки дар он далели муқаррар намудани муносибатҳои меҳнатӣ байни корманд ва корфармо аз мақомоти расмӣ пинҳон карда мешавад. Дигар сабаби афзоиши иқтисоди пинҳонӣ сатҳи баланди бекорӣ буда метавонад, зеро ашхоси бекор барои гирифтани даромад аз ҳар гуна роҳу воситаҳо истифода менамояд, ки дар ниҳоят ба суботи иҷтимоиву иқтисодии кишвар таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, ин нишондиҳанда бояд дар динамика арзёбӣ карда шавад.

Тибқи арзёбии қаблии Хазинаи байналмилалии асъор соли 2008–ум сатҳи иқтисодиёти пинҳонӣ 28–30 фоизи ММД-ро ташкил додааст. Ин ҳолат Ҳукумати кишварро водор месозад, ки маҳдудсозии истифодаи пули нақдро дар иқтисодиёт яке аз ҳадафҳои асосии Барномаи рушди маъмурикунонии андозу гумрук ва Нақшаи амалҳо барои давраи солҳои 2020–2025 шуморад. Ба туфайли тадбири мазкур иқтисодиёти пинҳонӣ маҳдуд мегардад, манбаъҳои андозбандӣ, боҷҳои гумрукӣ ба буҷет тавсеа меёбад.

Барномаи рушди маъмурикунонии миёнамуҳлати рушди мақомоти гумрукӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи солҳои 2020–2024 дар ҳамчун воситаи танзими давлатии фаъолияти савдои хориҷӣ ба раванди ҳамгироии иқтисодиёти миллӣ дар фазои иқтисодиёти байналмилалӣ муаян менамояд, дар барномаи мазкур диққати асосӣ ба ҷорӣ намудани муносибатҳои зерини дар таҷрибаи байналмилалии маъмуригардонии гумрукӣ истифодашаванда дода мешавад: аз ҷумла:

- баланд бардоштани нақши мақомоти гумрук дар роҳандозии ҳамкориҳои байниидоравӣ зимни идоракунии ҳамгироишудаи сарҳад, ки такроршавии назорати сарҳадии молу борро барҳам медиҳад;

- рушди ҳамкориҳои мақомоти гумрук бо иштирокчиёни ФИХ, ки ба талаботи Созишномаи СУС оид ба таъмини амнияти савдо ва рушди муносибатҳои мунтазами машваратӣ бо иттиҳодияҳои тиҷоратӣ асос ёфта, барои коркарди қоидаҳо ва расмиёти бо дар назар доштани манфиати тарафҳо мувофиқашуда зарур мебошад;

- таъмини тартиби содагардонидашудаи савдо барои иштирокчиёни бовиҷдонаи ФИХ, аз ҷумла амалӣ намудани талаботи байналмилалӣ барои танзимгарони ваколатдори иқтисодӣ;

- гузаронидани муҳиммияти назорати гумрукӣ аз марҳилаи барасмиятдарорӣ ба марҳилаи баъди иҷозати мол бо ёрии низоми идораи таваккал;

- рушди ҳамкории байниидоравии электронӣ ва гирифтани маълумот дар бораи ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳии барои барасмиятдарории гумрукӣ зарурӣ бо усули «Равзанаи ягона», «Истгоҳи ягона» ва ҷорӣ намудани усули «савдои бекоғаз»;

- ҷорӣ намудани иттилоотонии пешакии мусоидаткунандаи кам кардани муҳлат ва суръатбахшии низоми иҷозати мол барои муомилоти озод;

- таъмини дастрасии озоди шахсони бо савдо машғулбуда, тарафҳои дигари манфиатдор ва шахсони дигар ба иттилооти тиҷоратии дахлдор.

Афзоиши бахши пинҳонӣ ва шуғли ғайирасмӣ сармоягузориро боз медорад, маҳсулнокии онро паст намуда, манбаи даромади буҷетро коҳиш медиҳад, самарабахшии танзими давлатиро маҳдуд менамояд ва ба фасод мусоидат менамояд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мисли дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахши пинҳонӣ ҳиссаи назарраси иқтисодиёти мамлакатро ташкил медиҳад. Мувофиқи назарсанҷиҳои охир, арзиши миёнаи пардохтҳои ғайирасмии ташкилотҳо дар соли 2018-ум 7,9 фоизи ҳаҷми солонаи даромади онҳоро ташкил медиҳад. Дар сохтори иқтисодиёти пинҳонӣ ҳиссаи андозҳои ба буҷет пардохтнагардида 17 фоизи ММД-ро ташкил медиҳад.

Низоми қонунгузорие, ки аз ҷониби давлат ташаккул дода шудааст, вокуниши ҷомеаи соҳибкориро ҷиҳати муносибгардонии фаъолияти иқтисодӣ ба миён меорад, ки дар навбати худ, иқтисодиёти пинҳонӣ ва дар мамлакат – фасод ва равандҳои табиии қонунигардонии ғайриқонуниро ба вуҷуд меорад.

Дарки он нукта муҳим аст, ки бе дарназардошти ҳиссаи иқтисодиёти пинҳонӣ тасаввуроти аниқ ва амиқ оид ба миқёси иқтисодиёти миллӣ хеле мушкил ва, ҳатто, имконнопазир аст. Дар баробари ин, иқтисоди пинҳонӣ ба сифати пешгӯиҳо, ки ҳангоми коркарди сенарияҳои эҳтимолӣ дар марҳилаи таҳияи лоиҳаи буҷет ба инобат гирифта мешаванд, таъсири худро мерасонад. Мутаносибан, мавҷуд набудани маълумоти дақиқ оид ба ҳаҷми бахши ғайирасмӣ, ки дар иқтисодиёт ҳиссаи назаррас дорад, раванди заҳматталаби пешгӯии рушди макроиқтисодии кишварро душвор мегардонад.

Ҷадвали 1. Мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар радабандӣ аз рӯи миқёси иқтисодиёти пинҳонӣ

Мавқеъ/ҷой	Номи кишвар	Ҳиссаи иқтисоди ниҳонӣ дар ММД %
1	Гурҷистон	64,87
10	Танзания	52,22
11	Озорбойҷон	52,19
23	Украина	44,8
24	Ҷумҳурии Белорус	44,52
25	Анголия	43,96
27	Молдовия	43,43

31	Ҷумҳурии Тоҷикистон	42,99
33	Никарагуа	42,63
34	Арманистон	42,59
45	Қазоқистон	38,88
49	Федератсияи Россия	38,42
51	Ҷумҳурии Қирғизистон	37,92
133	Мангола	17,28

Манбаъ: Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? – URL: https://www.imf.org/en/publications/wp/ issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583 (дата обращения: 11.06.2019). – Матн: электронӣ.

Усулҳои қисман пинҳон кардани фаъолият ва саркашӣ аз пардохти андоз гуногунанд, вале онҳо асосан таҳрифи объектҳои андозбандӣ ва қаллобии андозиро дар бар мегиранд. Хатари таҳрифи объекти андозбандӣ дар он аст, ки бо коҳиш додани доимии манбаъҳои андозбандии андозҳои алоҳида алоқаманд аст. Барои ба даст овардани самараи дилхоҳ схемаҳои гуногун истифода мешаванд, ки маъмултарини онҳо кам нишон додани музди меҳнат, зиёдкунии хароҷот, кам нишон додани ҳаҷми истеҳсол ва фурӯши маҳсулот дар ҳисоботи андоз, истифодаи ғайриқонунии имтиёзҳои андоз мебошанд, ки боиси афзоиши унсурҳои иқтисодиёти пинҳонӣ, аз қабили музди меҳнати пинҳонӣ, ҳаҷми пинҳонии истеҳсолот, истифодаи ғайриқонунии фондҳои истеҳсолӣ мегарданд. Механизми истифодаи усулҳои иқтисоди пинҳонӣ барои напардохтан (ё пурра напардохтани) андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ аксар вақт бо дохил кардани як қатор хароҷоти аз лиҳози иқтисодӣ беасос, ки дар як вақт объекти бастани андоз аз даромади шахсони воқеӣ ба ҳисоб мераванд, аз қабили подошпулӣ аз рӯи шартномаҳои хусусияти гражданию ҳуқуқи-дошта ҳангоми иҷрои кор ва хизматрасонӣ, ба иҷора додани молу мулк ё додани онҳо ба идоракунии боварinок, шартномаҳои муаллифӣ ва меҳнатӣ мебошанд.

Ошкор сохтани чунин қонуншиканиҳо амали ниҳоят заҳматталаб ва гарон-арзиш мебошад, махсусан, агар дар натиҷаи назорати гумрукӣ эъломияҳои гумрук номутобиқатиҳо муайян нашуда бошанд. Дар натиҷа, талафоти даромади буҷети давлатӣ дар соли 2022-ум зиёда аз 15 фоизи маблағи пешбининамударо ташкил кардааст.

Дар баробари ин, бо дарназардошти душвории муайян намудани молик – бенефитсиар, дар сурати муайян нагардидани он, метавонад ҳамчун мақоми ягонаи иҷроияи мизоҷ эътироф карда шавад. Самти муҳимми муқовимат ба иқтисодиёти пинҳонӣ назорат дар гумрукҳо ва дидбонгоҳи гумрукӣ ба иҷрои саривақтии уҳдадориҳои пешбининамудаи қонунгузории гумрук, аз ҷумла дар бобати иҷрои дархостҳои мақомоти гумрук аст, ки ба таъмини шаффофияти фаъолияти иштирокдорони муносибатҳои иқтисодӣ, аз ҷумла муқовимат ба саркашӣ аз пардохти боҷҳо тавассути ширкатҳои офшорӣ ва «ширкатҳои якрӯза» мусоидат менамояд.

Раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёт, дар баробари паёмадҳои мусбат, оқибатҳои манфии марбут ба ҷиноят ва аз байн рафтани маблағҳои зиёд тавассути истифодаи юрисдиксияи сабук ба бор меорад. Мусаллам аст, ки як қисми даромад ва фоидае, ки аз фаъолият дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути истифодаи ғайриқонунии механизми муайян намудани бенефитсиар гирифта шудааст, дар кишварҳои дигар андозбандӣ карда мешавад. Нишондиҳандаи «Doing Bisiness»–«Пешбурди соҳибкорӣ», ки ҳамасола аз ҷониби Бонки ҷаҳонӣ ва Корпоратсияи молиявии байналмилалӣ ҳисоб карда

мешавад, яке аз нишондиҳандаҳои маъмули пешбурди фаъолият дар мамлакати мушаххас ба ҳисоб меравад.

Дар маҷмуъ, метавон хулоса кард, ки усулҳои дар иқтисодиёти пинҳонӣ татбиқшавандаи саркашӣ аз пардохти андоз гуногун мебошанд ва, аз ин рӯ, мубориза бо онҳо низ бояд доимӣ, ҳамаҷониба ва қатъӣ бошад.

Мавқеи ҷомеа оид ба иқтисодиёти пинҳонӣ дар раванди таъсиррасонӣ ба риояи ихтиёрии меъёрҳои қонунгузории гумрукӣ омили калидӣ мебошад. Дигар роҳҳои муқовимат ба иқтисодиёти пинҳонӣ чунин ба назар мерасанд:

- баланд бардоштани сатҳи огоҳонии аҳолӣ дар бораи нақши гумрук дар ноил шудан ба ҳадафҳои адолати иҷтимоӣ ва хизматрасониҳои муҳимми давлатӣ;
- такмили усулҳои назорати амалиётҳои молиявӣ;
- ба мақсади таъмини шаффофияти бештари амалиётҳо (транзаксия) тавсеаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ тавассути низоми электронии пардохтӣ;
- ҷалби ҷомеа ба раванди муайян намудани роҳҳои истифодаи пули нақд ва даст кашидан аз онҳо. Ҷомеа субъектҳои иқтисоди пинҳониро, ки андози ва боҷи ночиз пардохт менамоянд ё умуман намесупоранд, камтар таҳаммул мекунад, бо вуҷуди ин, кӯмакпулиҳои давлатиро мегиранд;
- такмили қонунгузорӣ дар соҳаи танзими иқтисодиёти миллӣ, ки ба фароҳам овардани шароити мусоиди корӣ равона гардида, пешбурди фаъолияти ғайрирасмиро беманфиат мегардонад;
- таҳияи барномаҳои нави ҳавасмандгардонии субъектҳои соҳибкорӣ ҷиҳати барориши онҳо аз «бахши ғайрирасмӣ»;
- таблиғи васеи чораҳо дар самти мубориза бо саркашӣ аз пардохти боҷҳои гумрукӣ, нашри маълумот оид ба тадбирҳои андешидашуда, аз ҷумла, таъқиби судии чунин фаъолият.
- тавсеаи ҳамкории байналмилалии мубодилаи маълумот ҷиҳати муқовимат бо иқтисоди пинҳонӣ.

Дар навбати худ, мақомоти гумрукро зарур аст, ки ҷомеаро ҳарчи бештар дар бораи мавҷудияти имконияти васеи ошкорсозии фаъолият дар иқтисоди пинҳонӣ ва муқовимат бо он огоҳ созад, то эътимоди мардум ба самаранокии фаъолияти мақомоти гумрук тақвият ёфта, саркашӣ аз пардохти боҷҳои гумрукӣ пешгирӣ карда шавад.

Адабиёт

1. Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024.

2. Арипов М.Г. Налоговые механизмы снижения уровня теневой экономики и стимулирования инвестиционной деятельности // Финансы и кредит. – 2012. – № 42 (522). – С.35 – 41.

3. Мазур Л.В., Батяев А.В. Налоговая нагрузка и теневая экономика // Территория науки. – 2018. – № 5. – С.98 – 102.

4. Мусаева Х.М., Газимагомедова П.К. Повышение эффективности противодействия уклонению от налогов в контексте "обеления" экономики // Налоги и налогообложение. – 2018. – № 11. – С.23-33.

5. Пансков В.Г. Теневая экономика и налогообложение // Экономическая теория, анализ, практика. – 2017. – № 5. – С.77 – 91.

6. Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 – Душанбе, 2016. - № 636. – 103 с.

7. Федотов Д.Ю. Влияние налоговой системы на теневую экономику // Финансы и кредит. – 2015. – 41 (665). – С.10–21.

8. www.andoz.tj // Нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти Кумитаи андоз [Санаи мурочиат: 20.12.2023]

9. https://www.imf.org/en/publications/wp/issues// Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years (Санаи мурочиат: 11.11.2023). – Матни электронӣ.

ТАҲЛИЛИ ОМИЛҲОИ МУСОИДАТКУНАНДАИ РУШДИ МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДИИ ВИЛОЯТИ ХАТЛОН

Давлатов Ф.Ҳ. - муаллими калони кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 734067, ш. Душанбе, кӯч. Нахимов, 64/14, Тел: (+992) 918677747, E-mail: farhod_ra@mail.ru

Давлатов Ф.С. - муаллими калони кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 734067, ш. Душанбе, кӯч. Нахимов, 64/14, Тел: (+992) 904210868 E-mail: fareedoon_ds@mail.ru

Дар мақола масъалаҳои омилҳои мусоидаткунандаи рушди минтақаҳои озоди иқтисодии вилояти Хатлон таҳқиқ карда мешаванд. Муаллифон қайд мекунанд, ки омилҳои мусоидаткунандаи пешрафти фаъолияти хоҷагидорӣ, барои рушду нумуъи кишвар, пешрафти иқтисодиёт, таъсиси иқлими мусоиди сармоягузорӣ, истифодаи васеъи имкониятҳои хоҷагидорӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва инчунин истифодаи технологияи муосир ва ворид шудан ба ҷараёнҳои интегратсионии иқтисодии ҷаҳонӣ истифода бурда мешавад. Дар асоси таҳлили таҷрибаи ҷаҳон нишон дода мешавад, ки давлатҳои тараққикарда МОИ-ро барои рушди технологияи пешқадам ва хизматрасонии сайёҳӣ, давлатҳои ру ба тараққӣ бошад, барои афзоиши истеҳсолоти молу маҳсулот ва рушди содирот истифода мебаранд.

Калидвожаҳо: Минтақаҳои озоди иқтисодӣ, омилҳои мусоидаткунандаи, технологияҳои пешқадам, рушди сайёҳӣ, ҷараёнҳои интегратсионӣ, сармоягузорӣ, гардиши моли байналхалқӣ, иқлими мусоиди сармоягузорӣ, имтиёзҳои гумрукӣ ва андозбандӣ, паст намудани сатҳи камбизоатӣ, диверсификатсияи истеҳсолот, мавҷудияти захираҳои корӣ.

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, СПОСОБСТВУЮЩИХ РАЗВИТИЮ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН ХАТЛОНСКОЙ ОБЛАСТИ

Давлатов Ф.Х. - старший преподаватель кафедры таможенного дела Таджикского государственного финансово-экономического университета. 734067, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14, Тел: (+992) 918677747, E-mail: farhod_ra@mail.ru

Давлатов Ф.С. - старший преподаватель кафедры таможенного дела Таджикского государственного финансово-экономического университета. 734067, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14, Тел: (+992) 904210868 E-mail: fareedoon_ds@mail.ru

В статье рассматриваются факторы, способствующие развитию свободных экономических зон в Хатлонской области. Авторы отмечают, что факторы, способствующие прогрессу экономической деятельности, используются для развития и

качества страны, развития экономики, создания благоприятного инвестиционного климата, широкого использования экономических возможностей, создания новых рабочих мест, а также использование современных технологий и вступление в мировые экономические интеграционные процессы. На основе анализа мирового опыта показано, что развитые страны используют СЭЗ для развития передовых технологий и туристических услуг, а развивающиеся страны используют их для увеличения производства товаров и развития экспорта.

Ключевые слова: свободные экономические зоны, способствующие факторы, передовые технологии, развитие туризма, интеграционные процессы, инвестиции, международная торговля, благоприятный инвестиционный климат, таможенные и налоговые льготы, сокращение бедности, диверсификация производства, наличие трудовых ресурсов.

ANALYSIS OF FACTORS CONTRIBUTING TO THE DEVELOPMENT OF FREE ECONOMIC ZONES IN KHATLON REGION

Davlatov F.Kh. - Senior Lecturer, Department of Customs, Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14, Tel.: (+992) 918677747, E-mail: farhod_ra@mail.ru

Davlatov F.S. - Senior Lecturer, Department of Customs, Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Dushanbe, Nakhimov str., Nakhimov, 64/14, Tel.: (+992) 904210868 E-mail: fareedoon_ds@mail.ru

The article examines the factors contributing to the development of free economic zones in the Khatlon region. The authors note that the factors contributing to the progress of economic activity are used for the development and quality of the country, the development of the economy, the creation of a favorable investment climate, the widespread use of economic opportunities, the creation of new jobs, as well as the use of modern technologies and entry into world economic integration processes. Based on the analysis of world experience, it is shown that developed countries use FEZs to develop advanced technologies and tourism services, and developing countries use them to increase the production of goods and develop exports.

Keywords: free economic zones, contributing factors, advanced technologies, tourism development, integration processes, investments, international trade, favorable investment climate, customs and tax incentives, poverty reduction, diversification of production, availability of labor resources.

Яке аз омилҳои мусоидаткунандаи пешрафти фаъолияти хоҷагидорӣ, ки дар шароити кунуни барои таъминоти рушди босуботи иқтисодӣ ва ҷалби сармояи ватаниву хориҷӣ дар тамоми кишварҳои дунё эътироф гаштааст МОИ мебошад. МОИ дар аксарияти кишварҳои тараққикарда ва ру ба тараққӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн шудаанд ва марҳила ба марҳила баъзе масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодиро ҳал намуда истодаанд. Дарк кардан зарур аст, ки минтақаҳои озоди иқтисодӣ як падидаи назаррас дар иқтисоди муосири ҷаҳонӣ, қисми таркибии муносибатҳои байналмилалӣ ва рушди ҷараёнҳои интегратсионӣ арзёбӣ гаштаанд.

Таҷрибаи ҷаҳон нишон дод, ки дар шароити рушди ҳамгироии иқтисодӣ ва ҷаҳонишавӣ ва инчунин кушиши либерализатсияи муносибатҳои байналмилалии иқтисодии кишварҳои алоҳида ба афзоиши шумораи МОИ ҳамчун шарти муҳими тараққиёти иқтисодиёти миллӣ мусоидат карданд. Яке аз вазифаҳои асосии рушди

саноатӣ ва инноватсионии кишвар диверсификатсияи иқтисодиёт тавассути ташкили корхонаҳои рақобатпазири истеҳсолкунандаи маҳсулоти дорои арзиши баланди изофӣ мебошад. Ҳамзамон, як воситаи муҳими ҷалби сармоягузорӣ ба рушди соҳаҳои технологияи баланд МОИ мебошад, ки ба инфрасохтори муосир, қонунгузории устувор ва системаи боэътимоди идоракунӣ асос ёфтааст. [2, 70]

Дар тӯли солҳои ислоҳот дар кишварҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон инфрасохтори саноатӣ, нақлиётӣ, муҳандисӣ ва коммуникатсионӣ ба вуҷуд омадааст, ки ба татбиқи лоиҳаҳои сармоягузории муосир ва технологии баланд оид ба истеҳсоли маҳсулоти дар бозорҳои дохилӣ ва ҷаҳонӣ рақобаткунанда мусои-дат мекунад. Ин барои тақвияти шаклҳои муосири самараноки ташкили истеҳсолот тавассути ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ шароит фароҳам меорад. [3]

Аз нуқтаи назари тадқиқоти мо қайд кардан зарур аст, ки МОИ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар айни замон дар марҳилаҳои аввали ташаккулёбӣ ва рушд қарор доранд. Тавре ки таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар таъмини фаъолияти пурсамари хеш аз чор марҳила мегузаранд. Марҳилаи аввал ташкили МОИ, марҳилаи дуввум рушди онҳо, сеюм давраи камолоти МОИ ва чаҳорум таназзули онҳо.

Марҳилаи дуюми рушди МОИ бо ташкили истеҳсолоти саноатӣ аз мавод ва маҳсулоти нимтайёри воридшуда, ҷалби фаъоли сармоя ва технологияҳои хориҷӣ, тақсимоти меҳнат дар истеҳсоли молҳои алоҳида тавсиф мешавад. Мувофиқи таҳлилҳо ба марҳилаи дуюми рушд параметрҳои МОИ Данғара мувофиқат мекунад. Таҳлилҳо нишон додаанд, ки фаъолияти МОИ аз МОИ Панҷ ва Кӯлоб фаъолтар буда барои гузаштан ба марҳилаи сеюми рушди фаъолият тамоми имкониятҳоро доро мебошад.

Марҳилаи сеюм яъне марҳилаи нуқтаи балантарини рушд бо тавлиди маҳсулоти оммавии истеъмолӣ , афзоиши тадриҷии ҳиссаи ҷузъи маҳаллӣ дар маҳсулоти содиротӣ, диверсификатсияи истеҳсолот ва васеъшавии бозорҳои мол маънидод карда мешавад. Чи тавре, ки мо дар боло қайд кардем имруз дар кишвар барои гузаштан ба марҳилаи сеюм фақат МОИ Суғд ва Данғара имкониятҳоро доро мебошанд. Дигар МОИ кишвар дар марҳилаи аввали ташаккулёби қарор дошта тадриҷан рушд ёфтаистодаанд.

Ниҳоят, марҳилаи чорум марҳилаи ба итмом расидани муҳлати фаъолияти МОИ ё марҳилаи коҳиши фаъолияти минтақа бо баробар кардани шароити кор барои сармоягузорон дар саросари кишвар ё табдил додани МОИ ба технопарк ё навъи дигари минтақаи ба талаботи муосир ҷавобгӯбуда мароми мақсад мебошад. Назарияи мазкур, барои давлатҳои рӯ ба тараққӣ имкон медиҳад, ки раванди эволютсия ва ташаккулёбии МОИ аз нуқтаи назари илмӣ тасдиқ карда шавад. [4, 7]

Барои тадқиқоти мо қайд кардан зарур аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсиси минтақаҳои иқтисодӣ назар бар дигар давлатҳои пасошӯравӣ дертар ташаккул ёфт. Умуман дар дигар давлатҳои ҷаҳон ҳам ҷолибияти МОИ баъди исбот шудани самаранокии фаъолияти минтақаҳои махсус дар давлатҳои тараққикарда ба миён омад. Таҷрибаи ҷаҳон нишон медиҳад, ки МОИ дар ҷараёни ташаккулёбӣ ба монеъаҳои зиёд дучор гаштаанд. Омилҳое, ки ба рушди фаъолияти МОИ монеъа эҷод мекунанд дар ҷадвали 1 оварда шудаанд.

Ҷадвали 1. - Омилҳои асосие, ки барои рушди МОИ монеъа мешаванд

Институтсионалӣ	*Ташкилӣ*	*Молиявӣ*	*Инфрасохторӣ*
Камбудиҳо дар	Вобастагӣ ба	Шароити вазнин дар	Мушкилоти

заминаи ҳуқуқӣ, набудани назорат аз болои фаъолияти МОИ дар сатҳи минтақавӣ, механизмҳои ташаккули МОИ ва муайян намудани мақоми онҳо дар қонунгузорӣ пурра таҳия нашудаанд, номукаммалии муқаррарот, суст ба роҳ мондани танзими давлатии фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва ғ.	мақомоти минтақавӣ, вуҷуд набудани равзанаи ягона, ваколати нокифоя барои назорати фаъолияти МОИ дар сатҳи минтақавӣ, монеаҳои баланди маъмурӣ ҳангоми ворид шудан ба МОИ, сифати пасти идоракунии субъектони минтақаҳои озоди иқтисодӣ, таблиғоти сусти фаъолияти МОИ ва ғ.	ташкилотҳои қарзӣ, имтиёзҳои номатлуб, дараҷаи пасти рушди воситаи молиявӣ барои дастгирии рушди минтақаи озоди иқтисодӣ, номукаммалии қонунгузории гумрукӣ ва қонунгузории андоз, набудани таҳлили талабот ва пешниҳод дар бозори дохилии минтақа	инфрасохторӣ, рушд накардани инфрасохтори иҷтимоӣ, нокифоягии иқтидорҳои энергетикии истеҳсолӣ, мушкилоти дастрасӣ ба нақлиёт дар минтақаи озоди иқтисодии минтақа, ҷойгиркунии ғайримуқаррарии объектҳо дар ҳудуди МОИ, истифодаи бесамари қаламрави МОИ аз ҷониби объектҳои иқтисодӣ, норасоии унсурҳои инфиродии инфрасохтори МОИ марҳилаи нисбатан тӯлони сохтмони инфрасохтори иҷтимоӣ дар наздикии МОИ

Таҳлилҳо нишон додаанд, ки барои рушди фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ аз байни омилҳои рушд ва монеъшаванда омилҳои институтсионалӣ, ташкилӣ, молиявӣ ва инфрасохторӣ аз ҳама муҳим ба ҳисоб мераванд. Яъне мавҷудияти чунин омилҳо ва истифодаи самараноки онҳо метавонад барои ташаккулёбии МОИ таъсири кофӣ расонад ва суст тараққи кардани онҳо бошад барои рушди фаъолияти МОИ монеъаҳо эҷод мекунад.

Яке аз омилҳое, ки хусусияти институтсионалиро доро мебошад мавҷудияти қонунгузории мукаммал ба ҳисоб меравад.Номукаммал будани меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ё дар марҳилаи нотамом қарор доштани қонунгузорӣ барои рушди фаъолияти МОИ мусоидаткунанда шуда наметавонад. Аз ин лиҳоз баланд бардоштан сатҳу сифат ва мукаммал намудани қонунгузорӣ яке аз самтҳои афзалиятноки мақомотҳои дахлдор ба шумор меравад.

Яке аз омили муҳими дигаре, ки барои ташаккулёбии МОИ таъсири мусбӣ меравсонад ин дуруст ба роҳ мондани масъалаҳои ташкили идоракунии босифат арзёбӣ мегардад. Аз ҷадвал бармеояд, ки монеъаҳои баланди маъмурӣ ва муаммоҳои бюрократӣ сади роҳи ташаккулёбии МОИ шуда метавонанд.

Таҳияи дурусти фаъолияти маъмурият, муайян намудани фаъолияти сааранок ва инчунин танзими дурусти уҳдадориҳои субъектони фаъолияти хоҷагидорӣ муаммоҳои

мавҷудбударо дар ин самт ҳаллу фасл менамояд. Дар баробари ин мавҷуд набудани равзанаи ягона идораи босифати фаъолияти МОИ дар кишвар вазнин менамояд. Механизми ташкил ва назорати фаъолияти МОИ ба воситаи равзанаи ягона барои иҷрои босифат ва самаранок истифода бурдани фоидаи онҳо имкониятҳои васеъи молиявию инфрасохториро ба миён меорад.

Инчунин омили дигаре, ки метавонад барои рушди фаъолияти МОИ таъсири манфӣ расонад шароити вазнин ва маҳдуд будани захираҳои молиявӣ мебошад. Дар шароити маҳдуд будани захираҳои молиявӣ ва шароити номусоиди ташкилотҳои қарзӣ фаъолияти МОИ рӯ ба таназзул мениҳад. Танзими давлатии фаъолияти МОИ дар шакли пешниҳоди қарзҳои имтиёзнок ва ёрдампулӣ, муаммоҳои мавҷуд набудани ташкилотҳои қарзиро дар қаламравӣ минтақаҳои кишвар бартараф менамояд.

Дар ин ҷо суҳан дар бораи на фақат барои ҷудо намудани маблағ, балки таъсиси шароити мусоиди молиявӣ дар шакли пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ, боҷи гумрукӣ ва таъсиси иқлими мусоиди сармоягузорӣ меравад. Минтақаҳои озоди иқтисодӣ ҳамчун воситаи ҳавасмандгардонии рушди қаламрави алоҳида дар амалияи идоракунии давлатӣ аз давраҳои пеш маълум аст. Бо пешниҳоди имтиёзҳо ва афзалиятҳои муайян ба корхонаҳое, ки дар қаламрави муайян фаъолият мекунанд ё таъсис дода мешаванд, давлат воридоти сармоя, фаъолсозии равандҳои тиҷорӣ, ташкили ҷойҳои нави кориро бо музди баланд ҳавасманд мекунад. [1, 92]

Аз ҷадвал маълум мегардад, ки омили дигаре, ки метавонад бевосита таъсири худро ба фаъолияти МОИ Вилоти Хатлон расонад ин имкониятҳои васеъи инфрасохторӣ мебошад. Рушд накардани инфрасохтори иҷтимоӣ, нокифоягии иқтидорҳои энергетикии истеҳсолӣ, мушкилоти дастрасӣ ба нақлиёт дар МОИ, ҷойгиркунии ғайримуқаррарии объектҳо дар ҳудуди МОИ, марҳилаи нисбатан тӯлонии сохтмони инфрасохтори иҷтимоӣ дар наздикии МОИ барои ташаккулёбии минтақаҳо аз он ҷумла МОИ Вилояти Хатлон менеъаҳои зиёдро эҷод мекунанд.

Кайд кардан зарур аст, ки проблемаҳои мавҷудбуда дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон барои ташаккулёбии МОИ монеъаҳо эҷод мекунанд ва тамоми кишварҳо барои бартараф намудани онҳо чораҳои заруриро сари вақт бинобар сабаби ташкил ва рушди минтақаҳои махсус ҳамчун қувваи иловагии тараққиёти иқтисодиёти миллӣ меандешанд. Агар пештар танҳо кишварҳои мутараққии капиталистӣ омилҳои зикргардидаи иқтисодиро доро буданд, пас акнун кишварҳои ру ба тарақӣ ё ин ки кишварҳои нави саноатӣ чунин омилҳоро соҳиб гаштаанд. Гузашта аз ин, ин кишварҳо дар шакли қувваи кории нисбатан арзон, вале ба қадри кофӣ ва шумораи афзояндаи кадрҳои муҳандисӣ, техникӣ ва илмӣ бартариятҳои муайяне доранд. [4, 7]

Дар асоси таҳлили ҷадвал ба хулосае омадан мумкин аст, ки имруз МОИ Вилояти Хатлон ба муаммоҳои зиёд рӯ ба рӯ гаштаанд ва ҳалли сари вақтии онҳо аз рушди ҳамоҳангӣ ҳамаи омилҳо вобастагии калон дорад.

Муаммоҳои мавҷудбуда дар МОИ кишвар, аз ҷумла дар МОИ Панҷ ва Кӯлоб номукаммалии муқаррарот, суст ба роҳ мондани танзими давлатии фаъолияти онҳо, вуҷуд набудани равзанаи ягона, ваколати нокифоя барои назорати фаъолияти МОИ дар сатҳи минтақавӣ, таблиғоти сусти фаъолияти МОИ, шароити вазнин дар ташкилотҳои қарзӣ, имтиёзҳои номатлуб, дараҷаи пасти рушди воситаи молиявӣ барои дастгирии рушди минтақаи озоди иқтисодӣ ва мушкилотҳои инфрасохторӣ барои тарашаккулёбии ин минтақаҳо зарурияти андешидани чораҳои молиявию иқтисодӣ талаб мекунанд.

Ҳамин тариқ, МОИ ин минтақаи махсусе мебошад, ки дар қаламрави он иштирокчиёни фаъолияти хоҷагидорӣ имтиёзҳои андозиву гумрукиро доро мебошанд ва мақсади асосии чунин минтақаҳо ҷалби сармояи ватаниву хориҷӣ ва инчунин баланд бардоштани сифати зиндагии аҳолӣ ба ҳисоб меравад. Сиёсати иқтисодии кишвар низ барои таъмини рушди босуботи иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи накуаҳолии кишвар равона гардидааст.

Бояд қайд кардан муҳим аст, ки мавзӯи мазкур дар шароити кунунӣ рузмарра буда, ба таҳияи ғояҳои назариявии ташаккулёбии минтақаҳои озоди иқтисодӣ, ошкор намудани махсусияти фаъолияти онҳо дар Вилояти Хатлон равона карда шудааст. Мақсади таъсиси МОИ ҷалби сармояи ватаниву хориҷӣ, воридоти технологияи муосир, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани сатҳи касбияти кормандони МОИ ва азхудкунии имкониятҳои нави иқтисодӣ ба шумор меравад.

Ба муаммоҳои асосии ташаккулёбии МОИ дар кишвар чи тавре, ки таҳлилҳо нишон доданд дохил мешаванд: 1) норасоии сармоягузорӣ ба бахши саноат; 2) норасоии маблағ барои омӯзиш ва коркарди захираҳои табиӣ; 3) истифодаи нопурраи иқтидори табииву инфрасохторӣ; 4) Сатҳи баланди фоизи захираҳои қарзӣ дар низоми бонкӣ; 5) нархи баланди сӯзишворӣ ва равғанҳои техникӣ; 6) Норасоии маблағ барои омӯзиш ва коркарди захираҳои табиӣ; 7) Истифодаи нопурраи итидори фаъолияти корхонаҳои саноатӣ ва шумораи маҳдуди корхонаҳои хурду миёна; 8) шароити сахти иқлимӣ дар зимистон; 9)сусттараққи будани инфрасохтор; 10) дур будан аз марказ ва маълумоти кам доштан оиди фаъолияти хоҷагидории муосир; 11) суст бурдани таблиғот барои сармоягузорони ватаниву хориҷӣ; 12) мавҷуд набудани ниҳодҳои рушдёфта, ки барои соҳибкорӣ мусоидаткунанда мебошанд ва монанди инҳо.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар сабаби бартараф намудани муаммоҳои мавҷудбуда чунин механизми фаъолияти хоҷагидориро ба роҳ мондан зарур меояд, ки муаммоҳои ҷойдоштаро бинобар таъсиси иқлими мусоиди сармоягузорӣ ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти МОИ зарур меояд.

Ба омилҳои асосие, ки барои бартараф намудани муаммоҳои мавҷудбуда васеъ намудани иқтидори истеҳсолӣ, афзоиши иқтидори саноати сабук ва хурокворӣ, рушди инфрасохтори нақлиётиву молиявӣ, ҷалби сармояи хориҷиву ватанӣ, васеъ намудани имкониятҳои хизматрасонии телекоммуникатсионӣ, талаботи баланд ба ашёи хоми минералӣ, маҳсулоти асосии хӯрокворӣ, ки дар минтақа истеҳсол мешаванд, азхудкунии заминҳои нав ва васеъ намудани иқтидори истеҳсолӣ, таъсиси марказҳои илмӣ барои баланд бардоштани сатҳи касбӣ ва тайёр намудани мутахассисони баландихтисос, рушди инфрасохтори нақлиётиву молиявӣ, таъсиси корхонаҳои муосири коркарди маҳсулоти саноатӣ, васеъ намудани имкониятҳои хизматрасонии телекоммуникатсионӣ ва ғайраҳо дохил мешаванд. Фақат дар татбиқи чораҳои номбурда мо метавонем дар кишвар иқлими мусоиди иқтисодиро таъсис дода барои ташаккулёбии МОИ заминаи устувори иқтисодӣ гузорем.

Адабиёт

1. Анализ негативных факторов социально-экономического развития Крымского региона, оказывающих влияние на перспективы функционирования свободной экономической зоны. Остовская А.А. Научный вестник: финансы, банки,инвестиции.№ 3 (40) 2017 стр.92

2. Улаков Н.С. Анализ факторов развития специальных экономических зон // Вестник Сибирского университета потребительских кооперации. № 2 (24) Новосибирск 2018. С.70.

3. Факторы развития свободных экономических зон в Узбекистане / О. Т. Сатторкулов, Ш. Ш. Узайдуллаев, Г. О. Турдикулова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 9 (299). — С. 62-64. — URL: https://moluch.ru/archive/299/67474/ (дата обращения: 01.12.2020).

4. Факторы становления и развития свободных экономических зон в Китае и России. Сюн Пин. Диссер. к.э.н. 22.00.03. Москва 2006. С. 9

5. Сулаймонзода, Ш. Ф. Таҷрибаи хориҷии ташкил ва ташаккули бизнес-хизматрасониҳо дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-1(38). – P. 194-206. – EDN AHJFNJ.

ОМӮХТАНИ АМАЛИЁТИ ҶУДОГОНАИ БОНК ВА УСУЛҲОИ МУАЙЯН НАМУДАНИ ҚОБИЛИЯТИ ҚАРЗАДОКУНИИ МУШТАРИИ БУЗУРГ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Шарифзода Г.М. – ассистенти кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. E-mail: sharipova@dtmik.tj. Тел: (+992)553336307

Дар шароити имрӯзаи рушди муносибатҳои иқтисодии гуногун ҷанба ва васеъ шудани доираи фаъолияти низоми бонкӣ зарурияти дуруст муайян намудани стратегия ва сатҳи хавфҳои бонкӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Аз ҳамин лиҳоз, муаллиф дар ин радиф, баъди таҳлили як қатор нишондиҳандаҳои молиявии низоми бонкӣ таклифҳои пешниҳодшуда ба ҳалли як зумра мушкилотҳои низоми бонкӣ мусоидат менамояд.

Калидвожаҳо: низоми бонкӣ, хавфҳои бонӣ, қарзҳои мушкилситон, амнияти иқтисодӣ,дороиҳои бонкҳо, хароҷот ва ҳаракати сармоя,ташкилоти қарзӣ.

ИЗУЧЕНИЕ РАЗЛИЧНЫХ БАНКОВСКИХ ОПЕРАЦИЙ И МЕТОДОВ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КРЕДИТНОЙ СПОСОБНОСТИ КРУПНЫХ КЛИЕНТОВ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Шарифзода Г.М.- ассистент кафедры банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14. Электронная почта: sharipova@dtmik.tj. Тел: (+992)553336307

В современных условиях развития различных экономических отношений, вида и расширения сферы деятельности банковской системы необходимо правильно определить соответствующую цели стратегию и уровень банковских рисков.

С этой точки зрения, в этой связи автор, проанализировав ряд финансовых показателей банковской системы, предлагаемые предложения способствуют решению ряда проблем банковской системы.

Ключевые слова: банковская система, кредитные риски, безнадежная задолженность, экономическая безопасность, банковские активы, затраты и движение капитала, кредитная организация.

STUDY OF VARIOUS BANKING OPERATIONS AND METHODS OF DETERMINING THE CREDIT CAPACITY OF LARGE CLIENTS IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sharifzoda G.M. - Assistant of the Department of Banking, Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067. Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimov 64/14. E-mail: sharipova@dtmik.tj. Tel: (+992)553336307

In modern conditions of development of various economic relations, the type and expansion of the scope of the banking system, it is necessary to correctly determine the strategy and level of banking risks that correspond to the goal.

From this point of view, in this regard, the author, having analyzed a number of financial indicators of the banking system, the proposed proposals contribute to solving a number of problems of the banking system.

Key words: banking system, credit risks, bad debts, economic security, banking assets, costs and capital flows, credit institution.

Омӯхтани амали ҷудогонаи бонки тиҷоратӣ ба мақсади самаранок гузаронидани ин ё он амалиёт тибқи талаботи стратегияи тартибдодашуда ва риояи хатари мӯътадил равона карда мешавад.

Барои таҳлили амалиёти бонки тиҷоратӣ ҷиҳати дарёфт намудани хатари мӯътадил ва қабули қарор вақти зиёд зарур аст, аммо баъзе амалиёт талаб менамояд, ки чораи фаврӣ дида хатари ба миён омадаро бартараф намояд. Бинобар ин, интихоби дурусти амалиёти бонкӣ ҷиҳати омӯхтани хатар муҳим аст.

Амалиёти бонкӣ маъмулан бо истифодаи усулҳои оморӣ ва арзёбии (экспертӣ) мутахассис сурат мегирад.

Усули оморӣ таҳлили амалиёте, ки миқдори ин ҳодисаҳо ба миён омадаанд ва бонки тиҷоратӣ ба кадом андоза зарар дидааст истифода мегардад. Дар асоси таҳлили оморӣ сатҳи зарар муайян карда шуда тадбирҳоеро пеш мегирад, ки сатҳ ва маблағи хатарро кам кунанд.

Агар дар натиҷаи таҳлили оморӣ муайян гардад, ки дар ин ё он амал хатар зиёд шудааст, дар оянда бонки тиҷоратӣ ин гуна амалро нагузаронад.

Арзёбии мутахассисон бо истифодаи дурусти усули оморӣ, ба малакаи дониши онҳо вобастагӣ додрад ва имкон медиҳад, ки натиҷаҳои назаррас ба даст оварда шавад. Илова бар ин, дар натиҷаи арзёбии мутахассисон (арзёбии экспертӣ) на танҳо хатар аз амалиёти бо усули оморӣ интихоб гардида, балки хатаре, ки аз амалиёти ба тозагӣ гузаронидашуда дарёфт карда мешавад.

Давраи асосии таҳлили амалиёти бонкӣ ин муайян намудани баргаштани қарзҳо дар вақти муқарраршуда ва дарёфти қарзҳои мушкилситон ба шумор меравад.

Ҳолати дарёфти қарзҳои мушкилситон, бонк бояд муносибати худро бо ин тариқ муштарӣ қатъ намояд. Чанд роҳи қатъ намудани муносибати бонки тиҷоратӣ бо муштарӣ вуҷуд дорад: бонки тиҷоратӣ метавонад гаравро фурӯхта қарз ва фоизи онро баргардонад; тамдиди (дароз) мӯҳлати баргардонидани қарз (агар муштарии қарздор чораҳои зарурироро ҷиҳати беҳ намудани вазъи молиявиаш тартиб дода, сарчашмаи баргардонидани қарзро нишон диҳад) ва ғайра. Аммо барои давом додани муносибат, бонки тиҷоратӣ дар бораи ҳолати молиявӣ ва самаранокии идора кардани муштарӣ маълумотҳои зарурӣ ҷамъ намояд, яъне:

-ҳисоботҳои молиявии муштариро арзёбӣ намояд;

-оид ба навъҳои маҳсулот маълумот талаб намуда бозоргирии онҳоро муайян намояд;

-оид ба хароҷоти дар пешистодаи муштарӣ маълумот талаб намуда ҷиҳати кам кардани баъзе хароҷот пешниҳод омода намуда, қабул ва истифодаи ин пешниҳодро талаб намояд;

аз рӯи амалиёти муштарии қарздор назорати доимӣ барад ва ғайра;

Баъди омӯхтани ин маълумотҳо бонки тиҷоратӣ ба хулоса меояд, ки муносибати қарзиашро бо ин муштари давом диҳад ва ё қатъ намояд.

Дар баъзе ҳолатҳо бонки тиҷоратӣ метавонад аз муштарии қарздор талаб намояд, ки тардбирҳои заруриро пеш гирифта ба бонки тиҷоратӣ роҳҳои аз бӯҳрон раҳои ёфтанро пешниҳод намояд. Ҳолати таҳлил ва арзёбӣ намудани тадбирҳо барои аз бӯҳрони иқтисодӣ баромадани муштарӣ, бонки тиҷоратӣ ба он аҳамият диҳад, ки:

-оё бизнес -план мантиқан дуруст тартиб дода шуда ва ба корманди оддӣ фаҳмо аст ё не?. Самти истифодаи он дуруст аст ё не?;

-нақшаи аз ҳолати бӯҳрони иқтисодӣ баромадан иҷрошаванда аст ё не?. Оё нақшаи амал бо назардошти захираҳои мавҷуда тартиб дода шудааст ва шахсони мутасаддӣ барои иҷрои ин нақша муайян ва мӯҳлати иҷрои он муқаррар шудааст ё не?

-нақшаи тартибдодашуда вазъияти молиявии корхонаро шарҳ дода метавонад ё не?.

Нақшаи даромад, хароҷот ва ҳаракати сармоя аз ҷониби муштарӣ омода намуда ва ба бонки тиҷоратӣ пешниҳод мегардад. Агар ин нақша аз нуқтаи назари истифодаи захираҳои бонки тиҷоратӣ бо назардошти хатар, бонки тиҷоратиро қонеъ нагардонад он дар ин ҳолат:

-маротибаи омода намудан ва пешниҳоди ҳисоботи молиявиро зиёд кунад, яъне дар ҳар даҳ рӯз ва охири моҳ;

-муҳосибонро (бухгалтерҳоро) иваз намояд ва барои назорати самаранок ва беҳтар шудани ҳисоботи молиявӣ маслиҳатчиёни пуртаҷрибаро ҷалб намояд;

-имкон дорад мутахассисони болаёқати ҳамин соҳаро ҷиҳати ташхис (экхпертиза) истифода барад;

-муайян намояд, ки роҳбарияти корхона лаёқати ин тадбирҳоро дар амал ҷорӣ кардан доранд ё не?, Баъд аз муайян кардани лаёқатмандии роҳбарон бовар ҳосил намояд, ки роҳбарон ва мутахассисон ҷиҳати идора кардани корхона сидқан фаъолият менамоянд.

Қарзадокунии корхонаҳои хурдро низ монанди корхонаҳои бузург дар асоси зарибҳои молиявӣ арзёбӣ кардан мумкин аст. Аммо истифодаи зарибҳои молиявӣ дар ҷараёни муайян намудани қарзадокунии корхонаи хурд, бонк ба мушкилиҳо дучор омаданаш мумкин аст, зеро ҳолати муҳосиба ва ҳисоботҳои молиявии корхонаи хурд шароити заруриро муҳаё наменамояд. Дар аксарияти корхонаҳои хурд муҳосибони касбӣ кору фаъолият наменамоянд. Илова бар ин хароҷоти ин корхонаҳо ҷиҳати гузаронидани аудит барои бонк дастрас нестанд. Бинобар ҳамин, ҳисоботи аз ҷониби аудиторҳо тасдиқшуда вуҷуд надоранд. Аз ин рӯ, арзёби намудани қарзадокунии корхонаи хурд на аз рӯи ҳисоботи молиявӣ, балки дар асоси донистани корманди бонк оид ба фаъолияти корхона ва самти соҳибкории он асос меёбад. Барои беҳтар арзёбӣ намудани фаъолияти корхонаи хурд, корманди бонк бояд бо он алоқаи зиҷ дошта, маълумотҳои зарурӣ ҷамъоварӣ намояд.

Корманди бонк, ҳолати гуфтугӯ бо роҳбари корхонаи хурд мақсади дархости қарз, сарчашма ва мӯҳлати баргардонидани қарзро муайян менамояд. Муштарӣ бояд тасдиқ кунад, ки захираҳои молие, ки аз рӯи онҳо қарз мегирад дар вақтҳои кӯтоҳ кам шуда ба арзиши аслии маҳсулоти тайёр гузаронида мешавад. Фаъолияти корхонаро корманди бонки тиҷоратӣ дар ҷои воқеъи он рафта диданаш зарур аст. Зеро ба ҷои мавқеъи (маҳали) корхона рафтан шароит медиҳад, ки аз ҳолати молиявии он хабардор шуда дар мӯҳлати муқарраршуда бозпардохти қарзро муайян намояд. Қарз дар асоси гарави моликияти корхонаи хурд дода мешавад.

Ҳолатҳое шуданаш мумкин аст, ки кормандони корхонаи хурд аъзои як оила ва ё хешутаборанд. Дар ин ҳолатҳо арзёбӣ намудани ҳолати қарзадокунии корхона дар асоси ҳисоботи молиявии шахсан роҳбари корхона сурат мегирад. Шакли ҳисоботи шахсии роҳбари корхонаи хурд дорои маълумот оид ба активҳо ва пассивҳо мебошад.

Активҳо иборатанд аз: пулҳои нақд, коғазҳои қиматнок (аксия), қарзҳои дебитории хешовандон ва шахсони дигар. Ба пассиви ҳисобот инҳо дохил мешаванд: қарзи бонкҳо ва хешовандон, шахсони дигар, андозҳои пардохтнашуда, арзиши моликияти багарвмонда ва дигар ӯҳдадориҳо.

Ҷиҳати таҳлили амиқ феҳристи баъзе намудҳои активҳо ва пассивҳо пешниҳод карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, аз ҷониби бонк арзёбӣ намудани ҳолати қарзадокунии корхонаи хурд ҷузъҳои зеринанд:

1. Арзёбии хатари фаъолияти корхона.
2. Назорати корхона.
3. Мусоҳбаи шахсии корманди бонк бо роҳбари корхона.
4. Баҳо додан ба вазъияти молиявии корхона.

Адабиёт

1. Ашуров Н. Управление банковскими рисками / Ашуров Н., Рахимов Ш. - Душанбе,2000. - 183 с.
2. Каюмов Н.К. К вопросу об угрозах экономической безопасности Таджикистана. // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2006. - №1.
3. Олимшоев Р., Ашуров Х.М. Экономическая безопасность банковской деятельности//Вестник Таджикского Национального университета. Серия экономических наук. - №2/5(117). – 2013. – С. 258-259.
4. Раҳимзода Ш. Муомилоти пулӣ ва қарз. /Китоби дарсӣ. Эрграф.2018.-С.511
5. Фатҳулло Шарипов. Луғати мухтасари истилоҳоти бонкдорӣ – Душанбе, 2012. - 384 с.
6. Сулаймонзода, Ш. Ф. Афзалиятҳои иқтисодиёти рақамӣ дар рушди бизнес-хизматрасонӣ дар шароити муосир / Ш. Ф. Сулаймонзода, М. А. Самиев // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 3(27). – P. 124-130. – EDN YYIIWG.

ФАЪОЛИЯТИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР ТАЪМИНИ БЕХАТАРИИ ИҚТИСОДИИ КИШВАР ҲАНГОМИ АМАЛӢ НАМУДАНИ НАЗОРАТИ АСЪОР

Абдуллоев М.М. - номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, полковники хадамоти

гумрук: Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимова 64\4. Телефон 93-869-01-01. E-mail: abdulloev.60@mail.ru

Абдуҷабборзода С. –номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, мушовири адлияи дараҷаи савум: Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимова 64\4. Телефон 903-01-03-01

Дар мақола фаъолияти мақомоти гумрук дар таъмини бехатарии иқтисодии кишвар ҳангоми амалӣ намудани назорати асъор мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудааст. Пешниҳодоти мушаххас, ҷиҳати беҳтар намудани системаи назорати асъорӣ, ки аз ҷониби мақомоти гумрукӣ амалӣ мешавад, ҳамчунин чораҳои иловагии таъсиррасонӣ барои риоя накардани талаботи қонунгузории танзими асъор ва назорати асъор пешниҳод карда мешаванд.

Вожаҳои калидӣ: мақомоти гумрук, бехатарии иқтисодӣ, назорати асъор, танзими асъор, мақомоти андоз, қонунгузории асъор.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАМОЖЕННОГО ОРГАНА ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЯ

Абдуллоев М.М. – кандидат философских наук, доцент кафедры таможенной деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета, полковник таможенной службы: Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64 \4. Телефон 93-869-01-01. Электронная почта: abdulloev.60@mail.ru.

Абдуджабборзода С. - кандидат экономических наук, доцент кафедры таможенной деятельности Государственного финансово-экономического универ-ситета Таджикистана, советник юстиции третьего уровня: Адрес: 734025, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64\ 4. Телефон 903-01-03-01

В статье анализируется и рассматривается деятельность таможенных органов по обеспечению экономической безопасности страны при осуществлении валютного контроля. Предложены конкретные предложения по совершенствованию системы валютного контроля, реализуемой таможенными органами, а также дополнительные меры воздействия за несоблюдение требований законодательства о валютном регулировании и валютном контроле.

Ключевые слова: таможенные органы, экономическая безопасность, валютный контроль, валютное регулирование, налоговые органы, валютное законодательство.

ACTIVITY OF THE CUSTOMS AUTHORITY IN ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY DURING IMPLEMENTATION OF CURRENCY CONTROL

Abdulloev M.M. - candidate of philosophy, associate professor of the department of customs activities of the Tajikistan State University of Finance and Economy, colonel of the customs service: Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimova street 64\4. Phone 93-869-01-01. E-mail: abdulloev.60@mail.ru

Abdujabborzoda S.- candidate of economic sciences, associate professor of the department of customs activity of the State University of Finance and Economics of Tajikistan,

adviser of justice of the third level: Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Nakhimova street 64\4. Phone 903-01-03-01

The activity of the customs authorities in ensuring the economic security of the country during the implementation of currency control is analyzed and discussed in the article. Specific suggestions for improving the currency control system implemented by the customs authorities, as well as additional measures of influence for non-compliance with the requirements of the legislation on currency regulation and currency control are proposed.

Key words: customs authorities, economic security, currency control, currency regulation, tax authorities, currency legislation.

Назорат ва танзими асъор шакли татбиқи сиёсати асъории давлат буда, бахши сиёсати умумииқтисодӣ ва пулию қарзиро дарбар мегирад ва дар навбати аввал ба таҳкими вазъи молиявии асъори кишвар, нигоҳ доштани сатҳи баланди пардохтпазирӣ ва қобилияти қарзӣ, таъмини воридоти асъор аз хориҷа бо гардиши иқтисодии хориҷӣ, назорати интиқоли сармоя ба хориҷа ва ҷалби сармоягузорӣ, нигаронида шудааст. Назорати асъорӣ, дар шакли умум ин назорати давлат аз рӯи тартиби гузаронидани расмиёти хариди асъори хориҷӣ аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, татбиқи амалиёти асъорӣ ва интиқоли асъор тавассути сарҳади гумрукии кишвар мебошад. Фаъолияти мақомоти давлатиро оид ба идоракунии гардиши асъор, назорати амалиёти асъорӣ, таъсир расонидан ба қурби асъори миллӣ, маҳдудиятҳои марбут ба истифодаи асъори хориҷӣро дар шакли умум дар бар мегирад. Назорати асъорӣ имкон медиҳад, ки иқтисоди кишвар аз пайомадҳои ҷиддии воридшавии зиёд ё хуруҷи капитали молиявӣ, махсусан аз ҷиҳати ҷиноятӣ шудани иқтисод ва нестшавии саноати миллӣ, ҳифз карда шавад. Таъсиси механизми самараноки ҳуқуқии молиявии назорати асъор - шарти муҳими таъмини манфиатҳои иқтисодии давлат мебошад. Дар як вақт, қайд намудан зарур аст, ки механизми молиявӣ-ҳуқуқӣ набояд ҳуқуқҳои субъектҳои таҳти назорат қарор дошта, хосатан фаъолияти қонунии иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷиро дар соҳаи асъорро поймол намоянд. Мақомоти гумрук аз ибтидо бо таваҷҷуҳ ба хусусияти хоси фаъолият ва мавқеи онҳо дар системаи мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун мақомоти давлатии ҳифзи ҳуқуқ, дар доираи салоҳияти худ ҳимояи соҳибихтиёрӣ ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин намуда, ҳуқуқу манфиатҳои давлат ва иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷиродар соҳаи фаъолияти гумрукӣ ҳимоя мекунанд[1. с.373].

Танзими ҳуқуқӣ, ки аз ҷониби мақомоти гумрук амалӣ карда мешавад, шомили маҷмӯи тадбирҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, ташкилӣ ва дигар барномаву тадбирҳо мебошад, ки ба таъмини амнияти иқтисодӣ, дурнамои равандҳои рушди иқтисодӣ ва таъмин самаранокии муносибатҳои байналмилалии тиҷоратӣ ва иқтисодӣ равона карда шудаанд. Аз 1 январи соли 2005 мавриди амал қарор гирифтани Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ташаккули базаи ҳуқуқии амалан нав ба меъёрҳои байналмилалӣ ҷавобгӯи фаъолияти гумрукӣ, ҳамчунин шароит барои муайян намудани самтҳои афзалиятноки инкишофи мақомоти гумрук миллӣ заминаҳои зарурӣ фароҳам оварад. Кормандони мақомоти гумрук, дар навбати аввал, барои таъмини ҳимояи соҳибихтиёрӣ, истиқлолияти иқтисодӣ ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳифзи амнияти миллӣ, ҳаёт ва саломатии инсон, ҳифзи муҳити зист ва арзишҳои фарҳангӣ, ҳуқуқҳои иқтисоди марбут ба фаъолияти гумрукӣ ва манфиатҳои қонунии шахрвандон, субъектҳои

хоҷагӣ ва органҳои давлатӣ масъуланд. Равонасозии самти фаъолияти сохторҳои гумрукӣ оид ба таъмини амнияти иқтисодӣ аз бисёр ҷиҳат аз он вобастааст, ки фаъолияти гумрукӣ ҳамчун соҳаи фаъолият — маҷмӯи воситаҳои ба ҳам пайванд ва такмилкунанда дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар ва ҳифзи манфиатҳои иқтисодии он муайян карда шудааст. Таҳлили натиҷаҳои фаъолияти сохторҳои Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки иштироки онҳо дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар сол аз сол барҷастар аён мешавад, ки ин вобаста бо вазъияти геополитикии шиддатёбандаи ҷаҳони муосир, мушкилоти сиёсии ва иқтисодӣ, ки ҳам дар дохили кишвар ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ ба миён омадаанд, хамзамон ба пайдоиши таҳдидҳо ва хатарҳои нав барои рушди шахс, ҷомеа ва давлат оварда мерасонанд, иртиботи мустақим дорад.

Вазифаҳои ҳифзиҳуқуқӣ ва назоратии мақомоти гумрук дар боби 59, модаҳои 460-481-и Кодекси Гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шакли пурра оварда шудаанд, ки муҳтавои асосии фаъолиятр дар самти таъмини ҳимояи соҳибихтиёрӣ ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар мегирад. Мақомоти гумрук дар мубориза бо терроризми байналмилалӣ ва дар пешгирӣ кардани дахолати ғайриқонунӣ ба авиатсияи гражданӣ дар фурудгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамоянд (б.12.м.460) [1. с.375]. Муҳимтарин самти фаъолияти ин ошкор намудани қочоқи (контрабанда) байналмилалӣ, хусусан гардиши ғайриқонунии маводи нашъадор ва маблағгузории созмонҳои ифрогаро ва ҳаросафкан аст, зеро дар аксари мавридҳо, созмонҳои террористии байналмилалӣ маблағгузории худро тавассути қочоқчиёни маводи нашъадор амалӣ мекунанд. Аз ин рӯ, бо пешгирии қочоқ ва намудҳои он, мақомоти гумрук бевосита ба кам кардани хатарҳо ва зарарҳои имконпазир аз таҳдидҳои террористӣ мусоидат мекунанд. Дар баробари таъмини амнияти байналмилалӣ ва амнияти миллӣ, муқовимат бо терроризми байналмилалӣ, инчунин вазифаи муҳими дигар дар фаъолияти мақомоти гумрук, ҳамчун мақоми назорати содиротӣ, яъне назорати гумрукии молеро, ки таҳти назорати содиротӣ қарор доранд, ҳангоми интиқоли онҳо аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ менамоянд[1.с.366]. Дар ташаккули заминаи меъёрии ҳукукии соҳаи назорати содиротӣ иштирок дошта, интиқоли ғайриқонунии маҳсулотеро, ки бояд таҳти назорати содиротӣ қарор гирад, пешгирӣ ва манъ менамоянд. Риояи тартиби иҷозатномавии интиқоли мол ва технологиҳо, ки метавонанд барои истеҳсоли аслиҳаи қатли ом, воситаҳои расонидани он, ё дигар намуди аслиҳа ва техникии низомӣ, ки тавассути марзҳои гумрукӣ метавонанд истифода шаванд, назорат ва пешгирӣ менамоянд. Пешгирии интиқоли ғайриқонунии молҳои манъшуда ва хатарнок, молҳое, ки хусусияти истифодаи дуҷониба доранд, молҳои қалбакӣ (контрафактный товар) мустақиман дар марзи гумрукии давлат имкон медиҳад, ки таҳдидҳо, ки бо воридшавии ин молҳо ба ҳудуди кишвар, ҳадди ақал паст карда шуда ва оқибатҳои манфии паҳншавии онҳо ҷилавгирӣ карда шаванд.

Вазифаҳои мақомоти гумрук дар соҳаи назорати асъор, дар доираи ваколатҳои худ назорати риояи қонунгузории асъори Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳангоми интиқоли молу воситаҳои нақлиёт аз ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд. Аз ҷумла: назоратро барои аз тарафи иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ риоя гардидани қонунгузории асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамояд, ба Бонки миллии Тоҷикистон дар бораи ҳаракати молу воситаҳои нақлиёт аз ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартибе, ки мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ бо мувофиқаи Бонки милии Тоҷикистон муайян намудааст, ахбор пешниҳод

менамояд, Бонки миллии Тоҷикистон ва бонкҳои сатҳи дуюмро дар бораи вайрон кардани қонунгузории асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз тарафи мақомоти гумрук ошкор карда шудаанд, огоҳ менамояд [1.с.365].

Муносибатҳое, ки дар робита ба анҷом додани танзими асъор ва назорати асъор аз тарафи мақомоти ваколатдори давлатӣ ба миён меоянд, бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 июни соли 2013, №964 «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» танзим карда мешаванд [3].

Дар низоми мақомоти давлатӣ, ки ба зиммаи онҳо вазифаи назорати асъор вогузор шудааст, Бонки миллии Тоҷикистон мақомои ваколатдор маҳсуб мешавад.Мақомоти гумрук дар ин низом ба сифати агенти назорати асъор амал намуда, нақши калидӣ дорад. Мутобиқи (б. 14. м. 462) Кодекси гумрук яке аз вазифаҳои асосии мақомоти гумрук анҷом додани назорати асъор ба шумор меравад.

Самти мазкур фаъолияти иқтисодии хориҷиро дар бар мегирад ва ба таъмини ҳифзи истиқлолият ва амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла риояи ҳуқуқ ва ухдадориҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳангоми гузаронидани молу воситаҳои нақлиёт тавассути сарҳади гумрукӣ нигаронида шудааст. Мақсади назорати асъор дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ аз иҷрои вазифаҳои зерин иборат аст: таъмини амният ва истиқлолияти иқтисодии давлат, дастгирии рушди иқтисоди миллӣ ҳангоми анҷом додани фаъолияти савдои хориҷӣ, таъмини ҳамгироии иқтисоди миллӣ бо низоми кооператсияи байналмилалии истеҳсол, огоҳонидан ва пешгирии далелҳои вайрон кардани қоидаҳои гумрукӣ, муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузории паҳнкунии силоҳи қатли ом. Моҳияти ваколати номбурдаи мақомоти гумрук дар соҳаи назорати асъор дар таъмини назорати вазоифи зерин ифода меёбад: пурра ва саривақт ворид шудани даромадҳо аз содироти мол, аз тарафи резидентҳо пардохт кардани молҳои воридшаванда, барои қонунмандии амалиёти дорои хусусияти ғайритиҷоратӣ-интиқол додани асъори нақди Ҷумҳурии Тоҷикистон, коғазҳои қиматноки дохилӣ дар шакли ҳуҷҷат ва дороиҳои асъорӣ, риоя кардани қонунгузории асъор ҳангоми иҷрои дигар аҳдҳои савдои хориҷӣ дар доираи ваколати худ[2.] Ҳамчунин дар доираи салоҳияти худ назорати андоз, асъор, содиротӣ ва дигар намудҳои назоратро, ки ҳуқуқи анҷом доданашон ё ҳуқуқи иштирок дар анҷом додани онҳо мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақомоти гумрук вогузор гардидааст, анҷом медиҳанд [1.с.375].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон назорати асъорро мақомоти назорати асъор — Бонки миллии Тоҷикистон, мақомоти дигари давлатӣ дар доираи ваколатҳои бо қонунгузорӣ барои онҳо муқарраргашта ва агентҳои назорати асъор анҷом медиҳанд. Мақомоти назорати асъор дар доираи ваколатҳои худ ҳуқуқ доранд: ба резидентҳо ва ғайрирезидентҳо барои риоя накардани талаботи қонунгузорӣ оид ба танзими асъор ва назорати асъор амру дастур диҳанд, ки иҷрои онҳо ҳатмӣ мебошад; чораҳои таъсиррасонии пешбининамудаи қонунгузориро барои риоя накардани талаботи қонунгузории танзими асъор ва назорати асъор татбиқ намоянд; тартиби пешниҳоди ҳисоботҳо оид ба амалиёти асъорӣ ва санҷиши масъалаҳои марбут ба риояи қонунгузорӣ оид ба танзими асъор ва назорати асъор ва тартиби муқарраргардидаи анҷоми амалиёти асъориро муайян намоянд. Аз Ҷумҳурии Тоҷикистон баровардани асъори хориҷӣ ва коғазҳои қиматноки бо асъори хориҷӣ дар шакли ҳуҷҷатӣ ифодаёфта ва ҳамчунин пули нақди миллӣ ва коғазҳои қиматноки бо пули миллӣ ифодаёфта аз ҷониби шахсони воқеӣ

— резидентҳо ва ғайрирезидентҳо тибқи талаботи муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон ва мақомоти гумрук анҷом дода мешавад.

Мақомоти гумрук назорати асъорро дар ду самт, «гардиши савдо» ва «гардиши ғайри савдо» амалӣ мекунанд. Дар самти» гардиши савдо» (нисбат ба амалиёти асъорӣ, ки аз ҳисоббаробаркунӣ ва интиқоли молҳо вобаста ба интиқоли мол тавассути сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст) назорат дар якчанд марҳила бо истифода аз технологияи автоматикунонидашудаи муосир гузаронида мешавад. Назорати гумрукӣ ба истифодаи ҳуҷҷатҳои электронӣ (шиносномаҳои амалиёт, эъломияҳои гумрукӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои назорати бонкӣ) асос ёфтааст. Дар самти «гардиши ғайрисавдо» бошад, нисбат ба амалиёти асъорӣ, ки аз интиқоли арзишҳои асъорӣ, асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, коғазҳои қиматноки дохилӣ ва чекҳои роҳ тавассути сарҳади гумрукӣ иборат аст, назорат вобаста ба шаклҳои назорати гумрукӣ гузаронида мешавад. Назорати асъор дар соҳаи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ки аз ҷониби мақомоти гумрук амалӣ карда мешаванд, аз самтҳои зерин иборат аст: назорати риояи талаботи иштирокчиёни фаъолияти иқтисодӣ хориҷӣ оид ба саривақт ба расмият даровардан ва аз нав ба қайд гирифтани ҳуҷҷатҳои муҳосибӣ ва ҳисоботӣ; назорати пурра ва саривақтии даромади асъор аз содироти мол; назорати дурустии пардохти резидентҳо барои молҳои воридотӣ; назорати баробарӣ ва саривақтии таҳвили мутақобил ҳангоми иҷрои шартномаҳо оид ба муомилоти бартерии савдои хориҷӣ; назорати интиқоли пули нақд ва воситаҳои пулӣ аз сарҳад. Мақомоти гумруки кишвар тибқи қонунгузориҳои амалкунанда дар соҳаи таъмини амнияти ҷаъмиятӣ, амнияти иқтисодӣ, таъмини амнияти истиқлолияти иқтисодии ҷумҳурӣ, амнияти орзуқаворӣ ва экологӣ дорои салоҳияти васеъ аст. Аз ҷумла дар асоси моддаҳои 18 ва 20 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон» Дар бораи амният» аз 28 июни соли 2011 № 721, мақомоти гумрук: субъекти таъминкунандаи амнияти ҷамъиятӣ – (ҳифзи ҳуқуқӣ - сиёсӣ, маънавӣ - ахлоқӣ ва иҷтимоии ҳаёт, саломатӣ ва некӯаҳволии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин арзишҳои ҷамъият аз хатар ва таҳдидҳои имконпазире, ки ба онҳо зарар расонида метавонанд); амнияти иқтисодӣ – (вазъи муҳофизатии иқтисодиёти миллӣ аз шароит, раванд ва омилҳои дохиливу беруние, ки рушди устувор ва истиқлолияти иқтисодиро зери хатар мегузоранд); таъмини истиқлолияти иқтисодии Тоҷикистон; роҳ надодан ба бунбасти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз низоми иқтисодиёти ҷаҳонӣ; нигоҳдорӣ ва таҳкими асосҳои захираҳои энергетикии иқтисодиёти мамлакат; то дараҷаи ниҳоӣ паст кардани сатҳи осебпазирии иқтисодиёти мамлакат, ки бо таъсири омилҳои эҳтимолии манфии дар муҳити геополитикии давлат бавуҷудоянда алоқаманд аст; таъмини ҳамкории самаранок бо сохторҳои молиявии ватанию байналмилалӣ, бартарияти равона намудани захираҳои қарзии дохилию хориҷӣ ва имкониятҳои сармоягузорӣ барои барқарор кардан ва рушди иқтисодиёти ватанӣ; баланд набардоштани сатҳи имконпазири касри буҷети давлатӣ ва устувор гардонидани қисми даромади он; зиёд кардани ҳиссаи молистеҳолкунандагон дар иқтисодиёти кишвар бо шарти ҳавасмандгардонии рақобат ва маҳдудсозии фаъолияти инҳисорӣ; низоми ягона ва мустақили молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла муомилоти асъори миллӣ ва дар маҷмӯъ таъмини болоравии иқтисодии кишварро бо роҳҳои муоссири дарёфти сарчашмахои иловагӣ ва ғани гардонидани буҷаи давлат мусоидат менамояд; самти амнияти озуқаворӣ (амнияти озуқаворӣ тавассути таҳия ва татбиқи чораҳои иҷтимоию иқтисодӣ, илмию техникӣ, маъмурӣ ва дигар чораҳое, ки ба пешгирӣ ва безараргардонии таҳдиди амнияти озуқаворӣ аз ҷониби давлат равона шудаанд), таъмин карда мешавад; аз чумла ба воридоти маҳсулоти озуқавории бесифат ва барои аҳолӣ хавфнок ба бозори дохилӣ муковимати

устувор дорад; самти таъмини амнияти экологӣ: роҳ надодан ба беназорат ворид намудани технологияҳо, моддаҳо ва маводи хавфноки экологӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон;пешгирӣ намудани олудашавии радиоактивӣ, кимёвӣ ва захролудшавии бактериологии ҳудуди мамлакат; маҳдуд намудани истифодаи технологияҳои хавфнок ва номукаммали экологӣ, ҳиссаи арзанда доранд, назорат ва амалӣ менамоянд[4]. Ҳамчунин таҳкими кафолати таъмини амнияти шахсии шаҳрвандон, ҳуқуқу озодиҳои онҳо, пурзӯр кардани мубориза бар зидди ҷиноятқорӣ, аз ҷумла шаклҳои муташаккили он, коррупсия ва терроризм, пешгирии омилҳои иҷтимоие, ки ба саломатӣ ва маънавиёти аҳолӣ, ирсияти (генофонди) халқи Тоҷикистон таҳдид мекунанд; монеъ шудан ба пастравии нерӯҳои зеҳнии мамлакатро дар доираи ваколатхои ба зимма гирифтааш таъмин менамояд.

Ҳамин тариқ, ҷиҳати тақвияти фаъолияти самарабахши мақомоти гумрук дар самти назорати асъор бо назардошти танзими давлатии фаъолияти савдои хориҷӣ ба равандҳои воридшавии иктисоди миллӣ ба фазои иқтисодии байналмилалӣ ва таҳкими ҳамкориҳо бо институтҳои иқтисоди молиявии байналмиллалӣ пешниҳодҳои зерин баррасӣ карда мешаванд.

- Дар замони муосир сиёсати танзими асъор ба вазъи молиявии ҷаҳонӣ вобаста аст. Сиёсати танзими асъор дар як ҷой намеистад ва метавонад мавқеъи худро вобаста ба вазъи молиявии ҷаҳонӣ тағйир диҳад. Дар ин марҳила вазифаи мақомоти гумрук дастгирӣ ва тақвияти тамоюли такмили сиёсати асъор мебошад, зеро ҳадафи асосии Хадамоти Гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи танзими асъор ва назорати асъор, суботи иқтисодӣ ва амнияти кишвар мебошад. Бо рушди мақсадноки технологияҳои рақамӣ ва такмили қонунгузории асъор, мақомоти гумрук метавонанд дар доираи ваколатҳои худ назорати риояи қонунгузории асъорӣ ва хуруҷи ғайриқонунии сармояро аз кишвар пешгирӣ кунанд ва ба рушди тиҷорати хориҷии кишвар мусоидат намоянд.
- Дар шароити либерализатсияи фаъолияти иқтисоди хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, танҳо низоми гумрукӣ, ки ба стандартҳои байналмилалӣ мувофиқ аст, метавонад як омили муҳим барои интегратсияи иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисоди ҷаҳонӣ гардад. Аз ин рӯ, инкишоф ва ташаккули рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли масоили соҳаи амнияти дохилӣ ва амнияти байналмилалӣ (муқобилият ба пешгирии аслиҳаи қатли ом, мубориза бар зидди ҳаросафканӣ ва ифротгароӣ, харидуфурӯши маводи мухадир), бояд ҳамчун механизми тавоно, унсури асосии муқовимат бо таҳдидҳо ба амнияти миллӣ ва амнияти иқтисодӣ хизмат кунад.
- Масъалаи дигари мубрам ва муҳим ин ҳолат ва дараҷаи таҳқиқӣ омӯзиши назариявии асъор аст. Бо арзи эҳтиром ба ҳиссагузории олимон дар рушди танзими асъор ва назорати асъорӣ ва натиҷаҳои илмӣ, методӣ ва амалии ба даст овардашуда, бояд қайд кунем, ки то ба ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳолат ва дараҷаи таҳқиқи масъалаи назорати асъорӣ, шомил кардани омӯзиши назариявии он ба амалия, комилан бо талаботи муоссир ва таъмини бехатарии иқтисоди хориҷии давлат мувофиқат намекунад.

Адабиёт

1. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе -2018.
2. Тафсири илмии Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе -2020.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор» аз 13 июни соли 2013, № 964.

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон» Дар бораи амният» аз 5 марти соли1997, № 244

5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузории терроризм ва маблағгузоии паҳнкунии силоҳи қатли ом» аз 25 марти соли 2011, № 684;

6. Фармоиши Хадамоти гумрук аз 02.03.2018с., №42-ф «Дар бораи Дастурамали №234 «Дар бораи тартиби ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид ва аз Ҷумҳурии Тоҷикистон содир намудани сарватҳои асъорӣ»

7. Дастурамали № 234 «Дар бораи тартиби ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид ва аз Ҷумҳурии Тоҷикистон содир намудани сарватҳои асъорӣ», ки бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 15.03.с.2018, №30 тасдиқ шудааст;

8. Дастурамали № 223 «Оид ба тартиби огоҳ намудан дар бораи анҷоми амалиёти асъории марбут ба ҳаракати сармоя», ки бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 2 июни соли 2017, № 64 тасдиқ шудааст.

ХУСУСИЯТИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ СОҲИБКОРИИ ХУРДУ МИЁНА ДАР СОҲАИ КИШОВАРЗИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Абдуллоев С.И. – устоди калони кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14. E-mail: abdulloevsulaimon443@gmail.com. тел:918 72 63 70

Дар мақола махсусияти танзими давлатии соҳибкории хурду миёна дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми комплекси агросаноатии кишвар дар шароити бозор баррасӣ мегардад. Қайд карда мешавад, ки дар шароити муосир рушди фаъолияти хоҷагидории кишвар, аз ҷумла инкишофи соҳибкории хурду миёна дар соҳаи хоҷагии қишлоқ аз омилҳои мухталифи таъсиррасон вобастагии басо калон дорад.

Таваҷҷӯҳи асосӣ ба ошкор намудани махсусияти танзими давлатии соҳибкории хуруду миёна дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи кишоварзӣ ва татбиқи вариантҳои имконпазир равона мегардад. Махсусияти танзими давлатии соҳибкории хуруду миёна дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили рушди агросаноатӣ дар маҷмӯъ арзёбӣ карда мешавад.

Калидвожаҳо: Танзими давлатӣ, бехатарии озуқаворӣ, соҳаи кишоварзӣ, агробизнес, муносибатҳои бозоргонӣ, амнияти озуқаворӣ, кишоварзӣ, дастгирии давлатӣ, самаранокии иқтисодӣ, соҳибкории хурду миёна, сармоягузорӣ ва танзими давлатӣ.

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Абдуллоев С.И. - старший преподаватель кафедры таможенной деятельности Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14. Электронная почта: abdulloevsulaimon443@gmail.com. телефон: 918 72 63 70

В статье рассматриваются особенности государственного регулирования малого и среднего предпринимательства в аграрном секторе в системе АПК страны в рыночных

условиях. Отмечается, что в современных условиях развитие экономической деятельности страны, в том числе развитие малого и среднего предпринимательства в сфере сельского хозяйства, находится в сильной зависимости от различных влияющих факторов.

Основное внимание уделяется раскрытию особенностей государственного регулирования малого и среднего предпринимательства аграрного сектора Республики Таджикистан в сфере сельского хозяйства и реализации возможных вариантов. Специфика государственного регулирования малого и среднего бизнеса в аграрном секторе Республики Таджикистан оценивается как фактор агропромышленного развития в целом.

Ключевые слова: Государственное регулирование, продовольственная безопас-ность, сельское хозяйство, АПК, рыночные отношения, продовольственная безопас-ность, сельское хозяйство, государственная поддержка, экономическая эффектив-ность, малый и средний бизнес, инвестиции и государственное регулирование.

FEATURES OF STATE REGULATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Abdulloev S.I. - Senior Lecturer, Department of Customs Activities, Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. E-mail: abdulloevsulaimon443@gmail.com. Phone: 918 72 63 70

The article examines the features of state regulation of small and medium-sized businesses in the agricultural sector in the country's agro-industrial complex system in market conditions. It is noted that in modern conditions the development of the country’s economic activity, including the development of small and medium-sized businesses in the field of agriculture, is highly dependent on various influencing factors.

The main attention is paid to revealing the features of state regulation of small and medium-sized businesses in the agricultural sector of the Republic of Tajikistan in the field of agriculture and the implementation of possible options. The specifics of state regulation of small and medium-sized businesses in the agricultural sector of the Republic of Tajikistan are assessed as a factor in agro-industrial development as a whole.

Key words: Government regulation, food security, agriculture, agro-industrial complex, market relations, food security, agriculture, government support, economic efficiency, small and medium-sized businesses, investments and government regulation.

Рушди соҳибкории хурду миёна дар шароити ташаккулёбии муносибатҳои бозоргонӣ ва гуногуншаклии моликият аз табиқи ҳадафҳои стратеги дар самти дастгирии давлатӣ ба шумор меравад. Аз ин лиҳоз таҳияи самтҳои сиёсати давлатӣ оиди дастгирии соҳибкории хурду миёна дар соҳои кишоварзии кишвар шарти муҳими таъмини рақобатпазирии корхонаҳои кишоварзӣ маҳсуб меёбад.

Татбиқи дастгирии барномаҳо ба татбиқи самтҳои афзалиятноки дастгирии соҳибкории хурду миёна нигаронида шудааст, ки ин имкон медиҳад, дастгирии соҳа бевосита дар шаҳрҳо бо назардошти хусусиятҳои онҳо таъмин карда шавад. Ҳамин тариқ, татбиқи механизми дастгирии барномаҳо оид ба рушди соҳибкории хурду миёна имкон медиҳад, ки афзалиятҳои соҳавӣ, хусусиятҳо ва иқтидори иқтисодии ҳар як минтақа мушаххас ба назар гирифта шаванд. Барномаҳо фаъолиятҳои асосии зеринро дар бар мегиранд:

-таъсиси маркази дастгирии соҳибкорӣ, ба ибораи дигар, бизнес-инкубатор;

- додани грантҳо ба соҳибкорони навкор;

- сармояи ташкилотҳои маблағгузории хурд;

- гузаронидани барномаҳои таълимӣ барои соҳибкорон;

- субсидияи хароҷоти вобаста ба пардохти фоизҳои лизинг аз ҷониби корхонаҳои хурду миёна;

- тадқиқоти маркетингӣ [3,97].

Бояд қайд кард, ки имруз аз таъсиси маркази дастгирии соҳибкорӣ, пешниҳоди имтиёзҳо барои агробизнес, таҳияи лоиҳаҳои инноватсионӣ, баланд бардоштани сатҳи касбияти соҳибкорони хурду миёна дар соҳаи кишоварзӣ, маблағгузории соҳа ва банақшагирии стратегӣ самти муҳими дастгирии давлатӣ ба ҳисоб мераванд.

Бинобар ин, имрӯз дар комплекси агросаноатӣ воситаҳои зерини дастгирии давлатии соҳибкории хурду миёна, аз ҷумла қарзҳои имтиёзнок, маблағгузории хурд, грантҳо барои соҳибкорони навкор, субсидияҳо барои навсозӣ, субсидияҳо барои пардохти аввалияи лизинг, маблағҳои иловагӣ барои рушд, омӯзиши ройгони соҳибкорӣ, суғуртаи кишоварзӣ, ташкили марказҳои тақсимоти яклухт самаранок амал мекунанд [2,124].

Қайд кардан лозим аст, ки усулҳои иқтисодии танзими давлатӣ бояд пеш аз ҳама ба ҳифзи бозори дохилии озуқаворӣ аз воридот, инчунин сектори аграриро аз сохахои инхисоршудае, ки барои соҳаи кишоварзӣ воситахои истехсолот баромад мекунанд равона кунанд. Инчунин ба тараккиёти соҳаи кишоварзӣ танзими қарзию андоз, маблаггузории бучет, танзими шароит ва дарачаи музди кор, тараккиёти ичтимой низ фаъолона таъсир мерасонад.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар самтҳои асосии зерин амалӣ карда мешавад:

- такмили қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои соҳибкорӣ;

- фароҳам овардани имконият барои озодона амалӣ намудани тамоми намудҳои соҳибкорӣ, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ кардааст;

- таъсиси марказҳои дастгирии давлатии соҳибкорӣ, бизнес-инкубаторҳо, минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва дигар шаклҳои инфрасохтори соҳибкорӣ;

- таъминоти таълимӣ, методӣ, илмӣ, методӣ ва иттилоотии фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ аз ҳисоби Фонди дастгирии давлатии соҳибкорӣ;

- ташкили фаъолияти шӯроҳо оид ба рушди соҳибкорӣ ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ [1].

Дар Тоҷикистон давлат ба фаъолияти соҳибкорӣ инчунин тавассути сохторҳои институтсионалӣ таъсир мерасонад. Барномаи давлатии дастгирии фаъолияти соҳибкорӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ташкили Фонди дастгирии соҳибкорӣ ва Шӯрои машваратӣ оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумлаи чунин механизми таъсиррасонӣ мебошанд.

Яке аз самтҳои асосии рушди соҳибкории хурду миёна дар соҳаи кишоварзии кишвар фаъол намудани фаъолияти инноватсионӣ бо мақсади татбиқи фаъолона ва ҳамаҷонибаи технологияҳои инноватсионӣ дар раванди фаъолият ва рушд мебошад.

Татбиқи чунин чораҳо ва рушди ҳамоҳанги онҳо самаранокии танзими давлатии соҳибкории хурду миёнаро дар соҳаи кишоварзӣ таъмин менамояд. Самаранокии дастгирии давлатӣ дар самти таъмини амнияти озуқаворӣ натиҷаи ҳамкории захираҳои давлатӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳои давлат ба шумор меравад. Бинобар ин, танҳо

натиҷаи фаъолиятро ба инобат гирифта, дар бораи самаранокии он сухан рондан мумкин мебошад.

Бояд қайд кард, ки мақсади сиёсати давлатӣ оид ба рушд ва дастгирии соҳибкории хурду миёна фароҳам овардани шароити сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ барои рушди озоди соҳибкории хурд, баланд бардоштани самаранокии иҷтимоии соҳибкории хурду миёна, афзоиши шумораи одамоне, ки дар соҳаи соҳибкории хурд кор мекунанд, даромади миёна ва дараҷаи ҳифзи иҷтимоии кормандони корхонаҳои хурд ва дар натиҷа ташаккули табақаи миёна, суръати афзоиши рушди соҳибкории хурду миёна дар комплекси агросаноатӣ ҳамчун омили стратегии рушди иҷтимоию иқтисодии давлат, афзоиши ҳиссаи соҳибкории хурд дар ташаккули тамоми ҷузъҳои маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (истеҳсоли мол, хизматрасонӣ, пардохти андоз), васеъ намудани самтҳои фаъолият ва таҳкими иқтисодии корхонаҳои хурд ифода меёбад [2, 49].

Танзими давлатии соҳибкории хурду миёна дар соҳаи кишоварзӣ дорои хусусиятҳои ба худ хос буда, барои рушди деҳот муҳим аст. Кишоварзӣ як бахши калидии иқтисоди бисёр кишварҳо маҳсуб меёбад ва рушди соҳибкории хурду миёна дар ин самт ба афзоиши шуғл, коҳиши сатҳи камбизоатӣ ва барои таъмини беҳбудии сатҳи зиндагӣ дар деҳот мусоидат мекунад. Воситаҳои муҳими танзими давлатӣ дар соҳаи кишоварзӣ субсидияҳо, қарзҳои имтиёзнок, имтиёзҳои андоз ва дастгирӣ дар соҳаи таълиму баланд бардоштани сатҳи касбияти соҳибкорон мебошанд. Инчунин дар шароити кунунӣ дар тараккиёти хочагии кишлок прогресси техникӣ нақши муҳим мебозад. Аз ин хотир, давлат рушди инноватсияро дастгирӣ намуда, ба ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар соҳаи кишоварзӣ мусоидат менамояд. Инчунин шарикӣ байни давлат, соҳибкорон ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ метавонад ба танзими самараноки давлатӣ ва мусоидат ба рушди устувори соҳибкории деҳот мусоидат намояд.

Адабиёт

1. Закон Республики Таджикистан о государственной защите и поддержке предпринимательства. г. Душанбе, 26 июля 2014 года. № 1107.

2. Козлов М.А. Повышение эффективности государственной поддержки малого и среднего бизнеса в агропромышленном комплексе (на примере Красноярского края. М.А. Козлов дисс…к.э.н. 08.00.05. Красноярск-2016. С.98.

3. Обатуров А.А Совершенствование системы государственного регулирования и поддержки малого и среднего предпринимательства в Санкт-Петербурге. А.А. Обатуров дисс…к.э.н. 08.00.05. Санкт-Петербург – 2015. С.97.

4. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. С. 71.

5. Толибов К.К. Приоритетные направления развития малого предпринимательства в Республике Таджикистан // Автореферат дисс…канд. экон. наук: 08.00.05/К.К.Толибов. - Душанбе, 2004. - 23с.

6. Умаров Х.У., Мухаббатов Х. Социально Экономические и экологические проблемы горных регионов Таджикистана//Экономика Таджикистана: стратегия развития. 1998, №2. – 48-58

ПЕРСПЕКТИВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЗАЩИТНЫХ МЕХАНИЗМОВ ТАМОЖЕННОЙ СИСТЕМЫ ПО ГОСУДАРСТВЕННОМУ РЕГУЛИРОВАНИЮ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТАРИФНЫХ И НЕТАРИФНЫХ МЕТОДОВ

Шомуддинов О.Д. – старший преподаватель отдел таможенной деятельности Таджикского государственного финансового экономического университета. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе улица Нахимова 64/4.

Абдуллоев М.М. - к.ф.н., доцент кафедры таможенной деятельности Таджикского государственного финансового- экономического университета, полковник службы. Адрес: 734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе улица Нахимова 64/4.

В статье с позиции оптимизации таможенной политики рассматриваются проблемы и перспективы повышения эффективности защитных механизмов таможенной системы в государственном регулировании внешнеэкономической деятельности с помощью тарифных и нетарифных методов. Обосновывается потребность в изменении вектора реализации таможенной политики Республики Таджикистан с целью обеспечения экономической безопасности и значение таможенных инструментов регулирования внешней торговли в современных условиях.

Ключевые слова: экономическая безопасность, таможенные органы, внешнеэкономическая деятельность, тарифных и нетарифных методов, протекционизм, фритредерство.

PROSPECTS FOR INCREASING THE PROTECTIVE MECHANISMS OF THE CUSTOMS SYSTEM IN THE STATE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY USING TARIFF AND NON-TARIFF METHODS

Shomuddinov O.D. – senior lecturer, department of customs activities, Tajik State Financial Economics University. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/4

Abdulloev M.M. - Ph.D., Associate Professor of the Department of Customs Activities of the Tajik State Financial and Economic University, Colonel of Service. Address: 734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/4.

The article examines the problems and prospects of increasing the protective mechanisms of the customs system in the state regulation of foreign economic activity using tariff and non-tariff methods from the perspective of optimizing customs policy. The article substantiates the need to change the vector of implementation of the customs policy of the Republic of Tajikistan in order to ensure economic security and the importance of customs instruments for regulating foreign trade in modern conditions.

Keywords: economic security, customs authorities, foreign economic activity, tariff and non-tariff methods, protectionism, free trade.

Средней Азии расцвет торговли стал причиной и следствием возникновения системы налогообложения, в том числе установления сбора и таможенных пошлин, а также создания и развития фискальных органов. История таможенного тарифа в Средней Азии исчисляется несколькими столетиями, и данное понятие всегда отождествлялось с группой платежей за товар. Данный аспект требует отдельного изучения и исследования.

В документе Всемирной таможенной организации (далее – ВтамО) «Таможня в 21в. Усиление роста и развития путем упрощения процедур торговли и безопасности границ» глобальная миссия института таможни определена как развитие и применение интегрированного комплекса мер и процедур, обеспечивающих повышение защиты и безопасности, эффективную поддержку торговли, сбор доходов в госбюджеты. [1]

В Стратегическом плане ВТамО обозначены основные задачи таможенных служб всех государств в том числе пополнение доходов госбюджетов, обеспечение национальной безопасности, зашита общественных интересов, упрощение процедур торговли, сбор статических данных о торговле. В то же время в указанном плане обозначен целый ряд проблем, с которыми сталкиваются администрации таможенных органов по всему миру, а именно: необходимость реагирования таможенного сообщества на глобальный финансовый кризис и объединения усилий по подержанию доверия к торговой системе; необходимость установления контроля за распространением региональных торговый соглашений в введении преференций; повышение информированности о факторах, усиливающих уязвимость международной торговле; установление более сложных процедурных требований, связанных с выполнением международных обязательств и стандартов по оказанию таможенных услуг; повышенное внимание к негативным экономическим и социальным последствиям нарушения прав интеллектуальной собственности; усиление роли таможенных служб государств как ключевого фактора экономического роста, социального развития и национальной безопасности; необходимость работы таможенных служб в условиях ограниченного финансирования и одновременно высоких ожиданий со стороны государства; необходимость постоянный корректировки организационной и административной структуры таможенных органов с учетом изменений государственной политики.

С обретением Республикой Таджикистан государственной независимости 9 сентября 1991году, в декабре1992 года был принят Закон Республики Таджикистан «О таможенном тарифе». В соответствии с данным законом Правительствам неоднократно были определены ставки таможенных пошлин на ввозимых и вывозимые товары. Начиная, с 1993года и до 1996 года для ряд вывозимых товаров из Республики Таджикистан устанавливались экспортные таможенные пошлины. К примеру, при вывозе табака в размере -20%. на кожаные сырье и кожи – 500%, различные виды проката-150%. Но потом, в 1996 году в целях стимулирования национального производства были отменены все, ранее введенные экспортные таможенные пошлины [6.12].

Последние десять лет двадцатого столетия для Республики Таджикистан были драматическими периодам в его истории. Республика за это время пережила ужасы гражданской войны, по существу который отбросила по всем параметрам социального экономического развития на десятки лет, унесла жизни десятков тысяч людей, полностью разрушила экономику и объекты инфраструктуры. По разным оценкам прямой экономический ущерб составлял более 7,0 миллиардов долларов США, самый низкий валовой внутренний продукт на душу населения среди бывших республик Советского Союза. Этот показатель составлял всего лишь 176 долларов США(1999г.), что меньше по сравнению с Российской Федерации в 7,9 раза, Казахстаном-в 6,0 раз, Белоруссией- в 5,9 раз и Киргизии – в 1.4 раза. При этом среднемесячная заработная плата не превышала 10 доллара. Более 68% населения жил за чертой бедности. Преодолеть существенные различия в состоянии экономики Республика Таджикистан и других республик СНГ, входящих в Таможенный Союз, пока не удастся. Постановлением Правительства

Республики Таджикистан «О таможенном тарифе Республики Таджикистан» № 450 от 25 октября 2003 года, определены четыре ставки тарифа 5; 7; 10 и 15%. Средняя ставка таможенного тарифа Республики Таджикистан составляла 7,4%.

В настоящее время Таможенный тариф (свод ставок таможенных пошлин) Республики Таджикистан регламентируется в соответствии с постановлением Правительства Республики Таджикистан «О ставках ввозных таможенных пошлин Республике Таджикистан» № 399 от 8 августа 2018». Механизм таможенного тарифного и не тарифного регулирования внешней торговли в Республике Таджикистан осуществляется в соответствии с Таможенным Кодексом Республики Таджикистан и Законом Республики Таджикистан «О таможенном тарифе», Законом» О внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан», Законом Республики Таджикистан «О валютном регулировании и валютном контроле» и другими законодательными актами Республики Таджикистан [2]. Действующий таможенный тариф Республики Таджикистан систематизирован в соответствии с товарной номенклатурой внешнеэкономической деятельности (ТН ВЭД), а также в нем заложен принцип тарифной эскалации- повышение ставок таможенных пошлин по мере роста степени обработки товаров. Проведенный анализ показывает, что действующий таможенный тариф Республики Таджикистан по сравнению с таможенным тарифом Европейского Союза, содержащий порядка 2-3 тысяч уровней ставок таможенного тарифа и Таможенного Союза является несовершенным, однако имеет достаточного потенциала и резерва для совершенствования. Таможенный кодекс устанавливает общие правила применения таможенных процедур, а Закон «О таможенном тарифе», регламентирует порядок применения таможенных тарифов.

Таможенная система регулирования внешнеэкономической деятельности в Республике Таджикистан осуществляется путем создания таможенных служб, призванных обеспечить соблюдение действующих законодательных и нормативных актов республики, международных правил торговли, многосторонних конвенций и межгосударственных договоров, и соглашений;

взимания таможенных пошлин, налогов, сборов, установленных действующим порядком ввоза и вызова товаров (работ, услуг); выполнения запретов и ограничений на перемещение определенных видов товаров (работ, услуг) через таможенную границу; применения гармонизованной системы описания и кодирования товаров, каковой является единая товарная номенклатура внешнеэкономической деятельности (ТН ВЭД); проведения правильной таможенной оценки товаров; недопущения нанесения экономического ущерба интересам государства.

Что касается формы оборота перемещаемых товаров (работ и услуг), она зависит от целей их использования. Если перемещаемый через таможенную границу товар используется в коммерческих целях, форма оборота называется торговым оборотом, а перемещение товаров без коммерческих целей, при отсутствии акта купли-продажи и получения экономической выгоды – неторговым оборотом.

Таможенная система регулирования внешнеэкономической деятельности осуществляется мерами тарифного и нетарифного регулирования. Нетарифное регулирование – это система мер, приятых к таможенному оформлению экспортно-импортных операций в соответствии с административными и экономическими методами (формами) государственного регулирования внешнеэкономической деятельности. Метод государственного регулирование внешней торговли, осуществляется с помощью

тарифных и нетарифных методов, путем введения количественных ограничений и иных запретов, и ограничений экономического характера. Это – количественные ограничения, экспертиза контрактов, квотирование и лицензирование, технические барьеры. Тарифные методы включают в себя импортный и экспортный тарифы. Тариф на импорт является наиболее распространенным видом ограничения торговли, это государственный денежный сбор с ввозимых товаров, пропускаемых через границу страны под контролем таможенного ведомства. При введении тарифа внутренняя цена импортного товара поднимается выше мировой. Существуют два основных вида ставок таможенных пошлин: специфические и адвалорные. Специфические определяются в виде фиксированной суммы с единицы измерения (веса, площади, объема и т.д.). Адвалорная ставка пошлины устанавливается в виде процента от таможенной стоимости товара. Введение тарифа на импорт приводит к увеличению цены импортируемых товаров, сокращению объема импорта, увеличению цен на подобные товары внутреннего производства и росту производства таких товаров, т.е. при введении тарифа внутренние производители получают дополнительный выигрыш, а потребители несут дополнительные расходы (больше, чем выигрыш производителей). Для того чтобы определить эффективность введения тарифа, определяют уровень таможенной защиты, которой пользуются отрасли экономики государства при введении таможенной пошлины на конкурирующий импорт. Важно отметить, что даже если отрасль защищена тарифом, фактическая степень защиты может быть отрицательной, если ставка пошлины на компоненты материальных затрат значительно превышает ставку пошлины на конечную продукцию.

Расчет фактического уровня таможенной защиты позволяет увидеть, кого именно защищает тариф, а, следовательно, позволяет принимать правильные решения в области внешнеторговой политики Общий эффект от введения таможенного тарифа для страны может быть, как положительным, так и отрицательным. Выигрыш от введения тарифа будет тем больше, чем меньше размеры сокращения импорта и больше доля тарифа, уплату которой можно переложить на зарубежного поставщика, т.е. чем ниже эластичность предложения импорта. Введение тарифа на экспорт целесообразно в том случае, если цена на какой-либо продукт находится под административным контролем государства и удерживается на уровне ниже мирового путем выплаты производителям субсидий. Существующие количественные ограничения объема экспорта можно разделить на следующие категории: ограничение круга экспортеров, которым разрешается вывозить данный товар; ограничение количества товара, которое разрешено вывозить из страны; соблюдение особых условий, которые исключают возможность нанесения ущерба национальным интересам в результате экспорта так называемых стратегически важных сырьевых товаров. От введения экспортного тарифа выигрывают потребители данного товара внутри страны и само государство. В целом же экспортный тариф зеркально отражает импортный с той лишь разницей, что убытки несут производители, а выигрыш достается потребителям. Экспортные тарифы используют в основном развивающиеся страны и страны с переходной экономикой. Промышленно развитые страны используют их редко, а в некоторых они даже запрещены законодательством.

Наиболее распространенной формой нетарифных методов является квота — ограничение в количественном или стоимостном выражении объема продукции, разрешенного к ввозу в страну за определенный период. Как правило, квотирование внешней торговли осуществляется путем ее лицензирования: государство выдает

лицензии на импорт или экспорт ограниченного объема продукции и одновременно запрещает нелицензированную торговлю.

Теоретически квотирование импорта приводит к сокращению спроса на товар, подвергшийся квотированию, в результате роста его цены. Но это также стимулирует собственных производителей данного товара. А если лицензии продаются, то это, естественно, увеличивает доход государства. Таким образом, воздействие квоты на уровень благосостояния идентично воздействию тарифа. Разница заключается в том, что при введении тарифа государство всегда получает дополнительный доход, а при установлении квоты часть этого дохода может достаться импортерам. Однако квота дает гарантию, что импорт не будет превышать определенные пределы, поскольку лишает иностранных конкурентов возможности расширять продажи за счет снижения цен. Механизм защиты для защиты национальных производителей может не только ограничивать импорт производителей, но и поощрять экспорт.

Таким образом, в Республике Таджикистан меры нетарифного регулирования используется в основном при таких обстоятельствах: введение временных количественных ограничений импорта и экспорта товаров; предоставление исключительного права на экспорт или импорт отдельных видов товаров; введение специальных защитных антидемпинговых и компенсационных мер. Нетарифные меры могут потенциально привести, хотя и не всегда, к ограничениям внешнеэкономической деятельности. Примером таких мер является различные системы контроля над импортом и экспортом и другие меры, которые в мировом сообществе, воспринимаются как ограничения внешней торговли. Основные меры, затрагивающие внешнюю торговлю товарами составляют: запреты на ввоз или вывоз отдельных видов товаров; разрешительный порядок ввоза и вывоза товаров; специальные требования к качеству товаров; наблюдение за экспортом или импортом товаров; квотирование в сфере внешней торговли; лицензирование в сфере внешней торговли товарами; разрешительный порядок перемежения через таможенную границу отдельных категорий товаров; порядок ввоза на таможенную территорию Республики Таджикистан и вывоза с таможенную территории Республики Таджикистан продукции военного назначения; порядок перемещения через таможенную территорию Республики Таджикистан наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров: порядок вывоза с таможенную территории Республики Таджикистан и ввоза на таможенную территорию Республики Таджикистан культурных ценностей; контроль за перемещением озон разрушающих веществ и товаров, их содержащих; порядок перемещения через таможенную территорию Республики Таджикистан товаров подлежащих ветеринарному и фитосанитарному контролю.

Тарифное регулирование – это система мер регулирования внешнеэкономической деятельности, основанных на обложении товаров таможенными пошлинами путем применения тарифных ставок. Таможенный тариф выступает в качестве важнейшего инструмента таможенного регулирования и представляет собой систематизированный свод ставок таможенных пошлин, применяемых к товарам, перемещаемым через таможенную границу Республики Таджикистан в соответствии с Товарной номенклатурной внешнеэкономической деятельности. Таможенный тариф включает в себя также методы определения таможенной стоимости товаров и взимания таможенных пошлин, механизм их введения, изменения или отмены, правила определения страны происхождения товара. Он регулируется в стране в соответствии с Законом Республики Таджикистан «О таможенном тарифе».

Таможенный тариф по своему экономическому содержанию является катего-рией стоимостного, рыночного регулирования внешнеэкономической деятельности, тарифное регулирование осуществляется путем взимания таможенных платежей.

Следовательно, таможенно-тарифное регулирование представляет собой совокупность организационных, экономических, правовых мероприятий, осуществляемых в установленном законодательством порядке, регулирование внешнеэкономической деятельности.

Как правило, в общемировой практике государственного регулирования внешней торговли приоритет традиционно отдается таможенно-тарифному методу регулирования, который осуществляется путем применения ввозных и вывозных таможенных пошлин. Однако использование в чистом виде только экономических мер регулирования внешней торговли не всегда дает желаемый положительный результат. Поэтому либерализация тарифной защиты вывела на первый план в качестве эффективного средства защиты рынка нетарифные меры, которые находят все большее применение в практике внешнеторговой деятельности. В большинстве стран мира, наряду с экономическими инструментами регулирования внешней торговли, широко применяются также и нетарифные меры, тем самым напрямую, внутренний рынок, как от излишних импортных поставок, так и от возможности возникновения дефицита отечественных товаров. Материалы о применении нетарифных мер, которые ежегодно публикуются Всемирной торговой организацией, свидетельствуют о том, что использование нетарифных мер продолжает оставаться достаточно распространенным методом ограничения доступа импортных товаров на национальные рынки многих стран.

В мировой практике отсутствует официальное определение термина «нетарифная мера» или «нетарифное ограничение». Нет такого определения и в рамках ВТО. Его заменят классификационная схема, насчитывающая несколько сот наименований нетарифных мер, например, запрет экспорта или импорта, лицензирование квотирование фитосанитарные и ветеринарные нормы, сертификация и т.д. Цель этих мер – достижение сбалансированного развития внешней торговли, регулирование спроса и предложение на внутреннем рынке, защита внутреннего рынка и отечественных товаропроизводителей, охрана жизни и здоровья людей, окружающей среды, жизни и здоровья животных и растений, также выполнение международных обязательств.

Именно поэтому термин «нетарифные меры» охватывает большую группу разнородных мер финансовой, технической, административной, кредитной и торговой политики, мероприятий экологической политики, а также мер, направленных на защиту здоровья людей, животных и растений, использование которых создает препятствия для внешней торговли товарами и услугами. Нетарифные меры обладают следующими преимуществами по сравнению с мерами тарифного регулирования:

- во-первых, посредством нетарифных меры позволяют учесть конкретную ситуацию, складывающуюся в мировой экономике, и применить адекватные меры защиты национального рынка в рамках конкретно определенного срока;

- во-вторых, посредством нетарифных мер можно полностью запретить закупку не желательных иностранных товаров или их ввоз из конкретных стран, удерживать импорт на строго определенном уровне, увеличивать или сокращать его по отношению к внутреннему потреблению;

- во третьих, их применение позволяет правительству остановить рост внешнеторгового дефицита и выровнять торговый баланс страны.

При этом нетарифные меры не является дополнительным налоговым бременем для населения.

Таким образом, применение нетарифных мер позволяет государству устанавливать специальный порядок проникновения в страну иностранных товаров, создавать благоприятные предпосылки для эффективного развития экспортных производств, а также проводить специальный мероприятия, направленный на защиту отечественных производителей и потребителей. Действительно, в условиях формирования новой системы международных отношений Таджикистан должен занять в ней подобающее место, так как с точки зрения географического положения и геополитической ситуации находится на перекрестке интересов крупных государств, различных политических и идеологических направлений. Республика Таджикистан по характеру таможенной политики отстает далеко от индустриально развитых стран и находится ближе к развивающимся странам [7.4].

В целях обеспечения экономической безопасности экономики Республики Таджикистан и совершенствования внешнеэкономической деятельности необходимы следующие меры:

1. Осуществление на единой нормативной и организационно - методической основе контроля за экспортом сырья, материалов, оборудования, технологий и научно-технической информации, которые имеют военное или двойное назначение;

2. Разработка списков сырья, материалов, оборудования, технологий, научно-технической информации и услуг, экспорт которых контролируется и осуществляется по лицензиям;

3. Осуществление контроля и учета за соблюдением порядка предоставления предприятиям.

Литература

1. Customs in the 21st century: Enhancing Growth and Development through Trade facilitation and Border Security. Electronic text data.2024 Mode of access [электронный ресурс]. http\\www.wcoomd/oorg.

2. Постановление Правительства республики Таджикистан» О ставках ввозных таможенных пошлин Республике Таджикистан» № 399 от 8 августа 2018».

3. Таможенный Кодекс Республики Таджикистан, КВД» Матбаа» Таможенная служба при Правительстве Республики Таджикистан, Душанбе 2018г.

4. Комментарии к Таможенному Кодексу Республики Таджикистан, КВД» Матбаа» Таможенная служба при Правительстве Республики Таджикистан, Душанбе 2020г.

5. Среднесрочная программа развития таможенных органов Республики Таджикистан на 2020 – 2024 годы. Приложение 1 к постановлению Правительства Республики Таджикистан от 1 ноября 2019 года, № 537, Душанбе 2019г.

6. Рахматов А.С. Таможенная система Республики Таджикистан в условиях реформирования экономики. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.и.н., Москва.2001г.

7. Хошимов, Х. Х. Механизм таможенно-тарифного регулирования особенности его функционирования в Республике Таджикистан. Молодой ученый. — 2010. — № 6 (17). — С. 174-177. — URL: https://moluchi.ru/archive/17/1679/ (дата обращения: 25.11.2024).

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Джурабекзода Э.Т. - Начальник, Институт повышения квалификации Таможенной службы при Правительстве Республики Таджикистан, Аспирант, Российская таможенная академия

В статье рассматриваются правовые аспекты обеспечения международной экономической безопасности и влияния интеграционных процессов на экономическую безопасность.

Ключевые слова: экономическая безопасность, теория взаимозависимости, регионализация, глобализация, интеграционные процессы, международная экономическая безопасность, национальная безопасность, внешнеэкономические отношения.

LASPECTS OF THE INFLUENCE OF INTEGRATION PROCESSES ON INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY

Jurabekzoda E. T. - Head, Institute advanced training Customs service under the Government of the Republic of Tajikistan, Postgraduate student, Russian Customs Academy

The article examines the legal aspects of ensuring international economic security and the impact of integration processes on economic security.

Key words: economic security, interdependence theory, regionalization, globalization, integration processes, international economic security, national security, foreign economic relations.

Стадия современного общественного процесса определяется глобализацией и регионализацией факторов экономического и социально-политического развития государств мирового сообщества. Как извнестно, основным стрежнем становления и развития глобализации и регионализации является высокие темпы ускорения научно-технического прогресса, изменения её динамики и характера, образование новых направлений связи науки и производства.

Этапы развития общественных процессов, подтверждают, что именно высокие темпы ускорения научно-технического прогресса и дифференцированное внедрение современных технологий и процессов привели к несбалансированному и неравномерному развитию отдельных стран и регионов, что в условиях глобализации мировой экономики привело к нарушению, как международной экономической безопасности, так и системы мировой безопасности в целом.

Сложившаяся традиционная система мировой экономики под влиянием данных факторов претерпела изменения, затронувше непосредственно ее фундаментальные основы.

Как уже отмечалось, современные мировые экономические процессы в более общем виде могут быть охарактеризованы противостоянием двух тенденций – к глобализации и регионализации. В своей сущности эти оба направления несут в себе как положительный, так и отрицательный потенциал.

Государва мирового сообщества в целом при принятии стратегических и тактических решений в максимально возможной степени используют положительные стороны данных процессов и параллельно минимизируют негативные моменты.

Происходящие глобализационные и регионализационные процессы в мире, требуют от государства сохранение стабильности и слаженности функционирования всех звеньев национальной экономики, что должно являться основным приоритетом.

Определение и реализация указанного приоритета обеспечивается надлежащем уровнем экономической безопасности государства. Экономическая безопасность государства является одной из основных составляющих национальной безопасности и в большинстве случаев считается базисом национальной безопасности.

Если классифицировать категориальный аппарат политэкономии и политологии, то можно определить экономическую безопасность, как синтетическую категорию указанных наук, взаимосвязанную с категориями экономической независимости и зависимости, стабильности и уязвимости, доверия и недоверия, экономического давления, шантажа, принуждения, агрессии, экономического суверенитета и т.д.

В рамках теории внешнеэкономических отношений и международной политики вопросы экономической безопасности остаются актуальными и востребованными. Это связано с тем, что сама проблема по определению являться исключительно сложной и многогранной.

Проблема экономической безопасности считается детищем развитых стран западного континента, для развивающихся стран эта проблема является приоритеной. Именно, в ввиду исключительной сложности и многогранности понятия «экономическая безопасность», данная проблема остается открытой для изучения. До сих пор, не существует единое понятие "экономическая безопасность", не в полном объеме разработан категориальный, государственный и межгосударственный аппарат данной проблемы. Отсюда, и актуальность и необходимость изучения и исследования этой проблематики, в частности ее внешнеэкономической составляющей.

Всестороннее изучение, исследование и разработка оптимальных решений по проблеме экономической безопасности именно в период экономического роста, будет тем эффективным шагом, который обеспечит устойчивую экономическую, политическую и социальную стабильность в стране. Собственно поэтому очень велика роль экономической безопасности в рамках национальной безопасности.

Экономическая безопасность является понятием широкого спектра, состоявшая из комплекса факторов обеспечивающей (определяющей) устойчивое социально – экономическое, политическое развитие, как экономической единицы, так и мировой экономики в целом.

В современных реалиях, вопросы экономической безопасности остаются актуальными и приоритетными для органов управления экономикой государств мирового сообщества.

Что же представляет, из себя понятие «экономическая безопасность».

По мнению В. Рубанова экономическая безопасность рассматривается как способность национальной экономики обеспечивать благосостояние нации и стабильность внутреннего рынка независимо от действия внешних факторов[10].

Согласно Борко Ю.А. «экономическую безопасность следует определять как - состояние национальной экономики, сохраняющегося до того момента, когда экономическое благосостояние нации, стабильность внутреннего рынка страны не зависят от действия внешних факторов, т.е. негативное влияние извне нейтрализуются

[10] Рубанов В. Безопастность – лозунги, теория и политическая практика. РЭЖ. 1991. №17.С.31-41

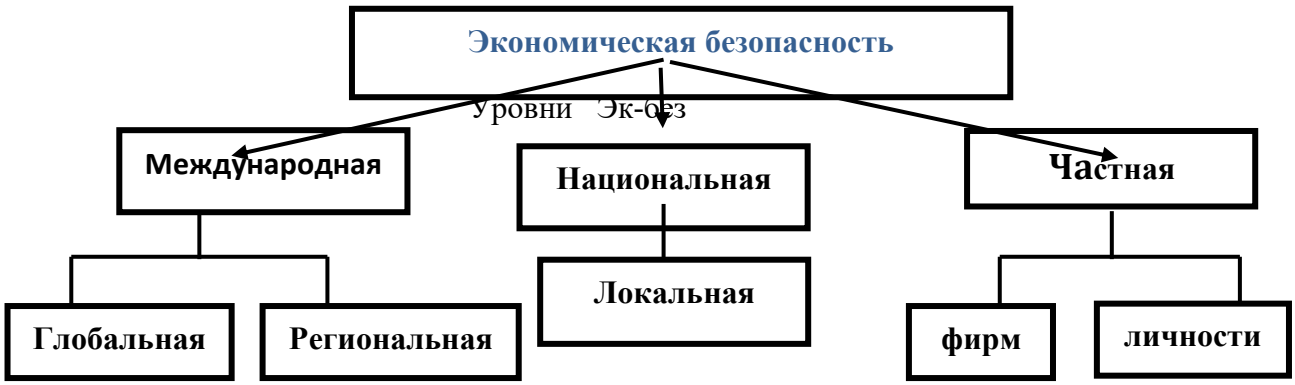
компенсирующимися резервами хозяйства страны, позволяющими сохранить экономическую, социальную и политическую стабильность»[2] .

В.А.Богомолов считал, что большинство авторов экономическую безопасность характеризуют как устойчивость экономической системы к воздействию внешних и внутренних факторов, а устойчивость предполагает ее развитие. Если экономика не развивается, то возможность выживания резко сокращается. Устойчивость и развитие требуют динамического подхода к проблеме экономической безопасности[3].

Экономическая безопасность имеет три основных уровня определения (декомпозиция уровней экономической безопасности приведена на схеме 1):

- международная (глобальная и региональная);
- национальная, локальная (региональная внутри страны);
- частная (фирм и личности).

Схема 1

Как уже отмечалось, термин «экономическая безопасность» был зарождён в странах западного континента в основном на международном уровне. Впервые данный термин был отмечен, в связи с обострением проблем ограниченности ресурсов. Далее проблемы «экономической безопасности» имели экологический аспект – бесконтрольное использование природных богатств и «ничейных» ресурсов Мирового океана и воздушной среды. На сегодняшний день, на первый план выдвинулись другие аспекты проблемы экономической безопасности, связанные с глубинными процессами развития общественных отношений, в частности с процессами связанными с глобализацией и регионализацией.

Данная концепция кроме проблем экономической безопасности также рассматривает проблемы международных экономических отношений. Концепция взаимозависимости в основном затрагивает и характеризует процессы глобализации и регионализации мирохозяйственных отношений, а также определяет степень воздействия одного государства на другое. Как считают некоторые западные ученные экономисти и политологи, именно второе определение данной концепции может являтся основой политики экономической безопасности как на международном, так и на национальном уровнях. Декомпозиция вышеизложенного приведена на схеме 2.

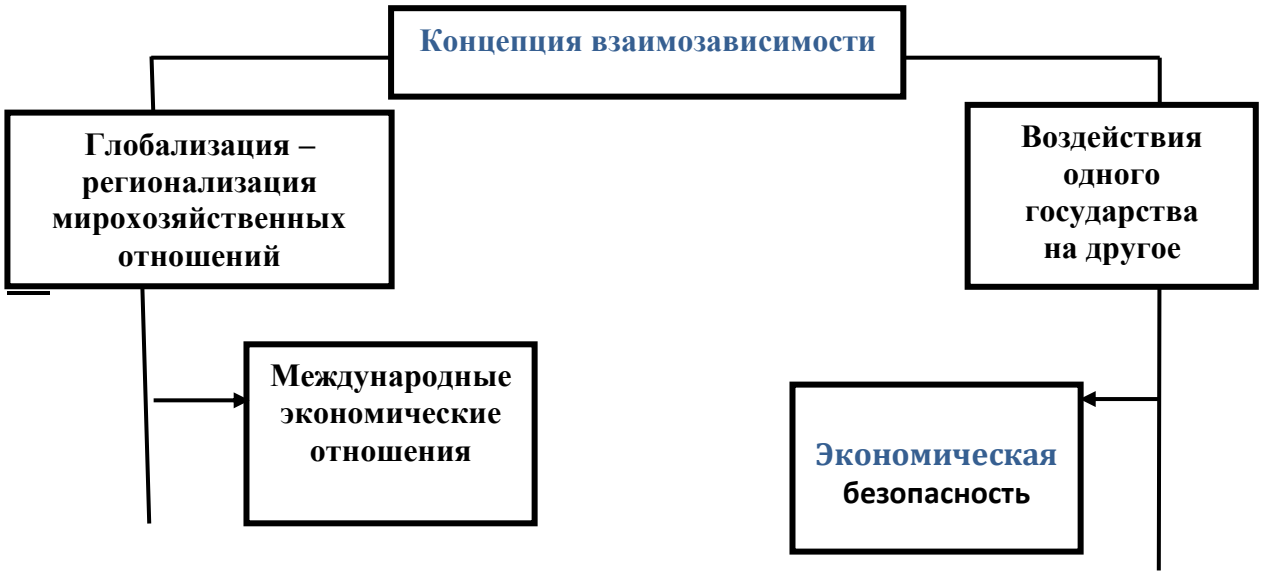
---

[2] **Вопросы экономической безопасности в зарубежной литературе, реферативный сборник, часть 1. /Под редакцией Борко Ю.А. Москва: 1988, стр.6.**

[3] Богомолов В.А. Экономическая безопасность: учеб.пособие для студентов вузов – М.: ЮНИТИ-ДАНА,2006. – 303 с

Теория взаимозависимоти, как и концепция экономической безопасности, является определением сложным и многогранным. Такие западно-европейские ученные как Б. Джонс, П. Виллетса, Карл Кайзер, Джозеф Най, Роберт Кеоэйн, Питер Катценстейн, Хеннинг Беренс, Паул Ноак и Эдвард Морзе проделали большую работу по определению и обоснованию «теории взаимозависимости».

Схема 2

Анализируя истоки международной экономической безопасности можно утверждать, что его основой может являтся «теория взаимозависимости». Теория взаимозвисимости или же концепция взаимозависимости, наряду с теориями «зависимости», «обоюдной зависимости», «соединенности» и «интеграции», тщательно изучалась и была популярна на Западе в 1970-1990 гг..

Исходя из того, что современные мирохозяйственные отношения характеризуются высоким уровнем взаимозависимости, а также с учетом глобальности и многогранности понятия «экономическая безопасность», его можно рассматривать как один из основных реализаторов принципов мирового экономического порядка. Экономическая безопасность, в глобальном и региональном разрезе должна учитывать те принципы мирового экономического порядка, которые основываются на стимулировании роста всех форм многосторонних экономических связей, обеспечение их взаимной выгодности, нейтрализации потенциальных колебаний мирового рынка, применния принципов свободной торговли, повышении степени предсказуемости тенденций мирового экономического обмена, стабилизации международной валютно-финансовой системы и др.

Рассматривая истоки и суть «экономической безопасности» было определенно, что данное понятие разрабатовалось и исследовалось на Западе, в основном развитыми странами. Кроме того было отмечено, что понятие «экономическая безопасность» является понятием глобальным и многогранным включающая в себя совокупность факторов, определяющих пути социально-экономического развития, как экономической единицы, так и мировой системы в целом.

По мнению Е.А. Олейникова международная экономическая безопасность – это комплекс международных условий сосуществоания договоренностей и институциональных структур, при котором каждому государству-члену мирового сообщества обеспечивается возможность свободно избирать и осуществлять свою

стратегию социального и экономиеского развития, не подвергаясь внешнему и политическому давланию и рассчитывая на внемешательство, понимание и взатмоприемлемое и взаимовыгодное сотрудничесьво со стороны остальных государств[4].

Определяя тесную взаимосвязь концепции международной экономической безопасности с основными принципами современного мирового экономического порядка необходимо выявить правовые аспекты обеспения международной экономической безопасности, в частности:

- признание независимости и суверинитета государств;
- признание принципов равнопарвие государств мирового сообщества независимо от политического и социального строя;
- уважение выбора собственного пути, развития и организации экономической, политической и социальной жизни государств;
- развитие взаимовыгодного сотрудничества между государствами в экономических, финансовых, научо-технических и иных сферах мирного сосуществования;
- применение преференциальных режимов по отношению к менее развитым и развивающимся странам мирового сообщества;
- развитие глобального и регионального экономического сотрудничества в целях повышения уровня экономического благосостояния государств мирового сообщества;
- признание принципов свободной торговли и разавитие мировой торговли между странами мирового сообщества;
- решение и урегулировнания разногласий в экономической сфере мирными путями без применения силовых решений;
- решения проблем мировой бедности и устранение несбалансированности развития на глобальном и региональном уровне (социально-экономической системы);
- создание и деятельность международных и межосударственных экономических организаций, направленных на развитие взаимовыгодного сотрудничества и обеспечение экономической безопасности государств-участников этих организаций;
- содействие в борьбе против угроз международного терроризма, в частности по экономическим и финансовым аспектам данной угрозы.

Рассмотрев соотношения системы международной экономической безопасности с принципами современого мирового экономического порядка необходимо также рассмотреть взаимосвязь между системами международной экономической безопасности и международным экономическим правом, так как, имено принципы и нормы международного экономического права в основном направлены на обеспечение экономической безопасности государств мирового сообщества.

В свою очередь становление и реализация системы международной экономической безопасности во многом способствует и является значительным фактором развития международного экономичечского права. Резюмируя изложенное, согласно Богуславского М.М. «Для обеспечения международной экономической безопасности необходимо прежде всего неуклонное соблюдение принципа мирного сосуществования как высшего универсального принципа межгосударственных отношений, а также основных принципов международного права; суверенного равенства государств, включающего право каждого

[4] Е.А. Олейникова Экономическая и национальная безопасность:Учебник – М.: Издательство «Экзамен»,2004. – 768с.

государства выбирать свою экономическую систему, сотрудничества, невмешательства, добросовестного выполнения международных обязательств».

Большинство стран мирового сообщества, как развитые, так и развивающиеся признают необходимость международной экономической безопасности, стабильности и предзсказуемости экономического развития, политического взаимопонимания и социального прогресса.

Наиболее острой проблемой и характерной чертой сегодняшней международной жизни, является проблема терроризма. Эта проблема затрагивает мирохозяйственные отношения

мирового сообщества, как на локальном уровне, так и на региональном и глобальном уровнях.

В этой связи проблемы обеспечения экономической безопасности, как на международном, так и на национальном уровне являются все более значимыми и актуальными.

Мировое сообщество реагируя на вызовы международного терроризма и после относительно недавних трагических событий пандемии “COVID-19” осознало крайную и безотлагательную необходимость в обеспечении мировой безопасности, в частности его основной составляющей - международной экономической безопасности.

Проблема терроризма, имевшая совсем недавно только национальную оболочку незаставила себя долго ждать и перешла на международный уровень, тем самим заслужив себе статус «чумы XXI века». Если обратиться к истокам проблемы терроризма, то обнаруживается, что одними из основных поряждающих ее факторов являются экономические и социальные аспекты. Имено такие, экономические и социальные катализаторы, как неравномерность и несбалансированность экономического разавития на глобальном и региональном уровне, все более растущая глобальная бедность, нищета и безграмотность, несправедливое и предвзятое распределение мировых богатсв и т.д. привели к порождению проблемы международного терроризма. Считаю, что при осуществлении принципов международной экономической безопасности, в частности в борьбе с международным терроризмом необходимо: во первых - поэтапно решать вышепреведенные экономические и социальные аспекты пораждающие данную проблему; во вторых – выявлять, фиксировать, предопределять и пресекать экономическую и финансовую деятельность международных террористических организазаций.

Подводя итоги, можно утверждать, что влияние интеграционных процессов на международную экономическую безопасность весьма непредсказуема, что в свою очередь требует максимального сосредоточения усилий государств мирового сообщетсва в деле обеспечения экономической безопасности, как на международном (региональном и глобальном), так и на национальном уровнях.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПЕРИОДЕ

Рахимова А.В. – ст. преподаватель кафедры банковское дело Таджикского государственного финансово экономического университета, Адрес: 734067. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14. E-mail: Rakhimova.azima@mail.ru. Тел: (+992)918750767

Азизкулов Б.Дж. – ст. преподаватель кафедры финансы Таджикского государственного финансово экономического университета, Адрес: 734067. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимов 64/14. Тел: (+992)935887868

Банковский сектор является важной частью экономики большинства стран, и его можно определить как неотъемлемую часть рыночной экономики, которая считается одним из основных механизмов. С этой точки зрения банковский сектор является важным элементом экономической системы государства, ее основным назначением является предоставление различных финансово-кредитных услуг предприятиям, компаниям, организациям и населению, и она играет огромную роль в развитии экономики. экономические структуры страны. Именно поэтому банковская система может оказать глубокое влияние на ряд основных и важных сфер экономики страны.

На основе исследований экономической литературы и работ отечественных и зарубежных ученых автору удалось полностью проанализировать исторические основы формирования банковской системы и рассмотреть преимущества и недостатки данного вопроса.

В конце статьи автором выдвинуты конкретные предложения по регулированию и управлению субъектами банковской системы и совершенствованию нормативно-правовых документов отрасли, внедрение которых можно считать целесообразным на практике.

Ключевые слова: банковский сектор, денежные средства, финансовый рынок, трансформация, кредиты, депозиты, мобилизация свободных денежных средств.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE POST-SOVIET PERIOD

Rakhimova A.V. – senior Lecturer at the Department of Banking, Tajik State University of Finance and Economics, Address: 734067. Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimov 64/14. E-mail: Rakhimova.azima@mail.ru. Tel: (+992)918750767

Azizkulov B.J.– senior lecturer of the finance department of the Tajik State University of Finance and Economics, Address: 734067. Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov St. 64/14. Tel: (+992)935887868

The banking system is an important part of the economy in most countries, and it can be defined as an integral part of the market economy, which is considered one of the main mechanisms in this system. From this point of view, the banking system is an important element of the state's economic system, its main purpose is to provide various financial and credit services to enterprises, companies, organizations and the population, and it plays an immense role in the development of the country's economic structures. That is why the banking system can have a profound effect on a number of main and important areas of the country's economy.

Based on the research of economic literature and the works of domestic and foreign scientists, the author was able to fully analyze the historical foundations of the formation of the banking system and consider the advantages and disadvantages of this issue.

At the end of the article, the author has made specific proposals on the regulation and management of the subjects of the banking system and the improvement of the legal documents of the sector, the implementation of which can be considered appropriate in practice.

Key words: banking system, cash, financial market, transformation, loans, deposits, mobilization of free funds.

Банковский сектор играет важнейшую роль в развитии экономики любого государства и формировании ее финансового рынка как системы. От развития потенциала банковского сектора на финансовом рынке во многом зависит его формирование как системы интегрированных сегментов, обеспеченность экономики как внутренними, так и внешними финансовыми ресурсами для ее динамичного развития.

Правительство Республика Таджикистан с первых дней обретения политической независимости поставило задачу трансформации банковского сектора. Это было обусловлено различными причинами, важнейшими из которых являлись огромный дефицит финансовых ресурсов по причине:

- развала централизованной хозяйственной системы бывшего Советского Союза, включая и развал единой банковской системы;
- утраты государственным бюджетом страны централизованных отчислений и субсидий из центра;
- разрыва экономических межгосударственных связей и существенного сокращения объемов производства товаров и резкого сужения налоговых и других поступлений в государственный бюджет страны;
- начала гражданской войны в республике, а также необходимости формирования собственных силовых структур и армии, требующие огромных финансовых вложений бюджета;
- утраты доступа к централизованным кредитным ресурсам, включая Госбанк СССР и отраслевые государственные специализированные банки с развалом единой банковской системы СССР;
- отсутствия централизованных финансовых ресурсов в иностранной валюте, опыта работы и прямого выхода на мировые финансовые рынки по обеспечению внешних заимствований
- из-за отсутствия членства Таджикистана в международных финансовых организациях как ВБ, МВФ и т.д.
- ограниченных возможностей регулирования денежной массы в обращении вследствие того, что Таджикистан, не имея собственной национальной валюты, использовал бывший советский рубль в качестве платежного средства, находясь в единой денежной системе с Россией до 1995 г. и т.д.

В данных сложных условиях, перед банковским сектором финансового рынка Таджикистана стояла задача по мобилизации свободных денежных средств субъектов рынка путем их привлечения на депозиты банков, их использования в качестве внутренних источников для финансирования экономики.

Это определило необходимость трансформации банковского сектора как эволюционного пути формирования финансового рынка как системы в Таджикистане.

До распада СССР банковская система была единой, и охватывала Госбанк СССР и сеть отраслевых специализированных государственных банков, включая “Сберегательный банк СССР”, “Внешэкономбанк СССР”, “Агропромбанк СССР”, “Социально-инвестиционный банк СССР” и “Промышленно-строительный банк СССР”.

Каждый из вышеперечисленных государственных банков имел свое представительство в стране в виде соответствующих своих отделений, которые составляли банковский сектор советского Таджикистана.

С обретением независимости таджикское отделение Госбанка СССР было преобразовано в Национальный банк Республики Таджикистан. (в дальнейшем, в 1996 году он был переименован в Национальный банк Таджикистана).

Согласно Постановлению Верховного Совета Республики Таджикистан под № 332 от 28 июня 1991 года был принят Закон «О Национальном банке Республики Таджикистан» [4, 296].

Это стало начальным импульсом для становления отечественного банковского сектора и формирования отечественного финансового рынка. Национальный банк Таджикистана был определен центральным банком страны, призванный решать задачи связанные с обеспечением экономики достаточным финансированием, стабильности национальной валюты, способствовать формированию и регулированию деятельности сети банков второго уровня, их устойчивому развитию, обеспечить своевременное и бесперебойное прохождение платежей в экономике.

На базе ранее действующих отделений союзных отраслевых специализированных государственных банков как “Сберегательный банк СССР”, “Внешэкономбанк СССР”, “Агропромбанк СССР”, “Социально-инвестиционный банк СССР” и “Промышленно-строительный банк СССР” функционирующих в Таджикистане, с обретением независимости, были созданы самостоятельные таджикские государственные банки с сохранением их отраслевой направленности. Так, отделение Промстройбанка СССР в Таджикистане было преобразовано в банк финансирования промышленности и строительства, а далее в 1992 году в АКБ «Ориенбанк».

На базе республиканского Жилсоцбанка был образован АКБ Социального развития и предпринимательства «Таджикбанкбизнес», ныне ОАО «Сохибкорбанк». Таджикское отделение Агропромбанка СССР было преобразовано в Агропромышленный банк «Шарк», а после в ОАО «Агроинвестбанк» и т.д.

С 1992 года государственные отраслевые банки были преобразованы в акционерные коммерческие структуры. При этом, преобладающей в их капитале оставалась доля государственных средств, что обуславливала высокую степень влияния государства на принятие решений, ограничивая сферу рыночных механизмов регулирования их деятельности. Вместе с тем, преобразование форм собственности банков заложило основу для становления рыночной банковской системы страны. С целью привлечения частного капитала в банковскую систему второго уровня, за период с 1991 по 1992 годы большинство из действующих банков были заново перерегистрированы и преобразованы в акционерно-коммерческие банки, а доля государства была существенно снижена. Соответственно в капитале этих банков повысилась доля частного капитала.

В последующем, в 1997 году, вышеперечисленные банки были преобразованы в акционерные общества открытого типа, в связи с реформированием банковской системы, включая выход из состава их учредителей государства. В настоящее время, из 15 действующих банков второго уровня, ГУП СБ РТ «Амонатбанк» и ГУП ПЭБТ «Саноатсодиротбанк» имеют статус государственного банка.[8]

Период трансформации банковского сектора совпал по времени с переходом к рыночной экономике. Это породило ситуацию, когда нормативные акты и инструкции

бывшего Государственного банка СССР, а также отраслевых специализированных банков, оказались не вполне приемлемыми для их деятельности в новых рыночных условиях.

Создание же современной и адекватной нормативной базы в виде пакета законов, инструкций и положений, методических указаний для полноценной и эффективной деятельности банков затянулось.

Это объяснялось многими факторами, включая отсутствие соответствующего опыта и теоретических наработок отечественной экономической наукой, современных банковских кадров и т.д.

Трансформация отечественного банковского сектора происходило на фоне осуществления рыночных преобразований в экономике, включая смену формы собственности и преобразование бывших государственных банков в акционерные общества.

Это позволило нарастить капитал в банковской системе за счет новых вливаний частного и промышленного капитала, сопровождаемое постепенным снижением доли государства. Это обусловило не только рост капитала и потенциал банков, но качественное изменение структуры управления, в связи со снижением влияния централизованного управления.

Одним из элемента трансформации банков стал избираемый наблюдательный совет банка как высший орган управления. В его состав входили руководители крупных промышленных предприятий, колхозов и совхозов как крупнейших акционеров. Формирование высших органов управления банков происходило стихийно, с учетом того, что Национальный банк Республики Таджикистан не определил критерии отбора руководящих кадров банка. Это привело к притоку новых руководящих кадров в банки, не имеющих специального банковского или финансового образования, в том числе из числа новых учредителей. Соответственно в деятельности коммерческих банков выросло число некорректных управленческих решений, ведущие к росту рисков и их деятельности, которые отрицательно влияли на деятельность и качество обслуживания клиентов.

Деятельность банковской системы на первом этапе их трансформации регламентировалась требованиями совокупности законов, которые регулировали экономическую деятельность в целом, без учета ее особой специфики. Это способствовало тому, что действующие коммерческие банки осуществляли свою деятельность на основе сочетания общего законодательства, регулирующего экономическую деятельность вообще, и прежних, но действующих банковских нормативных документов. Так, проведение банковских операций, основывалась на требованиях нормативных инструкций бывшего Госбанка СССР и отраслевых банков, включая и разработанные новые собственные методики и положения.

Национальный банк Республики Таджикистан, из-за отсутствия опыта регулирования соответствующей нормативно-правовой базы, совокупности инструментов, адаптированных к новым условиям рынка, не был способен обеспечить эффективное управление банковской системы и денежное обращение. В этой связи, Национальный банк Таджикистана на этапе становления банковской системы до 1995 г., занимался преимущественно облуживанием счетов правительства и его структурных подразделений, кассовым исполнением бюджета, а также обслуживанием узкого круга крупных клиентов, в частности кредитованием стратегических предприятий. Деятельность Национального банка Таджикистана была сосредоточена преимущественно на решении текучих социально-экономических проблем страны, включая обеспечение достаточным

финансированием правительства, восполнением дефицита бюджета за счет эмиссии платежных средств, не имеющей своего обеспечения, обеспечения поступления продовольствия и стратегических товароматериальных ценностей в страну.

В частности, эти обстоятельства и другие причины, обусловили использование Республикой Таджикистан до 1995 года в качестве денежной единицы, первоначально рубля СССР, а позднее, рубля Российской Федерации. Так, если до января 1994 года в денежном обращении страны использовался советский рубль образца 1961 года, то после в обращении находился рубль, выпущенный Банком России образца 1992 года. По большей части, деятельность банковского сектора Таджикистана до 1995 года можно рассматривать как одноуровневую систему с присущими ей недостатками. [4.296]

Вопросы достижения и поддержания финансовой и макроэкономической стабильности, регулирование объемов денежной массы, создание общих благоприятных условий и ориентиров для устойчивого развития системы банков, экономики и его субъектов не было осознано, а соответственно не стояла перед Национальным банком Таджикистана как его основная задача вплоть до 1995 г.

Национальный банк Таджикистана не обладал действенными и эффективными рычагами воздействия и регулирования на сеть существующих коммерческих банков, так как отсутствовала соответствующая законодательная база, не сложились его внутренние подразделения по надзору за деятельностью банков, отсутствовали действенные механизмы и инструменты регулирования банков, включая правила и нормы деятельности и оценки банков в новых рыночных условиях, систему санкций к нарушителям и т.д.

Трансформация банковского сектора происходило одновременно с переходом к рыночным отношениям в экономике, принимаемыми мерами по развитию малого предпринимательства и кооперативного движения. Это способствовали тому, что на рыночном пространстве страны стали появляться множество новых экономических субъектов разных форм собственности в виде малых предприятий частной и смешанной форм собственности, кооперативов, индивидуальных предпринимателей. Их развитие происходило не только в крупных городах, но в сельской местности.

Развитию самостоятельных малых предприятий способствовало и преобразование бывших нерентабельных цехов и внутренних подразделений крупных и средних предприятий промышленности и других отраслей реальной экономики, ведя к более рациональному использованию ресурсов экономики в целом. Увеличение количества рыночных субъектов экономики, включая населения, занятое предпринимательством, обусловили рост потребности в дополнительных банковских услугах, создав основы для появления новых банков и расширения сферы их деятельности по всей территории страны. Это позволило устранить один из существенных недостатков в деятельности бывших традиционных банков, связанное с ограниченной их филиальной сетью. Это объяснялось реализацией прежних подходов к развитию банковского дела, с целью концентрации их ресурсов и клиентуры, для экономии затрат и повышения рентабельности их деятельности. Поэтому филиалы бывших банков были сосредоточенны только в крупных городах и административных центрах, при этом они создавались в зависимости от характеристики районов и их специализации на аграрной или промышленной направленности. Так, филиалы АКБ «Ориенбанк» функционировала в районах с развитой промышленной базой, а АКБ «Агропромбанк» - в районах с приоритетной сельскохозяйственной специализацией. Это привело к тому, что если в столице и крупных городах и областных центрах функционировали филиалы большинства

из функционирующих коммерческих банков, то в селах оказание банковских услуг было сильно ограниченно в рамках единственного филиала одного их банков.

При этом, круг обслуживаемой ими клиентуры определялся не свободным выбором, а требованиями устаревших банковских инструкций, продолжающих консервировать бывшую специализацию в новых рыночных условиях рынка. Появившиеся новые рыночные субъекты по роду своей деятельности, не соответствующие основному профилю банка, рассматривались ими как чуждые клиенты и не принимались к обслуживанию.

Только после появления на рынке новых банков и роста их количества, распространения их филиалов по территории страны, трансформации бывших специализированных банков в универсальные банки стали проявляться первые элементы конкуренции между банками в борьбе за клиентов и их ресурсами в виде свободных сбережений.

Новые банки создавались преимущественно в форме кооперативных, коммерческих, акционерных, смешанных и частных банков. Необходимо отметить, что порядок создания новых банков в период становления банковской системы был упрощенным. Так, минимальные требования к размеру формируемого уставного капитала для новых банков составлял 100 тыс. долларов США. Низкий размер минимального уставного капитала способствовал, тому, что с 1992 года начался процесс активного создания новых банков и их количественного роста на отечественном банковском рынке. Этот процесс продолжался до конца 90-х годов. Позднее минимальные требования к размеру капитала, как действующих банков, так и вновь создаваемых были существенно повышены. Это было обусловлено необходимостью не только прилива дополнительного капитала в банковский сектор, в том числе за счет иностранных участников, но и потребностями экономики, в частности для большей мобилизации сбережений населения, привлечения внешних инвестиционных ресурсов, а так, же увеличения кредитных вложений для отраслей реальной экономики.

Принятие в 2000 году Гражданского кодекса РТ стала важнейшей предпосылкой для развития банковского сектора. Так, согласно новому кодексу, все действующие внутренние нормативные акты Национального банка Таджикистана и банков второго уровня были пересмотрены и приведены в соответствие с его требованиями, что позволило снять многие барьеры для развития, как банков, так и частного бизнеса. Так, была устранена отраслевая специализация традиционных банков, и обеспечена их трансформация в универсальные банки.

В настоящее время в Республике Таджикистан коммерческие банки второго уровня являются универсальными, обсуживают все категории корпоративных и розничных клиентов, включая предприятия всех форм собственности, частных предпринимателей и население, что привело к усилению конкуренции за клиентов и за их ресурсы.

Статус универсального банка, закрепленный законодательно, обусловил реальную основу как для свободного формирования банками своей клиентуры, как и свободу выбора, клиентами для своего обслуживания одного или даже нескольких банков одновременно. Самым важным можно считать изменение подхода к формированию клиентуры банками. В условиях усиления конкурентной борьбы за клиентов, у клиентов появилась возможность свободного выбора банка для облуживания, причем, не ограничиваясь только одним банком.

Банки, в рыночных условиях руководствуясь целью получения прибыли, рас-ширили оказание услуг по привлечению депозитов и выдаче кредитов. Это обеспечило рост мобилизации свободных денежных средств населения и юридических лиц.

Однако денежная реформа усложнило деятельность банковского сектора, породив новые проблемы. Денежная реформа 1995 года, на наш взгляд, имела больше фискальный характер и была проведена без всесторонней оценки ее последствий для развития экономики. Оно стало причиной вывода из экономического оборота огромных децентрализованных денежных фондов, и привело к нарушению пропорций в воспроизводственном процессе. Вследствие, как экономика в целом, так и ее субъекты в виде населения, предприятий и банков остались без достаточных финансовых ресурсов для продолжения своей полноценной жизнедеятельности. Хотя денежная реформа 1995 года позволила сократить размеры избыточного «денежного навеса» до минимума, оно привело к усилению дисбалансов в денежном обращении Таджикистана, деятельности банковской системы и оказали отрицательное влияние на функционирование экономики. Так, была дезорганизована деятельность банков и денежного обращения. В частности, это выразилось в появлении острого дефицита наличности, формировании различной покупательной способности на деньги в зависимости от ее наличной или безналичной формы. Субъекты рынка, особенно предприятия реального сектора экономики, начали ощущать сильный «денежный голод».

Это стало причиной того, что если ранее только ограниченное количество предприятий обращались в банки за получением кредитов, то после денежной реформы оно приняло массовый характер. Так, если до денежной реформы выделяемые кредиты банков шли на восполнение временной нехватки собственных оборотных средств предприятий, то после, они стали почти единственным финансовым источником их развития. Усиление спроса на кредиты при снижении ресурсной базы банков резко снизилась доступность кредитов для предприятий реального сектора экономики, что привело к сокращению потенциала конкурентоспособности.

Одновременно, это значительно сократила возможности банков по получению доходов, а соответственно, ограничило рост их капитализации.

Снижение ресурсного потенциала коммерческих банков, в частности по кредитованию экономики, обусловило активизацию совокупности функций Национального банка Таджикистана как центрального банка страны. Так, денежная реформа позволила Национальному банку Таджикистана обрести статус единого эмиссионного центра, создать современные механизмы для эффективного регулирования денежной массы в обороте. Соответственно, это послужило фундаментом для качественно нового потенциала по регулированию развития банковского сектора и экономики.

Учитывая низкую капитализацию и дефицит ресурсной базы коммерческих банков, ограниченные размеры рефинансирования со стороны Национального банка Таджикистана, обслуживание большей части клиентов банков, включая предприятия реального сектора экономики, осуществлялось ограничено. В этих условиях, Национальный банк Таджикистана был вынужден компенсировать снижение объемов выдаваемых кредитов коммерческими банками, самостоятельной их выдачей крупным отечественным предприятиям. Активизировалась в последующем и его функция по рефинансированию коммерческих банков.

Однако, выделение непосредственно Национальным банком Таджикистана крупных кредитов предприятиям реального сектора, в частности, сельскохозяйственным

предприятиям на выращивание хлопка-сырца, и промышленным предприятиям - на переработку хлопка-сырца и иной сельхозпродукции для увеличения экспортной продукции и поступления выручки в иностранной валюте, в условиях, когда большая их часть были низко рентабельны и даже убыточными, и не имели опыта эффективного использования кредита, а также работы на внешних рынках. В последующем, несмотря на льготные параметры кредитования, начались просрочки этих кредитов, что привело к ухудшению устойчивости всей банковской системы. Остроту ситуации с просроченными кредитами снимали периодически проводимые правительством Таджикистана их списания (1997 год, 2000 г, 2004 г, 2009 г., 2010 г., 2008 г., 2015 г. и т.д.) как с баланса коммерческих банков, так и с предприятий реального сектора, пополнения капитала банков за счет средств государственного бюджета, ведущее к росту внутреннего государственного долга[4,296]. То есть, имело место поддержки функционирования банковского сектора за счет роста обращения ценных бумаг в виде выпуска государственных векселей, покупки акций поддерживаемых банков. Это отражает и процесс усиления взаимодействия между основными сегментами финансового рынка, и роста их взаимосвязи.

По нашему мнению, влияние отечественного банковского сектора в период трансформации из-за несоблюдения принципов системности, комплексности и сбалансированности и др. при формировании финансового рынка не только не способствовали минимизации последствий негативных процессов в экономике, находящейся в трансформационном периоде, а наоборот, усилила их отрицательные последствия. Это сказалось на большем разрыве уровня спада ВВП и снижении уровня жизни населения, которая была гораздо глубже в республике по сравнению со странами-членами СНГ и Западной Европы с переходными экономиками.

По мере стабилизации политической обстановки, после 1997 года, членство Республики Таджикистан в ведущих международных организациях, в том числе в финансовых организациях, при их активном содействии, включая ООН в рамках Программы постконфликтного развития страны, Всемирного банка, МВФ, ЕБРР, Азиатского банка развития, Исламского банка развития и других международных институтов, начался переход к формированию полноценных рыночных отношений в экономике и формированию финансового рынка, включая и развитие банковского сектора, согласно мировым стандартам и требованиям.

Так, принятое правительством Таджикистана стратегическое решение по использованию мирового опыта, технической помощи МВФ и ВБ стало решающим этапом на пути реформирования банковского сектора и его трансформации в современную двухуровневую банковскую систему.

Последняя была признана как важнейший элемент экономики, которой присущи своя специфика, цели и задачи, механизмы и инструменты регулирования. Это определило необходимость принятия специальных законов, которые были призваны, наряду с общими законами, регулировать деятельность банков и происходящие в ней процессы, на основе международных стандартов деятельности.

Так, в 1996 году были внесены существенные изменения в действующий Закон «О Национальном банке Таджикистана», который стал основой его преобразования в современный центральный эмиссионный банк. [1]

Был принят новый Закон «О банках и банковской деятельности», который определил порядок создания, функционирования и регулирования банков второго уровня. [2]

В настоящее время, институционально-правовую основу для полноценной деятельности банковского сектора, помимо выше перечисленных, законов составляют законы «О валютном регулировании и валютном контроле», «О залоге», «Об акционерных обществах», «Об иностранных инвестициях в Республики Таджикистан», «О ценных бумагах и фондовых биржах», «О микрофинансовых организациях», Налоговый и Гражданский кодексы и т.д.

Положительную роль сыграл Закон Республики Таджикистан «О банках и банковской деятельности»[2], принятие которого позволило устранить существенные недостатки, присущие деятельности банков второго уровня. Например, обязательные требования закона к руководящим работникам банка и его филиалам, позволили очистить банковскую систему от многих руководителей, которые получили назначения под давлением и обслуживали узкокорыстные цели.

Кроме того, были устранены противоречия, существующие между законами, в частности, регулирующие банковскую деятельность. При этом, приоритет, при наличии разногласий, был отдан реализации банковского законодательства.

Существенно были усилены правовые гарантии государства по защите банковских вкладов, внедрен институт тайны банковских вкладов, что позволило повысить степень доверия населения к банкам, и ограничить необоснованное вмешательство третьих лиц в их деятельность. Это позволило увеличить не только притоки сбережений населения и юридических лиц в банковский сектор финансового рынка, но и увеличить кредитные вложения в экономику страны.

Для повышения финансовой устойчивости банков и банковского сектора, были пересмотрены в сторону увеличения требования к минимальному размеру уставного капитала, как для действующих банков, так и для вновь создаваемых. Так, минимальный размер капитала новых банков был увеличен с 300 тыс. долл. США до 1 млн. долл. США, а после его уровень был повышен до 10 млн. дол. США.

Важным было определение параметров безопасного и устойчивого функционирования банков второго уровня в виде законодательного утверждения десяти обязательных экономических нормативов. Их соблюдение направлено на снижение рисков и повышение устойчивости банков. Соблюдение, которых контролируется со стороны Национального банка Таджикистана и его специализированного органа в виде Департамента банковского надзора. Совокупность вышеперечисленных и других новых инструментов, и рычагов регулирования, позволили Национальному банку Таджикистана, обеспечить повышение устойчивости банковского сектора, повысить уровень доверия к ней со стороны населения и иных участников финансового рынка, в том числе за счет очищения рынка от слабых участников. Так, была прекращена деятельность финансово неустойчивых банков, которые не обеспечивали соответствия требованиям обязательных нормативов, вызывая рост рисков для банковского сектора в целом. Для соответствия новым требованиям по капиталу, были активизированы процессы слияния и поглощения между мелкими и средними банками с крупными их представителями, трансформация банков в кредитные общества, дополнительная эмиссия акций банков, в том числе за счет их реализации, как действующим акционерам, так и внутренним и иностранным инвесторам, что обеспечило рост концентрации капитала в банковском секторе.

Литература

1. Закон Республики Таджикистан «Национальном банке Таджикистана» г. Душанбе, 28 июня 2011 года №722
2. Закон Республики Таджикистан «О банках и банковской деятельности» г. Душанбе, 23 мая 1998 года № 648
3. Закон Республики Таджикистан «О банковской деятельности» г. Душанбе, 19 мая 2009 года №524
4. Дж. Нурмахмадзода, Дж. Нуралиев, С.Икромӣ, М. Ниёзов, М. Султонов // Рушди низоми бонкӣ дар 25 соли Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон/. — Душанбе: «Вектор принт», 2016. — 294 стр.
5. *Масарыгин Ф.С.* Кредитная система СССР. М.: Изд-во МГУ, 1974. С. 147.
6. Раҳимзода Ш. Муомилоти пулӣ ва қарз. Душанбе «Эр-граф» 2018. 485 стр.
7. *Шенгер Ю.Е.* Очерки советского кредита. М.: Госфиниздат, 1961 г.
8. https: //nbt.tj/ru/news/462652/
9. https://nbt.tj/upload/iblock/998/prin_ru.pdf

РОҲҲОИ ТАЪМИНИ УСТВОРИИ МОЛИЯВӢ ДАР НАТИҶАИ ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ДОРОИҲО ВА УҲДАДОРИҲОИ БОНКӢ

Аҳадов И.Қ. – н.и.и., муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 918 90 41 46. E-mail: im-yusuf@mail.ru.

Мирзоев Ҳ.Ҳ. – ассистенти кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 907 321 321. E-mail: 907321321m@gmail.com.

Муаллиф дар асоси таҳқиқи адабиёти иқтисодӣ ва осори олимони ватанию хориҷӣ тавонистааст, ки нақши дороиҳо ва уҳдадориҳои бонкиро дар устувории молиявӣ таҳқиқ намудааст. Дар асоси таҳқиқоти ин масъала муаллиф роҳҳои нави ташаккули дороиҳои бонкӣ аз ҳисоби ҷалби уҳдадориҳо ва истифодаи дурусти онҳоро пешниҳод намудааст.

Дар хулосаи мақола муаллиф доир ба заминаҳои ташаккул ва идоракунии дороиҳои бонкӣ пешниҳодҳои мушаххас намудаанд, ки дар амалия татбиқи онҳоро ба мақсад мувофиқ шуморидан мумкин аст.

Калидвожаҳо: дороиҳо, уҳдадориҳо, ҷалби уҳдадорӣ, сармоя, идоракунии дороиҳои бонкӣ.

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ЗА РЕЗУЛЬТАТ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БАНКОВСКИХ АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Ахадов И.К. - к.э.н., старший преподаватель кафедры банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: +992 918 90 41 46. Электронная почта: im-yusuf@mail.ru.

Мирзоев Х.Х. - ассистент кафедры банковского дела Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г.

Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: +992 907 321 321. E-mail: 907321321m@gmail.com.

На основе исследований экономической литературы и работ отечественных и зарубежных ученых автору удалось изучить роль банковских активов и пассивов в финансовой устойчивости. На основе исследования данного вопроса автором предложены новые способы формирования активов банка за счет привлечения пассивов и их целевого использования.

В заключении статьи автором сделаны конкретные предложения по основам формирования и управления активами банка, которые можно считать целесообразными на практике.

Ключевые слова: активы, обязательства, обязательственное привлечение, капитал, управление активами банка.

WAYS TO ENSURING FINANCIAL STABILITY THROUGH EFFECTIVE USE OF BANK ASSETS AND LIABILITIES

Akhadov I.K. – c.e.s., Senior Lecturer, Department of Banking, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 918 90 41 46. E-mail: im-yusuf@mail.ru.

Mirzoev H.Kh. - Assistant, Department of Banking, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: +992 907 321 321. E-mail: 907321321m@gmail.com.

Based on the research of economic literature and works of domestic and foreign scientists, the author managed to study the role of bank assets and liabilities in financial stability. Based on the study of this issue, the author proposed new ways of forming bank assets by attracting liabilities and their targeted use.

In conclusion of the article, the author made specific proposals on the basics of forming and managing bank assets, which can be considered appropriate in practice.

Keywords: assets, liabilities, obligatory attraction, capital, bank asset management.

Бо вуҷуди он ки вазъияти иқтисодиёти ҷаҳон дар шароити мураккаб қарор дорад, таҳлили вазъи молиявии бонк имкон медиҳад, ки вазифаҳои идоракуниро дар самти дороиҳо ва уҳдадориҳо дуруст ба роҳ монда, самтҳо ва вариантҳои асосии ҳалли онҳо бояд дақиқ муайян карда шавад. Яъне, дар ин самт сарчашмаи ба даст овардани дороиҳо, ҳиссаи сармояи худӣ нисбат ба дороиҳо, роҳҳои сафарбарсозии дороиҳо ба амалиётҳои фаъоли фоидаовару гуногун ва ғайра дар сатҳи зарурӣ таҳия ва арзёбӣ бояд гардад.

Аз ин рӯ, нишондиҳандаҳои асосии низоми бонкӣ муайянкунандаи вазъи низоми бонкӣ буда, зиёдшавии онҳо аз ҳолати муътадил ва камшавии онҳо бошад, аз ҳолати мураккаби низом гувоҳӣ медиҳад, онро дар ҷадвали 1 дидан мумкин аст.

Ҷадвали 1. - Нишондиҳандаҳои асосии пулии низоми бонкӣ дар солҳои 2014-2021 (бо млн сомонӣ)

Солҳо / Нишондиҳандаҳо	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Тағйирот, %, (+,-), маротиба

Дороиҳо	14854	18682	21166	20932	21201	21976	26 307	22 414	50,8%
Қарзҳо	9783	11341	9930	8608	8741	9703	10 965	11 970	22,3%
Сармоягузорӣ	227	276	1604	2172	2427	2232	2672	771	2,4 маротиба
Воситаҳои асосӣ	1576	1991	3176	4200	4207	4149	4616	1816	15%
Дигар дороиҳо	1671	2316	1904	1571	1514	1652	2150	2100	25,6%
Уҳдадориҳо	12 508	16 222	15 690	15207	15287	15749	19 131	17 339	38,6%
Сармоя	2 346	2 417	5 497	5 725	5 913	6 226	7 175	5 075	1,1 маротиба

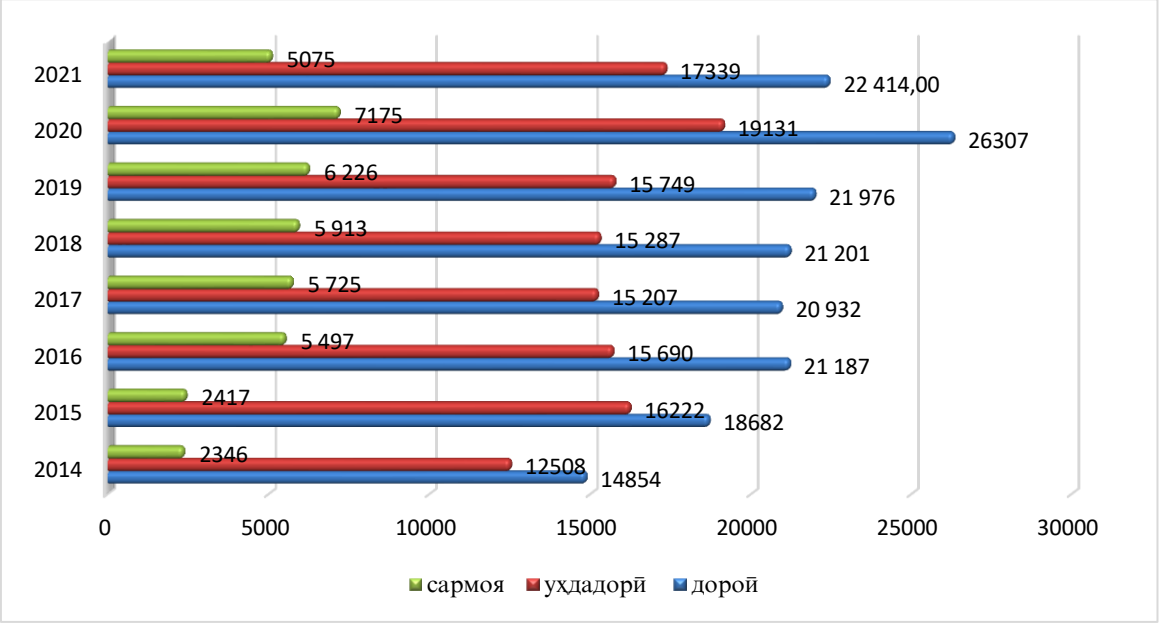
Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои Бюллетени омори бонкии солҳои 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Дар сатҳи муносибатҳои иқтисодӣ масъалаи рақобатпазирӣ ва пардохтпазирии тамоми бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ аз иқтидори захиравии онҳо вобастагии зиёд дорад. Аз ҳамин лиҳоз, тибқи маълумоти таҳлилгардидаи ҷадвали 1 муайян намудан мумкин аст, ки нишондиҳандаҳои асосии низоми бонкӣ дар соли 2021 нисбат ба соли 2014 тамоюли болоравӣ дорад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки фоизи зиёдшавии дороиҳои низоми бонкӣ нисбат ба соли 2014 50,8%, қарзҳо ба 22,3%, сармоягузорӣ ба 2,4 маротиба, воситаҳои асосӣ ба 15%, уҳдадориҳо ба 38,6% ва сармоя бошад, ба 1,1 маротиба афзоиш ёфтааст, ки ин масъала аз босубот шудани фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ дар солҳои баъдибуҳронӣ гувоҳӣ медиҳад. Аммо, новобаста бар ин, дар солҳои таҳлилшаванда низоми бонкӣ буҳрони молиявиро аз сар гузаронида, дар аксарияти самтҳои ин низом проблемаҳои ҷиддӣ, аз қабили зиёд шудани ҳаҷми қарзҳои мушкилситон, паст фаромадани қобилияти пардохтпазирии муштарӣ, аз даст додани шумораи зиёди мизоҷон ва ғайра ба назар мерасиданд. Бо вуҷуди ин монеаҳо, дар раванди фаъолият низоми бонкӣ рушд намуда, ҳолати молиявии худро дар маҷмуъ нигоҳ дошт ва аз ҳолати буҳронӣ баромада тавонист.

Аз ин ҷо муайян мегардад, ки рушди бонки тиҷоратӣ аз идоракунии дурусти дороиҳо сарчашма мегирад. Идоракунии самараноки дороиҳои бонкӣ бидуни идоракунии захираҳо ва пардохтпазирии бонк ғайриимкон аст. Идоракунии захираҳои бонк амалиётҳо оид ба ҷалб ва тақсими захираҳоро инъикос менамояд. Ҳамин тавр, даромади максималии бонкҳои тиҷоратиро бо роҳи самаранок истифода бурдани захираҳои молиявӣ ба даст овардан мумкин аст. Таҳлили сифати дороиҳо омили асосии арзёбии фаъолияти бонк буда, таҳияи чораҳои рафъи вазъиятҳои буҳронӣ ва устувории корро таъмин менамояд.

Бояд тазаккур дод, ки баҳодиҳии масъалаи мазкур аз рӯйи нишондиҳандаҳои тавозун натиҷаи дилхоҳ медиҳад. Дар сатҳи баррасӣ ва арзёбии нишондиҳандаҳои пулии бонк одатан тавозуни онро ба ду қисм: актив ва пассив ҷудо мекунанд. Ҳамзамон, дар сатҳи таҳлил ва баррасӣ қисмати пассив, дар навбати худ, аз сармоя ва уҳдадорӣ иборат мебошад, ки таҳлили муқоисавии нишондиҳандаҳои марбутаро дар диаграммаи 1 дидан мумкин аст.

Диаграммаи 1. - Динамикаи дороӣ, уҳдадорӣ ва сармояи низоми бонкии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2021 (млн сомонӣ)

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти Бюллетени омори бонкӣ барои солҳои 2018, №12 (281), 2019, №12 (293), 2020, 12 (305), 2021, 12 (316).

Аз таҳлили маълумоти дар диаграммаи 1 овардашуда муайян кардан мумкин аст, ки тағйироти асосӣ, яъне зиёдшавии нишондиҳандаҳо аз соли 2014 то соли 2016-ро дар бар гирифта, нишондиҳандаҳои мазкур дар солҳои 2016 - 2021 тағйироти зиёд наёфтаанд. Аммо, агар соли 2014-ро бо соли 2021 муқоиса намоем, маълум мегардад, ки дар соли 2014 нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ, аз қабили сармоя ба 2 346 млн сомонӣ, уҳдадорӣ ба 12 508 млн сомонӣ ва дороӣ ба 14 854 млн сомонӣ баробар буд ва ин нишондиҳандаҳо дар соли 2021, яъне сармоя ба 5 075 млн сомонӣ, уҳдадорӣ ба 17 339 млн сомонӣ ва дороӣ ба 22 141 млн сомонӣ баробар гардид. Ҳарчанд ки дар соли 2020 дороиҳои низоми бонкӣ ба 26 307 млн сомонӣ омада расид, аммо дар соли минбаъда 14,8 фоиз асосан аз ҳисоби воситаҳои асосӣ, аз ҷумла гаравҳои гирифта-шуда барои бозфурӯш ва коғазҳои қиматнок, яъне дар натиҷаи бозхонд намудани иҷозатномаи 5 адад бонк (ҶСП “Бонки Осиё”, ҶСК “Агроинвестбонк”, ҶСК “Тоҷиксодиротбонк”, ҶСП “Бонки фаръии БМП Покистон дар Тоҷикистон” ва ҶСП “Кафолатбонк”) ва 2 адад ташкилоти маблағгузории хурд (ҶДММ ТҚХ “Мадина ва ҳамкорон” ва ҶСП ТАҚХ “СМТ-Сармоя”) дороиҳои низоми бонкӣ коҳиш ёфтанд.

Дар сатҳи низоми бонкӣ дуруст баҳо додани дороиҳо бояд аз рӯйи қисматҳои тавозун гузаронида шавад, зеро дар қисмати пассив сармояи худӣ ва сармояи ҷалб-кардашуда тасвир меёбанд ва ин сармояҳо дар якҷоягӣ дороиро ташкил медиҳанд ё дар шакли дигар, ин сармояҳо сарчашмаи ташкили дороиҳо ё амалиёти активӣ мебошанд.

Ба ғайр аз дороиҳо ва уҳдадориҳое, ки дар тавозуни бонк ҷойгир карда мешаванд, инчунин, дороиҳо ва уҳдадориҳои ғайритавозунӣ мавҷуданд. Ин дороӣ ва уҳдадориҳо моликияти ташкилоти қарзӣ ба ҳисоб намераванд ва муваққатан дар ихтиёри он қарор доранд, ки инҳо аз қабили хатҳои қарзии истифоданашуда, гарави ба ташкилоти қарзӣ гузошташуда, амалиётҳои деривативӣ, аз ҷумла форвардӣ, свопҳои асъорию фоизӣ ва ғайра мебошанд.

Дар баробари ин, ташкилотҳои қарзиро зарур аст, ки ҳарчи бештар барои истифодаи дороиҳо кӯшиш намуда, онро ба амалиётҳои фоиданок сафарбар намоянд.

Ташкилотҳои қарзӣ маҷмуи амалиётҳои молиявӣ, аз қабили қарзҳо, сармоягузориҳо, миёнаравиҳо ва ғайраро пешниҳод намуда, аз ҳар як амалиёти фаъол ва ғайрифаъол мақсади гирифтани даромадро доранд, то ин ки ин даромадҳо хароҷоти бонкиро ҷуброн намоянд. Чунки даромадҳои фоизӣ ҳиссаи асосии даромади бонки тиҷоратиро ташкил менамоянд.

Дар сатҳи рушди муносибатҳои иқтисодӣ зиёд будани сатҳи дороиҳои бонкӣ ва зиёд будани иқтидори захиравии бонк ин имконияти зиёди қарздиҳии он ба субъектҳои гуногуни иқтисодӣ мебошад. Зеро дар шароити имрӯза қисми зиёди даромади бонкҳои тиҷоратӣ ва афзоиш додани сандуқи қарзии низоми бонкӣ аз ҳисоби амалиёти қарзии онҳо мебошад. Новобаста аз он ки шиддати хавф дар ин амалиёт зиёд аст, бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ба ин амалиёт бештар такя менамоянд.

Амалиёти қарзӣ қисмати асосии амалиёти активии ташкилотҳои қарзӣ ба ҳисоб рафта, қисми зиёди даромади онҳо аз ин ҳисоб ташкил карда мешавад ва дороиҳои бонк бо ҳамин роҳ истифодаву идора карда мешавад. Аз ин рӯ, дуруст идора намудани ин амалиёт ва ба соҳаҳои даромаднок сафарбарсозии онҳо метавонад даромаднокии дороиҳоро таъмин намуда, сифати онҳо бо ин роҳ боло бурда шавад ва бо мурури замон дороиҳои пулии бонк зиёд гардад (нигоҳ ба ҷадвали 2.).

Ҷадвали 2. - Қарзи бонкӣ аз рӯйи соҳаҳо (млн сомонӣ, дар давра)

Соҳа	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021/2014 %, маротиба
Ҳамаи маблағгузорӣ	8 443	7 360	4 373	5 038	4 646	6096	7390	10210	120,9
Кишоварзӣ	1 023	611	474	329	403	417	697	1006	98,3
Саноат	1 072	2 112	1 551	2 373	893	1672	885	1027	95,8
Сохтмон	1 345	1 308	277	160	378	678	986	449	33,4
Нақлиёт	440	584	265	63	283	69	56	84	19,0
Хӯроки умумӣ	24	17	10	8,5	12	18	76	42	175
Хизматрасонӣ	339	205	194	330	337	744	849	1227	3,6 мар.
Савдои хориҷӣ	1 818	1 284	912	1 027	1 356	1108	1483	1804	99,2
Миёнаравии молиявӣ	212	162	4,6	7.3	7,2	77	22	4,0	1,8
Истеъмолот	1 243	859	615	702	952	1190	2122	3707	2,9 мар.
Дигар	923	213	66	34	20	123	213	859	93

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти Бюллетени омори бонкии солҳои 2018, №12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Таҳлили ҷадвали 2 нишон медиҳад, ки новобаста аз оне ки ҳиссаи амалиёти қарзӣ дар соҳаҳои алоҳидаи иқтисодӣ дар баъзе мавридҳо хатарафзо мебошад, бонкҳо кӯшиш менамоянд, ки маблағгузории қарзиро ба ин соҳаҳо зиёд кунанд. Аз таҳлили маълумоти ҷадвали мазкур бармеояд, ки тамоюли қарздиҳии бонкӣ аз ҳама бештар дар солҳои охир ба соҳаи хизматрасонӣ, хӯроки умумӣ ва қарзҳои истеъмолӣ мебошад. Таҳлилҳои ҷадвали 2.2 нишон медиҳанд, ки ҳарчанд дар маҷмуъ қарздиҳии бонкҳо ба соҳаҳо 20% афзоиш ёфтааст, аммо дар аксари соҳаҳо ҳолати манфӣ ба назар мерасад. Танҳо қарздиҳӣ ба соҳаи хизматрасонӣ 2,6 маротиба, хӯроки умумӣ 75% ва истеъмолӣ 98% афзоиш ёфтааст. Ин шаҳодат аз он медиҳад, ки талаботи мизоҷон махсусан ба қарзҳои истеъмолӣ ва

хизматрасонӣ афзуда истодааст ва ташкилотҳои қарзӣ низ фазои холии талаботро ба қарз дарёфт намуда, ба ин самт қарзҳои хурдро равона сохтанд, ки дар натиҷа ҳам талаботи мизоҷон қонеъ гардида, ҳам даромад ва шумораи мизоҷон афзудааст.

Дар ин миён қарзҳои истеъмолиро мисол овардан мумкин аст, ки дар солҳои охир якчанд ташкилоти қарзӣ таваҷҷуҳи худро махсусан ба қарзҳои истеъмолӣ равона карданд, ки ин мувофиқи хоҳишу талаботи мизоҷон буд. Дар навбати худ, мизоҷон низ баҳри қонеъ намудани талаботи худ ба қарзҳои хурди бонкӣ ниёз доштанд, аммо ин барои онҳо дастрас набуд. Бинобар ин, ташкилотҳои қарзӣ дар натиҷаи гузаронидани тадқиқоти маркетингӣ ва омӯхтани таҷрибаи хориҷӣ ҳамон фазои холии талаботро ба қарз дар байни аҳолӣ пайдо намуда, ба қарзҳои хурди истеъмолӣ рӯ оварданд, ки ин дар низоми қарзӣ як таҳаввулоти наверо ба вуҷуд овард.

Гарчанде ки амалиёти қарзӣ ҳамчун амалиёти сердаромад маҳсуб ёбад ҳам, дар таркиби он аз нуқтаи назари методӣ чанд шакли хавфҳо мавҷуд аст, ки онро бонки тиҷоратӣ ҳангоми сафарбар намудан ба соҳаҳои алоҳида бояд ба инобат гирад.

Аз ин хотир, сарчашмаи амалиётҳои активии бонкҳои тиҷоратӣ аз ҳисоби уҳдадориҳои он, ки аз сармояи худии бонк ва воситаи ҷалбшуда иборатанд, ташкил карда мешавад. Яъне, пассивҳои бонк дороиҳои бонкро ташкил намуда, барои гузаронидани ин амалиётҳо шароит фароҳам меорад ва онро метавонад дар амалиётҳои сердаромад васеъ истифода барад, ки ин тамоюлро дар ҷадвали 3 дидан мумкин аст.

Ҷадвали 3. - Нишондиҳандаҳои таркиби уҳдадориҳои низоми бонкӣ дар солҳои 2014-2021 (бо млн сомонӣ)

Солҳо / Нишондиҳандаҳо	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Тағйирот %, (+,-),
1.Уҳдадориҳо	12 508	16 222	15 690	15207	15287	15749	19 131	17 339	38,6
1.1.Пасандозҳо (амонатҳо)	6691	8614	9244	9283	9724	9682	11414	10159	51,8
1.1.1.Амонатҳои дархостшаванда	2026	2682	3313	4274	4885	4699	5931	4656	129
1.1.2.Дигар амонатҳо	4665	5932	5931	5009	4838	4964	5482	5502	18
1.2.Қарзҳои мутамарказ	169	279	304	91	78	72	116	37	-78
1.3.Қарзҳои байнибонкӣ	1104	1157	972	1461	776	953	2122	2554	131
1.4.Векселҳо барои пардохт	2366	2882	3146	2966	3213	3120	477	2562	8,2
1.5.Дигар уҳдадориҳо	2178	3290	2023	1406	1497	1961	2368	2023	-7,1

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумоти Бюллетени омори бонкии солҳои 2018, 12 (281), 2019, №12 (293), 2020, №12 (305), 2021, №12 (316).

Дар таҷриба собит шудааст, ки чӣ қадаре, ки бонкҳои тиҷоратӣ аз рӯйи ҷалби воситаҳои пулии дарозмуддат уҳдадорӣ дошта бошанд, ҳамон қадар ин уҳдадориҳо боиси афзоиши сатҳи даромади пулии онҳо дар даврaҳои минбаъда мегардад. Илова бар ин, аз рӯйи натиҷаи нишондиҳандаҳои дар ҷадвали 3 овардашуда гуфтан мумкин аст, ки заминаи асосии захираҳоро уҳдадориҳои ташкилотҳои қарзӣ, пасандозҳо (амонатҳо)-и муҳлатнок ва бемуҳлат ташкил медиҳанд, ки ҳаҷми онҳо мутаносибан дар ҳаҷми умумии захираҳо 50%-ро ташкил медиҳад. Аз рӯйи таҳлилҳо ин нишондиҳанда дар солҳои охир зиёда аз 51% афзоиш ёфтааст. Дигар нишондиҳандаҳо бошанд, аз қабили қарзҳои мутамарказ, қарзҳои байнибонкӣ, векселҳо барои пардохт ва дигар уҳдадориҳо қисми

боқимондаи уҳдадориҳоро ташкил медиҳанд, ки зиёдшавии онҳо дар солҳои охир кам ба чашм мерасад.

Бинобар ин, афзудани уҳдадориҳои бонкӣ ҷиҳати таъмини дастрасии мизоҷон бо захираҳои пулии бонк мувофиқи мақсад мебошад. Дар шароити имрӯза таъмини низоми бонкӣ бо дорої ва захираҳои озоди пулӣ, ки онҳо бо нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва рушди иқтисодиёти мамлакат алоқамандии зич доранд, хуб ба назар мерасанд. Дороиҳои бонкӣ низ бо вуҷуди мушкилиҳои зиёд, дар баробари нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, рушд карда истодаанд ва ин дар муқоиса бо ММД он қадар назаррас нест. Дар сатҳи иқтисодиёти давлат яке аз ҷузъҳои таркибии иқтисодиёти миллӣ ин Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ буда, тавассути он ба сатҳи пешрафти давлат баҳо медиҳанд, ки ин нишондиҳанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола дар ҳудуди то 7% рушд карда истодааст. Лекин аз рӯйи таҷриба чунин шакли рушд барои таъмини ҳаматарафаи иқтисодиёт бо маблағҳои пулӣ ҳоло ҳам қаноатмандкунанда нест.

Ҳарчанд таҳлилҳои динамикӣ нишон медиҳанд, ки дар баробари афзоиши нишондиҳандаҳои рушди иқтисодиёт афзоиши сатҳи даромад ва дороиҳои низоми бонкӣ низ дар ҳоли афзоиш қарор дорад, аммо то ҳол қаноатмандкунанда нест.

Ташкилоти қарзӣ ин амалро дар ҳолате иҷро карда метавонад, ки сармояи худии кофӣ дошта, ҷобаҷогузории дороиҳоро дуруст ба роҳ монда бошад. Вобаста ба ин меъёри пардохтпазирӣ барои бонк ё дигар ташкилотҳои молиявии ғайрибонкӣ бояд дорои принсипҳои зерин бошад:

- таносуби байни дороиҳо ва уҳдадориҳои он бо дарназардошти муҳлат, маблағ, навъи дороиҳо, уҳдадориҳо ва омилҳои дигар;

- таносуби дороиҳои пардохтпазир (захираҳои пули нақд, коғазҳои қиматноки кӯтоҳмуддат, дигар дороиҳои зуд ба фурӯшраванда) ва дороиҳои умумӣ.

Дар асоси таҳлилҳо ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки бонк бояд барои баланд бардоштани сатҳи даромаднокӣ таркиби сифатии дороиҳояшро беҳтар намуда, барои афзоиши дороиҳо, тақсимоти оқилонаи маблағҳои худӣ ва қарзӣ, сармоягузорӣ ва дороиҳои дигар тадбирҳо андешад. Ҳалли мушкилоти ҷойгиркунии маблағҳо ба қарзҳо ва сармоягузориҳо метавонанд даромадро дар сатҳи баланд нигоҳ дорад. Аз ин рӯ, шароити идоракунии солими бонк ин қобилияти қонеъ гардонидани талаботи амонатгузорон мебошад ва бонкҳоро зарур аст то маблағҳое, ки барои қонеъ кардани талаботи мизоҷони бонк зарур аст, ба миқдори кофӣ таъмин намоянд. Инчунин, самаранокии фаъолияти бонк аз бисёр ҷиҳат ба қобилияти кормандони роҳбарикунанда барои қарори дуруст баровардан ва ба амалиётҳои бавариноки фоидаовар сафарбар намудани дороиҳои бонкӣ вобаста аст.

Аз ин рӯ, барои баланд бардоштани сифати дороиҳои бонкӣ ва такмили раванди идоракунии он чораҳои зеринро андешидан зарур аст:

- осон гардонидани дастрасии мизоҷон ба қарз аз тарафи ташкилотҳои қарзӣ (аз қабили дар муҳлати кӯтоҳтарин ва бо ҳуҷҷатгузории осон дастрас намудани қарз), ки ин таваҷҷуҳи мизоҷонро ҷалб намуда, шумораи онҳоро зиёд мегардонад;

- дарёфти роҳҳои нави ҷалби сармоя барои васеъ намудани имкониятҳои қарздиҳӣ ва сармоягузорӣ ҷиҳати баланд бардоштани даромаднокии бонки тиҷоратӣ;

- баланд бардоштани сифати дороиҳо ва сифати сандуқи қарзӣ ва бо ин восита зиёд намудани дороиҳои бонкҳои тиҷоратӣ;

- аз ҳисоби даромадҳои иловагӣ ташкили фондҳои махсус барои кам кардани меъёри фоизи қарзҳои пешниҳодшаванда, ки фарқияти он аз ҳисоби ин фонд пӯшонида мешавад.

Адабиёт

1. Ашуров Н. Пул, қарз, бонк / Н. Ашуров. - Душанбе: Матбуот, 2011. - 254 с.
2. Бэр Х.П. Секьюритизация активов: секъюритизация финансовых активов - инновационная техника финансирования банков; пер. с нем. Ю.М. Алексеева, О.М. Иванова. - М.: Волтерс Клувер, - 2006. - 624 с.
3. Дастурамали №176 «Дар бораи тартиби танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ», №55 аз 24 майи с. 2022. - 22 с.
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон». Қонуни амалкунанда. Санаи қабул 28 июни соли 2011, №722. - 64 с.
5. Николова Л.В. Секъюритизация банковских активов в современных реалиях национальной и кредитной системы России /Л.В. Николова, А.Р. Омельяненко// Научно-технические ведомости СПбГПУ. Экономические науки - №4(199). - 2014. - С. 127-137.
6. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, банди 5.3 “Бахши молиявӣ”. - 89 с.
7. Стратегияи сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, Душанбе, - 2020. - 11 с.
8. Аҳадов, И. Қ. Роҳҳои имконпазири коҳиш додани хавфи дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза / И. Қ. Аҳадов, А. М. Мирзоев // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 4-2(34). – P. 98-106. – EDN UXKZNB.
9. Хайрзода, Ш. Қ. Арзёбии хавфҳои муосири бонкӣ ва таъсири онҳо ба сифати дороиҳо / Ш. Қ. Хайрзода, И. Қ. Аҳадов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 1(35). – P. 21-30. – EDN JLFBMM.

ЗНАЧЕНИЕ ТАРИФНЫХ СТАВОК В СИСТЕМЕ СТРАХОВЫХ УСЛУГ

Гулмуродзода Р.Г. – к.э.н., доцент кафедры налог и страхования Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республики Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/14. тел:__907511201. E-mail: robiyamoh@inbox.ru.

В статье представлены сущность и состав тарифных ставок и их роль в страховании. Страховой тариф (брутто - ставка) - ставка страховой премии определяется от общей страховой суммы, на основании которой рассчитывается страховая премия. Отмечается, что страховой тариф в основном состоит из нетто-ставки, предназначенной для формирования страхового фонда, выплат и иных выплат обязательств страховщика, покрывающих расходы страховщика. Подчеркивается, что в условиях рыночной экономики страховая организация рассчитывает размер страховой премии, или, страховой взнос, который страхователь уплачивает страховщику.

Ключевые слова: тарифные ставки, страховая премия, нетто-ставка, нагрузка, страховые услуги, страховой фонд, страховые отношения.

АРЗИШИ СТАВКАХОИ ТАРИФӢ ДАР СИСТЕМАИ ХИЗМАТРАСОНИИ СУҒУРТА

Гулмуродзода Р.Г. – номзади илмҳои иқтисод, дотсенти кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисодии Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов, 64/14. тел: 907511201. Почтаи электронӣ: robiyamoh@inbox.ru

Дар мақола моҳият ва таркиби ставкаҳои тарифӣ ва нақши онҳо дар суғурта оварда шудааст. Тарифи сугурта (меъёри умумй) - меъёри мукофоти сугурта аз руи маблағи умумии суғуртае, ки дар асоси он мукофоти суғурта ҳисоб карда мешавад, муайян карда мешавад. Қайд карда мешавад, ки тарифи суғурта асосан аз нетто-меъёр иборат аст, ки барои ташаккули фонди суғурта, пардохтҳо ва дигар ӯҳдадориҳои суғуртакунанда, ки хароҷоти суғуртакунандаро мепӯшонад, пешбинӣ шудааст. Таъкид мешавад, ки дар шароити иктисоди бозаргонӣ ташкилоти суғурта маблағи мукофоти суғурта ё ҳаққи суғуртаеро, ки суғурташаванда ба суғуртакунанда пардохт менамояд, хисоб мекунад.

Калидвожаҳо: меъёрҳои тарифӣ, мукофоти суғуртавӣ, нетто-меъёр, сарборӣ, хизматрасонии суғурта, фонди суғурта, муносибатҳои суғуртавӣ.

THE IMPORTANCE OF TARIFF RATES IN THE SYSTEM OF INSURANCE SERVICES

Gulmurodzoda R.G. – Ph.D., Associate Professor, Department of Tax and Insurance, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimova street, 64/14. Tel: 907511201. E-mail: robiyamoh@inbox.ru

The essence and composition of tariff rates and their role in insurance are presented in the article. Insurance rate (gross - rate) - the rate of the insurance premium from separate types of the total insurance sum, on the basis of which the insurance premium is calculated. It is emphasized that in the conditions of the market economy, the insurance organization calculates the size of the insurance premium, or, as they say, the insurance membership fee, which the insurer pays to the insurer.

Key words: tariff rate, insurance premium, net rate, loading, insurance services, insurance fund, insurance relations.

Одним из основных способов обеспечения финансовой устойчивости системы страхования и формирования страхового рынка в современных условиях является, прежде всего, научное обоснование, полный и правильный расчет страховых тарифов.

Актуарные расчёты (Acturial Accounting) – математические и статистические исследования способов образования страховых тарифов по видам страхования, страховых резервов. Методология актуарных расчётов основана на теории вероятности, теории больших чисел, использовании математической статистики, демографических исследований, финансовой математики.

Основы теории актуарных расчётов как отрасли науки были заложены в XVIII в. работами Э. Галлея, Д. Граунта, Я. де Витта. В это же время такие крупные математики, как Л. Эйлер, Э. Дювильяр, Н. Фусс, С. Лакруа, А. Депарсье разрабатывали теории актуарных расчётов.

Размер тарифных ставок напрямую связан с общим размером страховой премии, что влияет на долю ВВП страны.

По данным источника Swiss Re Institute (2023 г.): «Мировое страхование: взбудоражено и не поколеблено». Общий объем страховых премий к ВВП по странам мира в 2022 году выглядит следующим образом:

Казахстан 0,8%, Россия 0,9%, Турция 1,5%, Польша 2,2%, Китай 3,9%, Норвегия 4,0%, Австралия 4,2%, Германия 5,9%, Канада 8,0%, Италия 8,0%, Япония 8,2%, Нидерланды 8,5%, Швеция 9,3%,Великобритания 10,5%, Дания 10,9%, США 11,6% [13].

Действующее законодательство о системе страхования допускает разработку единых требований для всех ее участников по расчету страховых тарифов, установление единой государственной политики по надзору за страховым рынком и единому контролю за страховой деятельностью. С другой стороны, страхование жизни обеспечивает сохранение имущества застрахованного на случай страхового случая и считается одним из источников внутренних инвестиций в экономику страны.

Из вышеизложенного следует, что подготовка тарифов по страхованию жизни и разработка мер по их эффективному использованию считаются одним из актуальных вопросов развития данной отрасли.

Состав и структура цен страховых услуг определяются спецификой страхования. Прежде всего, цена страховых услуг или страховой тариф является средством распределения убытков и включает в себя следующие элементы: долю тарифа, необходимую для возмещения убытков, и часть тарифа для покрытия расходов на проведение страховых услуг. отдельный договор страхования. Наступление страхового случая (и, соответственно, возникновение ущерба) носит случайный и вероятный характер, поэтому разница между средней суммой фактического (расчетного) размера ущерба может быть низкой или высокой. Поэтому тариф должен включать премию за риск. Распределение ущерба различное (локальное) в каждой страховой организации, поэтому страховой тариф рассчитывается только на застрахованных лиц, предметы, ущерб и т.п. В связи с тем, что ущерб рассредоточен во времени и пространстве (то есть неопределенности наступления страхового случая), определенная часть страхового тарифа должна быть направлена на создание специального страхового резерва.

В свою очередь, основой страхового тарифа является эквивалентность (равенство), суть которого состоит в том, что страховая организация может обеспечить страховой выплаты в случае общей накопленной суммы, и эти условия должны быть предусмотрены на момент составления договор страхования. Кроме того, необходимо оплатить расходы на содействие деятельности страховой организации, но они покрываются за счет прибыли страховой организации. В дальнейшем с помощью научно обоснованных расчетов страховых тарифов будет осуществляться правильное обеспечение оптимального объема страхового фонда как необходимого условия дальнейшего развития страхового рынка.

Составляющими страхового тарифа являются следующие.

- размер страховой премии;

- критерии страховой взнос в страховании состоят из отдельного вида, совокупности видов страхования или вообще застрахованных объектов.

Доля страховых премий по всем видам страхования в ВВП составила 0,32% (27 млн.долл). В свою очередь, страховой взнос в страховании жизни на душу населения составляет 0,104. Доля премий по страхованию жизни в ВВП составила 0,01% (0,85 млн.долл). В свою очередь, страховой взнос в страховании жизни на душу населения увеличилось до 0,104 [6. С. 14].

Расчет тарифной ставки осуществляется путем актуарных расчетов. Совокупность критериев формирует страховой тариф. Страховой тариф (брутто-ставка) представляет собой ставку страховой премии отдельного вида от общей страховой суммы, на основании которой рассчитывается страховая премия.

Страховой тариф представляет собой, по сути, нетто-ставку, которая предназначена для формирования страхового фонда, платежей и иных выплат обременений страховщика, покрывающих расходы страховщика. В целом ставка страховой премии рассчитывается нормативным инструментом, или страховым взносом, который страхователь уплачивает страховщику.

Отсюда страховой тариф или брутто-ставка – это ставка страховой премии по конкретному виду страхования. По сути, страхователь заранее платит страховщику премию за страховую защиту.

Страховой тариф формируется в основном из нетто-ставки и дополнительной нагрузки.

$$Т_б = Т_н / 100 – f ; \quad (1)$$

здесь (%) – доля нагрузки в составе валовой ставки.

Нетто-ставка страхового тарифа по страхованию жизни на оставшиеся годы жизни до срока, указанного в договоре, или возраста, указанного в договоре, либо в случае смерти застрахованного в зависимости от условий обеспечения равенства между участников страхования, доходность от суммы инвестиционного резерва, с одной стороны, и размера суммы, подлежащей выплате, с другой стороны, по всем договорам страхования, заключенным в соответствии с действующими условиями. Нетто-ставка по сути является частью основной структуры брутто-ставки. Нетто-ставка составляет 90% от брутто-ставки, которая используется для формирования страховых резервов и выплаты страховки в случае наступления страхового случая. Расходы страховщика на стимулирование деятельности не принимаются на основе нетто-ставки.

Нагрузка изначально направлено на покрытие расходов страховщика на страховую деятельность, в том числе на реализацию мер по снижению страхового риска. Нагрузка установлена на покрытие расходов, в том числе доля нагрузки составляет 10% от нетто-ставки.

Следовательно, нагрузка — это величина, на которую брутто-ставка отличается от нетто-ставки, и это один из наиболее влиятельных факторов (часть нетто-ставки) на страховой тариф.

Основная причина заключается в том, что расчет критериев определения необходимо проводить с учетом высокого уровня инфляции. В то же время спрос на этот вид страхования отсутствует. Страхование жизни составляет основную часть страхового рынка во всех развитых странах, его доля составляет от 41% до 81% общей страховой премии. В Республике Таджикистан его доля составляет 3% [11].

Как отмечает П. Дж. Гафуров, в Республике Таджикистан единовременный членский взнос по страхованию жизни для мужчин и женщин до 30 лет сроком на 5 лет по ставке 3%, в Душанбе мужчины - 0,855 сомони и женщины - 0,859 сомони. (на основе таблицы) составляет [6. С. 76].

На основе тарифных ставок страховая компания составляет и применяет тарифную политику. Тарифная политика – это комплекс мер по разработке и внедрению тарифных ставок, обеспечивающих приемлемость и привлекательность для страховщика и страхователя [9. С. 103-107].

Определены роль и размер налоговой ставки для развития страхования, в том числе страхования жизни. Способ привлечения населения к страховым услугам предлагается

следующими способами. Обоснование частичных членских взносов и платежей в бюджет страны применительно к курсу доллара к евро, если они стабильны, прибавление процентной ставки к уровню инфляции, позиции страховщиков должно производиться с учетом уровень инфляции страны в случае выплаты страховых тарифов по договору жизни.

Доля премий по страхованию жизни в ВВП составляет 0,032% (1,838 млн.сомони или 0,5 млн.долл). В свою очередь, страховой взнос по страхованию жизни на одного гражданина Таджикистана составляет 0,07 доллара. Сравнение статистических данных показывает, что доля страхования жизни в ВВП Республике Таджикистан очень низкое.

Таким образом, в развивающихся экономических условиях основной проблемой страховых компаний является неумение рассчитывать тарифные ставки в соответствии с правилами актуарных расчетов и другие проблемы, низкий уровень страховых знаний населения связан с недоверием к деятельности страховых компаний, что является причиной нестабильного финансового положения и невыполнения своих обязательств.

Литература

1. Закон РТ «О страховой деятельность» аз 23 июля 2016г., №1349.
2. Ахвледиани Ю.Т.Страхование / Ю.Т.Ахвледиани.– М.: ЮНИТИДАНА,2013. – 543 с.
3. Васюкова, Л. К. Страхование : учебное пособие / Л. К. Васюкова, Ж. И. Лялина,Н. А. Мосолова, В. А. Останин. – Владивосток : Изд-во Дальневост. федерал. ун-та,2017. – 185 с.
4. Васюкова Л.К., Останин В.А. Страхование: методологические подходы к раскрытию сущности / Л.К.Васюкова, В.А.Останин // Вестник ХГАЭП. – 2011.- № 6 (57). –С.35-37.
5. Департамента страхового надзора при НБТ за 2022год. Режим доступа 30.08.2023_Sharh_solonai_2022.tj.pdf.pdf
6. Гафуров П.Д. Актуарне расчеты в страховании жизни: монография / П.Д. Гафуров. - Душанбе: тип. ТГФЭУ, 2021. - 157 с.
7. Страхование: учебник / ред. Ю. Т. Ахвледиани, В. В. Шахов. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Юнити-Дана, 2017. 511 с.
8. Шаропов Н. О страховом рынке Республики Таджикистан и о термине «сугурта». Мачаллаи “Иктисодиёти Точикистон”. - Душанбе, 2018. - 154 с.
9. Шихов А.К. Страхование. Учеб.Пособие для вузов.–М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.- 431 с.
10. Цибульский В.А. Актуарные расчеты: Учебное пособие. «Финансы и кредит»/ Цибульский В.А. – 2-е изд. – Казань: Изд-во «Юниверсум», 2010. – 101с.
11. https:// ru.wikipedia/wiki/ Страхование, https:// www.info.org/en/ Pyuschih n/ekonomicheskoe-soderzhanie- -strahovoy-rynok-i-ego-strukturu.
12. https:// ru.wikipedia/wiki/ Страхование, https:// www.info.org/en/ Pyuschih n/ekonomicheskoe-soderzhanie-/2014/October/
13. Swiss Re Institute (2023): “World Insurance: stirred and not shaken”. Доступно: https://www.swissre.com/dam/jcr:0e365e0b-cb43-4c35-a72a-db4fb4a0ea51/2023-07-10-sri-sigma-worldinsurance-en.pdf
14. Мукимов, К. М. Формирование и использование инфляционных процессов как фактор социально-экономического развития / К. М. Мукимов // Финансово-

экономический вестник. – 2019. – № 2(18). – С. 32-37. – EDN IYOJPK.

МАВҚЕИ СУҒУРТА ДАР СОХТОРИ ИНСТИТУТСИОНАЛИИ ИҚТИСОДИЁТ

Муминзода А. – Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи фаъолияти гумрукӣ. суроға: 734067, ҶТ, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. тел: +992 110074646. E-mail: muminov-abdukarim@mail.ru

Халифазода Ҷ.Б. - н.и.и., ассистенти кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 000022336. E-mail: Khalifazoda96@mail.ru

Дар мақола самтҳои асосии институтсионалии соҳаи суғурта барои ташаккул ва рушди иқтисоди миллӣ мавриди омузиш қарор гирифтааст. Гуфта шулааст, ки суғурта қисми ҷудонашавандаи ҳар низоми иқтисодиву иҷтимоии ҷамъият, ки тибқи коидаҳои иқтисоди бозорӣ амал мекунад. Мураккабӣ ва бисёрпаҳлуии ин падидаи иқтисодӣ, ки таърихи тӯлонии рушдро паси сар кардааст, мавриди таваҷҷуҳи илмӣ ва амалии бисёре аз мутахассисон қарор гирифтааст.

Инчунин дар мақолаи мазкур ба ҷанбаҳои гуногуни ташкили фаъолияти суғуртавӣ диққати таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ дода шудааст. Масъалаи асосии методологии таҳқиқи он тавзеҳи моҳияти суғурта чун зуҳуроти иқтисодии махсус мебошад.

Калидвожаҳо: суғурта, рушди иқтисодиёт, ташаккули хизматрасониҳои суғуртавӣ, институти суғурта, институтсионалии иқтисодиёт, бозори суғурта, принсипҳои суғурта.

РАСПОЛОЖЕНИЕ СТРАХОВАНИЯ В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ ЭКОНОМИКИ

Муминзода А. – Таджикский государственный финансово-экономический университет Таджикистана, кандидат экономических наук, доцент кафедрой таможенной деятельности Адрес: 734067, РТ, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14 Тел: +992 110074646, E-mail: muminov-abdukarim@mail.ru

Халифазода Дж.Б. - к.э.н. ассистент кафедры налог и страхования Таджкиского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 000022336. E-mail: Khalifazoda96@mail.ru

В статье рассматриваются основные институциональные направления страховой отрасли для формирования и развития национальной экономики. Говорят, что страхование является неотъемлемой частью любой социально-экономической системы общества, действующей в соответствии с правилами рыночной экономики. Сложность и многогранность этого экономического явления, оставившего за собой долгую историю развития, привлекли научное и практическое внимание многих специалистов. Также в данной статье особое внимание уделяется теоретическим и практическим исследованиям различных аспектов организации страховой деятельности. Основной методический вопрос исследования заключается в объяснении сущности страхования как особого экономического явления.

Ключевые слова: страхование, развитие экономики, формирование страховых услуг, институт страхования, институциональная экономика, страховой рынок, принципы страхования.

THE POSITION OF INSURANCE IN THE INSTITUTIONAL STRUCTURE OF THE ECONOMY

Muminzoda A. – Tajik State Financial and Economic University of Tajikistan, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Customs Activities Address: 734067, RT, Dushanbe, st. Nakhimova 64/14 Tel: +992 110074646, E-mail: muminov-abdukarim@mail.ru

Khalifazoda J.B. - c.e.s. assistant at the Department of Taxation and Insurance Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe siti, Nakhimov street 64/14. Phone: 000022336. E-mail: Khalifazoda96@mail.ru

The article examines the main institutional directions of the insurance industry for the formation and development of the national economy. They say that insurance is an integral part of any socio-economic system of society, acting in accordance with the rules of the market economy. The complexity and versatility of this economic phenomenon, which has left behind a long history of development, have attracted the scientific and practical attention of many specialists. Also, this article pays special attention to theoretical and practical research of various aspects of the organization of insurance activities. The main methodological issue of the study is to explain the essence of insurance as a special economic phenomenon.

Key words: insurance, economic development, formation of insurance services, insurance institution, institutional economics, insurance market, insurance principles.

Дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 таъкид шудааст, ки “барои татбиқи сенарияи индустриалию инноватсионӣ ҳамчун варианти бештар имконпазир шароитҳо пурра фароҳам оварда шудаанд. Ин “имконият медиҳад, ки ҳангоми ташаккулдиҳии равишҳои иноватсионӣ дар ҳалли масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, тақвият бахшидан ба заминаи институтсионалии рушд, такмилдиҳии низоми ҳуқуқӣ ва тақвияти ҳифзи ҳуқуқҳои молу мулкӣ, аз ҷумла моликияти зеҳнӣ, шароит барои афзоиши ҳам сармоягузориҳои хусусию дохилӣ ва ҳам мустақими хориҷӣ муҳайё месозад”. Дар такмилу пойдории заминаи институтсионалии рушди иҷтимоивау иқтисодии мамлакат институти суғурта нақши муҳим мебозад. Зеро пайваста бо рушди муносибатҳои низоми иқтисоди бозорӣ алоқаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле серқираву мураккаб гашта вобаста афзудани номуаяйниҳо ва шиддат гирифтани таъсири омилҳои сифати беруна дошта фаъолияти корхонаҳо, субъектҳои гуногуни иқтисоди, хонаводаҳо, аҳоли бо хавфу хатарҳои гуногун рӯ ба рӯ мегарданд. Пайваста бо гармшавии табиат ва вайрон шудани мувозинати экологӣ хавфҳои марбут ба офатҳои табии зиёд мешавад. Бо сабаби рушди ғайрихаттӣ гирифтани рушди иқтисоди ҷаҳонӣ ва иқтисоди милии кишварҳои олам, борло гирифтани сифати ноустувории рушди онҳо сатҳи таъсири омилҳои беруна ба тарҳи рушди субъектҳои хоҷагидори иқтисодиёти мамлакатамон шумораи хавфу хатарҳову таҳдиҳо ба амниячти иқтисодӣ низ зиёд мегардад. Барои ҳивзу эмин ва паст кардани зарари эҳтимолӣ аз ин таҳдиду хавфҳо субъектҳои иқтисодӣ маҷбур мешаванд, ки ба кӯмаку дастгирии ниҳоди сӯғӯрта, ташкилотҳои суғуртавӣ муроҷиат кунад ва ё фондҳои махсус ташкил кунад.

Бояд такид намуд, ки суғурта қисми ҷудонашавандаи ҳар низоми иқтисодиву иҷтимоии ҷамъият, ки тибқи коидаҳои иқтисоди бозорӣ амал мекунад. Мураккабӣ ва бисёрпаҳлуии ин падидаи иқтисодӣ, ки таърихи тӯлонии рушдро паси сар кардааст,

мавриди таваҷҷуҳи илмӣ ва амалии бисёре аз мутахассисон қарор гирифтааст. Ҷанбаҳои гуногуни ташкили фаъолияти суғуртавӣ ҳамеша дар маркази диққати таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ қарор хоҳанд дошт. Масъалаи асосии методологии таҳқиқи он тавзеҳи моҳияти суғурта чун зуҳуроти иқтисодии махсус мебошад.

Дар корҳои назариявии бахшида ба шарҳи моҳияти суғурта ду равиши асосиро ҷудо кардан мумкин аст: равиши категории иқтисодӣ ва институтсионалӣ. Дар адабиёти илми иқтисод ҷанбаи категорӣ бартарӣ дорад. Баҳсҳои илмии солҳои охир асосан дар атрофи таъини мавқеи суғурта дар низоми муносибатҳои иқтисодӣ сурат мегирифтанд. Дар умум эътироф шудааст, ки суғурта ин низоми ҳифзи манфиатҳои молумулкии субъектони хоҷагидору шаҳрвандон ҳангоми фарорасии оқибатҳои муайян мебошад. Аз миёни теъдоди зиёди тадқиқоти илмии суғурта асари олими рус В.Б. Гомеллро махсус қайд кардан мумкин аст, ки баёнгари равиши иқтисоди сиёсист. Бар асоси ин равиш суғурта маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ мебошад ва зимнан шакли молию пулии онҳо таъкид карда мешавад. Ин равиш дар адабиёти иқтисодии ватанӣ тавзеъ ёфтааст.

Равиши дигар мазмуни падидаи иқтисодии мазкурро аз нуқтаи назари институтсионалӣ шарҳ медиҳад. Дар ин равиш, пеш аз ҳама сохтори институтсионалӣ, аниқтараш сохтори ташкилии низоми суғурта таҳқиқ карда мешавад. Моҳиятан, суғурта чун маҷмӯи субъектҳо ва объектҳои муносибатҳои суғуртавӣ, мақомоти назорат, – суғуртакунандагон, фондҳои гуногуни суғурта ва ғайра муаррифӣ мешавад. Дар асари олими иқтисоддони дигари рус И. Ю. Юргенс «низоми миллии суғурта» чун мафҳуми институтсионалӣ, ҳамчун маҷмӯи субъектони суғурта, объектҳои суғурта ва фондҳои пулӣ, ки бо ҳам тавассути муносибатҳои вобаста ба пешниҳоди ҳимояи молиявии манфиатҳои молумулкии шахсони ҳуқуқӣ ва алоқамандand, баррасӣ карда мешавад. Мафҳумҳои дар адабиёти илмӣ қабулшудаи «институти хос», «сармоягузори институтсионалӣ» таърифу тавсифи аниқ надоранд. Аз ибтидо шакли институтсионалии муносибатҳои суғуртавӣ эътироф мегардад, вале хосияти институтсионалии худи суғурта баррасӣ карда намешавад. Ин маънои нодида гирифтани назарияи институтсионалиро надорад. Таҳқиқи назарияи бозори суғурта дар асоси назарияи тағйироти институтсионалӣ дар асарҳои А. А. Тсиганов инъикос ёфтааст, ки ӯ дар натиҷаи таҳқиқи сохтори институтсионалии суғурта назарияи рушди институтсионалии бозори суғуртаро собит кард. Дар корҳои бисёре аз муҳаққиқон ватанӣ низ равиши институтсионалӣ истифода шуда, зикр карда шудааст, ки суғурта институти бозории рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат ва минтақаҳои он мебошад, ки рушди устувор ва пайдарҳами равандҳои такрористеҳсолро таъмин мекунад .

Тавзеҳи моҳияти суғурта ҳамчун институти хоси иқтисодӣ, таҳқиқи асосҳои институтсионалии фаъолияти суғурта ва таъмини институтсионалии танзими он имкон медиҳанд, ки сохтори ин фаъолият дақиқтар муайян ва механизми самарабахши танзими он барои таъмини рушди устувори бозори суғуртаи кишвар коркард карда шавад.

Набудани заминаи меъёрии ҳуқуқии комплексӣ, танзими молиявии муассир, зерсохтори зарурӣ ва институтҳои бозори молиявӣ, чораҳои дастгирии рақобат, ҳавасмандсозии додугирифти технология ва тақвияти “шаффофии” бозорҳо ва ғайра сабабгори душвориҳо дар дигаргунсозии низоми иқтисодии Тоҷикистон шуданд. Тағйироти институтсионалӣ оид ба ташкили заминаи меъёрии лозима, сохтани механизму институтҳо ташкили сохтори институтсионалии зарурироро дар миқёси иқтисоди миллӣ ва ҳам бахшҳои алоҳидаи он таъмин мекунанд. Ба ибораи дигар, рушди низоми иқтисодӣ танҳо дар сурати мавҷуд будани таъмини институтсионалии дахлдор мумкину ҷоиз аст.

Методологияи институтсионалӣ дар таҳқиқи бисёре аз падидаҳои иҷтимоию иқтисодӣ истифода шудааст. Ба ғайр аз назарияи иқтисодӣ, дар чандин соҳаи тадқиқоти илмӣ истилоҳоти институтсионалӣ, аз ҷумла ибораи «таъмини институтсионалӣ» фаъолона истифода карда мешаванд. Аммо то охир ин истилоҳ тавзеҳу шарҳи пурраи худро наёфтааст. Дар корҳои илмии нашршуда таҳти ибораи умумии «таъмини институтсионалӣ» механизмҳои интиқоли иттилоот, сохтори ташкилӣ, заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, институтҳои дахлдор, низоми институтсионалӣ фаҳмида мешаванд. Вале таърифи муфассалу асосноки ин мафҳум вуҷуд надорад. Дар натиҷаи таҳлили тасаввуроти гуногун оид ба мазмуни таъмини институтсионалӣ чор равиши асосиро муайян кардан мумкин аст:

- равиши ташкилӣ, ки ҷанбаи сохторию амалии муносибатҳои иқтисодиро шарҳ медиҳад;
- равиши фармонӣ, ки дар шакли идораи давлатӣ ифода меёбад,
- танзими давлатӣ, ташкили дастгирии давлатӣ, танзими меъёрӣ;
- афзорӣ, ки дастгирии иттилоотию таҳлилии фаъолияти субъектҳои низоми иқтисодиро дар назар дорад;
- ба ном детерминизми институтсионалӣ, ки дар доираи он мафҳумҳои «институтҳо», «маҳдудиятҳои институтсионалӣ», «сохтори институтсионалӣ», «муҳити институтсионалӣ», «ҷадвали институтсионалӣ», «ислоҳоти институтсионалӣ» ва мисли инҳо истифода бурда мешаванд.

Ба фикри мо, ҳеч яке аз ин равишҳо дар алоҳидагӣ мазмуну шаклҳои таъмини институтсионалиро шарҳ намедиҳад ва онҳо дар алоқамандӣ метаворанд дар таъминоти институсионлӣ хидмат намоянд Бо вуҷуди ин ки ин нуқтаҳои назар дар адабиёти илмӣ ба таври ҷудогона ва мухтор арзи вуҷуд доранд, онҳо аслан ҳамон як падидаанд, ки аз ҷиҳатҳои гуногун таҳқиқ карда шудаанд. Дар умум, ба назари мо таъмини институтсионалиро дар ҷанбаҳои зерин тасвир кардан мумкин аст:

ҷанбаи назариявӣ-методологӣ;

ҷанбаи сохторӣ-функсионалӣ;

когнитивӣ (иттилоотӣ-ташкилӣ).

Хамин тариқ, таҳқиқи таъмини институтсионалӣ ба маънои васеъ ҷанбаҳои абстракт, амалӣ ва ҳам когнитивиро дар назар дорад. Ба маънои маҳдуд таъмини институтсионалӣ вобаста ба вазифаҳои гузошташуда ва соҳаи тадқиқот, дар яке аз шаклҳои номбаршуда тасвир карда мешавад. Таъмини институтсионалӣ шарти зарурии рушди ҳама гуна зуҳуроти иҷтимоӣ-иқтисодӣ мебошад. Пайдоиш ва рушди баъдии он, ҳосил кардани шакли устувори он дар сурати мавҷуд будани таъмини институтсионалии дахлдор имкон дорад. Ташаккули низоми самарабахши танзими фаъолияти суғурта ба таъмини институтсионалии дахлдор вобаста аст, ки тадқиқи он дар сатҳҳои абстракт (назариявӣ-методологӣ), амалӣ (сохторӣ-функсионалӣ) ва когнитивӣ (иттилоотӣ-ташкилӣ) зарур мебошад.

Адабиёт

1. Ашуров Ғ.Д. Таҳлили вазъи муосири бозори хизматрасониҳои суғуртавии Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ғ.Д. Ашуров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми II. - 2021. - №2. - С. 87-93.

2. Ашуров Г.Д. Перспективы развития системы оказания страховых услуг в Республике Таджикистан / Г.Д. Ашуров, З.С. Султонов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. - 2020 - №4/2 (34) - С. 202-206.

3.Мирсаидов А.Б. Институциональное обеспечение государственного регулирования страхового предпринимательства в Таджикистане / А.Б. Мирсаидов, Ш. Шамсуллозода // Евразийский союз ученых. Серия: экономические и юридические науки. - 2021. - №12(93). - С. 49-55.

4. Шавкунова И.С. Институциональные технологии: теоретический анализ /И.С. Шавкунова// Тенденции и проблемы в экономике России: теоретические и практические аспекты: материалы Всерос. науч.-практ. конф., 23 марта 2017 г. / под ред. С.А. Курганского. - Иркутск: Изд-во БГУ, 2017. - 293 с.

5. Пузыревский А.С. Антиконкурентные соглашения и недобросовестная конкуренция / А.С. Пузыревский. - М.: Проспект, 2015. - 288 с.

6. Сплетухов Ю.Л. Место и роль государства в организации страхования в современных условиях /Ю.Л. Сплетухов // Финансы. -2000. - №10. - С. 39-41.

7. Факеров Х.Н. Некоторые особенности становления системы электронной коммерции в Республики Таджикистан / Х.Н. Факеров, Д.С. Комилов // Вестник Таджикского национального университета, - 2019. - №4 (29). - С. 8-1

8. Давлатзода, Қ. Қ. Самтҳои асосии дастгирии давлатии рушди кластерҳои Пахтакорӣ дар минтақаҳои кишвар / Қ. Қ. Давлатзода, Ҷ. Б. Халифазода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 1(35). – P. 68-76. – EDN NHUFIJ.

9. Убайдуллоев, Ф. К. Иртиботи мутақобилаи субъектҳои муносибатҳои молиявӣ ва ташаккули рафтори молиявии хонаводаҳо / Ф. К. Убайдуллоев, Б. Э. Бобомуродов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 3(27). – P. 74-83. – EDN HZDDEX.

10. Бобомуродов, Б. Э. Самтҳои дастгирӣ ва танзими давлатии устувории захираҳои молиявии хонаводаҳо / Б. Э. Бобомуродов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 2(26). – P. 112-122. – EDN AQQBNC.

МУШКИЛОТИ ИСТИФОДАБАРИИ ИҚТИСОДОРИ СОДИРОТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Давлатшоева З.М. – н.и.и., дотсенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова64/14. тел. 93-404-43-32

Дар мақолаи мазкур таваҷҷӯҳи асоси ба хусуиятҳои хоси истифодабарии иқтидори содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти таъсири он ба рушди иқтисодӣ ва ташаккули саноати коркарди кишвар равона шудааст. Муаллиф истифодабарии иқтидори содиротии кишварро ҳамчун ҷузъи таркибии иқтидори истеҳсолии кишвар мавриди таҳлил ва арзёби қарор додааст. Дар мақола таъкид мегардад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои канданиҳои фоиданок барои ташаккул ва рушди саноати коркарди ба содирот нигаронидашуда мебошад. Истифодабарии самараноки иқтидори содиротии кишвар дар доираи низоми гумрукии содирот ва кокард дар ҳудуди гумруки имконпазир аст.

Калидвожаҳо: ҳамгироии иқтисодӣ, иқтисодиёти ҷаҳон, иқтидори содиротӣ, содирот, рақобатпазирӣ, тақсимоти байналмилалии меҳнат, воридотивазкунанда**.**

ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Давлатшоева З.М. – к.э.н., доцент кафедры мировой экономики Государственный университет финансов и экономики Таджикистана. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14. тел. 93-404-43-32

В данной статье основное внимание сосредоточено на особенностях использования экспортного потенциала Республики Таджикистан с учетом его влияния на экономическое развитие и формирование перерабатывающей промышленности страны. Автор анализирует и оценивает использование экспортного потенциала страны как составляющей производственного потенциала страны. В статье подчеркивается, что Республика Таджикистан обладает ресурсами для формирования и развития экспортно-ориентированной обрабатывающей промышленности страны. Использования экспортного потенциала Республики Таджикистан возможна в рамках таможенные режима экспорта и переработка на таможенной территории.

Ключевые слова: экономическая интеграция, мировая экономика, экспортный потенциал, экспорт, конкурентоспособность, международное разделение труда, импортозамещение.

PROBLEMS OF USING THE EXPORT POTENTIAL OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN MODERN CONDITIONS

Davlatshoeva Z.M. – c.e.s., Associate Professor, Department of World Economy State University of Finance and Economics of Tajikistan. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Nakhimova street 64/14. tel. 93-404-43-32

This article focuses on the specifics of using the export potential of the Republic of Tajikistan, taking into account its impact on economic development and the formation of the country's processing industry. The author analyzes and evaluates the use of the country's export potential as a component of the country's production potential. The article emphasizes that the Republic of Tajikistan has the resources to form and develop an export-oriented manufacturing industry in the country. The use of the export potential of the Republic of Tajikistan is possible within the framework of the customs regime of export and processing on the customs territory.

Key words: economic integration, world economy, export potential, export, competitiveness, international division of labor, import substitution

Дар шароити муосири табдили бозорҳо ба низоми ягонаи ҷаҳонии фаъолияти самараноки низоми иқтисодии кишвар на танҳо ҳамчун усули ҳамкории иқтисоди миллӣ ба ҷаҳон, балки ҳамчун механизми муассири ташаккули афзалиятҳои рақобатии давлат дар арсаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад.

Қувваи пешбарандаи ба раванди такрористеҳсоли ҷаҳонӣ, инчунин ба системаи ҳамкории ҷаҳонии тиҷоратӣ ворид шудани иқтисодиёти миллӣ фаъолияти иқтисодии берунии субъектҳои хоҷагидор дар сатҳҳои гуногун мебошад.

Дар адабиёти иқтисодӣ мафҳуми иқтидори содиротӣ васеъ истифода шуда, он барои тавсифи вазъи кунунӣ ва хусусиятҳои тамоюли имконпазир ва дурнамои рушди объектҳои таҳқиқшаванда истифода мешавад. Ин истилоҳро дар сатҳи як корхонаи алоҳида ва ё гуруҳи корхонаҳо, дар сатҳи соҳаи мушаххас, дар сатҳи минтақавӣ, дар сатҳи системаи

иқтисодии кишвар умуман истифода бурдан мумкин аст. Барои муайян кардани моҳияти категорияи «иқтидори содиротии кишвар» муайян кардани андешаҳои қаблан дар адабиёт ташаккулёфта аз рӯи адолат аст.

Ба фикри мо, таърифи аз ҳама дурустро Савиновым Ю.А. ва Мигунов А.Ю. пешниҳод намудаанд. Тибқи ин мафҳум, иқтидори содиротӣ «қобилияти иқтисоди миллӣ, бахшҳо, соҳаҳо, корхонаҳо ва ширкатҳо барои истеҳсоли молу хизматрасониҳои дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазир бо истифода аз афзалиятҳои муқоисавии миллӣ ва бартариҳои нави рақобатӣ дар асоси дастовардҳои илм ва прогресси илмию техникӣ мебошад.» [4] Тибқи ин мафҳум, иқтидори содиротӣ маҷмӯи ягона, аз ҷумла захираҳои табиӣ, сармоя, захираҳои нақлиёту коммуникатсия, технология ва захираҳои меҳнатӣ буда, бевосита ба категорияи рақобатпазирӣ ва дурнамои рушди минбаъдаи минтақа ва умуман давлат алоқаманд мебошад.

Ба гуфтаи Сафаров Б.Г. дар шароити муосир таҳияи механизми илман асосноки содирот зарур аст, ки қадам ба қадам барои табдили боигариҳои миллати мо ба сармоя имконият фароҳам оварад [2]. Вазифаи асосӣ ҳангоми татбиқи амалии ин назария таваҷҷуҳи кишвар ба истеҳсоли молҳои рақобатпазир бо нигоҳ доштани қобилияти давлат, соҳа ё корхона дар фурӯши молу хадамот дар бозори ҷаҳонӣ мебошад. Ба ин васила, иқтидори содиротӣ ин имконияти кишвар, соҳаҳо ва корхонаҳои он дар истеҳсолу содироти молҳои қобили рақобат дар арсаи ҷаҳонӣ, бо истифода аз бартарии табиӣ, зерсохторӣ, истеҳсолӣ, инноватсионӣ аст.

Исабейли А.Р. моҳияти иқтидори содиротиро тавассути «призмаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷии кишвар» баррасӣ мекунад. Албатта, содирот ин берун овардани мол аз ҳудуди гумрукии давлат бе назардошти уҳдадориҳо оид ба реимпорт мебошад. Ин ифода, пеш аз хама, қонеъ гардондани талаботи аҳолӣ, инкишофи на танҳо соҳаи истеҳсолот, балки соҳаи истеъмолро низ нишон медиҳад, ки бо тартиби ба бозор баровардани маҳсулот чӣ дар бозори дохилӣ ва чӣ дар бозори хориҷӣ алоқаманд аст. [3]. Аз ин рӯ, мо чунин мешуморем, ки иқтидори содиротии кишвар ҳамчун як ҷузъи иқтидори иқтисодии миллӣ, ҳамчун ҷузъи муҳимтарини он муайян карда шавад. Категория иқтидори содироти имкони ҳамгироии системаи иқтисоди ватаниро бо фазои байналмилалии иқтисодӣ нишон медиҳад, ки бешубҳа, дар марҳилаи кунунӣ яке аз масъалаҳои мубрами рушди иқтисодии кишвар мебошад.

Ҳаминро қайд кардан бамаврид аст, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми элементҳои низоми даврии Менделев мавҷуд аст.

Вобатаста ба ин Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо барои таъмини рушди босуботи иқтисодиёти миллӣ, балки барои иштироки самаранок дар низоми тақсимоти байналмилалии меҳнат ба воситаи содирот дорои иқтидори зиёди захиравӣ ва истеҳсолӣ мебошад.

Дар паёми худ Асосгузори сулҳу ваҳдат Пешвои миллит, Президенти кишвар Эмомалии Раҳмон қайд кард, ки дар Тоҷикистон захираи сангҳои бинокорӣ, аз ҷумла мармару хоро фаровон аст, ки дар дохил ва хориҷи кишвар ба онҳо талабот зиёд мебошад.

Бо дарназардошти имкониятҳои зикршуда, пурра ба роҳ мондани истихроҷ ва коркарди онҳо, аз ҷумла сангҳои ороишӣ метавонад яке аз манбаъҳои афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, таъсиси ҷойҳои кории нав, зиёд намудани соди-роти маҳсулот ва дар маҷмӯъ, таъминкунандаи рушди иқтисоди кишвар гардад. [1].

Имрӯз рӯйхати онҳо хеле васеъ шудааст. Хамин тавр, то 40 хел ашьёи хоми минералӣ хосил карда мешавад. Аз зиёда аз 400 кон аллакай 100-тоаш кашф карда шуда,

ашьёи хоми пуркимат хосил карда мешавад. Тоҷикистон дорои захираҳои ғании об буда, захираҳои гуногуни маъданӣ (об) дорад, ки коркард ва азхудкунии онҳо масъалаи таъмини аҳолӣ бо оби маъдании аз ҷиҳати экологӣ тозаро ҳал мекунад.

Дар чунин шароити махсуси Тоҷикистон зарурати таҳлили муфассали сиёсати содиротӣ ба миён омада буд. Дар ҷои холӣ сохтани истеҳсолоти содиротӣ дар шароити номусоидии омилҳои истеҳсол, ба шумули мудирият дар шароити воқеии Тоҷикистон ғайримумкин аст. Аз ин ҷиҳат, гузориши масъалаи рушди афзалиятноки истеҳсолоти воридотивазкунанда босамартар аст, ин на танҳо барои эҳёи фаъолияти иқтисодии корхонаҳои азкормонда, балки барои ташкили заминаҳои пурэътимоди моддию техникӣ, касбию тахассусӣ ва идории гузариш ба рушди содиротӣ муҳим аст. Ин барои андӯхтани таҷрибаи такмилдиҳии сатҳи рақобатпазирӣ дар бозори дохилӣ, хусусан бо молҳои хориҷӣ ва ҷорисозии батадриҷи стандартҳои ҷаҳонӣ муҳим аст. Дар ниҳояти кор сиёсати воридотивазкунӣ метавонад ба сифати омили тавонои танаввуи иқтисод ва табдилёбии истеҳсолоти воридотивазкунанда ба истеҳсолоти рӯ ба содирот; барои густариш ва тағйир додани самтҳои ҷуғрофиёии содироти Тоҷикистон дар шароити танаввуи истеҳсол хидмат кунад.

Гуногунсозии сохтори иқтисодӣ бояд ба тавсеи ҳамкории ҳамаҷониба бо кишварҳои Осиё, Аврупо, ба Япония ва дигар кишварҳои мутараққӣ равона карда шавад.

Гуногунсозии иқтисод тағйиротҳои ҷиддии сохтори воридотро талаб мекунад. Воридоти таҷҳизоти технологӣ ва баъзе аз масолеҳе, ки дар Тоҷикистон истеҳсол намешаванд, зиёд кардан лозим аст. Илова ба ин, чунин гуногунсозӣ бе ҷорӣ кардани баъзе маҳдудиятҳои воридоти молҳое, ки ба барномаи гуногунсозии шомил карда мешаванд, ғайриимкон аст. Тағйир додани сохтори содирот бо тавсеи ҳудуди гуногунсозӣ ва татбиқи сиёсати воридотивазкунӣ имконпазир мегардад. Тоҷикистон барои амалӣ кардани гуногунсозии сохтории иқтисод ниёзманди ёрии техникӣ ва молиявии кишварҳои мутараққӣ мебошад. Дар ин маврид бахшҳои хусусӣ ва давлатии Россия, Хитой, Аврупо, Япония, Туркия ва дигар кишварҳои мутараққӣ метавонанд саҳмгузор бошанд. Таҷҳизоти технологии истеҳсоли ин кишварҳо барои Тоҷикистон заминаҳои зарурӣро барои васеънамои иқтидори содироти кишвар дар дурнамои миёнамуҳлат фароҳам меоваранд. Хеле муҳим аст, ки ҳангоми тезонидани равандҳои истифодабарии иқтидори содироти бо суръати баланди омодасозии коргарону мутахассисони баландихтисос таъмин гарданд.

Ин пеш аз хама дар хусусиятҳои сифатии сохтори молии содироти кишвар зоҳир мегардад. Дар махсулоте, ки ба бозори хориҷӣ бароварда мешавад, ашьёи хом ва молҳои сатҳи пасти коркад бартарӣ доранд. Маҳсулоти тайёр кисми ками хачми умумии содиротро ташкил медихад. Самаранокии савдои берунӣ асосан аз ҳисоби мунтазам зиёд кардани ҳаҷми содирот, на такмили технологии раванди истеҳсолот (ва мутаносибан даромаднокии он) ба даст оварда мешавад.

Иқтидори оби Тоҷикистон низ ҳаҷми захираҳои гидроэнергетикиро муайян мекунад, ки ҷумҳурӣ дар ин замина пас аз ИМА ва Русия дар ҷои сеюм қарор дорад.

Вобаста ба ин Президенти кишвар Эмомалии Раҳмон дар паём таъкид намуд Тоҷикистон яке аз давлатҳои дорои захираҳои бузурги истеҳсоли неруи барқи аз лиҳози экологӣ тоза мебошад.

Чунонки борҳо таъкид кардаам, ҳоло 98 фоизи барқ дар неругоҳҳои барқи обӣ истеҳсол карда мешавад ва аз рӯйи ин нишондиҳанда, яъне фоизи истеҳсоли «энергияи сабз» кишвари мо дар ҷаҳон ҷойи шашумро ишғол менамояд. [1].

Бояд қайд кард, ки истеҳсоли баркӣ аз нигоҳи экологӣ тоза ва бо нархи арзон барои истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазири содиротӣ заминаҳои мусоидро фароҳам меоварад. Дар ин замина мақомоти гумрук тавассути баргузор намудани семинари илмӣ-амалӣ мазмун ва моҳияти низоми гумрукии коркард дар ҳудуди гумрукӣ ва имтиёзҳои дар доираи низоми гумрукии содирот муайян гардидаро ба субектҳои фаъолияти иктисодии хориҷӣ мефаҳмонад. Ин имконияти васеъро барои бунёди корхонаҳои коркарди саноатии ба содирот нигарондашударо фароҳам оварда ба афзоиши содироти маҳсулотҳои дорои арзиши баланди иловашуда ва рушди амалиётҳои толлингӣ мусоидат менамояд. Шарикони хориҷиро барои сармоягузории мустақим ва сандуқӣ, воридоти технологияи муосир ва менеҷмети байналмилалиро ба бахши содиротии иқтисоди миллии кишвар ҳавсманд менамояд.

Соҳаи асосии иқтисодиёти Тоҷикистон кишоварзӣ буда, қисми зиёди маҳсулоти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистонро истеҳсол мекунад. Дар охири солҳои 90-ум майдони умумии заминҳои корам дар Тоҷикистон 812 ҳазор гектарро ташкил дод, ки 688 ҳазор гектараш заминҳои обӣ мебошад. ДарТоҷикистон холо хам пахта зироати асосӣ мебошад. Дар соли 1998 чамъоварии умумии пахтаи хом кариб 400 хазор тонна (аз ҷумла кариб 60 хазор тоннааш навъхои махсусан пуркимати махиннах) ё кариб 130 хазор тонна нахи пахтай хушсифатро ташкил дод. Иқтидори пахтакорӣ ва коркарди маҳсулоти пахта хеле калон буда, маҳсулоти асосии содиротии кишварро ташкил медиҳад, ки зиёда аз 150 миллион доллярро ташкил додааст.

Дар Тоҷикистон дар 9 соҳаи саноат 1628 корхона фаъолият мекунад. Аз 10 корхонаи саноати металлургӣ заводи алюминии Тоҷикистон, ки иқтидори лоиҳавии солонааш 514 ҳазор тонна профили металлӣ дорад, дар ин соҳа авлавияти баландтарин маҳсуб мешавад. Дар саноат комбинати калони гидрометаллургии ҶШС «Тамохуш»-и Исфара низ мавкеи мухимро ишгол мекунад. Зиёда аз 100 корхонаи кишвар асоси саноати сабукро ташкил медихад, ки дар онхо навъхои асосии махсулот матоъ ва маснуоти бофандагии аз шоҳӣ, пахтагин ва баъзе навъхои пашм, инчунин либос, пойафзол, галантерея ва маснуоти чини мебошад.

250 корхонаи саноати хурокворй ба се гурух барои сайёҳон, кӯҳнавардон, лижаронҳо Тоҷикистон сарзамини имкониятҳои номаҳдуд аст. Дар як сол зиёда аз 300 рузи офтобй мавчуд аст ва ин ба шумо имкон медихад, ки на танхо дар фасли бахор ва тобистон, балки дар тирамох хам дар кухсор саёхат кунед ва зимистон барои лижаронй вакти хеле хуб аст.

Тавре мебинед, Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтидори кофии содиротӣ буда, бо роҳандозии дуруст ва самараноки сиёсати содиротӣ сатҳи зиндагии шаҳрвандони моро хеле беҳтар кардан мумкин аст. — хурокворй, гушту шир ва нонпазй, ки равган, маргарин, нушокихои спиртй, консерв, тамоку, оби минералй истехсол мекунанд, таксим карда шудааст.

Гардиши савдои хориҷии Тоҷикистон дар соли 2023 ба 8 миллиарду 328,9 миллион доллар афзоиш ёфт, ки ин баландтарин нишондодиҳанда дар тамоми таърихи истиқлолият маҳсуб мешавад.

Ин нишондод нисбат ба соли 2022 13,9 фоиз ё 1 миллиарду 019,4 миллион доллар зиёд шудааст. Содироти мол дар ин давра ба 2 миллиарду 448,8 миллион доллари амрикоиро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2022 14,3 фоиз, ё 306,8 миллион доллари амрикои афзоиш ёфтааст.

Дар сохтори содироти кишвар ҳиссаи металлҳои қиматбаҳо (71 гурӯҳи молӣ) – 46,6 фоиз, маъданҳои фоиданок – 15,4 фоиз, нахи пахта ва маснуоти он – 10,2 фоиз,

алюминийи аввалия ва маҳсулоти аз он тайёршуда – 6,1 фоиз, кувваи электр — 4,5 фоиз, дигар металлхои нимкимат (сурма) — 4,4 фоиз, махсулоти хочагии кишлок — 1,9 фоиз, тачхизоти электр —. 1,4 фоиз, цемент — 1,4 фоиз, либосхои гуногун — 1,6 фоиз ва махсулоти химиявии гайриорганикӣ инчунин маҳсулоти сурбу металлхои сиёх ва дигар молхо — 1 фоизро ташкил дод.

Дар натиҷаи таҳлили самаранокии фурӯши маҷмӯи маҳсулоти содиротии кишвар метавон ба хулосае омад, ки нигоҳ доштани сатҳи ҳозираи рақобатпазирии молҳои ватанӣ кишварро ба аутсайдери иқтисодиёт ва савдои ҷаҳонӣ табдил медиҳад,табиати ашёи хомии содирот ва воридоти ба истеъмолкунанда нигаронида шуда нигоҳ дошта мешавад.

Барои ноил шудан ба ҳадафи таъсиси иқтисоди хеле муассир, чандир ва қобили қабул ба инноватсионии ватанӣ, ки ба иқтисоди ҷаҳонӣ ҳамчун шарики баробар-ҳуқуқ шомил хоҳад шуд, ҳоло зарур аст, ки сиёсати иқтисодии хориҷии кишварро ба истифодаи аз афзалиятҳои мавҷудаи рақобатӣ ба таъмин намудани дарачаи баланди ракобатнокӣ ва ва паст кардани арзиши аслии маҳсулот равона созем.

Вазифаи асосии имрӯза муайян кардани иқтидори содиротии ниҳонии соҳаҳои Тоҷикистон дар баробари ҳалли мушкилоти дар ин кор омӯхташуда мебошад, муносибати маҷмӯӣ ба ин ҷанбаҳо барои ноил шудани содироти кишвар ба нишондиҳандаҳои мусбӣ мусоидат мекунад ва ба саноати коркард имкон медиҳад,ки маҳсулотҳои муосирро барои таъмини рақобатпазирии миллӣ истеҳсол намояд.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баМаҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.12.2022 [манбаи электронӣ]. URL:http://president.tj/node/13739 (санаи мурочиат: 13.12.2023;

2. Сафаров Б.Г. Рыночные механизмы реализации экспортного потенциала РТ: автореферат–Душанбе, 2004.-22с;

3. Озерова Д.И. К вопросу об экспортном потенциале в структуре эконо-мического потенциала агропромышленного комплекса // Сибирский научный сбор-ник: экономические науки, Сборник научных трудов. Новосибирск, 2018. С. 59-71;

4. Савинов Ю.А., Мигунов А.Ю. Государственная финансовая поддержка экспорта в России // Российский внешнеэкономический вестник. 2018. № 5 сс. 30-37, № 6. С. 46-55.

5. Содиков, М. С. Особенности развития торгово-экономических отношений Республики Таджикистан в рамках ШОС / М. С. Содиков, С. Б. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № 2(26). – С. 62-70. – EDN NKMYHK.

6. Содиков, М. С. Экономическая интеграция Центроазиатских стран в рамках интеграционного объединения ШОС / М. С. Содиков, Ф. Х. Фародов // Финансово-экономический вестник. – 2020. – № 1(21). – С. 47-54. – EDN MBHLLD.

7. Сафаров, Б. Г. Ташаккули фазои мезоиқтисодӣ ҳамчун омили рушди минтақаҳои кишвар дар шароити ҷаҳонишавӣ / Б. Г. Сафаров // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 2(26). – P. 35-43. – EDN ZAFACG.

8. Махшулов, С. Ҷ. Равандҳои идоракунии осебпазирии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон / С. Ҷ. Махшулов, М. Ҳ. Ҷулиев // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 4(28). – P. 147-155. – EDN WMELWI.

9. Сулаймонзода, Ш. Ф. Фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ҳамчун воситаи асосии татбиқи стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии ТОҶИКИСТОН / Ш. Ф.

Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 4(24). – P. 129-137. – EDN CZAWOI.

МАСЪАЛАҲОИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ НАЗОРАТИ ГУМРУКӢ

Давлатов Ф.С. - муаллими калони кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, телефон: 90210868. fareedoon_ds@mail.ru

Мамадбекова Н.А. - устоди калони кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова64/14.Тел: 937130304

Дар мақола масъалаҳо ва тадбирҳои ҳуқуқии танзимкунандаи назорати гумрукиро муайян ва алоқаи мустаҳками он бо барасмиятдарории гумрукӣ исбот карда мешвад.

Муаллиф бар он ақида аст, ки масъалаҳои такмили фаъолияти гумрукиро мақомоти гумрук дар чаҳорчӯбаи тавсияҳои Созмонҳои байналмилалӣ ҳаллу фасл мекунад. Чунончи, созмонҳои байналмилалӣ ифодагари ғояҳои муосири назорати гумрукӣ (инноватсионӣ, холисона, боэътимод будани назорати гумрукӣ ва ҳамкорӣ) мебошанд ва технологияи расмиёти гумрукиро бо истифода аз як қатор принсипҳо пешниҳод мекунанд, ки дар мақола оварда шудаанд.

Калидвожаҳо: фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, назорати гумрукӣ, барасмиятдарории гумрукӣ, сарҳади гумрукӣ, шаклҳои назорати гумрукӣ, молу воситаҳои нақлиёт, санадҳои байналмилалӣ.

ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ

Давлатов Ф.С. - старший преподаватель кафедры таможенного дела Таджикского государственного финансово-экономического университета. Телефон: 90210868; fareedoon_ds@mail.ru

Мамадбекова Н.А. - старший преподаватель кафедры таможенного дела Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14.Телефон: 937130304

В статье исследованы вопросы международно-правового регулирования таможенного контроля и обоснована его тесная практическая взаимосвязь с таможенным оформлением.

Автор считает, что таможенные органы решают вопросы совершенствования таможенного дела в рамках рекомендаций международных организаций. Так, международные организации выражают современные принципы таможенного контроля (инновационность, объективность, достоверность таможенного контроля и сотрудничество) и предлагают технологию таможенного контроля на их основе.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, таможенный контроль, таможенное оформление, таможенная граница, формы таможенного контроля, товары и транспортные средства, международные акты.

ISSUES OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF CUSTOMS CONTROL

Davlatov F.S. - Senior Lecturer of the Department of Customs Affairs of the Tajik State University of Finance and Economics. Phone: 90210868; fareedoon_ds@mail.ru

Mamadbekova N.A. - Senior Lecturer of the Department of Customs Affairs of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: 937130304

The article examines the issues of international legal regulation of customs control and substantiates its close practical relationship with customs clearance.

The author believes that customs authorities resolve issues of improving customs affairs within the framework of recommendations of international organizations. Thus, international organizations express modern principles of customs control (innovation, objectivity, reliability of customs control and cooperation) and offer customs control technology based on them.

Key words: foreign economic activity, customs control, customs clearance, customs border, forms of customs control, goods and vehicles, international acts.

Назорати гумрукӣ ва барасмиятдарории гумрукӣ аз равандҳои муҳими расмиёти гумрукӣ ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти иқтисоди хориҷӣ мебошанд. Ҳамаи молу воситаҳои нақлиёте, ки аз сарҳади гумрукӣ интиқол дода мешавад, мавриди барасмиятдарории гумрукӣ ва таҳти назорати гумрукӣ қарор мегирад. Бар ҳамин асос, барасмиятдарории гумрукӣ амалҳои таҳти низоми муайяни гумрукӣ ҷойгир намудани молу воситаҳои нақлиёт ва анҷоми амали ин низомро дар бар мегирад. Инчунин, барасмиятдарории гумрукӣ амалҳои шахсони мансабдори мақомоти гумрук аст, ки барои таъмини риояи қонунгузории амалкунанда ва тартиби муқарраршудаи интиқоли молу воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур мебошанд.

Аслан назорати гумрукӣ ва барасмиятдарории гумрукӣ ба ҳамдигар алоқаи мустаҳкам доранд ва яке бе дигаре буда наметавонад, чунончи, пешниҳод намудани ҳуҷҷатҳои зарурӣ ба мақомоти гумрук ҳатман мавриди тафтиш қарор дода шуда, азназаргузаронии молу воситаҳои нақлиёт низ иҷро карда мешавад. Барасмиятдарории гумрукӣ ҳам бидуни назорати гумрукӣ кори беҳуда аст.

Мақомоти гумрук масъалаҳои такмили фаъолияти гумрукиро дар чаҳорчӯбаи тавсияҳои Созмони умумиҷаҳонии гумрукӣ (СУГ) ҳаллу фасл мекунанд. Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи содагардонӣ ва ҳамоҳангии расмиёти гумрукӣ санади муҳимтарини СУГ мебошад, ки соли 1973 дар Киото қабул шудааст. Таҳрири нави Конвенсияро кодекс (низомнома)-и байналмилалии гумрук донистан мумкин аст, ки ба эҷоди шароити зарурӣ баҳри рушди тиҷорати пурсамари берунӣ, аз ҷумла тавассути содагардонию ҳамоҳангсозии расмиёти гумрукӣ равона шудааст.

Мақомоти гумрук дар фаъолияти худ санадҳои меъёрии ҳуқуқии гуногун, аз қабили санадҳои байналмилалӣ, қонунҳои миллӣ ва санадҳои зерқонунии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба раҳбарӣ мегиранд.

Конвенсияи Киото ифодагари ғояи муосири назорати гумрукӣ (инноватсионӣ, холисона, боэътимод будани назорати гумрукӣ ва ҳамкорӣ) мебошад, зеро технологияи расмиёти гумрукиро бо истифода аз принсипҳои зерин пешниҳод мекунад:

- гузариш ба системаҳои автоматикунонидашудаи назорат ва барасмиятдарории гумрукӣ тавассути интиқоли электронии маълумот;
- истифодабарии ҳуҷҷатҳои электронӣ;
- ҷорӣ кардани системаи идораи таваккал;

- муайян кардани тартиби дақиқ ҳангоми татбиқи технологияи назорат ва барасмиятдарории гумрукӣ (аз ҷумла қоидаи равзанаи ягона) ва ҳангоми баҳсҳое, ки дар рафти ин амалҳо (расмиёт) ба миён меоянд;

- таъсиси системаи иттилоотии дастраси ҳамагон оид ба қонунгузории гумруки барои ҳама ширкаткунандагони фаъолияти иқтисодии хориҷӣ.

Ҷорикунии ин принсипҳои инноватсионии технологӣ, ки ба таҷрибаи ҷаҳонӣ асос меёбанд, ба мақомоти гумрук имкон медиҳад, ки таъсири омили инсониро ҳангоми тасмимгирии оид ба назорати гумрукӣ коҳиш диҳад, суръати гузаронидани расмиёти назорати гумрукӣро афзояд, вақти назорати гумрукӣ ва барасмиятдарориро кам ва самаранокии кори мақомоти гумрукро баланд кунад.

Таъмини меъёрии ҳуқуқии назорати давлатӣ, тартиби ташкил ва баргузории он дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ҳангоми амалисозии назорати давлатӣ» мустаҳкам шудааст. Аммо таҳлили банди 4-и моддаи 1 ин қонун, ки соҳаи истифодаи онро муқаррар мекунад, аз баъзе хусусиятҳои назорати гумрукӣ гувоҳӣ медиҳад, ки ба навъи ашё, асосҳои санҷиш, муҳлату даврабандии санҷишҳо, огоҳинома дар бораи гузаронидани санҷиши ғайринақшавии сайёр дахл доранд. Онҳо мумкин аст бо қонунҳои дигар ҳам муқаррар шаванд ва ин комилан дуруст аст, зеро назорати гумрукӣ аз навъҳои дигари назорати давлатӣ фарқияти ҷиддӣ дорад.

Предмети санҷиши назорати давлатӣ дар доираи қонуни мазкур фаъолият (амал, беамалӣ)-и шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ мебошад. Предмети назорати гумрукӣ гуногунрангтар аст. Мутобиқи қисми 1-и моддаи 13 Кодекси гумрук назорати гумрукиро шахсони мансабдори мақомоти гумрук нисбати объектҳои зерин мегузаронанд:

- мол ва воситаҳои нақлиёте, ки аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол дода ва тибқи талаботи Кодекси гумрук декларатсия карда мешаванд;
- декларатсияи гумрукӣ, ҳуҷҷату маълумоте, ки пешниҳод карданашон тибқи қонунгузории гумрук пешбинӣ шудааст;
- фаъолияти шахсон, ки бо интиқоли мол аз сарҳади гумрукӣ, амалҳо дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ алоқаманданд, инчунин фаъолияте, ки дар доираи расмиёти алоҳидаи гумрукӣ амалӣ карда мешавад;
- шахсоне, ки аз сарҳади гумрукӣ убур мекунанд.

Қонун «Дар бораи ҳимояи ҳуқуқи шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ҳангоми амалисозии назорати давлатӣ» танҳо як усули назорат - гузаронидани санҷишро муқаррар мекунад. Мақомоти гумрук якчанд шакли назорати гумрукиро истифода мебаранд, ки бо усулу воситаҳои гуногун гузаронида мешаванд. Санҷишҳои нақшавӣ, мутобиқи қонуни мазкур на бештар аз як маротиба дар се сол гузаронида мешаванд. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин муҳлатро барои назорати гумрукӣ муқаррар намекунад ва ин табиист. Аз рӯи вақт назорати гумрукӣ ба назорати пешакӣ (дар сурати декларатсиякунии пешакӣ), ҷорӣ (барои молу воситаҳои нақлиёти ворид ва содиршаванда), баъдӣ (баъди иҷозати мол) тақсим мешавад. Зимнан даври чорабиниҳои назорат танҳо барои назорати баъдӣ маҳдуд карда шудааст.

Мазмуни назорати гумрукӣ бинобар моҳияту тартиби гузаронидани он сохти мураккаб дорад. Дар моддаи 407 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дах шакли назорати гумрукӣ муқаррар шудааст, ки онҳо шакли мурофиавии иҷрои чорабиниҳои назоратиро ташкил медиҳанд.

Ҳар шакли назорати гумрукиро чун расмиёти мустақили маъмурӣ баррасӣ кардан мумкин аст, ки бо вазифаю предмети хос, тартиби махсуси гузаронидан, маҷмӯи ҳуқуқу уҳдадориҳои мақомоти гумрук ва шахсони тафтишшаванда тавсиф меёбанд.

Аз лиҳози моҳияти ҳуқуқии худ ин шаклҳои назорат якранг нестанд. Масалан, тафтиши ҳуҷҷату маълумот, азназаргузаронии гумрукӣ, муоинаи гумрукӣ, тафтиши маркировкаи мол бо маркаҳои махсус, азназаргузаронии гумрукии бино ва ҳудуд, санҷиши гумрукӣ чорабиниҳои санҷишӣ буда, ҳангоми он мувофиқати объекти назорат ба талаботи қонунгузории гумрук тафтиш карда мешавад. Маҳз ҳамин гурӯҳи шаклҳои назорати гумрукӣ бо предмети танзими низомномаҳои маъмурӣ фаро гирифта мешавад.

Шаклҳои дигари назорати гумрукӣ аз чорабиниҳои санҷишӣ фарқ доранд. Масалан, асоси гирифтани тавзеҳот, пурсиши шифоҳиро тадқиқи ягон маълумот ё гирифтани маълумоти иловагӣ, ки барои гузаронидани назорати гумрукӣ лозим аст, ташкил медиҳад.

Шакли мушаххаси назорати гумрукӣ ҳаҷми гуногуни амалҳои маъмурии дар ҷараёни он иҷрошаванда ва мувофиқан, тафсилоти гуногуни танзими ҳуқуқии онро муайян мекунад. Чӣ қадаре ки шакли назорати гумрукӣ мураккабтар бошад, ҳамон миқдор меъёрҳои танзимкунандааш бештаранд. Масалан, барои шаклҳои оддитарини назорати гумрукӣ - пурсиши шифоҳӣ (моддаи 409 Кодекси гумрук), гирифтани тазеҳот (моддаи 410 Кодекси гумрук), мушоҳидаи гумрукӣ (моддаи 411 Кодекси гумрук) фақат як ё ду банди кӯтоҳи моддаи Кодекси гумрук ҷудо карда шудааст, ки моҳияташонро шарҳ медиҳанд. Тафсилоти бештари тарзи гузаронидани онҳо шарҳ дода нашудааст.

Ба шаклҳои дигари назорати гумрукӣ дар қонунгузорӣ диққати бештар дода шудааст. Масалан, танзими меъёрии тафтиши маркировкаи мол бо маркаҳои махсус, дар онҳо мавҷуд будани нишонаҳои ҳаммонандсозӣ (моддаи 415 Кодекси гумрук) шаш банд, азназаргузаронии бино ва ҳудуди он (моддаи 417 Кодекси гумрук) ҳафт бандро дар бар мегирад.

Аксарияти санадҳои ҳуқуқии муқарраркунандаи тартиби татбиқи шаклҳои алоҳидаи назорати гумрукиро мақомоти гумрук бо ташаббуси худ қабул мекунад, ки ин аз аҳамияти амалии танзими якхелаи чорабиниҳои назоратӣ аз ҷониби мақомоти гумрук гувоҳӣ медиҳад. Ҳамзамон азназаргузаронии гумрукӣ (моддаи 412 Кодекси гумрук), тафтиши маркировкаи мол бо маркаҳои махсус, дар онҳо мавҷуд будани воситаҳои ҳаммонандсозӣ (моддаи 415 Кодекси гумрук) аз доираи меъёрэҷодкунии мақомоти гумрук берун мондаанд.

Назорати гумрукӣ дар минтақаҳои назорати гумрукӣ гузаронида мешавад, ки тибқи талаботи моддаи 403 Кодекси гумрук, инчунин дар маҳали ҷойгиршавии шахсони мансабдори мақомоти гумрук вобаста ба иҷрои вазифаҳои хизматиашон, дар маҳали ҷойгиршавии мол, воситаҳои нақлиёт ва ҳуҷҷатҳои фарогири маълумот дар бораи онҳо, аз ҷумла ба шакли электронӣ, гузаронида мешавад.

Номгӯю мундариҷаи санадҳои меъёрии ҳуқуқиеро, ки тартиби омодасозӣ ва гузаронидани назорати гумрукӣ ва арзёбии истифодаи воситаҳои техникии назорати гумрукиро танзим мекунанд, мақомоти гумрук ҳамеша вобаста ба талаботи ташкилӣ, технологӣ ва иқтисодӣ нав мекунад.

Масалан, дар фармоиши Хадамоти гумрук таҳти № 384 аз 12 сентябри соли 2007 «Дар бораи тасдиқ кардани дастурамали истифодаи техникии воситаҳои техникӣ», фармоиши Хадамоти гумрук аз 17 ноябри соли 2008 таҳти № 645 «Дар бораи тасдиқ кардани Нишондоди методӣ оид ба ташкилу гузаронидани санҷиши ҳолати техникӣ ва истифодаи воситаҳои техникӣ» тартиби ташкил, тафтиш ва идоракунии истифодаи

воситаҳои техникӣ, дар фармоиши № 238 аз 24 апрели соли 2011 «Дар бораи тасдиқ кардани Дастурамали муваққатии амалҳои шахсони мансабдори мақомоти гумрук ҳангоми истифодаи системаи идораи таваккал» қоидаҳои асосии системаи идораи таваккал ва шартҳои татбиқи он муқаррар карда шудаанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки заминаи қонунгузории фаъолияти гумрукиро санадҳои байналмилалӣ, Кодекси гумрук, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои зерқонунӣ ва санадҳои мақомоти гумрук ташкил медиҳанд.

Самтҳои асосии фаъолияти гумрукӣ (танзими гумрукӣ; фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ бо истифода аз воситаҳои техникии назорати гумрукӣ; вазифаи фискалӣ; хизматрасонии давлатӣ ва иҷрои амалҳои назоратӣ; мусоидат ба равандҳои ҳамгироӣ ва ҳамкории байналмилалӣ) дар асоси принсипҳои қонуният, ошкорбаёнӣ, илмӣ, ахлоқ ва баробарии ҳама дар назди қонун, риояи ҳуқуқу озодиҳои конститутсионии шаҳрвандон, эҳтироми урфу одатҳои миллӣ ва динии онҳо сохта шудааст.

Ба ин васла, метавон хулоса кард, ки назорати гумрукии самаранок танҳо дар сурати иҷрои мақсадноки тамоми тадбирҳои таъмини назорати гумрукӣ, аз ҷумла тадбирҳои меъёрии ҳуқуқӣ имконпазир аст, ки мувофиқи он нақши асосиро меъёрҳои системаи идораи таваккал мебозанд, ки шахсони мансабдори мақомоти гумрук дар фаъолияти худ асос мекунанд.

Адабиёт

1. Конвенсияи байналмилалии содагардонӣ ва ҳамоҳангии расмиёти гумрукӣ (Конвенсияи Киото аз 18.05. 1973 (таҳрир аз 30.02. 2006).

2. Мираков Қ. М., Муминов А.Б., Шомудинов О.Д. Назария ва амалияи фаъолияти гумрукӣ. Китоби дарсӣ. - Душанбе: Матбааи “Баҳманрӯд”, 2020. – 470 с.

3. Нидоев П.Ф.., Орипов А.С.., Шоҳназари Х.Ғ. Ташкили назорати гумрукии мол ва воситаҳои нақлиёт (Васоити таълимӣ-методӣ) - Душанбе: «Ирфон», 2012. - 200 с.

4. Раҷабов Р.К., Ҳикматов С.И., Ҷабборов А.И., Раҷабова Н.Р. Ташкили назорати гумрукии мол ва воситаҳои нақлиёт. Дастури таълимӣ. –Душанбе: Матбааи «Сармад-Компания», 2018. – 230 саҳ.

5. Ҳасанов К. Ҳ., Мираков Қ. М. Мақомоти гумрук-гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир дар асри XXI. Душанбе: Нашриёти «Саданвора», 2008. – 288 саҳ.

6. Хушвахтзода, Қ. Х. Сиёсати давлатии дастгирии сармоягузории кишоварзӣ дар мамлакатҳои пешрафта / Қ. Х. Хушвахтзода, И. Р. Иброҳимов, Ф. Б. Сайдаҳмадов // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 2(22). – P. 14-20. – EDN UDQVPJ.

7. Намозализода, Ш. Н. Ҷанбаҳои назариявии ташаккули стратегияи рушди коркарди саноатии маҳсулоти кишоварзӣ / Ш. Н. Намозализода // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 1(25). – P. 143-150. – EDN POWTIP.

8. Тағоев, Ҷ. Ҳ. рушди инноватсияҳо дар хоҷагиҳо ва корхонаҳои минтақаи агросаноатии Кӯлоб / Ҷ. Ҳ. Тағоев, П. М. Саидов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 2(31). – P. 56-64. – EDN PGHVRP.

БОЗОРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Дембегиев М.С. – номзади илмҳои иқтисодӣ, ассистенти кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14.

Раҳимзода Ф.М. - ассистенти кафедраи фаъолияти биржавии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14.

Яке аз унсурҳои асосии низоми иқтисодиёти муосир рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар заминаи ҳамоҳангсозии он ба самтҳои афзалиятноки иқтисодӣ мебошад. Бинобар он дар мақола бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мавқеи он дар низоми иқтисодӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Муаллифон вазъи муосири бозори хизматрасониҳои бонкии ватаниро арзёбӣ намуда, афзалияти кортҳои пардохтиро, ҳамчун қисмати таркибии бозори хизматрасонӣ муайян намудаанд.

Калидвожаҳо: бозор, хизматрасонии бонкӣ, сармоягузорӣ, молияи корпоративӣ, кортҳои падохтӣ.

РЫНОК БАНКОВСКИХ УСЛУГ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Дембегиев М.С. - кандидат экономических наук, ассистент кафедры фондовой деятельности Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

Рахимзода Ф.М. - ассистент кафедры биржевой деятельности Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

Одним из основных элементов современной экономической системы является развитие рынка банковских услуг на основе его координации с приоритетными направлениями экономики. Поэтому в статье исследуется рынок банковских услуг Республики Таджикистан и его положение в экономической системе. Авторы оценили современное состояние отечественного рынка банковских услуг и определили приоритетность платежных карт как составляющей рынка услуг.

Ключевые слова: рынок, банковские услуги, инвестиции, корпоративные финансы, платежные карты.

BANKING SERVICES MARKET IN MODERN CONDITIONS

Dembegiev M.S. - candidate of economic sciences, assistant of the stock exchange department of the Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14

Rahimzoda F.M. - assistant of the stock exchange department of the Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14

One of the main elements of the modern economic system is the development of the banking services market on the basis of its coordination with the priority economic directions.

Therefore, the market of banking services of the Republic of Tajikistan and its position in the economic system are investigated in the article. The authors evaluated the current state of the domestic banking services market and determined the priority of payment cards as a component of the service market.

Keywords: market, banking services, investment, corporate finance, payment cards.

Масъалаҳои такмил ва ба талаботи иқтисоди бозорӣ мутобиқ намудани фаъолияти бонкҳо яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иҷтимоию иқтисодии ҳар як кишвар ба ҳисоб меравад. Зеро бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва хизматҳои гуногуни дар он пешниҳодшаванда ҷузъи амалиёти анъанавии тиҷорати бонкӣ мебошанд, ки ба зиёд кардани даромади бонкҳо ва қонеъ гардонидани ниёзҳои мизоҷон, бо мақсади рушди иқтисодиёти миллӣ, нигаронида шудаанд. Дар раванди ҳамгироии иқтисодиёти ҷаҳонӣ, дар шароити ҷаҳонишавии фаъолияти иқтисодӣ ва афзоиши фурӯши хизматрасониҳо дар кишварҳои пешрафта, омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонии хизматрасонии бонкӣ бо мақсади истифодаи он дар кишвари мо аҳаммияти хосса пайдо кардааст.

Идомаи мантиқии ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкиро аксари олимони соҳа ба он ақидаанд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ дорои сохтори мураккаб буда, фаъолияти бонкҳо дар ин бозор бо мушкилиҳои зиёде дучор мегардад. Дар ин хусус олими рус О.И. Лаврушин чунин қайд мекунад: “Танҳо дар натиҷаи омӯзиши амиқ ва таҳлили дурусти ин бозор бонк метавонад фаъолияти густурда ва самаранок дошта бошад”[2]. Дар баробари ин, А.М. Костерина чунин ақида дорад: “Пешниҳоди хизматрасониҳо бояд бо тарзу усули ба ҳар як бонк хос пешниҳод карда шавад” [1, 159].

Яъне, бонкҳо ҳангоми пешниҳоди маҳсулот бояд бозори хизматрасониҳоро ба таври зарурӣ таҳлил намуда, усулҳои махсуси худро истифода кунанд. Ҳар як бонк дар алоҳидагӣ тартиби муайяни пешниҳоди хизматрасониҳои худро бояд коркард намояд ва тибқи он амал кунад. Танҳо дар ин ҳолат бонк метавонад рақобатпазир бошад ва мавқеи рақобатнокии худро дар бозор ҳифз кунад. Дар шароити иқтисодиёти нақшавӣ ин мавзуъ амалан ба назар гирифта намешуд, зеро усули идоракунии низоми бонкии кишвар аксар вақт манфиатҳои муштариён ва бонкҳоро ба назар намегирифт. Гузариш ба иқтисоди бозорӣ мазмуни бонкҳоро ба сифати як намуди махсуси тиҷорат куллан дигаргун намуд. Аз ин хотир, мушкилоти ҷойдошта дар хизматрасониҳои бонкӣ мубрам арзёбӣ гардида, нақши бонкҳо дар баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо, ташкили бозори хизматрасониҳои бонкӣ, сифати хизматҳои расонидашуда ва доираи онҳо торафт зиёд гардида, консепсияи умумӣ доир ба фурӯши хизматрасониҳои бонкӣ ба мизоҷон рӯ ба рушд ниҳода истодааст [3].

Дар адабиёти иқтисодии миллӣ ва хориҷӣ як қатор мавод дар бораи масъалаҳои хизматрасонии бонкӣ, ки ба амалиёти қарзӣ, асъорию ҳисоббаробаркунӣ ва баҳодиҳии хавфҳои қарзию асъорӣ дахл доранд, ба нашр расонида шудаанд. Бинобар ин, омӯзиши тамоюлҳои асосии рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар кишварҳои пешрафта дар шароити ҳамгироии иқтисодӣ ва тамаркузи сармояи бонкӣ зарурати хосса пайдо менамояд. Таҷрибаи ҷаҳонии хизматрасониҳои бонкӣ, аз ҷумла пардохтҳо, тиҷорат дар соҳаи сармоягузорӣ, молияи корпоративӣ, идоракунии дороиҳо ва истифодаи технологияҳои бонкӣ то ҳол дар кишвари мо ба таври кофӣ омӯхта нашудааст.

Вобаста ба ин, хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ доираи анъанавии фаъолияти соҳибкорӣ буда, сарчашмаи муҳимтарини ҷалби захираҳои бонкӣ ва қонеъгардонии талаботи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба шумор мераванд. Дар иқтисодиёти

ҳар як кишвар низоми бонкӣ мақоми муайян ва махсусро ишғол намуда, дар ҷараёни фаъолияти худ имконияти самаранокии кори иқтисодиётро таъмин мекунанд. Имрӯз нақши бонкҳо дар ҳар як давлат боз ҳам рушд карда, вобаста ба он муҳиммияти хизматрасониҳои бонкӣ низ афзуда истодааст. Дар баробари ин, хизматрасониҳои собиқ такмил дода шуда, дар асоси онҳо хизматрасониҳои нав ба миён омада истодаанд. Аз ин ҷиҳат, мақсади асосии мо омӯхтани таҷрибаи ҷаҳонӣ дар ташаккул ва идоракунии сандуқи хизматрасониҳои бонкӣ ва роҳҳои истифодаи он дар фаъолияти бонкҳои кишвар маҳсуб меёбад. Вобаста ба муҳити институтсионалии бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз ҳама омили асосӣ талаботи муштариён мебошад. Аз ҳамин лиҳоз, зарурати ташкили як бозори фарогир шарти асосии ташкили дурусти он бо усулҳои инноватсионӣ мебошад. Дуруст қайд гардидааст, ки ҳаёти имрӯзаро бе хизматрасониҳои бонкӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Ғайр аз ин, бисёре аз хизматрасониҳои бонкӣ имконият медиҳанд, ки шахс вақт ва маблағи худро сарфа намояд.

Иқтисодиёти кишварҳои пешрафта ҳамчун низоме, ки дар он тақсимоти васеи меҳнат ва махсусгардонии субъектҳои иқтисоди бозорӣ ба таври зарурӣ амалӣ гаштаанд, тавсиф дода мешавад. Имрӯзҳо раванди ҷаҳонишавӣ ва фаъолгардонии фаъолияти иқтисодӣ хоси ҷомеаи ҷаҳонӣ ба шумор меравад. Тибқи таҳқиқоти А.С. Булатов [4, 167], ба хусусиятҳои муайянкунандаи иқтисоди муосири ҷаҳонӣ, тағйирот дар сохтори истеҳсолот ва истеъмолот аз ҳисоби афзоиш ёфтани нақши хизматрасониҳо, баланд шудани сатҳи маълумот, таваҷҷуҳи зиёд ба муҳити зист, иттилоотонии ҳаёти ҷамъиятӣ ва ҷаҳонишавии иқтисодиёт дохил мешаванд. Сохтори истеҳсолот ва маҷмуи маҳсулоти дохилии (ММД) ҷаҳонӣ бо тадриҷан афзудани ҳиссаи соҳаи хизматрасонӣ тавсиф дода мешавад. Дар солҳои 80-уми асри гузашта он 3,4 фоизи ММД-ро ташкил медод. Аз солҳои 2000-ум то инҷониб ҳиссаи он дар ММД-и ҷаҳонӣ пайваста афзоиш меёбад. Соли 2018 ин нишондиҳанда ба 54,92 фоиз баробар шуд. Ҳиссаи он аз ҳама зиёдтар дар ММД-и кишварҳои Макао ва Гонконг (мутаносибан 94,2 ва 88,5 фоизӣ) ва аз ҳама камтар дар ММД-и кишварҳои Гаити ва Яман (мутаносибан 13,49 ва 13,51 фоизӣ) мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, соли 2020 ин нишондиҳанда 42,1 фоизро ташкил дод.

Ҷадвали 1. - Нишондиҳандаҳои бозори кортҳои пардохти бонкӣ дар солҳои 2005-2020

Номгӯи нишондиҳандаҳо	Солҳо						Афзоиши мутлақ	Афзоиши нисбӣ, маротиба
	2015	2016	2017	2018	2019	2020		
Миқдори умумии кортҳои пардохтӣ (ҳаз. адад)	1446,1	1620,3	1694,1	1817,4	1344,5	3247,8	1801,7	1,2 мар
Банкоматҳо (адад)	762	799	685	678	878	1281,0	519	1,6 мар
Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд (адад)	1 564	1755	1381	1485	1813	1899	335	21,4%
Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ (адад)	650	700	1944	3014	3535	3811,00	3697	468 мар.
Шумораи умумии амалиёт (ҳаз. адад)	15695	16778	17644	21096	6005	7886,44	7808,56	2,1 мар
Ҳаҷми умумии	14426	15649	16925	19868	12598	36418,3	14956,2	1,5 мар

амалиёт (млн сомонӣ)								

Сарчашма: ҳисоби муаллиф дар асоси маълумотҳои https://www.nbt.tj/tj/payment_system/card_market.php

Дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз қисматҳои таркибии он низоми бозори корҳои пардохтӣ мебошад, ки дар доираи техникаву технологияҳои муосир дар ҳоли рушд қарор дошта, талаботи мизоҷонро дар сатҳи зарурӣ қонеъ мегардонад. Вобаста ба таҳлилҳои ҷадвали мазкур гуфтан мумкин аст, ки яке аз қисматҳои муваффақи бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин бозори кортҳои пардохтӣ мебошад, ки нишондиҳандаҳои он бамаротиб афзоиш ёфтаанд. Ҳамчун асос аз таҳлил ва муқоисаи маълумотҳои ҷадвали мазкур бармеояд, ки миқдори умумии кортҳои пардохтӣ агар дар соли 2015 1446,1 ададро ташкил намуда бошанд, пас ин нишондиҳанда бамаротиб афзоиш ёфта, дар соли 2020 3247,8 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 1,2 маротиба зиёд мебошад. Ҳамчунин, шумораи банкоматҳо бошад, соли 2015 762 ададро ташкил намуда бошад, ин нишондиҳанда дар соли 2020 1281,0 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 1,6 маротиба афзоиш ёфтааст. Терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои пешниҳоди пули нақд бошад, дар соли 2015 650 адад ва дар соли 2020 1899 ададро ташкил намудааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 21,4% афзоиш ёфтааст. Яке аз механизмҳои дигари бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ мебошанд, ки бамаротиб дар ҳоли зиёдшавӣ қарор доранд. Шумораи терминалҳои электронӣ дар нуқтаҳои савдо ва хизматрасонӣ агар дар соли 2018 650 ададро ташкил намуда бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 3811,0 адад расидааст, ки дар муқоиса ба соли 2015 4621 маротиба афзоиш ёфтааст.

Ҳамин тавр дар шароити бамаротиб зиёд гардидани талабот ба пули нақд зарурати рушди бозори кортҳои пардохтӣ, ҳамчун қисмати таркибии бозори хизматрасонӣ аз ҷониби ҳамаи бонкҳои тиҷоратӣ, мувофиқи мақсад мебошад. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки ҷиҳати қонеъ гардонидани талабот ба пули нақд масъалаҳои зерин ба инобат гирифта шаванд:

- ташкили инфрасохтори бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо назардошти истифодаи васеи техникаву технологияи муосир;
- вобаста ба имкониятҳои иқтисодии низоми бонкӣ марҳала ба марҳала ба ҳисоббаробаркуниҳои электронӣ гузаштан;
- истифодаи роҳҳои ҳавасмандгардонии мизоҷон дар заминаи истифодаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ.

Адабиёт

1. Kosterina, A.M. Banking / A.M. Kosterina. - 2nd ed., revised and enlarged. - M.: Yurayt Publishing House, 2014. – 159 pp.

2. Lavrushin, O.I. Banking: textbook / O.I. Lavrushin. - 2nd ed., revised and enlarged. - M.: Finance and Statistics, 2010. - 672 pp.

3. Вострухина, Т.Ю. Основные направления развития банковских услуг в регионах: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.10; [Место защиты: Гос. ун-т упр.]. - Москва, 2012. – 158 с.

4. Заернюк, В.М. Методологические основы институционального развития рынка банковских услуг: диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.10. [Место защиты: Российский государственный университет туризма и сервиса]. - Москва, 2014. – 167 с.

5. Муслихова, Т. Т. Механизми иқтисодии ташаккули рақобатпазирии ҳудудӣ / Т. Т. Муслихова // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 3(37). – P. 196-204. – EDN VVBOSS.

6. Убайдуллоев, Ф. К. Институт "финансового партнерства" в ретроспективе / Ф. К. Убайдуллоев // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № 4(28). – С. 107-115. – EDN GYHANP.

7. Аҳадов, И. Қ. Масъалаҳои актуалии ташаккули дороиҳои бонкӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / И. Қ. Аҳадов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 3(37). – P. 262-271. – EDN OSOZTI.

8. Махшулов, С. Ҷ. Механизмҳои асосии фаъолгардонии қарздиҳии низоми бонкӣ ба бахши воқеии иқтисодиёт / С. Ҷ. Махшулов, Б. Ахмедова // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 2(36). – P. 137-151. – EDN BYDSPR.

9. Раҳимзода, Ф. М. Асосҳои назариявии идоракунии молияи давлатӣ / Ф. М. Раҳимзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 2(26). – P. 173-178. – EDN ZCYMQI.

МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР ТАЪМИНИ БЕХАТАРИИ ИҚТИСОДӢ

Ҷумаев А. Қ. – номзади илмҳои иқтисодӣ., дотсенти кафедраи молия, бонк ва фаъолияти гумруки МД “Донишкадаи байналмилалии Хуҷанд”-и ДБССТ (ш.Хуҷанд, вилояти Суғд)

Дар мақола оиди аҳамияти мақомоти гумрук сухан рафта, вазифаҳои асосии онҳо дар таъмини бехатарии иқтисодии давлат таъкид шудааст. Тарзу воситаҳое, ки мақомоти гумрук манфиатҳои иқтисодии давлатро ҳимоя менамояд, баррасӣ карда мешаванд. Мафҳумҳо ва тадбирҳои тарифӣ ва ғайритарифии танзим дар асоси маълумоти омори пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: мақомоти гумрук, бехатарии иқтисодӣ, тадбирҳои танзими тарифӣ ва ғайритарифӣ.

ТАМОЖЕННЫЕ ОРГАНЫ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Джумаев А. К. - кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковской и таможенной деятельности «Худжандского международного университета» МУТПТ (город Худжанд, Согдийская область)

В статье речь идёт о значимости таможенных органов, а также выделяются их основные функции в обеспечении экономической безопасности государства. Рассматриваются способы и средства, с помощью которых таможенные органы защищают экономические интересы государства. Раскрываются понятия тарифного и нетарифного мер регулирования на основании предложенных статистических данных.

Ключевые слова: таможенные органы, экономическая безопасность, тарифные и нетарифные меры регулирования.

CUSTOMS AUTHORITIES IN ENSURING ECONOMIC SECURITY

Jumaev A. K. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Customs, State Institution “Khujand International Institute” IUTET (Khujand, Sughd region)

The article discusses the importance of customs authorities and highlights their main functions in ensuring the economic security of the state. The methods and means by which customs authorities protect the economic interests of the state are considered. The concepts of tariff and non-tariff regulatory measures are revealed based on the proposed statistical data.

Keywords: customs authorities, economic security, tariff and non-tariff regulatory measures.

Вазъияти бехатарии иқтисодии давлат дар рафти фаъолияти он, албатта, нақши калон мебозад. Барои фаъолияти муътадили мамлакат, истифодаи масъулиятнокии молия ва захираҳои миллӣ, рушди фаъол ва устувори иқтисодӣ, инчунин ҳифзи манфиатҳои иқтисодӣ дар доираи ҳамкориҳои байналмилалӣ зарур аст. Таъмини амнияти иқтисодии давлат гарави истиқлолияти он, фаъолияти пурсамари ҷомеа ва шароити субот мебошад. Азбаски иқтисодиёт яке аз самтҳои асосии давлат ба ҳисоб меравад, он баҳодиҳии устувории онро дар баробари таҳдидҳои эҳтимолии берунӣ ва дохилиро дар бар мегирад. Дар байни мақомоти давлатии иҷроия, ки фаъолияти иқтисодии хориҷии кишварро (минбаъд - ФИХ) идора мекунанд ва вазифаҳои муҳимтарини таъмини бехатарии иқтисодии давлатро иҷро менамоянд, мақомоти гумрук мавқеи асосиро ишғол менамоянд.

Аҳамияти мақомоти гумрук дар таъмини амнияти давлат сол то сол меафзояд. Ин ба вазъияти ба вуҷуд омадаи геополитикӣ, ки дар натиҷаи мушкилоти иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳам дар дохили кишвар ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ вобаста аст [2, 58].

Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳбарии бевоситаи фаъолияти гумрукиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ намуда, дар доираи масъулияти худ чунин вазифаҳоро иҷро менамояд:

- таъмини амнияти иқтисодӣ, ҳифзи манфиатҳои иқтисодии давлат, инчунин ягонагии ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- иштирок дар таҳия ва татбиқи сиёсати гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таъмини иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкориҳои байналмилалӣ оид ба масъалаҳои гумрукӣ;

- такмили қонунгузории гумрукӣ ва воситаҳои танзими гумрукии фаъолияти иқтисодӣ [8, 8].

Дар айни замон, Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар татбиқи манфиатҳои давлат дар соҳаи савдои хориҷӣ, нигоҳдории истеҳсолоти ватанӣ, пешгирии таҳдидҳо ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва ҷиноятҳо, инчунин пурра намудани қисми даромади буҷети давлатиро таъмин менамояд.

Вазифаи асосии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба ҷуз протектсионистӣ, фискалӣ мебошад. Пардохтҳо ва хироҷи гумрукӣ дар ғанӣ гардонидани қисми даромади буҷети давлатӣ аҳамияти калон доранд, ки инҳоро дар бар мегиранд [8, 451]:

– хироҷи гумрукӣ (барои додани шаҳодатномаи тахассусии мутахассиси барасмиятдарорандаи гумрукӣ, мушоияти гумрукӣ, барои нигаҳдории мол дар анборҳои мақомоти гумрук ва барасмиятдарории гумрукӣ);

- боҷҳои гумрукӣ;

-андозҳо (аксизҳо ва андоз аз арзиши иловашуда).

- пардохти махсуси гумрукӣ

Тибқи маълумотҳои омории Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, гардиши тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳҳои январ-декабри соли 2023 маблағи 8314,5 млн. доллари амрикоиро ташкил додааст, ки ин нишондод

нисбат ба ҳамин давраи соли 2022 ба маблағи 863,6 млн. доллари амрикоӣ ё 10,3 фоиз зиёд шудааст.

Аз маблағи умумии гардиши тиҷорат бо кишварҳои хориҷии дур, воридот 2 875,4 млн. долларро ташкил додааст, ки он нисбати ҳамин давраи соли 2022 ба маблағи 756,6 млн. доллари амрикоӣ ё 12,9 % зиёд мебошад.

Содирот 2434,3 млн. доллари амрикоиро ташкил додааст, ки ин нишондод нисбат ба ҳамин давраи соли 2022 ба маблағи 107 миллион доллари амрикоӣ ё 4,4 % афзоиш ёфтааст[8].

Ҷамъоварии пардохтҳои гумрукӣ ба шарофати кори мақсадноки Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин карда мешавад, ки беҳсозии истифодаи ташкили идоракунии хавфҳо, ташаккули технологияҳои иттилоотӣ ва истифодаи назорати бозпасиро дар бар мегирад.

Ҷадвали 1. - Натиҷаҳои умумии савдои берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (январ-декабри солҳои 2022-2024, млн.сомонӣ)

№	Нишондиҳандаҳо	соли 2022	соли 2023
1.	Содирот	2327,3	2434,3
2.	Воридот	5123,5	5880,1
	Ҳамагӣ	7450,9	8314,5

Сарчашма: сомонаи gumruk.tj

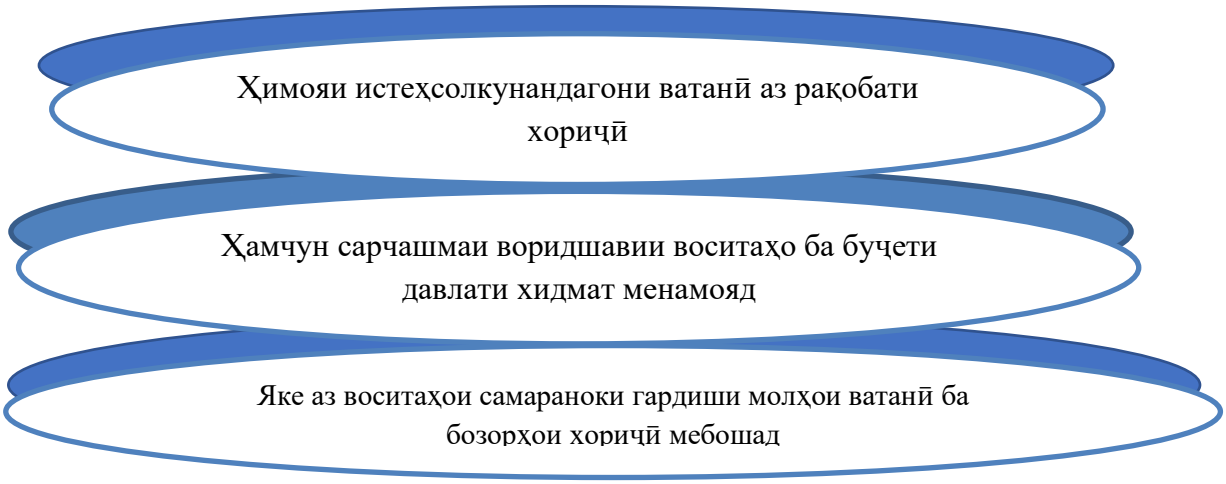
Тамоми роҳу воситаҳоеро, ки мақомоти гумрук амнияти иқтисодии кишварро кафолат медиҳанд ва манфиатҳои иқтисодии онро ҳимоя мекунанд, метавон ба ду гурӯҳ тақсим кард:

1. Роҳҳо ва воситаҳои танзими иқтисодии муносибатҳои тиҷорати хориҷии кишвар;
2. Роҳҳо ва воситаҳои танзими ҳуқуқӣ ва татбиқи ҳуқуқ.

Дар ин маврид мақомоти гумрук метавонанд бо истифода аз ваколатҳои салоҳияте, ки имкони ҳифзи давлатро аз амалҳои вайрон кардани ҳуқуқро таъмин мекунанд, чораҳои татбиқи ҳуқуқӣ, чораҳои муҳофизатӣ, чораҳои муқаррарнамудаи қонунгузории амалкунандаро истифода баранд.

Дар самти фаъолияти ҳифзиҳуқуқии Хадамоти гумрук дар давраи ҳисоботии соли 2022 1161 ҳолати ҳуқуқвайронкуниҳои гумрукӣ ба қайд гирифта шудааст, ки ин нишондиҳанда нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта (959 ҳолат) 202 ҳолат зиёд аст[8].

Меъёрҳои боҷҳои гумрукӣ дар асоси номгӯи молии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ба низом дароварда мешавад [4]. Вазифаҳои асосии тарифи гумрукӣ аз инҳо иборатанд (Расми 1):

Расми 1. Вазифаҳои тарифи гумрукӣ

Боҷи гумрукӣ ҳамчун пардохти ҳатмии аз ҷониби мақомоти гумрук ҳам ҳангоми содирот ва ҳам воридоти мол ситонидашуда фаҳмида мешавад ва шарти содироту воридот ба ҳисоб меравад. Дар амнияти иқтисодии давлат боҷҳои гумруки якчанд вазифаҳоро иҷро намуда, аҳамияти бевосита доранд.

Вазифаи аввалини боҷҳои гумрукӣ – вазифаи фискалӣ аст. Боҷи гумрукӣ яке аз ҷузъи муҳими даромади буҷети кишвар маҳсуб мешавад.

Вазифаи навбатӣ – вазифаи протектсионистӣ. Дар ин маврид мо боҷҳои гумрукии воридотӣ дар назар дорем, ки давлат бо кӯмаки он истеҳсолкунандагони ватаниро аз рақобати ноодилонаи моли хориҷӣ ҳифз менамояд.

Мақсади дигари боҷи гумрукӣ вазифаи муътадилнигоҳдоранда мебошад. Ба шарофати боҷи содиротӣ содироти молҳо бозdошта мешавад, ки дар он ҷо нархи дохилӣ аз нархи ҷаҳонӣ бо сабабҳои гуногун поинтар аст. Дар асоси ин, истеҳсолкунандагони ватанӣ кӯшиш мекунанд, ки сифати маҳсулотро беҳтар созанд, то ба сатҳи зарурии рақобатпазирӣ ноил шаванд, ки дар оянда ба иқтисодиёти давлат дар маҷмӯъ таъсири мусбӣ мерасонад.

Дар бораи боҷҳои гумрукӣ сухан ронда, меъёрҳои онҳоро қайд кардан бамаврид аст. Меъёрҳои боҷҳои гумрукӣ шакли истифода ва ҳисоб кардани боҷҳо дар воҳиди мол мебошанд. Вобаста ба ин меъёрҳои адвалорӣ, махсус, инчунин омехтаи боҷҳои гумрукӣ фарқ карда мешаванд.

Меъёрҳо ба монанди меъёри адвалорӣ бо фоиз дар асоси арзиши гумрукии моли андозбандишаванда ҳисоб карда мешаванд. Онҳо нисбат ба молҳое истифода мешаванд, ки дар як гурӯҳи маҳсулот дорои хосиятҳои гуногуни сифатӣ мебошанд. Маблағи боҷи гумрукии ситонидашуда аз сатҳи савдои хориҷӣ ва арзиши гумрукии мол вобаста аст.

Меъёри махсуси боҷҳои гумрукӣ барои моли стандартӣ истифода мешаванд - онҳо элементарӣ буда, аз арзиши гумрукӣ вобаста нестанд. Бо вуҷуди ин, таносуби динамикаи нархҳои ҷаҳонӣ ва нархҳои дохилӣ ва худи меъёри боҷ бояд мунтазам нигоҳ дошта шавад.

Меъёри боҷҳои омехта фоизи арзиши гумрукии мол бо қоидаи “на камтар ё на бештар аз маблағи муқарраршуда барои воҳиди мол” ё “мусбӣ аз маблағи муқарраршуда барои воҳиди мол” муайян карда мешаванд. Меъёрҳои омехта бештар аз ҳама ба паст шудани арзиши гумрукии мол монеъ мешаванд, зеро боҷи гумрукӣ бо назардошти ҷузъи мушаххаси меъёри омехтаи боҷи гумрукӣ ҳисоб карда мешавад.

Усули дуюми танзими иқтисодиро, ки мақомоти гумрук истифода мебаранд – танзими ғайритарифиро таҳлил менамоем. Усулҳои ғайритарифӣ ҳамчун маҷмӯи тадбирҳои назорати давлатӣ фаҳмида мешаванд, ки дар маҳдуд кардани содирот ва воридоти молу воситаҳои нақлиёт бо мақсади ҳифзи манфиатҳои иқтисодии давлат ва таъмини амнияти миллии кишвар ифода ёфтаанд. Мувофиқи таснифоти Комиссияи иқтисодии Созмони Милали Муттаҳид усулҳои ғайритарифӣ ба се гурӯҳ тақсим мешаванд:

1. Тадбирҳои маҳдудкунии мустақим ё миқдорӣ (квота, иҷозатномадиҳӣ, ки додани иҷозатномаҳоро дар бар мегирад, дигар чораҳои ҳимоявӣ);
2. Расмиёти гумрукӣ ва маъмурӣ (сертификатсия, назорати байторӣ, назорати фитосанитарии карантинӣ, назорати санитарию эпидемиологӣ);
3. Дигар усулҳои ғайритарифӣ (назорати асъор) [3, 25].

Машҳуртарин тадбири маҳдудиятҳои ғайритарифӣ маҳдудиятҳои миқдорӣ ва сифатии воридот ва содирот мебошанд, ки муқаррар намудани квотаҳоро дар назар дорад, яъне маҳдудкунии миқдор ва арзиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоте, ки ба воридот иҷозат дода мешавад ё ба муддати муайян содир карда мешавад.

Намуди дигари маъмули маҳдудиятҳои ғайритарифӣ иҷозатномадиҳӣ мебошад, ки он ҳамчун танзими давлатии воридот ва содирот тавассути додани иҷозатномаҳои махсусгардонидашуда аз ҷониби мақомотҳои дахлдор- иҷозатномаҳо оид ба танзими миқдори савдо ва назорати муомилоти мол фаҳмида мешавад. Иҷозатномадиҳӣ дар ҳолатҳои зерин сурат мегирад:

- ҷорӣ намудани маҳдудиятҳои муваққатии миқдорӣ ба воридот ё содироти баъзе навъҳои мол;

– татбиқи тартиби ичозатдиҳии воридот ё содироти баъзе намудҳои молҳое, ки ба амнияти кишвар, ба ҳаёт ё саломатии шаҳрвандон, ҳайвонот ва растаниҳо, моликияти шахсони воқеи ё ҳуқуқи, моликияти давлатӣ ё коммуналӣ, муҳити зист;

– таъмини ҳуқуқи истисноии содирот ё воридоти намудҳои алоҳидаи мол;

- иҷрои ӯҳдадориҳои байналмилалӣ.

Дар сурати набудани ичозатнома макомоти гумрук ҳуқуқ доранд иҷозати молро манъ намояд [1, 34].

Илова бар ин, бояд гуфт, ки олимон омили муҳимтарини таъмини амният, аз ҷумла иқтисодӣ, самаранокии назорати гумрукиро вазифаи асосии мақомоти гумрук медонанд.

Хулоса, аҳамияти мақомоти гумрук дар таъмини бехатарии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле бузург аст, зеро танзими гумрукӣ, ки аз ҷониби мақомоти гумрук бо мақсади таъмини бехатарии иқтисодии кишвар дар соҳаи таъмини амнияти иқтисодии кишвар татбиқ карда мешавад. Фаъолияти иқтисодии хориҷӣ маҷмӯи бузурги тадбирҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва дигар тадбирҳо ва барномаҳоеро дар бар мегирад, ки барои беҳсозии равандҳои ташаккул ва рушд, ҳифзи манфиатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмини самаранокии муносибатҳои тиҷорати хориҷӣ истифода мешаванд.

Адабиёт

1. Агамагомедова С.А. Эффективность таможенного контроля как фактор обеспечения безопасности // Вопросы безопасности. — 2016. - № 5. - С. 34-42.

2. Климонова А.Н., Юрина Е.А. Экономическая безопасность в условиях глобализации: угрозы и возможности // Социально-экономические явления и процессы. – 2014. – №9. – С.58-64;

3. Издание Организации Объединенных Наций, опубликовано Конференцией Организации Объединенных Наций по торговле и развитию // Организация Объединенных Наций. - 2019 год. -С.107

4. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи Номгӯйи молҳо, технологияҳо ва таъминоти барномавии назоратшаванда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 26.10.2021с., №463

5. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи Комиссия оид ба назорати содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 03.12.2021с., №517

6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи карантин ва муҳофизати растаниҳо» аз 02.01.2019 с., №1567

7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2024 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ш. Душанбе, 18 ноябри соли 2023, № 2012.

8. Тафсири Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон / зери таҳрири генерал-майори хадамоти гумрук Раҳматов Неъматбой Сангинович – Душанбе, 2020. - 805 саҳ.

9. Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Резаахбор оид ба натиҷаҳои фаъолияти Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нимсолаи аввали соли 2024. www. gumruk.tj

10. Попов, Н. А. Шароити амалигардонии такрористеҳсол дар соҳаи кишоварзӣ / Н. А. Попов, Д. С. Саидзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 4-1(29). – P. 90-95. – EDN EDDFCO.

МУАММОҲОИ ҶОРӢ НАМУДАНИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ РАҚАМӢ ДАР СИСТЕМАҲОИ ИҶТИМОИЮ ИҚТИСОДИИ МИНТАҚАВӢ

Қурбонализода Д.Т. – докторанти PhD, ихтисоси “Идоракунии лоиҳаҳо” - ӣ Институти иқтисодиёт ва демографияи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, тел: 93 7507735, 00 7330490, Email davlatali@1998.mail.ru

Дар мақолаи мазкур ҷанбаҳои муҳими ҷорисозии технологияҳои рақамӣ дар шароити иқтисодию иҷтимоии минтақаҳо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода мешавад ва муҳимтарин муаммоҳои ҳалли он мавриди таваҷҷуҳи хоса гирифта шудааст. Рақамикунонии системаҳои иқтисодию иҷтимоӣ метавонад дар оянда ба тамоми бахшҳои алоҳидаи вазъи иқтисодии минтақаҳо дар асоси ҳамигироӣ мушкилотҳои иҷтимоиро ҳал кунад.

Калимаҳои асосӣ: иқтисоди рақамӣ, муаммоҳо, муносибатҳои иҷтимоӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ, бахшҳои воқеӣ, минтақа, аҳолии минтақаҳо, сатҳи зиндагӣ.

ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕГИОНАЛЬНЫЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СИСТЕМЫ

Курбанизода Д.Т. - аспирант специальности «Проектный менеджмент», Институт экономики и демографии Национальной академии наук Таджикистана, тел.: 93 7507735, 00 7330490, Email davlattali@1998.mail.ru

В данной статье анализируются и обсуждаются важные аспекты внедрения цифровых технологий в экономические и социальные условия регионов, а также уделяется особое внимание важнейшим проблемам их решения. Цифровизация

экономических и социальных систем способна решить социальные проблемы в будущем для всех отдельных секторов экономического положения регионов на основе интеграции.

Ключевые слова: цифровая экономика, проблемы, социальные отношения, социальные услуги, реальный сектор, регион, население регионов, уровень жизни.

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN REGIONAL SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

Qurbonalizoda D.T. – PhD candidate, specialty "Project Management", Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of Tajikistan, tel: 93 7507735, 00 7330490, Email dalvatali@1998.mail.ru

This article analyzes and discusses important aspects of the introduction of digital technologies in the socio-economic conditions of regions, and special attention is paid to the most important problems of their solution. The digitalization of socio-economic systems can solve social problems in all individual sectors of the economic situation of regions on the basis of integration.

Keywords: digital economy, problems, social relations, social services, real sectors, region, population of regions, standard of living.

Рақамикунонии фаъолияти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳамчун асоси рушди устувор ва мутавозини давлат ва системаҳои минтақавии таркибии он муайян карда мешавад ва он тағйироти кули оварда мерасонад. Тағйирпазирии тамоюлҳои технологӣ, хароҷоти баланд, мураккабии татбиқ, инчунин таҳияи нокифояи усулҳои истифодаи технологияҳои иттилоотию-комуникатсионӣ ва технологияҳои нави рақамӣ дар равандҳои иқтисодӣ таҳияи стратегияи муассирро талаб мекунанд, ки ба шарофати он имконпазир аст ба даст овардани натиҷаи мусбати дилхоҳ – қонеъ гардонидани манфиатҳои иқтисодии субъектҳои иҷтимоию соҳибкорӣ дар зери таъсири доимии омилҳои муҳити макроиқтисодӣ, аммо, таҳияи чунин стратегия аксар вақт бо набудани дастгирии методологӣ ва нодуруст фаҳмидани хусусияти равандҳои эндогенӣ, ки дар доираи системаи иҷтимоию иқтисодии мавриди омӯзиш қарор доранд, сурат мегирад, ки ин боиси дуршавӣ аз масъалаҳои мақсадноки пешбинишуда мегардад.

Асосҳои консептуалии банақшагирии стратегӣ дар заминаи рақамикунонии муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи миллӣ муқаррар карда мешаванд. Дар чанд соли охир аҳамият ва нақши “иқтисоди рақамӣ”-и кишвар дар сатҳи ҳукумат бо паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомали Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ ҳамасола зери таваҷҷуҳи хоса қарор дода мешавад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми ба Маҷлиси Олӣ 26 январи соли 2021 чунин иброз доштанд, ки “*Бо мақсади таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ, рушди инфрасохтори иттилоотиву коммуникатсионӣ дар тамоми қаламрави мамлакат, рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва вусъатбахшии раванди амалӣ намудани «ҳукумати электронӣ» ба ҳукумати мамлакат ва сохтору мақомоти дахлдор супориш дода мешавад, ки доир ба таъсис додани Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон чорабинӣ намоянд*”[1]. Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Тоҷикистон таъсис дода шуда фаъолияти худро ҷиҳати ташаккул ва рушди иқтисоди рақамӣ ва технологияҳои инноватсионии рақамӣ пеш бурда истодааст.

Таърифи расмии “иқтисоди рақамӣ” дар заминаи меъёрӣ, яъне дар “Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025” инъикос ёфтааст. Мутобиқи ҳуҷҷати меъёрӣ “иқтисоди рақамӣ” тақозои муҳими рушди даврони муосир мебошад. Бинобар ин, яке аз манбаъҳои асосии рушди минбаъдаи институтсионалии кишвар табодули рақамӣ буда, барои ташкили иқтисоди рақамӣ заминаи муосири меъёрию ҳуқуқӣ, низоми нави самараноки идоракунии давлатии захираҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ ва технологияҳои рақамӣ ва механизми нави ҳамкории шабакавӣ дар ҷомеаи иттилоотиро талаб мекунад.

Дар ин таъриф таваҷҷуҳи асосӣ ба замнаҳои меъёрию ҳуқуқии рушди иқтисоди рақамӣ такия карда, ба рушди минбаъдаи иностутисоналии кишвар ва самараноки идоракунии давлатии захираҳои иттилоотию комуникатсионӣ нигаронида шудааст. Дар таъриф истинод ба технологияҳои мушаххас ва усулҳои татбиқи онҳо барои ноил шудан ба самаранокӣ мавҷуд нест, ки ба мо имкон намедиҳад, ки моҳияти ин намуди фаъолияти иқтисодиро пурра ошкор кунем.

Бо мақсади тадбиқи Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи Стратегияи милли рушд барои соли 2030 аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» аз 26 октябри соли 2021, №460 тасдиқ карда шуд. Барнома амалисозии марҳилаи якуми Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин намуда, ҳадафҳо ва вазифаҳоро дар доираи 8 самти асосии рушди иқтисоди рақамӣ барои давраи то соли 2025 муайян менамояд:

1. таҳкими асосҳои институтсионалии иқтисоди рақамӣ;
2. рушди инфрасохтори ТИК дар минтақаҳои кишвар;
3. рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ;
4. вусъатдиҳии ҷараёни амалишавии ҳукумати электронӣ;
5. сармоягузорӣ ва нерӯи инсонӣ дар самти иқтисоди рақамӣ;
6. ташкили экосистемаи инноватсионӣ ва стартапҳо;
7. низоми ташкил, ҳамоҳангсозӣ ва амалигардонии иқтисоди рақамӣ;
8. сармоягузорӣ барои татбиқи иқтисоди рақамӣ[2].

Илова бар ин, Барнома экосистемаи самараноки табодули рақамӣ барои таъмини ҷалби бештари ҳамаи иштирокчиён ва сармоягузорони имконпазири амалисозии ҷараёни табодули рақамӣ муҳим мебошад. Ҷалби аъзои экосистема барои дақиқ муайян кардани мушкилот ва пешниҳоди усулҳои инноватсионии ҳалли онҳо зарур арзёбӣ мегардад. Экосистемаи табодули рақамӣ аз дивидендҳои рақамӣ, ҳукумати рақамӣ, инфрасохтори рақамӣ ва платформаҳо, бехатарии киберӣ ва муҳити мусоид иборат аст.

Ҳукумат сатҳҳо ва тавсифи технологияҳоро дар Барнома муттаҳид намуда, ба таърифи дар Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон зикршуда, иловаҳои назаррас ворид намуд, ки ба консептуаликунонии «иқтисоди рақамӣ» мусоидат намуд: фаҳмида шуд, ки кадом муносибатҳо ба «иқтисоди рақамӣ» бештар дахл доранд, ки асоси бевоситаи чунин ҳадафҳо мебошад: такмили заминаи ғайирақамӣ барои мусоидат ба иқтисоди рақамӣ, таҳкими асосҳои рақамии табодули рақамӣ, рақамикунонии соҳаҳои иқтисоди миллӣ, ҷорӣ намудани ҳукумати рақамӣ, таҳким бахшидани заминаҳои рушди иқтисоди рақамӣ, рушди сармояи инсонӣ барои иқтисоди рақамӣ, таъмини идоракунии давлатӣ ва раванди танзим дар соҳа дар асоси рақобати одилона, бо мақсади баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ба аҳолӣ ва бахши хусусӣ, рушди инфрасохтори ТИК

барои иқтисоди рақамӣ ва низоми ташкил, ҳамоҳангсозӣ ва амалигардонии иқтисоди рақамиро дар бар мегиранд.

Мутаносибан, Тоҷикистон бо нишондиҳандаи миёнаи EGDI ва шохиси иштироки электронӣ ва шохиси маълумоти ҳукумати кушод дар EGDI байни 193 давлатҳои ҷаҳон дар ҷои 123-юм қарор дорад.

Раванди рақамикунонии хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар минтақаҳо бояд дар асоси нишондиҳандаҳои иқтидори иҷтимоию иқтисодӣ бароҳ мондан лозим, ки маҷмӯи захираҳои меҳнатии зеҳнии барои бунёди истеҳсолоти баландтехнологӣ истифодашаванда мебошад, ки рушди иқтисодӣ ва мутаносибан афзоиши сатҳи некуаҳволии аҳолӣ, алалхусус, ҳам минтақаҳо ва сатҳи ҷумҳурӣ дар доираи лоиҳаҳои тадбиқшаванда бахшҳо роҳи беҳтари рақамикунонӣ ба ҳисоб меравад. Азбаски рейтинги рақамикунонии ҳар як минтақа дар баробари иқтидори илмию техникӣ, заминаи дастгирии татбиқи фаъолияти инноватсионӣ ва сиёсати баландсифати инноватсионӣ ва ғайра ба чунин омилҳо, аз қабили рушди иҷтимоию иқтисодӣ аҳамияти хоса дорад, фарқияти байниминтақавӣ дар рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо муҳимтарин унсури ташаккули иқтисоди рақамӣ дар рушди инноватсионии минтақавӣ хоҳад буд. Вобаста ба гуфтаҳои боло зарур аст, ки нишондиҳандаҳои асосии рушди инноватсионии минтақаҳо таҳия карда шаванд, то тавонанд самаранокии барнома ва лоиҳаҳои тадбиқшаванда муқоиса ва таҳлил карда шаванд, ки он имкон медиҳад мониторинги фаъолияти минтақаҳо дар самти табдилдиҳии рақамӣ, инчунин рушди тавсияҳои рақамӣ барои аҳолӣ бароҳ мондан лозим аст.

Хулоса Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи аввали иқтисоди рақамӣ қарор дошта, оғози қадамҳои нахустини худро барои гузариш ба рақамикунонии иқтисодиёт тавассути фаъолияти ТИК дар соҳаҳои мухталифи кишвар ба роҳ монда, солҳои охир ба як қатор дастовардҳо ноил гардидааст дар соли 2011 “Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (2012-2020)”-ро муаррифӣ карда, татбиқи онро ба се марҳила тақсим кард. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2019 “Консепсияи иқтисоди рақамӣ” барои давраҳои муайян қабул карда шуд, ки дар асоси он Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ барои соли 2021-2025 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бароҳ монда шуд. Инчунин Стратегияи рушди зеҳни сунъӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2040 ва Барномаи тиҷорати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2025-2029 амал мекунад, ки барои дар оянда ҷиҳати вусъат додани рақамикунонии соҳаҳои алоҳиди иқтисодию иҷтимоии кишвар саҳми назаррас хоҳанд гузошт.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ 26 январи соли 2021.
2. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 – 2025
3. Барномаи миёнамуҳлати рушди иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 – 2025
4. Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2019
5. Қурбонализода Д. Т. Ташаккул ва рушди хизматрасониҳои иҷтимоии минтақаҳо дар шароити рақамикунонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон/ Д. Т. Қурбонализода // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. – No. 2.1(41). – С. 239-245.
6. Д.Т. Қурбонализода., – Асосҳои назариявии рушди иқтисоди рақамӣ дар минтақаҳо: назарияҳо, таҳлилҳо ва пешниҳодҳо/Нуралиzода А.Н., Қурбонализода Д.Т.//Паёми молия ва иқтисод. 2023. № 1 (35). С. 153-165с

7. Д.Т. Қурбонализода Д.Т. Механизмҳои баланд бардоштани хизматрасониҳои иҷтимоӣ дар доираи табдилдиҳии рақамӣ/Нурализода А.Н., Қурбонализода Д.Т.//Паёми молия ва иқтисод. 2023. № 4-2 (39). С. 67-77.

8. Сулаймонов, Ш. Ф. Инновационные тенденции в сфере бизнес-услуг / Ш. Ф. Сулаймонов, В. В. Смирнов // Фундаментальные и прикладные исследования в области управления, экономики и торговли : Сборник трудов научной и учебно-практической конференции. В 3-х частях, Санкт-Петербург, 06–07 июня 2017 года. Том Часть 3. – Санкт-Петербург: Федеральное государственное автономное образовательное учреждение высшего образования "Санкт-Петербургский политехнический университет Петра Великого", 2017. – С. 243-249. – EDN YSUPYX.

9. Сулаймонзода, Ш. Ф. Фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ҳамчун воситаи асосии татбиқи стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии ТОҶИКИСТОН / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 4(24). – P. 129-137. – EDN CZAWOI.

ИМКОНИЯТҲОИ ТАШКИЛ ВА РУШДИ КОРХОНАҲОИ ХУРДУ МИЁНА ДАР МИНТАҚАҲОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Каримов М. – унвонҷӯи кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14.

Дар мақолаи мазкур асосҳои ташкил ва рушди корхонаҳои хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Саноатикунонии босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи чаҳоруми стратегии мамлакат ҷиҳати ташкил ва рушди корхонҳои хурду миёна шароит фароҳам оварда имкониятҳои мусоидро барои соҳибкорон хоҳад кушод.

Калимаҳои асосӣ: ҳадафҳои стратегӣ, корхонаҳо хурду миёна, фаъолияти соҳибкорӣ, савдо, хизматрасонӣ, тиҷорат, дастгирии давлатӣ.

ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ОРГАНИЗАЦИИ И РАЗВИТИЯ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В РЕГИОНАХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Каримов М. - соискатель кафедры экономики бизнеса и предпринимательства Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

В данной статье анализируются основы организации и развития малого и среднего предпринимательства в Республике Таджикистан. Быстрая индустриализация страны как четвертая стратегическая цель страны создаст условия для организации и развития малого и среднего предпринимательства и откроет благоприятные возможности для предпринимателей.

Ключевые слова: стратегические цели, малые и средние предприятия, деловая активность, торговля, услуги, бизнес, государственная поддержка.

OPPORTUNITIES FOR ORGANIZING AND DEVELOPING SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN THE REGIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Karimov M. – PhD candidate at the Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship, Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

This article analyzes the basics of organizing and developing small and medium entrepreneurship in the Republic of Tajikistan. Rapid industrialization of the country as the fourth strategic goal of the country will create conditions for organizing and developing small and medium entrepreneurship and will open up favorable opportunities for entrepreneurs.

Keywords: strategic goals, small and medium enterprises, business activity, trade, services, business, government support

Самти иҷтимоии иқтисоди минтақа, ки дар шароити муосир ба амал меояд, равандҳои табдили онро ба иқтисоди иҷтимоию иқтисодии дорои технологияҳои инноватсионӣ ҳавасманд мекунад. Вазифаҳои масъулиятнокро дар ин равандҳо соҳибкорони хурд иҷро мекунанд, ки ба тамоми институтҳои иқтисоди бозорӣ фаро гирифта шудаанд. Рушди корхонаҳои хурд мутобиқшавии хубро ба шароити беруна нишон дода, ба пур кардани бозор бо молу хизматрасонӣ, истифодаи оқилонаи иқтидори ҳудудии кишвар мусоидат мекунад. Фирмахои хурд ба «ничахои» озоди сохти иктисодии минтакахо ворид шуда, бутунии системаи территориявии ичтимоию иктисоди ва таносуби хамаи сохахои хаёти халкро зиёд мекунанд. Онҳо шабакаҳои мавҷударо мукаммал намуда, дар шабакаҳои территорӣ робитаҳои нав ба вуҷуд меоранд, заминаи ёрирасони аҳолинишин ва истеҳсолотро мустаҳкам мекунанд, сохтори фазоии минтақаҳоро такмил медиҳанд.

Бо мақсади фаъолгардонии гузариши иқтисодиёти кишвар аз модели аграрию саноатӣ ба саноатию аграрӣ бо назардошти аҳамияти бахши саноат дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ, иҷрои уҳдадориҳои кишвар барои ба даст овардани ҳадафҳои рушди устувори 9 (инфрасохтор ва саноатикунонӣ) соли 2018 дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон саноатикунонии босуръати кишвар ҳамчун ҳадафи чоруми миллӣ ва стратегии кишвар эълон гардид. Дар ин росто дар давраи татбиқи Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016–2020 дар самти саноатикунонии босуръат соли 2019 «Стратегияи рушди саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва соли 2020 «Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020–2025» қабул гардиданд, ки дар иҷрои онҳо сармоягузорони дохилӣ ва хориҷӣ саҳми асосӣ мегузоранд[1].

Ҳадафи асосии саноатикунонии босуръати кишвар ташаккул додани саноати миллии рушдёфта ва рақобатпазир ва дар асоси он ба сатҳи сифатан баланд бардоштани тамоми иқтисоди миллӣ ва некуаҳволии мардуми кишвар ба ҳисоб меравад. Ин ҳадаф барои коҳиш додани вобастагии кишвар аз воридоти маҳсулоти ниёзи аввал, таъмини соҳаҳои гуногун бо таҷҳизоти муосир, тақвияти иқтидорҳои содиротӣ ва таъмини гуногунсамтии истеҳсолоти ватанӣ нақши ҳалкунанда дорад. Зеро ҳамасола маҳсулоти тайёри металлургияи сиёҳ ва ранга, нуриҳои минералӣ ва техникаи кишоварзӣ, маводи сузишворию молиданӣ, автобусҳо ва автомобилҳо, техникаи маишӣ, масолеҳи гуногуни сохтмонӣ, молҳои хӯрокворӣ, саноати сабук ва ғайраҳо дар ҳаҷми зиёд ба кишвар ворид карда мешаванд. Бинобар ин, фаъолият дар самти рушди соҳаҳои саноати маъдан, металлургияи ранга, мошинсозӣ, саноати сабук, хӯрокворӣ ва дорусозӣ, коркарди ҳарчи

бештари ашёи хом, афзоиш додани ҳаҷми истеҳсоли молу маҳсулоти рақобатноки ивазкунандаи воридот ва ба содирот нигаронидашуда, ташкили кластерҳои истеҳсолӣ, сохтмон ва хизматрасонӣ бояд тақвият бахшида шаванд. Илова бар ин, андешидани тадбирҳо дар самти беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ, коҳиш додани сарбории андоз, баланд бардоштани самаранокии маъмурикунонии андоз, рушди минбаъдаи шарикии давлатӣ ва бахши хусусӣ ва муқовимат ба коррупсия дар муҳити соҳибкорӣ, инчунин, омода намудани мутахассисони соҳавӣ, таъмини ҳамгироии илм ва истеҳсолот ва тақвияти иқтидори технологии соҳаҳои иқтисоди миллӣ тавассути фаъолона ҷорӣ намудани ТИК зарур арзёбӣ мегардад[1].

Дар доираи татбиқи ҳадафи саноатикунонии босуръати кишвар бояд то соли 2030 ҳиссаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар ба сатҳи 30 фоиз ва вазни қиёсии соҳаҳои коркард дар сохтори саноат аз нишондиҳандаи ниҳоии сатҳи байналмилалӣ (70,0 фоиз) ба сатҳи 75,5 фоиз расонида шавад[1].

Дар асоси гуфтаҳои вазифаҳои масъулиятнокро дар ин равандҳо соҳибкорони хурд иҷро мекунанд, ки ба тамоми институтҳои иқтисоди бозорӣ фаро гирифта шудаанд. Рушди корхонаҳои хурд мутобиқшавии хубро ба шароити беруна нишон дода, ба пур кардани бозор бо молу хизматрасонӣ, истифодаи оқилонаи иқтидори ҳудудии кишвар мусоидат мекунад. Корхонаҳои хурду миёна хурд ба озоди сохти иқтисодии минтақаҳо ворид шуда, бутунии системаи минтақавии иҷтимоию иқтисодӣ ва таносуби ҳамаи соҳаҳои ҳаёти халқро зиёд мекунанд. Онҳо шабакаҳои мавҷударо мукаммал намуда, дар шабакаҳои территорӣ робитаҳои нав ба вуҷуд меоранд, заминаи ёрирасони аҳолинишин ва истеҳсолотро мустаҳкам мекунанд, сохтори фазоии минтақаҳоро такмил медиҳанд.

Дар системаи иҷтимоию иқтисодии минтақавӣ тамоми вазифаҳои гуногуни корхонаҳои хурдро метавон ба гурӯҳҳои зерин муттаҳид кард: иҷтимоӣ, истеҳсолӣ, инноватсионӣ, хизматрасонӣ, молиявию кредитӣ, экологӣ ва ғайра аммо мо бояд аввал самтҳои тадқиқоти онро пайгири намоем ки он дар расми 1 нишон дода шудааст.

Расми 1. Самтҳои тадқиқоте, барои рушди корхонаҳои хурду миёна барои минтақаҳо зарур мебошанд

Яке аз категорияҳои муҳими ҷуғрофии иҷтимоию иқтисоди ташкили иқтисодиёти минтақавӣ мебошад. Вай доираи васеи ҳодисаю ҷараёнҳо, аз ҷумла сохти территориявию

функсионалии минтақаҳо дараҷаҳои гуногуни фазоӣ, ҷараёни ташаккули комплексӣ, фаъолият ва такрористеҳсолкунӣ, механизми танзими тараққиёти иқтисодиётро дарбар мегирад. Дар сохтори ташкили территориявии иқтисодиёт ташкили территориявии соҳибкории хурду миёна бо хусусияти махсуси худ фарқ мекунад. Ин фардият на танҳо дар ҳаҷми истеҳсоли мол ва хизматрасонӣ, балки дар вобастагии мутаносиби сохтори функсионалии иқтисодиёти минтақавӣ, системаҳои аҳолинишин, сатҳи зиндагии аҳолӣ, рушди инфрасохтории ҳудуд, омилҳои маҳалликунонии корхонаҳои хурду миёна дар маҳалҳо зоҳир мегардад.

Саноат яке аз соҳаи асосии истеҳсолот буда, ба рушди устувори иқтисодӣ таъсири ҳалкунанда мерасонад ва заминаи асосӣ барои расидан ба ҳадафи чоруми стратегии кишвар, яъне саноатикунонии босуръати ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Нишодиҳандаҳои вазъи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон сол то сол беҳтар гашта истодааст, ки он ба сатҳи ҳам иқтисодиёти давлат ва ҳам минтақаҳо хеле муҳим дониста мешавад, ки вазъи нишондиҳандаҳои асосии соҳаи саноат дар ҶТ дар ҷадвали 1 ва 2 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 1. Нишондиҳандаҳои асосие, ки саноати Ҷумҳурии Тоҷикистонро тавсиф мекунанд

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Шумораи корхонаҳои саноатӣ, воҳид	1999	2161	2164	2283	2397	2802	3453
Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ бо нархҳои с.2022, млн. сомонӣ	23815	26339	29816	32440	39187	42988	46857
Шумораи миёнаи солонаи кормандони саноатию истеҳсолӣ, ҳазор нафар	86,8	85,6	84,2	84,3	85,3	86,3	87,5
аз он коргарон	73,8	72,1	73,2	67,7	68,3	71,2	72,2
Индексҳои истеҳсолоти саноатӣ ба ҳисоби фоиз нисбат ба соли гузашта	121,3	110,6	113,2	108,8	120,8	109,7	109,0

Сарчашма: Омори саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон 2023.

Ҷадвали 2. Ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ дар минтақаҳо бо нархҳои дахлдори сол, млн сомонӣ

	2017	*2018*	*2019*	*2020*	*2021*	*2022*	*2023*
Ҷумҳурии Тоҷикистон	**20029**	**23894**	**27613**	**30890**	**38829**	**43025**	**46857**
ВМКБ	193,4	238,3	249,3	228,8	315,5	184,1	214,8
Вилояти Суғд	10066,4	11498,4	13053,6	15573,2	21064,8	24326,3	26188,1
Вилояти Хатлон	6753,1	7294,0	8661,1	8998,3	10333,0	10792,5	11841,2
ш. Душанбе	1659,0	2664,9	2753,4	2800,6	3339,4	3535,9	4265,1
НТҶ	1357,1	2198,5	2895,6	3289,4	3776,3	4186,1	4347,8

Сарчашма: Сарчашма: Омори саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон 2023

Хулоса дар натиҷаи таҳлили равишҳои гуногун оид ба омӯзиши падидаи ташкили корхонҳои хурду миёна ба хулосае омад, ки ки онро соҳибкор бароҳ мемонад ва

соҳибкории хурд раванди хатарноктарини фаъолияти иқтисодиро ифода мекунад, ки аз ҷониби соҳибкории хурд дар ҳудуде, ки бо якпорчагии ҷуғрофӣ, вазифаҳои умуми ҷой, мавҷудияти потенсиали рушд ва ҷалби дорои маҷмӯи нави захираҳои моддӣ ва истеҳсолӣ, молиявӣ, меҳнатӣ, табиӣ, зеҳнӣ, идоракунӣ, этникӣ ва эътиборӣ бо мақсади ба даст овардани фоидаи ҳадди аксар хос аст.

Корхонаҳои хурд дар харид, ки барои қонеъ гардонидани талаботи фармоишгарони давлатӣ ва коммуналӣ ба молҳо, корҳо ва хизматрасониҳо пешбинӣ шудаанд, фаъолона иштирок мекунанд. Дар ҳар як сатҳҳои фазоӣ ҳадафҳои иловагӣ барои ҷойгиркунии фармоишҳо муайян карда мешаванд, ки ба ноил шудан ба онҳо ширкатҳои хурд мусоидат мекунанд: дар сатҳи ҷумҳурӣ - иҷрои ӯҳдадориҳои байналмилалӣ, аз ҷумла иҷрои барномаҳои мақсадноки байнидавлатӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчии он мебошад, дар сатҳи субъектҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон - татбиқи барномаҳои мақсадноки минтақавӣ; дар сатҳи мунисипалӣ - ҳалли масъалаҳои аҳамияти маҳаллӣ ва амалӣ намудани ваколатҳои алоҳидаи давлатӣ, ки ба мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ вогузор карда шудаанд.

Ҳалли воқеъбинонаи мушкилоти нобаробарӣ дар рушди иқтисодии минтақаҳо тақозо мекунад, ки барои танзими макроиқтисодӣ суръати рушди иқтисоди минтақаҳо шароит муҳайё карда шавад. Зеро рушди нобаробари иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои ҷумҳурӣ метавонад ба амнияти иқтисодии кишвар таҳдид намояд. Дар ин раванд омилҳои инфрасохторӣ метавонанд фишанги асосии коҳиш додани фарқият дар сатҳи рушди иқтисодию иҷтимоии минтақаҳои кишвар шаванд. Дар ин самт таҷрибаи пешқадами давлатҳои пешрафта ва рӯ ба инкишоф собит месозад, ки ноҳиябандии иқтисодӣ дар рушди қувваҳои истеҳсолкунанда ва бунёди инфрасохтори замонавӣ нақши муҳим мебозад. Истифода аз шароити ҷуғрофӣ, хусусиятҳои хос, ҷойгиршавии захираҳои табиӣ ва дигар боигариҳои фоиданоки мавҷудбуда, махсусгардонии минтақаҳо ва баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузорӣ ва тақвияти фаъолияти минтақаҳои махсуси озоди иқтисодӣ метавонанд дар ҷобаҷогузории қувваҳои истеҳсолкунада, равандҳои демографию муҳоҷират аз рӯи мавҷудияти захираҳо (табиӣ, иқтисодӣ, меҳнатӣ, зеҳнӣ, иқтидорҳои истеҳсолӣ, маъданӣ, гидроэнергетикӣ, дарёҳо, шароити хоси табию иқлимӣ ва дигар омилҳои рушди иқтисодӣ) ва дар ин замина ба рушди устувори минтақаҳо мусоидат намояд[1].

Адабиёт

1. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021 – 2025.
2. Стратегияи милли рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2030.
3. Сомонаи расмии Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.
4. Омори саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон 2023.
5. Коротов И.И. Развитие малого предпринимательства на основе государственных и муниципальных заказов (на примере регионов Российской Федерации)/Диссертация на соискание ученой Пермь – 2015.
6. Сулаймонзода, Ш. Ф. Фаъолияти инноватсионии корхонаҳои саноатӣ ҳамчун воситаи асосии татбиқи стратегияи рушди саноати Ҷумҳурии ТОҶИКИСТОН / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 4(24). – P. 129-137. – EDN CZAWOI.

7. Сафаров, Б. Г. Таҳлили таъсири хавфҳои молиявӣ ба рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Б. Г. Сафаров, М. С. Амиров // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 2(31). – P. 109-118. – EDN WXUAPI.

ТАМОЮЛҲО ВА ДУРНАМОИ НАЗОРАТИ ГУМРУКӢ ПАС АЗ ИҶОЗАТИ МОЛҲО

Ҷумаев А. Қ. – номзади илмҳои иқтисодӣ., дотсенти кафедраи молия, бонк ва фаъолияти гумруки МД “Донишкадаи байналмилалии Хуҷанд”-и ДБССТ (ш.Хуҷанд, вилояти Суғд)

Дар мақола фаъолияти муосири мақомоти гумрукӣ дар марҳилаи ҷаҳонишавӣ баррасӣ гардида, тадбиқи тартиби соддагардонии муносибатҳои иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо мақомоти гумрук, инчунин ба роҳ мондани назорати гумрукӣ пас аз иҷозати молҳо таҳти омӯзиш қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: назорати гумрукӣ пас аз иҷозати молҳо, фаъолнамоӣ, технология, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, аудит, иштирокчии ФИХ.

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТАМОЖЕННОГО КОНТРОЛЯ ПОСЛЕ ЛИЦЕНЗИРОВАНИЯ ТОВАРОВ

Джумаев А. К. - кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковской и таможенной деятельности «Худжандского международного университета» МУТПТ (город Худжанд, Согдийская область)

В статье рассматривается современная деятельность таможенных органов в фазе глобализации, реализация процедуры упрощения отношений участников внешнеэкономической деятельности с таможенными органами, а также установление таможенного контроля после выпуска товаров.

Ключевые слова: таможенный контроль после выпуска товаров, активация, технология, внешнеэкономическая деятельность, аудит, участник ВЭД.

TRENDS AND CUSTOMS CONTROL AFTER THE RELEASE OF GOODS

Jumaev A. K. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Customs, State Institution “Khujand International Institute” IUTET (Khujand, Sughd region)

The article examines the modern activities of customs authorities in the phase of globalization, the implementation of the procedure for simplifying relations between participants in foreign economic activity and customs authorities, as well as the establishment of customs control after the release of goods.

Keywords: customs control after the release of goods, activation, technology, foreign economic activity, audit, participant in foreign economic activity.

Дар марҳилаи кунунии рушди муносибатҳои иқтисодӣ маҷмӯи чораҳо барои татбиқи принсипи гузариши аҳамияти назорати гумрукӣ аз марҳилаи декларатсияи гумрукӣ ва иҷозати мол ба зинаи пас аз иҷозати молҳо, аз ҷумла барои пешгирии ҳуқуқвайронкунӣ, фаъолона татбиқ шуда истодаанд.

Принсипҳои назорати гумрукӣ барои тамоми фаъолияти мақомоти гумрук ва шахсони мансабдори онҳо асос мебошанд. Ҳамзамон, татбиқи назорати гумрукӣ, роҳи махсуси иҷрои қонунгузорӣ дар соҳаи гумрук хусусиятҳои хоси худро дорад, зеро он мустақиман ба интиқоли молу воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукӣ вобаста нест, зеро нуқтаҳои оғози ташкил ва фаъолияти тамоми системаи идоракунии давлатӣ, аз ҷумла оид ба ташкили фаъолияти мақомоти давлатӣ, татбиқи фаъолияти хизматчиёни давлатӣ дар доираи масъалаҳо ва вазифаҳое, ки ба зиммаи ин мақомотҳо гузошта шудаанд, муайянкунандаи принсипҳои ҳуқуқи маъмурӣ дар маҷмӯъ, мувофиқи мақсад аст, ки ба онҳо раванди назорати гумрукӣ ва таҳлил вобаста аст [1, 119].

Ин принсип раванди соддатар ва самарабахши ташкили назорати гумрукиро пас аз иҷозати молҳо пешбинӣ менамояд [2, 73].

Назорати гумрукӣ баъди иҷозати мол маҷмӯи чорабиниҳои мақомоти гумрук пас аз иҷозати мол ва ҳангоми муомилоти моле, ки ба ҳудуди гумрукӣ тавассути гузаронидани санҷишҳои гумрукӣ ва дигар шаклҳои назорати гумрукӣ, аз ҷумла истифодаи системаи идоракунии хавфҳо дар асоси гурӯҳбандии иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо мақсади таъмини риояи қонунгузории гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон аст.

Назорати гумрукӣ баъди иҷозати мол имкон медиҳад, ки ситонидани пардохтҳои гумрукӣ, вайрункунии қоидаҳои гумрукӣ ва нишондиҳандаҳои онҳо, инчунин аудити амалиётҳои гумрукӣ дорои маълумотҳои аниқ гарданд.

Аудит баъди барасмиятдарории гумрукӣ имконияти давом додани назорати аниқи декларатсияҳои воридотиро медиҳад, ки мол чӣ гуна назорати гумрукиро гузашта то нуқтаи пешбини шуда, омада расидааст, инчунин омӯзиши феҳрастҳо, сабтҳои бақайдгирӣ ва системаи савдои воридотро дастраст намуда, сифати баҳодиҳии гумрукиро беҳтар менамояд [3].

Таҷрибаи ҷаҳонии ҷорӣ намудани технологияи нав дар фаъолияти гумрукӣ ба стандартҳои байналмилалӣ, ва алалхусус, ба Конвенсияи байналмилалӣ оид ба соддагардонӣ ва ҳамоҳангсозии расмиёти гумрукӣ, ки дар он яке аз унсурҳои асосии назорати самаранок, ин ҷорӣ намудани системаи идораи таваккал мебошад, асос меёбад [4].

Тағиротҳое, ки дар тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир рух доданд, ба тамоюлҳои қаблан муқарраршуда таъсир расониданд. Ин ҳолатро мо метавонем чунин маънидод намоем: васеъгардонии рӯйхати кишварҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо ҳамкорӣ менамояд, сохтори гардиши савдои хориҷӣ, логистикаи ҳаракати молҳо ва кам кардани номгӯи ҳуҷҷатҳои гумрукии молҳо.

Омилҳои асосие, ки ин тағиротҳоро ба вуҷуд оварданд, инҳоянд:

1) таъсири сохтор ва динамикаи тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бӯҳрони ҷаҳонии молиявию иқтисодӣ ва муҷозотҳои ҷорӣ;

2) тасҳеҳ дар соҳаи танзими давлатии тиҷорати хориҷӣ, инчунин равандҳои ҳамгироӣ дар доираи Иттиҳоди иқтисодии АврОсиё [5, 11].

Алҳол дар марҳилаи фаъолият бо як қатор тартибҳои соддагардонишуда нисбат ба иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ оид ба назорати минбаъда дар марҳилаи баъди иҷозати мол ба назар мерасанд.

Ҳамчун як қисми ин раванд, таҳлилҳо нишон медиҳад, ки нишондиҳандаҳои фаъолияти иштирокчиёни хориҷӣ, таснифи онҳо бар асоси хавфҳои эҳтимолии вайронкунии қонунгузории гумрук анҷом дода мешаванд.

Ҳамкорӣ дар самти пешгирии қонуншиканиҳо дар соҳаи гумрук ва таъмини пуррагии ситонидани боҷҳои гумрукӣ, андозҳо ва дигар пардохтҳо, пурзӯргардонии ҳамкории байнисоҳавӣ ва байниидоравӣ зарур мебошад.

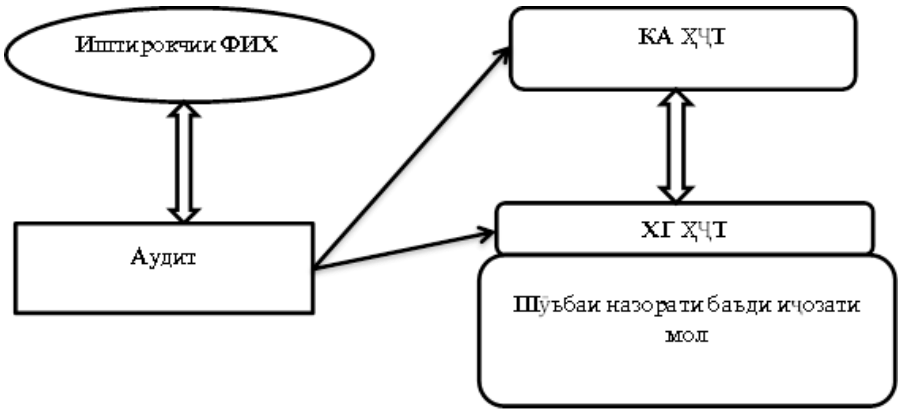
Ҳамкории судманд бо Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, алахусус дар самти интихоби объектҳои назорат, инчунин ошкор кардани қонунвайронкуниҳои ба ҳам алоқаманд дар соҳаи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, мубориза бо схемаҳои саркашӣ аз пардохтҳо ба зимаи онҳо гузошта шудааст.

Дар айни замон, сатҳи ҳамкориҳои байниидоравӣ ба таври назаррас тағйир ёфтааст. Ҳамгироии системаҳои иттилоотии хадамоти гумрукии ва мақомоти андоз, инчунин дигар мақомоти давлатӣ дар заминаи системаи ҳамгирошудаи иттилоот фаъолият менамоянд. Ин барои таъмини "пайгирӣ" -и интиқоли молҳо аз лаҳзаи убури сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон то истеъмолкунандаи охирин сурат мегирад.

Самтҳои муносибгардонии гумрук назорати баъди иҷозати мол:

1) ҳамкорӣ бо доираҳои соҳибкорӣ, ки намояндагони он дар муҳокимаи навовариҳои қонунгузории гумрук ва таҳияи пешниҳодҳо оид ба такмил додани технологияҳои гумрукӣ дар соҳаи назорати гумрукӣ пас аз иҷозати молҳо иштироки фаъолонаро талаб менамояд;

2) имкони истифодаи ҳисоботи ва хулосаи аудитӣ ҳангоми назорати гумрукӣ. Хулосаи аудит метавонад сарчашмаи иловагии иттилоот дар бораи ҳолати умумии ташкилот ё шахс бошад самтҳои фаъолияти он, аз ҷумла фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, инчунин устувории молиявӣ ва сифати назорати дохилӣ. Бешубҳа, чунин маълумот метавонад аз ҷониби мақомоти гумрук барои таҳлили фаъолияти иштирокчиёни тиҷорати хориҷӣ ҳангоми муайян кардани сатҳи хавф ва категорияи онҳо истифода шавад (Расми 1);

Расми 1. Имкониятҳои тадбиқи аудит дар рафти назорати гумрукӣ

3) таҳияи технологияи санҷиши гумрукӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои электронӣ ва иттилооте, ки аз ҷониби шӯъбаҳои назорати гумрукии пас ах иҷозат дар якҷоягӣ бо дигар тому ҷузъҳои Хадамоти гумрукии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

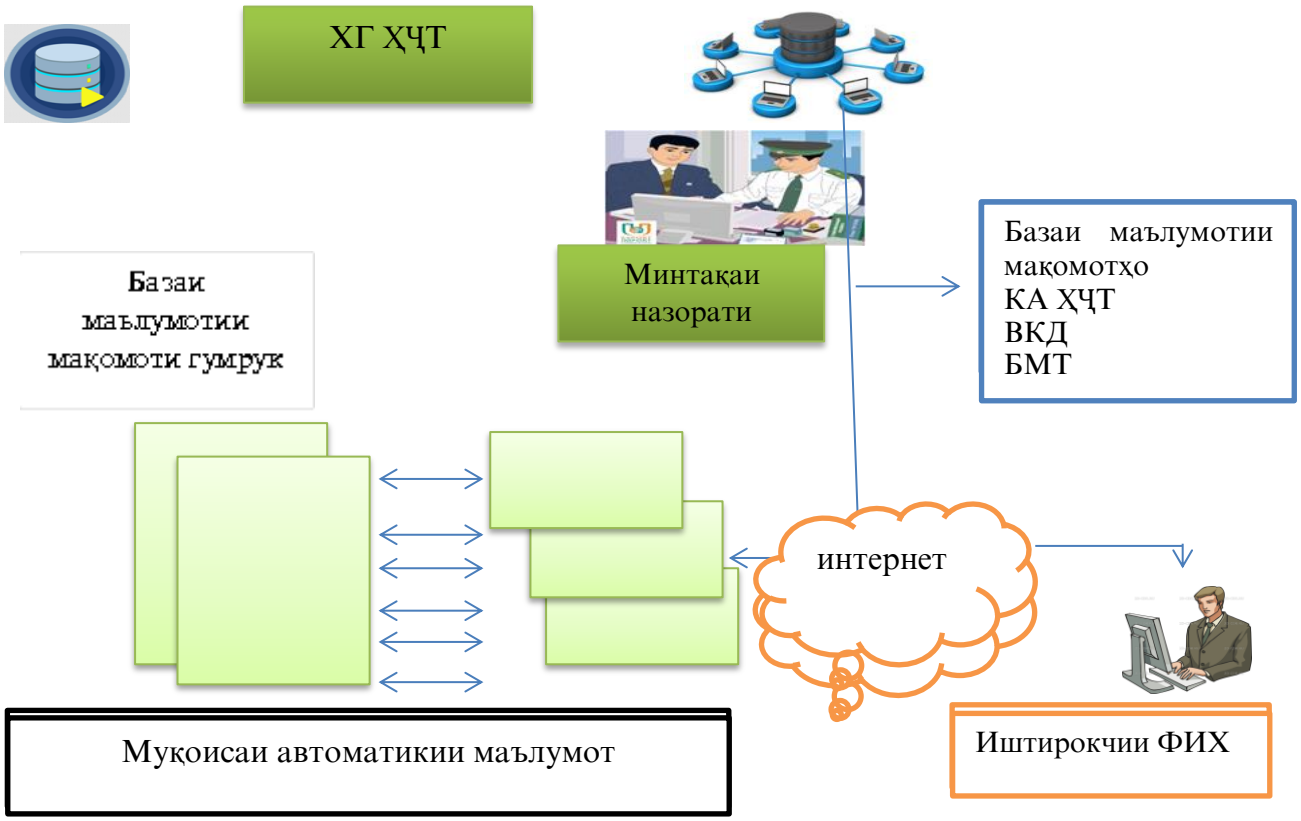
4) истифодаи технологияи “санҷиши электронии камериалӣ”, ки вақти гузаронидани ин санҷишро нисбат ба иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо сатҳи пасти вайронкунии қонунгузории гумрукӣ ба таври назаррас коҳиш медиҳад; Дар гузашта, корҳои санҷишӣ ба санҷишҳои интихобӣ асос ёфта буданд ва бидуни таҳлили натиҷаҳои санҷиш ба декларатсияи моли шабеҳ ё ҳамҷинс маҷмӯъан дар ягон соҳа имкон медиҳад (Расми 2);

5) татбиқи усули маҷмуавӣ. Ин аз он иборат аст, ки ҳангоми тайёрӣ ва гузарондани санҷиши гумрукӣ мо омилҳои ба ҳам алоқамандро, ки барои вайрон кардани қонунгузории гумрук шароит фароҳам овардаанд, ба назар гирифта, ҳамкории мутақобилаи байниидоравӣ ва соҳавӣ анҷом диҳем. Яке аз воситаҳои татбиқи ҳамаҷонибаи назорати гумрук пас аз иҷозати мол механизми ҳамкории дохили идоравӣ ва байниидоравӣ, инчунин ҳамкорӣ бо иттиҳодияҳои тиҷоратии бузург дар асоси созишномаҳое, ки бо Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон баста шудаанд.

6) гузаронидани чорабиниҳои ҳамаҷонибаи санҷиш дар бахшҳои алоҳидаи бозор, ки ба якчанд минтақа таъсир мерасонанд, тадбирҳои андешидашуда, ки ташаббусҳои қонунгузорӣ ва роҳҳои ҳалли техникиро дар бар мегиранд, ба оғоз намудани худидоракунӣ ва аз байн рабудани ҷиноятҳои дар соҳаҳо, ба вуҷуд овардани рақобати кушод ва одилона мусоидат менамояд.

Бо мақсади пешгирии ҳаракати молҳои воридшаванда ба ҳудуди Тоҷикистон дар наздикии сарҳадоти гумрукии Тоҷикистон-Қирғизистон Тоҷикистон-Ӯзбекистон ва Тоҷикистон-Афғонистон якчанд гурӯҳҳои фаврӣ амал мекунад, ки чораҳои назорати гумрукиро амалӣ мекунанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиши соддагардонии расмиёти гумрукӣ ва кам кардани мушкилоти маъмурӣ ба иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷиро дорад, ки дар натиҷа ба сарфаи вақти амалиёт оид ба интиқоли молҳо тавассути гумрук ширкаткунандагони фаъолияти иқтисодии хориҷӣ оварда мерасонад.

Расми 2. Санҷиши камериалии гумрукӣ дар асоси гардиши электронии ҳуҷҷатҳо

Аҳамияти махсуси самти баррасишудаи мақомоти гумрук масъалаи зарурати таҳияи маҷмӯи вазифаҳоро оид ба баланд бардоштани самаранокӣ ва такмили ташкили фаъолияти воҳидҳои назорати гумрукӣ пас аз иҷозати мол ба миён меорад.

Таъмини татбиқи назорати гумрукӣ пас аз иҷозати мол бо чорабиниҳои зерин имконпазир аст:

1) такмил додани механизми мавҷудаи назорат ва ҷорӣ кардани усулҳои нав барои гузаронидани санҷишҳо дар асоси таҷрибаи ҷаҳонии кишварҳои узви Созмони умумиҷаҳонии гумрукӣ;

2) истифодаи усули системавии ташкили назорати гумрукӣ баъди иҷозати мол ҳангоми интихоби объекти санҷиш барои ба даст овардани натиҷа бо самараи зарурии иқтисодӣ;

3) автоматикунонии корҳои таҳлилӣ ва технологияҳои назорат пас аз иҷозати мол.

Ҳамин тавр, самаранокии ташкил ва татбиқи назорати гумрукӣ пас аз иҷозати мол яке аз вазифаҳои муҳимтарини Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Амалисозии тиҷорати хориҷӣ, соддагардонии қоидаҳои гумрукӣ дар шароити таъмини амнияти иқтисодӣ ва ғани гардонидани буҷети давлатӣ таҳияи чораҳо оид ба такомул ва такмили назорати гумрукиро пас аз иҷозати мол муайян мекунад. Ба он таҳияи лоиҳаҳои стандартҳо, тартиби аудити соҳаи гумрук, шаклҳои инъикоси натиҷа, тағирот ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи таркиби қонунвайронкунӣ барои ҳисоботи саҳеҳ дохил мешаванд. Инчунин тартиб додани номгӯ ва тартиби аккредитатсияи аудиторҳо ва талабот барои назорати тахассуси онҳо оид ба масъалаҳои аудити соҳаи гумрук зарур аст.

Адабиёт

1. Костин А. А. Организация таможенного контроля товаров и транспортных средств: учебное пособие для вузов. – СПб.: Интермедия, 2014. – С. 119.

2. Кокнаева, М. Д. Система таможенного контроля после выпуска товаров в РФ / Сборник материалов международной межвузовской научно-практической конференции «Актуальные проблемы развития теории и практики экономики таможенного дела». М., 2013. с. 73–77.

3. Қарори Ҳукумати ҶТ аз 02.11.2007с., №544 «Дар бораи тасдиқи Қоидаҳои интиқоли молҳо аз ҷониби шахсони воқеӣ тавассути сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби имтиёзнок ва соддагардонидашуда» (бо дарназардошти тағйирот аз 21.05.2022с.)

4. Замима ба Фармони Сардори Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 04 августи соли 2008 № 126

5. Немирова, Г. И., Костин А. А., Костина О. В. Актуальные проблемы системы таможенного контроля и методы их разрешения в Евразийском экономическом союзе // Таможенное дело. 2016. № 4. с. 11–15.

6. Аминов, И. Таъсири рушди соҳибкорӣ дар бахши хусусии иктисодиёт ба шуғли аҳолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / И. Аминов, Ф. И. Аминов // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. – No. 1(40). – P. 5-11. – EDN CGNNWW.

ТАНЗИМИ ГУМРУКӢ – ТАРИФӢ ҲАМЧУН МЕХАНИЗМИ ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Махмадҷонов М.Д. - муовини Сардори Донишкадаи такмили ихтисоси Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, полковники хадамоти гумрук

Дар мақола моҳият ва зарурати татбиқи чораҳои танзими гумрукӣ - тарифӣ дар фаъолияти иқтисоди хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудааст. Инчунин, нақши танзими гумрукӣ - тарифӣ дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар муайян гардида, дар асоси таҳлили нишондиҳандаҳои гардиши тиҷорати хориҷӣ ва чораҳои амали намудаи давлат дар ин самт роҳҳои минбаъдаи такмил ва мукаммал гардонии танзими гумрукӣ - тарифӣ пешниҳод шудаанд.

Калимаҳои калидӣ: танзими тарифӣ, фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, меъёрҳои боҷҳои гумрукӣ, сиёсати гумрукӣ, амалётҳои гумрукӣ, пардохтҳои гумрукӣ, амнияти иқтисодӣ, тиҷорати хориҷӣ.

ТАМОЖЕННО-ТАРИФНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КАК МЕХАНИЗМ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Махмаджонов М.Д. - зам. начальника Института повышения квалификации сотрудников Таможенной службы при Правительстве Республики Таджикистан, полковник таможенной службы

В статье исследуется сущность и необходимость применения мер таможенно-тарифного регулирования внешнеэкономической деятельности для обеспечения экономической безопасности Республики Таджикистан. Определена роль таможенно-тарифного регулирования в обеспечении экономической безопасности страны, на основе анализа показателей внешнеторгового оборота и реализованных государством мер предложены пути дальнейшего совершенствования таможенно-тарифного регулирования.

Ключевые слова: тарифное регулирование, внешнеэкономическая деятельность, ставки таможенных пошлин, таможенная политика, таможенные операции, таможенные платежи, экономическая безопасность, внешняя торговля.

CUSTOMS AND TARIFF REGULATION AS A MECHANISM FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Makhmadzhonov M.D. - deputy. Head of the Institute for Advanced Training of Customs Service Employees under the Government of the Republic of Tajikistan, Colonel of the Customs Service

The article examines the essence and necessity of applying measures of customs and tariff regulation of foreign economic activity to ensure the economic security of the Republic of Tajikistan. The role of customs and tariff regulation in ensuring the economic security of the country is determined; based on an analysis of foreign trade turnover indicators and measures implemented by the state, ways to further improve customs and tariff regulation are proposed.

Key words: tariff regulation, foreign economic activity, customs duty rates, customs policy, customs operations, customs payments, economic security, foreign trade.

Айни замон дар таъмини амнияти иқтисоди миллӣ, танзими гумрукӣ - тарифӣ яке аз механизмҳои калидӣ ва муҳим дар фаъолияти иқтисодии хориҷӣ маҳсуб меёбад.

Танзими гумрукии тарифӣ унсури таркибии сиёсати иқтисодии давлат мебошад. Тавассути он истеҳсолоти ватанӣ аз рақобатҳои носолими бозори ҷаҳонӣ ҳимоя гардида, заминаи мусоид дар афзоиши ҳаҷми содироти молҳо фароҳам оварда мешавад. Инчунин, амнияти давлат бо роҳи пешгирии имконоти воридоти молҳое, ки барои иқтисодиёт ва аҳолии кишвар таҳдиди зарар доранд, таъмин мегардад.

Тарифи гумрукӣ дар сиёсати иқтисодии байналмилалии муосир воситаи асосии танзими тиҷорати хориҷӣ ба шумор рафта, қонуни будани истифодаи онро на фақат санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ, балки меъёрҳои байналмилалӣ низ эътироф намудааст.

Танзими гумрукии тарифӣ ҳамчун воситаи танзимкунандаи сиёсати тиҷоратӣ дар Осиёи Марказӣ аз ибтидои асри XVIII истифода шуда, новобаста аз тағйир ёфтани мазмуну мундариҷа ва бамаротиб паст шудани мизони он, аҳмияти худро дар танзими тиҷорати хориҷӣ гум накарда, ба ҳаҷм ва таркиби воридот таъсири бевосита расонида омада истодааст.

Мақсади асосии механизми татбиқи танзими гумрукӣ - тарифӣ, ин муътадил гардонидани ҳаҷми тиҷорати хориҷӣ, мубодилаи мол байни кишварҳо, фароҳам овардани шароити баробарии рақобат дар бозори беруна ва дастгирии молистеҳсолкунандагони ватанӣ аз амалҳои таъбизӣ дар низоми савдои хориҷӣ ба ҳисоб меравад.

Раванди гузариш ба муносибатҳои бозорӣ зарурияти танзими фаъолияти иқтисоди хориҷиро тавассути механизмҳои иқтисодӣ ва маъмури тақозо менамояд ва мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар амалисозии раванди мазкур нақши бевосита дорад. Системаи тарифии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар инкишофи худ роҳи басо мураккабро тай намуда, раванди ташаккулёбии он ду марҳилаи асосиро дар бар мегирад.

Дар марҳилаи аввали ташаккулёбии сиёсати тарифи гумрукии Тоҷикистон дар назди ҳукумат ва дигар мақомоти масъули давлатӣ вазифаҳои дарёфти роҳҳои раҳоӣ ёфтан аз буҳрони иқтисодӣ, ҳимояи манфиатҳои иқтисодии кишвар ва ташкил намудани системаи миллии гумрукӣ ба пеш омаданд.

Дар чунин вазъият сарфи назар аз мушкилоти мавҷуда ба Тоҷикистони соҳибистиқлол лозим омад, ки ҳамчун субъекти мустақил ва соҳибихтиёри муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ сиёсати иқтисодии хориҷии худро таҳдиди назар намуда, онро ба шароит ва талаботи рӯз мувофиқ гардонад.

Баҳри рушди бемайлони иқтисодиёти кишвар зарурат барои дасткашидан аз шакли инҳисории савдои хориҷӣ пайдо гардид. Бо назардошти ин, дар марҳиллаи аввали ташаккулёбии системаи тарифии кишвар Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷуҳи хосеро басамтҳои идоракунии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, ки асосан ба истифодаи фишангҳои иқтисодии танзими тиҷорати хориҷӣ, яъне боҷҳои гумрукӣ, андозҳо ва хироҷҳои гумрукӣ асос меёбанд, равона намуд.

Тазаккур бояд дод, ки вазифаҳои асосии танзими гумрукии тарифӣ, ин аз таъмин намудани амнияти миллӣ, ҳимояи манфиатҳои иқтисодии давлат, батанзимдарории амалиёти тиҷорати хориҷӣ, муқаррар намуднани тариф ва маҳдудятҳои ғайритарифӣ ҳангоми воридот ва содироти молу воситаҳои нақлиёт, иборат мебошад. [6]

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масоили ташаккули фаъолияти гумрук аҳмияти махсус дода, бо мақсади таъмини амнияти иқтисодӣ ва ҳифзи манфиатҳои иқтисодии кишвар, таъмини риояи тартиби муқарраргардидаи интиқоли молу воситаҳои нақлиёт, барасмиятдарорӣ ва назорати гумрукиро бо қарорҳои дахлдор, тасдиқ намуд.

Дар даврони соҳибистиқолии кишвар, як чанд маротиб мизони тарифҳои гумрукӣ баҳри ҳимоя ва ҳавасмандгардонии молистеҳсолкунандагони ватанӣ барои истифода намудани иқтидору имконоти мавҷудаи истеҳсолӣ, рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ ва дастрасии онҳо ба бозорҳои хориҷӣ, ҳамгироии иқтисодӣ ва иҷрои ӯҳдадориҳои байналмилалӣ такмил ва тағйир дода шудаанд.

Аз ҷумла, шомил гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони умиҷаҳонии савдо (СУС) зарурати ворид намудани тағйиру иловаҳоро ба мизони тарифи гумрукӣ пеш оварда.

Бо мақсади иҷрои муқаррароти дахлдори Протокол оид ба ҳамроҳшавии Ҷумҳурии Тоикистон ба Созишномаи Марокаш доир ба таъсисёбии СУС Ҷумҳурии Тоикистонро зарур омад, ки меъёрҳои боҷҳои амалкунандаи худро тағйир дода, ҷиҳати иҷрои ӯҳдадориҳои тарифие, ки дар рафти гуфтушунидҳои дуониба бо давлатҳои аъзои СУС қабул кардааст, дар амал татбиқ намояд.

Тибқи ӯҳдадориҳо оид ба роҳёбӣ ба бозори мол ва талаботҳои СУС Ҷумҳурии Тоикистон дар соли 2018 меъёрҳои боҳои гумрукии худро пурра мутобиқ ва ба Котиботи СУС пешниҳод намуд. Яъне меъёрҳои боҷҳои гумрукии воридотӣ, ҳамчун яке аз ӯҳдадориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди СУС, пас аз мавриди амал қарор додани Номгӯи молии фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия гардида, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи меъёрҳои боҷҳои гумрукии воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 8 августи соли 2018, №399 тасдиқ карда шудааст.

Барои дастгирии истеҳсолоти ватанӣ ва ҳимояи бозори дохилӣ бо истифода аз талаботи Созишномаҳои СУС зиёд намудани меъёрҳои боҳои воридотии молҳо пешниҳод шудаанд. Аз ҷумла меъёри боҷи воридотии пиёз, сабзӣ, бодиринг, карам, сабзавоти консервашуда, ангур, меваи хушк, асал ва қиёми помидор то 20%, маҳсулоти макаронӣ то 10%, маҳсулоти консервашудаи гӯштӣ то 12%, матоъҳои гуногуни пахтагин то 20%, маҳсулоти нассоҷӣ ва либосҳои тайёр то 17%, аммиак ва соддаи каустикӣ то 20%, тамоку ва маҳсулоти ивазкунандаи он то 18% баланд бардошта шудаанд.

Қайд бояд намуд, ки то қабули қарори мазкур сатҳи миёнаи боҷҳои гумрукӣ дар Тоҷикистон 7,6%-ро ташкил дода, пас аз қабули қарори мазкур бо назардошти ҳимояи истеҳсолоти ватанӣ то 8,1% баланд шуд.

Тибқи қарори мазкур боҷҳои гумрукии воридотӣ вобаста аз намуди мол бо меъёрҳои 0%, 3%, 4%, 5%, 5,5%, 6%, 6,5%, 7%, 8%, 9%, 10%, 12%, 13%, 15%, 16%, 17%, 18%, 20%, 23%, 30%, 80%, муқаррар гардиданд.

Тибқи банди 2 қарори мазкур ба молҳои воридотии дар давлатҳои аъзои Шартнома «Дар бораи минтақаи савдои озод» аз 18 октябри соли 2011 истеҳсолшуда, низоми савдои озод муқаррар ва меъёри сифрии боҷи воридотии гумрукӣ татбиқ карда шудааст.

Зикр намудан ба мавриди аст, ки Шартнома «Дар бораи минтақаи савдои озод» аз 18 октябри соли 2011, бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 декабри соли 2015, №285 тасдиқ гардидааст.

Мутобиқи банди 1 моддаи 2 Шартнома «Дар бораи минтақаи савдои озод» аз 18 октябри соли 2011, Тарафҳо боҷу хироҷи гумрукӣ ва дигар пардохтҳои ба боҷу хироҷи гумрукӣ ҳамарзишро нисбати содироти моле, ки барои ҳудуди гумрукии дигар Тараф ва ё воридоти моле, ки аз ҳудуди гумрукии дигар Тараф омадааст, татбиқ намекунад ба истиснои ҳолатҳое, ки дар замимаи 1 Шартномаи дар боло зикргардида, ки қисми ҷудонашавандаи он аст, муайян гардидааст.

Дар сурати пешниҳод намудани сертификати кишвари истеҳсоли моли давлати иштирокчии Шартномаи зикргардида, бо дарназардошти риояи талаботҳои

муқаррагардидаи Созишнома аз 20 ноябри соли 2009 «Оид ба қоидаҳои муайян намудани кишвари тавлиди мол дар Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил», нисбати молҳои воридшаванда, низоми савдои озод татбиқ карда мешавад.

Инчунин, мутобиқи банди 4 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи меъёрҳои боҷҳои гумрукии воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон" ҳангоми ворид намудани молҳое, ки дар давлатҳои нисбатан кам тараққикарда истеҳсол шудаанд, сабукиҳо (имтиёзҳо) ҷорӣ ва боҷи воридотии гумрукӣ дар ҳаҷми панҷоҳ фоиз аз меъёри тасдиқшуда муқаррар карда шудааст.

Мутобиқи банди 3 қарори мазкур, ҳангоми воридоти молҳои истеҳсоли кишварҳое, ки бо онҳо созишномаи дуҷонибаи савдои озод ба имзо расонида шудааст, ба истиснои молҳои аз низоми савдои озод боздоштшаванда, низоми савдои озод муқаррар ва меъёри сифрии боҷи гумрукӣ татбиқ карда мешавад.

Айни замон, низоми савдои озод дар асоси шартномаҳои дутарафа миёни Ҷумҳурии Узбекистон ва Ҷумҳурии Украина мавриди амал қарор дорад.

Созишномаи дуҷониба миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ӯзбекистон «Дар бораи минтақаи савдои озод» аз 10 январи соли 1996, дар шаҳри Тошканд ба имзо расида буд. Ҷумҳурии Тоҷикистон Созишномаи фавқулзикрро аз 23 майи соли 1996, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №209 тасдиқ карда, илова ба он, бо қарори мазкур Протокол дар бораи номгӯи баъзе намуди молҳои боздоштшаванда аз низоми савдои озодро муайян ва тасдиқ намудааст.

Бо мақсади густариши муносибатҳои нави миёни ду давлат, дар соли 2018 кори комиссияҳои байниидоравӣ ва гурӯҳҳои корӣ оид ба бартараф кардани ихтилофотҳо нисбати як қатор масъалаҳо, аз он ҷумла аз нав дида баромадани Протокол дар бораи номгӯи баъзе намуди молҳои боздоштшаванда аз низоми савдои озод фаъол гаридонида шуд.

Дар натиҷаи корҳои анҷомдодашуда вобаста ба навсозии Протоколи мазкур, Протокол оид ба боздошт намудани молҳо аз низоми савдои озод ба Созишномаи байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ӯзбекистон дар бораи савдои озод аз 10 январи соли 1996, ба имзо расонида шудааст.

Протокол дар бораи боздошт намудани молҳо аз низоми савдои озод ба Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Ӯзбекистон оид ба савдои озод аз 10 январи соли 1996, бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 майи соли 2018, №1102 тасдиқ гардидааст.

Айни замон, нисбат ба молҳои воридшавандаи Ҷумҳурии Ӯзбекистон ба ғайр аз молҳои боздоштшавандаи Протоколи мазкур, меъёри боҷи гумукии сифрӣ татбиқ карда мешавад.

Маврид ба зикр аст, ки Созишнома байни Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон ва Девони Вазирони Украина "Дар бораи садои озод" аз 6 июли соли 2001 тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2001, №542 тасдиқ карда шудааст. Мутобиқи банди 1 моддаи 1 Созишномаи мазкур, боҷи воридотии гумрукӣ байни тарафҳо татбиқ карда намешавад, бо назардошти боздошт аз низоми савдои озод.

Протокол байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Девони Вазирони Украина дар бораи боздошт намудани номгӯи як қатор молҳо аз низоми савдои озод дар асоси Созишнома байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Девони Вазирони Украина "Дар бораи савдои озод", ки дар шаҳр Киев 28 июни соли 2012 ба имзо расидааст, тасдиқ карда шудааст.

Вобаста ба муносибатҳои нави бозоргонӣ зарурат ба миён омад, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо мақсади соддагардонии расмиёти гумрукӣ, таъмини шаффофият ва истифодаи усулҳои пешқадами муайян намудани арзиши гумрукӣ такмил дода шаванд. Аз ин давра эътиборан марҳилаи дуюми ташаккули системаи тарифию гумрукӣ оғоз гардид. Махсусан, дар ин марҳила дар сиёсати гумрукӣ – тарифии ҷумҳурӣ дигаргуниҳое ба амал омаданд, ки ба вусъат ёфтани тиҷорати хориҷӣ мусоидат менамуданд. Нишондиҳандаҳои гардиши тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2009-2023 дар Ҷадвали 1 иникос гардиданд. Нигаред ба Ҷадвали 1.

Ҷадвали 1. - Нишондиҳандаҳои гардиши тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2009-2023 (млн. долл. ИМА)

		Давлатҳои хориҷи наздик			Давлатҳои хориҷи дур			ҲАМАГӢ		
Нишондиҳанда		Содирот	Воридот	Ҳамагӣ	Содирот	Воридот	Ҳамагӣ	Содирот	Воридот	Ҳамагӣ
Соли 2009		164, 1	1 457, 6	1 621, 7	800, 4	1 095, 2	1 895, 6	964, 5	2 552, 8	3 517, 3
Соли 2010		161, 4	1 563, 3	1 724, 7	1 033, 7	1 089, 0	2 122, 5	1 195, 1	2 652, 2	3 847, 3
Соли 2011		179, 9	1 833, 5	2 013, 4	1 076, 0	1 369, 2	2 445, 1	1 255, 9	3 202, 6	4 458, 5
Соли 2012		239, 0	2 075, 6	2 314, 7	1 116, 1	1 706, 7	2 822, 8	1 355, 1	3 782, 2	5 137, 3
Соли 2013		235, 1	1 987, 3	2 222, 4	936, 7	2 142, 1	3 078, 8	1 171, 9	4 129, 4	5 301, 2
Соли 2014		251, 5	2 174, 3	2 425, 8	727, 1	2 166, 0	2 893, 0	978, 6	4 340, 3	5 318, 8
Соли 2015		226, 7	1 818, 4	2 045, 2	664, 6	1 616, 5	2 281, 1	891, 3	3 434, 9	4 326, 2
Соли 2016		294, 4	1 674, 0	1 968, 4	604, 9	1 358, 0	1 962, 9	899, 3	3 031, 9	3 931, 3
Соли 2017		430, 3	1 644, 7	2 075, 0	553, 5	1 119, 2	1 672, 7	983, 8	2 763, 9	3 747, 7
Соли 2018		530, 6	1 811, 3	2 341, 8	543, 3	1 333, 0	1 876, 3	1 073, 9	3 144, 3	4 218, 2
Соли 2019		449,8	2049,7	2499,5	661,1	1278,1	1944,1	1115,9	3227,7	4443,6
Соли 2020		289	2056	2345	1023	1083	2106	1311,9	3139,0	4450,8
Соли 2021		572	2553	3125	1215	1664	2897	1786,7	4217,4	6004,1
Соли 2022		763	3124	3887	1567	2059	3626	2330	5182,9	7512,9
Соли 2023		550	3005	3555	1884,3	2875,4	4759,6	2434,3	5880,1	8314,5
фаркият бо %	с. 2023 нисбати с.2009	335%	206%	219%	235%	263%	251%	252%	230%	236%
	с.2023 нисбати с.2022	72%	96%	91%	120%	140%	131%	104%	113%	111%

Сарчашма: Дар асоси маълумотҳои сомонаи расмии Хадамоти гумрук (gumruk.tj) тарртиб дода шудааст.

Нишондиҳандаҳои гардиши тиҷорати хориҷӣ дар 15 соли охир далели он мебошанд, ки гарчанде соли 2009 бар асари бӯҳрони иқтисодӣ - молиявии ҷаҳонӣ гардиши тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон миқдоран ва сифатан коҳиш ёфта бошад ҳам, вале то давраи соли 2013 он афзоиш ёфтааст.

Таъсири таҳримҳои иқтисодӣ нисбати шарикони стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири манфии худро ба гардиши тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ расонидааст.

Ибтидо, аз семоҳаи дуюми соли 2014 нишонаҳои аввали бӯҳрони молиявии иқтисодии ҷаҳонӣ алакай аз худ дарак дода буд. Нишонаҳои мазкур дар коҳишёбии воридоти баъзе намуди молҳо, пастравии қурби асъори миллӣ, кам гардидани қобилияти харидории мардум дида мешуд.

Боз маротиби дигар, гардиши тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 2015, 2016 ва 2017 бинобар сабаби номуътадил гардидани вазъи тиҷорати хориҷӣ ва иқтисодӣ - молиявии ҷаҳонӣ миқдоран ва сифатан коҳиш ёфт.

Дар натиҷаи аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон андешидани як қатор тадбирҳои судманд ҷиҳати рушду такомули тиҷорати хориҷӣ ва ба роҳ мондани муносибатҳои мутақобилаи байналмилалӣ, инчунин аз ҷониби Хадамоти гумрук амалӣ намудани як қатор чорабиниҳо дар ҳама самтҳои фаъолияти гумрукӣ, нишондиҳандаҳои тиҷорати хориҷии кишвар аз соли 2018 то инҷониб зиёд гардида истодааст.

Тавре аз таҳлилҳо бармеояд, гардиши тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2023 нисбат ба соли 2009 ба андозаи 2,4 баробар аз ҷумла, содирот 2,5 ва воридот 2,3 баробар афзоиш ёфтааст.

Ҳамчунин, дар соли 2023 гардиши тиҷорати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷи дур ва наздик нисбат ба соли 2022 ба андозаи 11%, аз ҷумла содирот 4% ва воридот 13% афзоиш ёфтааст.

Таҷрибаи ҷаҳонии нишон медиҳад, ки яке аз вазифаҳои асосии танзими гумрукӣ - тарифӣ ин тадбиқи боҷҳои гумрукӣ ҳангоми воридот ва содироти молу воситаҳои нақлиёт ба шумор рафта, ба ин васила Буҷети давлатӣ ғани гардонида мешавад.

Мақомоти гумрук дар самти фаъолияти фискалӣ дар солҳои 2022 – 2023 ба натиҷаҳои бесобиқа ноил гардиданд. Дар соли 2023 ба Буҷети давлатӣ 9 079,6 млн. сомонӣ ворид намуд, ки ин нисбат ба ҳаҷми воқеии даромадҳои гумрукии буҷети кишвар дар соли 2022 – 1 708,5 млн. сомонӣ, нисбат ба соли 2021 - 2 270,4 млн. сомонӣ, нисбат ба соли 2020 - 3 610,2 млн. сомонӣ, нисбат ба соли 2019 - 3569,0 млн. сомонӣ, нисбат ба соли 2018 - 4 221,1 млн. сомонӣ, зиёд мебошад [10, 14].

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар танзими гумрукӣ – тарифӣ ҳамчун механизми таъмини амнияти иқтисодии кишвар, иҷрои нақшаи пардохтҳои гумрукӣ мавқеи таъсирбахш мегирад. Нигаред ба Ҷадвали 2.

Ҷадвали 2. - Маълумот оид ба иҷрои нақшаи пардохтҳои гумрукӣ дар давраи солҳои 2009-2018

Солҳо	Нақша (млн. сомонӣ)	Иҷроиш (млн. сомонӣ)	Иҷроиш нисбати нақша	Иҷроиш бо %
2009	1667,7	1516,0	-151,7	90,9%
2010	1850,0	1714,7	-135,3	92,7%
2011	2200,0	2308,2	108,2	104,9%
2012	2650,0	2742,0	92,0	103,5%
2013	3200,0	3240,7	40,7	101,3%
2014	3 800,0	4 003,9	203,9	105,4%
2015	4 100,6	3592,5	-508,1	87,6%
2016	4 232,0	3824,8	-407,2	90,4%
2017	4 502,7	4403,5	-99,2	97,8%
2018	4 802,7	4 858,5	55,8	101,2%
2019	5 145,0	5 510,6	365,6	107,1
2020	4 788,6	5 469,4	680,9	114,1
2021	5 965,8	6 809,2	843,4	114,1
2022	6 464,0	7 371,0	907,0	114,0
2023	8 008,6	9 079,6	1 070,7	113,4

Ҳамин тавр,омили асосии барзиёд иҷро шудани нақшаи пардохтҳои гумрукӣ дар соли 2023, зиёд ворид гардидани молу воситаҳои нақлиёт нисбат ба соли 2022, мебошад. Сабаби асосии дар ин давра зиёд ворид гардидани мол бошад, пеш аз ҳама дар амалӣ намудани як қатор чорабиниҳо ҷиҳати такмили низоми маъмурикунонии гумрукӣ аз қабили татбиқи дурусти қонунгузории амалкунанда дар самти муайян намудани арзиши гумрукии молу воситаҳои нақлиёти ба ҳудуди гумрукии ҷумҳурӣ воридшуда мебошад.

Таъмини сифатнокии барасмиятдарории гумрукии молҳои ниёзи мардум, гузаронидани машварат ва корҳои фаҳмондадиҳӣ бо субъектони фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, пурзӯр намудани фаъолият дар самти пешгирии воридоти ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт, назорати баъди барасмиятдарории гумрукӣ, дуруст ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо мақомоти назоратии давлатӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳисобида мешавад.

Бо мақсади такмили минбаъдаи танзими гумрукӣ - тарифӣ ва ба ин васила таъмин намудани амнияти иқтисодии ҷумҳурӣ, роҳандозии амалҳои зерин мувофиқи мақсад ҳисобида мешавад:

Аз ҷониби мақомоти давлатӣ таҳти назорати доимӣ қарор додани мизони тарифҳои гумрукӣ, вобаста ба вазъи иқтисоди миллӣ манзур намудани пешниҳодҳои асоснокшуда доир ба зиёд ва ё кам намудани меъёрҳои онҳо;

Таҳия намудани методологияи системаи идораи таваккал дар асоси таҳлили усулҳои маъмурӣ ва иқтисодии танзими гумрукӣ - тарифии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ;

Омӯзиш ва таҳлили самаранокии санадҳои меъёрии ҳуқуқии дохилӣ дар самти танзими гумрукӣ – тарифӣ ва дар асоси таҷрибаи муосири байналмилалӣ такмил додани онҳо;

Ҳамгироии самаранок бо иқтисоди ҷаҳонӣ;

Муътадил нигоҳ доштани баланси гардиши тиҷорати хориҷӣ, аз ҷумла сол аз сол зиёд намудани ҳаҷми содироти молҳо;

Омӯзиши таҷрибаи ҷаҳонӣ дар самти маъмуригардонии идораи фаъолияти гумрукӣ ва гузаронидани таҳлилӣ асосҳои байналмилалии таъмини амнияти иқтисодӣ.

Адабиёт

1. Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе -2020с.;
2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи меъёрҳои боҷҳои гумрукии воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 8 августи соли 2018, №399;
3. Мираков Қ.М., Муминов А.Б., Шомудинов О.Д. Назария ва амалияи фаъолияти гумрукӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: Матбааи “Баҳманрӯд”, 2020.-472с.;
4. Раҳматов А.С., Носирова Ф.Ю., Сафаров И.И. Асосҳои назорати содиротӣ. Васоити таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олӣ – Душанбе: ООО “Сифат”. 2023-304с.;
5. Дюмулен, И.И. Международная торговля. Тарифное и не тарифное регулирование. Учебник/ И.И. Дюмулен. - М.: ВАВТ Минэкономразвития России, 2022. - 548с.;
6. International Journal of Humanities and Natural Sciences, vol. 8-1 (83), 2023;
7. Максимов, Ю. А. Аспекты таможенно-тарифного регулирования внешнеторговой деятельности в условиях вступления России в ВТО: моногр. / Ю.А. Максимов. - М.: Астерион, 2023. - 784с.;
8. Сафар-Заде, Р. О. Государственное регулирование внешнеторговой деятельности в России. Состояние, проблемы, перспективы / Р.О. Сафар-Заде. - М.: Научная книга, 2021. - 208с;

9. Сомонаи расмии Хадамоти гумрук (gumruk.tj);
10. Маҷаллаи расмии Хадамоти гумрук;
11. Сафаров, Б. Г. Рушди минтақаҳои озоди иқтисодӣ ҳамчун шакли ҳамгироии мезоиқтисодии кишварҳои ҷаҳон / Б. Г. Сафаров, Ф. Ҳ. Давлатов // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 3(23). – P. 35-43. – EDN QJRVGN.

НАҚШИ НИЗОМИ ГУМРУКӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аскарова С.С. - доктор PhD сармуаллимаи кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонӣ МДТ "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров", ш. Хуҷанд, Ҷумҳурии Тоҷикистон,тел: +992926165557 e-mail: sanam85@mail.ru

Нуриддинова М.И. - н.и.и., дотсенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонӣ МДТ "Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров", ш. Хуҷанд, Ҷумҳурии Тоҷикистон, e-mail: nuriddinova-1970@mail.ru

Дар мақола асосҳои назариявии рушди системаи саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудааст. Муаллиф кайд мекунад, ки дар натичаи ислохоти иктисодй дар сохахои саноати мамлакат як катор ташкилотхо ва корхонахо тагьироти калон ба амал омада, инчунин аз тарафи муаллиф таърифи консепсияи сиёсати саноатӣ.

Калидвожаҳо. иқтисоди миллӣ, иқтисодиёти саноат, сиёсати саноатӣ, рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣ, низоми саноатӣ, сармоягузорӣ.

РОЛЬ ТАМОЖЕННОЙ СИСТЕМЫ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Аскарова С.С. - доктор PhD, старший преподаватель кафедры мировой экономики Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова, Ш. Худжанд, Республика Таджикистан, телефон: +992926165557 e-mail: sanam85@mail.ru

Нуриддинова М.И. - к.э.н., доцент кафедры мировой экономики МТС «Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова», ш. Худжанд, Республика Таджикистан, e-mail: nuriddinova-1970@mail.ru

В статье рассматриваются теоретические основы развития промышленной системы Республики Таджикистан. Автор отмечает, что в результате проведения экономических реформ в отраслях страны ряд организаций и предприятий претерпели существенные изменения, а также приведени авторские определения концепции промышленной политики.

Ключевые слова: национальная экономика, индустриальная экономика, промышленная политика, конкурентоспособность промышленной продукции, промышленная система, инвестиции.

THE ROLE OF THE CUSTOMS SYSTEM IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Askarova S.S. – PhD, Senior Lecturer, Department of World Economy, Khujand State University named after Academician B. Gafurov, Khujand, Republic of Tajikistan, Phone: +992926165557 E-mail: sanam85@mail.ru

Nuriddinova M.I. - c.e.s., Associate Professor, Department of World Economy, MTS "Khujand State University named after Academician B. Gafurov", Khujand, Republic of Tajikistan, E-mail: nuriddinova-1970@mail.ru

The article examines the theoretical foundations of the development of the industrial system of the Republic of Tajikistan. The author notes that as a result of economic reforms in the country's industries, a number of organizations and enterprises have undergone significant changes, and also provides the author's definitions of the concept of industrial policy.

Key words: national economy, industrial economy, industrial policy, competitiveness of industrial products, industrial system, investments.

Дар айни замон иқтисодиёти миллӣ таъмини устувору мутавозини рушди тамоми соҳаҳои истеҳсолоти саноатиро талаб мекунад, ки барои қонеъ гардонидани талаботи аҳолии кишвар ва истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир равона гардидааст. Дар натиҷаи амалисозии ислоҳоти иқтисодӣ дар соҳаҳои саноати кишвар, дар пояи як қатор ташкилотҳову корхонаҳо тағйироти куллие гузаронида шудаанд ва шаклҳои ташкили хоҷагидориҳое ба вуҷуд омадаанд, ки ба такмил додани механизмҳои иқтисодӣ-ташкилотӣ эҳтиёҷ доранд. Иқтисодиёти муосири бозорӣ равандест, ки ҳамчун низом ба таҷҳизоту механизмҳои рушди устувор ниёз дорад, то онҳоро баҳри бештар ва самараноктар истифода намудани захираҳо равона бисозад.

Ба бештари корхонаҳои ватанӣ на танҳо кӯҳна будани фондҳои асосӣ хос аст, балки сохтори идоракуни аксари онҳо ба талаботи муосир ҷавобгӯ нест. Бо вуҷуди ин онҳо кӯшиш менамоянд ба ҳар роҳу восита, аз усулҳои гуногуни иқтисодӣ истифода намуда, аз усулҳои гуногуни иқтисодӣ истифода намуда, ба шароити муосир мутобиқ шаванд. Тадбирҳое аз қабили кам нишон додани маблағҳои дар гардиш буда, афзоиш додани қарз, напардохтани андоз, мавқуф гузоштани пардохтҳо тибқи ӯҳдадорӣ, ба иҷора додани моликият ва ғайра маълуман на самараи стратегӣ, балки фоидаи кӯтоҳмуддат медиҳанд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати азнавсозии тамоми соҳаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоиро пеш гирифта, дар ин раванд нақши давлатро дар мадди аввал мегузорад. Давлат дар таҷдиди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ бояд нақши асосӣ бозид. Алҳол, дилпурона метавон гуфт, ки ҷорӣ кардани муносибатҳои бозорӣ калиди ҳалли ҳамаи мушкилоти ҷойдошта шуда наметавонанд. Дар навбати худ соҳибкорон низ аз ӯҳдаи ҳалли масоиле, ки ба дӯши онҳо вогузор шуда буданд, баромада натавониста истодаанд. Сабаб норасоиҳои мазкур аз як тараф, таъсири боқимондаи сохти низоми маъмурию фармонфармоӣ дар сохтори иқтисодиёт, рақобатнопазирӣ, хусусиятҳои иқлимӣ, сатҳу дараҷаи зехнияти аҳолии кишвар ва амсоли инҳо бошад, аз тарафи дигар мукаммал набудани сиёсати саноатии кишвар низ мебошад.

Ба назари мо дар навбати аввал таҳлили муҳтавои мафҳуми «сиёсати саноатӣ» ба мақсад мувофиқ мебошад, зеро сиёсати саноатии давлат ҳамчун як қисми сиёсати умумии иқтисодӣ аз ҷумлаи он мафҳумҳоест, ки мавриди муҳокимаи васеи олимону муҳақиқиони ҳам соҳаи иқтисодиёт ва ҳам соҳаҳои ҳуқуқӣ қарор гирифтааст.

Е.Н. Стариков ҷанбаҳои гуногуни мафҳуми «сиёсати саноатиро» мавриди таҳлил қарор дода, онро вобаста аз дарки нав ба чунин тавсифҳо хулоса карда аст «сиёсати саноатӣ – ин тамоми амалиётҳое мебошад, ки ба таҷдиди саноат равона карда шуда, ба рушди саноати навин мусоидат менамояд ва он на танҳо дастгирии давлатӣ мебошад, балки маҷмӯи амалҳое аст, ки бо воситаи таҷҳизотҳо ба роҳ монда мешавад ва он

динамикӣ буда, ба самтҳои гуногуни рушд равона гардида, тамоми омилҳо ва параметрҳое, ки ба рушд таъсир мерасонанд ба ҳисоб мегирад….»[16, с.12]

Чи тавре ки мебеним муаллиф бештар ба омилҳои таъсиррасони рушд такя намуда, таъсири дигар омилҳоро нодида мегирад. Масалан дар таърифи Е.Н. Стариков самтҳои асосии сиёсати саноатӣ инъикос ёфта бошад ҳам мафҳумҳоро ба пуррагӣ ифода карда метавонад.

Дар охирҳои асри XX В.С. Прайс сиёсати саноатиро ҳамчун маҷмӯи чорабиниҳое таъриф дода аст, ки «дар сатҳи миллӣ ба самти амалисозӣ равона гардида ва ё баракс барои пешгирӣ намудан аз ҷунбишҳои сохторӣ дар иқтисодиёт равона гардидаанд» [25, с.57]. Бар ҳилофи таърифи пешина таърифи Прайс фарохтар аст, дар он омилҳои таъсири манфидошта низ ба назар гирифта шудаанд. Вале дар ин таъриф вобастагиҳои сиёсати саноатӣ бо дигар шаклҳои сиёсат иникос наёфтаанд, Г. Идрисов таъкид мекунад, ки мафҳуми муосири сиёсати саноатӣ хело васеъ буда, «ба таври мустақим бо миқдори зиёди сиёсатҳо (гумрукӣ, андозӣ, пулию қарзӣ, танзими техникӣ, сиёсат дар соҳаи хизматрасонӣ ва ғ.) ва таҷҳизотҳои онҳо алоқаманд буда, дар маҷмӯъ бо самараи интегралии таъсиррасонӣ ба иқтисодиёт тавсиф дода мешавад, ки ба рушд ва афзоиши бартариятҳои рақобатӣ мусоидат мекунад»[3,с.9]. Дар ин таъриф вобастагии зичи сиёсати саноатӣ бо дигар шаклҳои сиёсат, ки дар бархӯрди мутақобила метавонанд боиси такон додан ба иқтисодиёт шаванд, таъкидгардидааст. Албатта, барои таъсири назаррас расонидани сиёсати саноатӣ ба рушди сатҳи рақобатпазирии соҳаҳо, нақши он ҳангоми ҳамгиро шудани дигар намудҳои сиёсат бештар хоҳад афзуд, аммо аз нигоҳи мо ин тавсиф наметавонад маънои фарохи мафҳуми сиёсати саноатиро диҳад.

Олимон З.К. Чилдиева ва З.О. Гониева таърифи зерини мафҳуми мавриди таҳлилро пешниҳод кардаанд: «Сиёсати саноатӣ – ин маҷмӯи чорабиниҳои давлатӣ-ҳуқуқии танзими фаъолияти субъектони хоҷагидорӣ (корхона, ташкилот, соҳибкорон ва ғ.) буда, инчунин ҷанбаҳои ҷудогонаи ин фаъолият мебошад, ки ба гирифтани омилҳои истеҳсолот, ташкили истеҳсолот, тақсимкунӣ ва фурӯши маҳсулот ва хизматрасониҳо дар тамоми давраҳои ҳаётии субъекти хоҷагидорӣ ва тамоми давраҳои ҳаётии маҳсулоти истеҳсолшавандаи онҳо тааллуқ дорад» [21, с.8].

Дар асоси асарҳои иқтисоддонони ватанӣ ба хулосае расидан мумкин аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаҳмиши тахассусии сиёсати саноатӣ ба вуҷуд омада аст ва маълуман онро ҳамчун мафҳумҳои муодили «сиёсати давлат дар соҳаҳои саноат», «дастгирии давлатии соҳаи саноат», «сиёсати рушди иқтисодӣ», «ҳавасмандгардонии давлатии соҳаи саноат», «низоми саноатӣ», « танзими давлатии соҳаи саноат» ва ғайра шарҳ медиҳанд. [7, с. 14; 11, с. 353; 20, с. 62; 22, с. 39; 23, с. 72,]. Аммо дар маҷмӯъ мутахассисон қариб якдилона қайд менамоянд, ки мафҳуми «сиёсати саноатӣ» мафҳуми мураккаб, душворфаҳм, бисёрҷабҳа, айни замон мубоҳисанок мебошад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат» қайд карда мешавад, ки «Сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат – маҷмӯи чораҳои таъсиррасонии давлатӣ ба фаъолият дар соҳаи саноат мебошад, ки ба рушди мутаносиб ва устувори иқтидорҳои саноатӣ, таъмини пешрафти истеҳсоли маҳсулоти саноатии рақобатпазир ва ғанигардонии бозори истеъмолӣ равона шудаанд». [8]. Ба ибораи дигар сиёсати саноатӣ маҷмӯи чорабиниҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, ташкилотӣ ва дигар намуди чорабиниҳо мебошад, ки баҳри рушди иқтидори саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъмин намудани рақобатпазирии маҳсулоти саноатии истеҳсолшаванда равона гардида аст.

Ҳамин тариқ дар бобати мундариҷа ва моҳияти мафҳуми сиёсати саноатӣ дар байни олимон иттифоқи назар ба мушоҳида намерасад. (ҷадвали 1.)

Ҷадвали 1. - Тафсири мафҳуми сиёсати саноатӣ аз нигоҳи муаллифони гуногун

Муаллиф	Таъриф
Романова О. А.	Сиёсати саноатӣ – ҳамчун таҷҳизоти ба миён оварандаи ташаккулёбии фазои дастгирикунӣ, технологӣ, экологӣ ва иҷтимоию дӯстиварандае мебошад, ки пурра ба талаботҳои муосири иқтисодиёт ҷавобгӯ мебошад ва он бояд на танҳо ба тағйир додани сохтори иқтисодиёт равона карда шавад, балки ба талаботҳои афзуншавандаи одамон низ ҷавобгӯ бошад. [14,с.135-141].
Яншина М.Н.	Сиёсати саноатӣ – фаъолияти системавии пайвастаи аз ҷониби давлат ба амал меовардае мебошад, ки онро нисбат ба мақомотҳои давлатӣ, субъектони хоҷагидорӣ, ташкилотҳои ҷамъиятию илмӣ барои ноил гардидан ба мақсадҳои дар пешгузошташуда баҳри рушди устувори соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ истифода менамояд, ки он бо мавҷудияти пояи моддиву техникии худ ҳолатҳои ҷории иқтисодиёти миллиро ба назар мегирад. [24,с.168-173].
Татаркин А.И.	Дар шароити муосир сиёсати саноатӣ аз худ қисмати ташкилдиҳандаи стратегияи рушди ҷамъиятро инъикос мекунад, ки ба системаи муносибатҳои байни мақомотҳои давлатӣ ва мақомотҳои мунисипалӣ, субъектони хоҷагидор, ташкилотҳои илмӣ ва ҷамъиятӣ асос ёфта, бо мақсади ташаккул додани саноати рақобатпазир, сохтораш мутавозун ташкил дода шуда, мағзи он тариқи низоми технологии навин нишон дода мешавад ва механизми амалисозии он системаи чорабиниҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва дигар намуди чорабиниҳоро доро буда, ба ташаккулёбии рақобатпазир гардидани комплекси саноатӣ ва таъмин намудани фаъолияти самараноки он мусоидат мекунад. [19,с.5-17].
Воробйева Н.А.	«Сиёсати саноатӣ» - ин ниҳодест, ки дастаи таҷҳизотҳои худро доро мебошад ва ҳамзамон вай ҳамчун системае дониста шавад, ки ризогияти тамоми ҷузъҳо ва алоқамандиҳо бо дигар намудҳои сиёсатро бояд ба назар гирад. [4,с.177-181].
Маркова В.Д., Плужник М.В.	Сиёсати саноатӣ чорабиниҳои мақсадноки ҳамроҳшавии давлат ба соҳаи саноат буда, мақсади дигаргун сохтани сохтори иқтисодиёти ҷамъиятӣ бо роҳи тағйир додани назми бозори меҳнат ва сармоя, баҳри рақобатпазир намудани кишварро дорад. [9, с.40-52].
Верещагина Е.В.	Сиёсати саноатӣ ташкилдиҳандаи муҳими сиёсати иқтисодӣ дар маҷмӯъ буда, аҳамиятнокии он тариқи маҷмӯи чорабиниҳои давлатӣ, ки ба тақсимкунии захираҳо алоқамандӣ доранд, муайян гашта, барои мукаммал гардонидани сохтори иқтисодиёти миллӣ равона гардида аст…[3, с.40-45].

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст

Дар асоси таҳлили таърифҳои муаллифони гуногуни ватаниву хориҷӣ чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар маҷмӯъ онҳо ба чунин ҷанбаҳо ишора мекунанд:

- субъекти сиёсати саноатӣ танҳо давлат мебошад;

- сиёсати саноатӣ масъалаҳои рушди танҳо саноатро фаро мегирад, ки он саноати коркард, истихроҷ, энергетика, сохтмон, таъминоти обу газ ва ғ. дар бар мегирад;

- сиёсати саноатӣ маҷмӯи чорабиниҳои давлатӣ, дастаи таҷҳизотҳои ба соҳаи саноати кишвар таъсиррасонанда мебошад.

Ҳамин тариқ, пеш аз ҳама, ба моҳияти ин мафҳум эътибор додани муҳақиқон ва дар асри XIX (дар кишварҳои аврупоӣ), дар шакли «*industrialpolicy*» пайдо гардидани онро ба назар гирифта, дар маҷмӯъ метавон қайд намуд, ки шарҳи моҳияти он аз нигоҳи муҳиқиқин дар ду самт ташаккул ёфта аст:

1. Дар таърифи мафҳуми "сиёсати саноатӣ", ки гурӯҳи якуми муҳақиқин саноати миллӣ ба ҳайси объекти ягонаи сиёсати саноатӣ баромад менамояд;

2. Гурӯҳи дуюм дар асоси таҳлилу тадқиқи таҷрибаи кишварҳоеро, ки «*industrialpolicy*» истифода намуда, самтҳою механизмҳои онро татбиқ намудаанд, чунин хулоса баровардаанд, ки новобаста аз номаш «сиёсати саноатӣ» нисбат ба таърифҳои соддааш, объектҳои таъсиррасони фарохтарро низ доро мебошад.

Аксари олимон баронанд, ки мафҳуми «сиёсати саноатӣ» мураккабу бисёрҷанба ва душворфаҳм мебошад. Тасодуфи нест, ки алҳол низ тафсири ягонаи аз ҷониби умум мебошад эътирофшудаи мафҳуми мазкур вуҷуд надоранд.

Ҳамин тавр, дар асоси таҳлили ҳаматарафаи таърифҳои муаллифони ватанию хориҷӣ таърифи зерини сиёсати саноатӣ ё ба ибораи дигар сиёсат дар соҳаи саноатро пешниҳод кардан мумкин аст. Сиёсати саноатӣ маҷмӯи ташаббус ва таҷҳизотҳои бо дигар шаклҳои сиёсат алоқаманде мебошад, ки аз ҷониби давлат ҳамҷоя бо субъектони хоҷагидорӣ роҳандозӣ карда шуда, барои рушд додани иқтидорӣ саноати кишвар, рафъи монеъаҳои рушд, мукаммал гардонидани сохтори иқтисодиёти миллӣ, ташаккул додани истеҳсолот ва маҳсулоти рақобатпазир, таъмин намудани афзалиятнокӣ ва сармоягузорӣ дар тамоми сохторҳои саноатӣ, таъмин намудани бехатарии иқтисодии равандҳои саноатии кишвар ва минтақаҳои он равона мегардад.

Адабиёт

1. Вайкок М.А., Водождокова З.А. Понятие производственной системы промышленного предприятия и этапы ее развития // Инновации и инвестиции / М.А. Вайкок, З.А. Водождокова. – М., 2016. - № 11. – С.48-52.

2. Вдовенко З.В. Индустриальная система в условиях экономической нестабильности // Транспортное дело России / З.В. Вдовенко, Д.Н. Клепиков, А.В. Лукьянова– М, 2014. - № 6. - С. 48-51.

3. Верещагина Е.В. Сущность промышленной политики государства // Academy / Е. В. Верещагина. - Иваново, 2016. - № 8(11). – С. 40-45.

4. Воробьева, Н.А. Роль промышленной политики в территориальной организации национальной экономики // Вестник Иркутского государственного технического университета / Н.А. Воробьева. – Иркутск, 2012. - № 7 (66). - С. 177-181.

5. Идрисов, Г.И. Промышленная политика России в современных условиях / Г.И. Идрисов. – М., 2016. - 160 с. – С. 9. ISBN 978-5-93255-443-2.

6. Каюмов Н.К. Переходная экономика Таджикистана: концепции, цели и механизмы развития. - Душанбе, ИЭ и Д АН РТ, 2013. - 661с.

7. Комилов, С.Д. Теоретические аспекты инновационно-инвестиционного развития промышленных предприятий в Республике Таджикистан // Вестник

университета (Российско-Таджикский (Славянский) университет) / С.Д. Комилов, Е.Ш. Мирзоева. – Душанбе, 2019. - № 1 (65). - С.12-21

8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, № 5, қ. 1, мод. 272). ш. Душанбе, 18 майи соли 2017, № 384

9. Маркова, В.Д. Индустриализация и промышленная политика // Известия Дальневосточного федерального университета. Экономика и управление / В.Д. Маркова, М.В. Плужник. – Владивосток, 2015. - № 4 (76) - С. 40-52.

10. Мирсаидов А.Б. Кластер как рыночный институт развития пространственной экономики // Экономика Таджикистан / А.Б. Мирсаидов. - Душанбе, 2016. - № 1. - С.61-75.

11. Низамова Т.Д. Инновационные аспекты развития промышленности Республики Таджикистан // Материалы II международной научно-практической конференции / Национальные экономические системы в контексте формирования глобального экономического пространства / Т.Д. Низамова. – Душанбе, 2016. - С.352-354.

12. Низомова Т.Д. Реструктуризация промышленных предприятий переходной экономики // Монография / Т.Д. Низомова. - Душанбе: «Ирфон», 2005. -130 с.

13. Пулатова И.Р. Формирование и развитие промышленного узла города в условиях перехода к рыночной экономике (на примере города Худжанда Ленинабадской области Республики Таджикистан) // Автореф. дисс. барои дарёфти унвони номзади илмҳои иқтисодӣ / И.Р. Пулатова - Душанбе, 1999. - 25 с.

14. Романова, О. А. Промышленная политика как современный инструмент формирования экологически и социально дружественного пространства // Известия уральского государственного горного университета / О.А. Романова. – Екатеринбург, 2018. - № 2(50). - С. 135-141.

15. Саидмуродов Л.Х. Долгосрочное видение развития Республики Таджикистан // Таджикистан и современный мир / Л.Х. Саидмуродов, Душанбе, 2015. - № 6 (49). - С.20-25.

16. Стариков, Е.Н. Промышленная политика: подходы к формированию и управлению реализацией // Монография / Е.Н. Стариков. – Екатеринбург: Урал. гос. лесотехн. ун-т, 2017. – 72 с. – С. 12. ISBN 978-5-94984-621-6

17. Стрижакова Е.Н. Промышленная система России: факторы развития // Вестник Института экономики РАН / Е.Н. Стрижакова. Москва, 2016. - № 4. - С. 53 (С. 53-70).

18. Сухарев О.С. Экономическая политика: стратегия и тактика // «Технологичность» российской экономики и новые меры промышленной политики. Захираи электронӣ. URL: https://inecon.org/docs/Sukharev_PTPU_2016-05-8-22.pdf. (санаи мурочиат 12.04.2021). С. 48

19. Татаркин, А.И. Промышленная политика как основа системной модернизации экономики России // Вестник Челябинского государственного университета / А.И. Татаркин. – Челябинск, 2008. - № 19. – С. 5-17.

20. Файзуллоев, М.К. Индустриализация как базис инновационно-промыш-ленной политики и драйвер модернизации экономики Таджикистана // Таджикистан: экономика и управление / М.К. Файзуллоев. – Душанбе, 2020. - № 1. - С. 60-67.

21. Чельдиева, З.К. Промышленная политика как часть экономической политики государства // Управление экономическими системами: электронный научный журнал / З.К. Чилдиева ва З.О. Гониева. 2014. - № 4 (64). - С. 8. Захираи электронӣ. URL:

https://www.elibrary.ru/download/elibrary_21505218_33444497.pdf (Санаи мурочиат: 02.04.2021)

22. Шамсиев, Ф.К. Баҳодиҳии низоми саноати Вилояти Суғд дар шароити ташаккулёбии муносибатҳои корпоративӣ // Экономика Таджикистана / Ф.К. Шамсиев, М.Т. Каримова. – Душанбе, 2019. - № 1. - С.38-43.

23. Шамсиев, Ф.К. Теоретические аспекты региональной промышленной системы в условиях становления корпоративных отношений // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. Шамсиев Ф.К., Ходиев Д.А. – Худжанд, 2019. - № 1 (78). - С.71-83.

24. Яньшина, М.Н. Плюралистическая основа понятия «промышленная политика» // Актуальные проблемы экономики и права / М.Н. Яньшина. – Казань, 2012. - № 1. – С. 168-173.

25. Price, V.C. Industrial policies in the European Community // Macmillan for the Trade Policy Research Centre. 1981. Vol. 4. – pp.57.

26. Сафаров, Б. Г. Рушди минтақаҳои озоди иқтисодӣ ҳамчун шакли ҳамгироии мезоиқтисодии кишварҳои ҷаҳон / Б. Г. Сафаров, Ф. Ҳ. Давлатов // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 3(23). – P. 35-43. – EDN QJRVGN.

НАЗАРИЯИ ПРОТЕКСИОНИСТӢ ДАР ТАШАККУЛИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

Қосимов З.А. – ассистенти кафедраи молия, бонк ва фаъолияти гумруки МД «Донишкадаи байналмилалии Хуҷанд»-и ДБСТ (ш. Хуҷанд, Суғд)

Марҳилаҳои асосии тадбиқи намудҳои сиёсати иқтисодии хориҷӣ вобаста ба самара аз истифодаи онҳо банду баст карда шудааст: протексионизм ва савдои озод. Ҳангоми таҳлил ҷабҳаҳои мусбӣ ва манфии онҳо тадқиқ карда шуда, афзалияти тадбиқи сиёсати протексионистӣ назар ба сиёсати савдои озод дар ташаккул ва рушди иқтисодиёти мамлакат намуддор карда шудааст. Пешниҳод карда мешавад, ки маҳз ин назария худ ташаккули системаи мустақили иқтисодиёти миллиро дар назар дошта, заминаҳои асосии он ин пеш аз ҳама дар зарурияти ташаккули истеҳсолоти ватанӣ маҳсуб меёбад.

Калидвожаҳо: сиёсати савдо, протексионизм, савдои озод, воситаҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ, иқтисодиёти миллӣ.

ПРОТЕКЦИОНИСТСКАЯ ТЕОРИЯ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Касимов З.А. - ассистент кафедры финансов, банковского дела и таможенной деятельности «Худжандского международного университета» Государственного технического университета (Худжанд, Согдийская область)

Основные этапы реализации видов внешнеэкономической политики классифицируются в зависимости от эффективности их использования: протекционизм и свободная торговля. В ходе анализа были изучены их положительные и отрицательные стороны, а также продемонстрирован приоритет реализации протекционистской политики по сравнению с политикой свободной торговли в формировании и развитии экономики страны. Предполагается, что данная теория предполагает формирование самостоятельной системы национальной экономики, а ее основной предпосылкой является необходимость формирования внутреннего производства.

Ключевые слова: торговая политика, протекционизм, свободная торговля, тарифные и нетарифные инструменты, национальная экономика.

PROTECTIONIST THEORY IN THE FORMATION OF THE NATIONAL ECONOMY

Qosimov Z.A. – Assistant Professor of the Department of Finance, Banking and Customs, Khujand International University, State University of Economics and Business Administration (Khujand, Sughd)

The main stages of implementation of types of foreign economic policy are classified depending on the efficiency of their use: protectionism and free trade. During the analysis, their positive and negative sides were studied, and the priority of implementation of protectionist policy in comparison with free trade policy in formation and development of the country's economy was demonstrated. It is assumed that this theory presupposes the formation of an independent system of national economy, and its main premise is the need to form domestic production.

Key words: trade policy, protectionism, free trade, tariff and non-tariff instruments, national economy.

Савдои берунаи ҳар як давлат, ҳамчун анъана дар асоси фоиданокии мутақобила сурат мегирад. Аммо дар зери мафҳуми фоиданокии мутақобила на танҳо мутавозинии амалиётҳои содиротию воридотиро мефаҳманд, балки боз проблемаи васеътари амалигардонии стратегияи муайяни муносибатхои беруниқтисодии ягон мамлакати конкретиро дар назар доранд, ки бо дигар муносибатҳои иқтисодӣ доимо алоқаманд аст. Ба интихоби стратегияи миллии беруниқтисодӣ ҳам вазъи умумии иқтисодии мамлакат ва ҳам равандҳое, ки дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ зуҳур мекунанд, аз ҷумла ҷаҳонишавиии босуръати робитаҳои иқтисодӣ дар хоҷагии ҷаҳонии муосир, васеъшавии тиҷорати байналмиллалии молу хадамот, фаъолгардии соҳибкории байналхалқӣ, афзоиши шумора ва доираи фаъолияти ШФМ ва ҳоказо, таъсири ҳалкунанда мерасонанд. Дар чунин ҳолат стратегияи макроиқтисодии рушди иқтисодии мамлакат дар худ таъсири пурқуввати омили берунаро ҳис мекунад, ки бо нақши робитаҳои беруниқтисодӣ дар сиёсати иқтисодии мамлакат муайян мешавад.

Равшан аст, ки танзими беруниқтисодии миллӣ наметавонад масъалан аз таъсири мушкилиҳои иқтисодиёти ҷаҳон, чун тезу тундгардии рақобат дар бозори ҷаҳонӣ, афзуншавии нобаробарии тавозунҳои пардохт, қарзи берунаи бузурги бисёре аз давлатҳо, ноустувории иқтисодӣ ва сиёсӣ дар мамлакатҳои гуногуни ҷаҳон, аз ҷумла дар мамлакатҳои собиқ сотсиалистӣ дарканор бошад. Зуҳурёбии омилҳои номбурдашуда дар сиёсати беруниқисодии миллии мамлакат ҳамеша ба пайдоиши ду раванди бо ҳам зид, яъне либерализм (фритрейдерӣ ё савдои озод) ва протексионизм сабаб мешаванд.

Протексионизм – ин сиёсати иқтисодии давлат аст, ки ба ҳифзи бозори дохилӣ аз рақибони хориҷӣ ва баъзан ба азхудкунии бозорҳои беруна равона шудааст.

Бар хилофи сиёсати протексионизм, сиёсати савдои озод ё либерализм дар пеши худ мақсад мегузорад, ки бозори дохилиро пурра барои молҳо, сармоя ва қувваи кории хориҷӣ кушояд ва бо ин роҳ рақобатро дар бозори дохилӣ пурзӯр намояд. Ҳам протексионизм ва ҳам либерализм пеш аз ҳама инъикосгари таассури ин ё он давлат ба

тағйиротҳо дар тақсимоти байналхалқии меҳнат ва ҳодисаҳои дар муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ рухдиҳанда, мебошанд.[4]

Сиёсати протексионизм ва савдои озод (фритрейдерӣ) аз асри XIX сар карда то ҳоло дар савдои байналмиллалӣ бо навбат мавқеи аввалиндараҷаро касб менамоянд. Дар давраи ҳукмронии Британияи Кабир дар ҷаҳон аз ниммаи асри XIX то соли 1914 дар тиҷорати байналмиллалӣ асосан сиёсати фритрейдерӣ (савдои озод) ҳукмрон буд. Аз солҳои 1918 то соли 1948 дар иқтисодиёти ҷаҳон асосан сиёсати протексионистӣ ҳукмрон буд. Аз соли ташкилшавии ГАТТ (1948) сар карда дар тиҷорати ҷаҳонӣ бештар раванди ҳукмронии фритрейдерӣ (савдои озод) ба мушоҳида мерасад (раундҳои Кеннеди солҳои 60-ум, раундҳои Токио дар солҳои 70-ум ва Уругвай дар солҳои 80-90-уми асри гузашта, ташкилёбии СУС ва ғайра), аммо бешак ҳангоми бӯҳрону нобасониҳои иқтисодӣ дар иқтисоди ҷаҳонӣ сиёсати протексионистиро бештар истифода мебурданд.

Назарияҳои доир ба протексионизм, аз назарияҳое, ки ба савдои озод бахшида шудаанд кам нестанд. Чунин назарияҳо дар қатори мактаби классикии иқтисоди сиёсӣ ҳанӯз дар охири асри XIX-аввали асри XX дар Аврупо пайдо шуданд.

Яке аз аввалин олимони иқтисодчие, ки назарияи протексинизмро ба таври бояду шояд мавриди омӯзиш қарор додааст ва принсипҳои асосии тарафдорони назарияи савдои озодро рад кардааст, ин олими иқтисодчии немис – Фридрих Лист мебошад.

Фридрих Лист (1789-1846 гг.) – яке аз намояндагони барҷастатарини мактаби немисии иқтисоди сиёсӣ ва асосгузори мактаби протексионизми миллӣ ба шумор меравад. Дар тӯли фаъолияти илмии худ ӯ принсипҳо ва идеяҳои асосии мактаби классикиро дар бораи савдои озод ва дахолатнопазирии давлатиро ба иқтисодиёт таҳти шубҳаю танқиди сахт қарор дод. Дар асари беҳтарини худ бо номи «Низоми миллии иқтисоди сиёсӣ»[2], ки соли 1842 дар Штутгарт аз чоп баромад, бар мухолифи ақидаҳои космополитии (ҷаҳонигарии) Адам Смит ва Давид Рикардо, таълимоти «хоҷагии миллӣ»-и худро гузошт.[1] Ҳамин тариқ, ӯ бо тариқи назариявӣ дахолати давлатро ба иқтисодиёт ва савдо асоснок намуда, принсипи асосии иқтисоди сиёсӣ - мубодилаи озодро мавриди танқид қарор дод. Гуфтаҳои Ф. Лист оиди зарурати баррасӣ намудани ҳама гуна қарорҳои иқтисодӣ, масъалан қарор оиди ташкили соҳаи нави истеҳсолот, на танҳо аз лиҳози самаранокии мустақим, инчунин аз лиҳози натиҷаҳои дарозмуддат ва натиҷаҳои ғайримустақими ин қарор ҳоло ҳам мавриди таваҷҷӯҳи хоса ва истифода қарор доранд.

Ақидаҳои протексионистони англис низ ҷолиби диққат мебошанд. Асосгузорони равияи протексионистии англис олимони Солсбери ва Балфур мебошанд. Ақидаҳои равияи мазкурро ба таври бояду шояд протексионисти машҳур, ходими барҷастаи сиёсии британӣ Ҷозеф Чемберлен асоснок кардааст. Ин равияи протексионистӣ солҳои 80-уми асри XIX дар Британияи Кабир, дар натиҷаи дар рақобати шадид бо ИМА ва Олмон аз даст додани бартарияти саноатӣ, пайдо шуд.[6] Аз аввали асри XIX Англия сиёсати савдои озодро дар тиҷорати байналмиллалӣ пеша карда, аз бартарияти саноатии худ истифода мебурд ва савдои озод барои инкишофи босуръати саноатии он мусоидат мекард. Дар ин давра Англия қариб тамоман аз истифодаи воситаҳои тарифию ғайритарифӣ даст кашида, дар таърих ягона давлате ба шумор меравад, ки ба сатҳи низоми пурраи савдои озод (яъне бо дараҷаи қариб сифри (0) ставкаҳои боҷҳои гумрукӣ ва истифода накардани ягон воситаи ғайритарифӣ) расидааст. Миёнаҳои асри XIX ИМА ва Олмон ҳамчун мамлакатҳои нави саноатӣ ба рақобат бо Британия дар тамоми олам пардохтанд ва дар рақобат аксаран ғолиб омада, молҳои британиро аз тамоми бозорҳои муҳим танг карда мебароварданд. Сабаб дар чи буд? Сабаби асосии рух додани ин ҳолатро

Ҷ.Чемберлен дар истифода аз сиёсати протексионистии миллӣ дар Олмон ва ИМА мебинад. Дараҷаи миёнаи тарифи гумрукӣ дар ИМА он вақт 50% - ро ташкил медод, ки ба воридоти молҳои англисӣ монеаи ҷиддиеро пеш оварда, дар навбати худ аз набудани ҳимояи гумрукӣ дар Англия истифода бурда, молҳои амрикоӣ ва олмонӣ торафт бозори дохилии Британияро забт мекарданд. Дар вақти гуфтушунидҳои тиҷоратӣ Англия ягон яроқи иқтисодӣ надошта, аз рақибон имтиёзҳои муҳимро соҳиб шуда наметавонист. Рақибон бошанд, тавассути боз ҳам бардоштани ставкаҳои боҷҳо таҳдид мекарданд. Дар чунин ҳолат Ҷ. Чемберлен пешниҳод намуд, ки ба сиёсати савдои озод мебояд камтар дигаргуниҳо ворид намуд, чунки агар ин хел давом мееёфт, Англия тамоман статуси худро ҳамчун кишвари абарқудрати ҷаҳонӣ аз даст медод[5]. Аввали асри XX ақидаҳои Чемберленро ба назар гирифта, ҳукумат аз сиёсати савдои соф озод даст кашида, як қатор боҷҳои гумрукиро ба воридот гузошт. Аммо умуман гирем, то миёнаҳои асри XX дар Англия сиёсати савдои озод дар намуди қарибтаринаш ба он чизе, ки як вақт А. Смит ва Д. Рикардо дар асарҳои худ оварда буданд, вуҷуд дошт.[3,40]

Назарияи протексионистӣ ба таври нисбатан пурра ва саҳеҳ аз тарафи олими иқтисодчии австралиягӣ Макс Корден тадқиқ ва инкишоф дода шудааст.

Ба ақидаи М. Корден, танзими давлатии тиҷорати байналмиллалӣ чанд навъ шуда метавонад, аз ҷумла:

– Яктарафа – ин ҳангоме, ки воситаҳои танзими давлатӣ аз тарафи ҳукумат бо таври яктарафа бе гуфтушунид ва машварат бо шарикони иқтисодӣ истифода мешаванд. Одатан чунин навъи воситаҳо бештар он вақте ба кор бурда мешаванд, ки давлати шарик низ чунин усулро нисбати давлати додашуда истифода менамояд, ки баъзан ба кашмакашиҳои тезу тунди сиёсӣ ҳам оварда мерасонад.

– Дутарафа – ҳангоме, ки чораҳои сиёсати тиҷоратӣ дар байни давлатҳои шарик ҳамоҳанг мешаванд. Масалан, тибқи қарордоди тарафайн, аз ҷониби тарафҳо мумкин аст боҷҳои конвенсионӣ ҷорӣ карда шаванд, ки манфиатҳои ҳамаи тарафҳоро ба назар мегиранд, инчунин ҷонибҳо метавонанд талаботҳои техникии худро аз қабили навиштаҷоти молҳо, бастабандӣ ва сертификатҳои сифати молҳои якдигарро якҷоя кор карда бароянд.

– Бисёртарафа – хангоме, ки сиёсати тиҷоратӣ тибқи қарордодҳои бисёрҷониба мувофиқа шуда, батанзим дароварда мешавад. Хамчун намунаи чунин сиёсати бисёртарафа метавон Созишномаи генералӣ оид ба тарифҳо ва савдо (ГАТТ), инчунин созишномаҳоро дар соҳаи тиҷорати давлатҳои аъзои Иттиҳоди Аврупоро номбар кард.

Вобаста аз миқёси дахолати давлат ба тиҷорати байналхалқӣ ду намуди сиёсати тиҷоратиро фарқ менамоянд: сиёсати тиҷоратии протексионистӣ ва сиёсати тиҷоратии савдои озод.

Протексионизм (аз калимаҳои франсавии protectionisme, лотинии protectio, англисии protection гирифта шуда, маънояш «ҳимоя», «парастorӣ», «муҳофизат» мебошад) – ин сиёсати тиҷоратии мамлакат буда, мақсадҳои асосиаш ҳифз намудани бозори дохилӣ аз рақобати хориҷӣ тавассути истифода бурдани воситаҳои тарифию ғайритарифии сиёсати тиҷоратӣ, ҳимояи соҳаҳои стратегии мамлакат аз рақобати хориҷӣ, ҳимояи муваққатии соҳаҳои нисбатан ҷавони иқтисоди миллӣ ва васеъкунии бозорҳои беруна мебошад.

Бо назардошти таҳлилҳои болоӣ вобаста ба назарияи протексионизм гуфтан ҷоиз аст, ки ин назария худ ташаккули системаи мустақили иқтисодиёти миллиро дар назар

дошта, заминаҳои асосии он ин пеш аз ҳама дар зарурияти ташаккули истеҳсолоти ватанӣ маҳсуб меёбад.

Адабиёт

1. Антология мировой экономической мысли. – М.: Проспект, 1998. – С. 429-432.
2. Лист Ф. Национальная система политической экономии. Учебник / Ф. Лист. – М.: Социум, 2020. – 421 с.
3. Роббинс Л. Теория экономического развития в истории экономической мысли / Л. РОббинс. – СПб: Питер, 1999. – С. 40.
4. Щербакова Н.Н. Государственное регулирование: соотношение свободы торговли и протекционизма / Н.Н. Щербакова. – М.: Мировая экономика и международные отношения, 2003. – С. 42-48.
5. Wilson C. England’s Apprenticeship, 1603-1763. NewYork, 1984, pp. 236-246. C.Wilcox, Competition and Monopoly in American Industry, Connecticut, 1970,
6. Давлатов, Ф. Ҳ. Марҳилаҳои рушд ва хусусияти ташаккулёбии минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ф. Ҳ. Давлатов // Паёми молия ва иқтисод. – 2019. – No. 4(20). – P. 114-121. – EDN LEBBEZ.
7. Давлатов, Ф. Ҳ. Таҳлили фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии ТОҶИКИСТОН / Ф. Ҳ. Давлатов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 1(25). – P. 130-138. – EDN CLDLFO.

САМАРАНОКИИ ФАЪОЛИЯТИ ГУМРУКӢ ВА МЕЪЁРҲОИ ОН

Қосимов З.А. – ассистенти кафедраи молия, бонк ва фаъолияти гумруки МД «Донишкадаи байналмилалии Хуҷанд»-и ДБСТ (ш. Хуҷанд, Суғд)

Дар мақола самаранокӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ банду баст карда шуда, моҳияти он аз нуқтаи назари назариявӣ муайян карда шудааст. Дар соҳаи фаъолият гумрукӣ самаранокӣ таҳти таҳлил қарор дода шуда, системаи нишондиҳандаҳои инъикоскунандаи он равшан карда шудааст. Дар навбати худ дар ин система камбудиҳои мушаххас намуддор карда шудааст, ки ин бевосита бо нопуррагии иҳотаи объекти тадқиқшаванда вобаста мебошад. Ҳамчун самти дурнамои рушди арзёбии самаранокии фаъолияти гумрукӣ омилҳои таъминкунандаи он намуддор карда шудааст.

Калидвожаҳо: самаранокӣ, системаи гумрук, самаранокии фаъолияти гумрукӣ, арзёбии самаранокӣ, нишондиҳандаҳои самаранокӣ, самтҳои самаранокии фаъолияти гумрукӣ, омилҳои таъминкунандаи самаранокӣ.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТАМОЖЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕЕ НОРМЫ

Касимов З.А. - ассистент кафедры финансов, банковского дела и таможенной деятельности «Худжандского международного университета» Государственного технического университета (Худжанд, Согдийская область)

В статье эффективность определяется как экономическая категория, а ее сущность уточняется с теоретической точки зрения. В сфере таможенной деятельности проанализирована эффективность и уточнена система отражающих ее показателей. В свою очередь, в этой системе выявляются специфические недостатки, которые напрямую связаны с неполнотой охвата исследуемого объекта. В качестве перспективного

направления развития оценки эффективности таможенной деятельности определены факторы, обеспечивающие ее.

Ключевые слова: эффективность, таможенная система, эффективность таможенной деятельности, оценка эффективности, показатели эффективности, направления эффективности таможенной деятельности, факторы, обеспечивающие эффективности.

EFFICIENCY OF CUSTOMS ACTIVITIES AND ITS STANDARDS

Qosimov Z.A. – Assistant Professor of the Department of Finance, Banking and Customs, Khujand International University, State University of Economics and Business Administration (Khujand, Sughd)

In the article, efficiency is defined as an economic category, and its essence is specified from a theoretical point of view. In the sphere of customs activity, efficiency is analyzed and the system of indicators reflecting it is specified. In turn, specific shortcomings are identified in this system, which are directly related to the incompleteness of the coverage of the object under study. As a promising direction for the development of the assessment of the efficiency of customs activity, factors ensuring it are determined.

Key words: efficiency, customs system, efficiency of customs activities, efficiency assessmen, efficiency indicators, directions of efficiency of customs activities, factors ensuring efficiency.

Дар шароити муосири модели сохти давлатӣ ва рушди иқтисодию иҷтимоии фаъолияти мақомоти давлатӣ аз тарафи гурӯҳҳои тарафҳои манфиатҳои мухталиф: шаҳрвандон, ниҳодҳои ҷамъиятӣ ва умуман давлат баҳо дода мешавад. Ҳамаи ин ниҳодҳо аз мақомоти ҳокимияти иҷроия самаранокии фаъолият ва сифати баланди хизмати расонидашударо интизор мебошанд.

Дар соҳаҳои гуногуни фаъолият фаҳмиши самаранокӣ хусусиятҳои худро дорад. Умуман, самаранокӣ ҳамчун муносибати муҳимияти ин натиҷа ба ҳаҷми кӯшиши ба он сарфкардашуда фаҳмида мешавад.[1,54] Мувофиқи назарияи ташкилкунӣ ва идораи маъмурӣ, самаранокӣ ҳамчун муносибати натиҷаҳои мусбии соф ва хароҷоти имконпазир муайян карда мешавад. Нисбати фаъолияти мақомотҳои давлатӣ мафҳуми «самаранокӣ» ҳамчун мусбӣ ва матлуб фаҳмида мешавад.

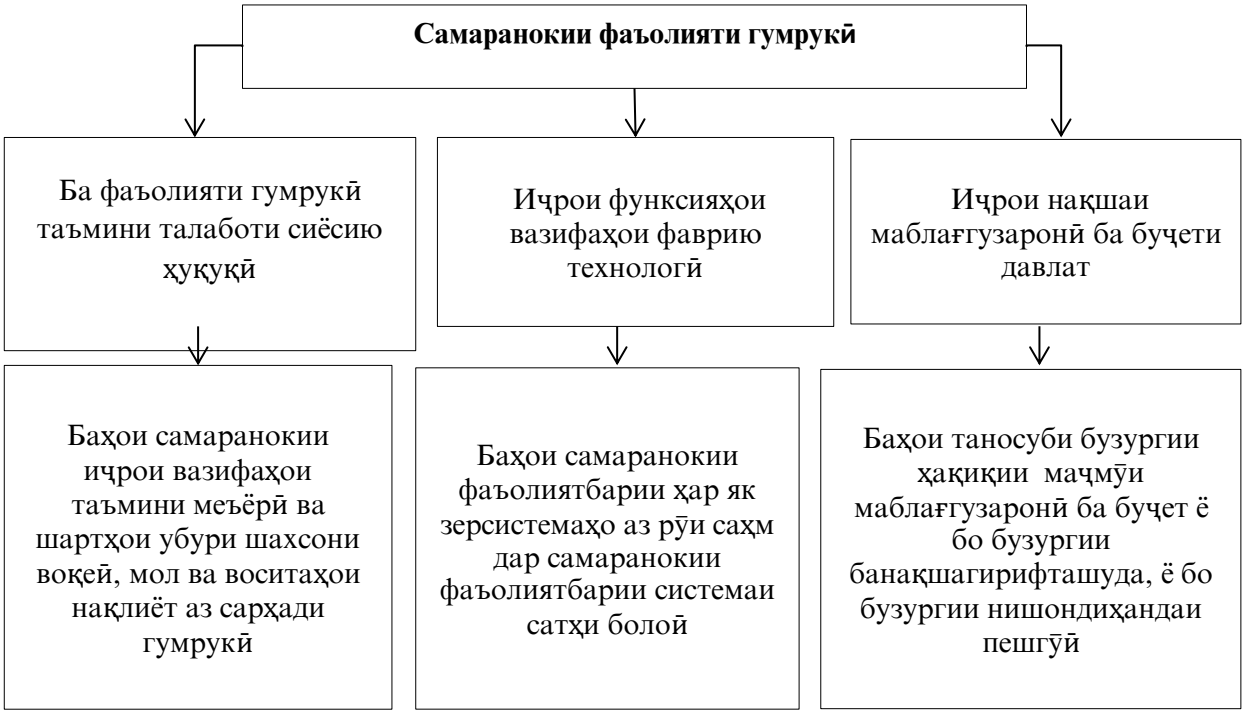
Самаранокии фаъолияти мақомотҳои гумрук ҳамчун дараҷаи ба даст овардани мақсадҳои дар назди мақомоти давлатии аниқ ё сатҳи наздикшавии ба он, ки бо таносуби миқдории хароҷоти захираҳо ва натиҷаҳои мусбии фаъолияти онҳо тавсиф дода мешавад, муайян карда шуданаш мумкин аст.

Самаранокии фаъолияти гумрук – бо самарадиҳӣ вобастаи хусусияти фаъолияти гумрук мебошад.

Фаъолияти гумрук ҷиҳати фаъоли системаи гумрук мебошад. Самаранокии фаъолияти гумрукӣ ин хусусияти комплексие, ки мувофиқатӣ ё лоиқии фаъолияти гумрукиро ба расидани мақсади тадбиққунандаи мақомотҳои гумрукӣ мебошад.

Барои муайян кардани самаранокии фаъолияти мақомоти гумрук нишондиҳандаҳо истифода мешаванд, ки дар самти истифодаи онҳо муайянии мутлақ вуҷуд надорад. Ин бо мушкилиёти инъикоскунии маълумот аз тарафи як нишондиҳанда, маълумоти нишондиҳандаҳои дигар (нишондиҳандаҳои комплексӣ), ки мақсади асосии фаъолияти

гумрукро тасвир менамояд, вобаста аст. Чунин равияҳо нисбати интихоби нишондиҳандаҳои самаранокии фаъолияти гумрукӣ мавҷуд аст (расми 1).

Расми 1. Равияҳои баҳодиҳии самаранокии фаъолияти гумрукӣ [2,13]

Аз расм бар меояд, ки самаранокии фаъолияти гумрукӣ бо варианти омехта: аз рӯи саҳми самаранокии системаи нисбатан сатҳи баланд; аз рӯи меъёрҳои ҷузъии самаранокӣ баҳо дода мешавад.

Ченкунии хароҷот ва натиҷа барои баҳодиҳӣ вақте истифода мешавад, ки байни хароҷоту натиҷа алоқамандӣ мавҷуд бошад ва бо тариқи миқдорӣ муайян карда шавад. Аммо бояд далелеро ба инобат гирифт, ки мақомоти гумрук ин мақомоти давлатӣ буда, фаъолияти худро барои иҷрои вазифаҳои аз тарафи давлат гузошта равона намуда, соҳаи ФИХ-ро идора менамояд. Аз ин лиҳоз байни хароҷот ва натиҷа алоқамандии мустақим вуҷуд надорад ва ин тарзи баҳодиҳӣ маъно надорад. Дар дигар субъектони хоҷагидорӣ натиҷа, яъне бузургии истеҳсолоти маҳсулот аз хароҷот вобаста аст.

Дар марҳилаи муосир баҳодиҳии самаранокии фаъолияти мақомотҳои гумрук ҳамасола аз тарафи мақомоти гумурк бо муқарраркунии нишондиҳандаҳои назоратии самаранокии фаъолият (ННСФ) ва усулҳои баҳои онҳо муайян карда мешавад. Системаи мазкур як қатор камбудиҳо дорад, ба монандӣ: [3,86]

- зиёдшавии барзиёдатӣ ва мураккабии нишондиҳандаҳои комплексӣ;
- кӯшиши дағалонаи хизматкунӣ ҳамчун олоти универсалии баҳодиҳӣ ба тамоми сатҳи иерархӣ;
- як қатор нишондиҳандаҳое, ки маҳз самаранокии фаъолияти мақомоти гумрукро инъикос намекунанд;
- нобаробарии комплекси нишондиҳандаҳо.

Самти дигари самаранокии фаъолияти гумрукӣ ин таъмини самаранокии танзими тарифию гумрукии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад.

Дар натиҷаи ҷорӣ намудани тариф якчанд самараҳои иқтисодӣ ба миён меоянд, чунончӣ:[4,220]

Ҷадвали 1. - Гурӯҳҳои ННСФ

№ б/т	Номгӯи гурӯҳҳо	ННСФ
1.	иҷрои қонун оид ба буҷети давлатӣ, қисми идоракунии пардохтҳои гумрукӣ	даромадҳо, ки мақомоти гумрук идора мекунад
2.	баланд бардоштани риояи қонунгузории гумрукӣ оид ба умури гумрук, таъмини пурагӣ ва саривақтии пардохти боҷҳои гумрукӣ, андозҳо ва хироҷҳои гумрукӣ (назорат баъд аз бароришимол)	ҳиссаи пардохтҳо ва ҷаримаҳои гумрукӣ аз суммаи то ҳисобкунии пардохтҳо ва ҷаримаҳои гумрукие, ки аз рӯи натиҷаҳои тафтиш баъди бароришимолҳо баргардонида шудаанд; ҳиссаи тафтишҳои натиҷадор баъди бароришимолҳо дар шумораи умумии тафтишҳои гузаронидашуда бо шакли мазкури назорати гумрукӣ; самаранокии миёнаи як тафтиши гумрукӣ ба суммаи то гузаронидани пардохтҳои гумрукӣ ва ҷаримаҳои муайяншуда; ҳиссаи тафтишҳои гумрукии натиҷадори сайёр (выездной) дар ҳаҷми умумии тафтишҳои гумрукии берунӣ; шумораи тафтишҳои гузаронидашуда баъди бароришимолҳо ва воситаҳои нақлиёт
3.	кӯшиши назорати боэътимодии декларатсиякунонии молҳо	ҳиссаи пардохтҳои гумрукии ситонидашуда дар натиҷаи ислоҳкунии арзишҳои гумрукии молҳо дар суммаи умумии пардохтҳои гумрукии то аз рӯи натиҷаҳои ислоҳкунии арзиши гумрукии молҳо гузаронидашуда
4.	баланд бардоштани ахборотикунонӣ ва шаффофияти ахборотии фаъолияти мақомотҳои гумрук	шумораи мақомотҳои гумрукие, ки бо воситаҳои техникии лозима барои қабули шакли электронии декларатсиякунонӣ таъминанд; шумораи декларатсияҳои бо тариқи электронӣ пешниҳодшуда
5.	баланд бардоштани сифати хизматрасонии гумрукӣ, ки ба кам кардани харочоти иштирокчиёни ФИХ ва давлат мусоидат менамоянд	мӯҳлати гузаронидани протседураҳои гумрукӣ, ки барои бароришимолҳо ба макони декларатсиякунонии онҳо лозиманд

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф омода карда шудааст.

– самараи даромадҳо – зиёдшавии даромади буҷет дар натиҷаи андозбандии боҷи воридотӣ. Самараи даромад ҳамчун ҳаҷми воридоти мамлакат баъди ҷорӣ намудани тариф ва ҳосили зарби боҷи гумрукӣ ҳисоб карда мешавад.

– самараи даромадҳо барои иқтисодиёти миллӣ таъсир намерасонад. Танҳо аз ҳисоби баландшавии нарх аз ҳисоби ҷорикунии андоз қисми даромади истеъмолкунандагон ба буҷаи давлат ҷорӣ мешавад. Яъне даромад аз сектори хусусӣ ба сектори давлатӣ мегузарад.

– самараи ҳудуд – азнавтақсимшавии даромад аз истеъмолкунандагон ба истеҳсолкунандагони молҳое, ки бо воридот рақобат менамоянд. Ҳамчун фарқи байни фоидаи иловагие, ки аз тарафи истеҳсолкунандагон дар натиҷаи ҷорӣ намудани тарифи

воридотӣ, ва хароҷоти иловагии он ба истеҳсоли шумораи иловагии мол ҳисоб карда мешавад.

– самараи ҳимоя – талафи иқтисодии мамлакат, ки дар натиҷаи зиёдкунии истеҳсоли маҳсулот дар дохили мамлакат аз ҳисоби тарифҳои воридотӣ ва баландшавии нисбии нархи моли истеҳсолшуда ба амал меояд.

– самараи истеъмолот – дар асоси ихтисоркунии истеъмоли мол дар асоси баландкунии нарх дар бозори дохилӣ ба вуҷуд меояд.

Дар асоси ташаккули тарифи гумрукӣ принсипҳои асосӣ: эскалатсияи (тақ-вият, баландшавӣ, авҷгирӣ) мизонҳои боҷҳои гумрукӣ; тарифи самаранок мехобад.

Эсколатсияи меъёрҳои боҷҳои гумрукӣ ин баландшавии мизони боҷҳои гумрукӣ вобаста ба сатҳи коркарди технологии маҳсулот мебошад. Мисол, мизони боҷи гумрукӣ барои ашёи хом 2, барои маҳсулоти нимтайёр 8 ва барои маҳсулоти тайёр 15.[4,48-49]

Принсипи тарифи самаранок – муайян намудани мизони пасти боҷҳо ба молҳое, ки барои рушди истеҳсолоти бо ҳиссаи баланди азнавистеҳсолкунандаи арзиш лозим аст. Мисол, ба воридоти моли тайёр (масалан намудҳои нави дастгоҳҳои технологӣ), ки барои рушди иқтисодиёти миллӣ зарур аст, сатҳи пасти (ҳатто мизони сифр) боҷи воридотӣ муқаррар мегардад.

Ҳамин тариқ, тарифи гумрукӣ олоти асосии танзими давлатии бозори дохилии молҳо мебошад.

Асоси боҷи гумрукиро фарқи байни хароҷоти миллӣ ва фаромилалии истеҳсолӣ ва фурӯши молҳои амиқ ташкил менамояд. Чӣ қадаре, ки сатҳи боҷҳои воридотӣ баланд бошад, ҳамон қадар нархҳои ҷаҳонӣ нисбати истеъмолоти дохилӣ гарон мешавад. Бинобарон, ки нархи ҷаҳонӣ дар асоси арзишҳои пасти содиркунандагони асосӣ ташаккул меёбад ва аз ҳамин сабаб мамлакатҳо ба ҳимояи молистеҳсолкунандагони худ кӯшиш менамоянд, ки дар ин ҷо нақши иқтисодӣ ва сиёсию тиҷоратии боҷҳои гумрукӣ басо муҳим аст.

Ҷадвали 2. - Нақши иқтисодӣ ва тиҷоратию сиёсии боҷҳои гумрукӣ дар таъмини самаранокӣ

Нақши иқтисодии боҷҳои гумрукӣ	Нақши тиҷоратию сиёсии боҷҳои гумрукӣ
Сохтани маҳдудияти арзишӣ, ки нархи моли воридотиро баланд мебардорад	Ҳимояи соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёт аз рақобати молҳои хориҷӣ
Истифодаи мақсадноки боҷҳо, ҳавасмандкунии давлатии соҳаҳои муайян	Ба рақибон бо мақсади пешниҳоди гузаштҳо ба сифати фишанги фишороварӣ истифода намудан

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф омода карда шудааст.

Тарифи гумрукӣ асосан вазифаҳои зеринро иҷро мекунад:

– ташаккули сохтори муносиби содироту воридот бо роҳи тафриқаи мизони боҷи гумрукӣ ва ё бекор кардан ва тағйир додани онҳо;

– ҳамчун қисми таркибии механизми таъсиррасонӣ ба натиҷаҳои хоҷагидории субъектҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва умуман, вазъи иҷтимоию иқтисодӣ дар кишвар;

– ҳифзи соҳаҳои иқтисодиёти кишвар, истеҳсолоти алоҳида аз расидани зарари иқтисодӣ, дар натиҷаи рақобати хориҷӣ;

– ҳавасмандгардонии сиёсати фаъоли савдои хориҷӣ, ки дар натиҷаи он барои ба бозори хориҷӣ баровардани молҳои истеҳсоли ватанӣ, инчунин зиёд шудани воридоти молу инвеститсияҳои хориҷӣ шароити мусоид фароҳам оварда мешавад.

Ҳамин тариқ, самараноки фаъолияти гумрукӣ ин комплекси категорияҳои иникоскунандаи равандҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологие, ки ҳангоми интиқоли мол аз сарҳади гумрукӣ мебошад. Вобаста ба ин самаранокии фаъолияти гумрукӣ аз сегонагии самаранокӣ: иқтисодӣ (инчунин буҷетӣ), иҷтимоӣ ва экологӣ вобаста аст.

Адабиёт

1. Андрейчук Е.Л. Экономика таможенного дела. Учебник / Е.Л. Андрейчук В.Ю. Дианова. – Владивосток: ВФ РТА, 2006. – С. 54.

2. Галкин В.В. Экономика таможенного дела. Учебное пособие / Под ред. проф. В.В. Галкина. – Воронеж: ЦНТИ, 2009. – С. 13

3. Немирова Г.И. Экономика таможенного дела. Учебное пособие / Г.И. Немирова, Ю.В. Рожкова – СПб.: Тройский мост, 2013. – С. 86

4. Кармиов Р.А. Иқтисодиёти умури гумрук. Комплекси таълимӣ-методӣ / Р.А. Каримов. – Хуҷанд: Дабир, 2018. – 314 с.

5. Давлатов, Ф. Ҳ. Таҳлили фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии ТОҶИКИСТОН / Ф. Ҳ. Давлатов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 1(25). – P. 130-138. – EDN CLDLFO.

НИЗОМИ ГУМРУКИИ РЕЭКСПОРТ: МАНФИАТ ВА ТАҲДИДҲО БА ТИҶОРАТ ВА АМНИЯТИ ИҚТИСОДӢ

Абдуҷабборзода С. - н.и.и., дотсенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14.

Сайфиддинов Ф.Ш. - корманди шуъбаи робитаҳои байналмилалии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14.

Дар мақола масъалаҳои низоми гумрукии реэкспорт ва хусусиятҳои он дар фаъолияти тиҷоратӣ таҳқиқ шудааст. Муаллиф таъкид кардааст, истифодаи бонизому саривақтии матраҳгардидаи реэкспорт метавонад ба тиҷорати соҳибкорон ва даромади буҷаи давлат таъсири мусбӣ расонад. Ҳамчунин мушкилоти фаъолияти тиҷоратӣ дар низоми гумрукии реэкспорт муайян шуда, самтҳои афзалиятноки рушди он пешниҳод гардидааст.

Калидвожаҳо: реэкспорт, гумрук, тиҷорат, логистика, содирот, ширкат, амалиёт, даромаднокӣ.

ТАМОЖЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РЕЭКСПОРТА: ПРЕИМУЩЕСТВА И УГРОЗЫ ДЛЯ ТОРГОВОЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Абдужабборзода С. – к.э.н., доцент кафедры таможенной деятельности Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

Сайфиддинов Ф.Ш. - сотрудник отдела международных связей Таджикский государственный финансово-экономический университет. 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

В статье рассматриваются вопросы реэкспортной таможенной системы и ее особенности в коммерческой деятельности. Автор подчеркнул, что правильное и своевременное использование реэкспорта может оказать положительное влияние на бизнес предпринимателей и доходы государственного бюджета. Также обозначены проблемы коммерческой деятельности в таможенной системе реэкспорта и предложены приоритетные направления ее развития.

Ключевые слова: реэкспорт, таможня, торговля, логистика, экспорт, предприятие, операция, рентабельность.

RE-EXPORT CUSTOMS SYSTEM: BENEFITS AND THREATS TO TRADE AND ECONOMIC SECURITY

Abdujabborzoda S. - PhD, Associate Professor of the Department of Customs Affairs, Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

Saifiddinov F.Sh. - Employee of the Department of International Relations, Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

The article examines the issues of the re-export customs system and its features in commercial activities. The author emphasizes that the systematic and timely use of the proposed re-export can have a positive impact on the business of entrepreneurs and the state budget revenues. The problems of commercial activities in the re-export customs system are also identified, and priority areas for its development are proposed.

Keywords: re-export, customs, trade, logistics, export, company, operations, profitability.

Реэкспорт низоми гумрукиест, ки мувофиқи он моли қаблан ба ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон воридгардида аз ин ҳудуд бидуни пардохт ё баргардонидани боҷҳои гумрукии воридотӣ ва андозҳо, бе татбиқи мамнӯият ва маҳдудиятҳои дорои хусусиятҳои иқтисодии муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон содир карда мешаванд.[11]

Яъне реекспорт содироти дубораи молест, ки қаблан ба ҳудуди кишвар ворид карда шуда, айни замон нисбати онҳо ба таври назаррас коркард ё тағйироти иловагӣ карда нашудааст ва зимни татбиқ намудани ин низом ба кишвари сеюм бароварда мешаванд[12].

Дар тиҷорати байналмилали барои ғани гардонидани буҷаи давлат ва манфиатҳои иқтисодию логистикии ҳар як давлат ин раванд бештар маъмул гашта, ба таври оммавӣ мавриди истифода қарор дода мешавад.

[11] Кодекси гумруки Љумњурии Тољикистон Моддаи 239.
[12] В.Г. Драгонова Основы таможенного дела Москва «Экономика» 1998. С.141

Мавриди зикр аст, ки бо назардошти хусусиятҳои хоси истифодабарии ин низом дар тиҷорти байни кишварҳо, истифодабарии реэкспорт хатару зиёнҳои муайянеро низ ба бор меоварад.

Аз ин лиҳоз, истифодаи нодуруст ва беасоси низоми гумрукии реекспорт метавонад соҳибкорон ва кишварҳои интиқолдиҳандаи молро ба мушкилот рӯ ба рӯ намуда, ба зарарҳои молиявии хатарзо дучор намояд.

Муҳимияти ин масъала дар он аст, ки ҳангоми татбиқ намудани реэкспорт мол аллакай сарҳади як кишварро убур карда, баъдан ба кишвари дигар интиқол гардидааст ва бо ин муқарароташ аз низоми содирот фарқ мекунад. Инчунин ҳангоми татбиқи он мол аз анборҳо содир карда шуда, ба бозори истеъмолии нав интиқол дода мешавад.

Истифодаи бонизому саривақтии матраҳгардидаи реэкспорт метавонад ба тиҷорати соҳибкорон ва даромади буҷаи давлат манфиатҳои назаррасеро ворид намояд.

Пеш аз ҳама ин соддагардонии логистикӣ мебошад, ки хангоми истифодаи он барои ширкатҳои ба гардиши босуръати молҳои муҳлати истифодабарии маҳдуд дошта, манфиати зиёд оварда, соҳибкоронро фурсат медиҳад, ки бо назардошти сарфа намудани вақти дар роҳ будани мол, онҳоро байни бозорҳои гуногун самаранок интиқол диҳанд.

Дар робита ба якхела набудани санадҳои меъёрии давлатҳо дар баъзе кишварҳои дунё реекспорт имкони пешгирӣ аз андозбандии дукарата ё боҷхои гумрукӣ мебошад, ки маблағҳои назаррасро аз хароҷотҳои амалиётӣ сарфа намуда, ба тиҷораташон даромади созгореро ворид месозад.

Истифодабарии реэкспорт ба соҳибкорон ва ширкатҳои алоҳида имконият медиҳад, ки ба тағирёбии талабот ба молу маҳсулоти ниёзи мардум дар минтақаҳои гуногун саривақт вокуниш нишон диҳанд ва онро ба кишварҳое интиқол диҳанд, ки онҷо талабот ба мол зиёд аст.

Реэкспорт метавонад имконияти хуберо барои ташкил намудани истеҳсолоти маҳаллӣ ва ворид шудан ба бозорҳои нав бидуни бастани шартномаҳои мураккаби байналмилалӣ бошад.

Сарфи назар аз ҳама фоидаву бартариҳои зикргардида истифодабарии низоми гумрукии реэкспорт метавонад бо хатарҳои муайяни молиявӣ мувоҷеҳ бошад, ки ҳангоми барномарезии амалиёти тиҷоратӣ бояд ба назар гирифта шаванд.

Ҳатман хангоми роҳандозӣ намудани реекспорт мушкилоти қонунгузории гумрук ва қонунҳои танзимкунандаи соҳаи мазкур мавриди омӯзиш қарор дода шавад.

Зеро дар кишварҳои мухталифи дунё қонун ва муқараротиаъминкунандаи манфиатҳои миллӣ барои реэкспорт пешбинӣ карда шудааст, ки метавонад дар амалия ба таври назаррас аз санадҳои меъёрии дигар давлатҳо фарқ дошта бошанд.

Яъне барои баъзе категорияи молҳое, ки дар низоми гумрукии реекспорт нигаронида шудааст, иҷозатномаи махсус ё маҳдудиятҳо дар содирот ҷорӣ карда шудааст, ки бояд ҳатман ба назар гирифта шаванд.

Реэкспорт метавонад хароҷоти анбор, суғуртаи молҳо, интиқоли онҳо барои мушоияти бор ва дигар хароҷотҳоро дар бар гирад. Агар ташкилот ё соҳибкори истифодабарандаи ин низом ҳамаи хароҷоти имконпазирро ба назар нагирад, дар амал метавонад боиси кам шудани фоидаи пешбинишуда гардад.

Дар робита ба содироти мустақим ҷараёни раванди реэкспорт метавонад тӯл кашад, зеро барои амалӣ намудани он ҳуҷҷатҳои иловагӣ, санҷиш ва дигар расмиётҳо ба инобат гирифта мешавад.

Таҷрибаи фаъолияти гумрукӣ собит намудааст, ки аслан намудҳои муайяни молҳо барои реэкспорт бештар истифода мешаванд, зеро онҳо шароити махсуси иқтисодӣ ва логистикӣ доранд.

Электроника, доруҳо ва таҷҳизоти тиббӣ молҳое мебошанд, ки дар як минтақа истеҳсол карда шуда, сипас вобаста аз талабот дар минтақаҳои мухталиф тавассути бозорҳои мобайнӣ ба якчанд кишварҳо фурӯхта мешаванд.

Инчунин ба кишварҳое, ки дорои шароити хубу мусоиди логистикӣ ё гумрукианд ва барои соҳибкор аз лиҳози иқтисодӣ самаранок ва муфид аст, партияҳои калони молу маҳсулоти насоҷӣ, либос ва маҳсулоти хурокворӣ интиқол дода шуда, вобаста ба эҳтиёҷоти бозор метавонанд дубора тақсим карда шаванд.

Барои кам кардани хатару зиёнҳо ва истифодаи самараноки низоми гумрукии реэкспорт зарур аст, ки истифодабарандагони ин низом аз тавсияҳои зерин бархурдор бошанд.

Омӯзиши қонунгузории кишварҳое, ки мол ба онҷо ворид карда мешавад бояд комилан ба назар гирифта шавад. Зеро ҳар як кишвар метавонад қонун ва муқаррароти танзимкунандаи соҳаи худро оид ба реэкспорт дошта бошад. Масалан, баъзе кишварҳо метавонанд имтиёзҳои андозӣ ва гумрукӣ дошта бошанд, ва ё дар баъзе кишварҳо маҳдудиятҳои қатъӣ дар ин ҷода ҷори гардида бошад. Барои пешгирӣ намудани хисороти молиявӣ ва муҷозотҳо пешакӣ донистани ҳамаи талаботҳои санадҳои меъёрӣ муҳим аст.

Агар фаъолияти тиҷорати реэкспортро тавассути кишварҳои сеюм истифода барад, шарикони боэътимодро барои интиқол, анбор ва барасмиятдарории гумрукӣ интихоб намудан зарур аст. Ин амал барои коҳиш додани хатару мушкилоти ғайричашмдошт метавонад кӯмак намояд.

Дуруст пур кардан ва пешниҳод кардани ҳама ҳуҷҷатҳо барои барасмиятдарории гумрукӣ муҳим аст. Зеро дар оянда чунин хатогиҳо метавонанд ба таъхир ва хароҷоти иловагӣ оварда расонанд.

Ба замми ин вобаста ба шароити иқтисодӣ ва сиёсӣ қоидаҳои реэкспорт метавонад тағйир дода шавад ва дар тарифҳо ва боҷҳо дигаргуни ҷорӣ гардад. Аз ин рӯ мунтазам назорат кардани равандҳои тиҷоратӣ боис мегардад, ки саривақт зиёнҳои молиявӣ бартараф карда шаванд.

Реэкспорт метавонад як воситаи олие барои афзоиши даромаднокӣ ва тавсеаи фаъолияти тиҷоратӣ ба бозорҳои нав бошад. Аммо, пеш аз оғози истифодаи ин механизм, муҳим аст, ки ҳамаи ҷанбаҳои фоидаву хатарҳо арзебӣ карда шаванд. Оптимизатсияи логистика, кам кардани хароҷоти гумрукӣ ва чандирӣ дар идоракунии инвентаризатсия метавонад манфиатҳои назаррас ба даст орад. Аммо, мушкилоти қонунгузорӣ, хароҷоти иловагӣ ва тағироти пешгӯинашавандаи тарифҳо метавонанд монеаҳои ҷиддиро ба бор оранд.

Ҳамин тавр низоми гумрукии реэкспорт дар он ҳолат ба манфиати фаъолияти тиҷоратӣ таъсир мерасонад, ки санадҳои меъёриву ҳуқуқи риоя гардида, дараҷаи хизматрасониҳои гумрукӣ дуруст арзёбӣ карда шаванд.

Адабиёт

1. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон Моддаи 239.
2. В.Г. Драгонова Основы таможенного дела Москва «Экономика» 1998. С.141
3. Х.А. Шреплер международные экономические организации: Справочник. М.: Международные отношения 1998г.

4. Амиров С. Х. Барасмиятдарории гумруки ва назорати гумруки. -Душанбе: «Ирфон», 2012

5. Сулаймонзода, Ш. Ф. Таҷрибаи хориҷии ташкил ва ташаккули бизнес-хизматрасониҳо дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-1(38). – P. 194-206. – EDN AHJFNJ.

6. Давлатзода, Қ. Қ. Самтҳои асосии дастгирии давлатии рушди кластерҳои Пахтакорӣ дар минтақаҳои кишвар / Қ. Қ. Давлатзода, Ҷ. Б. Халифазода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 1(35). – P. 68-76. – EDN NHUFIJ.

ТЕХНОЛОГИЯИ РАҚАМӢ ВА СТРАТЕГИЯИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аскарова С.С. - доктор PhD сармуаллимаи кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров”, ш. Хуҷанд, Ҷумҳурии Тоҷикистон,тел: +992926165557 e-mail: sanam85@mail.ru

Шарипова Д.М. - н.и.и., дотсенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонӣ МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров”, ш. Хуҷанд, Ҷумҳурии Тоҷикистон, тел: +992 (92) 6067775e-mail: muhammed_sharipo@mail.ru

Дар мақола оид ба ташаккулёбии методикаи стратегияи рушди илмӣ-техникӣ ва технологии комплекси саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан рафта, аз ҷониби муаллифон оид ба марҳилаҳои ташаккулёбии стратегияи рушди илми-технологии муҷтамаъҳои саноатӣ пешниҳодҳои мушаххас ироа гардидаанд. Дар назар дошта мешавад, ки ҳангоми коркарди стратегияи рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатӣ пайдарпайии мантиқии татбиқшавӣ бояд ба инобат гирифта шавад, чун он заминаи асосии системаи банақшагирии стратегии рушди иқтисодиёт ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: Стратегияи сиёсати саноат, саноат, рушди техникӣ-технологӣ ва илмӣ, саноат, марҳилаҳои рушд, ташаккулёбӣ, татбиқ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, санадҳои соҳавӣ, барномаҳо, инноватсия, муҷтамаъҳои саноатӣ.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И СТРАТЕГИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Аскарова С.С. - доктор PhD, старший преподаватель кафедры мировой экономики Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова, Ш. Худжанд, Республика Таджикистан, телефон: +992926165557 e-mail: sanam85@mail.ru

Шарипова Д.М. - к.э.н., доцент кафедры мировой экономики МТС «Худжандский государственный университет имени академика Б. Гафурова», ш. Худжанд, Республика Таджикистан, телефон: +992 (92) 6067775 e-mail: muhammed_sharipo@mail.ru

В статье говорится о формировании стратегии научно-технического и технологического развития промышленного комплекса Республики Таджикистан, а также авторами даны конкретные предложения по этапам формирования стратегии научно-технологического развития промышленного комплекса Республики Таджикис-тан. развитие промышленных комплексов. Предполагается, что при разработке стратегии научно-технологического развития промышленных комплексов должна учитываться логическая последовательность реализации, поскольку она является основной основой системы стратегического планирования экономического развития.

Ключевые слова: Стратегия промышленной политики, промышленность, технико-технологическое и научное развитие, промышленность, этапы развития, становление, реализация, нормативно-правовые акты, отраслевые акты, программы, инновации, промышленные комплексы.

DIGITAL TECHNOLOGIES AND STRATEGY OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Askarova S.S. – PhD Senior Lecturer, Department of World Economy, Khujand State University named after Academician B. Gafurov, Sh. Khujand, Republic of Tajikistan, Phone: +992926165557 E-mail: sanam85@mail.ru

Sharipova D.M. - c.e.s., Associate Professor, Department of World Economy, MTS "Khujand State University named after Academician B. Gafurov", Sh. Khujand, Republic of Tajikistan, phone: +992 (92) 6067775 e-mail: muhammed_sharipo@mail.ru

The article discusses the formation of the strategy of scientific, technical and technological development of the industrial complex of the Republic of Tajikistan, and the authors provide specific proposals on the stages of forming the strategy of scientific and technological development of the industrial complex of the Republic of Tajikistan. development of industrial complexes. It is assumed that when developing a strategy for scientific and technological development of industrial complexes, the logical sequence of implementation should be taken into account, since it is the main basis of the system of strategic planning of economic development.

Keywords: Industrial policy strategy, industry, technical, technological and scientific development, industry, stages of development, formation, implementation, regulatory legal acts, industry acts, programs, innovations, industrial complexes.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, барномаҳои соҳавӣ, стратегияҳо ва дигар аснод ҷузъи муассири равандҳои фаъолияти соҳаҳои саноатии кишвар ва минтақаҳои он мебошанд. Барномаҳо ва санадҳои ба рушди технологӣ, илмӣ ва иқтидории муҷтамаъҳои саноатӣ равона гардида, ба ҳайси ҳуҷҷатҳои асосии стратегию банақшагирӣ баромад менамоянд, ки онҳо барои даврaҳои дарозмуддат таҳия карда мешаванд. Дар навбати худ, онҳо стратегия, усулҳо ва барномаҳои дарозмуддати ҳам мақомоти идоракунанда ва ҳам роҳбарони корхонаҳои саноатӣ ва ташкилотҳои илмиву тадқиқотӣ мебошанд, ки дар маҷмуъ ташаккул додани чунин стратегияҳо масъалаи хело мураккаб ба ҳисоб меравад.

Баъд аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ зарурати мутобиқ гардидани модели рушди иқтисодӣ ба тамоюлҳои ҷаҳонии илмиву технологӣ ва дар ин асно зарурияти қабули санадҳои меъёрию барномаҳои соҳавии афзалиятҳои рушди илмӣ-техникии иқтисодиёти миллиро фарогиранда ба миён омад ва то ба ҳол якчанд санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардида, мавриди татбиқ қарор гирифтаанд Ин боиси ба қадри имконият афзудани ҳаҷми истеҳсолоти ватанӣ ва иҷрои корҳои илмӣ-техникӣ дар қаламрави кишвар гардид (ҷадвали 1). Аз ҷумла дар давраи солҳои 2010-2020 ҳаҷми иҷрои корҳои илмӣ-техникӣ 3,4 маротиба афзоиш ёфта, дар маҷмуъ 75,3 млн. сомониро ташкил дода аст. Аз ин шумора корҳои илмӣ -техникӣ нисбат ба соли 2010 53,0 млн. сомонӣ 3,4 маротиба афзоиш ёфтааст.

Ҷадвали 1.1. Динамикаи иҷрои корҳои илмӣ-техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳазор сомонӣ

Солҳо	2010	2015	2016	2018	2019	2020	2020 нисбат ба	
							2019	2010
Ҳаҷми иҷрои корҳо аз оғози сол	22027,0	52799,8	58434,0	66788,4	74120,4	75292,7	**101,6**	**3,4 мар.**
аз ҷумла корҳои илмӣ-техникӣ	21887,3	52287,2	57937,7	64892,6	73513,4	74907,1	**101,9**	**3,4 мар.**
-корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ	17987,3	51935,6	57547,2	56650,3	67011,5	68295,8	**101,9**	**3,8 мар.**
аз ҷумла бунёдӣ	8508,7	8806,2	10465,9	12363,1	9986,4	9157,2	**91,7**	**1,1 мар.**
-корҳои лоиҳакашӣ ва технологӣ	22,8	319,0	351,4	220,3	782,7	575,0	**73,5**	**2,5 мар.**
-хизмати илмӣ – техникӣ	3867,2	32,6	39,1	5664,3	5691,8	5990,8	**105,3**	**1,5 мар.**

Ҳисоби муаллиф аз рӯи: Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ // Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – С. 112.

Корҳои лоиҳакашӣ ва технологӣ зиёда аз 2,5 маротиба афзун гардида, дар давраи таҳлилӣ ҳаҷми хизматҳои илмӣ – техникӣ -2,1 млн сомонӣ 5,9 млн. сомониро ташкил додаанд, ки аз нишондиҳандаи соли 2010 1,5 маротиба зиёд мебошад. Вале нишондиҳандаҳои иҷрои корҳо нисбат ба соли 2019 афзоиши кам ёфта, ҳамагӣ 1,1 млн. сомониро ташкил додаанд. Аз ин миқдор дар соли 2020 нисбат ба соли 2019 корҳои бунёдӣ 8,3 % ва корҳои лоиҳакашӣ бошанд 26,5 % кам шудаанд.

Аммо бо вуҷуди мавҷудияти асноди зикргардида, ба рушди босуръати соҳавӣ ноил гардидан ва ба тамоюлҳои ҷаҳонии рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатӣ баробар гардидан дар дараҷаи кифоягӣ набуда, барҳӯрди ҷиддии мукаммалсозӣ ва таҷдидсозии аснодҳову стратегияҳоро талаб менамояд. Масалан тибқи маълумотҳои омории пешниҳоднамудаи Бонки ҷаҳонӣ, аз ҷумла дар ҷадвали 5.12, дар радабандии нишондиҳандаҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 ба миқдори 62 млн. доллари ИМА маҳсулоти технологияи баланд содир кардааст. Соли 2020 бошад якбора ин нишондиҳанда коҳиш ёфта, ба 2 млн. доллар расида аст. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лиҳози ба рушди технологиву илмӣ нисбат ба кишварҳои рушдкарда ва рӯ ба рушд дар радабандӣ хело қафомонда арзёбӣ карда мешавад [4, с. 29].

Бояд қайд намоем, ки чунин ҳолат бо сатҳи пасти ҳавасмандкунии тиҷорат нисбат ба фаъолияти инноватсионӣ, афзоиш ёфтани рақобатпазирӣ дар ҷаҳон ва суст идора шудани равандҳои таҷдидсозиву инноватсиякунонии фаъолияти соҳаҳои саноат аз ҷониби сохторҳои давлатӣ алоқамандӣ дошта, тақозои таҷдид ва бознигарии стратегияҳо, санадҳои меъёрӣ ва барномаҳои соҳавиро дорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, чи хеле ки зикр гардида буд, як қатор асноди ба равишҳои фаъолияти саноатӣ дахлдошта мавҷуд бошанд (масалан яке аз асноди асосӣ – ин «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030») ҳам, аз таҳлили маводҳои дар адабиётҳо овардашуда бармеояд, ки айни замон стратегияи рушди илмӣ-техникии минтақавӣ ва соҳавии саноатӣ мавриди татбиқ қарор нагирифта нашуда аст. Махсусан дар ягон минтақаи кишвар равишҳои методологии дорои муҳтавои стратегияи илмӣ-техникӣ дар соҳаи саноат ва ташаккули коркарди онро пайдо намудан ғайриимкон аст. Танҳо соли 2010 «Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи илму технология барои солҳои 2011-2015» қабул гардида буд [5, с. 33].

Аз нигоҳи мо, бо дарназардошти ба миён омадани зарурати таҷдид ва бознигарии баромадани стратегияҳо, санадҳои меъёрӣ ва барномаҳои соҳавӣ дар идомаи таҳқиқот муайян намудани заминаҳои асосии ташаккулёбӣ ва мураттабшавии стратегияи рушди илмиву техникии муҷтамаъҳои саноатӣ, инчунин мавриди омӯзиш қарор додани методикаҳои ташаккулёбии он ва ироа намудани методикаи илман асоснок ба мақсадҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ гузошташуда комилан мувофиқат хоҳад кард. (расми 1).

Бояд қайд намоем, ки стартегияи рушди илмӣ-техникии муҷтамаъҳои саноатӣ аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва стратегияву барномаҳои давлатӣ ҳамчун асос маншаъ гирифта, самтҳои мухталафи фаъолияти самарабахши соҳаро фаро мегирад. Дар стратегия, пеш аз ҳама, арзёбии воқеии ҳолати рушди илмӣ-технологии саноатӣ дар минатқаҳо тариқи муайян сохтани мавҷудияти иқтидори илмиву техникӣ, сатҳи технологии корхона, то чӣ андоза вобаста будани онҳо аз воридоти таҷҳизоту технологияҳо аз берун, рақобапазирии маҳсулоти истеҳсолшаванда, фаъолияти инноватсионӣ, таъсиррасонии ин омилҳо ба рушди иқтисодӣ-иҷтимоии минатқаҳо ва аҳолии кишвар дарҷ гардида, дар он натиҷаҳои пешбинишудаи рушди илмӣ-техникии муҷтамаъҳои саноатӣ пешниҳод мегарданд ва нақшаҳои имконпазири рушди технологӣ муайян карда шуда, тартиботи технологияҳои афзалиятдор ташаккул дода мешавад. Ҳамчунин мақсад ва афзалиятҳои рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатӣ муайян гардида, ташаккули системаи рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатии минтақавӣ, ташкили корҳои илмӣ-тадқикотӣ ва коркардҳо дар минтақаҳо барои татбиқи технологияҳои пешқадам ва таъмин намудани ҷобаҷогузории онҳо пешниҳод гардида, дар ин замина даврaҳои асосӣ ва механизмҳои амалисозии стратегияҳо, инчунин системаи назорати амалишавии қарорҳои қабулгардида ва тамоюлҳо инъикос карда мешаванд.

Агар ба таври кушод ироа кунем, дар тартиби сохтори стратегияи рушди илмиву техникии муҷтамаъҳои саноатӣ, пеш аз ҳама, бояд инъикоси ҳолати воқеии рушди саноати минтақавӣ, вуҷуд доштани иқтидори илмӣ-техникӣ, рақобатпазирии маҳсулоти истеҳсолӣ инъикос гардида, таъсири бевоситаи онҳо ба сатҳи некӯаҳволии аҳолии кишвар ва минтақаҳое, ки дар онҳо муҷтамаъҳо ҷойгир мешаванд, ба вазъи экологӣ ва, махсусан, ба рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ муайян карда мешаванд. Вобаста ба баҳоҳои гузошташуда натиҷаҳои пешбинишудаи рушди илмӣ-техникии муҷтамаъҳои саноатӣ дар ҳар як минтақа ироа гардида, равандҳои имконпазири рушди технологӣ интихоб гардида, абзорҳои технологии афзалиятнок муайян карда мешаванд.

Баъд аз ин натиҷаҳои ташхисшудаи интихоби самтҳои афзалиятдори рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатӣ пешниҳод шуда, ҳадафҳои стратегӣ ташаккул дода шуда, нақша ва роҳҳои рушди технологӣ муайян карда мешаванд. Дар ин замина пешниҳодҳои асоснок ва аз таҳлилу коркард гузаштаи ташаккулёбии системаи рушди илмиву технологӣ пешниҳод мегарданд, ки онҳо бояд ба самтҳои афзалиятнок ва ҳадафҳои ба миён ниҳода мувофиқ бошанд. Вобаста ба ин фаъолгардонии корҳои илмиву тадқиқотӣ оид ба татбиқи технологияҳои пешқадам, дастарсӣ ба онҳо, истифодаи самараноки имкониятҳои онҳо инъикос карда мешаванд. Дар идома тадбирҳои оид ба таъмин кардани рушди илмӣ-технологии муҷтамаъҳои саноатӣ бо мутахассисони варзидаи баландихтисос пешниҳод мегарданд.

Расми 1. Сохтори стратегияи рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон

ташаккул дода шуда, даврањои асосӣ ва механизмҳои амалисозии стратегия, иҷрои қарорҳои қабулгардида ва ғайра инъикос карда мешаванд.

Бояд дар назар дошт, ки ҳангоми коркард, стратегияи рушди илмиву техникии соҳаҳои саноатӣ бо як қатор хавфҳо низ рӯ ба рӯ шуданаш мумкин аст, ки онҳо бояд ба инобат гирифта шаванд ва роҳҳои камтаъсир кардани онҳо ироа гарданд. Масалан, барои камтаъсир кардани хавфи номувофиқатии манфиатҳои тарафҳои иштирокдорони амалишавии стратегия, ҳангоми баргузории машваратҳо (бо гузаронидани ҳамоишҳои бузург) ва бевосита барои ноил гардидан ба қабули қарорҳое, ки ба иҷрои мақсаду нақшаҳо мусоидат мекунанд, бояд иштироки тарафҳои мухталиф таъмин гардад ва бад-ин васила ноил гардидан ба мақсадҳои умумӣ фароҳам оварда шавад [1, с.98].

Ҳамчунин бояд аз хавфи ғайрифаъол будани сатҳи инноватсионӣ ва қабули инноватсия сухан ронем, ки асли зуҳури чунин хавфҳо мароқ надоштани корхонаҳо ба рушди фаъолияти инноватсионӣ мебошад. Таъсири чунин хавфҳоро бо тадбирҳои ҳавасмандкунонии рушди илмӣ-техникии муҷтамаъҳои саноатӣ ба роҳ мондан мумкин аст. Дар ин самт, Ҳукумати ҷумҳурӣ якчанд равандҳоро пеш гирифта аст. Аз ҷумла бевосита аз тарафи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ду давра-16 январи соли 2018 ва 16 марти соли 2022 эълон намудани моратория ба ҳама намуди санҷишҳои фаъолияти субъектҳои соҳибкорӣ ибтикори қобили қабул мебошад, ки мақсади он дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар соҳаи истеҳсолӣ буда, ба таҳкими иқтидори саноатию содиротии ҷумҳурӣ равона гардида аст. Ғайр аз ин тадбирҳои озод намудани корхонаҳо аз андозбандӣ, пешниҳод намудани дастгирии давлатӣ фақат ба он корхонаҳое, ки таҷдидсозӣ ва рушди технологияҳои инноватсиониро ба роҳ мондаанд, бояд ба таври фаъол ба ҳаёт татбиққарда. Аз ҷониби дигар, афзалият барои гирифтани дастгирии давлатӣ ба он корхонаҳое дода шавад, ки дар онҳо амалисозии стратегияҳои технологӣ мавҷуд бошанд.

Дар навбати худ яке аз хавфи дигар метавонад хавфи марбут ба молия ва буҷет бошад. Барои аз чунин хавфҳо эмин мондан бояд пеш аз ҳама ба шарикии давлат ва бахши хусусӣ вусъат бахшида шавад. Ҳамчунин ҷузъиёти талаботҳои аз буҷет маблағгирандагон ҳангоми хариди маҳсулот, кору хизматрасониҳо ба таври шаффоф муайян карда шуда, бо мақсади аниқ кардани хавфҳо ҳолати бахшҳои тиҷоратӣ мониторинг карда шавад. Махсусан ӯҳдадориҳои буҷетӣ, ки ба хариди таҷҳизот, сохтмон, таъмир, ҷойгиркунии масолеҳи харидашуда ва ғайра равона мегарданд, назорати ҷиддиро талаб мекунад. Барои самаранок гардидани равандҳои ба кам кардани чунин намуд хавфҳо алоқаманд, таҷрибаи ҳамкориҳои ашхоси иҷрокунандаи вазоифи расмӣ бо ташкилоту созмонҳои илмиву консалтингӣ, ки ба таҳқиқи хавфҳо сарукор доранд, самарабахш хоҳад буд [2, с.99].

Норасоии мутахассисони баландихтисоси идоракунии технологияҳо ва равандҳои илмӣ-техникӣ имрӯз яке аз сабабҳои боздорандаи рушди илмиву технологӣ ба ҳисоб меравад. Барои эмин мондан аз ин авомил бояд равандҳои ҳавасмандгардонии илмомӯзон ва ҷалб намудани мутахассисони баланд маҳорат ба роҳ монда, ҳамчунин барои ҳамаҷониба истифода бурдани қобилияти онҳо ва тақвият ёфтани маҳорати онҳо шароит фароҳам оварда шавад [3, с.21].

Адабиёт

1. Водолажская Е.Л. Управление устойчивым развитием высокотехнологичных отраслей промышленности // Дисс. на соис. уч. степ. док-а экон. наук. 08.00.05. / Е.Л. Водолажская. – М., 2019. – 303 с.

2. Гамукин В.В. Бюджетные риски: группы, виды, примеры // Монография / В.В. Гамукин. - Тюмень: издательство Тюменского государственного университета, 2015. – 340 с.

3. Дыбов А.М. Возможности минимизации рисков в процессе инновационной деятельности//Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право». – Ижевск, 2012. – С.20-24.

4. http://wdi.worldbank.org/table/5.12 (санаи мурочиат ба сомона:12.09.2022)

5. https://www.anrt.tj/ru/nauchnye-issledovaniya/strategiya-rtv-oblasti-nauki-i-tekhnologij-na-2011-2015-gody (санаи мурочиат ба сомона 27.07.2022).

6. Фарайдунов, О. К. Искусственный интеллект и большие данные: новые горизонты для устойчивого развития цифровой экономики / О. К. Фарайдунов, С. П. Хаитов // , 16 декабря 2024 года, 2024. – С. 27-37. – EDN ZNGWOW.

7. Расширение сфер внедрения информационных технологий в условиях цифровой экономики / О. К. Фарайдунов, С. Д. Темурбекова, М. М. Аламшоева, А. Б. Гулов // Финансово-экономический вестник. – 2023. – № 4-2(39). – С. 120-136. – EDN DGSSZB.

8. Сулаймонзода, Ш. Ф. Рақамикунонӣ, хусусиятҳо ва таъсири он ба рушди бизнес-хизматрасониҳо / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 3(37). – P. 120-131. – EDN VPAJXX.

ТАШАККУЛ ВА ИНКИШОФИ САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ САНОАТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Шарипов Ҳ.А. – омӯзгори калони кафедраи соҳибкорӣ ва иқтисодиёти соҳавии Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон, 734055. Тел. (+992) 987484497, E mail: Curbonova@list.ru

Дар равандҳои ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатии саноатӣ се омили таркибии асосӣ ҷудо карда мешавад: инноватсия, сохторӣ ва сармоягузорӣ. Хар кадоми онҳо як қисми органикии ин равандҳо ва дар айни замон соҳаи нисбатан мустақил ва муҳими фаъолият як навъ «сиёсати дар доираи сиёсат» тараққиёти саноат мебошад.Сиёсати инноватсионии давлат ба танзими муносибатҳои мутақобилаи корхонаҳо, ташкилотҳо, соҳибкорӣ ва корҳои илмию техникии корхона бо мақсади ташаккули ҳавасмандии инноватсионии фаъолияти хоҷагидории онҳо ва истифодаи дастовардҳои илму техника дар истеҳсолот барои навсозӣ ва баланд бардоштани самаранокии он, гузаштан ба фаъолияти соҳибкорӣ ва стратегияи рушди иқтисодӣ дар асоси дониш ва технологияҳои навтарин равона карда шудааст.

Калимаҳои калидӣ: саноат,инноватсия, корхона,истеҳсолот, сармоягузорӣ, сиёсати саноатӣ.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Шарипов Х.А. – старший преподаватель кафедры предпртнтмательства и экономики промышленности, Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана, 734055. Тел. (+992) 987484497, E mail: Curbonova@list.ru

В процессах формирования и реализации государственной промышленной политики выделяют три основные составляющие: инновационную, структурную и инвестиционную. Каждый из них является органичной частью этих процессов, и в то же время относительно самостоятельной и важной сферой деятельности является своего рода «политика в рамках

политики» промышленного развития. Инновационная политика государства регулирует взаимоотношения между странами. предприятий, организаций, предпринимательства и научно-технической деятельности предприятия в целях формирования инновационной мотивации их сельскохозяйственной деятельности и использования научно-технических достижений в производстве для модернизации и повышения его эффективности, перехода к предпринимательской деятельности и стратегии экономического развития, основанной на направлены новейшие знания и технологии.

Ключевые слова: промышленность, инновации, предприятие, производство, инвестиции, промышленная политика.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF PRIORITY AREAS OF INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Sharipov Kh. A. – senior lecturer, department of entrepreneurship and industrial economic of International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, 734055, Republic of Tajikistan

In the processes of formation and implementation of state industrial policy, three main components are distinguished: innovation, structural and investment. Each of them is an organic part of these processes, and at the same time, a kind of "policy within the policy" of industrial development is a relatively independent and important area of activity. State innovation policy regulates the relationship between countries. enterprises, organizations, entrepreneurship and scientific and technical activities of the enterprise in order to form an innovative motivation for their agricultural activities and the use of scientific and technical achievements in production for modernization and increasing its efficiency, the transition to entrepreneurial activity and an economic development strategy based on the latest knowledge and technology.

Keywords: industry, innovation, enterprise, production, investment, industrial policy.

Дар равандҳои ташаккул ва татбиқи сиёсати давлатии саноатӣ се омили таркибии асосӣ ҷудо карда мешавад: инноватсия, сохторӣ ва сармоягузорӣ. Хар кадоми онҳо як қисми органикии ин равандҳо ва дар айни замон соҳаи нисбатан мустақил ва муҳими фаъолият як навъ «сиёсати дар доираи сиёсат» тараққиёти саноат мебошад.

Сиёсати инноватсионии давлат ба танзими муносибатҳои мутақобилаи корхонаҳо, ташкилотҳо, соҳибкорӣ ва корҳои илмию техникии корхона бо мақсади ташаккули ҳавасмандии инноватсионии фаъолияти хоҷагидории онҳо ва истифодаи дастовардҳои илму техника дар истеҳсолот барои навсозӣ ва баланд бардоштани самаранокии он, гузаштан ба фаъолияти соҳибкорӣ ва стратегияи рушди иқтисодӣ дар асоси дониш ва технологияҳои навтарин равона карда шудааст.

Роҳи инноватсионии рушд бо ташаккули механизми танзиме имконпазир аст, ки ҳамкории илм, истеҳсолот ва давлатро тавассути ҳамгироии захираҳои зеҳнӣ, техникӣ, иқтисодӣ, молиявӣ, ташкилии онҳо ва рушд ва такрори навоварӣ таъмин менамояд. Татбиқи ин роҳ ташаккули низоми муассисаҳо, аз ҷумла ду зерсистемаро талаб мекунад: аввал, маҷмӯи ташкилотҳои ба ҳам алоқаманд, ки ба истеҳсол ва фурӯши тиҷоратии маҳсулоти баландтехнологӣ, донишҳои илмӣ ва технологияҳо ширкатҳои хурд ва калон машғуланд (корхонаҳо), донишгоҳҳо, лабораторияҳои истеҳсолии давлатӣ, паркҳои технологӣ ва инкубаторҳо, ки маҷмааи “таълим илм бизнеси истеҳсолӣ”-ро ташкил медиҳанд; дуюм, маҷмӯи институтҳои давлатӣ-ҳуқуқӣ, молиявӣ ва иҷтимоии идоракунӣ, ки ҳавасмандии

иқтисодӣ ва шароити мусоиди ташкилию ҳуқуқиро барои татбиқи равандҳои инноватсионӣ таъмин менамоянд (аз ҷумла, сухан дар бораи ширкатҳои ҳуқуқие меравад, ки ҳифзи моликияти зеҳниро таъмин менамоянд).

Сиёсати сохторӣ ҳавасмандгардонии байнисоҳавӣ, ва байниминтақавӣ буда воридшавии сармоя барои бо пул таъмин намудани тағйир додани сохти истеҳсолӣ ва ҳудудии саноат мувофиқи мақсадҳои сиёсати саноат. Афзалиятҳои ин тағйиротро ҳадафҳои стратегӣ ва тактикии сиёсати саноатӣ, вазъи воқеии заминаи саноатӣ, тамоюлҳои рушди иқтисоди ҷаҳонӣ ва мавқеи геополитикии кишвар муайян мекунанд.

Афзалияти умумии саноат тараққӣ додани комплекси мошинсозӣ мебошад, ки вай талаботи истеҳсолотро қонеъ гардонда, дар дигар соҳаҳо ва соҳаҳои хоҷагии халқ ба кор таъмин менамояд. Гап, аз ҷумла, дар бораи эҳтиёҷоти соҳаҳои асосии саноат ба сектор « ибтидоии иқтисодиёт, комплекси бинокорӣ ва инфраструктураи таъминоти ҳаёт, соҳаи хизматрасонӣ, инчунин саноати истеҳсолкунанда (аз ҷумла худи мошнасозӣ), махсусан. соҳаҳои технологияи баланди доништалаб, ки рушди онҳо ба мо имкон медиҳад, ки дар раванди ҷаҳонии репродуктивӣ ҷойҳои алоҳидаро ишғол кунем. Комплекси муҳандисии доништалаб шарти зарурии рушди базаи моддии илм, пеш аз ҳама илми фундаменталӣ, инчунин маориф ва фарҳанг мебошад, ки асоси сиёсати инноватсиониро ташкил медиҳанд.

Сиёсати сохторӣ дар баробари ҷузъи истеҳсолӣ (соҳавӣ) ҷанбаи ҳудудӣ мушкилии ҷойгиркунии саноатро дар бар мегирад. Дар ин самт объектҳои сиёсати саноатӣ комплексҳои (кластерҳои) ҳудудии истеҳсолӣ мебошанд, ки дар доираи онҳо беҳтаргардонии фазоии иқтидорҳо тибқи меъёрҳои самаранокии иқтисодӣ ва баробарсозии сатҳҳои рушди иҷтимоию иқтисодии минтақаҳо амалӣ карда мешавад. Он инчунин масъалахои сиёсати саноатӣ дар мамлакатхои ИДМ, аз чумла робитаҳои кооперация, стандартхои ягонаи технологию техникӣ ва мукаммал гардондани иктисодиёти миллиро дар бар мегирад.

Сиёсати сармоягузории давлат дар соҳаи рушди саноат ба фароҳам овардани шароити мусоид ва ҳавасмандгардонии сармоягузорӣ ба рушди инфрасохтори истеҳсолӣ нигаронида шудааст.

Вазифаҳои асосии сиёсати сармоягузорӣ:

 ташаккул ва ба кор андохтани механизмҳое, ки воридшавӣ ва ҳачми умумии сармоягузориро ба саноат зиёд мекунанд (ресурсҳои давлатӣ, маблағхои худи корхонаҳои саноатӣ, маблағҳои қарз ва маблағҳои аҳолӣ);

 иштироки давлат (бевосита, саҳмгузори, суғурта, тавассути фармоишҳои давлатӣ, иҷораи давлатӣ ва кафолатҳо, бо роҳи ташкили ҳавасмандгардонӣ) дар равандҳои сармоягузори дар самтҳои афзалиятноки азнавсозии сохтории иқтисодиёт, аз ҷумла тавассути муассисаҳои махсус таъсисдода (фонди қарзи саноатӣ) ва андоз, аз ҷумла амортизатсия, танзим ва ғайра;

Таҳия ва татбиқи сиёсати саноат аз ҷониби давлат дар се сатҳ амалӣ карда мешавад.

Дар сатҳи макро ҳадафҳои стратегӣ ва тактикии рушди саноат муайян карда мешаванд, заминаи меъёрии ҳуқуқӣ ва барномаҳои мақсадноки сиёсати саноатӣ (аз ҷумла дастгирии захиравии онҳо) ташаккул меёбанд, ҳамкории тиҷорати саноатӣ ва давлат дар ташаккул ва татбиқи сиёсати саноатӣ (алоқаҳои бевосита ва баръакс), салохиятҳо бо минтақахо ва чиҳатҳои сиёсати берунии сиёсати саноат аниқ карда шудаанд.

Дар сатҳи мезо ташкил ва фаъолияти комплексхои амудӣ ва (аз ҷумла трансмиллӣ) истеҳсолӣ-технологӣ, ки бо истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ алоқаманданд, комплексҳои ҳудудию истеҳсолӣ ба тартиб андохта мешаванд.

Дар сатҳи микро барои фаъолияти корхонаҳо ҳамчун субъектҳои бозории мустақил шароит муҳайё ва такмил дода мешавад (аз ҷумла қоидаҳои ҳалли баҳсҳои тиҷоратӣ, тартиби қабул, азнавташкилдихи ва ғайра).

Функсияҳо ва сохтори ташкилию идоравии мақомоти иҷроияи бояд ба самтҳо ва сатҳҳои зикршудаи сиёсати саноатӣ мувофиқат кунанд, ки бояд дар мазмуни ислоҳоти маъмурие, ки ҳукумат таҳия мекунад, инъикос ёбад.

Ташаббусҳои муштараки технологӣ сохторҳои қонунӣ ба расмият даровардашуда мебошанд, ки барои иҷрои вазифаҳое, ки дар доираи платформаҳои технологӣ таҳия шудаанд, пешбинӣ шудаанд. Эҷоди ташаббусҳои муштараки технологӣ барои суръат бахшидан ба тавлиди донишҳои нав дар соҳаҳои технологӣ ва санҷидани имкониятҳои тиҷоратии технологияҳои таҳияшуда мусоидат мекунад.

Дар шароити кунунӣ дар Тоҷикистон гузариш ба модели инноватсионии рушди саноат як интихоби зарурии стратегӣ мебошад, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2011 Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2011, № 227 қабул карда шуд ин метавонад дар давраи миёнамӯҳлат барои рафъи бӯҳрони истеҳсолӣ, таҷдиди сохтори саноат ва пур кардани бозор бо маҳсулоти рақобатпазир мусоидат кунад. Дар дарозмуддат чунин стратегия бояд ба мамлакат барои барқарор кардани мавқеи худ дар ҷомеаи кишварҳои пешрафта, ки дар маҷмӯи маҳсулоти умумии он ҳиссаи соҳаҳои технологияҳои олӣ айни замон мутаасифона дарки инноватсияҳои технологӣ аз ҷониби сохторҳои тиҷоратӣ дар сатҳи паст қарор дорад. Таҳия ва ҷорӣ намудани инноватсияҳои технологӣ дар кишварҳои тараққикарда, ба монанди Германия (71,8 фоиз), Белгия (53,6 фоиз), Эстония - (52,8 фоиз), Финляндия (52,5 фоиз) ва Шветсия (49,6 фоиз) то 72 фоизро ташкил медиҳад. [9].

Масъалан дар Иттиҳоди давлатҳои Аврупо инструменти асосии сиёсати саноатӣ “Гурӯҳи сатҳи баланд” ба ҳисоб меравад.[7], платформаҳои технологии Аврупо.[7], ташабусҳои якҷояи технологӣ. [8]

Гурӯҳҳои сатҳи баланд мақомоти машваратӣ мебошанд, ки ба ҷонибҳои манфиатдор (корхонаҳои саноатӣ, кишварҳои узв ва ғ.) барои таҳияи қарорҳои стратегӣ дар татбиқи сиёсати саноат маслиҳат ва манфиатҳои худро пешниҳод мекунанд. "Платформаҳои технологии аврупоӣ" лоиҳаҳое мебошанд, ки ба тадқиқоти афзалиятнок, таҳия ва татбиқи технологияҳои пешқадам бо тамаркузи кӯшишҳо ва захираҳои муштарак нигаронида шудаанд. Барои эҷоди платформаҳои технологӣ бояд чунин меъёрҳо риоя карда шаванд: аҳамияти стратегӣ ва имконияти ба даст овардани натиҷаи мушаххас, фоидаи ҷамъиятӣ, имкони дар фаъолияти истеҳсолии корхонаҳо ҷорӣ намудани технология ва ғайра.[4. с. 53–55].

Дар Ҷопон рушди саноат тавассути сиёсати маъмурии машваратӣ дар шакли имтиёзҳои андозӣ, қарзҳо, кафолатҳо, грантҳо, субсидияҳо, иҷозатномаҳо ва ғайра идора карда мешавад. Самтҳои афзалиятноки сиёсати саноатии Ҷопон соҳаҳои доништталаб: робототехника, нимноқилҳо, электроника мебошанд. Ғайр аз ин, тараққиёти саноат дар асоси нақшаҳои тараққиёти ичтимоию иқтисодӣ, ки харочот барои тараққиёти соҳаҳои алоҳида пешбинӣ карда шудаанд. Дар тараққиёти саноат дар Ҷопон органхои давлатӣ, ки сиёсати саноат ва савдо, амнияти энергетикӣ ва назорат мекунанд, нақши калон мебозанд.

Дар Кореяи Ҷанубӣ рушди саноат аз ҷониби мақомоти давлатӣ назорат карда мешавад, ки он ба Вазорати стратегия ва молия табдил дода шудааст, вазифаи он идоракунии сиёсати иқтисодӣ, андоз ва молиявӣ мебошад.[3].

Дар Ҷумҳурии Халқии Хитой саноатро нақшаҳои миллӣ танзим мекунанд. Давлат чунин воситаҳоро ба монанди қарздиҳии банкҳои давлатӣ барои амалиёти содиротӣ ва ба даст овардани технология, субсидияҳои пинҳонӣ ва ошкоро барои содирот, истифодаи боҷҳои ҳифзии маҳсулоти саноатии воридотӣ, амалияи додани бозори фурӯши маҳсулот ба корпорацияҳои хориҷӣ бар ивази он истифода мебарад. барои таъмин намудани технологиям пешқадам.

Кӯшишҳои асосии давлат ба азнавтақсимоти захираҳои молиявӣ ба манфиати сармояи миллии Чин ва ба даст овардани технологияҳои пешрафта аз ҷониби истеҳсолкунандагони маҳаллӣ бо мақсади тағйир додани вазъи кунунии майдони истеҳсолӣ ва бозори фурӯши ширкатҳои ғарбӣ ба мақоми нав нигаронида шудааст. Ҳамчун як бозингари мустақил. Илова бар ин, Чин ҳамчун шарики танҳо барои корхонаҳои бузург бо назардошти манфиатҳои давлат баромад мекунад.[5].

Давлат механизмҳои зерини таъсиррасониро ба рушди саноат татбиқ менамояд: имтиёзҳои андоз, субсидияҳо ва маблағгузории бевоситаи илмӣ-таҳқиқотӣ, ҷалби инвеститсияҳои мустақими хориҷӣ, лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти кории саноат [4].

Ҳамин тариқ, таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ нишон медиҳад, ки кишварҳои пешрафта механизмҳои муассири танзимро дар асоси шарикии давлат ва бахши хусусӣ, буҷети солона, ҷорӣ намудани инноватсияҳо, тамаркузи нерӯ ва захираҳо ба технологияҳои калидӣ истифода мебаранд, ки ба онҳо имкон медиҳанд, ки фоидаи ҳадди аксар ба даст оранд. технологияҳое, ки ба баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва таҳкими рақобатпазирии миллӣ мусоидат мекунанд.

Адабиёт

1. Ahrens, N. (2013). China's industrial policymaking process. Center for Strategic & International Studies.

2. Агенство по статистике сообщает об увеличении количества индивидуальных предпринимателей в Таджикистане. ДУШАНБЕ, 28.04.2024. /НИАТ «Ховар»/.

3. Anderson A. Report to the President on Ensuring American Leadership in Advanced Manufacturing // Executive office of the President. 2011.

4. Вишневский В. П., А моша А., Збаразская Л. А., Охтень А. А., Череватский Д. Ю. Промышленная политика и управление развитием промышленности в условиях системных дисбалансов: концептуальные основы. Донецк, 2013. 180 с.

5. Вишневский В. П., Амоша А., Збаразская Л. А., Охтень А. А., Череватский Д. Ю. Промышленная политика и управление развитием промышленности в условиях системных дисбалансов: концептуальные основы. Донецк, 2013. 180 с

6. Васильева А., Гурвич Е., Субботин В. И все-таки нагрузка снизилась! // Эксперт. – 2008. – № 23. – С. 40–45.

7. Kalmuratov, B., & Bekturdiev, M. (2021). The Formation of Innovative Development Strategy in Competitive Environment of the Construction Industries. Bulletin of Science and Practice, 7(6), 336-344. (in Russian). https://doi.org/10.33619/2414-2948/67/

8. Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020. Вазъи соҳаи инноватсионӣ банди 3. қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, № 354 тасдиқ шудааст

ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ ДАР ШАРОИТИ БОЗОРИИ ТОҶИКИСТОН

Хоҷахонова Г.К. –ассистенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳон Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. тел.: +992934600351

Дар мақолаи мазкур муаллиф рушди соҳаи иқтисодӣ аз ҷумла қонеъгардонии пурраи эҳтиёҷоти аҳолӣ ба маҳсулоти озуқаворӣ, идоракунии комплекси озуқаворӣ, бартараф намудани номувозинатиҳои мавҷудбуда ва мушкилоти бехатараии озуқавоиро таҳлил намуда, таъсири онҳоро ба сохтори иқтисодиёти бозорӣ нишон медиҳад. Муаллиф дар доираи ақидаҳои олимони ватанӣ мушкилоти асосии рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакатро дар таъминоти бехатарии озуқаворӣ ва дастрасии иқтисодии ҳамаи табақаҳои ҷамъият ба озуқаворӣ нишон дода, барои асоснок намудани низоми соҳаҳои иқтисодиёт, ки комплекси озуқавориро ҳамчун низоми ибтидои ташкил мекунад, барои татбиқи вазифаҳои гузошташуда, равона менамояд.

Калидвожаҳо: бехатарии озуқаворӣ, маҳсулоти озуқаворӣ, амнияти озуқаворӣ, иқтисодиёти бозорӣ, устувории иқтисодӣ, рушди устувор, бехатарии озуқаворӣ, дастрасии озуқаворӣ.

ПРОДОВОЛЬСТВЕННЫЙ БЕЗОПАСНОСТЬ В РЫНОЧНЫЙ УСЛОВИЯХ ТАДЖИКИСТАНА

Ходжаханова Г.К. - ассистент кафедры мировой экономики Таджикской государственной финансово-экономического университета Таджикистана. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. тел.: +992934600351

В данной статье автор анализирует развитие экономической сферы, включая полное удовлетворение потребностей населения в продуктах питания, управление продовольственным комплексом, устранение существующих дисбалансов и безопасность пищевых продуктов, проблемы и показывает их влияние на структуру рыночной экономики. Автор показывает основные проблемы социально-экономического развития страны с точки зрения взглядов отечественных ученых на обеспечение продовольственной безопасности и экономической доступности продовольствия для всех слоев общества, стремясь обосновать систему отраслей экономики, организующую пищевой комплекс как исходная система, для реализации поставленных задач.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продовольственные товары, продовольственная безопасность, рыночная экономика, экономическая стабильность, устойчивое развитие, продовольственная комплекс, наличие продовольствия.

FOOD SECURITY IN THE MARKET CONDITIONS OF TAJIKISTAN

Khojakhonova G.K. -assistant of world economy and international trade department of the Tajik State Financial and Economic University of Tajikistan (Dushanbe), tel.:+992934600351

In this article, the author analyzes the development of the economic sphere, including the full satisfaction of the population's needs for food products, the management of the food complex, the elimination of existing imbalances and food safety problems, and shows their impact on the structure of the market economy. The opinions of domestic scientists indicate the main problems of

the socio-economic development of the country in the provision of food safety and economic access to food for all sections of the society, and aim to justify the system of economic sectors, which organizes the food complex as an initial system, for the implementation of the assigned tasks.

Keywords: food independence, food products, food safety, market economy, economic stability, sustainable development, food safety, food availability.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таркиби асосии сиёсати таъминоти озуқаворӣ таъмини рушди устувори истеҳсолоти кишоварзӣ, яъне таъминоти аҳолӣ бо озуқаворӣ ба ҳисоб меравад. Бо баробари ин муътадилии тағйирёбии истеҳсолот метавонад танҳо дар асоси ҷорӣ намудани дастовардҳои пешрафти илму техника дар соҳаи аграрӣ, инчунин дар соҳаҳои таъминкунандаи он дастрас гардад.

Марҳилаи рушди устувор дар ҷорӣ намудани технологияҳои пешқадам таъминоти сатҳи баланди хоҷагии қишлоқро бо воситаҳои моддию техникӣ бо дарназардошти номгӯи васеъи онҳо дар назар дорад. Ҳамаи ин алоқаҳои муайяни истеҳсолоти кишоварзиро бо дигар соҳаҳо аз рӯи самти таъминот бо воситаҳои моддию техникӣ, ва ҳам таъминот бо ашёи кишоварзӣ ва коркарди онро тақозо менамояд.

Тибқи таҳлилҳо, дар давраи муосир 80% фондҳои асосии истеҳсолии хоҷагии қишлоқ аз ҳисоби таъминоти саноатӣ таъсис дода мешаванд. Дар таъминоти хоҷагии қишлоқ бо воситаҳои истеҳсолот тақрибан 90 соҳаҳо ва зерсоҳаҳои иқтисодиёт иштирок менамоянд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки қисми зиёди ашёи хоми кишоварзӣ, пеш аз ба соҳаи истеъмолот гузаштан ба коркарди саноатӣ фаро гирифта мешаванд. Тақрибан се ҳиссаи маҳсулоти кишоварзӣ дар замони муосир ба соҳаи саноати коркард ворид гардида, танҳо 20% он бевосита ба соҳаи истеъмолоти шахсӣ равона карда мешавад.

Бо вуҷуди ин бо мурури замон афзоиши эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ, инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда, густариши тақсимоти ҷамъиятии меҳнат, ташккулёбии низоми нави иқтисодиро ба миён овард, яъне комплекси озуқаворӣ, ки бо гурӯҳи соҳаҳои баҳамалоқаманд тавсиф карда шуда, аҳолиро бо маҳсулоти озуқаворӣ таъмин менамоянд.

Таъмини амнияти озуқаворӣ – ин таркиби комплекси агросаноатии мамлакат ба ҳисоб рафта, вазифаи асосии он қонеъгардонии эҳтиёҷоти на танҳо озуқаворӣ, балки дигар неъматҳои истеъмолӣ мебошад, ки аз ашёи хоми кишоварзӣ истеҳсол карда мешаванд.

Комплекси озуқаворӣ бо вазни қиёсии баланди хароҷот барои итсеҳсоли ашёи хоми кишоварзӣ фарқ мекунад.

Барои истеҳсоли ашёи хоми кишоварзӣ ва маҳсулоти озуқаворӣ то 70% ҳаҷми умумии хароҷоти меҳнат дар комплекси агросаноатӣ рост омада, қисмати боқимонда ба соҳаи саноати комплекси агросаноатӣ, пеш аз ҳама ба саноати озуқаворӣ мувофиқат мекунад. Вазни қиёсии зиёди хароҷоти меҳнат барои истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ бештар ба истеҳсоли гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ рост меояд (30,1%); барои истеҳсоли шир ва маҳсулоти ширӣ (28,3%); истеҳсоли нон ва маҳсулоти нонӣ, аз он ҷумла ба истеҳсоли орд, донагиҳо, маҳсулотҳои ордӣ (макарон) ва қаннодӣ дар маҷмӯъ (15-16%).

Раванди ҳамгироии хоҷагии қишлоқ бо дигар соҳаҳои иқтисодиёт на танҳо тавлиди комплекси озуқаворӣ, балки ба ташаккулёбии зеркомплексҳоро дар сохтори он мусоидат менамояд.

Зеркомплекс – ин муттаҳид намудани соҳаҳо, зерсоҳаҳо, намудҳои фаъолияти баҳамалоқаманд аз ҷиҳати иқтисодӣ ва технологиро дар раванди истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ дар назар дорад.

Ҳамчун низоми истеҳсолӣ-иқтисодӣ, зеркомлпекси озуқаворӣ маҷмӯи муносибатҳои иқтисодиро ифода мекунад, ки дар шакли алоқамандиҳои байни соҳаҳои махсусгардонидашуда оид ба истеҳсоли намудҳои аниқи маҳсулоти кишоварзӣ, коркарди он ба маҳсулоти истеъмолии ниҳоӣ ва то ба харидор бурда расонидани онҳоро дар назар дорад. Ҷудо намудани маҳсулоти зеркомплексҳо дар асоси чунин нишондодҳо амалӣ карда мешавад:

- хусусиятҳои минтақавии тараққиёти ин ё он соҳаҳо;
- дараҷаи якҷинсии истеҳсолоти маҳсулоти ниҳоӣ, ки бо истифодабарии намуди муайяни ашёи хоми кишоварзӣ алоқаманд мебошад;
- мавҷудияти алоқаи технологӣ ва иқтисодии зич байни соҳаҳои ба таври амуди ҳамгироӣ шуда.

Асоси ташаккулёбии зеркомлпексҳои озуқавориро махсусгардонӣ ташкил медиҳад, ки ҳамчун натиҷаи пешрафти илму техника баромад мекунанд.

Сохтори иҷтимоӣ-иқтисодии комплекси озуқаворӣ бо мураккабии худ фарқият дорад. Ин комплекс бахшҳои давлатӣ ва кооперативӣ, хоҷагии ёрирасони шахсӣ ва хоҷагиҳои деҳқониро дар бар мегирад.

Ба инкишофи комплекс ва зиннаи асосии он – хоҷагии қишлоқ бо қувваи махсус равандҳои баҳамтаъсиррасонии иқтисодӣ ва иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Сатҳи инкишофи он мӯътадилии иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатро муайян менамояд.

Комплекси озуқаворӣ сохтори бисёрҷабҳа дорад, ки мураккабии махсуси идоракунии тараққиёти онро ба миён меорад.

Ҳар як ҷиҳатҳои сохтори комлпекс, ба монанди соҳавӣ-функсионалӣ, озуқаворӣ, минтақавӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ бояд ҳангоми коркарди дурнамои инкишофи он ва муайян намудани роҳҳои ҳалли мушкилоти озуқаворӣ ба инобат гирифта шуданаш лозим аст.

Афзоиши самаранокии истеҳсолоти ҳама соҳаҳои комплекси озуқаворӣ метавонад дар шароити азнавсозии идоракунии он амалӣ карда шавад. Чунин муносибат дар назар дорад, ки комплекси озуқаворӣ бояд ба таври расмӣ ва ташкилӣ ҳамчун объекти идоракунии мустақили идоракунӣ дар ҳама сатҳҳо ба расмият дароварда шавад. Дар ин росто механизми хоҷагидории он барои чунин ҳадафҳо нигаронида мешавад:

- дастарсии натиҷаи ниҳоӣ;
- беҳтаргардонии ҳамзистии принсипҳои идоракунии соҳавӣ ва минтақавӣ;
- барои мустаҳкамгардонии усулҳои иқтисодии идоракунӣ;
- ҳавасмандгардонии мустақилият ва ибтикороти коллективи меҳнатӣ;
- беҳтаргардонии ташкили меҳнат ва манфиатнокии моддии кормандон.

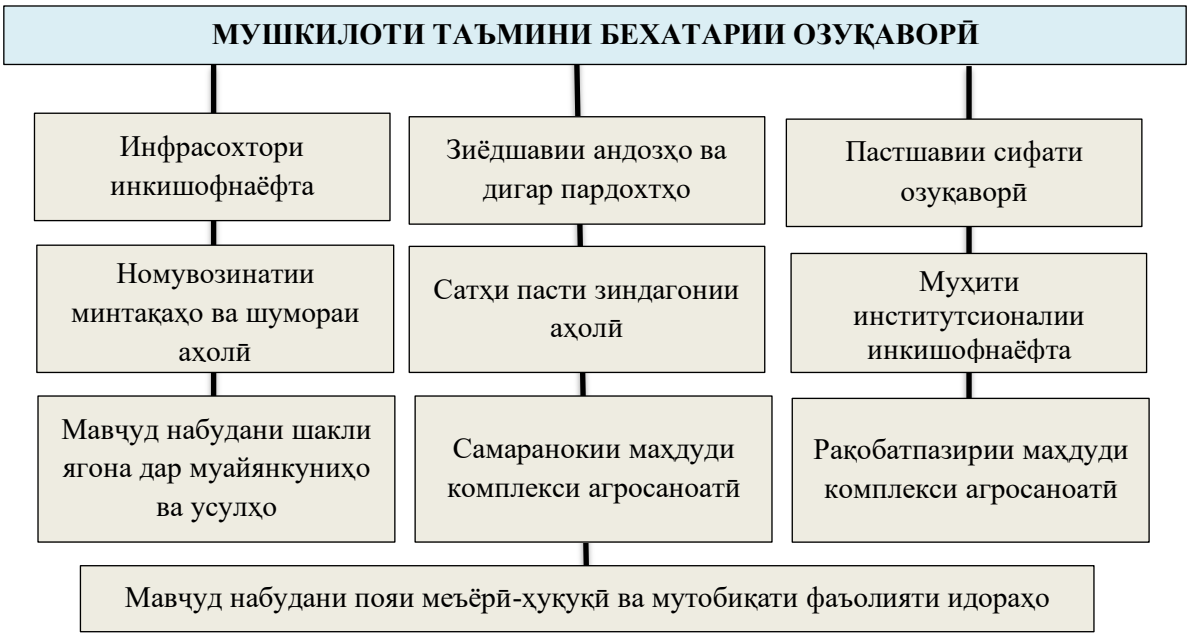
Хислати стратегии сиёсати аграрии минтақавӣ, ба ақидаи профессор Самандаров И.Х. бояд барои ташаккулёбии комлпекси озуқавории ягона бо дарназардошти дар сатҳи минтақавӣ ҷудо намудани “нуқтаҳои рушд” таъинот дошта бошад, яъне соҳаҳои рақобатпазири зеркомплексҳои агроозуқавории минтақавӣ, ки инкишофи онҳо тараққиёти низомро дар умум таъмин менамояд[5].

Идоракунии комплекси озуқаворӣ ҳамчун воҳиди яклухт имкон фароҳам меоварад, ки тағйирёбии таносубҳои ба миён омадаро бартараф намуда, сиёсати нисбатан чандирноки сохториро амалӣ намяд ва барои бартараф намудани номувозинатиҳои мавҷудбуда, инкишофи босуръати он зинаҳои комплекс, ки аз инкишофи онҳо дар марҳилаи муосир ҳалли мушкилоти озуқаворӣ вобаста бударо таъмин намояд. (расми 1).

Аз нуқтаи назари профессор Қудратов Р.Р. яке аз мушкилотҳои асосии тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодии Тоҷикистон ин таъминоти бехатарии озуқавории мамлакат ва дастрасии

иқтисодии ҳамаи табақаҳои ҷамъият ба озуқаворӣ мутобиқи сохтори оқилона ва меъёрҳои истеъмолот ба ҳисоб меравад[8].

Ҳамин тавр, муайян намудани вазифаи мақсаднок бояд барои асоснок намудани низоми соҳаҳои иқтисодиёт, ки комплекси озуқавориро ташкил медиҳанд ибтидоӣ ба шумор рафта, барои татбиқи вазифаҳои гузошташуда равона карда мешаванд.

Расми 1. Мушкилоти таъмини бехатарии озуқаворӣ

Мо дар он ақидаем, ки мушкилоти озуқаворӣ хислати комплексӣ дошта, аз се унсур иборат мебошад:

- мустақилияти озуқаворӣ;
- бехатарии озуқаворӣ;
- озуқавории бехатар.

Дар шароити муосир мушкилоти бехатарии озуқаворӣ ин муаммо, бе муҳовот гуфтан мумкин аст, ки хислати ҷаҳонишавӣ дорад. Ин мушкилот дар ин ё он дараҷа дар назди ҳама кишварҳои ҷаҳон бе истисно қарор дорад, махсусан дар кишварҳои тараққикардаистода, аз сабаби норасогии иқтидори озуқаворӣ ва инкишофнаёфтани умумии комплекси агросаноатӣ ба назар мерасад. Бинобар ҳамин мушкилоти таъминоти бехатарии озуқаворӣ метавонад на танҳо дар сатҳи миллӣ, инчунин дар сатҳи ҷаҳонӣ мушоҳида карда шавад. Бо баробари ин оид ба бехатарии озуқаворӣ сухан ронда, масъалаи таъминоти бехатарии озуқавории минтақавиро низ қайд намудан зарур аст.

Ақидаҳои олимонро ба назар гирифта қайд кардан ҷоиз аст, ки бехатарии озуқаворӣ яке аз самтҳои асосии таъминоти бехатарии мамлакат дар дурнамои миёнамӯҳлат, ҳамзамон омили нигоҳдорандаи давлатдорӣ ва истиқлолият, таркиби зарурии сиёсати демографӣ, фароҳам овардани шароити зарурӣ барои татбиқи афзалиятҳои стратегии миллӣ, яъне баланд бардоштани сатҳи зиндагонии аҳолӣ баромад мекунад.

Адабиёт

1. Азизов Ф.Х., Умаров Х.У., Устойчивое развитие аграрного сектора экономики//Монография. Издательство «Экономическое образование». Москва, 2018, С. 62-71.

2. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Омори солона. Душанбе – 2022, саҳифаи 21-26. Нишондиҳандаҳои асосии таҳқиқоти хонаводагӣ.

3. Барномаи рушди озуқаворӣ барои солҳои 2015-2020. ФАО (созмони озуқаворӣ ва кишоварзии СММ). Соли 2014. –с 121-140

4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26.12.2022, Душанбе, «Шарки озод», 2023

5. Самандаров И.Х. Материалы международная научно-практическая Конференция «Концептуальные вопросы улучшения благосостояния населения»// Формирование социальной инфраструктуры-важный фактор развития сельских территорий. РУ. Термез - 2019г.

6. Продовольственная безопасность и бедность: информационный бюллетень. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, Душанбе, 3 квартал 2011 г. С. 75-146 (http://stat.tj/ru/img/47a59275519273b17834815c7e8d0585_13238 60788.pdf).

7. Устойчивое развитие сельских территорий: вопросы стратегии и тактики. М.: Росинформагро- тех, 2004. 310 с.

8. Қудратов Р.Р. Проблемы обеспечения продовольственной безопасности в условиях малоземелья и трудоизбытоычности. Москва., МАКС Пресс., 2005, стр.214

9. Шарипов, С. Б. Основные направления углубления интеграционных процессов в рамках ШОС / С. Б. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № 1(30). – С. 267-273. – EDN HKFFNQ.

10. Содиков, М. С. Особенности развития торгово-экономических отношений Республики Таджикистан в рамках ШОС / М. С. Содиков, С. Б. Шарипов // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № 2(26). – С. 62-70. – EDN NKMYHK.

КОРХОНАҲОИ САНОАТӢ - АСОСИ РУШДИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ

Ҳамидова М. М. - муаллимаи калони кафедраи менеҷменти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: 907-18-40-04.

Муаллиф дар мақола корхонаҳои саноатӣ, ки асоси рушди иқтисоди миллии давлатҳои тараққикардаро ташкил намудааст мавриди таҳқиқ қарор додааст. Ҳамзамон нишондиҳандаҳои асосии корхонаҳои саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил кардааст. Бо рушди муносибатҳои бозорӣ арзёбии вазъи молиявии субъектҳои хоҷагидорӣ аҳамияти калон пайдо мекунад, зеро он робита ва таъсири мутақобилаи намудҳои гуногуни хавфҳои молиявиро инъикос мекунад. Натиҷаи таъсири манфии онҳо паст шудани сатҳи даромаднокӣ, устувории молиявӣ, қобилияти пардохт, фаъолияти соҳибкории субъекти хоҷагидорӣ мебошад.

Калидвожаҳо: корхонаҳои саноатӣ, вазъи молиявӣ, устувории молиявӣ, саноат, рақобатпазирӣ, сатҳи даромаднокӣ.

ПРОМЫШЛЕННЫЕ ПРЕДПРИЯТИЯ – ОСНОВА РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Хамидова М.М. – старший преподаватель кафедры менеджмента Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 907-18-40-04.

В статье автор исследовал промышленные предприятия, составившие основу развития национальной экономики развитых стран. При этом он проанализировал основные показатели промышленных предприятий Республики Таджикистан. С развитием рыночных отношений оценка финансового положения хозяйствующих субъектов приобретает важное значение, поскольку отражает взаимосвязь и взаимодействие различных видов финансовых рисков. Результатом их негативного воздействия является снижение уровня рентабельности, финансовой устойчивости, платежеспособности, деловой активности экономического субъекта.

Ключевые слова: промышленные предприятия, финансовое положение, финансовая устойчивость, промышленность, конкурентоспособность, уровень рентабельности.

INDUSTRIAL ENTERPRISES ARE THE BASIS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Hamidova M.M. – Senior Lecturer, Department of Management, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe Highway, Nakhimov Street 64/14. Phone: 907-18-40-04.

In the article, the author examined industrial enterprises that formed the basis for the development of the national economy of developed countries. At the same time, he analyzed the main indicators of industrial enterprises of the Republic of Tajikistan. With the development of market relations, the assessment of the financial position of economic entities is becoming important, since it reflects the relationship and interaction of various types of financial risks. The result of their negative impact is a decrease in the level of profitability, financial stability, solvency, business activity of an economic entity.

Keywords: industrial enterprises, financial position, financial stability, industry, competitiveness, level of profitability.

Дар байни сохахои истехсолоти моддӣ саноат чои асосиро ишгол мекунад. Ва ин тасодуфӣ нест. Саноат яке аз бузургтарин музаффариятхои тамаддун мебошад. Давлати муосир бидуни саноати хеле тараккикарда ва дониш талаб наметавонад бой, обод, тавоно, худтаъминкунанда ва бонуфуз бошад.

Истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ - пешбарандаи иқтисоди миллӣ, таъминкунандаи шуғли аҳолӣ, сарчашмаи даромади буҷети давлатӣ ва дар маҷмуъ омили муҳимтарини ҳалли масъалаҳои иҷтимову иҷтисодӣ мебошад.

Саноат яке аз соҳаҳои калидии иқтисоди мамлакатҳо ва тавлидкунандаи асосии неъматҳои моддӣ ба ҳисоб рафта, рушди он ба пешрафти бахшҳои дигари иқтисодиёт заминаи мусоид мегузорад ва нуфузу мавқеи давлатро дар арсаи байналмилалӣ устувор менамояд. Бо дарназардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ 26 декабри соли 2018 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии мамлакат саноатикунонии босуръати кишварро ҳадафи чоруми миллӣ эълон карданд.

Устувории рушди иҷтимоию иқтисодии ҷумҳури бештар аз вазъи молиявии корхонаҳое, ки дар қаламрави он фаъолият мекунанд, вобаста аст. Равандҳои ислоҳот, ки дар тамоми соҳаҳои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷараён доранд, дар рушди молиявии субъектҳои хоҷагидорӣ пурра инъикос меёбанд. [6,с.16.].

Дар соҳаҳое, ки барои истеҳсоли маҳсулоти инвеститсионӣ, молҳои истеъмолӣ пешбинӣ шудаанд, ки барномаҳои истеҳсолии онҳо хусусан дар асоси имкониятҳои молиявии мизоҷон ва талаботи самарабахши аҳолӣ ташаккул меёбанд, истеҳсолоти саноатӣ дар тӯли солҳо тағирёбии бештаре дорад.

Таҳти таъсири озодии нархҳо, тиҷоратикунонӣ, ки тақрибан ҳамаи соҳаҳоро дар бар мегирифт, вазъи молиявии иштирокчиёни фаъолияти молиявию иқтисодӣ боқӣ мемонад, баъзан зиддиятнок аст ва ислоҳоти идомадошта то ҳол боиси рафъи бӯҳрон ва гузариш ба рушди динамикӣ нашудаанд. [3,с.43.].

Дар замони муосир вобаста ба талабот ва пешрафти тараққиёт соҳаҳои энергетика, химия ва металлургияи ранга асоси тахассуси истеҳсолоти саноатиро дар Тоҷикистон ташкил менамоянд. Дар Тоҷикистон саноати мошинсозӣ ва металлкоркунӣ аз солҳои собиқ Ҳокимияти Шӯравӣ инкишоф ёфтааст. Ҳоло ин соҳа 758 корхонаи таъмиркунӣ ва мошинсозиро дар худ муттаҳид мекунад. Ҳама ин корхонаҳо бо истеҳсоли маҳсулоти гуногун махсус гардонида шудаанд.

Дар натиҷаи тадбирҳои амалигардида саҳми соҳаи саноат дар Маҷмӯи Маҳсулоти Дохилӣ аз 12,1 фоизи соли 2014 ба 17,4 фоиз дар соли 2020 расонида шуд.

Рушди саноат ва истеҳсолоти миллӣ бо истифодаи ашёи хоми ватанӣ метавонад ба таъсиси корхонаҳои истеҳсолӣ, ташкили ҷойҳои нави корӣ, гардиши дохилии молу маҳсулот, устувории низоми иқтисодӣ ва дар маҷмӯъ ба таъмини зиндагии шоистаи аҳолӣ мусоидат намояд.

Вобаста ба ин, бахши коркарди ашёи хом ва то маҳсулоти ниҳоӣ расонидани он дар ҳамаи бахшҳои соҳаи саноати мамлакат яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор рафта, дар ин самт чораҳои зарурӣ амалӣ шуда истодаанд.

Зарур аст, ки захираҳои дохилӣ — ашёи хоми мавҷуда то ба маҳсулоти истеъмолӣ расонида шуда, давра ба давра талаботи дохилӣ аз ҳисоби сарчашмаҳои худӣ таъмин карда шавад. Ин тадбир дар баробари пешгирии хуруҷи асъори хориҷӣ давлати воридкунандаро бомаром ба давлати содиркунандаи маҳсулоти ниҳоӣ табдил дода, инчунин вобастагии мамлкатро аз таъсири омилҳои беруна коҳиш медиҳад. Дар сурати ноустуворӣ дар бозорҳои беруна, муътадилии низоми иқтисодӣ, аз ҷумла нархҳои маҳсулоти асосӣ дар бозори дохилӣ нигоҳ дошта мешавад. Айни ҳол, шумораи корхонаҳои саноатӣ ба 2274 адад расида, тибқи ҳадафҳои муайянгардида ин корхонаҳо ба маблағи беш аз 60 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуданд.

Аз ҷумла: дар ВМКБ 19 корхона, вилояти Хатлон 42 корхона, вилояти Суғд 91 корхона, дар ноҳияҳои тобеи марказ 39 корхона ва дар Душанбе 62 корхона ба истифода дода шуд. Ҳамчунин дар соли 2024 дар Тоҷикистон 251 корхонаи саноати ба фаъолият шурӯъ намуд. Ин нишондиҳанда натиҷаи хуби иқтисодӣ дар соли 2023 ва аввали соли 2024 гардид. Аз ин бар меояд, ки саноат яке аз соҳаи асосии иқтисодиёти мамлакат буда, қисми зиёди даромади миллиро ташкил медиҳад.

Истеҳсолоти саноатӣ назар ба дигар соҳаҳои иқтисод, аз ҷумла кишоварзӣ тадриҷан рушд намуда, саҳми он дар таъмини шуғли аҳолӣ, содироти маҳсулот, афзоиши Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва дар маҷмӯъ рушди иқтисодии кишварҳо нақши бузург пайдо кардааст. Марҳилаҳои аввали ташаккули соҳаҳои саноат асосан ба давлатҳои ИМА ва Аврупои ғарбӣ рост омада, дар натиҷаи аз доираҳои миллӣ берун омадани истеҳсолоти саноатии ин мамлакатҳо рушди он дар дигар кишварҳо низ шурӯъ шуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои заминаҳои воқеии рушди саноат, аз ҷумла захираҳои бойи табиӣ, қувваи корӣ, манбаҳои кофии энергияи сабз, мавқеи мусоиди ҷуғрофӣ, мавҷудияти

бозорҳои дохиливу хориҷӣ, иқлими мусоид барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва дигар омилҳои пешбарандаи истеҳсолоти саноатӣ аст, ки барои тараққиёти босуръати тамоми бахшҳои он, бахусус саноати маъдан ва металлургия, мошинсозӣ, истеҳсоли масолеҳи сохтмон, саноати сабук, хӯрокворӣ, дорусозиву кимиё ва дар ин замина ба рушди истеҳсолоти миллӣ шароити мусоид фароҳам меорад.

Бояд қайд намуд, ки баъди як қатор тадбирҳо дар корхонаҳои ин соҳа аз қисмҳои эҳтиётии мошину тракторҳо сар карда, то таҷҳизот ва дастгоҳҳои мураккаби бофандагӣ, мошинҳои хоҷагии қишлоқ, таҷҳизот барои муассисаҳои хизмати маишию савдо ва ғайра маҳсулот низ истеҳсол менамоянд.

Саноати Тоҷикистон серсоҳа ва инкишофи комплексӣ дошта, бо техникаю технологияи ҳозирзамон ҷиҳозонида шудааст. Дар ҳайати он бештар аз 90 соҳаҳои гуногун ва намудҳои истеҳсолӣ ҷамъ оварда шудаанд. Ҳангоми гузариш ба муносибатҳои бозарӣ ва хусусӣ гардонидани як қатор корхонаю муассисаҳо, ҷамъиятҳои саҳҳомӣ ва корхонаҳои муштарак бо ҳамкорию дастгирии сармоягузорони дохилию хориҷӣ таъсис ёфтанд. Айни замон аз миқдори умумии корхонаҳои саноатии мамлакат 945 корхонаи ғайридавлатӣ, 156 ҷамъияти саҳҳомӣ ва 48 корхонаи муштарак ба қайд гирифта шудааст.

Соҳаҳои саноати Тоҷикистон ба хусусиятҳои мақоми нав мутобиқ шуда, дар доираи чорабиниҳои ташкилию техникии илман асоснокшуда, ки самаранокии истеҳсолотро бо устувории занҷири арзиши иловашуда ва баланд бардоштани дараҷаи коркарди маҳсулот аз ашё то ба маҳсулоти тайёр таъмин карда метавонад, фаъолият менамояд.

Мувофиқи хулосаи мутахассисони соҳа, вазъи соҳаи мошинсозӣ дар кишвар ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот аз солҳои 2000 - ум сар карда, рӯ ба афзоиш ниҳод. Дар ин давра истеҳсоли зиёда аз 20 номгӯйи маҳсулоти нав, ба монанди трактор, мошинолот, профилҳои алюминийи рӯйпӯшшуда, арматураи сохтмонӣ, кунҷакҳои металлӣ, сими металлӣ, трансформаторҳои гуногун, ноқилҳои рӯйпӯшшуда, профилҳо ва зарфҳои пластмассӣ, ду намуд девори пенопролистиролӣ, қуттӣ барои мева ва сабзавот, гранули пластмассӣ, меҳҳои сохтмонии андозаашон гуногун, симтӯрҳои металлӣ ва амсоли инҳо ба роҳ монда шудааст. Мутаасифона баъзе аз корхонаҳои мошинсозии Тоҷикистон то ҳол фаъолияти пурра надоранд, ин корхонаҳо барои фаъолият намудан ба соҳибкорон ба иҷора дода шуда, имрӯз ҳамчун анбори маҳсулоти воридотӣ истифода мешаванд ва як қисми онҳо ба соҳибкорон барои ташкили коргоҳҳои хизматрасонӣ супорида шудаанд. Яке аз чунин корхонаҳо собиқ заводи яхдонбарории «Помир» мебошад, ки соли 1964 ба истифода супорида шуда, иқтидори истеҳсолии солонаи он истеҳсоли 176 ҳазор яхдонро дар бар мегирифт. Корхона аз 7 коргоҳ иборат буда, майдонҳои истеҳсолӣ ва ёрирасони он, дар маҷмӯъ, масоҳати 3,5 гектарро ташкил мекард. Пас аз хусусигардонӣ соҳибмулкони қаблӣ натавонистанд истеҳсолу фурӯши яхдонҳоро ба шароиту талаботи бозорӣ мутобиқ гардонанд. Мисоли дигар, Ҷамъияти саҳҳомии «Корхонаи арматурбарорӣ»-и шаҳри Душанбе мебошад, ки иқтидори лоиҳавии солонаи он коркарди 30 ҳазор тонна чӯян ва латуну алюминийро ташкил медод. Корхона соли 2006 хусусӣ гардонида шуда, аз соли 2007 то соли 2015 дарҳои оҳанӣ ва конструксияҳои металлӣ истеҳсол карда, қисме аз ҷойҳои кориро нигоҳ дошт.

Тибқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба рушди соҳаҳои мазкур аз 1 марти соли 2019 «Барномаи рушди соҳаи металлургияи ранга ва сиёҳ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2025» қабул гардид.

Дар Тоҷикистон барои рушди ин соҳаҳо ташкил намудани корхонаҳои саноати кӯҳӣ дар заминаи ашёи хоми маъдани кӯҳӣ ва истеҳсоли металҳои рангаю нодир яке аз соҳаҳои махсусгардонидашудаи хоҷагӣ ба ҳисоб меравад. Вобаста ба талаботи маҳсулоти саноат ва

муносибатҳои бозорӣ соҳаҳои асосӣ дар ҳаҷми истеҳсолоти маҳсулот мавқеи хосро металлургияи ранга ишғол мекунанд, ки он 49,5 фоизро ташкил медиҳад.

Нишондиҳандаҳои истеҳсоли маҳсулоти асосии саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлҳои қиматбаҳо тамоюли болоравӣ дорад. Корхонаҳои «Зарафшон», «Пакрут», «Заринк» бо коҳиши ҳаҷми истеҳсоли тилло, ҶДММ «Ширкати кӯҳӣ – саноатии Тоҷикистону Хитой» ба хокаи бойгардондашудаи руҳу мис ва корхонаи муштараки «Анзоб» ба хокаи сурма маълум аст. Маълум мегардад, ки бо истифода аз тамоми имконияти мавҷуда дар соли 2023 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаи саноати маъданҳои кӯҳӣ ва металлҳои қиматбаҳо дар кишвар ба 13,5 миллиард сомонӣ мерасад. Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳа 32,1 фоизи ҳаҷми маҳсулоти умумии корхонаҳои саноатии кишварро ташкил медиҳад. Ҳамзамон қайд карда мешавад, ки ҳаҷми истеҳсоли тилло - 115 фоиз, хокаи сурб – 144 фоиз, хокаи руҳ - 148 фоиз, хокаи сурма – 100,1 фоиз ва сурмаи металлӣ – 139,3 фоиз зиёд карда шуд.

Дар назар бояд дошт, ки танҳо тавассути ба роҳ мондани коркарди ашёи хом дар кишвар ва истеҳсоли металлҳои ранга арзиши баланди иловагӣ ба даст оварда, иқтидори содиротии кишварро ба таври назаррас афзоиш додан мумкин аст. Дар солҳои истиқлол дар соҳаи саноати маъдан 35 корхона, аз ҷумла 23 корхонаи истихроҷу коркард, 8 корхонаи заргарӣ ва 7 корхонаи истихроҷу коркарди сангҳои қимматбаҳо ва ороишӣ таъсис дода шудааст.

Ҳамин тариқ, соҳаҳои ояндадори мамлакат саноати коркарди металлургияи сиёҳ, ранга, мошинсозӣ ва химия мебошанд, ки ба истеҳсоли алюминийи аввалия, коркарди металлҳои сиёҳ ва ранга, истеҳсоли техникаи гуногун, тракторҳо, мошинолоти кишоварзӣ, автобусҳо дастгоҳу таҷҳизоти истеҳсоливу электротехникӣ, маҳсулоти пластикӣ, маводи таркандаи саноатӣ, истеҳсоли таҷҳизот ва қисмҳои эҳтиётӣ барои хатҳои технологии истеҳсоли маъдан ва семент ба роҳ монда шудааст. Аҳамияти соҳаҳои мазкур барои кам кардани вобастагии кишвар аз маҳсулоти воридотӣ, таъмини соҳаҳои гуногун бо техникаи зарурӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротӣ ва диверсификатсияи (гуногуншаклии) истеҳсолоти саноатӣ бисёр муҳим мебошад.

Адабиёт

1. Бадалова, А.Г. Управление рисками предприятий: практический инструментарий для менеджеров / А.Г. Бадалова. - М.: Янус-К, 2014.
2. Вяткин, В. Н. Управление риском в рыночной экономике / В.Н. Вяткин, Д, Хэптон, В.А. Гамза. - М.: Экономика, 2012. - 195 с.
3. Данилов, Н. Ф. Экономический анализ деятельности предприятия : курс лекций / Н. Ф. Данилова, Е. Ю. Сидорова. - М.: Экзамен, 2016.
4. Дж. К. Ван Хорн. Основы управления финансами: Пер. с англ. - М.: Финансы и статистика, 2006.
5. Кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маҷмӯаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016 - 2020, с 76 – 113.
6. Ковалев, В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности / В.В. Ковалев. - М.: Финансы и статистика, 1995. - 245 с.
7. Нуров Ш.С., Бегматов А.А., Сафаров Б.Г. //Идораи хавфҳои молиявӣ. Китоби дарсӣ. Душанбе ДДМИТ 2019 – 320 – саҳ.
8. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон: Маҷмӯаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ 1991 – 2020 – 720 – саҳ

9. Қодиров, Ф. А. Ташаккули идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноатӣ - асоси тақвияти фаъолияти инноватсионӣ ва рақобатпазирӣ / Ф. А. Қодиров, У. Ш. Халилзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-2(39). – P. 497-505. – EDN JVEORW.

10. Мирзоева, Е. Ш. Опыт развитых стран в формировании инновационной инфраструктуры промышленных предприятий / Е. Ш. Мирзоева // Финансово-экономический вестник. – 2024. – № 1(40). – С. 48-54. – EDN DJIZSH.

ТАКМИЛИ ҚОНУНГУЗОРИИ СОҲАИ МАҚОМОТИ ГУМРУК

Мираков Қ. М. – номзади илмҳои техникӣ,дотсенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734041, ш. Душанбе, кӯчаи Б.Гафуров 48/1, ҳуҷраи 42.Тел. моб. 918941220. E-mail: mirakov54@mail.ru

Асрориддинзода Ф.А.– ассистенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14.Тел. моб. 909222223.

Муаллифон дар мақола муҳимияти такмили қонунгузории гумрукиро зарур ва саривақтӣ мешуморанд. Аз ҷумла қайд карда шудааст, ки мақомоти асосиро дар таъмини ҳуқуқии фаъолияти гумрукӣ Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол менамояд. Хамзамон, дар фаъол сохтан ва муайян намудани самтҳои асосии пешбурди соҳаи гумрук нақши калидиро Конвенсияҳои байналмилалӣ мебозанд.

Ба андешаи муаллифон санадҳои зикргардида заминаи ниҳоии таҳияи барномаю нақшаҳои рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дурнамои миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат мебошанд.

Калидвожаҳо: шартномаҳо, созишномаҳои байналмилалӣ, қонунгузории ягона, фаъолияти гумрукӣ, ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ, ҷиноятҳои гумрукӣ, транзити гумрукӣ, боҷҳои гумрукӣ, андозҳо, танзими ғайритарифӣ ва шахси воқеӣ.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ТАМОЖЕННОГО ОРГАНА

Мираков К.М. – кандидат технических наук, доцент кафедры таможенного дела ТГФЭУ. Адрес: 734041, г. Душанбе, улица Б.Гафурова 48/1, кв.42. моб.тел. 918941220, e-mail: mirakov54@mail.ru

Асрориддинзода Ф. А.– ассистент кафедры таможенного дела ТГФЭУ. Адрес: 734067, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Моб.тел. : 909099249. E-mail:

В статье авторы считают важность совершенствования таможенного законодательства необходимым и своевременным. В частности, отмечается, что ведущее место в правовом обеспечении таможенной деятельности принадлежит Таможенному кодексу Республики Таджикистан. При этом международные конвенции играют ключевую роль в активном создании и определении основных направлений развития таможенного сектора.

По мнению авторов, указанные законодательные акты являются окончательной основой для разработки программ и планов развития таможенных органов Республики Таджикистан на среднесрочную и долгосрочную перспективу.

Ключевые слова: договоры, международные договоры, единое законодательство, таможенная деятельность, административные правонарушения, таможенные преступления, таможенный транзит, таможенные пошлины, налоги, нетарифное регулирование и физическое лицо.

IMPROVING THE LEGISLATION OF THE CUSTOMS AUTHORITY

Mirakov K.M. – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Customs activities of TSUFE. Address: 734041, Dushanbe, B. Gafurov street 48/1, apt. 42. Mobile: 918941220, E-mail: mirakov54@mail.ru

Asroriddinzoda F.A. - Teacher of the Department of Customs activities, TSUFE. Address: 734067, Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Mobile: 909099249. E-mail:

In the article, the authors respectfully believe that customs legislation is modern and timely. In particular, it is noted that the leading place in the legal support of customs activities belongs to the Customs Code of the Republic of Tajikistan. At the same time, international conventions play a key role in the active creation and determination of the main directions for the development of the customs sector.

According to the authors, these legislative acts are the final basis for the development of programs and plans for the development of the customs authorities of the Republic of Tajikistan for the medium and long term.

Keywords: treaties, international treaties, unified legislation, customs activities, administrative offenses, customs crimes, customs transit, customs duties, taxes, non-tariff regulation and an individual.

Фаъолияти савдои хориҷӣ шакли қадима тараққикардаи муносибатҳои байналмилалӣ ба ҳисоб рафта, то ба замони мо инкишоф ёфта омада расида аст. Айни ҳол тиҷорати савдои мамлакатҳо дар шаклу усулҳои гуногун ба роҳ монда мешавад. Ҳар як давлат бо мақсади танзими вазъи иқтисодии худ аз роҳу усулҳои гуногун истифода бурда, кушиши баланд бардоштани сатҳи истеҳсолоти дохилӣ ва баланд бардоштани потенсиали содиротиро пеш мегирад. Ин чунин маъно дорад, ки шароити имрӯзаи ҷаҳони муосир кушиши рафъи аз байн бурдани сатҳи камбизоатии аҳолии давлатҳои сусттаракқикардаро дорад.

Заминаи асосии ба мақсад расидан дар ичрои вазифахои муайянгардида ин дуруст ва дар сатҳи баланди касбӣ таҳия намудани санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ мебошад. Чунончи, дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ. Гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибатҳои нави иқтисодӣ мақсаду вазифаҳои мақомоти гумрукро ба куллӣ тағйир додааст. Мақомоти гумрук ба яке аз сохторҳои марказӣ ва муҳими кишвар табдил ёфта, ба сиёсати иқтисодии кишвар фаъолона таъсир расонида, саҳми бузургро дар ташаккули буҷет мегузорад.

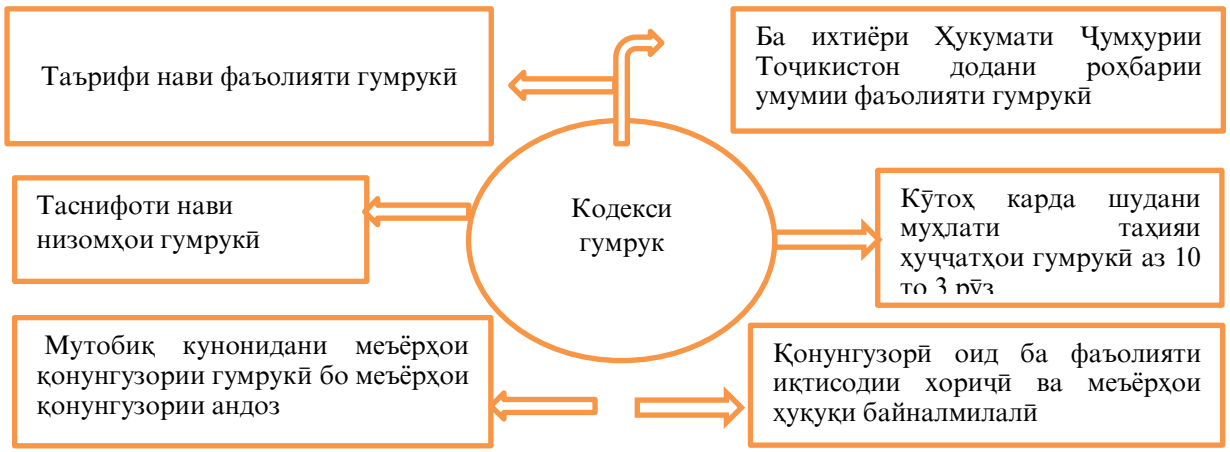
Қонунгузории ягонаи гумрукӣ аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, шартномаҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ, Фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқии Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мақомоти ҳокимияти ичроия иборат мебошад.

Дар таъмини ҳуқуқии фаъолияти гумрукӣ мақоми асосиро Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ишғол менамояд, ки он 3 декабри соли 2004 қабул гардида аз 1 январи соли 2005 мавриди амал қарор дода шудааст.

Мавриди амал қарор гирифтани таҳрири нави Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тағйироту иловахо ба он, заминаҳои зарурӣ барои ташаккули базаи ҳуқуқии амалан нави фаъолияти гумрукии ба меъёрҳои байналмилалӣ ҷавобгӯ, ҳамчунин шароит барои муайян намудани афзалиятҳои рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистонро фароҳам овардааст. Инчунин, Кодекси нави гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, санади меъёрии ҳуқуқии

амалкунандаи мустақим ба шумор рафта мавқеи мақомоти гумрукро муайян мекунад ва муносибатҳои ҳуқуқии байни мақомоти гумрук ва шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро ба танзим медарорад. Ин имконият медиҳад, ки меъёрҳои он пурра ба фаъолияти гумрукӣ вобаста буда мустақиман дар амал истифода шаванд. Ин санади муҳими меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ пеш аз ҳама ҳуқуқу уҳдадориҳои мақомоти гумрук ва шахсонеро, ки молу воситаҳои нақлиётро аз сарҳади гумрукӣ интиқол медиҳанд, муайян мекунад. Тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчиёни ватании фаъолияти иқтисодии хориҷӣ шахсоне мебошанд, ки молу воситаҳои нақлиётро тавассути сарҳади гумрукӣ интиқол медиҳанд. Мутаносибан, дар Кодекси гумрук ҳолатҳое, ки мустақиман ба фаъолияти гумрукӣ дахл надоранд, дохил нагардидаанд. Масалан, ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва тартиби татбиқи ҷазо барои онҳо, ҷиноятҳои гумрукӣ ва тартиби таҳқиқи чунин ҷиноятҳо ва ғайра.

Навгониҳои муҳиме, ки дар санади меъёрии ҳуқуқии гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда шуданд дар нақшаи 1 нишон дода шудаанд.

Нақшаи 1. Навгониҳои муҳими дар санади меъёрии ҳуқуқии гумрукӣ дохилгардида

Инчунин, навгониҳои муҳими дигаре, ки ба Кодекси гумрук илова шудаанд ин:

- сода гардонидани тартиби арзкунии низоми транзити гумрукӣ, озод кардани молҳои транзитӣ аз пардохти боҷҳои гумрукӣ, андозҳо ва истифодаи тадбирҳои танзими ғайритарифӣ;
- пешбинӣ гардидани истифодаи васеъи технологияҳои иттилоотӣ барои ба мақомоти гумрук фиристодани маълумот бо тарзи электронӣ мебошанд.

Бо мақсади иҷро намудани талаботи Созишномаи Созмони умумиҷаҳонии савдо оид ба содагардонии расмиёти савдо дар Кодекси гумрук боби 81 -танзимгари ваколатдори иқтисодӣ, яъне иштирокчии боэътимоди фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, илова карда шудааст. Ворид гардидани боби нав санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи мақомоти гумрукро ба принсип ва меъёрҳои Созмони умумиҷаҳонии савдо ва Конвенсияи байналмилалӣ оид ба ҳамоҳангсозӣ ва содагардонии расмиёти гумрукӣ мутобиқ гардонида, ҷиҳати кам кардани монеаҳои маъмурию техникӣ ҳангоми интиқоли мол ва ба афзоиш ёфтани гардиши мол заминаи мусоид фароҳам меорад.

Мутобиқи талаботи байналмилалӣ гурӯҳи шахсони ҳуқуқии ватание ташкил мешавад, ки расмиёти содагардонидашудаи махсуси барасмиятдарории гумрукиро истифода мебаранд ва ба “рӯйхати сафед” ворид мешаванд. Ба иштирокчии боэътимоди бозор, ки ба “рӯйхати сафед” ворид мешавад ва дар Кодекси гумрук танзимгари ваколатдори иқтисодӣ номгузорӣ гардидааст, дар раванди барасмиятдарории гумруки содагардониҳои махсус пешниҳод карда мешавад. Чунончи,

 дар навбати аввал анҷом додани амалиёти гумрукӣ вобаста ба интиқоли молу воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукӣ;

 гузаронидани назорати гумрукӣ дар шакли азназаргузаронии гумрукӣ ё муоинаи гумрукӣ;

 нигаҳдории муваққатии мол дар биноҳо, майдончаҳои кушода ва дигар ва дигар ҳудудҳои худи танзимгари ваколатдори иқтисодӣ;

 иҷозати мол то пешниҳоди декларатсияи гумрукӣ;

 пешниҳод накардани таъмини иҷрои уҳдадории пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз ҳангоми ҷойгир намудани мол таҳти расмиёти гумрукии транзити дохилии гумрукӣ.

Бо ҷорӣ гардидани тағйиру иловаҳо ба Кодекси нави гумрук масъалаҳои зерин ҳалли худро ёфтаанд:

 қонунгузории гумрукии Тоҷикистон бо стандартҳои байналмилалии соҳа мутобиқ гардонида шудааст;

  барасмиятдарории гумрукӣ сода ва зудиҷрошаванда гардидааст;

 таъсири омилҳои маъмурӣ дар танзими интиқоли молу воситаҳои нақлиёт паст карда шудааст.

Барои иштирокчиёни фаъолияти савдои хориҷӣ содагардонӣ ва зудиҷрошавандагии барасмиятдарории гумрукӣ аҳамияти махсус дорад.

Суст гардидани фишори маъмурӣ ба онҳо аз тарафи мақомоти гумрук ва маъмуригардонии хадамоти гумрук ба таври зерин аҳамиятнок мебошад:

 маҳдуд гардонидани ҳуқуқи талаб намудани ҳуҷҷатҳои нав ва маълумотҳое, ки дар онҳо тартиби барасмиятдарории гумрукӣ барои ҳамаи даврaҳо аз гузариш аз сарҳад то иҷозати мол мутобиқи низоми гумрукӣ;

 маҳдуд намудани муҳлати барасмиятдарории мол то се рӯз, аз рӯзи қабули декларатсияи гумрукӣ, ҳамзамон аз рӯзи пешниҳод намудани мол;

 муқаррар гардидани имкониятҳои баровардани молҳо, то баохир расидани барасмиятдарории гумрукӣ, истифодаи расмиёти содагардонидашудаи махсуси барасмиятдарории гумрукӣ барои ашхоси алоҳида;

 дохил намудани ҷиҳатҳои муҳимтарини истифодабарии шартҳои идоракунии таваккал ҳангоми гузаронидани назорати гумрукӣ, ки онҳо фаъолияти интихобии корманди гумрукро дар асоси таҳлили хавфҳо барои муайян намудани борҳо, воситаҳои нақлиёт, ҳуҷҷатҳо ва ашхосе, ки таҳти тафтиш қарор доранд ва дараҷаи ин тафтишро муайян мекунанд.

Дар солҳои қаблӣ Қонун «Дар бораи тарифи гумрукӣ» яке аз санадҳои асосии низоми гумрукию тарифӣ ба шумор мерафт. Дар ин санади меъёрии ҳуқуқӣ сохтори тарифҳо, намудҳои боҷҳои гумрукӣ, тартиб ва усули ситонидани пардохтҳои гумрукӣ, шароитҳои амалиёти муҳимтарини тиҷоративу иқтисодӣ ва амалҳои бо инҳо алоқаманди субъектҳои фаъолияти савдои хориҷӣ, имтиёзҳо ва сабукихои тарифӣ муқаррар шуда буданд. Пас аз мавриди амал қарор гирифтани Кодекси нави гумрук муқаррароти асосии Қонуни дар боло зикршуда ба он дохил карда шуд.

Санадҳои меъёрии ҳуқуқии дигаре, ки самтҳои асосии фаъолияти мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистонро муайян месозанд, Консепсияи рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумрук барои солҳои 2020-2024 мебошанд [1,2,3].

Таҳлилҳои дар боло овардашуда нишон медиҳанд, ки татбиқи мукаммали санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ташаккули системаи муосири таъминоти манфиатҳои давлат дар соҳаи

фаъолияти гумрукӣ, муқовимати муассири ба таҳдидҳои барои амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон хатаровар, ҳаллу фасли вазифаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва фароҳам овардани шароити мусоиди барои фаъолияти доираҳои тиҷоратӣ ва шахсони ҳуқуқӣ ва воқеиро таъмин хоҳад намуд.

Адабиёт

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31октябри соли 2008 таҳти № 525 «Дар бораи тасдиқи Консепсияи рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон».
2. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2019, № 537 «Дар бораи Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2024».
3. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе: КВД «Матбаа»-и Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2020. - 437 саҳ.
4. Фармоиши Сардори Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 феврали соли 2009 таҳти № 36 «Оид ба тасдиқ намудани Нақшаи чорабиниҳо ҷиҳати дар амал татбиқ намудани Консепсияи рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон».
5. Мираков Қ.М. Назария ва амалияи фаълияти гумрук.Китоби дарсӣ// Қ.М.Мираков, А. Б.Муминов, О.Д.Шомудинов. –Душанбе: Матбааи “Баҳманруд”, 2020. -472 с.
6. Маҷаллаи «Гумрук», Нашрияи Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, № 4 (12), 2022. Саҳ. 7 – 8.
7. Раҳмонов М. И. Расмиёти гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон//Дастури таълимӣ/М.И.Раҳмонов. -Душанбе: Нашриёти ҶДММ «Сармад-Компания», 2010. – 192 саҳ.

ВАЗЪИ ҲУҚУҚИИ ФАЪОЛИЯТИ ХОҶАГИИ ЁРИРАСОНИ ШАХСӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Мирзоев С.А. – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи иқтисодӣ, молиявӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Эраҷи М. – ассистенти кафедраи ҳуқуқи иқтисодӣ, молиявӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Юнусов Б.Д. – ассистенти кафедраи ҳуқуқи иқтисодӣ, молиявӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Мақолаи мазкур ба вазъи ҳуқуқии фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Муаллифон баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии истифодаи самараноки заминҳои наздиҳавлигиро аз ҷониби субъектони хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ саривақтӣ ва зарурӣ меҳисобанд. Муаллифон ҷалби бештари субъектони хоҷагиҳои ёрирасони шахсиро ба дарки моҳияти меъёрҳои Конститутсия ва қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи мақсад ва рушди муносибатҳои соҳа меҳисобанд.

Калидвожаҳо: Конститутсия, хоҷагии ёрирасони шахсӣ, аъзои оила, шаҳрванд, эҳтиёҷоти худ, замин, ҳуқуқ, маърифати ҳуқуқӣ, қонун.

ПРАВОВОЙ СТАТУС ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЧНОГО ПОДСОБНОГО ХОЗЯЙСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Мирзоев С.А. - кандидат юридических наук, доцент кафедры экономического, финансового и антикоррупционного права, Таджикский государственный финансово-экономический университет

Эраджи М. - ассистент кафедры экономического, финансового и антикоррупционного права, Таджикский государственный финансово-экономический университет

Юнусов Б.Д. - ассистент кафедры экономического, финансового и антикоррупционного права, Таджикский государственный финансово-экономический университет

Данная статья посвящена правовому статусу деятельности личного подсобного хозяйства в Республике Таджикистан. Авторы считают своевременным и необходимым повышение правовой грамотности в вопросах эффективного использования земель приусадебного хозяйства субъектами личных подсобных хозяйств. Авторы рассматривают вовлечение большего числа субъектов личного подсобного хозяйства в понимание сущности норм Конституции и действующего законодательства Республики Таджикистан в соответствии с целью и развития отношений в этой отрасли.

Ключевые слова: Конституция, личное подсобное хозяйство, член семьи, гражданин, собственные нужды, земля, право, правовое просвещение, закон.

LEGAL STATUS OF ACTIVITY PERSONAL HARMLESS FARMING IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Mirzoev S.A. - candidate of Law, associate Professor of the Department of Economic, Financial and Anti-Corruption Law, Tajik State Financial and Economic University

Eraji M. – assistant of the Department of Economic, Financial and Anti-Corruption Law, Tajik State Financial and Economic University

Yunusov B.D. - assistant of the Department of Economic, Financial and Anti-Corruption Law, Tajik State Financial and Economic University

This article is devoted to the legal status of private farming activities in the Republic of Tajikistan. The authors consider it timely and necessary to increase legal literacy in matters of effective use of homestead lands by subjects of personal subsidiary plots. The authors consider the involvement of a larger number of subjects of personal subsidiary farming in understanding the essence of the norms of the Constitution and the current legislation of the Republic of Tajikistan in accordance with the purpose and development of relations in this industry.

Key words: Constitution, personal subsidiary plot, family member, citizen, own needs, land, law, legal education, law.

Меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон танзимкунандаи муносибатҳои муайяни ҷамъиятӣ мебошанд. Аз ҷумла тибқи моддаи 13 Конститутсия замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, фазои ҳавоӣ, олами набототу ҳайвонот ва дигар боигарии табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд ва давлат истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати халқ кафолат медиҳад.

Мазмуну мундариҷаи моддаи мазкур ва асоси конститутсионӣ-ҳуқуқӣ доштани истифодаи самараноки замин вобаста ба ихтиёрдорӣ кардани он дар қисми 1-и моддаи 9 лоиҳаи Кодекси замин чунин муқаррар шудааст: Замин ҳамчун дигар боигариҳои табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд ва ҳуқуқи ихтиёрдории он танҳо ба давлат тааллуқ

дорад, давлат истифодаи самараноки заминро ба манфиати халқ кафолат медиҳад [5, с. 31]. Муқаррароти мазкур саривақтӣ буда барои баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии истифодабарандагони замин мусоидат хоҳад кард.

Ҳадафи асосии сиёсати ҳуқуқии кишвар масъалаи баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии аҳолӣ дар робита бо расидан ба мақсадҳо ва вазифаҳои давлати ҳуқуқбунёд аз ҷумла волоияти қонун ба ҳисоб меравад.

Ҳамасола Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор мегардад.

Дар Паёми навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2023 ироа гардид, ки дар замони соҳибистиқлолӣ 140 ҳазор гектар замин, аз ҷумла 52 ҳазор гектар аз ҳисоби заминҳои обӣ ба зиёда аз 1 миллиону 420 ҳазор оилаи кишвар барои сохтмони манзили истиқоматӣ тақсим карда шуд, ки қисми асосии он ба оилаҳои ҷавон рост меояд. Ҳолати мазкур ғамхорӣ нисбат ба ҷавонон, ҳалли мушкилоти онҳо ва истифодаи дурусти ин захираи стратегии миллӣ барои пешрафту ободии Ватан ва таъмини амнияту суботи ҷомеа ба ҳисоб рафта яке аз афзалиятҳои асосии Ҳукумати мамлакат дониста мешавад, зеро шумораи бештари аҳолии Тоҷикистонро ҷавонон ташкил медиҳанд [7, санаи мурочиат: 26.10.2024].

Аз ин ҷо бар меояд, ки аҳолии кишварро зарур аст маърифати ҳуқуқии оқилонаю самаранок истифодабарии заминҳои таъиноти гуногунро аз мади назар дур насозанд ва ба онҳо эҳтиромона муносибат намоянд.

Яке аз субъектони истифодабарандаи замин шаҳрвандоне мебошанд, ки бо ташкили хоҷагии ёрирасони шахсӣ, ки қитъаи заминро бо мақсади хоҷагидорӣ оид ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ истифода мебаранд.

Яке аз хусусиятҳои муҳими хоҷагии ёрирасони шахсиро қитъаи замин ҳамчун заминаи асосии фаъолияти он ташкил дода, хоҷагии ёрирасони шахсӣ маҳз қитъаи заминро истифода намуда, маҳсулоти кишоварзӣ истеҳсол менамояд. Барои ташкилӣ хоҷагии ёрирасони шахсӣ аввалан тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ҷудо намудани қитъаи замин зарур мебошад. Пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ бе истифодаи қитъаи замин ғайриимкон аст, чунки замин дар самти истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба сифати воситаи асосии истеҳсолот баромад менамояд [6, с. 76].

Дар ин росто аз ҷониби субъектони хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ доштани маърифати ҳуқуқии истифодаи самараноки заминҳои наздиҳавлигиро саривақтӣ ва зарурӣ меҳисобем.

Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ” аз санаи 08 декабри соли 2003 хоҷагии ёрирасони шахсӣ хоҷагиест, ки бо меҳнати шахсии шаҳрванд ва аъзои оилаи ӯ бо мақсади истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва қонеъ гардонидани худ бо озуқаворӣ ва эҳтиёҷоти дигар пеш бурда мешавад.

Дар қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ таърифҳои гуногуни мафҳуми хоҷагии ёрирасони шахсӣ муқаррар карда шудааст. Аз ҷумла, дар м. 2 Қонуни ФР «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» аз 7 июли соли 2003, №112 ФЗ [2] пешбинӣ гардидааст, ки хоҷагии ёрирасони шахсӣ шакли фаъолияти ғайрисоҳибкорӣ оид ба истеҳсол ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ мебошад.

Мафҳуми хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар м. 2 Қонуни Ҷумҳурии Беларус “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсии шаҳрвандон” аз 11 ноябри соли 2002 чунин омадааст: “Хоҷагии ёрирасони шахсии шаҳрвандон - шакли фаъолияти меҳнатӣ – хоҷагидорӣ оид ба истеҳсоли

маҳсулоти кишоварзӣ мебошад, ки бо истифодаи қитъаи замини бо ҳамин мақсад мувофиқи қонунгузорӣ дар бораи ҳифз ва истифодаи замини додашуда асос ёфтааст”.

Хоҷагии ёрирасони шахсӣ хоҷагиест, ки бо меҳнати шахсии шаҳрванд ва аъзои оилаи ӯ асос меёбад. Хоҷагии ёрирасони шахсӣ субъекти мустақили хоҷагидориест, ки субъектони он шаҳрванд ва аъзои оилаи ӯ ба ҳисоб меравад, яъне хоҷагии оилавӣ аст. Дигар шаҳрвандоне, ки аъзои оилаи шаҳрванд набуда, бо онҳо якҷоя зиндагӣ намекунанд аъзои хоҷагии ёрирасони шахсӣ шуда наметавонанд. Хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар фаъолияти худ корманди кироя ҷалб карда наметавонад, чунки қонун ба хоҷагии ёрирасони шахсӣ имконияти ҷалби корманди кирояро ба фаъолияти хоҷагидории хоҷагии мазкур пешбинӣ накардааст.

Мақсади хоҷагии ёрирасони шахсӣ истеҳсол намудани маҳсулоти кишоварзӣ ва қонгеъ намудани талаботи худ бо озуқаворӣ ва эҳтиёҷоти дигар мебошад. Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ тибқи мафҳуми зикршуда самти асосии фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахсӣ маҳсуб меёбад ва тавассути ин шаҳрванд эҳтиёҷоти худ ва аъзои оилаи худро бо озуқаворӣ ва дигар эҳтиёҷот таъмин менамояд.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ низ баъзе аз хусусиятҳои хоҷагии ёрирасони шахсӣ пешкаш карда мешавад. Ба ақидаи Н.Н. Веденин пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ ин фаъолият оид ба истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ мебошад. Ин хусусият онро аз дигар намудҳои соҳибкории инфиродӣ, ки ба соҳаи кишоварӣ дахл надоранд, фарқ мекунонад. Чун қоида пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ бо меҳнати шахсии аъзои ин хоҷагӣ асос меёбад ва воситаи асосии истеҳсолотро қитъаи замин, ки моликияти шаҳрванде мебошад, ки фаъолияти хоҷагиро пеш мебарад, ташкил медиҳад [3, с. 95].

Мувофиқи қисми якуми моддаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ” шаҳрвандони қобили амали Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ташкил ва пешбурди хоҷагии ёрирасони шах-сӣ дар сурати бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ дар бораи замин ба истифодаи меросии якумра ё бемуҳлат гирифтани қитъаҳои замин ҳуқуқ пайдо мекунад.

Шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ ба ташкили хоҷагии ёрирасони шахсиро танҳо шаҳрвандон ҳуқуқ доранд, шаҳрвандони хориҷӣ ва шахсони бешаҳрванд ҳуқуқ ба ташкили чунин хоҷагиро надоранд. Ин Қоида аз муқаррароти м. 71 КЗ ҶТ бармеояд, ки мувофиқи он қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ ба шаҳрвандон аз ҷониби ҷамоати деҳот, шаҳрак ва шаҳрҳо мутобиқи қарори раисони шаҳр, ноҳия, вилоят ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ваколаташон, ки КЗ ҶТ муқаррар намудааст, ҷудо карда мешаванд. Муқаррароти мазкур танҳо ба шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияти гирифтани қитъаи замини наздиҳавлигиро додааст. Ҳамчунин, аз меъёрҳои м. 11 ва 12 КЗ ҶТ низ муаян мегардад, ки ин намудҳои ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин танҳо ба шаҳрвандони ҶТ дода мешавад. Шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд қобили амал бошад. Мувофиқи м. 22 КМ ҶТ қобилияти амалкунии шаҳрванд ин барои бо амали хеш ба даст овардан ва татбиқ намудани ҳуқуқи маданӣ, барои худ муқаррар намудани уҳдадорӣ ва иҷро намудани он дар ҳаҷми пурра бо фаро расидани балоғат, яъне пас аз расидан ба синни ҳаждаҳ ба миён меояд.

Шаҳрвандоне, ки дар деҳот муқими зиндагӣ менамоянд, ҳуқуқ доранд ба мақомоти дахлдор ҷиҳати аз фонди ягонаи замини давлатӣ ҷиҳати ҷудо намудани қитъаи замин барои ташкили хоҷагии ёрирасони шахсӣ муроҷиат намоянд.

Қитъаи замин барои ташкил ва пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ аз ҳисоби заминҳои таъиноти кишоварзӣ ҷудо карда мешавад. Барои ҷудо кардани қитъаи замини наздиҳавлигӣ

ба ҷамоъатҳо ва ҷамоъатҳо ба раиси ноҳия (шаҳр) муроҷиат менамоянд. Раиси ноҳия (шаҳр) тибқи салоҳияташ барои ҷудо намудани замин қарор қабул менамояд. Шаҳрвандони сокини шаҳр ва шаҳракҳо дар заминаи қитъаи замине, ки барои истифодаи меросии якумра ё бемуҳлат тибқи тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ гирифтаанд, ҳуқуқ ба ташкили хоҷагии ёрирасони шахсиро доранд. Субъекти ҳуқуқ ба гирифтани китъаи замин барои пешбурди хоҷагии ёрирасони шахисӣ ҳар як шаҳрванд ҳамчун аъзои оилаи хочагии ёрирасони шахсиро пешбаранда ё худи хоҷагии ёрирасони шахси ҳамчун субъекти махсуси муносибатҳои ҳуқуқии кишоварзӣ шуда метавонанд [1, с. 62].

Мувофиқи қисми якуми моддаи қонуни зикргардида қитъаи замин ба шаҳрванд барои ташкили хоҷагии ёрирасони шахсӣ аз ҳисоби фонди ягонаи давлатии замин дар намудҳои зерин дода мешавад.

– қитъаи замин барои истифодаи бемуҳлат;

– қитъаи замин барои истифодаи меросии якумра.

Қитъаи замини наздиҳавлигӣ. Қитъаи замини наздиҳавлигӣ, одатан дар шафати манзили истиқоматӣ ва ҳамчунин имкон дорад дуртар аз он воқеъ бошад. Қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ ба шаҳрвандон аз ҷониби ҷамоъати деҳот, шаҳрак ва шаҳрҳо мутобиқи қарори раисони шаҳрҳо, ноҳияҳо, вилоятҳо ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст, ҷудо карда мешаванд. Дар қитъаи замини наздиҳавлигӣ бунёди сохтмони бинои истиқоматӣ, иморату иншоот ва шинонидани дарахто ни бисёрсола мумкин аст. Қитъаи замини наздиҳавлигӣ барои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, инчунин барои сохтмони бинои истиқоматӣ, биноҳо, иншоотҳои шаҳрӣ, сохтмон, экологӣ, санитарӣ, сӯхтор ва дигар қоидаҳо истифода бурда мешавад.

Масоҳати ниҳоии қитъаи замини наздиҳавлигӣ ва замини иловагӣ, ки барои хоҷагии ёрирасони шахсӣ ҷудо карда мешаванд, мутобиқи қонунгузорӣ дар бораи замин муқарар мегардад. Масоҳати ниҳоии қитъаи замини наздиҳавлигӣ дар қ. 2 м 71 КЗ ҶТ ва қитъаи замини иловагии хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар қ. 2 м. 71 КЗ ҶТ пешбинӣ гардида аст. Қитъаи замини наздиҳавлигӣ ба андозаи то 0, 12 гектар аз заминҳои обӣ ва ба андозаи то 0,25 гектар аз заминҳои обёршаванда, дар ноҳияҳои навкорам ва кӯҳӣба андозаи то 0,15 гектар аз заминҳои обӣ ва ба андозаи то 0,40 гектар аз заминҳои обёршаванда, ки масоҳати сохтмонҳо ва ҳавлӣ ба ҳамин ҳисоб дохил мешаванд, дода мешавад [8, с. 70].

Масоҳати ниҳоии қитъаи замини таъиноти гуногун дар лоиҳаи Кодекси нави замин чунин муқаррар шудааст:

1. Қитъаи замин ба оилаҳо барои ташкили хоҷагии ёрирасони шахсӣ бо ҳуқуқи истифодабарии бемуҳлат, бе ҳуқуқи бегонакунӣ аз заминҳои корами обӣ то 0,15 гектар ва аз заминҳои обёринашаванда то 0,50 гектар дода мешавад (моддаи 113 лоиҳаи Кодекси замин).

2. Қитъаи замини наздиҳавлигӣ ба шаҳрвандон барои бунёди хонаҳои истиқоматӣ ба андозаи то 0,8 гектар, ки масоҳати сохтмонҳо ва ҳавлӣ ба ҳамин ҳисоб дохил мешаванд, дода мешавад (моддаи 121 лоиҳаи Кодекси замин).

Яъне дар дар лоиҳаи Кодекси нави замин додани қитъаи замин барои ташкили хоҷагии ёрирасони шахсӣ аз 0,40 гектар то 0,50 гектар дар маҷмӯъ муқаррар шудааст. Барои додани қитъаи замини наздиҳавлигӣ ба шаҳрвандон бошад аз 0, 12 гектар ба 0,8 гектар муқаррар шудааст, ки масоҳати сохтмонҳо ва ҳавлӣ ба ҳамин ҳисоб дохил мешаванд.

Шаҳрвандони дорои хоҷагии ёрирасони шахсӣ ҳуқуқ доранд дар моликияти худ молу мулк дошта бошанд, молу мулкро мерос гузоранд ва васият намоянд, ҳамроҳи дигар шаҳрванд ва шахсони ҳуқуқӣ шахси ҳуқуқӣ таъсис намоянд, ҳар гуна аҳди хилофи

қонуннабударо анҷом диҳанд ва уҳдадорию ҳуқуқҳои дигари молу мулкӣ ва шахсии ғайримолумулкӣ долшта бошанд.

Бо мақсади иҷрои дастуру супоришҳое, ки аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28 декабри соли 2023 бармеоянд, фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон намудани соли 2024» аз 30 декабри соли 2023, №668, ба имзо расид [9, санаи мурочиат: 26.10.2024].

Мақсад аз ба тавсиб расидани фармони мазкур, баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон аз ҷумла субъектони хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ, тарғиби арзишҳои демократӣ, мустаҳкам намудани институти ҳуқуқи инсон, муносибати эҳтиромона бо он, баланд бардоштани мақоми қонун, тарбияи шаҳрвандон дар руҳияи эҳтиром нисбат ба он ва таъмин намудани волоияти қонун, ташкил намудани механизми самараноки ҳамкории давлат ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ (аз ҷумла субъектони хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ) дар самти маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон мебошад.

Бинбар сабаби надоштани маърифати ҳуқуқии истифодабарии самараноку оқилонаи замин дар минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон баъзе ҳолатҳо ҳуқуқвайронкуниҳо ба чашм мерасад.

Аз ҷумла таҳлилҳои омории шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон нишон медиҳанд, ки дар давоми се моҳи аввали соли 2024 аз тарафи нозирони давлатии истифода ва ҳифзи замни шаҳру ноҳияҳои вилоят 1412 ҳолати вайронкунии қонунгузории заминро дар майдони умумии 3977,02 гектар ошкор намуда, барои дар маҳал бартараф намудани ҳолатҳои вайронкунии қонунгузории замин дар асоси Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон 1412 дастур, 1261 протоколу қарорҳои ҷаримабандӣ ба маблағи 690274 сомонӣ қабул карда, ба суратҳисоби махсуси Кумитаҳои идораи замини шаҳру ноҳияҳо 511100 сомонӣ ворид шудааст, ки 74 фоизи ҷаримаҳои басташударо ташкил медиҳад [4, с. 36].

Ҳолати мазкур аз дарк накардани моҳияти моддаи 13 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳодат медиҳад.

Қайд кардан бо маврид аст, ки муносибатҳои вобаста ба замин оид ба пешбурди хоҷагии ёрирасони шахсӣ ва низоми ҳуқуқии чунин заминҳо тибқи меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз ҷумла моддаи 13 Конститутсия), Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон (м. 712), меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ» ва дигар қонунгузории дахлдори соҳа ба танзим дароварда мешаванд.

Хулоса дар натиҷаи таҳлилҳои мушаххаси болозикр ба чунин андеша омадан мумкин аст:

1. Нақши маърифати ҳуқуқӣ дар пешгирии содиршавии ҷиноятҳо дар соҳаи заминистифодабарӣ (аз ҷумла риояи ҳамаҷонибаи моддаи 13 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон) ва дигар намуди ҳуқуқвайронкуниҳо мусоидаткунанда мебошад. Маърифати ҳуқуқӣ ин чунин шакли маҳдудкунандаи рафтор мебошад, ки дар он рафтори зиддиҳуқуқӣ қатъ, маҳдуд ва нест мегардад. Аз ин лиҳоз, барои баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии аҳолӣ (аз ҷумла субъектони хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ) дар шароити муосир, пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 2024 «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон карда шавад, мувофиқи мақсад ва саривақтӣ мебошад.

2. Ҷалби бештари шаҳрвандон аз ҷумла субъектони хоҷагиҳои ёрирасони шахсӣ ба дарки моҳияти моддаи 13-и Конститутсия ва қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, омӯзиши санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар соҳаҳои гуногуни ҷомеа аз ҷумла

заминистифодабарӣ ва азбар намудани онҳоро мувофиқи мақсад ва рушди муносибатҳои соҳа меҳисобем.

3. Дар лоиҳаи Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори мафҳумҳои асосӣ мафҳуми қитъаи замини хоҷагии ёрирасони шахсиро ба чунин маъно овардан мувофиқи мақсад меҳисобем: “Қитъаи замини хоҷагии ёрирасони шахсӣ бо меҳнати шахсии шаҳрванд ва аъзои оилаи ӯ бо мақсади истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва қонеъ гардонидани талаботи худ ва эҳтиёҷоти дигар истифода бурда мешавад”.

Адабиёт

1. Бакирова Р.Т . Правовое регулирование деятельности личных подсобных хозяйств: дис. … канд. юрид. наук. – Оренбупг,2006. – С. 62.

2. В ред. Федеральных закон от 22. 07. 2008. - №141 – ФЗ, от 23. 07. 2008. - №160 – ФЗ, ОТ 30.12.2008. -№302 – фз, от 21.06.2011. -№147 –ФЗ.

3. Веденин Н.Н. Аграрное право. –М., 2000.- С. 95.

4. Диловар Пирзода. Ҳадаф ба роҳ мондани истифодаи мақсадноки замин // Маҷаллаи “Сарзамин” №43 январ-март. 2024. С. 36.

5. Исмаилов Ш.М. О реализации конституционных норм о земле // «Мушкилотҳои қонунгузории замин дар даврони муосир»: маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ (13 октябри соли 2023). – Душанбе: «Меҳроҷ-граф», 2023. С. 31.

6. Одиназода Ш.Х. Танзими ҳуқуқии муносибатҳои заминистифодабарӣ дар фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахсӣ // «Мушкилотҳои қонунгузории замин дар даврони муосир»: маводҳои конференсияи ҷумҳуриявӣ (13 октябри соли 2023). – Душанбе: «Меҳроҷ-граф», 2023. С. 76.

7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 28 декабри соли 2023 [Манбаи электронӣ] – URL: http://www.president.tj/node/32191 (санаи муроҷиат: 26.10.2024).

8. Соҳибзода М.М., Шарифзода Ф.Ш., Асрорзода З., Кодирзода М.А., Шерзода Б.С., Одиназода Ш.Х. Тафсири Конуни Чумхурии Точикистон «Дар бораи хочагии ёрирасони шахси» : нашри аввал (тафсири оммавию илми ва амалӣ) // Зери тахрири Саидзода И.Х., директори Маркази миллии конунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ , дотсент. – Душанбе: «ЭР- граф», 2022- С.70.

9. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Соли маърифати ҳуқуқӣ» эълон намудани соли 2024» аз 30 декабри соли 2023, №668 // Ҷумҳурият [Манбаи электронӣ] – URL: https: // jumhuriyat.tj/uato/2334-tavzeot-ba-farmoni-prezidenti-umurii-toikiston-dar-borai-soli-marifati-uu-jelon-namudani-soli-2024-az-30-dekabri-soli-2023-668.html (санаи муроҷиат: 26.10.2024).

РУШДИ МАҚОМОТИ ГУМРУК ДАР 33 - СОЛИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Начмиддиниён Ш.Н. - ассистенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: ш. Душанбе, ноҳияи Сино маҳаллаи Нахимов 64/14. E-mail: shamsullonajmiddinov@gmail.com Телефон: 937370572.

Қурбонов А.В. - ассистенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: ш. Душанбе, ноҳияи Сино кучаи Нахимов 64/14/ E-mail:kurbonovaliah...@gmail.com Телефон:988939910

Дар мақолаи мазкур муаллиф бештар ба ҳалли масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ , таъсири соҳа дар рушди иқтисодии кишвар, инчунин марҳилаҳои таърихии ташаккури фаъолияти гумрукӣ дар 33-соли истиқлолият диққат дода, тамоюли устувори расмиёти гумрукӣ ва назорати гумрукӣ таҳлил карда шуда, таваҷҷӯҳи давлату ҳукумат ба рушди фаъолияти гумрукӣ нишон дода шуда аст.

Калидвожаҳо: Истиқлолият, пойдевор, девон, ором, фаъолияти гумрукӣ, СИАЯ, АСИКУДА, гумрукҳо ва монанди инҳо.

РАЗВИТИЕ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ В 33-Й ГОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Наджмиддинян Ш.Н. - ассистент кафедры таможенной деятельности Государственного университета финансов и экономики Таджикистана. Адрес: ш. Душанбе, район Сино, микрорайон Нахимова 64/14. E-mail: shamsullonajmiddinov@gmail.comТелефон: 937370572.

Курбанов А.В. - ассистент кафедры таможенной деятельности Государственного университета финансов и экономики Таджикистана. Адрес: ш. Душанбе, район Сино, микрорайон Нахимова 64/14. E-mail:kurbonovaliah...@gmail.com Телефон:988939910

В данной статье автор уделяет большее внимание решению вопросов таможенной деятельности, влиянию отрасли на экономическое развитие страны, а также историческим этапам таможенной деятельности за 33 года независимости, устойчивой тенденции Проанализированы таможенные процедуры и таможенный контроль, показано внимание государства и правительства к развитию таможенной деятельности.

Ключевые слова: независимость, основание, деван, мир, таможенная деятельность, СИАЯ, АСИКУДА, таможня и тому подобное.

DEVELOPMENT OF CUSTOMS AUTHORITIES IN THE 33RD YEAR OF INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Nadjmiddinyan Sh.N.- Assistant of the Department of Customs Activities of the State University of Finance and Economics of Tajikistan. Address: Dushanbe highway, Sino district, Nakhimov microdistrict 64/14 E-mail: shamsullonajmiddinov@gmail.com Phone: 937370572.

Kurbanov A.V.- Assistant of the Department of Customs Activities of the State University of Finance and Economics of Tajikistan. Address: Dushanbe highway, Sino district, Nakhimov microdistrict 64/14. E-mail:kurbonovaliah...@gmail.com Phone:988939910

In this article, the author pays more attention to the solution of customs issues, the impact of the industry on the economic development of the country, as well as the historical stages of customs activities over 33 years of independence, a stable trend. Customs procedures and customs control are analyzed, the attention of the state and government to the development of customs activities is shown.

Keywords: independence, foundation, devan, world, customs activities, SIAYA, ASICUDA, customs, etc.

Дар таърихи навини тоҷикон 9- сентябри 1991 расман Рӯзи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид, ки он барои миллати тоҷик ҷашни муқаддас ба ҳисоб меравад.

Сокинони кишвари озоду ободи мо имрӯз ифтихор аз он доранд, ки 33 сол қабл нахустин хиштҳои пойдевори истиқлолияти воқеӣ ва давлатдории миллии худро ниҳода, ки имрӯз дар як фазои обод, орому осуда ва зери сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ пешвои миллат кору фаъолият намуда истодаанд.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳамеша дар баромаду суханрониҳои хеш Истиқлолиятро бузургтарин ва муқаддастарин дастоварди миллӣ номида, аҳамияти ин масъалаи муҳимро баён менамоянд. Мардумро барои чун гавҳараки чашм ҳифзу нигоҳдории он роҳнамоӣ карда, истиқлолро тантанаи адолати таърихӣ ва идомаи силсилаи давлатдории чандинҳазорсолаи ниёгонамон ва пайвастани он ба оини далатдории навини миллиамон меноманд. Маҳз Истиқлолият ба мо имконият фароҳам оварда, ки Ватани худро соҳибӣ кунем, давлатдории миллии хешро барпо намоем, суннату арзишҳои миллиамонро эҳё созем, ормонҳои деринаи халқамонро амалӣ гардонем ва зиндагии озодонаи мардумамонро ба роҳ монем.

Бояд қайд намуд, ки пайдоиши гумруку ташакулёбии фаъолияти гумруки марҳилаҳои зиёдеро аз сар гузаронидааст. Агар ба таърих назар андозем, мебинем, ки ҳанӯз дар асрҳои 6 7 пеш аз мелод фаровонии мол, заминҳои ҳосилхези киштбоб, захираҳои маъдании Осиёи Миёна боиси фаъол гардидани муносибатҳои тиҷоратӣ гардиданд, ки он вақтҳо дар тамоми қаламрави Осиёи Миёна ягона гузаргоҳи гумрукии назораткунандаи мол аз сарҳади гумруки дар Иттиҳоди Шуравӣ ин дидбонгоҳи гумрукии Тирмиз буд. [1, с.113]

Инчунин 7 апрели соли 1987 Шуъбаи оперативии назоратии гумрукии "Панҷи Поён" таъсис дода шуд, ки аз ҷиҳати маъмурӣ ба гумруки Тирмиз тобеъ буд. Роҳбарии воҳидҳои номбурдаи гумрукӣ бевосита аз ҷониби Саридораи давлатии гумруки назди Шӯрои Вазирони Иттиҳоди Шӯравӣ ба амал бароварда мешуд.Ҳамин тариқ, 22 январи соли 1992 бо қарори Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №14 Саридораи назорати гумрукӣ дар назди Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд, ки асоси хадамоти гумруки имрӯзаро ба миён гузошт. Тибқи қарори Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкили фаъолияти Саридораи назорати гумрук ва воҳидҳои сохтории он тасдиқ карда шуд, ки шумораи умумии кормандони мақомоти гумрукӣ ҷумҳурӣ 242 нафарро ташкил дод. Дар ибтидо сохтори дастгоҳи марказии Саридораи назорати гумрукии назди Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз роҳбарият, котибот, як идораи ташкили назорати гумрукӣ, шуъбаи мубориза бар зидди қоҷоқ ва вайронкунии қоидаҳои гумрукӣ ва як қатор шуъбаҳои ёрирасон ибо рат буд. Дар ин давра даҳҳо корхонаҳои муштарак таъсис дода шуда, зиёда аз 800 иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ ба қайд гирифта шуданд, ки дар муддати кӯтоҳ ҳаҷми мубодилаи молро даҳҳо маротиба афзун гардониданд. [2, с.86]

Баъд аз ин, 22 июни соли 1993 бо қарори Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №228 масъалаҳои Кумитаи давлатии гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардида, Саридораи гумруки назди Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Кумитаи давлатии гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон таъғири ном кард. Низомномаи Кумитаи давлатии гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нав тасдиқ карда шуд. Мутобиқи он ба зиммаи Кумитаи мазкур вазифаи таҳия ва тадбиқи сиёсати ягонаи гумрукӣ, таъмини риояи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, такмил ва фаъолияти самарабахши услуби гумрукӣ гузошта шуд. Дар баробари тағйиротҳои куллӣ шумораи кормандони мақомоти гумрук то 985 нафар расонида шуд.

Кумитаи давлатии гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи қарори Шурои Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15 феврали соли 1994 ба Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил дода шуд. Маоши хизматӣ ва пардохтҳои дигари пулии роҳбарон, шахсони мансабдор ва ҳайати кории Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии

Тоҷикистон, ки 22 июни соли 1993 барои Кумитаи давлатии гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шуда буданд, нигоҳ дошта шуд. Тибқи талаботи қонунгузории соҳаи гумрук роҳбарии умумӣ ба фаъолияти гумрукӣ аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ мегардид. Кумитаи гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси фармоиши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24уми январи соли 2002, таҳти №745 ба Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил дода шуд ва он то 30 ноябри соли 2006 фаъолият намуд.

Тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 30 ноябри соли 2006, таҳти №9 то инҷониб Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият мекунад. Дар асоси тағйиротҳои сохтори мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия Низомнома, сохтори Дастгоҳи марказӣ ва Нақшаи идоракунии Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуда, шумораи ниҳоии кормандони Хадамоти гумрук ба 1030 нафар расид.

Инчунин мутобиқи моддаи 461 Кодекси гумрук сохтори мақомоти гумрук чунин муайян шудааст:

- Мақомоти ваколатдор оид ба масъалаҳои гумрукӣ;
- Раёсатҳои минтақавии гумрукӣ;
- Гумрукхо;
- Дидбонгоҳҳои гумрукӣ.

Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун мақомоти давлатии ҳифзи ҳуқуқ дар соҳаи фаъолияти иқтисоди хориҷӣ аз 5-раёсатҳои минтақавии гумрукӣ иборат мебошад. Аз ҷумла, Раёсати минтақавии гумрукӣ дар шаҳри Душанбе, Раёсати минтақавии гумрукӣ дар вилояти Хатлон, Раёсати минтақавии гумрукӣ дар шаҳри Турсунзода, Раёсати минтақавии гумрукӣ дар вилояти Суғд, Раёсати минтақавии гумрукӣ дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон. Миқдори умумии Гумрукхои дохила 18 – адад, гузаргоҳҳои автомобилӣ 25-адад, гузаргоҳҳои роҳи оҳан 4-адад, гузаргоҳи дарёӣ 1-адад, гузаргоҳҳои ҳавоӣ 5-адад, дидбонгоҳҳои гумрукии дохила 21-адад ва дидбонгоҳи гумрукии наздисарҳадӣ 37-ададро ташкил медиҳад.

Ташкили мақомоти махсуси ваколатдор дар соҳаи гумрук барои Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлол дастоварди бузургӣ давлатӣ аст. Зеро ҳимояи истиқлолият, таъмини амнияти иқтисодӣ, ҳимояи манфиатҳои истеҳсолкунандагони ватани ва ҳимояи манфиатҳои иқтисодии давлат инчунин мубориза бар зидди қочоқ маҳз бар дӯши мақомоти гумрук гузошта шудааст. [4, с.89]

Бояд зикр кард, ки дар тамоми давраҳои фаъолияти гумрукӣ ба Кодекси гумрук 3-маротиба таъғиру иловаҳо ворид гардидааст. Аз ҷумла, 25- ноябри соли 1992, 5- ноябри соли 1995 ва 3 -декабри соли 2004 қабул гардида, аз 1 январи соли 2005 мавриди амал қарор гирифтааст.

Кодекси нави гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар асоси меъёрҳои умумиэътирофшудаи умумибашарӣ ва таҷрибаи пешқадами байналмилалӣ таҳия гардида, барои рушди такомули соҳа марҳилаи нав ба шумор меравад. Дар амал ҷорӣ гардидани Кодекси нав, яке аз омилҳои асосии инкишофи иқтисодиёти кишвар гашта, барои қисман пур кардани буҷаи кишвар, фаъолгардонии соҳибкорӣ ва тиҷорат, инчунин, ҷалб намудани сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар ҳамаҷониба мусоидат менамояд.

Бо мақсади рушди фаъолияти минбаъдаи мақомоти гумрук ва аз байн бурдани монеаҳо ва гузаштан ба тадбиқи технологияи иттилоотии коммуникатсонӣ дар Хадамоти гумрук ба роҳ мондани СИАЯ ва Равзанаи ягона дар даврони соҳибистиқлоли падидаи нав мебошад.

Системаи (СИАЯ) мазкур шабакаи бовариноқ ва ҳимояшавандаи интиқоли маълумотро дар назар дошта, сохтани инфрасохтори ягонаро байни воҳидҳои сохтории минтақавии гумрукӣ ва Дастгоҳи марказии Хадамоти гумрук бо ташкили дастрасии истифодабарандагон ба захираҳои марказии дорои маҳзани маркази маълумот ва таъминоти барномавӣ дар бар мегирад.

Дар баробари ин, дар Хадамоти гумрук Корхонаи воҳиди давлатии Маркази "Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротию воридотӣ ва транзитӣ" фаъолият менамояд. Низоми мазкур дар асоси дастуру супоришҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати суръат бахшидан ба фаъолияти мақомоти гумрук роҳандозӣ гардид.

Яке аз тадбирҳои маъмулие, ки ба рушди тиҷорати байналмилалӣ мусоидат мекунад, ташаккули механизми "Равзанаи ягона" мебошад, ки тавассути он иттилло ва ҳуҷҷатҳои тиҷоратие, ки барои иҷрои расмиёти давлатии марбут ба воридот, содирот ва транзит зарур мебошанд, ба низом як маротиба тариқи шабакаи ягона ворид мешаванд.

Бо дастгирии молиявии Иттиҳоди Аврупо солҳои 2008-2013 ҷиҳати иштирок дар низоми "Равзанаи ягона" мақомоти соҳавӣ бо таҷҳизоти техникӣ таъмин шуда, аз тарафи ширкати "Интрасофт"и Юнон шакли аввалияи таъминоти барномавии низом таҳия гардид.

Аз соли 2013 дар доираи лоиҳаи "Ҳамкории минтақавии иқтисодии Осиёи Марказӣ оид ба беҳтар намудани хизматрасониҳои наздисарҳадӣ", ки маблағгузораш Бонки Осиёгии Рушд аст, таҳлили қонунгузории соҳавӣ, механизм ва расмиёти маъмурии дохили идоравии Агентии "Тоҷикстандарт", Кумитаи бехатарии озуқаворӣ, Хадамоти алоқа, Хадамоти назорати давлатии тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ, Нозироти давлатии иёргирии назди Вазорати молия, Палатаи савдо ва саноат ва дигар мақомоти ваколатдор оид ба додани ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ва сертификатҳо ба иштирокчиёни фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, инчунин, талаботи техникӣ ҷиҳати таҳияи низоми иттилоотӣ коммуникатсионии дар боло зикр шуда аз ҷониби ширкати машваратии байналмилалии "Кроун Эҷентс"и Британияи Кабир ба анҷом расонида шуд. [5, с.134].

Дар ин замина шакли ниҳоии низом бо маҷмуи амалҳое, ки мақомоти ваколатдор бояд барои қабули дархост аз иштирокчии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, мубодилаи иттилоот ва пешниҳоди ҳуҷҷати иҷозатдиҳию сертификат анҷом диҳанд, аз тарафи ширкати барномасози "АйЮНетворкс"и Арманистон омода гардида, давраи пилотии ҷорисозии он моҳи ноябри соли 2019 оғоз гардида буд.

Чунин низом дар минтақаи Осиёи Марказӣ нахустин таҷрибаи гузаштан ба усули электронӣ дар самти тиҷорати беруна маҳсуб ёфта, дар як макон дастрас кардани 22 ҳуҷҷати иҷозатдиҳӣ аз 11 мақомоти давлатию ҷамъиятӣ таҷрибаи муҳим арзёбӣ мегардад.

Ҷорӣ намудани низоми "Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти гумрукии содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ" бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 июли соли 2020, таҳти №410 тасдиқ шудааст. Тибқи қарори мазкур аз 1 сентябри соли 2020 ин низом мавриди истифодаи расмӣ қарор дода шуд.

Тавре аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд " Тоҷикистон ҳамеша ҷонибдори ҳамкорист ва ҳар пешниҳоде, ки дар арсаи минтақавӣ ва ё байналмилалӣ манзур мекунад, қобили ҳамкорист". [6, с.140].

Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон узви Созмони Умумиҷаҳонии Гумрукӣ ва иштирокчии зиёда аз 100 конвенсияҳои байналмилалӣ, шартномаҳои байнидавлатӣ, байниҳукуматӣ, байниидоравии бисёрҷониба ва дуҷониба дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ мебошад. Сарчашмаҳои ҳуқуқии ҳамкориҳои байналмилалӣ инҳо ба шумор меравад:

-Конвенсияи байналмилалӣ оид ба соддагардони ва ҳамоҳангсозии расмиёти гумрукӣ (Конвенсияи Киото, соли 1973);

-Конвенсияи Киото аз 25 сентябри соли 1974 амал менамояд, равандҳои ҷаҳонишавӣ зарурияти ҳамоҳангсозии муқаррароти

-Конвенсияи мазкурро ба воқеия ти ҷаҳони муосир ба миён овард.

Аз ин рӯ, 26 майи соли 1999 дар ҷаласаи навбатии СУГ таҳрири нави Конвесияи Киото қабул гардид. Таҳрири нави Конвенсия по принсипҳои зерин асос меёбад:

Истифодаи самараноки системаҳои иттилоотӣ ва технологияҳо дар расмиёти гумрукӣ;

Такмили усулҳои назорати гумрукӣ, гузаронидани онҳо дар асоси идораи таваккал;

Ҳамкории ҳамаҷонибаи мақомоти гумрук бо дигар мақомоти давлатӣ ва иттиҳодияҳои тиҷоратӣ, байналмилалӣ ва мутақобилаи хадамоти гумрук.

Конвенсияи гумрукӣ оид ба интиқоли байналмилалии бор бо истифодаи китобчаи боркашонии байналмилалии автомобилӣ (соли 1975 бо тағйиру иловаҳои соли 1997) аз 20 марти соли 1978 амал мекунад ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қатори беш аз 50 давлати дунё аъзои Конвенсияи мазкур мебошад. Конвенсия интиқоли борро тавассути ҳама намуди нақлиёт аз гумруки маҳалли фиристонидани бор то гумруки таъйиноти мамлакати аъзо ба танзим медарорад. Моле, ки бо риояи қоидаҳои боркашонии байналмилалии автомобилӣ интиқол дода мешавад, дар гумрукҳои мобайни аз пардохти боҷҳои воридотӣ ва содиротӣ, инчунин, аз муоинаи гумрукӣ озод аст.

Конвенсия дар бораи воридоти муваққатии мол соли 1990 бо мақсади соддагардонии воридоти муваққатии молу воситаҳои нақлиёт қабул шуда, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо он моҳи декабри соли 1996 аъзо гардидааст.

Конвенсия байналмилалии ҳамоҳангшудаи тавсиф ва рамзгузории молҳо (соли 1983) ба имзо расида аз пешгуфтор, 20 модда ва замимаҳо иборат аст. Низоми ҳамоҳангшудаи тавсиф ва рамзгузории молҳо мавқеъ, зермавқеъ ва зер-зермавқеъи мол, рамзҳои рақамии онҳо, эзоҳи фасл, гурӯҳ ва инчунин, қоидаҳои асосии таснифро дар бар мегирад. Ҳуҷҷати мазкур давлатҳои аъзоро вазифадор менамояд, ки номгӯи омори гумрукии худро бо низоми ҳамоҳангшуда мувофиқ созанд. Давлатҳои рӯ ба тараққӣ метавонанд татбиқи зермавқеъҳои низом ё қисми онҳоро ба муҳлати зарурӣ тамдид намоянд.

Конвенсия байналмилалӣ оид ба ҳамкории мутақобила дар пешгирии ҳуқуқвайронкуниҳои гумрукӣ (Конвенсияи Найроби, соли 1977) ба давлатҳои аъзо имкон медиҳад, ки дар самти ҳимояи иқтисодиёти миллӣ ва арзишҳои фарҳангӣ ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаро ба роҳ монанд. Конвенсия аз 21 майи соли 1980 мавриди амал қарор дорад ва беш аз 40 давлати дунё онро ба тасвиб расонидааст.

Конвенсия оид ба таъсиси Шурои ҳамкориҳои гумрукӣ соли 1950 17 давлати Аврупо дар Брюссел Конвенсияро оид ба таъсиси Шурои ҳамкориҳои гумрукӣ имзо карданд. Вазифаи Шурои ҳамкориҳои гумрукӣ аз инҳо иборат буд;

Ҳамкорӣ бо дигар ташкилотҳои байналмилалӣ оид ба масъалаҳое, ки ба салоҳияти Шуро дохиланд. Конвенсия оид ба таъсис Шурои ҳамкориҳои гумрукӣ 4 ноябри соли 1952 мавриди амал қаррор гириф. Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конвенсия мазкур соли 1997 ҳамроҳ шуд. Алҳол ба Созмони Умумиҷаҳонии Гумрукӣ 174 давлати дунё, аз ҷумла давлатҳои ИДМ аъзоанд ва беш аз 90 % гардиши тиҷорати ҷаҳонӣ ба давлатҳои аъзои Конвенсия рост меояд.

Дар баробари ин, бо дигар ташкилотҳои байналмилалӣ ба монанди Иттиҳоди Иқтисодии Авру Осиё, Созмони Ҳамкории Шанхай, Созмони Умумиҷаҳонии Гумрук, Иттиҳоди Аврупо “Бомка/Кадап”, Иттиҳоди Аврупо “ Трасека”, Агентии ИМА оид ба рушди байналмилалӣ “USAID”, Агентии Ҷопон оид ба рушди байналмилалӣ (JICA), Созмони

амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА), Раёсати Созмони Миллали Муттаҳид оид ба мубориза бо маводи нашъаовар ва ҷинояткорӣ (UNODC), Бонки Осиёии Рушд, Ҳукумат ва департаменти давлатии Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Агентии ҳамкориҳои байналмилалии Олмон (giz) ҳамкориҳои судманди байналмилалиро ба роҳ мондааст.

Инчунин бо мақсади тадбиқи сиёсати гумрукӣ, барои автомати кунонии интиқоли ҳуҷҷату маълумотҳо ва дар сатҳи баланд бароҳ бондаи амалиётҳои гумрукӣ “Созишнома доир ба пешниҳод ва гузариш ба низоми нави гумрукии АСИКУДА ва амалишавии ислоҳоти гумрукӣ”, ки санаи 22 июни соли 2022 миёни Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Конфиренсияи Созмони Миллали Муттаҳид оид ба Савдо ва Рушд, масъалаҳо доир ба тадбиқи ҳадафҳо вобаста ба Лоиҳаи АСИКУДА-и Ҷаҳонӣ, аз ҷумла андешидани тадбирҳо ҷиҳати баланд бардоштани иқтидори кадрии кормандони мақомоти гумрук, ширкатҳои брокерӣ ва дигар иштирокчиёни фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, таҳияи системаи нави иттилоотӣ, содагардонии равандҳои тиҷоратӣ тариқи рақамикунонии онҳо ва бароҳ мондани ҳамкориҳо созишномаи дутарафа ба имзо расонида шуд. Инчунин, дар рафти муҳокимаи масъалаҳо оид ба пешрафт ва дурнамои лоиҳа ба нақша гирифта шудааст.

Адабиёт

1. Мираков Қ.М.Назария ва амалияи фаъолияти гумрукӣ (Китоби дарсӣ), - Душанбе: нашриёти “Баҳманруд”, 2020. – 472 с.

2. А.Х. Катаев, П.Ф. Нидоев, Системаи гумрукӣ дар дастгирии инфрасохтор Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Монографияи илми), - Душанбе “Ирфон”, 2010, 156 с.

3. П.Ф. Нидоев., Мафҳумҳо ва қоидаҳои асосӣ дар фаъолияти гумрукӣ (Воситаи таълимӣ). – Душанбе: “Ирфон”, 2011, 196 с.

4. Нидоев. П.Ф., Ҷаборова А.С. Ташкил ва идоракунӣ дар мақомоти гумрук (Воситаи таълимӣ - методӣ) Душанбе: “Ирф

РУШДИ ИЛМИВУ ТЕХНОЛОГИИ МУҶТАМАЪҲОИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Нуриддинова М.И. - н.и.и., дотсенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳонӣ МДТ “Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Б.Ғафуров”, ш. Хуҷанд, Ҷумҳурии Тоҷикистон, e-mail: nuriddinova-1970@mail.ru

Дар мақола оид ба ташаккулёбии методикаи стратегияи рушди илмӣ-техникӣ ва технологии комплекси саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан рафта, аз ҷониби муаллифон оид ба марҳилаҳои ташаккулёбии стратегияи рушди илми-технологии муҷтамаъҳои саноатӣ пешниҳодҳои мушаххас ироа гардидаанд. Дар назар дошта мешавад, ки ҳангоми коркарди стратегияи рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатӣ пайдарпайии мантиқии татбиқшавӣ бояд ба инобат гирифта шавад, чун он заминаи асосии системаи банақшагирии стратегии рушди иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Умуман мафҳуму мундариҷаи стратегия бояд мураккаб набошад, ҳамчунин раванди ташаккули барномаҳои дар заминаи стратегия омода шаванда низ сода ва дастрас бояд бошанд ва бояд танҳо фарогири масоили мубрам ва мушаххаси технологияҳои афзалиятнокро дар бар гиранд. Бо дарназардошти он, ки фаъолияти инноватсиониву илмӣ ва технологӣ тамоми соҳаҳои иқтисодиётро фарогирӣ менамояд, ба ташаккули системаи идоракунии равандҳои илмиву технологӣ диққати махсус додан зарур аст. Зеро дар омодасозии чунин асноди муҳим ба монанди стратегияи рушд, барномаҳои рушди соҳаҳо ва масоили онҳо, иштироки васеъи кормандони илмӣ, ниҳодҳои

марбута, муассисаҳои олии таълимӣ, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, вазоратҳо ва муассисаҳои илмӣ-тадқиқотӣ зарур мебошад. Танҳо дар ҳолати ҳамаҷониба ва дар якҷоягӣ ба коркарди онҳо диққат додан ба мақсадҳои стартегӣ ва рушди соҳаҳо ноил гардидан имконпазир мегардад.

Калидвожаҳо: Стратегияи рушди саноат, рушди техникӣ-технологӣ ва илмӣ, саноат, марҳилаҳои рушд, ташаккулёбӣ, татбиқ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, санадҳои соҳавӣ, барномаҳо, инноватсия, муҷтамаъҳои саноатӣ.

НАУЧНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ СООБЩЕСТВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Нуриддинова М.И. - к.э.н., доцент кафедры мировой экономики ГОУ “Худжандский государснвенный университет имени Б. Гафуров”, г. Худжанд. e-mail: nuriddinova-1970@mail.ru

Данная статья посвящается формировании стратегии научно-технического и технологического развития промышленного комплекса Республики Таджикистан, и авторами предложены конкретные предложения по этапам формирования стратегии научно-технологического развития промышленного комплекса Республики Таджикистан. Ожидается, что при разработке стратегии научно-технического развития промышленных комплексов следует учитывать логическую последовательность реализации, так как она является основной системы стратегического планирования экономического развития. В целом концепция и содержание стратегии не должны быть сложными, а процесс формирования программ, подготовленных на основе стратегии, должен быть простым и доступным, включать только критические и конкретные вопросы приоритетных технологий. Учитывая тот факт, что инновационная, научно-техническая деятельность охватывает все отрасли экономики, необходимо уделить особое внимание формированию системы управления научно-технологическими процессами. Из этого следует, что при подготовке таких важных документов, как стратегия развития, программы развития отраслей и их вопросов, необходимо широкое участие научных работников, смежных учреждений, высших учебных заведений, НАН РТ, министерств и научно-исследовательских учреждений. Достижение стратегических целей и развитие отраслей возможно только в случае всестороннего и совместного внимания к их разработке.

Ключевые слова: Стратегия развития промышленности, научно-тоническое и технологическое развитие, промышленность, этапы развития, формирование, внедрение, нормативно-правовые акты, отраслевые акты, программы, инновации, промышленные комплексы.

SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL COMMUNITIES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Nuriddinova V.B. – c.e.s., associate professor of the department world economy

This article is devoted to the formation of a strategy for the scientific, technical and technological development of the industrial complex of the Republic of Tajikistan, and the authors have proposed specific proposals for the stages of formation of a strategy for the scientific and technological development of the industrial complex of the Republic of Tajikistan. It is expected that when developing a strategy for the scientific and technological development of industrial

complexes, one should take into account the logical sequence of implementation, since it is the main system of strategic planning for economic development. In general, the concept and content of the strategy should not be complicated, and the process of developing programs prepared on the basis of the strategy should be simple and accessible, including only critical and specific issues of priority technologies. Given the fact that innovative, scientific and technical activities cover all sectors of the economy, it is necessary to pay special attention to the formation of a management system for scientific and technological processes. From this it follows that in the preparation of such important documents as the development strategy, programs for the development of industries and their issues, the broad participation of scientists, related institutions, higher educational institutions, the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, ministries and research institutions is necessary. The achievement of strategic goals and the development of industries is possible only in the case of comprehensive and joint attention to their development.

Keywords: Industry development strategy, scientific and technological development, industry, development stages, formation, implementation, legal acts, industry acts, programs, innovations, industrial complexes

Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, барномаҳои соҳавӣ, стратегияҳо ва дигар аснод ҷузъи муассири равандҳои фаъолияти соҳаҳои саноатии кишвар ва минтақаҳои он мебошанд. Барномаҳо ва санадҳои ба рушди технологӣ, илмӣ ва иқтидории муҷтамаъҳои саноатӣ равона гардида, ба ҳайси ҳуҷҷатҳои асосии стратегию банақшагирӣ баромад менамоянд, ки онҳо барои даврaҳои дарозмуддат таҳия карда мешаванд. Дар навбати худ, онҳо стратегия, усулҳо ва барномаҳои дарозмуддати ҳам мақомоти идоракунанда ва ҳам роҳбарони корхонаҳои саноатӣ ва ташкилотҳои илмиву тадқиқотӣ мебошанд, ки дар маҷмуъ ташаккул додани чунин стратегияҳо масъалаи хело мураккаб ба ҳисоб меравад.

Баъд аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ зарурати мутобиқ гардидани модели рушди иқтисодӣ ба тамоюлҳои ҷаҳонии илмиву технологӣ ва дар ин асно зарурияти қабули санадҳои меъёрию барномаҳои соҳавии афзалиятҳои рушди илмӣ-техникии иқтисодиёти миллиро фарогиранда ба миён омад ва то ба ҳол якчанд санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардида, мавриди татбиқ қарор гирифтаанд. □2, с.105□. Ин боиси ба қадри имконият афзудани ҳаҷми истеҳсолоти ватанӣ ва иҷрои корҳои илмӣ-техникӣ дар қаламрави кишвар гардид (ҷадвали 3.1). Аз ҷумла дар давраи солҳои 2010-2021 ҳаҷми иҷрои корҳои илмӣ-техникӣ 3,8 маротиба афзоиш ёфта, дар маҷмуъ 85,6 млн. сомониро ташкил дода аст. Аз ин шумора корҳои илмӣ -техникӣ нисбат ба соли 2010 63,2 млн. сомонӣ ё 3,8 маротиба афзоиш ёфтааст.

Ҷадвали 1. Динамикаи иҷрои корҳои илмӣ-техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳазор сомонӣ

Солҳо	2010	2015	2016	2018	2020	2021	2021 нисбат ба	
							2020	2010
I	22027,0	52799,8	58434,0	66788,4	75292,7	85625,6	113,7	3,8 мар.
II	21887,3	52287,2	57937,7	64892,6	74907,1	85091,0	113,6	3,8 мар.
III	17987,3	51935,6	57547,2	56650,3	68295,8	77996,9	114,2	4,3 мар.
IV	8508,7	8806,2	10465,9	12363,1	9157,2	11056,6	120,7	1,3 мар.
V	22,8	319,0	351,4	220,3	575,0	600,0	104,3	26,3 мар.
VI	3867,2	32,6	39,1	5664,3	5990,8	6465,7	107,9	1,7 мар.
Эзоҳ: I - ҳаҷми иҷрои корҳо аз оғози сол; II - корҳои илмӣ-техникӣ; III - -корҳои илмӣ -таҳқиқотӣ; IV - корҳои бунёдӣ; V - -корҳои лоиҳакашӣ ва технологӣ; VI - -корҳои хизмати илмӣ - техникӣ;								

Эзоҳ: I - ҳаҷми иҷрои корҳо аз оғози сол; II - корҳои илмӣ-техникӣ; III - -корҳои илмӣ - таҳқиқотӣ; IV - корҳои бунёдӣ; V - -корҳои лоиҳакашӣ ва технологӣ; VI - -корҳои хизмати илмӣ - техникӣ;

Ҳисоби муаллиф аз рӯи: Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ // Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – С. 112.

Корҳои лоиҳакашӣ ва технологӣ зиёда аз 26,3 маротиба афзун гардида, дар давраи таҳлилӣ ҳаҷми хизматҳои илмӣ – техникӣ 5,9 млн. сомониро ташкил додаанд, ки аз нишондиҳандаи соли 2010 1,7 маротиба зиёд мебошад. Вале нишондиҳандаҳои иҷрои корҳо нисбат ба соли 2020 афзоиши кам ёфта, ҳамагӣ 1,1 млн. сомониро ташкил додаанд. Аз ин миқдор дар соли 2021 нисбат ба соли 2020 корҳои бунёдӣ 20,7 % ва корҳои лоиҳакашӣ бошанд 4,3 % афзун гардидаанд.

Аммо бо вуҷуди мавҷудияти асноди зикргардида, ба рушди босуръати соҳавӣ ноил гардидан ва ба тамоюлҳои ҷаҳонии рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатӣ баробар гардидан, дар дараҷаи кифоягӣ набуда, бархӯрди ҷиддии мукаммалсозӣ ва таҷдидсозии аснодҳову стратегияҳоро талаб менамояд. Масалан тибқи маълумотҳои омории пешниҳоднамудаи Бонки ҷаҳонӣ, аз ҷумла дар маводҳои таҳлилии пешниҳоднамудаи муассисаи мазкур (ниг. ба ҷадвали 5.12-и ҳисоботи бонк), дар радабандии нишондиҳандаҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 ба миқдори 62 млн. доллари ИМА маҳсулоти технологияи баланд содир кардааст. Соли 2021 бошад якбора ин нишондиҳанда коҳиш ёфта, ба 2 млн. доллар расида аст. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лиҳози ба рушди технологиву илмӣ нисбат ба кишварҳои рушдкарда ва рӯ ба рушд дар радабандӣ хело қафомонда арзёбӣ карда мешавад. □3,с. 112□.

Бояд қайд намоем, ки чунин ҳолат бо сатҳи пасти ҳавасмандкунии тиҷорат нисбат ба фаъолияти инноватсионӣ, афзоиш ёфтани рақобатпазирӣ дар ҷаҳон ва суст идора шудани равандҳои таҷдидсозиву инноватсиякунонии фаъолияти соҳаҳои саноат аз ҷониби сохторҳои давлатӣ алоқамандӣ дошта, тақозои таҷдид ва бознигарии стратегияҳо, санадҳои меъёрӣ ва барномаҳои соҳавиро дорад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, чи хеле ки дар бахшҳои пешинаи таҳқиқоти диссертатсионӣ зикр гардида буд, як қатор асноди ба равишҳои фаъолияти саноатӣ дахлдошта мавҷуд бошанд (масалан яке аз асноди асосӣ – ин «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030») ҳам, аз таҳлили маводҳои дар адабиётҳо овардашуда бармеояд, ки айни замон стратегияи рушди илмӣ-техникии минтақавӣ ва соҳавии саноатӣ мавриди татбиқ қарор нагирифта нашуда аст. Махсусан дар ягон минтақаи кишвар дар соҳаи саноат ва ташаккули коркарди он равишҳои методологии дорои муҳтавои стратегияи илмӣ-техникиро пайдо намудан ғайриимкон аст. Танҳо соли 2010 «Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи илму технология барои солҳои 2011-2015» қабул гардида буд.□1, с.15-20 □.

Аз нигоҳи мо, бо дарназардошти ба миён омадани зарурати таҷдид ва бознигарии стратегияҳо, санадҳои меъёрӣ ва барномаҳои соҳавӣ дар идомаи таҳқиқот муайян намудани заминаҳои асосии ташаккулёбӣ ва мураттабшавии стратегияи рушди илмиву техникии муҷтамаъҳои саноатӣ, инчунин мавриди омӯзиш қарор додани методикаҳои ташаккулёбии он ва ироа намудани методикаи илман асоснок ба мақсадҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ гузошташуда комилан мувофиқат хоҳад кард.

Бояд қайд намоем, ки стартегияи рушди илмӣ-техникии муҷтамаъҳои саноатӣ аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва стратегияву барномаҳои давлатӣ ҳамчун асос маншаъ гирифта,

самтҳои мухталафи фаъолияти самарабахши соҳаро фаро мегирад. Дар стратегия, пеш аз ҳама, арзёбии воқеии ҳолати рушди илмӣ-технологии саноатӣ дар минатқаҳо тариқи муайян сохтани мавҷудияти иқтидори илмиву техникӣ, сатҳи технологии корхона, то чӣ андоза вобаста будани онҳо аз воридоти таҷҳизоту технологияҳо аз берун, рақобапазирии маҳсулоти истеҳсолшаванда, фаъолияти инноватсионӣ, таъсиррасонии ин омилҳо ба рушди иқтисодӣ-иҷтимоии минатқаҳо ва аҳолии кишвар дарҷ гардида, дар он натиҷаҳои пешбинишудаи рушди илмӣ-техникии муҷтамаъҳои саноатӣ пешниҳод мегарданд ва нақшаҳои имконпазири рушди технологӣ муайян карда шуда, тартиботи технологияҳои афзалиятдор ташаккул дода мешавад. □4, с.30□. Ҳамчунин мақсад ва афзалиятҳои рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатӣ муайян гардида, ташаккули системаи рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноатии минтақавӣ, ташкили корҳои илмӣ-тадқикотӣ ва коркардҳо дар минтақаҳо барои татбиқи технологияҳои пешқадам ва таъмин намудани ҷобаҷогузории онҳо пешниҳод гардида, дар ин замина даврaҳои асосӣ ва механизмҳои амалисозии стратегияҳо, инчунин системаи назорати амалишавии қарорҳои қабулгардида ва тамоюлҳо инъикос карда мешаванд.

Адабиёт

1. Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.04 соли 2011, № 227; Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, № 354.

2. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 // Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. 1 октябри соли 2016. - №392. - Душанбе: «КОНТРАСТ», 2016. – 105 с.

3. Тоҷикистон: 30 - соли истиқлолияти давлатӣ // Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2021. – С. 112.

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2017, № 5, қ. 1, мод. 272). ш. Душанбе, 18 майи соли 2017, № 384; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти инноватсионӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2012, №4, мод. 272). Душанбе, 16 Апрел, 2012, № 822.

5. Мирзоева, Е. Ш. Опыт развитых стран в формировании инновационной инфраструктуры промышленных предприятий / Е. Ш. Мирзоева // Финансово-экономический вестник. – 2024. – № 1(40). – С. 48-54. – EDN DJIZSH.

6. Сулаймонзода, Ш. Ф. Асосҳои назариявии таҳқиқи хизматрасониҳо дар иқтисодиёти муосир / Ш. Ф. Сулаймонзода // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2023. – No. 1(270). – P. 121-132. – EDN MSPUZB.

НАҚШИ МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ ДАР ТАДБИҚИ ҲАДАФИ СТРАТЕГИИ САНОАТИКУНОНИИ БОСУРЪАТИ КИШВАР

Файзуллоева С.Ҷ.- н.и.и. кафедраи иқтисодиёти ҷаҳон ДДМИТ

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои вобаста ба саҳми минтақаҳои озоди иқтисодӣ (МОИ) дар раванди саноатикунонӣ баррасӣ гардидаанд. Инчунин, муаяйн карда шудааст, ки дар фаъолияти корхонаҳои саноатии мамлакат аз фаъолияти самараноки минтақаи озоди иқтисодӣ амакунанда вобастагии зиёд дорад. Дар натиҷаи таҳлил муайян карда шудааст, ки дар рушди саноати истеҳсолӣ минтақаҳои озоди иқтисодӣ нақши асосӣ бозида, фаъолияти

самараноки онҳо махсусан, ба рушди иқтисоди миллӣ ва минтақавӣ мусоидат мекунад. Инчунин,қайд кардан зарур аст, ки нақши минтақахои озоди иқтисодии “Суғд“ ва минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” дар амалишавии ҳадафи саноатикунонии кишвар нишон дода шудааст. Ҳаҷми истеҳсолоти саноатии минтақаи озоди иқтисодии Суғд ва минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” мавқеи он нисбат ба дигар минтақаҳои озоди иқтисодии мамлакат ба риштаи таҳлил кашида шудааст.

Калидвожахо: минтақаҳои озоди иқтисодӣ, сармоягузорӣ, саноат, иқтисодиёт, саноатикунонии босуръат, минтақаҳои махсуси иқтисодӣ, стратегияи мамлакат.

РОЛЬ СВОБОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОН В РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ ЦЕЛИ УСКОРЕННОЙ ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ СТРАНЫ

Файзуллоева С.Дж. – к.э.н. кафедра мировой экономики ТГФЭУ

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с ролью свободных экономических зон (СЭЗ) в процессе индустриализации. Также доказано, что деятельность промышленных предприятий страны во многом зависит от эффективного функционирования СЭЗ. В результате анализа определено, что СЭЗ играют ключевую роль в развитии обрабатывающей промышленности, а их эффективная деятельность, в частности, способствует развитию национальной и региональной экономики. Также стоит отметить, выделена роль СЭЗ «Сугд» и СЭЗ «Дангара» в реализации целей индустриализации страны. Проанализированы объем промышленного производства СЭЗ «Сугд» и СЭЗ «Дангара» ее положение по отношению к другим свободным экономическим зонам страны.

Ключевые слова: свободные экономические зоны, промышленность, экономика, инвестиции, ускоренная индустриализация, свободные экономические зоны, государсвенное стратегия

THE ROLE OF FREE ECONOMIC ZONES IN THE IMPLEMENTATION OF THE STRATEGIC GOAL OF ACCELERATED INDUSTRIALIZATION OF THE COUNTRY

Fayzulloeva S.J. – c.e.s. department of world economy TSUFE

The article dwells on the issues related to the role of free economy zones (FEZs) in the process of industrialization. There is also shown the standard of power supply in reference to industry and its role in industrial development of the country. It has been proved that the role of energetics in the activities of industrial outfits of the country is very great. According to the result of analysis it was determined that FEZs play a key role in the development of processing industry and their effective functioning actively promotes national and regional economy development. There is underlined the role of "Sughd" FEZ in the achievement of industrialization goals of the country.

Key-words: free economy zones, industry, investments, economy, accelerated industrialization, government strategy.

Ҷаҳонишавӣ ва густариши бемисли равобити бурунмарзӣ чун шакли афзалиятнок ҷараён гирифта, фаъолияти кишварҳоро дар ин самт бениҳоят фаъол гардондаанд.

Бояд қайд намуд, ки қонунҳо соҳибмулкону сармоягузоронро аз тартиботи ҳуқуқии фаъолияти иқтисодӣ қисман озод намуда, ба онҳо сабукҳо мебахшанд. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки иқтисодиёти он ба низоми хоҷагии бозорӣ ва сиёсати давлатии

«дарҳои боз» асос ёфтааст, таъсиси минтақаҳои озод қобили ҷонибдорӣ буда, ба ҳадафу вазифаҳои стратегияи миллии рушд мувофиқат мекунад.

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар такмили муносибатҳои иқтисодӣ ва рушди кишварҳои ҷаҳон нақши намоёнро соҳиб шуда истодаанд. Давлатҳои ҷаҳон барои иштирок дар тақсимоти байналмилалии меҳнат роҳҳои ғайрианъанавии иштироки худро пешкаш намуда, модели нави тараққиёти иқтисоди миллиро, ки ба бозорӣ хориҷӣ нигаронида шудааст, интихоб менамоянд.

Дар инкишофи иқтисодии давлатҳо махсусгардонии содиротӣ яке аз тадбирҳои стратегияи иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, дар ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ ифода меёбад. Ҳоло ин гуна минтақаҳо дар шумораи зиёди кишварҳои ҷаҳон амал намуда, ба ҳаёти иқтисодию иҷтимоии онҳо таъсири назаррас мерасонанд.

Ҳадафи асосии ташкили онҳо ҷалби сармояи дохилӣ ва хориҷӣ, инкишофи содирот, афзоиши воридшавии даромади арзӣ, ба даст овардани таҷриба ва технологияи навин, беҳсозии тавозуни пардохти мамлакат ва бо ҳамин роҳҳо таъмин намудани инкишофи иқтисоди миллӣ ва воридшавӣ ба хоҷагии ҷаҳон мебошад.

Қабул ва мавриди истифода қарор ёфтани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» иқдоме буд, ки барои инкишофи муносибатҳои минтақавию байналмилалии кишвар мусоидат менамояд. Қонуни мазкур ба асосҳои ҳуқуқӣ, ташкилию иқтисодии таъсис, фаъолият ва барҳамдиҳии минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон поягузорӣ намуда, масъалаҳои маблағгузорӣ ва фаъолияти соҳибкориро дар минтақаи озоди иқтисодӣ ба танзим медарорад.

Фикр мекунем, ки таъсиси минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ гарчанде зарурати воқеӣ дорад, аммо амалӣ намудани ин иқдом бе бунёди асосҳои ҳуқуқии он, кафолатҳои давлати қабулкунанда муяссар намешавад. Аз ин рӯ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи ин гуна кафолатҳои давлатӣ қатъиян чунин иброз дошт: «Имрӯз потенсиали захираҳои Тоҷикистон ва зербинои қонунгузории мавҷуд, ки ба шароит ва талаботи иқтисоди ҷаҳонии нав созгорӣ доранд, кишвари моро ба минтақаи мусоид барои сармоягузорӣ табдил додаанд. Президент ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амнияти ҳамаи ононеро, ки мехоханд ба фаъолияти иқтисодӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бипардозанд, замонат медиҳанд» [7, с.4].

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ сохтори ташкилию иқтисодие мебошанд, ки ҳоло дар ҷаҳон густариши васеъ ёфта, дар кишварҳои зиёди дунё, новобаста аз иқтидори иқтисодӣ ва сатҳу сифати рушди иҷтимоии онҳо, бунёд гардидаанд ва бо ин васила барои ҳамгироии давлатҳо ва субъектҳои иқтисодӣ мусоидат намуда, ба рушди низоми равобити ҷаҳонӣ боис мегарданд.

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ ифодакунандаи инкишофи робитаҳои тиҷоратию молиявӣ, истеҳсолию технологии давлатҳо буда, ба макони густариши муносибатҳои бозорӣ, рушди соҳибкорӣ, такмили технологияҳои истеҳсолӣ ва санъати идоракунӣ мубаддал гаштаанд. Маълум аст, ки минтақа чун қисми алоҳидаи ҷудокардашудаи қаламрави давлат нисбат ба қаламрави боқимондаи он аз баъзе имтиёзҳо бархӯрдор ме¬шавад, молҳои ба он воридшаванда аз боҷи гумрукӣ, андози воридотӣ, инчунин, аз баъзе намудҳои назорати гумрукӣ озод карда мешаванд.

Дар қаламрави боқимондаи мамлакат нисбат ба молҳои воридотӣ аз рӯйи қонунгузории амалкунанда низоми дигари гумрукию андозгузорӣ ҷорӣ мешавад. Аммо дар ин ҷо бояд тазаккур дод, ки қонунгузорӣ дар минтақаи озод сармоягузорон ва соҳибони молҳоро аз ҳама

гуна уҳдадориҳо ва тартиботи иқтисодии вуҷуддошта озод намекунад. Бинобар ин, «озодӣ» дар минтақа на ба маънои мутлақ, балки ба маънои нисбӣ фаҳмида мешавад, яъне ба тариқи пешниҳоди имтиёзҳое, ки соҳибкориро ҳавасманд мегардонанд, ба мизоҷон сабукиҳо дода мешаванд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақа¬ҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» чунин таърифи ин минтақаҳо дар моддаи 1 зикр шудааст: «Минтақаи озоди иқтисодӣ – қисми алоҳидаи (маҳдуди) қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки дар ҳудуди он на фақат низоми махсуси гумрукию андозӣ, балки тартиби содакардашудаи рафтуомади ғайрирезидентҳо ва меъёрҳои имтиёзноки истифодаи захираҳои табиӣ амал мекунад» [1, с.4]..

Аз ин лиҳоз, таърифи мафҳуми мавсуф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба ақидаи мо, бояд чунин ифода гардад: минтақаи озоди иқтисодӣ - қисми алоҳидаи (маҳдуди) қаламрави кишвар мебошад, ки дар ҳудуди он давлат ба ҷараёни иқтисодӣ интихобан камтар дахолат менамояд, низоми махсуси гумрукию андозӣ, тартиби содакардашудаи рафтуои ғайрирезидентҳо ва меъёрҳои имтиёзнок дар фаъолиятбарии хоҷагидорӣ ва истифодаи захираҳои табиию истехсолӣ амал мекунанд.

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ усули таҳкими сармоягузорӣ буда, ба самтҳои асосии инкишофи равобити хориҷӣ созгор мебошанд. Маълум аст, ки иқтисоди бозаргонӣ зарурати муайян сохтани стратегияи дохилшавии ҷумҳуриро ба хоҷагии ҷаҳонӣ тақозо менамояд. Барои он ки самаранокии истеҳсолот аз ҳисоби иштирок дар тақсимоти байналхалқии меҳнат баланд бардошта шавад, дар асоси рақобат ва ҳамкорӣ дар бозорӣ ҷаҳонӣ нишондиҳандаҳои беҳтарини сифатии маҳсулот, ҳосилнокии меҳнат, азхудкунии комёбиҳои дастёбшудаи инкишофи илму техника, ташкили истеҳсолот, маркетинг ва ғайраро амалӣ намуда, иқтисодиёти миллӣ характери воқеан кушодро соҳиб шавад.

Инкишофи робитаҳои берунии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо густариши ҳамкориҳои вобаста бо миграцисяи сармоя вобаста буда, аз рӯйи вазъи иқтисодии мамлакат, ки таҷдиди истеҳсолот ва дар баъзе соҳаҳо пурра аз нав кардани технологияро талаб мекунад, ба маблағгузориҳои бениҳоят зиёд эҳтиёҷ дорад. Муҳайё намудани ин маблағ дар муддати кӯтоҳ аз дохили мамлакат ғайриимкон мебошад.

Гузашта аз ин, дар шароити ҳозира раванди гардиши байналмилалии сармоя ба таври васеъ бо истифодаи комёбиҳо дар соҳаи фаъолияти илмию тадқиқотӣ ва корҳои таҷрибавию конструкторӣ, технология, менеҷмент ва амсоли онҳо алоқаманд аст. Мавқеи муҳимтаринро ба сифати омили равнақи иқтисодиёти бозорӣ, пайвастаии иқтисодиёти кишвар бо хоҷагии ҷаҳонӣ, истифо¬даи усулҳои нави идора, густариши рақобат байни субъектҳои хоҷагидорӣ сармояи хориҷӣ мебозад. Минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар қисми қаламрави мам¬лакат барои гузоштани сармояи хориҷӣ поягузорӣ намуда, дар айни ҳол ба яке аз шаклҳои муборизаи рақобатноки мамлакатҳо барои ҷалб кардани сармояи хориҷӣ мубаддал мегарданд.

Бояд зикр намоем, ки дар натиҷаи ҷаҳонишавӣ ва густариши бемисли равобити берунмарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис додани минтақаҳо аз қабили Минтақаҳои озоди иқтисодии «Суғд», «Панҷи поён», «Ишкошим», «Данғара» ва «Кӯлоб» ҷорӣ карда шудааст, аммо таваҷҷуҳи сармоягузорони дохилу хориҷӣ вобаста ба мавқеи ҷуғрофии онҳо сурат мегирад.

Бояд қайд намоем, ки мавҷудияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ барои рушди кишвар муҳиму муфид арзёбӣ мешаванд. Зеро дар минтақаҳо бунёди корхонаҳои саноатӣ –истеҳсолӣ зиёд гардида, ҷойҳои нави корӣ бештар мешавад. Сол ба сол дар минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” ва “Суғд” фаъолият пурсамартар мегардад. Дар ин ҷо корхонаҳои муосири

ресандагию бофандагӣ, нассоҷӣ, коргоҳҳои рангсозию рангомезӣ ва дигар намуди фаъолият ба чашм мерасанд.

Тоҷикистон дар доираи ислоҳоти муносибатҳои иқтисодӣ, равобити беруна, ҳамкориҳои байналмилалӣ ба истифодаи усули ҷалбкунии сармоя тавассути минтақаҳои озод шуруъ намуд ва ин иқдом дар оянда бояд густариш ёбад.

Ислоҳот дар муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ тақозо мекунад, ки ҳамаи воситаҳои бозорӣ, аз ҷумла имкониятҳое, ки аз таъсисдиҳӣ ва фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ бармеоянд, самаранок истифода шаванд.

Бояд инро қайд намуд, ки барои расидан ба ҳадафи чаҳоруми миллӣ саноатикунонии босуръати кишвар нақши минтақахои озоди иқтисодӣ (МОИ) хело ҳам муҳим мебошад. Дар минтақаи озоди иқтисодӣ бо истифодаи самараноки иқтидорҳои истеҳсолӣ, ашёи хоми ватанӣ ва қувваи корӣ баҳри рушди иқтисоди миллӣ ва афзун гардидани номгӯи маҳсулоти ватанӣ ва ҳаҷми он шароитҳои мусоид фароҳам оварда мешавад.

Дар Паёми Пешвои миллат (26.12.2019) чунин қайд гардидааст: «Дар натиҷаи тадбирҳои амалинамудаи Ҳукумати мамлакат дар се соли охир ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ аз 15,2 то 17,3 фоиз афзоиш ёфт». Вобаста ба ин, дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» пешбинӣ шудааст, ки то соли 2030 ҳиссаи саноат ба 22 фоиз расонида мешавад [7, с.4].

Чунин шуморидан мумкин, агар тамоюли рушди соҳаи саноати кишвар дар заминаи фаъолияти босамари минтақаҳои озоди иқтисодӣ босуръат амалӣ шуда, давоми ҳар сол ҳиссаи он дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ афзун гардад, ҳатман ба ҳадафи миллӣ ноил мегардем.

Бинобар ин, дар мархилаи рушди иқтисодиёти миллӣ ва мунтазам амалишавии ҳадафҳои стратегии мамлакат аз ҷониби Пешвои миллат эълон гардидани ҳадафи чоруми миллӣ саноатикунонии босуръати кишвар амали саривақтист [4, с.4].

Мақсад аз эълон гардидани ҳадафи мазкур, пеш аз ҳама, дар кишвар, хусусан дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба роҳ мондани истеҳсолоти ватанӣ, ҳамчун омили рушди иқтисодиёти миллӣ, таъмин намудани аҳолии мамлакат бо маҳсулоти истеҳсоли ватанӣ, алалхусус хӯрокворӣ ва ба содирот нигаронидани он, ташкил кардани корхонахои нави саноатӣ ва дар ин замина, бо ҷойи кори ҳарчи бештар таъмин намудани аҳолӣ, рақобатпазир кардани маҳсулоти дохилӣ дар бозори ҷаҳонӣ ва афзун гардонидани истеҳсоли махсулоти ватании воридотивазкунанда дар раванди саноатикунонии кишвар самтҳои афзалиятнок ба шумор мераванд.

Дар ин асос маҳз дар ҷараёни саноатикунонӣ тайғироти назаррас ба миён омада, дар натиҷа бозори ҷаҳонии маҳсулот ва ҳамаи намуди хизматрасониҳо ташаккул ёфта, дар навбати худ, ҳавасмандии сармоягузорӣ ва рушди минбаьдаи иқтисодёт авҷ мегирад. Ин амал ба он оварда мерасонад, ки бахшҳои алоҳидаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ рушд ёфта, ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ афзун гардад.

Аз ин ҷо бармеояд, ки механизми минтақаҳои озоди иқтисодӣ имтиёзҳоро дар се самти асосии тиҷорат пешбинӣ мекунанд: имтиёзҳои андоз ва гумрук, маблағгузории давлатии инфрасохтор ва коҳиши монеаҳои маъмурӣ.

Инкишофи робитаҳои берунии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо густариши ҳамкориҳои вобаста бо миграцсияи сармоя буда, аз рӯйи вазъи иқтисодии мамлакат, ки таҷдиди истеҳсолот ва дар баъзе соҳаҳо пурра аз нав кардани технологияро талаб мекунад, ба маблағгузориҳои бениҳоят зиёд эҳтиёҷ дорад. Муҳайё намудани ин маблағ дар муддати кӯтоҳ аз дохили мамлакат ғайриимкон мебошад. Гузашта аз ин, дар шароити ҳозира раванди

гардиши байналмилалии сармоя ба таври васеъ бо истифодаи комёбиҳо дар соҳаи фаъолияти илмию тадқиқотӣ ва корҳои таҷрибавию конструкторӣ, технология, менеҷмент ва амсоли онҳо алоқаманд аст. Мавқеи муҳимтаринро ба сифати омили равнақи иқтисодиёти бозорӣ, пайвастани иқтисодиёти кишвар бо хоҷагии ҷаҳонӣ, истифодаи усулҳои нави идора, густариши рақобат байни субъектҳои хоҷагидорӣ сармояи хориҷӣ мебозад.

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар қисми қаламрави мамлакат барои гузоштани сармояи хориҷӣ поягузорӣ намуда, дар айни ҳол ба яке аз шаклҳои муборизаи рақобатноки мамлакатҳо барои ҷалб кардани сармояи хориҷӣ мубаддал мегарданд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи қонунгузорӣ айни ҳол панҷ минтақаи озоди иқтисодӣ фарогири фаъолиятанд: Минтақаи озоди иқтисодии “Суғд”, минтақаи озоди иқтисодии “Данғара”, минтақаи озоди иқтисодии “Ишкошим”, Минтақаи озоди иқтисодии “Панҷи поён” ва минтақаи озоди иқтисодии “Кӯлоб”, ки нақши онҳо дар рушди соҳаи саноати кишварамон хело бузург мебошад.

Оиди таъсис ва фаъолияти минтақаи озоди иқтисодии амалкунанда дар ҳудуди ҷумҳури каме маълумот медиҳем.

Минтақаи озоди иқтисодии "Суғд" шакли истеҳсолию инноватсионӣ, соли 2009 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил карда шудааст [1,с.4].

Минтақаи озоди иқтисодии “Суғд” дар қисмати ҷанубу ғарбии шаҳри Хуҷанди вилояти Суғд ҷойгир шудааст. Масоҳати умумии минтақаи озоди иқтисодии “Суғд” 320 гектарро ташкил медиҳад. Дар ин қисмати шаҳр дар оянда аз ҳисоби заминҳои холӣ то 2000 гектар васеъ намудани ҳудуди минтақаи озоди иқтисодии “Суғд” имконият ҳаст.

Минтақаи озоди иқтисодии “Суғд”дорои 24 субъект (20-то истехсолӣ, 4-то хизматрасонӣ) [6,с.-13].

Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ”№700 аз 25.03.2011 ва бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №545 аз 20 январи соли 2010 ҳамчун қитъаи алоҳидаи (маҳдуди) Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфта, дар он барои фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ шароити имтиёзноки иқтисодӣ ва низоми махсуси иқтисодӣ муҳайё карда шудааст [1, с.2].

Намуди минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” саноатӣ – инноватсионӣ буда, ба муҳлати 25 сол (тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ”то 49 сол) дар масоҳати 521,32 гектар ташкил шудааст.

Ҳадафи умумииқтисодӣ – ҷалби сармоягузории ватаниву хориҷӣ ва технологияи муосир, ҷорӣ намудани усулҳои муосири идоракунӣ, истифодаи неруи корӣ, захираҳои табиӣ ва афзун намудани иқтидори иқтисодии кишвар мебошад. Дорои 27 субъект (21-то истеҳсолӣ, 6-то хизматрасонӣ [6, с.-13].

Минтақаи озоди иқтисодии “Панҷи поён” ” дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ” №700 аз 25.03.2011 ва бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №1545 аз 29 октябри соли 2008 тасдиқ шудааст [1, с.3]

Минтақаи озоди иқтисодии “Панҷи поён” дар вилояти Хатлони ноҳияи Қумсангири Панҷи поён соли 2008 ҳамчун қитъаи алоҳидаи (маҳдуди) Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳудуди аниқ муқарраргардида таъсис ёфта, дар он барои фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ шароити имтиёзноки иқтисодӣ ва низоми махсуси иқтисодӣ муҳайё карда шудааст.

Намуди минтақаи озоди иқтисодии “Панҷи поён” комплексӣ буда, ба муҳлати 25 сол (тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ”то 49 сол) дар масоҳати 401,6 гектар ташкил шудааст.

Яке аз мақсадҳои асосии таъсиси минтақаи озоди иқтисодии «Панҷи поён» ин афзун намудани иқтидори содиротии ҷумҳурӣ, беҳтар кардани сифати идоракунӣ, таъмини самараноки истеҳсолот ва истеҳсоли маҳсулоти дар бозори ҷаҳонӣ рақобатпазир ва фаъолгардонии муносибатҳои иқтисодии хориҷӣ ва минтақаҳо мебошад.

Ҳадафи умуми иқтисодӣ – ҷалби сармоягузории ватаниву хориҷӣ ва технологияи муосир, ҷорӣ намудани усулҳои муосири идоракунӣ, истифодаи нерӯи корӣ, захираҳои табии ва афзун намудани иқтидори иқтисодии кишвар мебошад.

Шоҳроҳи байналмиллалӣ бевосита аз назди даромадгоҳи асосии минтақаи озоди иқтисодии “Панҷи поён” мегузарад. дорои 17 субъект (13-то истеҳсолӣ, 4-то хизматрасонӣ [6, с.-465].

Минтақаи озоди иқтисодии “Ишкошим” дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ” №700 аз 25 марти соли 2011 бо қарори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, №1545 аз 29 январи соли 2010 ҳамчун қитъаи алоҳидаи (маҳдуди) Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳудуди аниқ муқарраргардида таъсис ёфта, дар он барои фаъолияти соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ шароити имтиёзноки иқтисодӣ ва низоми махсуси иқтисодӣ муҳайё карда шудааст [1, с.4].

Намуди минтақаи озоди иқтисодии «Ишкошим» - истеҳсолию тиҷоратӣ буда, ба муҳлати 50 сол ташкил шудааст. Дорои 3 субъект (1-то истехсолӣ, 2-то хизматрасонӣ [6, с.465].

Соли 2019 минтақаи озоди иқтисодии "Кӯлоб" таъсис дода шуд, ки шакли фаъолияташ истеҳсолӣ буда, ҳадафи асосии таъсиси Минтақаи озоди иқтисодии "Кӯлоб" таъмин намудани аҳолии минтақа ва ҷумҳурӣ бо кор, ташкили ҷойҳои нави кори, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ, беҳтарсозии қобилияти харидорӣ ва ҳалли дигар масъалаҳои иҷтимоии минтақа маҳсуб меёбад. Мавзеи ҷойгиршавии минтақаи озоди иқтисодии мазкур барои бунёди корхонаҳои саноатӣ ва рушди инфрасохтори минтақа нақши муҳим бозида, дар масофаи 70 км аз Ҷумҳурии исломии Афғонистон, 250 км аз Ҷумҳурии Узбекистон, 500 км Қирғизистон ва 800 км аз Чин қарор доштани он барои ҷалби сармояи дохилию хорҷӣ ва содироти маҳсулоти истеҳсолгардида ба кишварҳои ҳамсоя заминаи мусоид фароҳам меоварад. Дар баробари ин, дар масофаи наздик ба минтақаи иқтисодии мазкур қарор доштани Фурудгоҳи байналмилалии Кӯлоб (1,5 км) истгоҳи роҳи оҳан (18 км) роҳи автомобилгарди байналмилалӣ “Душанбе-Кӯлоб-Қалъаи Хум” (14 км) ва роҳи минтақавии “Восеъ-Ховалинг” 7км метавонад барои пешбурди фаъолияти минбаъдаи он ва ҳавасмандгардонии ҷалби сармоя заминаи устувор гузорад. Дорои 1 субъект мебошад [9, с.3].

Қайд намудан бамаврид аст, ки фаъолияти пурра ва устувори минтақаҳои озоди иқтисодӣ имконият медиҳад, ки мушкилоти дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, хусусан дар тамоюли босуръати рушди иктисодӣ-иҷтимоӣ, бунёди корхонаҳои саноатӣ, паст намудани сатҳи бекорӣ, баланд бардоштани некуаҳволии аҳолӣ, ташкил додани ҷойҳои нави кории инноватсионӣ, муҷаҳҳаз шудан бо техника ва технологияи муосир ва ғайра ҷойдошта ҳал карда мешаванд.

Аз гуфтаҳои боло равшан аст, ки барои ноил шудан ба фаъолияти оптималию самараноки минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон корҳои зиёдеро бояд анҷом дод.

Ҳамзамон, бояд қайд намуд, ки барои беҳтар намудани фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодии ҷумҳурӣ ва рушду нумуи онҳо, як қатор мушкилот низ ҷой доранд.

Мушкилот вобаста ба дарёфти сарчашмаҳои маблағгузории инфрасохтори аввалиндараҷаи минтақаҳо, аз ҷумла, кашондани хати об, барқ, маҳкам намудани гирду атроф ва сохтмони бинои иаъммуриятҳо мебошад.

Дар маҷмуъ, метавон гуфт, ки ташкил ва рушду равнақи минтақаҳои озоди иқтисодӣ фаъолияти самараноки равандҳои иқтисодиро муайян намуда, дар навбати худ афзоиши содирот, афзоиши шуғли аҳолӣ, рушди соҳаи саноат ва азхудкунии босуръати технологияҳои навро таъмин менамояд.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» (Тағйири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон 02.01.2019 № 1581).
2. Маҷмуаи оморӣ Тоҷикистон: 29 соли истиқлолияти давлатӣ,- Душанбе, 2020.
3. Ҳакимов А.Ҳ., Рачабов Қ., Минтақаҳои озоди иқтисодӣ-Душанбе: «Ирфон», 2009; - 35с.
4. Ғаффаров Ф.М. Нақши сармоягузорӣ ва минтақаи озоди иқтисодӣ дар раванди саноатикунонии кишвар/мақолаи илмӣ /Ахбори Донишгоҳи миллӣ Душанбе: 2019. 130-139с.
5. Маълумоти омории Сарраёсати Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар вилояти Суғд дар соли 2020. 385с.
6. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоцикистон // Маҷмуаи омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019. – 465 с.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раумон аз 26.12.2018. ш. Душанбе. www.prezident.tj. (санаи мурочиат: 16.04.2022).
8. Сомонаи расмии Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон //www.investcom.tj. (санаи мурочиат: 15.004.2022).
9. Сомонаи расмии Минтақаи озоди иқтисодии-Ҷумуурии Тоҷикистон // info@fez.tj. (санаи мурочиат: 11.04.2022).
10. Содиков, М. С. Особенности торгово-экономических и инвестиционных взаимодействий Китая со странами Центральной Азии / М. С. Содиков // Финансово-экономический вестник. – 2021. – № 4(28). – С. 84-91. – EDN PXNAIX.
11. Давлатов, Ф. Ҳ. Таҳлили фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии ТОҶИКИСТОН / Ф. Ҳ. Давлатов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 1(25). – P. 130-138. – EDN CLDLFO.

БАНКОВСКИЙ КАПИТАЛ И ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО КАПИТАЛА

Азизкулов Б.Дж. - старший преподаватель кафедры финансы Таджикского государственного финансово – экономического университета Ул. Нахимова 64/14 734067 Душанбе, Республика Таджикистан.

Рахимова А. - старший преподаватель кафедры банковское дело Таджикского государственного финансово – экономического университета Ул. Нахимова 64/14 734067 Душанбе, Республика Таджикистан тел: (+992 37) 231-02-01 918 75 07 67 (м.)

В статье дана оценка банковского капитала в формировании и использовании финансового капитала. Доказано, что, с одной стороны, для банков депозиты выступают как

источники кредитных вложений, а с другой стороны - как обязательства перед вкладчиками этих депозитов. Установлено, что более 90 % от общей суммы выдаваемых кредитов приходится на депозиты. Поэтому, выявив долю в более чем 90% депозитов в кредитах, особую актуальность приобретает вопрос о распределении этих средств по различным направлениям кредитования.

Вместе с тем, ключевым направлением кредитования являются частные предприятия. Удельный вес депозитов до востребования в общем объеме депозитов является более высоким по сравнению с остальными категориями депозитов – занимает более 31%. Срочные депозиты свыше одного года находятся на втором месте - в 29%.

Ключевые слова: оценка, банковский капитал, финансовый капитал, депозиты, кредит, клиент, денежные средства, финансовая система.

BANKING CAPITAL AND ITS FORMATION AND USE OF FINANCIAL CAPITAL

Azizqulov B.J. – Senior Lecturer, Department Tajik State University of Finance and Economics. Address 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

Rakhimova A. - Senior Lecturer, Department Tajik State University of Finance and Economics. Address 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

The article provides an assessment of banking capital in the formation and use of financial capital. It has been proven that, on the one hand, for banks, deposits act as sources of credit investments, and on the other hand, as obligations to the depositors of these deposits. It has been established that more than 90% of the total amount of loans issued comes from deposits. Therefore, having identified the share of more than 90% of deposits in loans, the issue of distributing these funds among various areas of lending becomes particularly relevant. At the same time, the key area of lending is private enterprises. The share of demand deposits in the total volume of deposits is higher than other categories of deposits – it accounts for more than 31%. Time deposits over one year are in second place - at 29%.

Key words: valuation, bank capital, financial capital, deposits, credit, client, cash, financial system.

Рынок финансового капитала в республике находится на стадии своего становления, и его развитие происходит под влиянием множества факторов. В настоящее время коммерческие банки и другие кредитные учреждения банковского сектора республики функционируют в экономическом пространстве и среде страны, испытывая на себе влияние различных факторов финансовой и кредитной системы. Формирование и развитие нового типа экономических связей в условиях перехода республики к развивающемуся рынку вызывает изменение институциональной структуры финансового рынка и рынка финансового капитала.

В экономической литературе часто понятие «развивающиеся рынки» относится к фондовым рынкам и применяется при анализе процессов привлечения в эти рынки иностранных капиталов. Следовательно, одним из ведущих институтов развивающегося рынка является развитие рынка финансового капитала, который способствует укреплению рыночных институтов, приращению и приведению национального рынка к стандартам развитых стран мира.

В настоящее время необходимость совершенствования институциональной структуры финансового сектора, способствующего обеспечению развития рынка капитала в

республике, определяется рядом особенностей отечественной экономики. Во-первых, дальнейшие институциональные преобразования, прежде всего, исходят из процессов изменения структуры права собственности и связаны с приватизацией собственности государства, развитием открытых и закрытых типов акционерных обществ, где ценные бумаги - акции должны становиться важнейшим компонентом в распределительных отношениях. В этих условиях сформировался и развивается в республике рынок акций и конкурентная среда для инвесторов за приобретение контрольных пакетов. Во-вторых, институциональные преобразования должны преодолеть многие монополизированные и узкоспециализированные структуры производства, имеющие характер вертикальной интеграции под влиянием государственных органов, которые не приспособлены к функционированию в условиях развивающихся рыночных отношений. В-третьих, развитие рыночных отношений в условиях республики вызывает необходимость квазиинтеграции разрозненных производств в единые комплексы путём добровольного объединения предприятий, финансово-промышленных групп, холдингов, кластеров, альянсов и т.п. Эти процессы становятся реальными работающими субъектами на основе акционерной собственности, свободного движения акций и капитала предприятий.

Важно обратить внимание на то, что в тех сферах экономики, где рыночные преобразования начались раньше, наблюдается активность внимания к другим отраслям и секторам экономки, тенденция вовлечения их в орбиту своего влияния. В условиях Республики Таджикистан банковская система начала осваивать рыночные принципы деятельности раньше, чем в сфере реального производства. Это опережение предоставило возможность банкам и институтам финансового сектора уделять больше внимания преобразованию отраслей реального сектора, участвуя в процессах приватизации, залоговых аукционах, приобретении контрольных пакетов акций и т.д. Кроме того, существуют объективные основы заинтересованности банков в активизации контроля над производством с целью доступа к финансовым ресурсам предприятий, привлечения их финансовых ресурсов, обслуживания движения финансовых ресурсов, выдачи кредитов долгосрочного и краткосрочного характера. Следовательно, первым институтом, который дал импульс формированию и развитию рынка капитала, являются коммерческие банки.

По мере роста объема депозитов кредитных учреждений возрастает объем кредитных вложений банковской системы в экономику страны, что является важным механизмом превращение ссудного капитала в финансовый капитал.

Таблицы 1. Динамика остатки сбережений (депозитов) в кредитных организациях республике (млн. сомони, на конец периода)

Показатели	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	***2020***	***2021***	***2022***	***2022 к 2015 в %***
Всего депозитов	8 613,5	9 243, 0	9 283,5	9 723,8	9 742,2	1 1 414,2	10 159,3	15 507,8	1,8 раза
в то числе:									
в микро-финансовых органи-зациях	441, 1	394, 5	563,0	682, 6	766,9	821,8	880,6	942,2	2,1 раза
В %	5,12	4,26	6,06	7,02	7,8	7,2	8,7	6,1	0,98 п.п.
Всего депозитов к	17,8	16,9	15,2	14,1	12.60	13,50	10,3	13,4	- 4,4 п.п.

ВВП									

Рассчитан по: Банковский статистический бюллетень Республики Таджикистан– 2019, № 12 (281) с. 10, 19-24: Банковский статистический бюллетень Республики Таджикистан– 2021, № 12 (305) с. 31-32

Восемь лет, т.е. в период 2015-2022 гг. всего депозитов в кредитных организациях страны увеличилось от 8 613, 5 до 15 507, 8 млн. сомони, или увеличилось в 1,8 раза. Его удельный вес в ВВП в 2022 г. составляло 13,40 %, однако уменьшилось по сравнение с 2015 г. на 4,4 процентного пункта.

В мобилизации денежных ресурсов как источника становление ссудного и финансового капитала заметную роль, также играет в микрофинансовие организации республики. За анализируемый период объем депозитов в этих организации увеличилось от 441, 1 до 942,2 млн сомони. Рост составлял 210,0%. Удельный вес депозитов микро- финансовых организаций республики в всего депозитов увеличилось от 5,12 до 6,1 %, или увеличилось более чем на 0,98 процентного пункта. Такая тенденция свидетельствует о возрастание уровень доверие физических и юридических лиц в микрофинансовых организациях, поэтому наблюдается тенденции увеличение объем депозитов, что можно говорит о тенденции повышение роль и место микрофинансовых организаций в системе механизмов управление формирование финансового капитала.

Тенденции роста депозитов (повышение уровень мобилизации и концентрации свободных денежных ресурсов) в кредитных организациях республики наблюдется во всех регионов страны. Как видно из данных таблицы 2.1.3. объем остатки депозитов на конец года в период 2015-2022 гг. в ГБАО увеличилось от 253, 9 до 545, 9 млн. сомони (210,0%), в РРП от 276, 9 до 493,2 млн. сомони (180,0%). В Хатлонской область увеличилось от 703, 5 до 1132,0 млн. сомони, в Согдийский область от 1 188,1 до 2791,4 млн. сомони, рост составлял соответственно 160, 0 и 230 %. За анализируемый период в г. Душанбе объем остатков сбережений увеличилось от 5 749, 8 до 10545,3 млн. сомони, т.е, увеличилось более чем на 1,8 раза. Таким образом, как свидетельствует данные самый высокий уровень рост депозитов наблюдается в Согдийской области, следовательно можно утверждать, что рост объема депозитов в кредитных организациях республики происходили в основном за счет роста объема депозитов в экономике Согдийской области, который является более стабильними.

Таблица 2. Динамика остатки сбережений (депозитов) в кредитных организациях по регионам страны (млн. сомони)

Показатели	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	***2020***	*2021*	*2022*	*2022 к 2015, в, %*
Всего депозитов	8 613, 5	9 243,	9 283,5	9 723, 8	9 742 ,2	1 1 414 , 2	10 159, 3	15 507, 8	1,8 раза
в то числе:									
ГБАО	253, 9	257, 3	242, 9	270, 3	299, 2	3 53, 8	315,0	545,9	2,1 раза
РРП	276, 9	280, 7	263,8	240,3	289 ,1	363, 1	323,2	493,2	1,8 раза
Хатлонская область	703, 5	679,9	660,6	621, 3	668, 6	8 38 ,5	746,3	1132,0	1,6 раза
Согдийская область	1 188,1	1 394,1	1 450,4	1 277,9	1 400,0	2 079 , 5	1850,9	2791,4	2,3 раза
ш. Душанбе	5 749, 8	6 236,8	6 102, 7	6 631,3	6 318,1	7779 , 2	6923,9	10545,3	1,8 раза

Рассчитан по данными таблицы 2.

Следует отметить, что показатели роста показывает, только общая состояния и тенденции развитие процессов мобилизации свободных денежных ресурсов, депозитов в кредитных организациях республике. Для того чтобы, вникать в архитектуре отношений связанные с формированием депозитов и система стимулов в данном секторе необходимо анализировать структурные сдвиги депозитов по территориям ил регионам страны. Потому что уровень развития депозитная система связан с уровнем социально-экономического развития регионов, уровнем финансовой грамотности, склонности субъектов экономки к капитализации доходов, уровнем их доверие к кредитной организации страны. Данные таблица 3. показывает, что масса структурных сдвигов, измеримый изменений по процентному пункту, имеет положительное значение во всех регионов страны, кроме в РРП и Хатлонской области. В анализируемый период в удельный остатки депозитов в РРП в общем объеме остатки депозитов страны уменьшилось от 3,21 до 3,2%, уменшилось на (-0,01)процентного пункта. Соответственно в Хатлонской области от 8,16 до 7,3% или на (-0,86) процентного пункта. В Согдийский области, за анализируемый период увеличилось от 13,79 до 18, 0 % или на 4,21 процентного пункта. В городе Душанбе этот показатель увеличилось на 1,25 процентного пункт.

Таблица 3. Структурные сдвиги остатки сбережений (депозитов) по регионам страны (в %)

Показатели	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	***2020***	*2021*	*2022*	*2022 к 2015, в, %*
Всего депозитов	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100	100	-
в то числе:									
ГБАО	2,94	2,78	2,61	2,78	3,07	3,09	3,1	3,5	0,56
РРП	3,21	3,03	2,84	2,48	2,96	3,18	3,2	3,2	-0,01
Хатлонская область	8,16	7,35	7,11	6,38	6,86	7,34	7,3	7,3	-0,86
Согдийская область	13,79	1 5,08	15,62	13,15	1 4,3	18,20	18,2	18,0	4,21
ш. Душанбе	66,75	6 7,47	65,73	68,19	6 4,8	68,10	68,2	68,0	1,25

Рассчитан по: данными таблицы 3.

В кредитных организациях г. Душанбе концентрирован огромная сумма сбережений, в 2022 г. составлял более 68% всего в республики остатки сбережений (депозитов). Получается, что более 68 процентов свободных денежных средства существующих в экономики концентрируется в виде депозита в г. Душанбе. На наш взгляд, такая ситуации создающая монопольное положений кредитных организаций г. Душанбе обусловливает не эффективное использование свободных денежных ресурсов в экономике страны. Экономика г. Дущанбе производит 22% валового регионального продукта страны, однако здесь концентрирован боле 68% депозитов страны. Хатлонской области производит более 28,6 процентов валового регионального продукта страны, однако концентрирован всего 7,3 % всего остатки депозита, существующих в стране. Следовательно, на наш взгляд, требуется создание е необходимых условия, способствующих повышение уровень самостоятельности региональных кредитных организаций в мобилизации и эффективное размещение свободных денежных ресурсов в приоритетных направлений экономки регионов.

Следует отметить, что стоимостная структура ВВП = c + v + m имеет разную скорость оборота в производственном процессе. Основные и оборотные капиталы оборачиваются по-разному в разных отраслях экономики. Однако оборотный капитал оборачивается быстрее, чем основной капитал, что закономерно. Это может создавать иллюзию, что временно свободные денежные ресурсы больше всего создают оборотный капитал. Временно свободным денежным ресурсом выступает основной капитал в части амортизации и стоимости ценных бумаг, выпущенных под основные фонды. Поэтому можно утверждать, что чем больше накоплено основного капитала в стране, тем больше финансовый капитал, который может быть задействован в экономике. В системе экономического борота республике, вернее в структуре использование валового внутреннего продукта показатель валовое накопление основного капитала имеет тенденции возрастание.

Согласно закона о рыночной экономики, умешенные цены привлеченных банкам денежных ресурсов должно сопровождается снижением цены кредитных ресурсов. Здесь такой экономический закон не действует. При уменьшение процентные ставки по сбережениям свыше одного года на 2,0 процентного пункта процентные ставки по кредитам свыше одного года как источник финансового капитала, увеличилось всего на 2,0 процентного пункта.

Отсюда основным источником дохода банков является маржа, и это говорит о том, что отечественные коммерческие банки имеют традиционную форму функционирования. Им необходимо ориентировать свою деятельность на новые современные методы и формы деятельности. Парадокс состоит в том, что по мере снижения цены привлечённых денежных средств и накоплений сбережений населения общий объем депозита банка увеличивается. Это свидетельствует о том, что в условиях не развитости финансового рынка, доминантного положения традиционной экономики в республике значительная часть субъектов экономики имеет низкую субъективную оценку относительно ценности денег и, следовательно, слабую активную требовательность к ценам своего капитала. Используя эту среду и условия, банки посредством не значительных агентов экономики, прежде всего представителей торгового капитала (кредитование в сфере торговли имеет значительный удельный вес по сравнению с другими отраслями, особенно с отраслями реального сектора), присваивают огромный доход. Происходит сращивание банковского и торгового капитала, прежде всего, а не банковского и промышленного. Объем операций и, прежде всего, размер денежного капитала, которым оперируют банки, позволяет им самим, как монопольному образованию, непосредственным образом воздействовать на цены финансового и денежного рынка, определяя процентные ставки по всем видам операций.

Как выше отметили, рыночная экономика требует постоянной мобилизации временно свободных денежных ресурсов и их перераспределения между хозяйствующими субъектами, осуществляемых посредством финансового рынка. В этом процессе ведущую роль играют, среди прочих агентов финансового капитала, банки . Они же аккумулируют денежные средства экономики, и направляют их в нужное русло, капитализируют. В 2022 году почти 93 процентов всего депозитов кредитных организаций приходились в банке республики. Как видно из данных таблица 2.1.7 в период 2015-2022 гг. остатков сбережений (депозитов) в банках увеличилось от 8 172,4 до 15 507, 8 млн. сомони, или вырос более чем на 80,0%. В структуре депозитов хотя удельный вес депозитов по иностранной валюте выше чем в национальных валют (почти 52%), однако в анализируемый период темпы роста депозитов в национальном валюте составлял 276,6%. В структуре депозитов депозиты юридических лиц занимает более 55,8% и его объем увеличилось по сравнение с 2015 г

более чем на 2,8 раз. Темпы роста депозитов юридических лиц в иностранной валюте относительно высок и составлял 264,8 %. Однако, депозиты юридических лиц, являющий свыше одного года, который является целью нашего исследования, в национальной валюте уменьшилось на 68,7%., а в иностранном валюте увеличилось более чем на 80 процентов. Они стремится сберегать свои доходи на иностранной валюте, который имеет относительно низкий риск, прежде всего инфляционного типа. Кроме того они и является более надёжным источником финансового капитала. Тенденции роста депозиты физических лиц имеет относительно низкий уровень по сравнение с темпы роста депозита юридических лиц. . За анализируемый период депозиты физических лиц увеличилось 18,2% по сравнение с 2014 года.

В республике в настоящее время (в 2022 г.) функционирует 65 кредитных организации, из них 15 банков, 48 микрофинансовые организации, 19 микрокредитные депозитные организации, 3 микрокредитные организации, 26 микрокредитные фонды. В анализируемый период, все элементы или организации банковской системы уменьшились. Причинами такого снижения, на наш взгляд, являются прежде всего мировой финасово-экономичский кризис и нестабильности в банковском секторе экономики республики.

Литература

1. Банковская система Республики Таджикистан ее элементы и взаимосвязи //https://studbooks.net/1265689/bankovskoe_delo/bankovskaya_sistema_respubliki_tadzhikistan_ee_elementy_i_vzamosvyazi

2. Банковский статистический бюллетень Республики Таджикистан, декабр 2021 №12 (281), с. 86.

3. Банковский статистический бюллетень Республики Таджикистан–2021, № 12 (293) с.92;

4. Банковский статистический бюллетень Республики Таджикистан–2021, № 12 (305) с. 92

5. Отчеты Агентство по развитию рынка ценных бумаг и специализированного регистратора Министерства финансов Республики Таджикистан -2020.

6. Раҳимов, Р. Р. Аҳамияти иқтисодии қарзҳои ипотекии манзилӣ дар шароити гузариш / Р. Р. Раҳимов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 4(28). – P. 185-191. – EDN LWXGEP.

7. Аҳадов, И. Қ. Роҳҳои имконпазири коҳиш додани хавфи дороиҳои бонкӣ дар шароити имрӯза / И. Қ. Аҳадов, А. М. Мирзоев // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 4-2(34). – P. 98-106. – EDN UXKZNB.

РОЛЬ ФИСКАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Мамадризоева Н.М. - к.э.н., и.о.доцента кафедры бухгалтерского учета. Таджикского государственного финансово-экономического университета т. 987094988 mamadrizoeva69@mail.ru

Статья посвящена исследованию деятельности таможенных органов Республики Таджикистан в контексте обеспечения экономической безопасности государства и защиты его экономических интересов. Особый с статье акцент сделан на фискальной функции таможенных органов, выражающейся в участии в формировании доходной части республиканского бюджета и являющейся фундаментальной с точки зрения определения

экономических возможностей государства. В статье приводится анализ неотъемлемого при решении фискальной задачи механизма администрирования таможенных доходов, правовые основы которого заложены на национальном уровне.

Ключевые слова: администрирование таможенных платежей, внешнеэкономическая деятельность (ВЭД), государство, таможенные органы, таможенные платежи, республиканский бюджет, фискальная функция, экономическая безопасность.

НАҚШИ ФАЪОЛИЯТИ ФИСКАЛИИ МАҚОМОТҲОИ ГУМРУКӢ ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДӢ

Мамадризоева Н.М. - н.и.и., и.в.дотсенти кафедраи баҳисобгирии муҳосибӣ, Донишгохи давлатии молия ва иктисоди Точикистон т. 987094988 mamadrizoeva69@mail.ru

Мақолаи мазкур ба омӯзиши фаъолияти мақомоти гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи таъмини амнияти иқтисодии давлат ва ҳифзи манфиатҳои иқтисодии он бахшида шудааст. Дар мақола ба вазифаи фискалии мақомоти гумрукӣ, ки дар иштирок дар ташаккули қисмати даромади буҷети ҷумҳуриявӣ ифода ёфта, аз нуқтаи назари муайян намудани имкониятҳои иқтисодии давлат асос мебошад, диққати махсус дода шудааст. Таҳлили механизми идоракунии даромадҳои гумрукӣ оварда шудааст, ки дар ҳалли мушкилоти фискалӣ ҷудонашаванда буда, асосҳои ҳуқуқии он дар сатҳи миллӣ гузошта шудаанд.

Вожакалимаҳо: маъмурияти пардохтҳои гумрукӣ, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ (ФИХ), давлат, мақомоти гумрук, пардохтҳои гумрукӣ, буҷети ҷумҳуриявӣ, функсияи фискалӣ, амнияти иқтисодӣ.

ROLE OF FISCAL ACTIVITY OF CUSTOMS AUTHORITIES IN ENSURING ECONOMIC SECURITY

Mamadrizoeva N.M. - Ph.D., Acting Associate Professor, Department of Accounting Tajik State Financial and Economic University t. 987094988 mamadrizoeva69@mail.ru

The article is devoted to the study of the activities of the customs authorities of the Republic of Tajikistan in the context of ensuring the economic security of the state and protecting its economic interests. Particular emphasis in the article is placed on the fiscal function of customs authorities, which is expressed in participation in the formation of the revenue side of the republican budget and is fundamental from the point of view of determining the economic capabilities of the state. The article provides an analysis of the mechanism for administering customs revenues, which is integral in solving the fiscal problem, the legal foundations of which are laid at the national level.

Key words: administration of customs payments, foreign economic activity (FEA), state, customs authorities, customs payments, republican budget, fiscal function, economic security.

Таможенные органы Республики Таджикистан являются органами исполнительной власти, деятельность которых направлена на обеспечение экономической безопасности в сфере внешнеэкономической деятельности (далее - ВЭД). Участие таможенных органов в обеспечении экономической безопасности в сфере ВЭД в настоящее время обусловлено складывающейся геополитической ситуацией, возникающими политическими и экономическими проблемами как внутри государства, так и на международном уровне и, как следствие, появлением новых угроз и рисков для развития личности, общества и государства.

Обеспечение экономической безопасности в сфере ВЭД выступает основным стратегическим ориентиром таможенных органов Республики Таджикистан; повышение же её уровня - стратегической целью.

Таможенные органы, реализуя задачи в области обеспечения экономической безопасности государства, основываются на решении проблем, связанных с обеспечением нормального функционирования экономики в целом, её отраслей и отдельных хозяйственных организаций; осуществлении внешней политики; поддержании обороноспособности и охране государственной границы и др. [4,7]. Это выражается в функциях, возложенных на таможенные органы, среди которых имеют место следующие:

- контрольная - главным образом связана с осуществлением таможенного контроля и выпуска товаров при совершении участниками ВЭД таможенных операций и таможенного декларирования, а также транспортного, валютного, экспортного, радиационного, экологического и других видов контроля, возложенных на таможенные органы;
- регулятивная - призвана посредством установления таможенных тарифов, запретов, ограничений, лицензирования, квотирования стимулировать развитие национальной экономики, защищать отечественный рынок, обеспечивать привлечение иностранных инвестиций и т.д.;
- правоохранительная - направлена на обеспечение безопасности страны (защиту безопасности государства, общественного порядка, жизни и здоровья людей), охрану животных и растений, окружающей природной среды; на защиту интересов потребителей посредством с нарушениями таможенных правил преступлениями в сфере таможенного дела;
- стимулирующая - способствующей созданию условий для привлечения иностранных инвестиций, увеличения товарооборота;
- протекционистская - направлена на создание наиболее благоприятных условий для развития отечественного производства и внутреннего рынка, защиту национальной экономики от негативного воздействия иностранной конкуренции;
- фискальная - нацелена на пополнение доходной части республиканского бюджета за счет взимания таможенных платежей (таможенных пошлин, налогов и таможенных сборов), а также платежей (пени, штрафов и др.), взимание которых возложено на таможенные органы [4,11].

Анализируя функции таможенных органов в сфере обеспечения экономической безопасности государства, нельзя не отметить, что они состоят в таком воздействии на всех участников ВЭД, которое побуждает последних соблюдать требования, установленные таможенным законодательством ЕАЭС и законодательством Республики Таджикистан о таможенном регулировании. Реализуя одну из своих функций, таможенные органы могут участвовать одновременно в обеспечении нескольких видов безопасности: экономической, финансовой, экологической; продовольственной; культурной и др.

Применение целого комплекса правовых, экономических, организационных и иных мероприятий обусловлено следующими целями:

- обеспечить защиту экономических интересов государства;
- оптимизировать процессы развития и обеспечения эффективности ВЭД;
- стимулировать развитие отечественной экономики и оградить эту экономику от проникновения извне разрушающих ее деструктивных элементов [4,14].

Экономические интересы государства обеспечиваются в значительной степени эффективностью его фискальной политики. В этом процессе участвуют и таможенные

органы Республики Таджикистан, играя важную роль в пополнении доходной части республиканского бюджета за счет администрирования таможенных платежей и иных платежей, взимание которых возложено на таможенные органы. Таким образом, реализация фискальной функции является одной из важнейших задач таможенных органов и составляющих экономической безопасности в сфере ВЭД. [7,4]

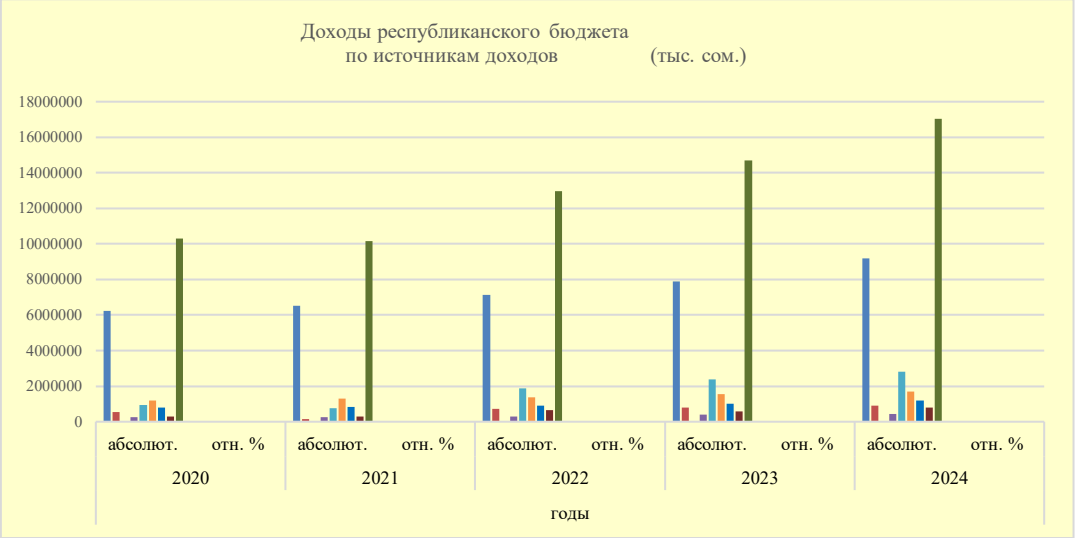
Реализация таможенными органами фискальной функции происходит посредством эффективного администрирования таможенных доходов. Данное направление деятельности представляется достаточно актуальным для всей единой централизованной системы таможенных органов во главе с РТС Республики Таджикистан. Такая деятельность служит, во-первых, стабильным источником пополнения доходов республиканского бюджета, во-вторых, инструментом активизации внешнеторговой деятельности и развития национальной экономики, в-третьих, показателем облегчения мировой торговли и индикатором интеграции национальной экономики в глобальную экономическую систему [8,3].

В таблице1. Приведены данные о доходах, поступивших в республиканский бюджет за последние пять лет.

Таблица1. - Доходы республиканского бюджета по источникам доходов (тыс. сом.)

Наименование	**годы**									
	2020		**2021**		**2022**		**2023**		**2024**	
	абслют.	отн %	абсолют	отн %	абсолют	отн %	абсолют	отн %	абсолют	отн %
налог на добавленную стоимость	6234440	55,8	6538226	59	7116721	54,8	7894915	53,6	9176500	53,8
акцизы	557792	5	156000	1,4	724000	5,5	807000	5,4	922000	5,4
налога с продаж	13308	0,1	12112	0,1	12112	0,09	45685	0,3	36800	0,2
налог за природные ресурсы	260735	2,3	262233	2,3	292477	2,2	388134	2,6	445300	2,6
налог на доход	946913	8,4	752793	6,8	1885778	14,5	2390999	16,2	2805666	16,4
иных неналоговых доходов	1196748	10,7	1302066	11,7	1358052	10,4	1558375	10,5	1690248	9,9
таможенная пошлина	781000	7	831000	7,5	910000	7	1030000	7	1177000	6,9
грантов международных финансовых организаций	300000	2,6	300000	2,7	665000	5,1	587000	3,9	792000	4,6
Итого:	**10290936**	**100**	**10154430**	**100**	**12964140**	**100**	**14702108**	**100**	**17045514**	**100**

Источник. Закон Республики Таджикистан «О государственном бюджете на 2020-2024гг.»

Приведенные данные за пять лет говорят о том, что поступление таможенных пошлин в доходную часть государственного бюджета из года в год имели тенденцию к увеличению. В процентном соотношении за последние два года если в 2023 году он составлял -3,9 то в 2024 году 4,6 процентов. По сравнению с 2020 годом данное соотношение в 2024 году увеличилось на 264процентов.

Тем не менее, формирование доходов бюджета в существенной мере за счет таможенных доходов нельзя рассматривать исключительно как положительный фактор развития экономики. В самом деле, если таможенные доходы пополняют бюджет за счет экспорта товаров с высокой добавленной стоимостью, либо импорта товаров крайне необходимых, но невозможных производить в своей стране в силу технических, либо природных условий, то их справедливо расценить в позитивном ключе. Однако если таможенные доходы формируются главным образом за счет вывоза товаров с низкой добавленной стоимостью, например, сырьевых ресурсов, либо чрезмерного импорта товаров в ущерб отечественному производителю, то такая модель финансового обеспечения представляет угрозу экономической безопасности страны [5,8].

Согласно статье 46 ТК ЕАЭС к таможенным платежам относятся: ввозная таможенная пошлина; вывозная таможенная пошлина; налог на добавленную стоимость, взимаемый при ввозе товаров на таможенную территорию ЕАЭС; акцизы, взимаемые при ввозе товаров на таможенную территорию ЕАЭС; таможенные сборы [3,12]. К таможенным платежам также относятся подлежащие уплате таможенные пошлины, налоги в отношении товаров для личного пользования, ввозимых на таможенную территорию ЕАЭС, взимаемые по единым ставкам или в виде совокупного таможенного платежа.

Однако, говоря о таможенных платежах, неверно отождествлять их с «платежами, предусмотренными таможенным законодательством». Последнее понятие является более широким и включает в себя как сами таможенные платежи, так и другие обязательные платежи, к которым относятся специальные, антидемпинговые, компенсационные и иные пошлины, применяемые в целях защиты внутреннего рынка.

Данные платежи являются доходами от внешнеторговой деятельности, взимаются по правилам, предусмотренным ТК ЕАЭС для ввозных таможенных пошлин. Тем не менее, они не признаются разновидностью таможенных платежей, обладают отличительной правовой природой и выполняют иные функции в механизме государственного регулирования ВЭД.

Характеристики таможенных платежей как составляющей таможенных доходов, которые необходимо учитывать в механизме их администрирования следующие:

- таможенные платежи являются фискальными доходами бюджета и не могут быть израсходованы на иные цели (публичное предназначение);

- таможенные платежи имеют трансграничный характер - взимаются лишь в случае перемещения товаров через таможенную границу ЕАЭС (в большинстве случаев служат условием такого перемещения);

- правом взимания таможенных платежей наделены таможенные органы (за исключением случаев перемещения товаров в международных почтовых отправ-лениях, когда администратором платежей является организация почтовой связи);

- уплата таможенных платежей обеспечивается принудительной силой государства (неуплата, нарушение сроков уплаты, уклонение от уплаты таможенных платежей влечет за собой административную или уголовную ответственность);

- таможенные платежи взимаются, если они установлены в соответствии с таможенным законодательством ЕАЭС [6,9].

Администрирование таможенных доходов - это сложный и многоэтапный процесс взаимоотношений РТС Республики Таджикистан, как главного распоря-дителя и администратора бюджетных средств, как с органами, непосредственно участвующими в бюджетном процессе, так и с участниками ВЭД. Т.Н. Трошкина предлагает следующую формулировку понятия: «администрирование таможенных доходов - это процесс обеспечения деятельности гибкого механизма на основе совокупности норм и правил, способных оперативно реагировать как на внешние, так и на внутренние изменения для стабильного поступления доходов в бюджетную систему государства» [6,12].

Администрирование таможенных доходов имеет целью обеспечение прогнозных поступлений в бюджетную систему государства в условиях оптимального сочетания методов таможенного регулирования и контроля, а также наиболее эффективное функционирование механизма для дальнейшего развития национальной экономики.

Таким образом, механизм таможенного администрирования таможенных доходов выступает в качестве не только принципиально важного метода регулирования ВЭД, но и инструмента расширения финансового обеспечения государства, а также импульса к его сбалансированному и экономически безопасному развитию. Выполняя поставленную задачу обеспечения своевременного взыскания таможенных и иных платежей и перечисления их в республиканский бюджет в виде таможенных доходов, таможенные органы вносят существенный вклад в поддержание высокого уровня экономической безопасности государства, оказывают положительный эффект на национальную экономику в целом и её потенциал.

Литература

1.Закон Республики Таджикистан «О государственном бюджете Республики Таджикистан». Душанбе, 2020-2024гг.

2.Таможенный кодекс Республики Таджикистан (в редакции Закона РТ от 3.03.2006г.№169, от 30.07.2007г.№319)

3.Таможенный кодекс Евразийского экономического союза (приложение N 1 к Договору о Таможенном кодексе Евразийского экономического союза) [Электронный ресурс]. - Режим доступа:

http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_215315/, свободный.

4.Вагин В.Д. Таможенные органы и их роль в обеспечении экономической безопасности в сфере внешнеэкономической деятельности [Текст]: учебное пособие / В.Д. Вагин. - СПб.: ИЦ Интермедия, 2019. – 120 с. - ISBN 978-5-4383-0139-4.

5.Немирова Г.И. Особенности администрирования таможенных доходов в Евразийском экономическом союзе [Текст] / Г.И. Немирова // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Экономика. – 2017. - № 4. – С. 475-486.

6.Трошкина, Т.Н. Администрирование таможенных платежей в государствах-членах ЕАЭС: вопросы правового регулирования [Текст] / Т.Н. Трошкина // Право. Журнал Высшей школы экономики. - 2017. - № 2. – С. 237-252.

7. Фахретденова Э.И. Научный журнал "GLOBUS": Экономика и юриспруденция Том 7 #2(42), 2021 С.15-25

8.Шарощенко И.В. Администрирование таможенных доходов: элементы процесса, современные инструменты стимулирования ВЭД [Текст] / И.В. Шарощенко // Российский внешнеэкономический вестник. - 2019. - № 7. - С. 90-99.

9. Тамоюли муосири таваррум ва таъсири он ба рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Қ. М. Муқимов, Р. Г. Тағоева, С. Қ. Раҳимов, С. С. Саъдулозода // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. S2.1(31). – P. 342-358. – EDN PWZBDY.

10. Гулаҳмадзода, З. А. Хусусиятҳои хоси принсипи методологии танзими андозии иқтисодиёт / З. А. Гулаҳмадзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-1(38). – P. 136-146. – EDN NOHISQ.

СИЁСАТИ САВДОИ ХОРИҶӢ ВА ТАТБИҚИ СТРАТЕГИЯИ ВОРИДОТИВАЗКУНӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТИ КУШОД: ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ

Шарипов С.Б. - Доктор PhD, дотсент, мудири кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, Нахимова 64/14

Самадов Р.Г. – ассистенти кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, Нахимова 64/14. Тел.: 905-02-95-95

Худойбердиев Ҷ.М. – унвонҷӯи кафедраи иқтисодиёти ҷаҳон, ДДМИТ. Суроға: 734067, Ҷумхурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. E-mail: jaha_1992@list.ru

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои назариявии сиёсати савдои беруна дар ҷодаи амалигардонии стратегияи воридотивазкунӣ мавриди тадқиқ қарор гирифтааст. Қайд карда мешавад, ки назария ва амалияи танзими давлатии савдои беруна муносибатҳои гуногунро дар доираи савдои озод ва амалигардонии сиёсати ҳифзкунандаи савдо бо унсурҳои протексионизм нишон медиҳад. Ҳалли танзимкунии нишондодҳои савдои беруна на танҳо хислати иқтисод, инчунин хислати сиёсиро бодарназардошти манфиатҳои мавҷудбуда ва пайдошавандаи агентҳои иқтисодӣ низ дорад. Муайян карда шудааст, ки сиёсати савдои озод танҳо дар ҳолате ба иқтисодиёт таъсири мусбат мерасонад, ки агар бозори дохили молҳои истеҳсоли ватанӣ бо молҳои хориҷӣ рақобатнок бошанд. Бо баробари ин коҳишёбии оқибатҳои манфӣ ва мусоидат намудан барои инкишофи рақобат ба вазифаи давлат мубаддал мегардад. Истифодабарии усулҳои тарифии танзими савдои беруна дар шароити муосир ва ҳамгироии кишварҳои зиёд дар доираи ТУС ба таври мустақилона наметавонад истеҳсолкунандагони дохилиро аз таъсири рақибони хориҷӣ эмин нигоҳ дорад. Бинобар ҳамин барои амалигардонии сиёсати савдои беруна дар шароити муосир ба усулҳои ғайритарифӣ мансуб дониста мешавад. Яъне дар тадбиқи сиёсати савдои беруна ва ҳавасманд намудани истеҳсолоти ивазкунандаи воридот ҳамзистии усулҳои тарифӣ ва ғайритарифии танзими савдои беруна метавонанд натиҷаҳои назаррасро таъмин намоянд.

Дар ин самт истифодабарии квотакунонии воридот барои коҳиш додани ҳаҷми воридоти барзиёд ва ҳавасмандгардонии афзоиши истеҳсолоти дохилӣ самараи мусбат дода метавонад.

Вожаҳои калидӣ: сиёсати савдои беруна, ташкилоти умумиҷаҳонии савдо (ТУС), тавозуни амалиётҳои ҷорӣ, содирот, воридот, стратегияи воридотивазкунӣ, истеҳсолоти дохилӣ.

ВНЕШНЕТОРГОВАЯ ПОЛИТИКА И РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ В ОТКРЫТОЙ ЭКОНОМИКЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Шарипов С.Б. - Доктор PhD, доцент, заведующий кафедрой мировой экономики Таджикский государственный финансово-экономический университет, 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Нахимова 64/14

Самадов Р.Г. - ассистент кафедры финансов Таджикский государственный финансово-экономический университет, 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, Нахимова 64/14. Телефон: 905-02-95-95

Худойбердиев Дж.М. - соискатель кафедры мировой экономики, ТГФЭУ. Адрес: 734067, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/14, Республика Таджикистан, E-mail: jaha_1992@list.ru

В данной статье рассматриваются теоретические вопросы внешней торговой политики в области реализации стратегии импортозамещения. Отмечается, что теория и практика государственного регулирования внешней торговли указывают на многообразие подходов в рамках свободной торговли и реализации политики защиты торговли с элементами протекционизма. Решение по регулированию внешнеторговых показателей имеет не только экономический характер, но и политический характер с учетом существующих и возникающих интересов экономических агентов. Установлено, что политика свободной торговли оказывает положительное влияние на экономику только в том случае, если внутренний рынок товаров отечественного производства конкурирует с иностранными товарами. При этом уменьшение негативных последствий и содействие развитию конкуренции становится обязанностью государства. Применение тарифных методов регулирования внешней торговли в современных условиях и интеграция многих стран в рамках ВОЗ не могут самостоятельно обезопасить отечественных производителей от влияния иностранных конкурентов. По этой причине реализация внешней торговой политики в современных условиях относится к нетарифным методам. Иными словами, при проведении внешней торговой политики и стимулировании импортозамещающего производства сосуществование тарифных и нетарифных методов регулирования внешней торговли может обеспечить значительные результаты. В этом направлении использование импортных квот для уменьшения объема избыточного импорта и стимулирования роста внутреннего производства может иметь положительный эффект.

Ключевые слова: внешнеторговая политика, Всемирная торговая организация (ВОЗ), баланс текущих операций, экспорт, импорт, стратегия импортозамещения, внутреннее производство.

FOREIGN TRADE POLICY AND IMPLEMENTATION OF THE IMPORT SUBSTITUTION STRATEGY IN AN OPEN ECONOMY: THEORETICAL ASPECTS

Sharipov S.B. - PhD, Associate Professor, Head of the Department of World Economy Tajik State University of Finance and Economics, 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov 64/14

Samadov R.G. - Assistant of the Department of Finance Tajik State University of Finance and Economics, 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov 64/14. Phone: 905-02-95-95

Khudoyberdiev J.M. - applicant of the Department of World economy, TSUFE. Address: Dushanbe, Nakhimov street, 64/14, Republic of Tajikistan. Email: jaha_1992@list.ru

This article discusses the theoretical issues of foreign trade policy in the field of implementation of the import substitution strategy. It is noted that the theory and practice of state regulation of foreign trade indicate a variety of approaches within the framework of free trade and the implementation of trade protection policies with elements of protectionism. The decision to regulate foreign trade indicators is not only economic in nature, but also political in nature, taking into account the existing and emerging interests of economic agents. It has been established that the policy of free trade has a positive impact on the economy only if the domestic market of domestically produced goods competes with foreign goods. At the same time, reducing negative consequences and promoting competition becomes the responsibility of the state. The application of tariff methods of regulating foreign trade in modern conditions and the integration of many countries within the framework of WHO cannot independently protect domestic producers from the influence of foreign competitors. For this reason, the implementation of foreign trade policy in modern conditions refers to non-tariff methods. In other words, when conducting foreign trade policy and stimulating import-substituting production, the coexistence of tariff and non-tariff methods of regulating foreign trade can provide significant results. In this regard, the use of import quotas to reduce the volume of excess imports and stimulate the growth of domestic production can have a positive effect.

Keywords: foreign trade policy, World Trade Organization (WHO), current account balance, export, import, import substitution strategy, domestic production.

Ташаккулёбии сиёсати иқтисодӣ дар кишварҳои пасошӯравӣ, аз он ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи ибтидоӣ бештар аз рӯи принсипи рӯйбардор намудани институтҳо амалӣ карда мешуд. Дар асоси чунин институтҳо принсипҳои савдои озод хобида буданд, ки барои табуддулоти иқтисодӣ аз низоми маъмурӣ-фармондеҳӣ ва бозорӣ мусоидат карданд.

Истифодабарии принсипҳои номбурда дар савдои беруна дар амал ҳамчун омили зарурӣ барои як қатор иқтисодиётҳо баромад мекунад, ки ба вазъияти бозор таъсири маҳдуд расонида, ҳамзамон зери таъсири ҷараёнҳои ҷаҳонишавии иқтисодиёт қарор дорад. Дар натиҷа дар кишварҳо пасошӯравӣ механизмҳои нисбатан устувори бозорӣ пойдор гардиданд, ки пеш аз ҳама аз тамоюл ва вазъияти бозори ҷаҳонӣ вобастагӣ доранд. Боиси таъкид аст, ки барои иқтисодиёти нисбатан калон масъалаи озодшавии савдои беруна бо баланшавии рақобатпазирии корхонаҳои миллӣ ва инкишофи истеҳсолоти худӣ вобастагӣ дорад. Дар чунин ҳолат интихоби сиёсати савдои беруна на танҳо манфиатҳои истеъмолкунандагон, инчунин манфиатҳои истеҳсолкунандагонро дар ҷодаи дастрасии бозори беруна, ҷалби технология ва инвеститсияҳо ба инобат мегирад.

Назария ва амалияи танзими давлатии савдои беруна муносибатҳои гуногунро дар доираи савдои озод ва амалигардонии сиёсати ҳифзкунандаи савдо бо унсурҳои протексионизм нишон медиҳад. Ҳалли танзимкунии нишондодҳои савдои беруна на танҳо

хислати иқтисод, инчунин хислати сиёсиро бодарназардошти манфиатҳои мавҷудбуда ва пайдошавандаи агентҳои иқтисодӣ низ дорад.

Танқиди сиёсати савдои берунаи давлат ибтидои худро аз асари А. Смит “Тадқиқот оиди табиат ва сабабҳои боигарии халқҳо” (соли 1976) [15] мегирад. Интихоби сиёсати савдои беруна мавриди баҳси на танҳо иқтисодчиён, инчунин сиёсатмадорон, файласуфон ва сотсиологон мегардад, зеро чунин сиёсат қисми таркибии сиёсати умумидавлатӣ баромад карда, дастрасгардии мақсадҳои заруриро дар назар дорад. Дар ин ҷода беҳтаргардонии вазъи некуаҳволии шаҳрвандон дар мадди аввал қарор дода мешавад. Баҳсҳои зиёд оид ба сиёсати савдои беруна асосан ду ҷиҳатро фарогир мебошад: 1) асосноккунии афзалият ва хароҷот аз сиёсати савдои озод; 2) зарурати муайян намудани самтҳои сиёсати савдои беруна аз тарафи давлат бо дарназардошти меъёрҳо ва қоидаҳои байналмилалӣ.

Дар “Стратегияи Иттиҳоди Аврупо 2020”, ки аз тарафи комиссияи Арупо дар соҳаи сиёсати беруна таҳия гардидааст, чунин омадааст: “Оид ба мусоидат намудани савдои озод ба тараққиёт, баландшавии сатҳи зиндагонӣ ва афзоиши мутасили даромадҳои аслӣ бисёр мисолҳо овардан мумкин аст. Лекин таҳлилҳо собит менамоянд, ки савдои озод ба пайдоиши ғолибон ва мағлубшудагон низ оварда мерасонад. Савдои озод на танҳо тараққиётро таъмин мекунад, инчунин ин ҷараён метавонад ба пайдоиши нобаробарӣ оварда расонад. Ба замми ин савдои озод ба соҳаи коркард дар ҳолати дучор шудан ба ҳодисаҳои демпингӣ ва тағйироти қурби асъор таъсири манфӣ расониданаш мумкин аст. Дар ин ҷода қайд намудан ба маврид аст, ки низоми савдо барои амалияи савдои ноадолатона воситаҳои ҳимояро пешбинӣ менамояд. Новобаста ба ин дар ҳолати пойдор гардидани нархгузории нодуруст, низомҳои иқтисодӣ дар асоси нархҳои бозорӣ амал намекунанд, муайян намудани ҳудудҳои маблағгузории давлатӣ ва демпинг мушкил мегардад [16].

Сабабҳои классикии савдои озод бо афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир барои пешниҳод дар бозорҳои беруна алоқаманд буда, дар навбати худ а афзоиши ҷойҳои корӣ ва даромадҳои корхонаҳои истеҳолӣ муосидат мекунад. Бо баробари ин савдои озод ба истеъмолкунандагон ва истеҳсолкунандагони миллӣ дастрасии номгӯи зиёди молҳо ва захираҳои камёфтро бо нархҳои нисбат пасттар таъмин менамояд. Дар натиҷаи беҳтаргардии имконият барои иштирок дар бозорҳои беруна ҷараёни таъминоти нав ва имкониятҳои истеҳсоли молҳои рақобатпазир барои қонеъгардонии талабот дар бозорҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ташаккул меёбанд, ки барои афзоиши истеҳсоли арзиши иловашуда, зиёдгардии даромадҳои корхонаҳо, рушди иқтисодиёти миллӣ мусоидат менамоянд.

Озодии савдои беруна шароити зарурӣ ва ҳамзамон нопурраи таъминоти рушди иқтисодӣ мебошад. Шарти асосии дастрасшавии самараи мусбат аз савдои беруна пеш аз ҳама рақобатпазирии молҳои ватанӣ баромад мекунад. Агар молҳои истеҳсолшуда рақобатпазир набошанд, он гоҳ чунин молҳо на танҳо дар бозори беруна, ҳатто дар бозори дохилӣ низ харидори зарурии худро дарёфт карда наметавонад.

Бинобар ҳамин, сиёсати савдои озод танҳо дар ҳолате ба иқтисодиёт таъсири мусбат мерасонад, ки агар бозори дохили молҳои истеҳсоли ватанӣ бо молҳои хориҷӣ рақобатнок бошанд. Бо баробари ин коҳишёбии оқибатҳои манфӣ ва мусоидат намудан барои инкишофи рақобат ба вазифаи давлат мубаддал мегардад.

Натиҷаҳои таъсиррасонии омилҳои гуногун ба рушди иқтисодӣ ва ҳосилнокии меҳнат нишон медиҳад, ки барои кишварҳои рӯ ба тараққӣ бинобар мавҷудияти қафомонии муайян ва маҳдудият дар пешрафти технологӣ, ҳудудҳои муайяни воридотиро доро буда, дар чунин ҳолат савдои озод самараи назаррасӣ иқтисодиро фароҳам меоварад [11] (ҷадвали 1.).

Ҷадвали 1. - Тадқиқи таъсиррасонии савдои озод ба рушди иқтисодӣ

Тадқиқи таъсиррасонии савдои озод ба рушди иқтисодӣ Муаллифони тадқиқот	*Давраи тадқиқот*	*Нишондод*	*Ҳаҷми мушоҳидаҳо*	*Натиҷа*
Регрессияҳо оид ба маълумоти кишварҳо				
Greenaway, Morgan, and Wright (2002)	1975-1993	Нишондодҳои гуногуни дихотомия	69 кишварҳои рӯ ба тараққӣ	Суръати рушд тақрибан 2,7%
Salinas and Aksoy (2006)	1970-2004	Лаҳзаҳои гуногуни Бонки умумиҷаҳонӣ	39 кишварҳои рӯ ба тараққӣ	Суръати рушд тақрибан 1,2%
Wacziarg and Welch (2008)	1950-1998	Нишондоди азнавшудаи Sachs-Warner	133 кишварҳои рӯ ба тараққӣ	Суръати рушд тақрибан 1,4%
Falvey, Foster, and Greenaway (2012)	1970-2003	Нишондоди Wacziarg-Welch	39 кишварҳои рӯ ба тараққӣ	Суръати рушд тақрибан 1,8%
Falvey, Foster-McGregor, and Khalid (2013)	1970-2005	Нишондоди Wacziarg-Welch	50 кишварҳои рӯ ба тараққӣ	Суръати рушд тақрибан 1,7%
Estevadeordal and Taylor (2013)	1975-2004	Тарифи миёнаи воридотӣ (агрегиронӣ, ғайриагрегиронӣ)	44 кишварҳои рӯ ба тараққӣ	Суръати рушд тақрибан 1,0%, афзоиши даромад 15-20% баъд аз 20 сол
Feyrer and Irwin (2019)	1950-2015	Нишондоди азнавшудаи Нишондоди Wacziarg-Welch, нишондоди ҳисоби амалиётҳои ҷорӣ ва дигарҳо	125 кишварҳои рӯ ба тараққӣ	Афзоиши даромадҳои ба 10-20% баъди 5-10 сол.
Усули назорати синтетикӣ дар чорчӯбаи модели сабабӣ-оқибатии Рубин				
Billmeier and Nannicini (2013)	1963-2005	Нишондоди Wacziarg-Welch	30 кишварҳои рӯ ба тараққӣ	Самараи мусбат вале муваққатӣ аз таъсири савдои озод ба рушди иқтисодӣ
Billmeier and Nannicini (2011)	1993-2005	Нишондоди Wacziarg-Welch	5 кишвари бо иқтисодиёти гузариш буда	Самараи мусбат вале муваққатӣ аз таъсири савдои озод ба рушди иқтисодӣ
Тадқиқотҳои Эмпирикӣ ва миқдорӣ				
Connally and Yi (2015)	1962-1989	Тарифҳо ва маҳдудиятҳои миқдорӣ	Кореяи Ҷанубӣ	17% афзоиши ҳосилнокии меҳнати кормандон аз сабаби паст намудани

				тарифҳо

Сарчашма: *Irwin, D. A. Does Trade Reform Promote Economic Growth? A Review of Recent Evidence [Захираи электронӣ] / D. A. Irwin // NBER Working Paper :. – 2019. – Реҷаи дастрасӣ:* https://www.nber.org/papers/w25927.pdf.

Озодии савдои беруна барои баландшавии суръати рушди иқтисодӣ тақрибан ба 1-2,7% мусоидат карда, бо баробари ин ҷоиз ба қайд аст, ки чунин рушд танҳо дар дурнамои миёнамӯҳлат ва дарозмуддат таъмин карда мешавад. Бо баробари ин кишварҳо аз рӯи миқёси ислоҳотҳои худ ва шароитҳо фарқият доштанд, ки дар марҳилаи муайян амалӣ карда мешуданд.

Озодшавии савдои беруна дар нимаи дуюми асри XX фаъолона амалӣ карда шуда, қисми таркибии ҷаҳонишавӣ гардид. Дар ин марҳила савдои озод барои офаридани арзишҳои иловагӣ ва ҷоришавии тарафайнии сармоя мусоидат намуд, ки кишварҳоро бо ҳам алоқаманд ва вобаста гардонид. Ин ҷараён дар ҳолати азоишёбии ширкатҳои фаромиллӣ ба миён омада, силсилаҳои истеҳсолиро дар тамоми гӯшаи ҷаҳон мутаҳид намуд [9].

Ҷоиз ба гуфтанист, ки афзоиши савдои байналмилалӣ ба зарурати ҳамгироии зич бо бозорҳои нав барои васеъшавии фаъолияти иқтисодӣ мусоидат менамояд, ки дар натиҷаи он ҳамкориҳои иқтисодӣ васеъ ба роҳ монда мешаванд. Бо баробари зарурат ва омоддагии субъектони хоҷагидорӣ вусъатёбии ҳамгироӣ то марҳилаи иттиҳоди гумрукӣ, бозори ягона ва ё иттиҳоди иқтисодии комил бо фазои ягонаи макроиқтисодӣ ва асъори умумӣ ба назар расиданаш мумкин аст.

Назария ва амалияи савдои берунаи озод дар доираи вусъатёбии ҳамгироии иқтисодӣ як қатор унсурҳои фарқкунандаро дорад, аз он ҷумла омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ ва ғайраҳо. Чунин фарқият пеш аз ҳама аз фарқгузории низомҳои иқтисодӣ ба миён меояд. Мавҷудияти чунин омилҳо барои таъсисдиҳии монеъаҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ мусоидат менамояд, ки ба савдои озод маҳдудият эҷод менамоянд. Мавҷудияти савдои берунаи озод ба дастгирии истеҳсолкунандагони ватанӣ диққати махсус зоҳир менамояд, зеро дар шароити васеъ паҳн гаштани озодии савдои беруна ҳодисаҳои рақобати ноадолатона ба назар мерасад. Бинобар ҳамин ҳамгироии кишварҳо ба низоми алоқаҳои хоҷагиҳои ҷаҳонӣ бо дарназардошти бартараф намудани монеъаҳо, ишғол намудани мавқеъи мувофиқ дар бозори ҷаҳонӣ ва дастгирии истеҳсолкунандагони ватантӣ аз таъсироти рақобати ноадолатонаи беруна амалӣ гаштанаш зарур ва ҳатмӣ ба ҳисоб меравад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилии чунин ҳамгироиро дар маълумоти шомилшавии кишвар ба ТУС (ташкилоти умумиҷаҳонии савдо) баҳо додан мумкин аст (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Мӯҳлат ва нишондодҳои ӯҳдадориҳои низомии ҳамроҳшавии як қатор кишварҳои хориҷӣ ба ТУС баъд аз соли 1995

Мамлакат	Соли ҳамроҳшавӣ	Давомнокии ҳамроҳшавӣ	Ҳаҷми маърӯза (саҳифа)	Шумораи ӯҳдадориҳо дар маърӯза
Қирғизистон	1998	камтар аз 3 сол	62	29
Гурҷистон	2000	4 сол	57	29
Молдавия	2001	7,5 сол	83	28
Хитой	2001	15,5 сол	183	82
Арманистон	2003	зиёда аз 8 сол	80	39
Арабистони Саудӣ	2005	12 сол	135	59

Ветнам	2007	12,5 сол	198	70
Украина	2008	14,5 сол	237	64
Россия	2012	зиёда аз 19 сол	771	164
Тоҷикистон	2013	тақрибан 12 сол	135	40
Казоқистон	2015	тақрибан 20 сол	447	118
Афғонистон	2016	12,5 сол	138	37

Сарчашма: *Багдасарян К. М. Пахомов А.А. Проблемы участия государств ЕАЭС в деятельности ВТО // Экономическое развитие России. – 2016.– Т. 23, № 11. – С. 31-37.*

Аз ҷадвали мазкур мушоҳида кардан мумкин аст, ки ба ғайр аз кишварҳои Қирғизистон ва Гурҷистон, дар дигар кишварҳо ҷараёни ҳамроҳшавӣ ба ТУС зиёда аз 7 солро дар бар гирифтааст. Яъне барои ҳамроҳшавии ин кишварҳо ба ТУС муддати тӯлонӣ барои омодагӣ сарф шудааст.

Савдои байналмилалӣ яке аз фишангҳои зарурии тақсимоти некуаҳволӣ дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад, зеро он ҷараёни ҳаракати молҳо, хизматҳо ва технологияҳоро муайян менамояд, ки аз онҳо афзоиши некуаҳволии миллӣ вобастагӣ дорад. Вобаста ба ин ҳар як мамлакат кӯшиш мекунад, ки мавқеъи худро дар бозорҳои ҷаҳонӣ барои мубодилаи самараноки молҳо ва хизматҳо мустаҳкам намуда, ба технологияҳои муосир дастрасӣ пайдо намояд. Дар ин самт фурӯши маҳсулоти истеҳсолкунандагони дохилӣ бо шароитҳои беҳтарин дар савдои беруна ба афзалиятҳои танзими давлатии савдои беруна шомил мешаванд [4; 5]. Бо баробари ин ҳама иштирокчиёни савдои байналмилалӣ аз нуқтаи назари иқтисодӣ ва бехатарии миллӣ, бахшҳои осебпазири иқтисодиёти худро ба воситаи ҷорӣ намудани маҳдудиятҳо ҳифз менамояд.

Мақсади асосии савдои беруна ин тараққиёти мутасил ва мусбати иқтисодиёти миллӣ мебошад, ки ба воситаи ба роҳ мондани алоқаҳои савдоӣ-иқтисодӣ бо дигар кишварҳо таъмин карда мешавад. Бо баробари ин савдои озод худ ба худ ба таъмини суръати баланди рушди иқтисодӣ мусоидат наменамояд. Аксар кишварҳои пасошӯравӣ дар натиҷаи гузариш аз низоми хоҷагидории маъмурӣ-фармондеҳӣ ба низоми иқтисоди бозорӣ, имконияти савдои озодро аз рӯи қоидаҳои умумии ТУС пайдо карданд, вале амараи мусбати иқтисодиро дар афзоиши некуаҳволии аҳолиро инчунин рушди иқтисодии самранокро ба пуррагӣ дастрас карда натавонистанд. Зеро шароитҳои гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ бо бӯҳрони трансформатсионӣ ҳамрадиф буд ва рақобатпазирии молҳои дар дохили кишвар истеҳсол мешуда дар бозори беруна дар сатҳи паст қарор дошт. Дар натиҷа тавозуни савдои беруна доимо бо нишондоди манфӣ арзёбӣ мегардад. Новобаста ба ин дар кишварҳои пасошӯравӣ сиёсати савдои озод барои зиёд намудани ҳамкорони байналмилалӣ ва то андозае ба таъмини рушди иқтисодӣ мусоидат намуд.

Масъалаи баратафсозии маҳдудиятҳо барои савдои байналмилалӣ ва таъсири онҳо ба нишондиҳандаҳои иқтисодӣ яке аз мушкилотҳои марказӣ барои тадқиқоти иқтисодиёти байналмилалӣ дар тӯли даҳсолаҳои охир гаштааст. Дар таҳлилҳо бештар механизми таъсири сиёсати савдои беруна ба нишондиҳандаҳои иқтисодӣ дар сатҳи корхона, соҳаҳо ва иқтисодиёти миллӣ фаро гирифта мешаванд. Дар корҳои илмӣ бештар оид ба таъсири сиёсати савдои озод ба нишондиҳандаҳои ММД, ҳачми гардиши савдои беруна, истеҳсоли маҳсулот дар соҳаҳо, ҷараёни инвеститсиякунӣ, тадбиқи навовариҳо дар истеҳсолот, ҳосилнокӣ, фоиданокии корхонаҳо, вазъи содирот ва воридот, сатҳи нархҳо дар дохили

кишвар ба назар мерасад [1; 7; 8; 10; 12; 13; 14]. Одатан оид ба зарурати сиёсати савдои озод ва маҳдудиятҳои имконпазири он мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд.

Назарияҳои классикии савдои байналмилалӣ бештар аз ҳисоби маълумотҳои дастрас, оқибатҳои савдои озодро дар сатҳи соҳаҳо мушоҳида менамояд. Масалан, модели таъминоти нисбӣ бо омилҳои истеҳсолоти Хекшер-Олин баландшавии самаранокиро ҳангоми савдои озод аз ҳисоби азнавтақсимкунии захираҳои байни соҳаҳо нишон медиҳад. Ҳангоми гузариш ба иқтисодиёти кушод нархҳои молҳои савдошаванда ба нархҳои ҷаҳонӣ баробар мешаванд. Дар натиҷаи тағйирёбии нархҳои дохилӣ, истеҳсоли молҳои нисбатан арзоншуда диққатҷалбкунандагии худро гум мекунад ва ин гуна молҳо ворид карда шуда, молҳое, ки нархи онҳо баланд шудаанд бештар ба содирот нигаронида мешаванд. Дар натиҷа ин ҷараён ба афзоиши истеъмоли молҳои воридотӣ дар кишвар оварда мерасонад, зеро нархи молҳои воридотӣ нисбатан паст мебошанд. Бинобар ҳамин ҳангоми тадбиқи сиёсати савдои озод ба таносуби истеҳсолоти дохилӣ барои содирот ва истеъмолоти дохилӣ аҳамияти бештар зоҳир намудан лозим аст. Махсусан чунин чораҳо барои иқтисодиёти кушоди хурд хос аст. Дар чунин низоми иқтисодӣ бартараф намудани монеъаҳо ба молҳои савдошаванда ба пастшавии нархи молҳои воридотӣ ва коҳишёбии захираҳо барои барқарор намудани тавозуни савдо оварда мерасонад. Таъминоти фоидаи зиёдатӣ аз амалиётҳои содиротӣ рақобатро барои дастрасии захираҳо пурзӯр мегардонад. Пурра бартараф намудани маҳдудиятҳои барои воридот метавонад ба пастшавии некуаҳволӣ оварда расонад, зеро дар ин ҳолат коҳишёбии истеҳсолот, зиёдшавии шумораи бекорон ва коҳишёбии сатҳи музди меҳнат ба миён омада, бозори дохилӣ бо молҳои воридотӣ пур карда мешавад. Бинобар ҳамин дар ҳолати аъзогӣ дар ТУС низ ба кишварҳои аъзо имконият дода мешавад, ки ба гурӯҳи муайяни молҳо барои воридот дар муддати муайян маҳдудиятҳо истифода шаванд

Таҷрибаи аксарияти кишварҳои ҷаҳон нишон медиҳад, ки ба афзалиятҳои савдои озод нигоҳ накарда, дар ин мамлакатҳо сиёсати ҳавасмандгардонӣ ва дастгирии истеҳсолкунандагони дохилӣ амалӣ карда мешавад. Бо ибораи дигар стратегияи воридотивазкунӣ бо дарназардошти унсурҳои протексионизм амалӣ карда мешавад, ки истифодабарии васеъи танзими тарифӣ ва ғайритарифиро дар бар мегирад.

Маълум аст, ки чораҳои тарифӣ ба нархи молҳо таъсири мустақим расонида, дар ҳаҷми содирот ва воридот ифодаи худро меёбанд. Танзими ғайритарифӣ бошад, ба ҳаҷми савдои беруна ба таври ғайримустақим таъсир расонида бештар барои ҳавасмандгардонии содирот ва маҳдуд намудани воридот истифода мешаванд. Ҳамзамон ин усулҳои танзими савдои беруна ҳамчун сарчашмаи даромади давлатӣ баромад мекунад.

Самти амалигардонии сиёсати савдои беруна пеш аз ҳама дар дастгирӣ намудани истеҳсолоти дохилӣ равона карда шавад. Дар шароити тавозуни манфии амалиётҳои ҷорӣ сиёсати савдои беруна барои густариш додани истеҳсолоти ивазкунандаи воридот нигаронида шуда, дар чунин ҳолат зарурати маҳдудкунии ҳаҷми воридот ва ҳавасмандгардонии ҳаҷми содирот амалӣ карда шавад. Дар ин ҷода истифодабарии механизмҳои тарифӣ ва ғайритарифӣ истифода шуданаш мумкин аст. Оид ба танзими тарифии савдои беруна ҷоиз ба қайд аст, ки ин механизм ҳамчун фишанги самараноки тараққиёти соҳаҳои иқтисодиёт махсусан дар шароити иқтисодиёти кушоди хурд самаранокии зарурӣ надорад [6. С.210]. Дар ҳақиқат, танҳо бо истифода аз механизмҳои танзими тарифӣ таъмини коҳишёбии ҳаҷми воридот ва инкишофи истеҳсолоти дохилиро таъмин намудан имконнопазир аст. Бо мақсади ба эътидол овардани вазъияти манфии тавозуни амалиётҳои ҷорӣ таҷдиди соҳаҳои истеҳсолоти дохилӣ, таъмин намудан бо воситаҳои гардон, таъсис додани шароитҳо барои инкишофи рақобатнокӣ, инфрасохтори

бозорӣ ва ғайраҳо аз амалҳои зарурӣ арзёбӣ карда мешавад. Дар ин ҷода олим-иқтисодчии рус Исаченко Т.М. дар китоби худ “Сиёсати савдои Иттиҳоди Аврупо” дуруст қайд менамояд, ки “кишварҳое, ки барои ҳифзи соҳаҳои иқтисодиёти худ ба маҳдудкунии воридот такя карда буданд, нисбат ба дигар кишварҳои сатҳи тараққиёташон наздики сиёсати савдои озодро тадбиқ мекарда бо суръати сустар тараққи карданд. Ҳамзамон дар шароити коҳишёбии ҳаҷми истеҳсолот дар ин кишварҳо чораҳои ҳимоякунанда амалӣ карда мешаванд”75F [2. С.19].

Тадқиқотҳои назариявӣ собит менамоянд, ки истифодабарии усулҳои тарифии танзими савдои беруна дар шароити муосир ва ҳамгироии кишварҳои зиёд дар доираи ТУС ба таври мустақилона наметавонад истеҳсолкунандагони дохилиро аз таъсири рақибони хориҷӣ эмин нигоҳ дорад. Бинобар ҳамин барои амалигардонии сиёсати савдои беруна дар шароити муосир ба усулҳои ғайритарифӣ мансуб дониста мешавад. Яъне дар тадбиқи сиёсати савдои беруна ва ҳавасманд намудани истеҳсолоти ивазкунандаи воридот ҳамзистии усулҳои тарифӣ ва ғайритарифии танзими савдои беруна метавонанд натиҷаҳои назаррасро таъмин намоянд. Дар ин самт истифодабарии квотакунонии воридот барои коҳиш додани ҳаҷми воридоти барзиёд ва ҳавасмандгардонии афзоиши истеҳсолоти дохилӣ самараи мусбат дода метавонад. Яъне барои танзими самараноки савдои беруна ва амалигардонии стратегияи воридотивазкунӣ имкониятҳои истеҳсолоти дохолӣ муайян карда шуда, ҳамасола ҳаҷми квота барои молҳои воридоти дақиқ карда шавад. Боиси қайд аст, ки мавҷудияти молҳои воридоти дар бозори дохилӣ истеҳсолкунандагони дохилиро барои баланд намудани рақобатпазирӣ такон медиҳад. Доир ба чунин вазхият Ҷон Итуэлл хулосаи нисбатан дуруст мекунад, ки мутобиқи он “агар ҳангоми васеъшавии талаботи дохилӣ қисми он ба хориҷи кишвар ба воситаи чораҳои протексионистӣ роҳ дода нашавад, дар чунин ҳолат пасандозҳои дохилӣ ва пардохтҳои андозӣ барои молиягузории инвеститсияҳои дохилӣ равона карда мешаванд. Ҳамзамон фоиданокии истеҳсолоти аз рақобати хориҷӣ ҳимоя шуда афзоиш ёфта, барои инвеститсияҳои минбаъда равона мешаванд ва дар натиҷа рушди иқтисодӣ хислати устуворро пайдо менамояд” [2; С.431].

Ҳамин тавр дар шароити муосири тараққиёти иқтисодӣ сиёсати савдои беруна бо дарназардошти вазъияти кишварҳо амалӣ карда шавад. Дар шароити барзиёдии воридот нисбат ба содирот ва вобастагии воридотӣ афзалият ба сиёсати ҳимоякунандаи савдои беруна зоҳир карда мешавад, ки барои инкишофи соҳаҳои муайяни иқтисодиёти миллӣ мусоидат менамоянд ва қобилияти иҷро намудани нақши калидиро дар тадбиқи стратегияи воридотивазкунанда доранд. Дар амал тадбиқ намудани чунин сиёсат, иқтисодиёти миллӣ бо хароҷоти муайян дучор мешаванд, ки бо коҳишёбии рақобатпазирии корхонаҳои миллӣ алоқаманд мебошад. Лекин дар дурнамои миёнамӯҳлат ва дарозмуддат чунин хароҷот аз ҳисоби инкишофи истеҳсолоти дохилӣ рӯйпӯш карда шуда, барои иштироки самараноки мамлакат дар тақсимоти байналхалқии меҳнат мусоидат менамояд.

Адабиёт

1. Багдасарян К. М. Пахомов А.А. Проблемы участия государств ЕАЭС в деятельности ВТО // Экономическое развитие России. – 2016.– Т. 23, № 11. – С. 31-37.

2. Джон Итуэлл Импортозамещающий и экспортоориентированный экономический рост. // Экономическая теория. Под ред. Дж. Итуелла, М. Милгейта, П. Ньюмена. – М. Инфра-М, 2004. – XII, 931с. – (New Palgrave). С. 431.

3. Исаченко Т.М. Торговая политика Европейского союза. М.: Издательский дои ГУВШЭ, 2010. 684с.

4. Кадочников, П. А. Открытость российской экономики как источник экономического роста / П. А. Кадочников, А. Ю. Кнобель, С. Г. Синельников-Мурылев // Вопросы экономики. – 2016. – № 12. – С. 26-42.53,

5. Кадочников, П. А. Протекционизм и либерализация внешней торговли в России и ведущих странах мира / П. А. Кадочников // Российский внешнеэкономический вестник. – 2015. – № 3. – С. 3-13.

6. Саидмуродов Л.Х. Экономическая теория открытого хозяйства и проблемы современного Таджикистана. Душанбе: Изд-во «Ирфон», 2005. 386 с.

7. Antras, P. Multinational firms and the structure of international trade / P.Antràs, S. R. Yeaple // Handbook of international economics. – 2014. – Vol. 4. – P. 55-130.

8. De Loecker, J. Firm performance in a global market / J. De Loecker, P. K. Goldberg // Annual Review of Economics. – 2014. – Vol. 6, № 1. – P. 201-227.

9. Global Value Chains and Development. Investment and value added trade in the global economy [Захираи электронӣ] // United Nations Publication. – 2013. – Реҷаи дастрасӣ: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/diae2013d1_en.pdf.

10. Harrison, A. Recent perspectives on trade and inequality / A. Harrison, J. McLaren, M. McMillan // Annual Review of Economics. – 2011. – Vol. 3, № 1. – P. 261-289.

11. Irwin, D. A. Does Trade Reform Promote Economic Growth? A Review of Recent Evidence [Захираи электронӣ] / D. A. Irwin // NBER Working Paper:. – 2019. – Реҷаи дастрасӣ: https://www.nber.org/papers/w25927.pdf.

12. Melitz, M. J. Heterogeneous firms and trade / M. J. Melitz, S. J. Redding //Handbook of international economics. – 2014. – Vol. 4. – P. 1-54.

13. Rodríguez-Clare, C. A. Trade Theory with Numbers : Quantifying the Consequences of Globalization / C.A. Rodríguez-Clare // Handbook of International Economics. – Elsevier, 2014. – P. 197-261.

14. Shu, P. The impact of trade liberalization on firm productivity and innovation / P. Shu, C. Steinwender // Innovation Policy and the Economy. – 2019. – Vol. 19, № 1. – P. 39-68.

15. Smith, A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations /A. Smith. – University of Chicago Press; UK ed. Edition, 1977. – 1152 p.

16. Trade, Growth and World Affairs Trade Policy as a core component of the EU's 2020 Strategy [захираи электронӣ] // EUROPEAN COMMISSION: –2010. – Реҷаи дастарӣ: http://aei.pitt.edu/38021/1/COM_(2010)_612.pdf. 309

ХУСУСИЯТИ МУРОФИАВИИ БАРРАСИИ ПАРВАНДАҲО ОИД БА СИТОНИДАНИ ПАРДОХТҲОИ ГУМРУКӢ БА ТАРИҚИ МУРОФИАИ ИҚТИСОДӢ

Табаров Н.А. - номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсенти кафедраи ҳуқуқи иқтисодӣ, молиявӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (ш. Душанбе)

Дар мақола хусусияти мурофиавии баррасии парвандаҳо оид ба ситонидани пардохтҳои гумрукӣ ба тариқи мурофиаи иқтисодӣ баррасӣ карда мешавад. Қайд карда шудааст, ки мувофиқи қисми 1 моддаи 45 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон додани андоз ва пардохтҳо, ки қонун муайян кардааст, вазифаи ҳар кас мебошад. Дар таҳти пардохтҳо ҳамчунин пардохтҳои гумрукӣ низ фаҳмида мешавад. Дар ҳолате, ки агар шахсони ҳуқуқӣ ва воқеие, ки бо фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ машғуланд, аз ихтиёран пардохт намудани пардохтҳои пардохтҳои гумрукӣ саркашӣ менамоянд, мақомоти гумрук,

ки тибқи қонун ваколати назоратро доро мебошанд, метавонанд ба суди иқтисодӣ бо ариза оид ба ситонидани пардохтҳои гумрукӣ аз шахсоне, ки фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодиро ба амал мебароранд, муроҷиат намоянд.

Калидвожаҳо: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси гумрук, Кодекси мурофиавии иқтисодӣ, суди иқтисодӣ, ариза, истеҳсолоти даъвогӣ, ҳалнома.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР РАССМОТРЕНИЯ ДЕЛ О ВЗЫСКАНИИ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В РАМКАХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Табаров Н.А. - кандидат юридических наук, доцент кафедры экономического, финансового и антикоррупционного права Таджикского государственного финансового и экономического университета.

В статье рассматривается процессуальный характер рассмотрения дел о взыскании таможенных платежей в экономическом процессе. Было отмечено, что в соответствии с частью 1 статьи 45 Конституции Республики Таджикистан уплата налогов и сборов, определенных законом, является обязанностью каждого. Под платежами понимаются также таможенные сборы. В случае, если юридические и физические лица, осуществляющие предпринимательскую и иную экономическую деятельность, уклоняются от добровольной уплаты таможенных платежей, таможенные органы, наделенные по закону надзорными полномочиями, могут обратиться в экономический суд с заявлением о взыскании таможенных платежей с лиц, осуществляющих предпринимательскую и иную экономическую деятельность.

Ключевые слова: Конституция Республики Таджикистан, Таможенный кодекс, экономический процессуальный кодекс, экономический суд, заявление, производство иска, решение.

THE PROCEDURAL NATURE OF THE CONSIDERATION OF CASES ON THE COLLECTION OF CUSTOMS PAYMENTS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE ECONOMIC PROCESS

Tabarov N.A. - Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Economic, Financial and Anti-Corruption Law of the Tajik State Financial and Economic University.

The article examines the procedural nature of the consideration of cases on the collection of customs duties in the economic process. It was noted that in accordance with part 1 of Article 45 of the Constitution of the Republic of Tajikistan, the payment of taxes and fees determined by law is the responsibility of everyone. Payments are also understood as customs duties. In the event that legal entities and individuals engaged in entrepreneurial and other economic activities evade the voluntary payment of customs duties, the customs authorities, endowed by law with supervisory powers, may apply to the economic court with an application for the collection of customs payments from persons engaged in entrepreneurial and other economic activities.

Keywords: Constitution of the Republic of Tajikistan, Customs Code, economic Procedural Code, economic court, statement, claim, decision.

Мувофиқи қисми 1 моддаи 45 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон додани андоз ва пардохтҳо, ки қонун муайян кардааст, вазифаи ҳар кас мебошад. Бояд қайд кард, ки дар таҳти пардохтҳо ҳамчунин пардохтҳои гумрукӣ низ фаҳмида мешавад. Ба пардохтҳои

гумрукӣ тибқи қисми 1 моддаи 340 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон[2] дохил мешаванд:

1) боҷи гумрукӣ;

2) андоз аз арзиши иловашуда, ки ҳангоми воридоти мол ба ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида мешавад;

3) аксиз, ки ҳангоми воридоти мол ба ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида мешавад.

Пардохткунандагони боҷҳои гумрукӣ ва андоз декларантҳо ё шахсони дигаре мебошанд, ки дар асоси Кодекси гумрук вазифаи пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз ба уҳдаи онҳо гузошта шудааст. Декларант шахсе мебошад, ки молро декларатсия мекунад ё аз номи ӯ мол декларатсия карда мешавад. Декларатсияи гумрук ҳуҷҷати дорои шакли муайян мебошад, ки дар он тибқи Кодекси гумрук маълумоти барои мақомоти гумрук зарурӣ зикр карда мешавад. Агар мол аз тарафи брокери гумрук (намоянда) декларатсия карда шавад, ӯ мувофиқи қисми 2 моддаи 144 ҳамин Кодекс барои пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз шахси масъул ҳисоб меёбад.

Ҳангоми риоя нашудани муқаррароти Кодекси гумрук дар бораи истифодабарӣ ва ихтиёрдории мол ё иҷрои дигар талаботу шартҳои муқаррарнамудаи ҳамин Кодекс барои татбиқи расмиёти гумрукӣ ва низоми гумрукӣ, ки мазмуни онҳо пурра ё қисман аз супурдани боҷҳои гумрукӣ ва андоз озод карданро пешбинӣ менамояд, шахсони барои супурдани боҷҳои гумрукӣ ва андоз масъул дар ҳолатҳои пешбининамудаи ҳамин Кодекс соҳиби анбори нигаҳдории муваққатӣ, соҳиби анбори гумрукӣ, интиқолдиҳанда, шахсоне, ки ба зиммаи онҳо масъулияти риояи низомҳои гумрукӣ гузошта шудааст, ҳисоб мешаванд.

Ҳангоми насупурдани боҷҳои гумрукӣ ва андоз, аз ҷумла ҳангоми нодуруст ҳисоб кардан ва (ё) дер супурдани онҳо дар назди мақомоти гумрук шахсе ҷавобгар аст, ки масъулияти супурдани боҷҳои гумрукӣ ва андозро ба зимма дорад.

Ҳангоми интиқоли ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукӣ масъулияти супурдани боҷҳои гумрукӣ ва андоз ба уҳдаи шахси интиқолдиҳандаи ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт ва ба зиммаи шахсе мебошад, ки дар интиқоли ғайриқонунӣ иштирок мекунад, агар онҳо аз чунин интиқоли ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт огоҳ буданд ва ё бояд огоҳ мебуданд, ҳангоми воридот бошад, инчунин шахсоне масъуланд, ки молу воситаҳои нақлиёти ғайриқонунӣ воридшударо барои худ харида гирифтаанд ва ё моликияти худ қарор додаанд, ба шарте ки ҳангоми харидан ғайриқонунӣ ворид шудани онҳоро медонистанд ё худ бояд огоҳ мебуданд, ки ин ваҷҳ ба таври зарурӣ тибқи тартиби муайянкардаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст. Агар шахсони номбаршуда дар содироту воридоти ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт ба сифати декларант амал карда бошанд, онҳо барои супурдани боҷҳои гумрукӣ ва андоз, чунин масъулиятро ба зимма доранд.

Боҷҳои гумрукӣ ва андоз то қабули декларатсияи гумрукӣ аз ҷониби мақомоти гумрук ё ҳамзамон бо он, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи Кодекси гумрук, пардохт мешаванд.

Ҳангоми воридоти мол боҷҳои гумрукӣ ва андоз бояд дар давоми 15 рӯзи пешниҳоди мол ба мақоми гумрук дар маҳали расидани он ба ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ё аз рӯзи анҷом ёфтани транзити дохилии гумрукӣ пардохта шаванд, ба шарте агар мол дар маҳали воридшавии он декларатсия карда нашавад.

Ҳангоми содироти мол боҷи гумрукӣ бояд дар муҳлати на дертар аз рӯзи пешниҳоди декларатсияи гумрукӣ пардохта шавад, ба шарте агар Кодекси гумрук тартиби дигарро муқаррар накарда бошад.

Дар сурати тағйир ёфтани низоми гумрукӣ боҷҳои гумрукӣ ва андоз бояд то рӯзе, ки Кодекси гумрук барои анҷом додани амали низоми гумрукии тағйирёбанда муқаррар кардааст, пардохта шаванд.

Ҳангоми ба мақсади дигар истифода кардани моли шартан иҷозатдодашуда на бо мақсаде, ки вобаста ба он имтиёзҳои гумрукӣ пешниҳод шуда буданд, барои ҳисоби фоизҳо (моддаи 393) муҳлати супурдани боҷҳои гумрукӣ ва андоз рӯзи аввале ҳисоб меёбад, ки шахс талаботи маҳдудият барои истифодабарӣ ва ихтиёрдории молро вайрон кардааст. Агар муайян намудани ин рӯз имконнопазар бошад, рӯзи аз тарафи мақомоти гумрук қабул шудани декларатсияи гумрукӣ ба ин гуна мол рӯзи оғози муҳлати супурдани боҷу андозҳо ҳисоб карда мешавад.

Ҳангоми вайрон кардани талабу шартҳои расмиёти гумрукӣ, ки мутобиқи Кодекси гумрук шахсро ба пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз вазифадор месозад, муҳлати пардохти боҷҳои гумрукӣ барои ҳисоби фоизҳо рӯзи содир шудани чунин қонуншиканӣ ҳисоб мешавад. Агар муайян кардани чунин рӯз имконнопазир бошад, рӯзи оғози амали расмиёти дахлдори гумрукӣ муҳлати пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз шуморида мешавад.

Муҳлати пардохти боҷи гумрукӣ ва андози моле, ки шахсони воқеӣ барои истифодаи шахсӣ интиқол медиҳанд, дар муросилоти байналмилалии почта, тавассути қубурҳо ва хатҳои барқ интиқол дода мешавад, моли муваққатан воридкардашуда ва қисман аз боҷҳои гумрукӣ ва андоз озод кардашуда, моли ғайриқонунӣ воридкардашудае, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз харидорони он пайдо карда шудаанд (созмонҳои машғули тиҷорати яклухт ё чаканаи моли воридшуда) тибқи Кодекси гумрук муайян карда мешавад.

Мувофиқи моддаи 392 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сурати дар муҳлати муқарраршуда насупоридан ё пурра напардохтани боҷи гумрукӣ, андоз мақомоти гумрук боҷҳои гумрукӣ ва андозро маҷбуран, тибқи тартиби муайяннамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон меситонанд. Ситонидани маҷбурии боҷҳои гумрукӣ ва андоз нисбати шахсони барои пардохти боҷҳои гумрукӣ ва андоз масъул ё аз ҳисоби арзиши моле, ки боҷҳои гумрукӣ ва андози он супорида нашудааст, анҷом дода мешавад. Ситонидани маҷбурии боҷҳои гумрукӣ ва андоз аз шахсон бо роҳи ситонидани боҷҳои гумрукӣ ва андоз аз ҳисоби маблағҳои дар суратҳисобҳои дар бонкҳо будаи пардохткунанда ё аз ҳисоби амволи дигари пардохткунанда тибқи тартиби судӣ анҷом мегирад. Мақоми гумрук пеш аз истифодаи чораҳои вобаста ба ситонидани маҷбурии боҷҳои гумрукӣ ва андоз ба шахси масъули пардохткунандаи онҳо талаби супоридани пардохтҳои гумрукиро пешниҳод мекунад.

Талабномаи супоридани боҷи гумрукӣ ва андоз огоҳномаи мақоми гумрук аст, ки ба таври хаттӣ дар бораи дар муҳлати муқарраршуда насупоридани маблағи боҷи гумрукӣ ва андоз, инчунин уҳдадориҳои супоридани маблағи боҷи гумрукӣ, андоз ва фоизҳо дар муҳлатҳои дар ин талабнома омадаро дар бар мегирад. Талабномаи супоридани боҷҳои гумрукӣ ва андоз бояд маълумотро дар бораи маблағи пардохтшавандаи боҷи гумрукӣ ва андоз, андозаи фоизи дар рӯзи пешниҳоди талабнома ҳисобшуда, муҳлати супоридани боҷи гумрукӣ ва андоз мувофиқи Кодекси гумрук, муҳлати иҷрои талабнома, ҳамчунин тадбирҳои маҷбурии ситонидани боҷи гумрукӣ, андоз ва таъмини ситонидани онҳоро, ки дар сурати насупоридани боҷу андозҳои гумрукӣ аз тарафи пардохткунанда истифода мегарданд, инчунин дар бораи асосҳои пешниҳоди талабномаро дар бар гирад.

Талабнома дар бораи супоридани боҷи гумрукӣ ва андоз ба пардохткунанда бояд дар давоми 10 рӯзи баъд аз ошкор шудани далели насупоридан ё пурра насупоридани боҷи гумрукӣ ва андоз фиристода шавад. Муҳлати иҷрои шартҳои талабнома дар бораи

супоридани боҷи гумрукӣ ва андоз на зиёда аз 20 рӯзро аз рӯзи қабули талабнома ташкил медиҳад. Ҳангоми иҷро накардани талабномаи мазкур мақомоти гумрук дар бобати маҷбуран ситонидани боҷи гумрукӣ ва андоз мувофиқи талаботи Кодекси гумрук чора меандешанд.

Талабномаи супоридани боҷи гумрукӣ ва андоз ба роҳбар ё шахси ваколатдори намояндаи ташкилот ё шахси воқеӣ бо имзои шахсӣ ё ба тариқи дигар, ки далели гирифтан ва рӯзи гирифтани онро тасдиқ менамояд, супорида мешавад. Агар шахсони мазкур аз гирифтани талабномаи мазкур саркашӣ намоянд, пас он тавассути почта бо мактуби фармоишӣ фиристода мешавад. Талабномаи супоридани боҷи гумрукӣ ва андоз баъд аз шаш рӯзи фиристодани мактуби фармоишӣ дастрасшуда ҳисоб меёбад.

Ҳангоми дар муҳлати пешбинишуда иҷро накардани шартҳои талабномаи супоридани боҷи гумрукӣ ва андоз мақомоти гумрук тадбирҳои пешбининамудаи моддаи 395 Кодекси гумрукро амалӣ менамоянд. Талабномаи супоридани боҷи гумрукӣ ва андоз ба пардохткунанда сарфи назар аз ҷалби ӯ ба ҷавобгарии маъмурӣ ё ҷиноятӣ фиристода мешавад. Муҳлати даъво бо талаби мақомоти гумрук нисбати пардохти маблағи боҷи гумрукӣ, андоз ва фоизҳо аз ҷониби пардохткунанда аз рӯзи ба анҷом расидани барасмиятдарории мол ҳисоб карда шуда, панҷ солро ташкил медиҳад.

Дар ҳолати аз ҷониби шахсони ҳуқуқӣ ва воқеие, ки бо фаъолияти соҳибкорӣ ва дигар фаъолияти иқтисодӣ машғуланд, саркашӣ кардан аз ихтиёран пардохт намудани боҷи гумрукӣ ва андоз мақомоти гумрук ҳуқуқ доранд бо талаботҳо оид ба ситонидан аз чунин шахсоне, ки аз пардохти боҷи гумрукӣ ва андоз қарздоранд ба суди иқтисодӣ мурочиат намоянд.

Ҳангоми ба суди иқтисодӣ додани ариза дар бораи ситонидани пардохтҳои гумрукӣ аз ҷониби мақомоти гумрук бояд талаботҳои моддаҳои 124, 125, 193, 194 Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон[3] риоя карда шавад.

Дар ариза бояд талаботи зайл дарҷ карда шаванд:

- номгӯи пардохте, ки бояд ситонида шавад, андоза ва ҳисоби маблағи он;
- меъёрҳои қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки пардохтро пешбинӣ кардаанд;
- фиристонидани маълумот дар бораи ихтиёран пардохт кардани маблағ.

Баррасии парвандаҳо оид ба ситонидани пардохтҳои ҳатмӣ, аз он ҷумла гумрукӣ ва муҷозот (санксия) бо боби 23 Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба танзим дароварда шудааст.

Проблемаи муҷозот (санксия) на хусусияти мурофиавӣ, балки моддӣ-ҳуқуқии вобаста ба равшан кардани таносуби меъёрҳои Кодекси андоз ва дигар қонунҳое, ки ҳам муҷозоти молумулкӣ (чун қоида, хусусияти ҷаримавӣ) ва ҳам муҷозоти дигар навъро нисбати субъектони фаъолияти иқтисодӣ барои содир кардани ҳуқуқвайронкунӣ пешбинӣ менамоянд, дорад[4, С. 451-453; 5, С. 257-259; 6, С. 247-249; 7, С. 478-490; 8, С. 208-210].

Парвандаҳо оид ба ситонидани пардохтҳои гумрукӣ аз тарафи судя танҳо дар муҳлати на бештар аз як моҳи баъди дохилшавии ариза ба суди иқтисодӣ, бо дохил кардани муҳлати омодасозии парванда ба муҳокимаи судӣ ва қабули ҳалнома оид ба парванда, баррасӣ мешавад.

Суди иқтисодӣ оид ба вақт ва маҳалли баргузории парванда шахсони иштироккунандаи мурофиаро хабардор мекунад. Ҳозир нашудани шахсоне, ки аз вақт ва маҳалли баргузории маҷлиси судӣ огоҳ буданд, монеъи баррасии парванда намешаванд, агар суд иштироки онҳоро ҳатмӣ нашуморида бошад.

Суди иқтисодӣ метавонад иштироки шахсони иштироккунандаи мурофиаи судиро ҳатмӣ шуморида, барои додани баёнот дар мурофиаи судӣ онҳоро даъват намояд. Ҳозир

нашудани шахсони зикргардида ба мурофиаи судӣ бе сабабҳои узрнок барои ситонидани ҷарима аз рӯи тартиб ва андозае, ки дар боби 11 Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст, асос мегардад.

Уҳдадории исбот кардани ҳолатҳое, ки асос барои ситонидани пардохтҳои гумрукӣ мегардад, ба зиммаи аризадиҳанда (мақомоти гумрук) вогузор карда мешавад.

Дар сурати пешниҳод накардани далелҳо оид ба баррасии парванда ва қабул кардани қарор аз тарафи аризадиҳанда, суди иқтисодӣ метавонад онҳоро бо ташаббуси худ талаб намояд.

Дар вақти баррасии парванда оид ба ситонидани пардохтҳои гумрукӣ суди иқтисодӣ дар маҷлиси судӣ мавҷуд будани асосҳои ситонидани маблағи қарзӣ, ваколати мақомоти муроҷиаткунандаро оид ба талаби рӯёниш муқаррар намуда, дурустии ҳисоб ва андозаи маблағи ситонидашавандаро месанҷад.

Ҳалномаи суди иқтисодӣ оид ба ситонидани пардохтҳои гумрукӣ аз рӯи тартиби муқарраркардаи боби 20 Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда мешавад.

Ҳангоми қонеъ гардонидани талабот оид ба ситонидани пардохтҳои гумрукӣ бояд дар қисми хулосавӣ ин чизҳо дарҷ карда шаванд:

- номи шахсе, ки маблағи қарзро бояд супорад, ҷои ҷойгиршавӣ ё маҳалли зист ва маълумот дар бораи қайди давлатии он;

- ҳаҷми умумии маблағи ситонидашаванда дар алоҳидагӣ бо муайян кардани қарзи асосӣ ва муҷозот.

Адабиёт

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 (бо тағйиру иловаҳо).

2. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ. 2, мод. 703, мод. 704 (бо тағйиру иловаҳо).

3. Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 январи соли 2008 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2008, № 1, к. 1, мод. 4, мод. 5 (бо тағйиру иловаҳо).

4. Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. проф. М.К. Треушникова. – М.: ООО «Городец-издат», 2003. – С. 451-453.

5. Григорьева Т.С., Савольева Т.А., Струнков С.К. Арбитражный процесс. Учебно-методический комплекс. – М.: Норма, 2006. – С. 257-259.

6. Иброҳимов С.И., Табаров Н.А. Ҳуқуқи мурофиавии судии иқтисодӣ. Комплекси (маҷмӯаи) таълимӣ-методӣ. – Душанбе: «Эр-граф», 2009. – С. 247-249.

7. Особенности рассмотрения дел в арбитражном процессе: Практическое пособие / Отв. ред. А.А. Арифулин и И.В. Решетникова. – М.: Норма, 2006. – С. 478-490.

8. Сидиқова Н.Н., Табаров Н.А., Шарифзода Т., Шарипов У.А. Ҳуқуқи мурофиавии иқтисодӣ. Китоби дарсӣ. – Душанбе: «Полиграф групп», 2023. – С. 208-210.

РОҶЕЪ БА МАСОИЛИ МУБРАМИ ГЛОБАЛИЗАТСИЯИ МОЛИЯВӢ: ЧОЛИШҲО ВА ДУРНАМО

Убайдуллоев Ф. К. - н.и.и., дотсент, ДДМИТ

Мақолаи мазкур ба баррасии баъзе аз мушкилоти низоми муосири молияи ҷаҳон, ки дар асари равандҳои шиддатёбандаи ҷаҳонишавӣ ба вуҷуд омадаанд, бахшида шудааст. Муаллиф масъалаи ташаккули низоми яккутбаи пешсафӣ, ташаккули иқтисоди нав ва аз

бахши воқеӣ ҷудо шудани бахши молиявиро пайгирӣ кардааст. Дар мақола масъалаи пайдоиши зиддиятҳо зимни ҳамгироии молиявӣ дар байни кишварҳои рушдкардаи постиндустриалӣ ва кишварҳои рушдёбандаи ба марҳилаи индустриалии рушд воридшаванда, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳамин гурӯҳ шомил мешавад, таҳлил шудааст.

Калидвожаҳо: ҷаҳонишавии молиявӣ, иқтисоди нав, ширкатҳои фаромиллӣ, бахши воқеӣ, бахши молиявӣ, бозори молияи ҷаҳонӣ, ҳамгироӣ, деривативҳо, либерализатсия, холдингҳои молиявӣ

ОБ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМАХ ФИНАНСОВОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Убайдуллоев Ф. К. – к.э.н., доцент, ТГФЭУ

Данная статья посвящена рассмотрению некоторых проблем современной мировой финансовой системы, вызванных усиливающимися процессами глобализации. Автор проследил проблему формирования однополярной системы лидерства, формирования новой экономики и отделения финансового сектора от реального. В статье анализируется проблема возникновения противоречий при финансовой интеграции между постиндустриально развитыми странами и развивающимися странами, вступающими в индустриальную фазу развития, к которой относится Республика Таджикистан.

Ключевые слова: финансовая глобализация, новая экономика, транснациональные компании, реальный сектор, финансовый сектор, глобальный финансовый рынок, интеграция, деривативы, либерализация, финансовые холдинги

ON THE CURRENT PROBLEMS OF FINANCIAL GLOBALIZATION: CHALLENGES AND PROSPECTS

Ubaydulloev F. K. – Candidate of Economics, Associate Professor, TSFEU

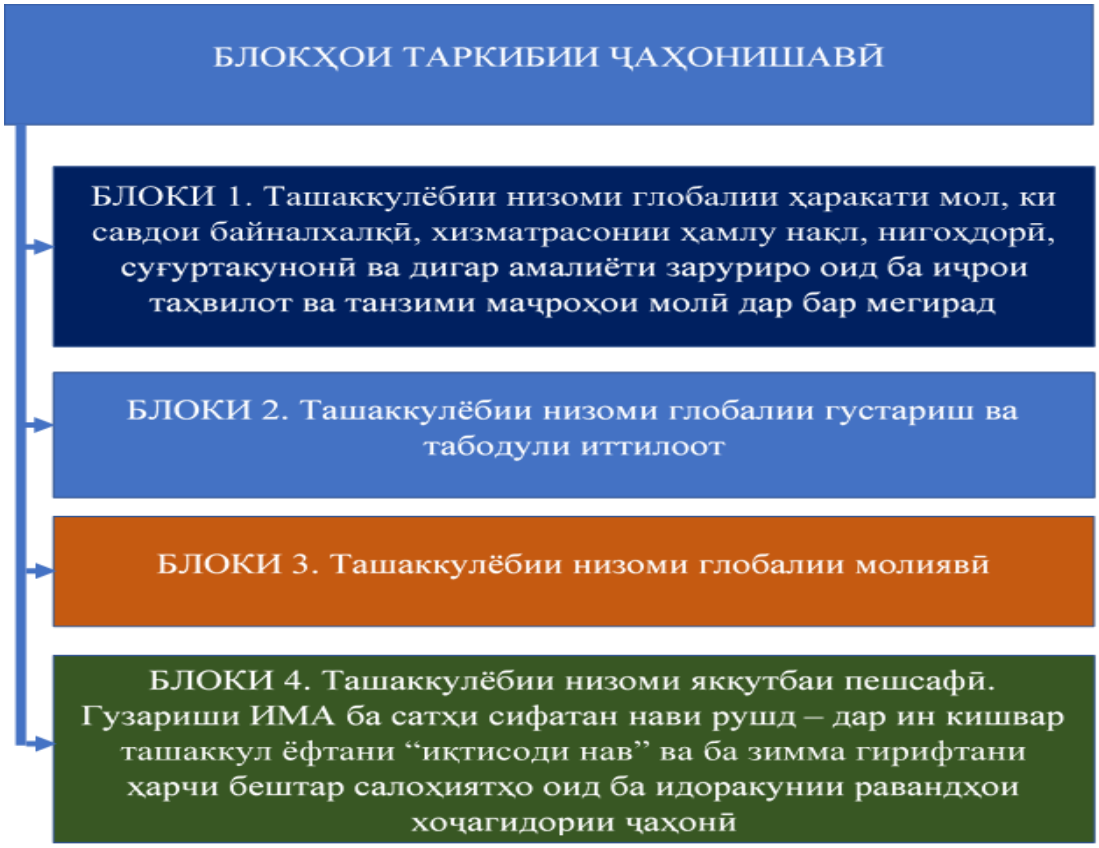
This article is devoted to the consideration of some problems of the modern global financial system caused by the increasing processes of globalization. The author traced the problem of the formation of a unipolar leadership system, the formation of a new economy and the separation of the financial sector from the real one. The article analyzes the problem of contradictions in financial integration between post-industrial developed countries and developing countries entering the industrial phase of development, which includes the Republic of Tajikistan.

Keywords: financial globalization, new economy, multinational companies, real sector, financial sector, global financial market, integration, derivatives, liberalization, financial holdings

Ҷаҳонишавӣ як раванди бисёрҷанба аст, ки сайёраи моро ба куллӣ тағйир медиҳад ва онро бештар ба ҳам алоқаманд ва вобаста мегардонад. Ин падида ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсии ҳаётро фаро гирифта, ҳам имкониятҳои назаррас ва ҳам мушкилоти ҷиддиро ба вуҷуд меорад. Яке аз ҷанбаҳои калидии ҷаҳонишавӣ рушди босуръати тиҷорат ва сармоягузории байналмилалӣ мебошад. Бартараф кардани монеаҳои савдо ва ташкили минтақаҳои озоди савдо мубодилаи молҳо ва хизматҳоро байни кишварҳо ҳавасманд намуда, ба рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ мусоидат мекунад. Ҷаҳонишавии молиявӣ, дар навбати худ, ҳаракати сармояро дар саросари ҷаҳон осон мекунад ва барои сармоягузорӣ ва рушд имкониятҳои нав фароҳам меорад.

Ҷаҳонишавӣ ба муҳоҷирати аҳолӣ мусоидат мекунад, ки ба мубодилаи фарҳангӣ ва ташаккули ҷомеаи ҷаҳонӣ оварда мерасонад. Паҳн кардани иттилоот тавассути васоити ахбори омма ва рушди сайёҳӣ ин равандро метезонад. Аммо, дар баробари ҷанбаҳои мусбӣ, ҷаҳонишавӣ метавонад ба ҳифзи ҳувияти миллӣ ва гуногунии фарҳангӣ таҳдид кунад. Гарчанде ҳамгироии сиёсӣ нисбат ба ҳамгироии иқтисодӣ ва иҷтимоӣ сусттар рушд мекунад, нақши созмонҳои байналмилалӣ дар танзими равандҳои ҷаҳонӣ мунтазам меафзояд. СММ ва дигар институтҳои байналмилалӣ дар ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ, аз қабили тағйирёбии иқлим, камбизоатӣ ва баэътидолории муноқишаҳо нақши муҳим доранд.

Ҷаҳонишавӣ ба пайдоиши занҷирҳои ҷаҳонии таъминот оварда расонд, ки дар онҳо истеҳсоли маҳсулот байни кишварҳои гуногун тақсим карда мешавад. Корпоратсияҳои фаромиллӣ дар ин раванд нақши калидӣ доранд ва шабакаҳои ҷаҳонии худро барои оптимизатсияи истеҳсолот ва кам кардани хароҷот истифода мебаранд. Ҷаҳонишавии молиявӣ бошад, як раванди мураккаб, баҳсбарангез ва бебозгашт аст, ки ба ҳаёти мо таъсири амиқ мерасонад аст, ки муносибати мутавозин ва ҳамкории байналмилалиро талаб мекунад. Фаҳмидани табиат ва оқибатҳои он калиди қабули қарорҳои мутавозин дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ мебошад.

Расми 1. Сохтори занҷирҳои истеҳсолии ҷаҳонӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Аз расм дида мешавад, ки ташаккули низоми молияи ҷаҳонӣ маҳсулу самараи ҷаҳонишавӣ мебошад. Ба ин, аз як тараф, суръати баланди рушди технологияҳои иттилоотӣ сабаб шуда бошад, аз тарафи дигаро, афзорҳои бозори молиявӣ низ бошиддат рушд карда, ҳаҷми додугирифти бозори мазкур дар як рӯз аз миллиардҳо доллар ҳам гузашта рафт (тибқи рақамҳои оморӣ ҳаҷми муомилоти рӯзона дар бозорҳои молиявии дунё аз 2 трлн долл.ИМА зиёд аст).

Ҳосилаҳои молиявӣ ё ба истилоҳ деривативҳо афзоре шуданд, ки барои коҳиш додани хавфҳои зиёди дар бозорҳои молиявии дунё баамаломада василаи самарабахши хубе

гардиданд. Ҳосилаҳои молиявӣ ба дороиҳои базавӣ, яъне, меъёри фоиз, асъор, коғазҳои қиматнок, мол, ҳатто маълумоти оморӣ ва ғайра асос ёфта, амалеро мефаҳмонанд, ки тибқи қарордоди тасвибшуда нисбат ба дороиҳои мазкур аз ҷониби яке аз тарафҳо татбиқ карда мешавад. Рушди бесобиқаи бозорҳои молиявӣ дар дунё ба он оварда расонид, ки тадриҷан вобастагии онҳо аз истеҳсолот гусаста шуда, сари чанд вақт ба истилоҳ “пуфакчаҳо” ё “ҳубобҳои рӯйи об” пайдо шудан гирифтанд. Барои арзёбии объективии оқибатҳои ҷаҳонишавӣ баррасии ҳамаҷонибаи ҷанбаҳои мусбат ва манфӣ зарур аст. Натиҷаҳои чунин таҳлилро дар шакли ҷадвал пешниҳод кардан мумкин аст, ки оқибатҳои иҷтимоию иқтисодии ҷаҳонишавиро ба низом медарорад (расми 2).

Расми 2. -Таснифоти оқибатҳои мусбии иҷтимоию иқтисодии ҷаҳонишавии молиявӣ

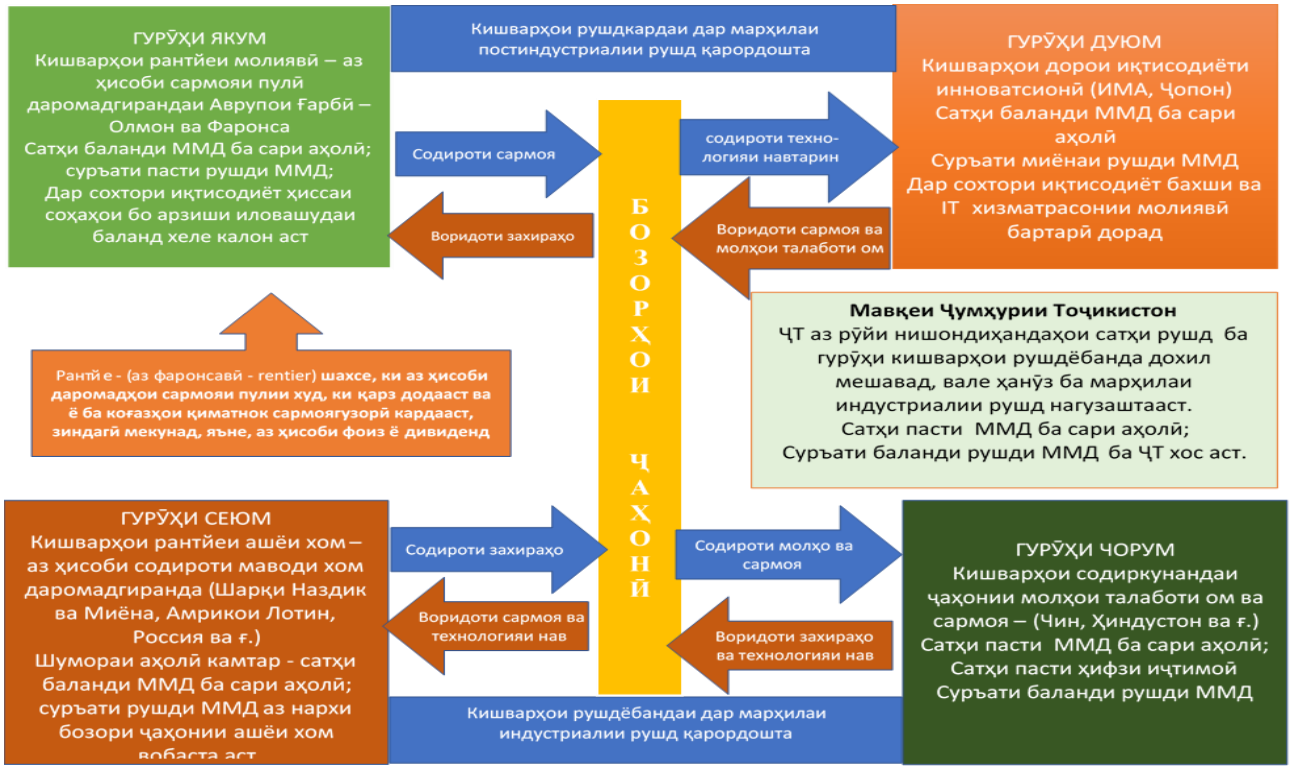
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ин аз як тараф, ба табиати даврагӣ доштани рушди иқтисод, аз ҷумла соҳаи молия гувоҳ бошад, аз тарафи дигар, манфиатдор будани гурӯҳҳои молиявиро ба амалиёти ҳаннотӣ нишон медиҳад. Ҷаҳонишавии бозорҳои молиявӣ, ки бо либерализатсияи танзими бонкӣ ҳамроҳ сурат гирифт, ба институтҳои молиявӣ имкониятҳои васеъ барои фаъолият фароҳам оварда. Ин дар хусусигардонии васеи дороиҳои молиявӣ, коҳиши гаронии андоз ба амалиёти молиявӣ ва рушди фаъоли марказҳои бонкии оффшорӣ ифода ёфтааст.

Чуноне аз расми 2 дида мешавад, ҷаҳонишавии молиявӣ, дар баробари паҳлуҳои зиёди позитивӣ, инчунин, баъзе мушкилотро низ дар пай дорад. Онҳоро бо такя ба расмҳои боло чунин гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст: танзими бозорҳои ҷаҳонӣ, адолати иҷтимоӣ, рушди устувор ва идоракунии хавфҳои ҷаҳонӣ. Яъне, имрӯзҳо зарурати эҷоди механизмҳои муассири танзими бозорҳои ҷаҳонӣ барои пешгирии сӯиистифода ва таъмини адолат, ҷустуҷӯи роҳҳои коҳиш додани оқибатҳои манфии иҷтимоии ҷаҳонишавӣ ва таъмини тақсимоти одилонаи манфиатҳои он, якҷо ба роҳ мондани рушди иқтисодӣ бо устувории экологӣ ва пешрафти иҷтимоӣ фаро расидааст. Бояд стратегияҳои муассири идоракунии хавфҳои ҷаҳонӣ ба монанди пандемия, тағйирёебии иқлим ва муқовимат бо терроризм таҳия ва татбиқ карда шаванд.

Зиддиятҳо байни кишварҳои постиндустриалӣ ва тоиндустриалӣ падидаи мураккабест, ки решаҳои он ба фарқиятҳои амиқи низомҳои иқтисодӣ, сатҳи рушд ва инчунин тақсимоти захираҳои ҷаҳонӣ рост меояд. Сабабҳои асосии шиддат гирифтани низоъ, чуноне дар боло қайд кардем, пеш аз ҳама дар рушди нобаробари кишварҳост. Кишварҳои постиндустриалӣ, ки ба дониш ва навоварӣ асос ёфтаанд, афзоиши нуфузи иқтисодӣ ва сиёсии худро идома медиҳанд. Кишварҳои тоиндустриалӣ, дар навбати худ, аксар вақт аз содироти захираҳои ашёи хом вобастагӣ доранд ва дар диверсификатсияи иқтисодиёт мушкилот доранд. Омили дигар ин рақобат барои захираҳо мебошад. Бо афзоиши аҳолӣ ва истеъмол, бахусус дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ, рақобат барои захираҳои маҳдуди табиӣ, аз қабили нафт, газ, минералҳо афзоиш меёбад. Ин боиси ихтилофи манфиатҳо байни кишварҳои содиркунанда ва кишварҳои воридкунанда мегардад. Ҷозеф Стиглитс, яке аз маъруфтарин мунаққидони ҷаҳонишавии неолибералӣ, таъкид мекунад, ки ҷаҳонишавии молиявӣ аксар вақт боиси афзоиши нобаробарӣ ва ноустуворӣ мегардад. Вай чунин мешуморад, ки институтҳои байналмилалии молиявӣ бояд ислоҳ карда шаванд ва қоидаҳои одилонаи бозӣ эҷод карда шаванд [2].

Ҳамин тариқ, ҷаҳонишавии молиявӣ аз як тараф, ба рушди иқтисодӣ мусоидат кард, аммо аз тарафи дигар, нобаробарии байни кишварҳо ва минтақаҳоро афзоиш дод. Кишварҳои тоиндустриалӣ аксар вақт мавриди истисмори корпоратсияҳои фаромиллӣ қарор мегиранд ва дар ҳимояи манфиатҳои миллии худ мушкилот доранд. Тағйирёбии иқлим ба кишварҳои тоиндустриалӣ, ки ба ҳодисаҳои обу ҳаво осебпазиртаранд, таъсири номутаносиб мерасонад. Ин ба нооромиҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ оварда мерасонад ва ташаннуҷро дар муносибатҳои байни кишварҳо афзоиш медиҳад (расми 3).

Расми 4. Гурӯҳбандии кишварҳо ва зиддияти онҳо вобаста ба сатҳи рушд. / Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ҷаҳонишавӣ боиси парокандагии амиқи истеҳсолот гардид, ки марҳилаҳои гуногуни эҷоди маҳсулот байни кишварҳои гуногун тақсим карда мешаванд. Ин боиси афзоиши тиҷорати байналмилалӣ, бахусус дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ гардид, гарчанде ки арзиши асосии иловашуда ҳанӯз дар кишварҳои пешрафта тавлид мегардад. Дар натиҷа, кишварҳо на он қадар ба истеҳсоли молҳои ниҳоӣ, балки ба марҳилаҳои муайяни раванди истеҳсолот тахассус пайдо карданд, ки ин сатҳи рушди технологии онҳоро инъикос мекунад.

Дар ин байн нобаробарии технологӣ низ боиси афзоиши зиддияти байни давлатҳои дар сатҳи гуногуни рушд қарордошта мегард. Тафовут дар рушди технологӣ байни кишварҳои постиндустриалӣ ва тоиндустриалӣ афзоиш меёбад. Ин ҳамгироии кишварҳои гурӯҳи дуюмро ба занҷираҳои истеҳсолии ҷаҳонӣ мушкилтар мекунад ва рақобатпазирии онҳоро коҳиш медиҳад. Амартия Сен, иқтисоддони ҳиндӣ, барандаи ҷоизаи Нобел, аҳамияти рушди инсон ва адолати иҷтимоиро таъкид мекунад. Вай таваҷҷуҳи аз ҳад зиёдро ба рушди иқтисодӣ бар зарари дигар ҷанбаҳои некуаҳволӣ танқид мекунад [1]. Бо ҳамин, маҳдуд будани захираҳо адолати тақсимотиро ба мадди аввал мебарорад [4, с.54-63].

Дар натиҷаи ин зиддиятҳо суръати рушди иқтисоди ҷаҳон коҳиш ёфта, зиддиятҳои тиҷоратӣ ва дигар шаклҳои протексионизм ба тиҷорат ва сармоягузории ҷаҳонӣ таъсири манфӣ мерасонанд ва низоъҳои байни кишварҳо метавонанд муносибатҳои байналмилалиро ноором кунанд ва ба буҳронҳои минтақавӣ оварда расонанд. Мубориза барои захираҳо метавонад боиси кам шудани захираҳои табиӣ ва бад шудани вазъи экологӣ гардад.

Дар расми боло Тоҷикистон ҳамчун кишвари рӯ ба тараққӣ тасниф шуда, нишонаҳои индустриализатсияро дар афзоиши истеҳсолоти саноатӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва дастгирии давлатии саноат нишон медиҳад. Аммо, як қатор омилҳо пешрафти онро бозмедоранд: а) сатҳи пасти ММД ба ҳар сари аҳолӣ ва ҳиссаи зиёди кишоварзӣ дар иқтисодиёт зарурати диверсификатсияро нишон медиҳанд; б) сатҳи баланди камбизоатӣ ва инфрасохтори суст

рушдёфта барои рушди саноат монеаҳои иловагӣ эҷод мекунанд; в) вобастагӣ аз кумаки беруна мустақилии сиёсати иқтисодиро маҳдуд мекунад; г) захираҳои маҳдуди молиявӣ, норасоии кадрҳои баландихтисос ва инфрасохтори суст рушдёфта арзиши истеҳсолотро баланд мебардоранд ва дастрасиро ба бозорҳо маҳдуд мекунанд; д) таъсири омилҳои беруна ба монанди тағйирёбии нархи молҳо ва вазъи иқтисодии ҷаҳонӣ низ таъсири назаррас доранд.

Ба андешаи мо, саноатикунонии бомуваффақияти Тоҷикистон аз омилҳои зерин вобаста аст: 1) сиёсати самараноки давлатӣ (тадбирҳо оид ба дастгирии саноат, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ ва рушди сармояи инсонӣ); 2) ҷалби сармоягузорӣ (Воридшавии сармоягузориҳои хориҷӣ ба навсозии истеҳсолот ва инфрасохтор имкон медиҳад); 3) рушди сармояи инсонӣ (Сармоягузорӣ ба таҳсилот ва таълими касбии кадрҳо калиди баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат мебошад); 4) муқовимат ба таконҳои беруна (Иқтисодиётро диверсификатсия кардан вобастагиро аз омилҳои беруна кам мекунад).

Хулоса, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи муҳими рушди худ қарор дорад. Бо вуҷуди мушкилоти мавҷуда, кишвар барои саноатикунонӣ иқтидори назаррас дорад. Муваффақияти ин раванд аз қобилияти кишвар барои бартараф кардани мушкилоти мавҷуда ва истифодаи самараноки захираҳои худ муайян карда мешавад.

Адабиёт

1. Амартия Сен. Идея справедливости. — М.: Изд-во Института Гайдара; Фонд «Либеральная Миссия», 2016. — 520 с. — ISBN 978-5-93255-457-9.

2. Джозеф Стиглиц. Цена неравенста. Чем расслоение общества грозит нашему будущему? [Электронный ресурс]. / Изд.: Эксмо. 2015. ISBN 978-5-699-72540-3. Режим доступа: https://www.livelib.ru/book/1002359/editions.

3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-е изд. Т.13. С.6-7.

4. Убайдуллоев Ф.К. Ретроспективный анализ интерпретации дистрибутивной справедливости как экономической категории / Ф. К. Убайдуллоев // Финансово-экономический вестник. – 2020. – № 3(23). – С. 54-63. – EDN LMHAAW.

ВНЕШНЕЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Усмонов П.Н. - кандидат экономических наук, доцент кафедры международных финансово-кредитных отношении Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес:734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14, тел.:(+992) 917-09-04-64. E-mail:parviz.usmonov.77@bk.ru.

В данной статье раскрыта сущность внешнего финансирования, выявлены основные проблемы экономической безопасности страны, предложены основные формы внешнего финансирования для обеспечения экономической безопасности. Автором определены основные угрозы экономической безопасности, выделены ключевые методы поддержки национальной экономики.

Ключевые слова: международная экономика, внешнее финансирование, экономическая безопасность, экономический рост, иностранные инвестиции, внутренние сбережения, официальная помощь, внешняя задолженность.

МАБЛАҒГУЗОРИИ БЕРУНА ВА ТАЪМИНИ БЕХАТАРИИ ИҚТИСОДИИ МАМЛАКАТ

Усмонов П.Н. - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи муносибатҳои байналмилалии молиявӣ-кредитии донишгоҳи давлатии молиявии Тоҷикистон Суроға:734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон,Шаҳри Душанбе, кӯчаи Наҳимов, 64/14, тел.: (+992) 917-09-04-64. E-mail:parviz.usmonov.77@bk.ru.

Дар мақолаи мазкур моҳияти маблағгузории хориҷӣ асоснок гардида, масъалаҳои асосии бехатарии иқтисодии мамлакат муайян карда шуда, шаклҳои асосии маблағгузории хориҷӣ барои таъмини бехатарии иқтисодиёти мамлакат пешниҳод гардидааст. Аз ҷониби муаллиф хафҳои асосие, ки барои таъмини бехатарии иқтисодиёт таҳдид менамоянд, муқаррар гардида, усулҳои калидии дастгирии иқтисодиёти миллӣ ҷудо карда шудааст.

Калидвожаҳо: иқтисодиёти байналхалқӣ, маблағгузории хориҷӣ, бехатарии иқтисодиёт, рушди иқтисодӣ, сармоягузории хориҷӣ, пасандози дохилӣ, кӯмаки расмӣ, қарздории беруна.

EXTERNAL FINANCING AND ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY

Usmonov P.N. - Candidate of Economics, Associate Professor of the Department of International Financial and Credit Relations of the Tajik State Financial University Address:734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14, tel.:(+992) 917-09-04-64. E-mail:parviz.usmonov.77@bk.ru .

This article reveals the essence of external financing, identifies the main problems of the country's economic security, suggests the main forms of external financing to ensure economic security. The author identifies the main threats to economic security, highlights key methods of supporting the national economy.

Keywords: international economy, external financing, economic security, economic growth, foreign investment, domestic savings, official assistance, external debt.

Теория и практика международной экономики показывает, что все попытки изучить процессы развития в развивающихся и переходных странах без учета роли внешнего финансирования, ко¬торые прямо или косвенно способствуют этим процессам или тормозят их, являются бесполезными. В «Докладе о развитии мира» в 1991 г. го¬ворится: «Целью развития ... является улучшение качества жизни. Улучшение качества жизни, особен¬но в беднейших странах означает, прежде всего, увеличение доходов, но не только это. Оно включает в себя, в частности, лучшее образование, питание и здравоохранение, сокращение масштабов нищеты, оздоровление окружающей среды, равенство возможностей, расширение личной свободы и более насыщенную культурную жизнь».

Международная практика показывает, что по источникам внешнего финансирования страны-должники подразделяются на три группы. К первой группе относятся страны, получающие в основном финансирование от официальных кредиторов. Ко второй группе относятся страны, финансирование которых осуществляется из частных источников и, наконец, третья группа стран получает смешанное финансирование.

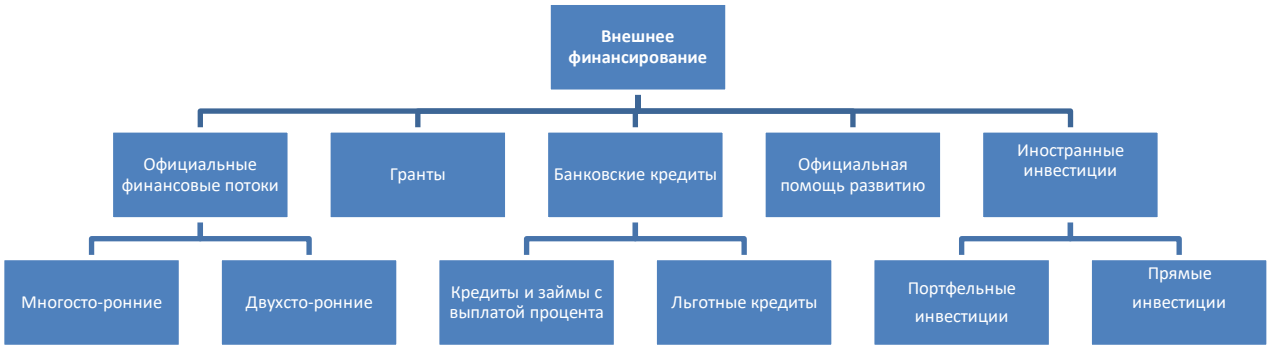
В экономической литературе сложилась общепринятая точка зрения, что основными причинами, вынуждающими развивающиеся и переходные страны брать взаймы

у других государств и международных финансовых организаций, привлекать иностранные инвестиции и получать внешнюю экономическую помощь, является необходимость финансирования экономического развития, посредством которого можно обеспечить занятость населения, снизить уровень экономического неравенства, и улучшить благосостояние граждан.

Так как предметом нашего исследования является экономическая безопасность в условиях внешнего финансирования экономического развития стран с переходной экономикой, необходимо выделить основные формы такого внешнего финансирования, такие как, привлечение средств из-за рубежа для финансирования экономики страны в форме иностранных инвестиций, займов, кредитов и официальной помощи развитию (рисунок 1).

Эти выделенные формы в тоже время являются основными направлениями международного движения капитала и подчиняются закономерностям этого общего процесса, которыми руководствуются главные участники процесса международного внешнего финансирования.

Рисунок 1. Формы внешнего финансирования

С позиции обеспечения экономической безопасности, основной принцип использования внешнего финансирования состоит в необходимости его производительного применения в качестве капитала. Это условие принято называть «золотым правилом» финансов [1]. Однако его осуществление на практике до настоящего времени наталкивается на различные трудности и препятствия. Если привлеченные внешние ресурсы не направляются на расширение действующего производства или на создание новых предприятий, способных выпускать конкурентоспособную продукцию, следствием таких заимствований становятся трудности в погашении внешней задолженности и возникновение условий для долговых кризисов, что создает возникновение угроз экономической безопасности.

Важное значение имеет официальная помощь развитию как форма внешнего финансирования. С точки зрения интересов стран, предоставляющих официальную помощь развитию, ее полезный эффект обычно рассматривается во-первых, как средство расширения рынка принимающих стран для экспорта товаров и услуг из стран-доноров, создающее канал долгосрочного сотрудничества между ними, во-вторых, как средство создания и развития новых мировых рынков и, наконец, в-третьих, как средство стимулирования экономического роста в странах донорах.

Со стороны принимающих стран официальная помощь развитию рассматривается как средство передачи дохода от богатой нации к бедной, выполняющее одновременно две взаимосвязанные задачи: компенсации дефицита финансовых ресурсов в принимающей стране и ее обеспечение иностранной валютой в соответствующих масштабах [2,12].

Эксперт Всемирного банка Давид Доллар [5], использовав данные 56 стран за период 1970-1993 годы, пытался выявить случаи, при которых внешняя помощь была эффективной, а в каких случаях отрицательной. Результаты его исследований показали, что в среднем, внешняя помощь имела очень малое влияние на рост ВВП на душу населения, но она положительно способствовала экономическому росту и снижению уровня бедности в условиях правильной макроэкономической политики. Так, например, в странах с хорошим экономическим управлением, увеличение объема внешней помощи на 1% увеличивало темпы экономического роста на 0,5 % и снижало уровень бедности на 1%. В странах с плохим экономическим управлением, внешняя помощь полностью растрачивается на неэффективные цели и способствует увеличению экономического неравенства населения.

По результатам проведенного анализа нами был сделан вывод о том, что существуют пять основных политических мер, которые могут сделать получаемую внешнюю помощь более эффективной. К ним относятся следующие:

1. официальная помощь развитию эффективна при хорошей политической обстановке;
2. важным условием снижения уровня бедности при получении внешней помощи является проведение институциональных и экономических преобразований;
3. эффективная внешняя помощь и иностранные инвестиции должны всегда взаимно дополнять друг друга;
4. проекты внешней помощи должны быть сосредоточены на создание и передачу знаний и способностей;
5. внешняя помощь, преследующая конкретные цели, необходимо сопровождать проведением политических реформ.

Исследования, проведенные в Республике Таджикистан показали, что в условиях слабой и деформированной экономики, инвестиции обладают большим мультипликационным эффектом, чем в экономике, которая находится в состоянии полной занятости ресурсов. Так, академик Р.К.Рахимов отмечает, что «каждая единица автономных инвестиций в экономику Таджикистана обусловливает более высокие темпы роста национального дохода, а следовательно, и увеличение размера индуцированных инвестиций, т.е. инвестиций, которые зависят от величины национального дохода» [3,52]. Это подтверждается и теорией П. Роузенстейн-Родана, согласно которой иностранные инвестиции обеспечивая дополнительный доход, повышают норму сбережений. Таким образом, низкая норма сбережений является основной угрозой экономической безопасности в Республике Таджикистан.

Взаимосвязь между импортом капитала и внутренними сбережениями, которая рассматривается большинством исследований, теоретически имеет отрицательное отношение. Отрицательное отношение между притоком иностранного капитала в страну и внутренними сбережениями можно обнаружить, когда большая часть иностранных финансовых средств используется на потребление, что существенно повышает степень возникновения угроз экономической безопасности.

Внутренние сбережения в развивающихся странах обычно определяются как разница между инвестициями и притоком иностранного капитала, и если поток иностранного капитала увеличивается, сбережения должны снизиться для того, чтобы сохранялось

макроэкономическое равновесие в национальной экономической системе. Однако это вовсе не означает, что отрицательное статистическое отношение между иностранным капиталом и внутренними сбережениями направлено в противоположном направлении развития. Если такая ситуация наблюдается, это означает, что большая часть иностранного капитала используется для потребления, что неизбежно в долгосрочном плане формирует угрозы экономической безопасности.

Эконометрический анализ взаимосвязи внешнего финансирования и внутренних сбережений, проведенный в различных работах зарубежных и отечественных ученых показали, что увеличение внешнего финансирования на 1 процент ведет к снижению уровня внутренних сбережений на уровне от 0,64 до 1,1 процента [4, 37].

Таким образом, вырабатывая стратегию привлечения внешнего финансирования и иностранных инвестиций в Республику Таджикистан, следует учитывать национальные интересы страны, с тем чтобы внешнее финансирование способствовало обеспечению устойчивого экономического роста, как главного условия обеспечения экономической безопасности.

Литература

1.Захаров А.Б., Алехин Б.И. «Золотое правило» финансов – займы для инвестиций. Известие, 6 декабря 2002 г.

2. Звонова Е. А. Международное внешнее финансирование в современной экономике. М.: Экономика. 2000. С. 12-13.

3. Рахимов Р.К. Глобализация и проблемы экономического роста в Республике Таджикистан //Экономика Таджикистана: стратегия развития. 2004, N1. С. 52.

4. Усмонов П.Н. Экономическая безопасность развития Республики Таджикистан в условиях роста внешнего финансирования. Монография / П.Н. Усмонов. - 2019. –152 с.

5. D. Dollar, and C, Burnside (2000) “Aid, Policies and Growth”, American Economic Review, September.

6. Эшбеков, Т. Ҳ. Муносибатҳои байнибуҷетӣ: самтҳои афзалиятноки рушди онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Т. Ҳ. Эшбеков, П. Н. Усмонов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 4-1(29). – P. 131-137. – EDN BJNXVQ.

ТАҲҚИҚИ САҲМИ ТАШКИЛОТҲОИ ҒАЙРИТИҶОРАТӢ ДАР ИҚТИСОДИЁТ

Ҳакимзода М.А. - ассистенти кафедраи муносибатҳои молиявӣ – қарзии байналхалқӣ ДДМИТ

Вазъи муосири давлатҳои ҷаҳон исбот менамояд, ки дар шароити «маҳдудияти бозор» давлатҳо имкони фаро гирифтани тамоми чабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро надоранд ва фаъолияти соҳибкории ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба сифати механизми коҳиш додани «маҳдудияти бозор» баромад менамояд. Аз ин лиҳоз муаллифон рушди ташкилотҳои ғайритиҷоратиро ҳамчун яке аз шаклҳои соҳибкории иҷтимоӣ ба сифати механизми ҳалли чунин мушкилот ва дастгирии табақаи осебпазири ҷамъият эътироф менамояд.

Калидвожаҳо: ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, соҳибкорӣ, соҳибкории иҷтимоӣ, рушди иқтисодӣ, табақаи осебпазири аҳолӣ, мушкилоти иҷтимоӣ, маҳдудияти бозор, буҳрони иқтисодӣ.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВКЛАДА НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ЭКОНОМИКУ

Хакимзода М.А. - ассистент кафедры международные финансово-кредитные отношения ТГФЭУ

Современное состояние стран мира доказывает, что в условиях «провала рынка» государства не имеют возможности охватить все стороны общественной жизни, а предпринимательская деятельность некоммерческих организаций выступает как механизм сокращения «рыночных ограничений». С этой точки зрения авторы признают развитие некоммерческих организаций, как одну из форм социального предпринимательства в виде механизма решения подобных проблем и оказания поддержки незащищенного слоя общества.

Ключевые слова: некоммерческие организации, предпринимательство, социальное предпринимательство, экономическое развитие, незащищенное население, социальные проблемы, рыночные ограничения, экономический кризис.

STUDY OF THE CONTRIBUTION OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS TO THE ECONOMY

Hakimzoda M.A. - assistant at the Department of International Financial and Credit Relations of the TSFEU

The current state of the countries of the world proves that in the conditions of a "market failure" states do not have the opportunity to cover all aspects of public life, and the entrepreneurial activity of non-profit organizations acts as a mechanism for reducing "market restrictions". From this point of view, the authors recognize the development of non-profit organizations as one of the forms of social entrepreneurship in the form of a mechanism for solving such problems and providing support to the unprotected layer of society.

Key words: non-profit organizations, entrepreneurship, social entrepreneurship, economic development, vulnerable population, social problems, market restrictions, economic crisis.

Соли 2020 аз ҷониби Созмони ҷаҳонии тандурустӣ эълон шудани пандемияи коронавирус буҳронеро ба вуҷуд оварди, ки барои татбиқи миссияи ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар амалияи иҷтимоӣ ҷиҳати расонидани кӯмак ба гурӯҳҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазир замина гузошта, барои фаъолияти минбаъдаи онҳо вазифаҳои нав ба миён оварда.

Дар чунин шароит нақши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, ки вазифаҳои гуногуни хусусияти иҷтимоидошта, аз ҷумла амалҳои хайриявӣ, омӯзишӣ-тарбиявӣ, фарҳангӣ, тиббӣ ва ғайраро иҷро мекарданд, афзоиш ёфт.

Қайд кардан бо маврид аст, ки дар рушди ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ сиёсати иҷтимоии давлатӣ ва дастгирии давлатии онҳо нақши калидиро иҷро менамояд. Дар ин самти сиёсати давлат солҳои охир як қатор мушкилоти ҳалношудае ба миён амадаанд, ки такмили воситаҳои мавҷудаи дастгирии фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратиро тақозо менамоянд.

Дар байни вазифаҳои такмили сиёсати давлатӣ дар соҳаи дастгирӣ ва рушди ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар шароити муосир инҳоро метавон ҷудо кард:

- Дастгирии молиявӣ;
- Дастгирии буҷетӣ;

- Дастгирии институтсионалӣ;
- Муосидат ба ташкили соҳибкории иҷтимоӣ дар ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ.

Имрӯзҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи возеҳи қонунгузорӣ дар соҳаи фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ҳамчун шакли соҳибкории иҷтимоӣ вуҷуд надошта, дар ин самт таҷрибаи кофии амалӣ низ дида намешавад. Ҳамзамон дар қонунгузории кишвар мафҳуми соҳибкории иҷтимоии вуҷуд надошта, қонунҳои мавҷуда фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратиро ҳамчун шакли соҳибкории иҷтимоӣ на маҳдуд мекунанд ва на ҳавасманд мегардонанд.

Рушди ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ҳамчун шакли соҳибкории иҷтимоӣ дар кишвар, аз як тараф ба устувории молиявии онҳо мусоидат намояд, аз тарфи дигар фаъолияти самараноки онҳо вазъи иҷтимоию иқтисодии аҳолии аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазирро беҳтар мегардонад. Дар байни ташкилотҳои ғайритиҷоратии Тоҷикистон мисолҳои муваффақи соҳибкории иҷтимоиро дидан мумкин аст, аммо ҳатто ин ташкилотҳо низ ба як қатор монеаҳо (набудани дастгирии давлатӣ, тафтиши зуд-зуд аз тарафи мақомотҳои тафтишотӣ, надоштани маҳорат ва малакаи пешбурди соҳибкорӣ, тартиби нодурусти ҳаҷҷатҳои молиявӣ ва ғайра) дучор мегарданд.

Дар доираи соҳибкории иҷтимоӣ намояндагони ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар Тоҷикистон аксаран масъулияти иҷтимоии бизнес ва ё фаъолияти хайриявиро дарк мекунанд, ки ин маънои набудани институти соҳибкории иҷтимоиро ҳамчун падида ифода мекунад.

Ҳангоми тавсифи саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба иқтисодиёт, саҳмҳои мустақим ва ғайримустақимро ҷудо мекунанд, ки тавсифи онҳо дар ҷадвали зер оварда шудааст.

Ҷадвали 1. Таъсири ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар иқтисодиёт.

Саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар иқтисодиёт	
Мустақим	***Ғайримустақим***
1. Таъмини шуғл ва худмашғулии аҳолӣ; 2. Расонидани дастгирии иҷтимоию равонӣ ба кормандон ва ихтиёриён; 3. Ҷалби қишрҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳолӣ ба фаъолияти иқтисодӣ; 4. Харид ва истеҳсоли молҳое, ки барои фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ зарур мебошанд; 5. Талаботи умумиро ҳавасманд менамояд ва таклифоти умумиро зиёд менамояд; 6. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар ҷойҳое фаъолият менамоянд, ки дар ҳолати табиии бозори озод ва рақобатпазир барои бахши тиҷоратӣ манфиатдор нест, чунки меъёри фоидаи онҳо хело кам аст.	1. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар соҳаи иҷтимоӣ унсурҳои рақобатро ҷорӣ намуда, самаранокии низоми хизматрасонии иҷтимоиро баланд менамояд; 2. Баланд намудани самарнокӣ маънои онро дорад, ки ҳангоми иҷрои вазифаҳои иҷтимоӣ аз иқтисодиёт захираҳо камтар масраф мешаванд (маънои онро дорад, ки захираҳои бештарро ҷиҳати таъмини афзоиш дар оянда сармоягузорӣ кардан мумкин). 3. Фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба баланд шудани сатҳи маориф ва тандурустии аҳолӣ мусоидат намуда, самаранокии иқтисодиётро афзун намуда, суръати баланди рушди иқтисодиро таъмин менамояд. 4. Ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба беҳтар кардани фазои иҷтимоӣ ба таъмини суботи иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ки шарти зарурии рушди иқтисодӣ мебошанд, саҳм мегузоранд.

Сарчашма: *коркарди муаллиф дар асоси адабиётҳои илмӣ.*

Афзоиши бахши сеюм бо табдил ёфтани ҷомеаи индустриалӣ ба ҷомеае, ки ба дониш ва меҳнати зеҳнӣ асос ёфтааст, алокаманд аст [3]. Дар маҷмӯъ, нақши бахши ғайритиҷоратӣ дар иқтисоди муосирро бо мавҷудияти се таъсири асосӣ тавсиф кардан мумкин аст [1].

1. Таъсири пурракунанда – вақте ки бахши ғайритиҷоратӣ давлатро дар иҷрои як қисми вазифаҳои иҷтимоии худ пурра мекунад, ин пеш аз ҳама:

- фаъолияти ҳуқуқии давлат (иштироки интитутҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар муҳокимаи лоиҳаҳои қонунҳо, фаъолияти ҳуқуқи инсон, кумаки ҳуқукӣ, мусоидат ба рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ);

- рушди сармояи инсонӣ (илм, маориф, фарҳанг, варзиш, тандурустӣ);

- сиёсати иҷтимоии давлат (кӯмаки хайрия ва башардӯстона, кор бо ҷавонон, ятимон, маъюбон, кор бо гурӯҳҳои хавфнок, пешгирии рафторҳои номатлуб (рафтори девиантӣ));

- татбиқи манфиатҳои миллӣ дар арсаи байналмилалӣ (муҳофизати сулҳ, пешгирии низоҳои байни миллатҳо, ҳамкории байналмилалӣ);

Дар натиҷа, фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ сохтори эҳтиёҷоти ҷамъиятиро васеъ намуда, барои ба истеъмолкунандагон пешниҳоди маҳсулоти алтернативии иловагӣ имконият фароҳам меорад [2]. Аз ин нуқтаи назар ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ба вусъати рақобати байни соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт, иҷтимоикунонии иқтисодиёт мусоидат мекунад, ки ин ба пешрафти иҷтимоию иқтисодии ҷамъият таъсири масбӣ мерасонад.

2. Таъсири мукаммалгардонӣ (навсозӣ) – ба туфайли татбиқи назорати ҷамъиятӣ ба фаъолияти мақомотҳои давлатӣ. Шаклҳои чунин назорат муколамаи иҷтимоӣ, созишномаҳои иҷтимоӣ ва навовариҳои иҷтимоӣ мебошанд. Паҳншавии онҳо тамоюли ғайримарказӣ ва мустаҳкам шудани принсипҳои ҷамъиятиро дар идоракунӣ инъикос мекунад.

3. Таъсири ҳавасмандгардонӣ - бахши ғайритиҷоратӣ манбаи навовариҳои иҷтимоӣ буда, сармояи иҷтимоиро эҷод менамояд ва дараҷаи эътимодро ба ҷомеа афзоиш медиҳад [1].

Профессор Тужинака аз Донишгоҳи Цукуба (Ҷопон) доир ба ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар 13 кишвари ҷаҳон пажӯҳиш анҷом дода, ба хулосае омад, ки ҳамаи ин ташкилотҳоро метавон ба чаҳор намуд ҷудо кард:

- бозорӣ (иттифоқҳои касаба, ташкилотҳои хоҷагидорӣ, ташкилотҳои кишоварзӣ ва ғайра),
- ғайри бозорӣ (ташкилотҳое, ки ба дастгирии иҷтимоӣ, маориф ва ғайра машғуланд),
- ташкилотҳои бахши шаҳрвандӣ (бо сиёсат, ҳифзи ҳуқуқи инсон, инчунин ташкили чорабиниҳои гуногуни варзишӣ ва фарҳангӣ машғуланд);
- дигар намуди чунин ташкилотҳо.

Ҳамин тариқ, таҳлили таснифоти гуногун нишон медиҳад, ки ташкилотҳои ғайритиҷоратиро мувофиқи фаъолияте, ки онҳо анҷом медиҳанд ё ҳадафҳои таъсиси онҳо тасниф кардан мумкин аст.

Барои тасниф аз рӯи фаъолият одатан «Таснифи байналмилалии стандартии соҳавии тамоми фаъолиятҳои иқтисодӣ (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities - ISIC)» истифода мешавад. Тибқи чунин таснифот ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ одатан ба дувоздаҳ гурӯҳи асосии дар ҷадвали 2 овардашуда ҷудо мешаванд.

Ҷадвали 2. Гурӯҳбандии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ тибқи таснифоти байналмилалӣ.

Таснифоти байналмилалии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ	
Гурӯҳ	***Соҳаи фаъолият***
1	Фарҳанг ва истироҳат
2	Маориф ва тадқиқоти илмӣ
3	Тандурустӣ

4	Хизматрасонии иҷтимоӣ
5	Ҳифзи муҳити зист
6	Ободонии муҳит ва сохтмони манзил
7	Қонунгузорӣ, адвокатура ва фаъолияти сиёсӣ
8	Миёнаравии эҳсонкорӣ ва пешбурди фаъолияти ихтиёрӣ
9	Фаъолияти байналхалқӣ
10	Дин
11	Ассотсиатсияҳои касбӣ ва тахассусӣ, иттиҳодияҳо
12	Ба ягон гурӯҳ дохил карда нашудааст

Сарчашма: коркарди муаллиф тибқи International Standard Industrial Classification of All Economic Activities.

Дар хориҷа фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ бештар дар самти барномаҳо барои муҳофизат, наврасони душвортарбия, бекорон ва соҳаи экология зоҳир мегардад. Дар мамлакати мо лоиҳаҳои омӯзишӣ – таълимӣ барои рушди кудакону наврасон ва ҳам калонсолон, ки ба тайёрии касбӣ ва бозомӯзӣ, хизматрасонии иҷтимоӣ ба шаҳрвандон, ки маъбон, пиронсолон ва умуман табақаи осебпазири иҷтимоӣ аҳолӣ ба онҳо ниёз доранд, талаботи бештар дорад. Ҳамзамон ба соҳаи тандурустӣ низ таваҷҷуҳ накардан мумкин нест, чунки дар ин самт доими саволҳо зиёданд ва лоиҳаҳое, ки ба кумаки мақсаднок ба шаҳрвандон нигаронида шудаанд, на он қадр зиёданд ва на ҳама аз онҳо огоҳ мешаванд.

Ҳамин тариқ, зимни такмили низоми идоракунии ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар самти фаъолияти иҷтимоии осебпазир ташкилотҳо имкони пайдо кардани маълумот доир ба кӣ ва дар кадом ҳаҷм кӯмак лозим буданро ба даст меоранд, ки инро сиёсати давлатӣ оид ба додани грантҳо ва субсидияҳо тасдиқ мекунад.

Адабиёт

1. Демидов С.В. Развитие взаимодействия государственного и некоммерческого секторов смешанной экономики. Автореферат дисс… канд. экон. наук. 08.00.01.- Саратов, 2010

2. Качалова Ю. «Новый взгляд на исследование третьего сектора» - http://www.ipd.ru/articles/j_view3sect.shtml

3. Мантатова Л.В. Стратегия развития: ценности новой цивилизации. – Улан-Удэ, издательство ВСГТУ, 2004

4. Саидмуродзода, Л. Ҳ. Иқтисоди сабз ва нақши ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар ҳалли масоили экологӣ / Л. Ҳ. Саидмуродзода, М. А. Ҳакимов // Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2023. – No. 1. – P. 68-81. – EDN DUPJAY.

5. Ҳакимов, М. А. Фаъолияти соҳибкории ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ҳамчун воситаи шуғлнокии ашхоси дорои имкониятҳои маҳдуд / М. А. Ҳакимов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 1(35). – P. 262-272. – EDN UPHACT.

ИННОВАЦИОННОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО КАК МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Пирова М.А. –старший преподаватель кафедры финансов ТГФЭУ

Рассмотрены сущность, структура и основные свойства инновационного предпринимательства в современных социально-хозяйственных условиях. Показано, что инновационное предпринимательство во всех формах своего проявления потенциально является одним из важнейших механизмов развития региона. Однако для придания развитию

инновационного предпринимательства требуемого динамизма необходима реализация комплексного институционального подхода к его поддержке и стимулированию приоритетных форм инновационного предпринимательства с учетом научно-технического потенциала, специализации экономики и социально-этических особенностей региона.

Ключевые слова: инновационное предпринимательство, формы инновационного предпринимательства.

INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP AS A MECHANISM FOR THE DEVELOPMENT OF THE REGION

Pirova M.A. – Senior Lecturer at the Department of Finance of the TSFEU

The essence, the structure and the basic properties of an innovative entrepreneurship in the current socio-economic conditions. It is shown that an innovative entrepreneurship in all forms of its manifestation is potentially one of the most important regional development mechanisms. However, to make the development of innovative business the required dynamism it is necessary to implement an integrated approach to its institutional support and stimulate the priority forms of an innovative entrepreneurship based on scientifi c and technological capacity, the specialization of the economy and socio-ethical characteristics of the region.

Key words: innovative entrepreneurship, innovative forms of entrepreneurship.

Важнейшей тенденцией современной мировой экономики является переход на качественно новую ступень научно-технического развития, которая характеризуется усилением в глобальном масштабе конкурентной борьбы на основе наращивания инновационной активности и проникновения инноваций во все сферы деятельности человека. В настоящее время инновационное развитие превращается в основной источник экономического роста путем повышения производительности во всех секторах экономики и повышения конкурентоспособности продукции через создание новых отраслей, постоянное расширение возможностей для появления новых продуктов и технологий [2].Другой важнейшей тенденцией развития современной мировой экономики является ее глобализация, связанная с углублением территориального разделения труда и с либерализацией рынков, приводящая к повышению роли и самостоятельности регионов в экономическом развитии стран. Эти обстоятельства вызывают необходимость повышения конкурентоспособности регионов как самостоятельных и полноправных субъектов мирового и внутреннего рынков.

В создавшихся условиях достижение лидирующего положения регионом в мировой экономике и экономике страны становится непростой задачей, один из действенных путей решения которой состоит в ускоренном инновационном развитии региона. В связи с этим повышение эффективности использования инновационного предпринимательства как механизма реализации стратегии является весьма актуальной и практически значимой задачей. [3]

Рассмотрим, что представляет собой инновационное предпринимательство. Термин «инновационное предпринимательство» в настоящее время в литературе используется в различных смыслах. В большинстве случаев инновационное предпринимательство связывают с созданием и внедрением новых видов продукции (товаров, услуг, технологий и т.п.), с изготовлением и созданием интеллектуальных ценностей (программ, алгоритмов обработки информации и т.п.) [4]. Широкому толкованию понятия «инновационное предпринимательство» способствуют два фактора.

Во-первых, все компании, целью функционирования которых является производство продукции, вынуждены заниматься и занимаются инновационной деятельностью с целью поддержания конкурентоспособности самой продукции и компании в целом [5]. В условиях высокодинамичного рынка предприятиям требуется проведение непрерывной модернизации производства, обусловленной реакцией на преобразования конкурентов и изменения внешней среды. Непрерывное обновление производства является источником устойчивого конкурентного преимущества. Скорость исполь-зования нововведений, быстрота реакции на происходящие изменения рынка являются залогом получения конкурентного преимущества [там же].

Во-вторых, инновационное предпринимательство в целом характеризуется особым многообразием инновационных процессов, охватывающих научно-исследовательскую, научно-техническую, производственную деятельность, а также маркетинг, финансирование и инвестирование разработок и распространения нового вида продукта или услуги.

Поэтому во многих источниках вполне справедливо считается, что предпринимательство в большинстве своем является инновационным и задача сводится к развитию предпринимательства [6; 7].К субъектам инновационного предпринимательства относятся индивидуальные предприниматели и организации всех форм собственности, осуществляющие инновационную деятельность. В мировой практике различают малые, средние и крупные формы инновационных предприятий. Высокая эффективность малых инновационных предприятий объясняется оперативным реагированием на новые научные идеи и на решение конкретных проблем, связанных с получением конечного результата от реализации инновационного продукта. Крупные инновационные предприятия медленнее реагируют на новые общественные потребности и коммерчески выгодное воплощение новых идей в рыночный продукт. Но эффективность работы крупных инновационных предприятий повышается:

– при возможности масштабного использования инноваций;

– при наличии жесткой конкуренции (на ужеосвоенных рынках), требующей крупных вложений для продвижения инноваций;

– при высоких начальных издержках в производстве инновационного продукта;

– при необходимости использования сложных технических систем, при проведении длительных процедур испытания, апробации, лицензирования и сертификации инновационного продукта.

В отличие от малых предприятий, крупные корпоративные структуры предпринимательского типа имеют материальную и финансовую возможность для освоения базовых, стратегических инноваций. Используя эффект масштаба и располагая большим капиталом, крупное корпоративное предпринимательство способно осваивать стратегические технологии, имеющие приоритетное значение для достижения национальной экономики и научно-технического прогресса. Государство, сотрудничая с крупными предпринимательскими структурами, создает смешанные предприятия по выполнению определенных предпринимательских проектов и программ.

К крупным организационным формам инновационного предпринимательства относятся научно-технические комплексы, инженерные центры, научно-технические кооперативы, технополисы и научно-технические парки (технопарки), исследовательские консорциумы и инкубаторы, на средства которых осуществляется коммерциализация инновационного продукта. Крупные формы инновационного предпринимательства способствуют развитию

наукоемкого производства, осуществлению трансферта технологий для скорейшего внедрения среди экономических агентов национальной экономики.

Следует заметить, что вопросы классификации инноваций, инновационных предприятий и нововведений широко освещены в литературе [7].В частности, инновационные предприятия классифицируются с учетом преобладающего типа инноваций, реализуемых данными структурами [8].

По нашему мнению, выделяемые для дальнейшего рассмотрения инновационные предприятия должны соответствовать инновационной стратегии, отсюда целесообразно выделить следующие типы инновационного предприятия.

1. Инновационные предприятия, деятельность которых направлена на реализацию догоняющей стратегии, ориентированной на перевооружение

экономики на основе импортных технологий, которые закупаются или привлекаются вместе с иностранным капиталом [2].

2. Инновационные предприятия, деятельность которых направлена на обеспечение функционирования предприятий первого и второго типов – финансовое, материальное, кадровое и другое обеспечение, а также выполнение разнообразных посреднических функций (оказание услуг, связанных с продвижением (например, с сертификацией) инновационного продукта, его передачей от непосредственного создателя к потребителю и др.) [10].

Суть возникающих проблем при создании (поддержке и стимулировании) инновационных предприятий этого типа состоит в том, что, с одной стороны, создание обеспечивающих структур не является самоцелью, а с другой – без обеспечивающих структур невозможно существование предприятий первого и второго типа. Более того, эффективное развитие инновационного предпринимательства во многом зависит от институциональной среды и от общего уровня развития общества, а также, в целом, от его готовности к использованию результатов четвертой промышленной революции [11]. Возникающие проблемы соответствия, необходимости, достаточности и своевременности развития обеспечивающих структур и общества заслуживают самостоятельного рассмотрения.

Прежде всего необходимо обратить внимание на то, что в обеспечении лидирующих позиций региона в мировой экономике среди всех форм предпринимательства следует развивать инновационное предпринимательство, действующее в сфере материального производства и создания интеллектуальных ценностей в соответствии со специализацией и социально-экономическими особенностями. Впрочем, этот тезис не является

бесспорным. Во-первых, как уже отмечалось, существует мнение, что любое редпринимательство в конкурентных рыночных условиях является в той или иной степени инновационным. Во-вторых, по количеству малых предприятий и числу занятых приоритетный интерес наблюдается в сфере обслуживания населения с явным лидерством розничной и оптовой торговли .

Кроме того, по критерию освоения достижений в практике организации экономических и торгово-технологических отношений торговое предпринимательство является наиболее инновационным с весомым вкладом в произведенный валовой внутренний продукт и валовую добавленную стоимость . Ряд авторов [12–14] также отмечают, что с развитием торгового предпринимательства связана неуклонная тенденция повышения их налоговых поступлений в государственный бюджет. При этом, в сравнении с хозяйствующими субъектами производственного сектора (особенно инновационного профиля) предприятия

обслуживания и торговые предприятия имеют существенно меньшую неопределенность экономических результатов, т.е. меньший риск и меньшую зависимость от институциональных факторов.

Вместе с тем, несмотря на неоспоримые отмеченные выше преимущества торгового предпринимательства и его инновационный характер (по некоторым критериям) и даже на его существенный вклад в бюджет региона, его развитие не может являться приоритетным в современных условиях. Более того, в силу отмеченных преимуществ торгового предпринимательства (небольшой риск финансовой деятельности, отсутствие институциональных барьеров и т.п.) при концентрации усилий государства на решении критических для инновационного развития проблем государственная (региональная) поддержка развития малого и среднего предпринимательства должна быть направлена на развитие инновационного предпринимательства в сфере материального производства и создания интеллектуальных ценностей.

Таким образом, в соответствии с целями нашего рассмотрения, наибольший интерес представляет деятельность инновационных предприятий, реализующих стратегию достижения лидерства в ведущих научно-технических секторах и фундаментальных исследованиях и стратегию догоняющего развития [2]. В связи с этим целесообразно рассмотреть зарубежный опыт, а затем более подробно изучить особенности инновационного развития нашей страны и регионов.

В нашем исследовании будем исходить из необходимости решения следующих задач, стоящих перед каждым регионом [2].

1. Обеспечение устойчивого развития региона и на этой основе повышение жизненного уровня его населения, решение проблемы занятости.

2. Улучшение институциональной и бизнес-среды в регионе, повышение деловой активности, уровня образования, создания условий для развития научно-технического творчества, инициатив.

3. Повышение конкурентоспособности регионального хозяйства.

4. Создание благоприятной среды для проживания населения, решение экологических проблем, устранение социальных противоречий.

В настоящее время устойчивый экономический рост региона и решение многих других проблем возможны лишь на основе инновационного развития. Поэтому создание большого числа успешно функционирующих компаний, обеспечивающих основные налоговые поступления в региональные и муниципальные бюджеты, решение проблем занятости, образования, экологической безопасности, повышение жизненного уровня населения и др., возможны лишь за счет развития инновационного предпринимательства. Следовательно, основным результатом инновационного предпринимательства, оказывающим решающее влияние на развитие экономики, является создание большого числа успешно функционирующих предприятий, выпускающих конкурентоспособную (на внутреннем и внешнем рынках) продукцию, обеспечивающих прирост ВВП до 17–20 % [2].

В условиях возникших трудностей развития на получение этого результата можно рассчитывать лишь в перспективе. Для его обеспечения современной важнейшей задачей социально-экономического развития региона на данном этапе является создание условий и стимулов для ускоренного развития инновационного предпринимательства. При этом в соответствии с целями нашего исследования наибольший интерес представляют свойства и закономерности деятельности инновационных предприятий, реализующих стратегию

достижения лидерства в ведущих научно-технических секторах и фундаментальных исследованиях и стратегию догоняющего развития [1].

Литература

1. Закон Республики Таджикистан «Об инновационной деятельности» (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2012 год, №4, ст.272)

2. Стратегия Республики Таджикистана в сферах науки, технологий и инноваций на период до 2030 года от 30 июня 2021 года, №263.

3. Государственная программа развитие науки и инновации Республики Таджикистана на период 2023- 2027 года от 31 августа 2023 г. № 417.

4. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия / Е. Е. Румянцева. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 826 с.

5. Бейсенова Ж. Ж. Содержание, признаки и формы инновационного предпринимательства / Ж. Ж. Бейсенова // Вестник КарГУ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://articlekz.com/article/5921

6. Канапухин П. А. Модернизация агропромышленного комплекса современной России / П. А. Канапухин, Л. В. Новичихина // Агропромышленный комплекс современной России : проблемы, приоритеты развития : сб. науч. тр. по итогам Всерос. науч.-практ. конф. – Воронеж : Научная книга, 2015. –С. 65–68.

7. Исследования предпочтений российских потребителей компанией Nielsen Holdings. – Режим доступа:http://www.nielsen.com/ru/ru.html

8. Словарь инновационных терминов. – Режим доступа: http://projects.innovbusiness.ru/content/document_
r_0534fb3f-84a2-4255-9689-1167a37e18e6.html

9. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – СПб. : Питер, 2014. – 448 с.

10. Рахмаева И. И. Факторы создания и развития инфраструктуры региона [Электронный ресурс] / И. И. Рахмаева // Управление инновациями : электрон.науч. журн. – 2013. – Режим доступа: http://arsadministrandi.com/article/Rahmeeva_2013_2.pdf

11. Марш П. Новая промышленная революция.Потребители, глобализация и конец массового производства / П. Марш – М. : Издательство Института Гай-
дара, 2015. – 424 с.

12. Гуняков Ю. В. Транзитивное торговое предпринимательство / Ю. В. Гуняков, В. В. Куимов, Д. Ю. Гуняков // Научное обозрение. Сер.: Экономика и право. –М., 2012. – № 6. – С. 252–260.

13. Близнец И. А. Интеллектуальная собственность в инновационном предпринимательстве / И. А. Близнец,В. Р. Смирнова // Вестник Российской академии интеллектуальной собственности. – М., 2016. – № 2. – С. 3–15.

14. Харин А. А. Управление развитием инновационной деятельности в регионах России / А. А. Харин, А. В. Рождественский, И. Л. Коленский и др. – М. :Инфра-М, 2015. – 216 с.

15. Мирзоева, Е. Ш. Опыт развитых стран в формировании инновационной инфраструктуры промышленных предприятий / Е. Ш. Мирзоева // Финансово-экономический вестник. – 2024. – № 1(40). – С. 48-54. – EDN DJIZSH.

16. Қодиров, Ф. А. Ташаккули идоракунии корпоративӣ дар корхонаҳои саноатӣ - асоси тақвияти фаъолияти инноватсионӣ ва рақобатпазирӣ / Ф. А. Қодиров, У. Ш. Халилзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-2(39). – P. 497-505. – EDN JVEORW.

ИНВЕСТИЦИОННЫЙ КЛИМАТ ОСНОВА РАЗВИТИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Хакимова М. С. - старший преподаватель кафедры финансового менеджмента, Таджикский государственный финансово – экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

В данной статье автор рассматривает изучению вопросов взаимосвязей между инвестиционной деятельностью и развитием цифровой экономики. Определено, что цифровая экономика является наиболее приоритетным направлением в развитии экономики в целом.

Таким образом инвестиционная деятельность и цифровая экономика являются взаимоувязанными, поскольку развитие цифровой экономики невозможно без инвестиционных вложений, а наиболее эффективные инструменты для инвестирования имеют прямое отношение к цифровой экономике.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая экономика, инвестиции, инвестиционный климат, взаимосвязь, драйверы роста.

ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРӢ АСОСӢ РУШДИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ҳакимова М.С. – муаллими калони кафедраи менеҷменти молиявӣ, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға:734067,Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

Дар ин мақола муаллиф омӯзиши робитаи фаъолияти сармоягузорӣ ва рушди иқтисоди рақамиро баррасӣ мекунад. Муайян карда шудааст, ки иқтисоди рақамӣ афзалияти баландтарин дар рушди иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Фаъолияти сармоягузорӣ ва иқтисоди рақамӣ бо ҳам вобастагӣ доранд, зеро рушди иқтисоди рақамӣ бидуни сармоягузорӣ ғайриимкон аст ва воситаҳои самараноки сармоягузорӣ бевосита бо иқтисоди рақамӣ алоқаманданд.

Дар ҷараёни омӯзиш инчунин омилҳои асосии афзоиши иқтисоди рақамӣ муайян карда шуданд, ки вобаста ба манбаи сармоягузорӣ тасниф карда шуда, мушкилоти асосии рушди рақамисозӣ нишон дода шуданд ва дар самти рушди таваҷҷӯҳи сармоягузорон ба маблағгузориҳои молиявӣ муайян карда шуданд.

Калидвожаҳо: рақамисозӣ, иқтисоди рақамӣ, сармоягузорӣ, фазои сармоягузорӣ, пайвастшавӣ, омилҳои рушд.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY AND INVESTMENT ACTIVITIES IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Khakimova M.S. - Senior Lecturer, Department of Financial Management, Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067, Republic of Tajikistan. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Telephone: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

The article is devoted to the study of the relationship between investment and the development of the digital economy. It is determined that the digital economy is the highest priority in the development of the economy as a whole.

Investment activities and the digital economy are interrelated, since the development of the digital economy is impossible without investments, and the most effective tools for investing are directly related to the digital economy.

The study also highlighted the main drivers of growth of the digital economy, which are classified depending on the source of investment, identifies the main problems of digitalization development and identifies steps taken in the development of investor interest in financial investments.

Keywords: digitalization, digital economy, investment, investment climate, interconnection, growth drivers.

Цифровизация экономики на сегодняшний день является ключевым аспектом ее развития в нашей стране. Важность данного решения обусловлена той ролью, которую играют современные информационные и интернет-технологии в жизни общества. Технологический прорыв последних лет кардинально изменил не только социальный быт, но и скорректировал общее направление развития человечества, обеспечив огромным набором устройств и программного обеспечения с самым широким функционалом [1].

Однако несмотря на исключительный рост цифровизаци во всех экономически важных отраслях отмечается весьма скромный вклад в экономику страны, среди главных причин которого называют низкие объемы инвестиций [2].

Актуальность данной темы определена важностью роли инвестиций в развитии цифровой экономики в Республики Таджикистан. Очевидно, что развитие цифровой экономики невозможно без капитальных вложений, при этом отдача от результатов цифровизации не только высокорентабельная, но и имеет относительно небольшие сроки окупаемости, что делает развитие цифровой экономики инвестиционно привлекательным. Вместе тем отсутствие стабильности на рынке инвестиций и в инвестиционном климате приводит к их минимизации вложений, что не дает достаточного стимула к дальнейшему развитию и является фактором увеличения разрыва между экономическими развитыми странами.

Несмотря на то, что термин «цифровая экономика» уже достаточно широко применяется по всему миру, его точного определения до сих пор не отражено в экономических словарях. Однако, наиболее распространенным считается следующее определение: цифровая экономика – это система экономических взаимоотношений, основанная на использовании современных цифровых информационных технологий [3]. Данное определение подразумевает формирование нового направления развития экономической системы государства и межгосударственных отношений и подчеркивает значимую роль цифровых информационно-коммуникационных технологий в этом развитии.

На сегодняшний момент развитие цифровой экономики актуально не только для Республики Таджикистан, но и для всего мира. Именно поэтому закономерности и тенденции развития цифровой экономики являются объектом повышенного внимания научных исследователей и специалистов практического направления, о чем свидетельствует значительное количество трудов в сфере методологии, инструментария и функций цифровой экономики, а также последствия ее распространения. При этом необходимо отметить закономерное отставание нашей страны от передовых государств в данной сфере, что очевидно при рассмотрении вклада высоких технологий [4].

Все это предопределяет необходимость создания собственной научной и практической базы для развития цифровой экономики, причем ориентированной не только на опыт

зарубежных стран, но и включающий в себя адекватное оценивание состояния и тенденций развития традиционной экономики Таджикистана.

Одним из ключевых моментов развития любого социально-экономического направления, в том числе и цифровой экономики, является привлечение инвестирования, размер и доступность которого напрямую зависит от инвестиционного климата страны. Об этом пишут, в частности, З.А. Авласко и П.В. Авласко [3], последовательно раскрывая показатели эффективности инвестиций, в том числе внутренние затраты на исследования и разработки, индикаторы Стратегии инновационного развития, обороты предприятий, износ основных фондов и другие.

Е. В. Беляев, А. К. Щеглакова [4] в своих работах выявляют особенности и предпосылки развития цифровой экономики, отражают основные факторы ее значимости для потенциального экономического роста, рассматривают основные риски отдачи инвестиций в формирование цифровой экономики и конкретные мероприятия по возможному снижению подобных рисков.

Б. Н. Паньшин [5], рассматривая особенности и тенденции развития цифровой экономики выделяет экономическую значимость развития цифровой экономики и рассматривает цифровизацию как фактор формирования новых экономических технологий, предлагая систему мероприятий по снижению рисков цифровизации.

Таким образом, значимость роста цифровой экономикой и необходимость инвестиций в нее выявлена и обоснована. Стоит также отметить, что цифровая экономика, в своем развитии, дает толчок для перехода на более качественный технико-технологический уровень. Отсюда очевидна и взаимосвязь цифровой экономики и инвестиционной деятельности (рисунок 1).

Рисунок 1 – Взаимосвязь цифровой экономики и инвестиционной деятельности

Инвестиционный климат часто становится предметом дискуссии. Очевидна главная его проблема – нестабильность, которая сформирована из-за целого ряда влияющих факторов:

1)трансформационность экономики, вызванная ее переходом от социалистической к рыночной модели, обуславливает целый ряд проблем, среди которых необходимо выделить отсутствие исторического опыта долгосрочного инвестирования, малый процент отечественных специалистов в данной области и характерная неравномерность трансформации, что вынуждает инвесторов адаптировать привычные им модели;

2) сырьевая ориентированность экономики, которая вызывает сильнейшие колебания экономической ситуации при изменении цен на энергоресурсы;

3) самостоятельная внешняя политика, которая ведется, зачастую, без оглядки на большинство других государств, что приводит к конфликтам интересов и является основной

причиной разнообразных экономических санкций, введенных против нашей страны в последнее время.

Таким образом, налицо негативная тенденция: чем ниже объем инвестирования, тем медленнее темпы развития цифровизации, а чем медленнее цифровизация, тем дольше процесс привлечения инвестиций.

Данную круговую зависимость можно разорвать, нацелившись на интенсивный рост ряда драйверов цифровой экономики, призванных усилить привлечение инвестиций именно для цифровизации самого процесса инвестирования. Кроме того, отметим, что данный процесс давно реализуется, поскольку финансовый сектор, наряду с розничной торговлей и связью, является передовой сферой цифрового развития. Однако усиление данного развития способно оказать влияние на темпы изменений цифровой экономики в целом, за счет более широкого привлечения средств, что подчеркивает важность именно этого направления.

Как правило, в сфере инвестирования выделяют два основных источника: государственные и частные, доли которых, согласно Программе «Цифровая экономика» должны составлять примерно 57 % и 43 % соответственно. Очевидно, что крупный бизнес весьма заинтересован в развитии всех аспектов цифровой экономики, однако не меньшую заинтересованность, в последнее время, выказывают и мелкие инвесторы. Потому разумно будет отделить прямые инвестиционные проекты в области цифровой экономики крупных предпринимателей и вложения мелких бизнесменов или физических лиц, которые, по большей части, представлены портфельным инвестированием.

Каждое из этих источников инвестирования нуждается в различных направлениях цифровизации. Так, для государства, в первую очередь, наиболее актуальными задачами является перевод в цифровой формат государственных услуг, формирование современной техногенной городской среды и повышение финансовой грамотности населения. Для крупного предпринимательства наибольшие перспективы видятся в создании и структурировании база данных малого и среднего предпринимательства, а также цифровизация функционирования транспорта, связи, логистических сетей.

Мелкие частные инвесторы более всего ориентируются на использование платформ и кроссплатформенных сервисов, а также на применение интеллектуальных инструментов поддержки инвестиционной деятельности.

Помимо этого, некоторые исследователи, выделяет ряд проблем, решение которых позволит существенно улучшить процесс цифровизации экономики, выведя темпы развития на новый, более высокий уровень. К ним относятся:

1) отсутствие инструментов для привлечения венчурного инвестирования;

2) необходимость комплексного перехода к цифровизации ряда отраслей и видов деятельности, что позволит преодолеть разрывы в деятельности экономических субъектов;

3) увеличение вариантов цифровых решений в различных секторах экономики;

Таким образом, несмотря на нестабильность инвестиционного климата, государство принимает разнообразные меры по привлечении инвесторов, делая большую ставку именно на частные инвестиции, что позволит осуществить программу по развитию цифровой экономики и, возможно, осуществить заметные позитивные преобразования в экономике страны.

Литература

1. Индикаторы цифровой экономики: 2018: статистический сборник / Г.И. Абдрахманова, К.О. Вишневский, Г.Л. Волкова, Л.М. Гохберг и др.; И60 Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: НИУ ВШЭ, 2018. – 268 с.

2. Прядко И.А., Брюховецкая О.В., Данилин И.А., Мелконян А.В. Проблемы привлечения частных инвестиций в развитие цифровой экономики Российской Федерации. Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – 2018. – № 10 (116). – С. 1.

3. Авласко З.А., Авласко П.В. Оценка показателей эффективности инвестиций в научные инновации и разработки в РФ в условиях цифровой экономики. Международный студенческий научный вестник. – 2018. – № 4-6. – С. 884-888.

4. Беляев Е.В., Щеглакова А.К. Цифровая экономика как направление повышения эффективности работы отраслей национального хозяйства. Вестник Ивановского государственного университета. Серия: Экономика. – 2017. – № 4 (34). – С. 18-22.

5. Паньшин Б.Н. Цифровая экономика: особенности и тенденции развития. Наука и инновации. – 2016. – Т. 3. – № 157. – С. 17-20.

6. Статистика внешнего сектора. ЦБ РФ. [Электронный ресурс]. URL: http://www.cbr.ru/statistics/?PrtId=svs (дата обращения: 15.11.2018).

7. Наумкин М. Пять трендов цифровой экономики России в 2018 году. Rubase. [Электронный ресурс]. URL: https://rb.ru/opinion/ekonomika-rossii/ (дата обращения: 15.11.2018).

8. Ҳамроев, М. И. Сармоягузориҳои хориҷӣ дар низоми муосири муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ / М. И. Ҳамроев // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 1(35). – P. 425-437. – EDN JEUAMM.

СИЁСАТИ ҚАРЗИ КИШОВАРЗӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Хоҷахонов А.А. –н.и.и., дотсенти кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи байналмилали сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон Email: abrorkhon@mail.ru, тел.: +992901811060

Хоҷахонова Г.К. - ассистенти кафедраи иқтисоди ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (ш. Душанбе), тел.: +992934600351

Дар мақолаи мазкур хусусияти сиёсати қарзи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дида баромада мешавад. Асоснок карда шудааст, ки дар мамлакат танзими давлатии сиёсати қарзии аграрӣ лозим аст.

Калимаҳои калидӣ: сиёсати қарзӣ, агроиқтисодӣ, давраи гузариш, истеҳсолоти кишоварзӣ, бонк, бозори молия, низоми қарзӣ.

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ КРЕДИТНАЯ ПОЛИТИКА В РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Ходжахонов А.А. – к.э.н., доцент кафедрой экономической теории Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана (г. Душанбе) Email: abrorkhon@mail.ru, тел.: +992901811060

Ходжахонова Г.К. - ассистент кафедры мировая экономика Таджикской государственной финансово-экономического университета Таджикистана (г. Душанбе), тел.: +992934600351

На данном статье рассматривается особенности кредитной политики в сельском хозяйстве Республики Таджикистан. Обосновывается необходимость государственного регулирования кредитной политики страны.

Ключевые слова: кредитная политика, агроэкономика, переходный период, сельскохозяйственная производства, банк, финансовый рынок, кредитная система.

AGRICULTURAL CREDIT POLICY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Khojakhonov A.A. – Candidate of Economics, Associate Professor at the Department of Economic Theory of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan (Dushanbe) Email: abrorkhon@mail.ru, tel.: +992901811060

Khojakhonova G.K. -assistant of world economy and international trade department of the Tajik State Financial and Economic University of Tajikistan (Dushanbe), tel.:+992934600351

This article examines the features of the credit policy in agriculture of the Republic of Tajikistan. The necessity of state regulation of the country's credit policy is substantiated.

Keywords: credit policy, agroeconomics, transition period, agricultural production, bank, financial market, credit system.

Сельскохозяйственная кредитная политика по своей сущности представляет собой целенаправленную деятельность государства и его компетентных органов по разработке и установлению экономически обоснованных принципов концепции развития кредитных отношений, определению приоритетных направлений инвестиций с учетом сложившегося уровня развития многоукладных аграрных отношений и тех конкретных задач и целей, которые ставятся перед сельским хозяйством[1].

Правовой механизм кредитования, будучи надстроечной категорией, выступает специфической формой концентрированного выражения сельскохозяйственной кредитной политики и служит действенным правовым средством, инструментом её реализации в процессе делового партнерства сельскохозяйственных, банков, иных кредитных организаций и сельскохозяйственных коммерческих организаций. Существенное, влияние на формирование сельскохозяйственной кредитной политики оказывает ряд факторов:

-пассивное сдерживание реформирования банковской системы Таджикистана;

-замедленные темпы возрождения рыночной сущности в деятельности самих банков в сложившихся социально-экономических и кризисных условиях Таджикистана;

-сохранение в сфере агроинвестиционной деятельности симптомов тяжелого бремени социалистической психологии иждивенчества;

-отсутствие адекватных региональных концепций аккумуляции финансовых средств для поддержки сельского хозяйства и средств по обеспечению действенности правового механизма кредитования сельского хозяйства на региональном уровне;

В экономических исследованиях советского периода экономическую политику рассматривали как мероприятие, осуществляемое государством в интересах всего общества. Однако при этом не мог быть учтен весьма существенный фактор: в условиях монопольной государственной социалистической собственности практически невозможно было соблюсти интересы «всего общества», ибо они весьма разнообразны и противоречивы, как по своей форме, так и по содержанию. Как подтвердила сама практика «социалистического строительства», необходимо реальное разнообразие форм собственности и хозяйствования и реальная свобода экономической деятельности.

Основу экономической политики в условиях рыночных отношений составляет принцип свободного предпринимательства, осуществляемого в установленном законом порядке субъектами различных форм собственности.

Любая общественная проблема приобретает политический характер, если ее решение прямо или опосредованно связано с классовыми интересами, проблемой власти. Последняя решается в процессе политической деятельности. «Политическая деятельность –это разнообразные виды действий людей, направленные на обеспечение функционирования, преобразование и защиту системы осуществления политической власти в обществе»[2]. Думается, что политическую деятельность составляют не только действия людей, но и деятельность различных органов власти и управления, обладающих соответствующей компетенцией а также политических партий и движений.

Политическая деятельность, будучи производной от экономической деятельности, обладает определенной степенью самостоятельности. Относительная самостоятельность политики открывает широкие возможности для прогрессивного политического воздействия на экономические процессы, происходящие в обществе. Таким путем и формируется экономическая политика в целом и агроэкономическая (аграрная политика) в частности.

Аграрная политика, являясь составной частью экономической политики, определяет главные направления развития сельского хозяйства в различные этапы его развития и совершенствования. Эти направления определяются государственной аграрной политикой посредством использования финансово-кредитных методов и правовых средств.

В современных условиях банковская политика, прежде всего, проявляется в реальных кредитных правоотношениях, в которые банк вступает со своими клиентами. В процессе осуществления определенной деятельности банк реализует приемлемую для него в условиях рынка кредитную политику.

Хотя, на наш взгляд, банк, будучи неотъемлемым элементом рыночной инфраструктуры, должен учитывать посредством инвестирования реального сектора экономики и публичные, общественные интересы.

Поэтому и кредитная политика трактовалась как составная часть экономической политики, представляющая собой систему мер в области кредитования народного хозяйства и населения, проводимых социалистическим государством для решения социально-экономических задач, укрепления денежного обращения.

Основными задачами кредитной политики должны быть стимулирование инвестиций в реальный сектор экономики, регулирование инфляции, обеспечение стабильности денежной единицы. У монетаристов кредитная политика выдвигается на первое место как наиболее точный инструмент, предсказывающий развитие экономики на долгосрочную перспективу. Однако проведение в Таджикистане правительством монетарной реформы обернулось ее провалом, так как происходило в условиях непрерывного падения производства, политической неустойчивости, незащищенности прав и самой жизни граждан.

Анализируя монетарную политику Таджикистана, ученые Умаров Х.У., Зарифова З.С., в книге «Денежно-кредитные проблемы развития национальной экономики», написали, что в результате такого безальтернативного подхода произошел резкий спад производства, дезорганизация хозяйственных связей и расстройство действовавших денежно-кредитных механизмов. Страна была брошена в сферу полной анархии, из которой извлекали для себя выгоду всякого рода авантюристы и любители легкой наживы [3].

Выделяя в вышеприведенном определении кредитной политики макроэкономический подход, необходимо подчеркнуть, что в условиях перехода к рыночной экономике такая

трактовка кредитной политики резко сужает, ограничивает возможности правового обеспечения индивидуальных прав и законных интересов субъектов кредитных правоотношений, так как имущественные интересы субъектов кредитных правоотношений в условиях законодательного закрепления принципа свободы предпринимательства- чаще всего объективно проявляются на уровне микроэкономики: между сельскохозяйственными банками и сельскохозяйственными коммерческими организациями, предприятиями. Складывающиеся между указанными субъектами кредитные отношения служат реальной практической базой для формирования кредитной политики в сельском хозяйстве. Так происходит процесс выявления сущности кредитных отношений, поиска наиболее оптимальных правовых форм воздействия на сельскохозяйственную экономику.

Правовой механизм кредитования, обусловленный кредитной политикой государства и конкретного банка, с одной стороны, представляется субъективным моментом, а с другой — исходя из объективно сложившихся предпосылок он объективизируется в принимаемых компетентными органами решениях и реально действующих нормативных актах (нормах права), на основании которых складываются кредитные отношения между банком и агротоваропроизводителем: под воздействием норм права они приобретают форму агрокредитных правоотношений.

Это объясняется тем, что развиваются социально-экономические процессы, меняются объективные жизненные реальности и совершенствуются правовые способы и методы воздействия на экономику. В этом плане кредитная политика призвана содействовать поиску наиболее совершенных правовых способов реализации объективных рыночных экономических законов в банковской практике при активном участии в ней сельскохозяйственных коммерческих организаций (предприятий). Взаимодействие кредитной политики и кредитных правоотношений –не только соотношение объективного и субъективного в сфере кредитной (банковской) деятельности. Это и целенаправленное воздействие политики, признающем объективные законы рыночной экономики, на реальные экономические отношения.

В зарубежной банковской практике кредитная политика рассматривается как система управленческих решений; это выражается в том, что в целях обеспечения безопасности, надежности и прибыльности ссудных операций банков необходимо четко сформулировать политику предоставления ссуд, которая позволяла бы определить направление использования средств акционеров и вкладчиков, регулировать состав и объем ссудного портфеля, а также выявлять обстоятельства, при которых целесообразно, предоставлять ссуду. В последние годы появляется все больше банков, вырабатывающих и письменно фиксирующих принципы политики в области предоставления ссуд.

В США, например, документ, фиксирующий кредитную политику банка, называется меморандумом о кредитной политике и является одним из основоположных документов, определяющих всю деятельность банка. Меморандум о кредитной политике охватывает такие конкретные вопросы, как структура кредитного портфеля, верхний лимит кредитов одному заемщику, процентные ставки, информация о кредитоспособности заемщика, порядок списания непогашенных кредитов, кредиты ответственным работникам банка, ревизия кредитного портфеля и ряд других, которые могут существенно повлиять на тактику и стратегию кредитной деятельности банка. Кредитная политика банка определяется, во-первых, общими установками относительно операций с клиентурой, которые тщательно разрабатываются и фиксируются в меморандуме о кредитной политике, и, во-вторых,

практическими действиями банковского персонала, интерпретирующего и воплощающего в жизнь эти установки.[4]

Таким образом, меморандум о кредитной политике, будучи документом, подсказывающим, о чем надо помнить в работе с клиентурой, как должен вести себя сотрудник банка, действительно должен служить своего рода путеводителем для банковских работников при определении кредитной политики в отношении конкретного клиента – физического или юридического лица. Несмотря на это, меморандум о кредитной политике в таджикской банковской практике не пользуется широкой популярностью. Такое отношение к указанному документу, с одной стороны, можно объяснить уровнем развития самой банковской системы в Таджикистане, а с другой –динамикой обще-профессиональной культуры в сфере банковской деятельности в условиях перехода от социалистической к рыночной системе хозяйствования.

В условиях переходного периода сельскохозяйственное производство Таджикистан нуждается в финансовой поддержке. В то же время в республике недостаточно разработана система поддержки сельскохозяйственных товаропроизводителей и соответствующая переходному периоду кредитная политика.

Реальное экономическое положение сельских товаропроизводителей не позволяет считать их кредитоспособными. Степень риска краткосрочных и долгосрочных вложений очень высока в связи с сезонностью сельскохозяйственного производства и низкой доходностью отраслей сельского хозяйства, что не соответствует притоку внешних инвестиций. Однако на переходном этапе экономики к рыночным условиям покрытие сезонной потребности в финансовых ресурсах без привлечения внешних средств немыслимо и неэффективно. Следовательно, государство может, с одной стороны, снять с себя груз бесконечного и неэффективного финансирования сельскохозяйственного производства, а с другой -поддержать возникающие инициативы институтов агробизнеса и частной банковской системы.

Вступление Таджикистана в рынок в значительной мере связано с реализацией потенциала кредитных отношений. Создание финансового рынка означает принципиальное изменение роли кредитных институтов в управлении народным хозяйством и повышении роли кредита в системе экономических отношений.

Банковский контроль, не вмешиваясь в хозяйственно-финансовую деятельность, должен содействовать повышению эффективности авансируемых средств, снижению стоимости кредитуемых мероприя¬тий.

Исследование показало, что кредитные средства, полученные сельскохозяйственными товаропроизводителями, своевременно не возвращаются, о чем свидетельствует данные (табл.1).

Таблица 1. - Суммарная задолженность по обязательством предприятий и организаций (на конец года, тыс. сомони)

	Годы				
	2016	2017	2018	2019	2020
Всего	30017288,3	44205244,6	72973317,5	9274749,3	136743681,5
Сельское хозяйства	**360481,0**	**414488,5**	**1158987,1**	**1144414,2**	**2796859,6**
Промышлен-ность	22723942,1	36180465,2	58375665,2	74723674,2	90831440,5
Строительство	2177887,5	2152836,8	785838,8	6574467,5	12856988,5
Торговля	1369659,9	1688707,7	1978753,5	2008546,1	4347457,2
Транспорт и связь	2755601,1	3093153,0	3365780,0	4494715,8	9499297,9

прочие отрасли	629716,7	675593,4	7308292,9	3801676,5	16411637,8
Удельный весь сельского хозяйства в %	**1,20**	**0,94**	**1,59**	**12,34**	**2,05**

Источник: Расчеты автора по данным Финансы Таджикистана: 30 –лет государственной независимости Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе. – 2021 с. 405,406.

Таким образом, для решения данные проблемы нами предлагается следующие мероприятие:

- внедрять системы ипотеки и земельного залога, способствующие привлечению в аграрный сектор коммерческого капитала;

- формировать системы сельскохозяйственных кооперативных банков, в том числе с государственной поддержкой, включая создание учреждений мелкого кредита;

- развивать системы государственных кредитов, предоставляемых производителю сельхозпродукции на осуществление сезонных затрат с оформлением залоговых отношений под будущий урожай.

Литература

1. Лишанский М.Л., Маслова И.Б.. Финансы в сельском хозяйстве. «Финансы» Москва -1999г. С. -217.
2. Матузов Н..И., Мальков А.В. Теория государства и права. — М.: Юристь, 1997. — С. 116.
3. Умаров Х.У., Зарифова З.С. «Денежно-кредитные проблемы развития национальной экономики» -Душанбе, 2004. -121 с.
4. Акманов С.С. Современная концепция агрокредитной политики и правовой механизм кредитования сельского хозяйства в России. //Законодательства и экономика №2(250)/2005. С.-89.
5. Исмаилова, Ш. Ш. О концепции развития сельскохозяйственного кредитования / Ш. Ш. Исмаилова // Финансово-экономический вестник. – 2023. – № 1(35). – С. 360-370. – EDN OHHWEM.

ҶАНБАҲОИ ТАШКИЛИЮ ИҚТИСОДИИ РУШДИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Халилзода У.Ш. – ассистенти кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Тел.: (+992)98-756-52-52. E-mail: Umed_Khalilzoda@mail.ru.

Саноат яке аз соҳаҳои муҳимтарини хоҷагии халқ ба ҳисоб меравад. Соҳаҳои асосии саноати мамлакат сузишворию энергетика, химия, мошинасозӣ, металлургӣ, хурокворӣ, масолеҳи сохтумонӣ ва ғайра ба ҳисоб меравад. Вобаста ба ҷойгиршавии соҳаҳо ба он ҳамеша омилҳои гуногун таъсир мерасонанд. Ба ин омилҳо, пеш аз ҳама, маъдану ашёи хом, энергия ва сузишворӣ, масолеҳи бинокорӣ ва ресурсҳои меҳнатӣ дохил мешаванд. Ин омилҳо ба ҳамдигар зич алоқаманд буда, ба ҷойгиршавии корхонаҳо ва соҳаҳои хоҷагии халқ таъсири муайян мерасонанд. Дар 33 соли истиқлолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон садҳо корхонаҳои хурду бузурги саноатӣ бунёд гардида, сармояи дохилию хориҷӣ ҷалб карда шуд. Теъдоди корхонаҳои саноатӣ имрӯз ба 2068 адад расида, дар кишвар беш аз 96,4 ҳазор нафар бо кор таъминанд. Ҳоло қонунгузории ҷумҳурӣ барои тараққӣ додани саноати сабук, ба вуҷуд овардани корхонаю фабрикаҳо заминаи мусоид фароҳам оварда истодааст. Имрӯз

корхонаҳои саноати сабуки ҷумҳурӣ талаботи бозори дохилиро бо риштаи пахтагин, матоъҳои пахтагин, либос, гилем, пойафзол ва дигар молу маҳсулотҳо қонеъ мекунанд. Саноати масолеҳи сохтмонӣ мутобиқи «Барномаи рушди масолеҳи сохтмонӣ дар давраи то соли 2030», «Барномаи дастгирӣ ва рушди бахши хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» муаррифӣ гардид, ки инчунин дигар барномаю консепсияҳои давлати доир ба густариш додани муносибатҳои истеҳсолӣ дар ҷумҳурӣ қабул гардидаанд.

Калидвожаҳо: коммуникатсия, ҷаҳонишавӣ, саноат, энергетика, захираҳои маъданӣ, ашёи хом, захираҳои меҳнатӣ, саноати сабук, металлургия, саноати хӯрокворӣ, саноати кимиё, масолеҳи сохтмонӣ, коркард, масолеҳи ғайриметалӣ, маводи сухт.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Халилзода У.Ш. – ассистент кафедры экономической теории Таджикского государственного финансово- экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Тел.: (+992)98-756-52-52. E-mail: Umed_Khalilzoda@mail.ru.

Промышленность является одной из важнейших отраслей народного хозяйства. Основными отраслями промышленности страны являются топливно-энергетический, химический, машиностроительный, металлургический, пищевой, строительные материалы и многое другое. В зависимости от расположения отраслей и отраслей, на него всегда влияют различные факторы. Этими факторами, прежде всего, являются обеспеченность полезными ископаемыми и сырьем, энергией и топливом, строительными материалами и трудовыми ресурсами. Эти факторы тесно связаны друг с другом и оказывают определенное влияние на размещение предприятий и секторов национальной экономики. Сотни малых и крупных промышленных предприятий были созданы в Республике Таджикистан за 33 лет независимости с привлечением внутренних и иностранных инвестиций. Число промышленных предприятий сегодня достигло 2068 года, и в стране занято более 96,4 тысячи человек. В настоящее время в законодательстве страны создается благоприятная основа для развития легкой промышленности, создания предприятий и заводов. Сегодня предприятия легкой промышленности республики обеспечивают потребности внутреннего рынка хлопчатобумажной пряжей, хлопчатобумажными тканями, одеждой, коврами, обувью и другими товарами. Промышленность строительных материалов в соответствии с «Программой развития строительных материалов на период до 2030 года», «Государственной программой поддержки предпринимательства в Республике Таджикистан на 2021-2030 годы», а также другими программами и концепциями, направленными на удвоение производства и сокращение производства. Уровень бедности постепенно увеличивается.

Ключевые слова: связь, глобализация, промышленность, энергетика, минеральные ресурсы, сырье, трудовые ресурсы, легкая промышленность, металлургия, пищевая промышленность, химическая промышленность, строительные материалы, переработка, нерудные материалы, топливо.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN MODERN CONDITIONS

Khalilzoda U.Sh. – assistant of the department of economic theory of the Tajik state financial and economic university. Address: 734067, Republic of Tajikistan, city Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Tel.: (+992) 98-756-52-52. E-mail: Umed_Khalilzoda@mail.ru.

Industry is one of the most important sectors of the national economy. The country's main industries are fuel and energy, chemical, engineering, metallurgical, food, construction materials and much more. Depending on the location of industries and industries, it is always influenced by various factors. These factors, first of all, are the provision of minerals and raw materials, energy and fuel, building materials and labor resources. These factors are closely related to each other and have a certain impact on the location of enterprises and sectors of the national economy. Hundreds of small and large industrial enterprises have been created in the Republic of Tajikistan over 33 years of independence, attracting domestic and foreign investment. The number of industrial enterprises today has reached 2068, and more than 96.4 thousand people are employed in the country. Currently, the country's legislation is creating a favorable basis for the development of light industry, the creation of enterprises and factories. Today, the country's light industry enterprises meet the needs of the domestic market, in particular, cotton yarn, cotton fabric, garments, carpets, brushes and shoes. The construction materials industry in accordance with the "Program for the Development of Construction Materials for the Period until 2030", the "State Program for Supporting Entrepreneurship in the Republic of Tajikistan for 2021-2030", as well as other programs and concepts aimed at doubling production and reducing production. The poverty level is gradually increasing.

Key words: communications, globalization, industry, energy, mineral resources, raw materials, labor resources, light industry, metallurgy, food industry, chemical industry, building materials, processing, non-metallic materials, fuel.

Ҳукумати кишвар барои тадбиқи амалии саноатикунонии босуръати кишвар, ки онро Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳадафи чоруми миллӣ эълон намуданд барномаҳои зиёдеро рӯи даст гирифтаанд.

Тайи даҳсолаи охир бо шарофати сиёсати «дарҳои кушод» ва ҷалби кишварҳои гуногун ба ҳамкории судманд дар кишвар лоиҳаҳои зиёде дар соҳаҳои саноат, энергетика, коммуникатсия амалӣ шуданд, ки барои рушди устувори саноати Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ заминаҳои мустаҳкам гузоштаанд.

Саноат, яке аз соҳаҳои муҳимтарини хоҷагии халқи ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Соҳаҳои асосии саноати мамлакат, ин соҳаҳои сӯзишворию-энергетикӣ, кимиё,

мошинсозӣ, металлургӣ, хӯрокворӣ, масолеҳи сохтмон ва ғайра мебошанд. Вобастагии ҷойгиркунии соҳаҳо ва истеҳсолот ҳамеша зери таъсири омилҳои гуногун ба амал бароварда мешаванд. Ба ин омилҳо, пеш аз ҳама таъмин будан ба захираҳои маъданию ашёи хом, энергетикию сузишворӣ, масолеҳи сохтмон, захираҳои меҳнатӣ ба шумор меравад. Ин омилҳо байни худ алоқаҳои зич дошта, дар ҷойгиркунии корхонаҳо ва соҳаҳои хоҷагии ҳалқ таъсири муайяни худро мерасонанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 33 соли истиқлолияти давлатӣ бо ҷалби сармояи дохилию хориҷӣ садҳо корхонаҳои хурду бузурги истеҳсолӣ бунёд карда шуданд, шумораи корхонаҳои саноатӣ имрӯз ба 2068 адад расида беш аз 86,4 ҳазор нафар аҳолии мамлакат дар онҳо ба кори доимӣ таъмин карда шудаанд. [6, 182]

Ҳоло дар кишвар барои таъмини рушди савдои саноат заминаҳои меъёрии ҳуқуқӣ фароҳам гаштааст, тавассути қабули барномаҳо, аз ҷумла дар самти коркарди ниҳоии алюминӣ, маъдан, фулузот ва сангҳои қиматбаҳо саноати сабук ва хӯрокворӣ ба пешравиҳо

ноил гардидем. Ҳоло истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар муқоиса бо нишондиҳандаҳои соли 1997 беш аз 4,5 баробар афзоиш ёфта, пешрафти назарраси бахшҳои саноати сабук, фулузот, хӯрокворӣ, саноати химия ва масолеҳи сохтмон ба даст омадааст.

Дар Тоҷикистон шумораи корхонаҳои истеҳсолии муҷаҳҳаз бо технологияҳои муосир сол ба сол зиёд гашта истодааст. Кӯшишҳо дар самти афзун намудаии ҳаҷми истеҳсоли молу маҳсулоти ватанӣ бо истифода аз технологияҳои муосир, ашёи хоми маҳаллӣ ва дигар захираю имкониятҳои мавҷуда бо суръат идома ёфта, ҷиҳати таъмини талаботи бозор бо маҳсулоти хушсифату рақобатпазири ватанӣ, ҳамзамон бо ин, тақвияти иқтидори содиротии кишвар тадбирҳои иловагӣ андешида шуда истодаанд.

Саноати сабук бо назардошти дастрас будани ашёи хоми маҳаллӣ, вобастагӣ надоштан ба воридоти ашёи истеҳсолӣ, ки ба ташкили шумораи зиёди ҷойҳои корӣ мусоидат мекунад, соҳаи афзалиятноки хоҷагии халқи ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад.

Айни замон дар қонунгузории мамлакат бо мақсади рушди соҳаи саноати сабук, таъсиси корхонаю коргоҳҳо заминаи мусоид фароҳам оварда шудааст. Чунончи, воридоти дастгоҳу таҷҳизот аз ҷониби корхонаҳои навтаъсис, ки ба коркарди пурраи нахи пахта то истеҳсоли маҳсулоти ниҳоӣ машғуланд, аз боҷи гумрукӣ ва андоз аз арзиши иловагардида озод шуда, боз як қатор имтиёзҳои дигар пешбинӣ шудаанд.

Тибқи таҳлилҳо соли 1991 дар қаламрави Тоҷикистон ҳамаги се корхона дар бахши саноати бофандагӣ, яъне Комбинати бофандагии шаҳри Душанбе, фабрикаҳои истеҳсоли калобаи пахтагини собиқ шаҳри Қӯрғонтеппа ва Конибодом фаъолият менамуданд.

Имрӯз корхонаҳои саноати сабуки кишвар талаботи бозори дохилиро, аслан, бо риштаи пахтагин, матои пахтагин, маҳсулоти дӯзандагӣ, қолину ҷуроб ва пойафзол таъмин мекунанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои калони ашёи хоми ғайримаъданӣ барои истеҳсоли масолеҳи сохтмон буда, дар ҷаҳон яке аз мавқеъҳои муҳимро ишғол мекунад. Дар қаламрави кишварамон беш аз 400 кон бо захираи 30 навъи гуногуни ашёи хом (оҳаксанг, санги хоро, гранодиорит, мармар, оҳаксанги мармарӣ, гаҷ, хок, реги квартсӣ ва ғайра) кашф ва омӯхта шудаанд. [6, 184]

Татбиқи сиёсати пешгирифтаи Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон дар соҳаи саноат нишон дод, ки вобастагии иқтисоди кишварро аз воридоти ангишт, семент ва дигар навъҳои масолеҳи сохтмон бартараф карда, барои содироти минбаъдаи онҳо замина фароҳам овардан мумкин аст. Дар натиҷа, истеҳсолоти ватанӣ тавсеа ёфта, мо ҳатто аз рӯи баъзе молу маҳсулоти масолеҳи сохтмонӣ, аз ҷумла семент, аз кишвари воридкунанда ба содиркунанда табдил ёфтем.

Айни замон дар кишвар 13 корхонаи семент фаъолият менамояд, ки иқтидори умумии онҳо 4,5 миллион тоннаро ташкил дода, шумораи ҷойҳои корӣ қариб ба сеюним ҳазор нафар расидааст. Истеҳсоли семент нисбат ба соли 2000-ум 82 маротиба афзуда, дар баробари пурра қонеъ гардонидани талаботи бозори дохилӣ ба ин навъи масолеҳи сохтмон, содироти он низ афзоиш дода мешавад. Дар замони шӯравӣ дар ҷумҳурии мо фақат як корхонаи семент мавҷуд буд, ки иқтидори солонаи он ҳамагӣ 500-600 ҳазор тоннаро ташкил мекард. Дар натиҷаи афзоиши истеҳсоли семент дар дохили кишвар воридоти он аз хориҷи мамлакат босуръат кам гардида, дар давоми се соли охир беш аз 8 баробар коҳиш ёфтааст.

Тоҷикистон дорои захираи бузурги ангишт мебошад. Чанд сол аст, ки дар мамлакат ҳаҷми истеҳсоли солонаи ангишт аз як миллион тонна гузаштааст. Мо тавонистем истихроҷи ин навъи сӯзишвориро хуб ба роҳ монда, корхонаҳои гуногуни мамлакатро бо ангишти

ватанӣ таъмин намоем. Дар натиҷа дар солҳои истиқлолияти давлатӣ садҳо корхонаи саноатӣ ба истифодаи ангишт гузаронида шуданд, ки он манфиати хуби иқтисодӣ дорад.

Илова бар ин, дар чандин ноҳияҳои кишвар бунёди минтақаҳои саноатӣ, аз ҷумла ду корхонаи коркарди нафт бо иқтидори қариб 2 миллион тонна, се корхонаи сементбарорӣ бо иқтидори беш аз 3 миллион тонна, корхонаҳои бофандагӣ бо иқтидори коркарди 52 ҳазор тонна нахи пахта ва истеҳсоли 150 миллион метри мураббаъ матои пахтагин, сохтмони се корхонаи саноати кимиё, коркарди фулузоти ранга бо иқтидори истеҳсоли 1400 килограмм тилло, корхонаи бузурги металлургӣ бо иқтидори 50 ҳазор тонна руҳ ва 50 ҳазор тонна сурб ва боз як корхонаи металлургӣ бо иқтидори 400 ҳазор тонна ба истифода дода шуда истодаанд. [1, 173]

Ширкати алюминийи «Талко» дорои барномаи рушд мебошад, ки он ба коркарди ашёи хоми маҳаллӣ ва зиёд намудани ҳаҷми маҳсулоти хушсифат устуворию рақобатноки саноатӣ машғул аст.

Чи хеле, ки таҳлилҳо нишон медиҳад, даромад аз содирот барои барқароркунии корхонаҳои саноатӣ, нақлиётӣ, дастгирии мардуми камбизоат ва ғайра истифода бурда мешаванд. Солҳои охир даромадҳои содиротӣ барои аз нав кардани технологияи корхонаҳои саноатӣ, барпо намудани корхонаҳои нав, баланд бардоштани сифати маҳсулотҳои ба рақобат тобоварда сарф карда мешаванд. [3, 184]

Номгӯи муҳимтарини молҳои воридоти мамлакат, маҳсулотҳои маъданӣ, мошинҳо, таҷҳизот, механизмҳо ва қисмҳои эҳтиётии воситаҳои нақлиётӣ ба ҳисоб мераванд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои зиёди ашёи хом дар соҳаҳои саноати маъдан, масолеҳи сохтмон, саноати хӯрокворӣ, саноати сабук, пилла, мошинсозӣ ва ангишт мебошад. Дар мавриди самараноку мақсаднок бо истифода аз технологияҳои нав баҳрабардорӣ намудан аз онҳо солҳои наздик ҷумҳурӣ метавонад аз кишвари аграрӣ - саноатӣ ба як кишвари саноатӣ - аграрӣ мубаддал гардад.

Алҳол саноатчиён мекӯшанд, ки ҳаҷми истеҳсоли молҳои содиротӣ ва воридотивазкунандаро зиёд, ҳамзамон, корхонаҳои нави саноатӣ бунёд намоянд. Аз рӯи маълумоти оморӣ, соли 2023 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар кишвар 25 миллиарду 872,4 миллион сомониро ташкил дода, суръати афзоиш нисбат ба соли пешӣ 11,8 дарсад (наздики 3 миллиард сомонӣ) боло рафт. Дар ду моҳи аввали соли равон бошад, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ 3 миллиарду 749,2 миллион сомониро ташкил дод, ки назар ба ҳамин давраи соли гузашта 14,2 дарсад зиёд аст.[7, с 4].

Дар натиҷаи таҳлилҳои боло ба хулоса омадан мумкин аст, ки ҷумҳурии мо ҳам дар аввали солҳои истиқлолият бисёр соҳаҳои саноат ва кишоварзӣ, корхонаву муассисаҳо ба сабаби канда шудани робитаҳо аз кор монданд. Дар марҳилаи ҳозира барқарор намудани муносибатҳои собиқи хоҷагидорӣ нисбат ба он ки онҳо ба кулли тағйир дода шаванд, осонтар, тезтар ва арзонтар мебошад. Ин чиз як заминаи воқеист барои

ҳамгироӣ дар қаламрави Иттиҳоди давлатҳои мустақил. Дар сурати самаранок истифода бурдани захираҳои бузурги гидроэнергетикии кишвар, табдил додани Тоҷикистон ба кишвари транзитӣ ва таъмин намудани сатҳи баланди зиндагии мардум ҳамчунин истифодаи имкониятҳои шуғли босамари аҳолӣ дар соҳаҳои истеҳсолӣ ба саноатикунонии босуръати кишвар оварда мерасонад ва Тоҷикистон ба кишвари руштёфтаи индустриалӣ мубаддал мегардад.

Адабиёт

1. Амбарцумян Ж. Русско английский и англо русский глоссарий по корпоративному управлению. Алматы: Проект С по корпоративному управлению в Центральной Азии, 2009. 94с.

2. Антонов В.Г., Крылов В.В., Кузьмичев А.Ю. и др. Корпоративное управление: Учебное пособие / Под ред В.Г. Антонова. М.: ИД “Форума”: ИНФРА М, 2006. 288 с.

3. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Январи 2015 – Душанбе, 2016.

4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар барои сармоягузориҳои хориҷӣ» аз 19 марти соли 2013. №944.

5. Рушди иқтисоди миллӣ дар даврони истиқлолият. - Душанбе, 2012.

6.Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар маросими ифтитоҳи корхонаи ресандагии “Спитамен текстайл”, ноябри соли 2009. С-1

7. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.

8. Комплекси таълимӣ-методӣ аз фанни «Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» - Душанбе: 2017. 453 саҳ.

9. Қонуни ҷумҳурии тоҷикистон “Дар бораи намунаҳои саноатӣ” -Душанбе 28 феврали соли 2004 № 16

10. Муҳаббатов Х. М “Географияи иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон (барои мактабҳои олии ихтисосҳои иқтисодӣ) - Душанбе, 2005 - 208 саҳ.

11. Паёми Президенти Ҷумҳури Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20 апрели соли 2006

12. Ҳомидхон Нуриддинов, Қосимшо Искандаров, Қаҳҳори Расулиён, Раҳматулло Абдуллоев “Таърихи умумӣ”: (Китоби дарсӣ) Душанбе. «Варганза». 2007. – 244

13. Эмомалӣ Раҳмон. “Уфуқҳои Истиқлол”. - Душанбе: "Ганҷ нашриёт", 2018. - 436 саҳ.

14. Шаҳбоз Аброр, “Ҷумҳурият” 9 апрели соли 2019. №. 67

15. Исмаилова, Ш. Ш. О концепции развития сельскохозяйственного кредитования / Ш. Ш. Исмаилова // Финансово-экономический вестник. – 2023. – № 1(35). – С. 360-370. – EDN OHHWEM.

16. Саидов, Р. Н. Заминаҳои назариявии танзими даромадҳои аҳолӣ / Р. Н. Саидов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 1(30). – P. 161-169. – EDN LJITEV.

ОСНОВНЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ИССЛЕДОВАНИИ ПОНЯТИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Якубова К.Г. - к.э.н., старший преподаватель кафедры МФКО, Таджикского государственного финансово-экономического университета

В настоящее время для повышения уровня продовольственной безопасности проводятся глубокие преобразования мировых продовольственных систем. Поскольку продовольственная безопасность является приоритетной целью каждого государства, ключевым моментом является разработка конкретных институциональных механизмов для формирования коллективных и общественных действий по преодолению секторальных подходов к продовольственной безопасности, предъявляя коренное переосмысление, проектирование и согласование на национальном и региональном уровнях. Требуется координация между секторами и заинтересованными сторонами для обеспечения глобальной ориентации и содействия, поскольку продовольственная безопасность — это не только вопрос спроса и предложения, но и прав человека. Наступил период обращения внимания на

инициативы по разработке подходящих механизмов управления и политики, способствующих созданию как продовольственной среды, так и продовольственной безопасности.

Ключевые слова: глобальный рынок, продовольственные вопросы, безопасность, продукты, общество, страны-доноры, продовольствие.

MAIN HISTORICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE CONCEPT OF FOOD SECURITY IN THE MODERN ECONOMY

Yakubova K.G. - PhD in Economics, Senior Lecturer, Department of International Food Security, Tajik State University of Finance and Economics

Currently, deep transformations of world food systems are being carried out to improve the level of food security. Since food security is a priority goal of each state, the key point is the development of specific institutional mechanisms for the formation of collective and public actions to overcome sectoral approaches to food security, presenting a radical rethinking, design and harmonization at the national and regional levels. Coordination between sectors and stakeholders is required to ensure global orientation and assistance, since food security is not only a matter of supply and demand, but also of human rights. The time has come to pay attention to initiatives to develop appropriate governance mechanisms and policies that contribute to the creation of both a food environment and food security.

Key words: global market, food issues, security, products, society, donor countries, food.

История формирования системы обеспечения продовольственной безопасности непосредственно связано с эволюцией человеческого общества (охота на крупную добычу, создание запаса продукта потребления, обработка земли, переработка пищи и т.д.). Следует рассматривать эволюцию продовольственной безопасности в зависимости от таких критерий, как:

- различные ступени эволюции человеческого общества;
- системы и периодичности общинного строя;
- появления первых процессов глобализации;
- пионерских попыток решения задач продовольственной безопасности на различных уровнях глобального рынка;
- усиления мер мирового сообщества и создания единой системы продовольственной безопасности. Исходя из этого, по нашему мнению, этапы формирования системы продовольственной безопасности можно отразить в зависимости от исторических периодов (рис. 1).

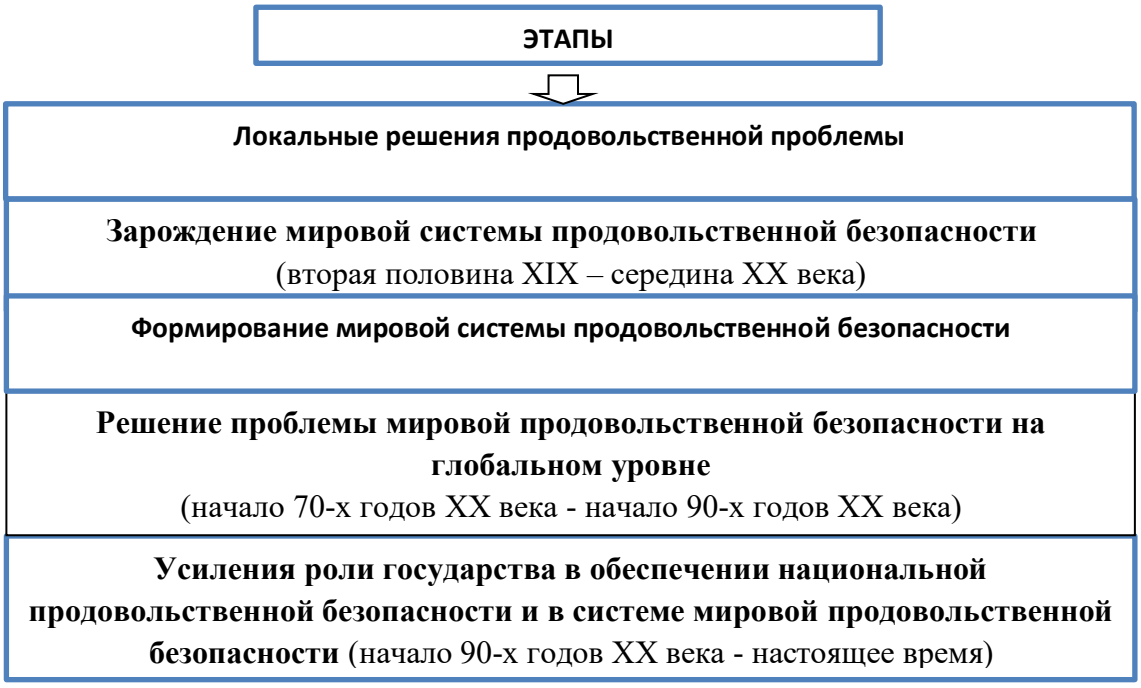

Рис. 1. Этапы формирования системы продовольственной безопасности
Источник: Разработано автором на основе анализа научной литературы.

Началом изучения процесса обеспечения продовольственной безопасности и полноценного питания в мировом масштабе стала Международная конференция, посвященная продовольственным и сельскохозяйственным вопросам, проведенная в 1943 году в городе Хот-Спрингс (штат Арканзас, США). Участники Конференции - представители мирового сообщества, носящие гуманитарный характер, утвердили Концепцию надежного обеспечения всех членов общества в достаточном количестве полноценными продуктами. Результатом стало то, что страны Северной Америки Канада и США, начиная с 50-х годов, превратились в страны-доноры и стали создавать двусторонние агентства, чтобы передавать свои сельскохозяйственные продукты в качестве безвозмездной помощи странам с менее развитой экономикой.

Однако позже страны-доноры пришли к мнению, что чрезвычайная гуманитарная помощь продовольствия делает менее развитыми страны неспособные обеспечиться продовольствием собственного производства. Поэтому в 1963 году была принята Всемирная продовольственная программа, целью которой являлось использование продовольствия для стимулирования экономического развития.

В 90-х годах прошлого века более развитые страны поставили перед собой задачи по значительному сокращению голода для населения бедных и развивающихся стран, в связи с чем стали разрабатываться мероприятия, необходимые для устранения недостатков продовольственной бедности. Поэтому международные организации во всем мире пришли к единому мнению, что любой индивид независимо от своего статуса имеет право на достаточное и полноценное питание. Данная инициатива была единогласно поддержана странами – донорами, которые существенно сократили гуманитарную помощь продовольствия и возникла необходимость в принятии антикризисного управления с реализацией превентивной макроэкономической политики.

Исследование научных публикаций по проблеме продовольственной безопасности свидетельствует о том, что впервые к этой проблеме обратились в 1970 году, когда эта

проблема стала уже рассматриваться на глобальном мировом уровне. Этому аспекту стали уделять пристальное внимание многие международные организации и, в первую очередь, Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций FAO, которая впервые дала определение и разработала систему индикаторов, оценивающий уровень продовольственной безопасности в мире и в каждой стране[3].

При исследовании определений понятия «продовольственная безопасность» мы пришли к выводу, что ряд авторов опираются на понятиях продовольственной безопасности, которые отражены в публичных документах, понятии, которое принято на общем его обсуждении посредством проведения семинаров, переговоров, путем достижения консолидации разнообразия подходов и обязательств различных стран. Другие - из первичного значения, то есть национальных традиций, интересов и особенностей региональной принадлежности (островные государства, климатические условия, традиционная пища, доступность к водным ресурсам и качеству воды и т.д.)[4].

Особенно часто используется другое определение этого понятия, которое было обсуждено и принято в Риме на Всемирном продовольственном саммите в 1996 году, согласно которому: «Продовольственная безопасность на индивидуальном, семейном, национальном, региональном и глобальном уровнях, (достигается) когда все люди, во все времена, имеют возможность физического и экономического доступа к достаточной, безопасной и питательной пище для удовлетворения их пищевых потребностей и пищевых предпочтений для ведения активного и здорового образа жизни» [5]

Ряд таджикских ученых, исследуя проблему обеспечения продовольственной безопасности отмечают, что «продукты питания во все времена были одной из важнейших составляющих жизни людей, но сегодня обеспечение качества и безопасности пищевого сырья и продуктов питания становится объектом обеспечения продовольственной безопасности, все более важной глобальной проблемой и целью, одним из главных факторов, определяющих здоровье населения и сохранения его генофонда»[6,10].

Опираясь на все вышеприведенные определения, мы считаем, что проблема продовольственной безопасности как явление непосредственно связана индивидуумом и направлена на улучшение качества питания каждого члена семьи и не ущемлении интересов личности в этом плане.

Обзор и анализ научных подходов в отечественной и зарубежной литературе по трактовке термина «продовольственная безопасность» показывает, что определение, согласно Закону Республики, Таджикистан от 29 декабря 2010 года №671 «О продовольственной безопасности», уже «морально» устарело и ограничено в понимании. То есть, по нашему мнению, не охватывает актуальные, сегодняшние явления и не признает значение и роль мирового кооперирования в решении проблемы по обеспечению должной продовольственной безопасности в стране, и характерно, в основном, для стран с закрытой экономикой.

Таджикистан, страна хоть и с малой, но открытой экономикой, поэтому мы согласны с мнением ряда ученых, которые рассматривают проблему обеспечения продовольственной безопасности как основную. В этих странах экономическая политика направлена на увеличение производства необходимых продуктов питания, производства товаров с целью наращивания производства и покрытия потребностей населения своей страны, способствующие уменьшению завоза в страну необходимого объема продуктов питания. Политика таких стран направлена на обеспечение импортозамещения и наращивание экспорта продовольственных товаров.

В настоящее время определены и признаны самые разнообразные методики оценки степени продовольственной безопасности в стране.

В глобальном масштабе, ФАО характеризует продовольственную безопасность как стабильный четко функционирующий механизм, способный обеспечить все слои населения мира продовольствием согласно физиологическим потребностям каждого отдельного индивидуума. Это означает, что необходимо обеспечить потребности населения в продуктах питания за счет собственного сельскохозяйственного производства и контроля процесса импорта тех продуктов питания, которые не производятся в стране потребителем[2].

В связи с этим, мы согласны с точкой зрения таджикских ученых и международных политиков в части вмешательства государства в обеспечение любого вида безопасности. Например: «На протяжении большей части 20-го века национальная безопасность была сосредоточена на военной безопасности, но по мере того как происходило расширение этой концепции, появлялись все новые виды национальной безопасности. Сегодня к ним относятся экономическая безопасность, энергетическая безопасность, экологическая безопасность и продовольственная безопасность»[7,28] или «Обеспечение безопасности - это реализация единой государственной политики путем применения организационных, экономических, политических и других мер, которые адекватны угрозам, затрагивающим жизненно важные интересы личности, общества и государства, и направлены на выявление и предотвращение подобных угроз»[8].

Однозначно, продовольственная безопасность страны является одной из самых важных элементов национальной безопасности Республики Таджикистан. Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в качестве главнейших задач, наряду с выходом страны из коммуникационной изоляции и энергетической независимости, выдвинул вопрос о необходимости обеспечения продовольственной безопасности, подчеркнув, что продовольственная безопасность государства достигается при условии такого развития экономики и АПК страны, когда при поддержке и совершенствованию места проживания, в независимости от влияния различных внешних и внутренних усилий, у населения есть возможность бесперебойно покупать и собирать экологически чистые и целесообразные для самочувствия продовольственные товары и пищевые продукты по более низкой цене, в объёме не меньше научно-мотивированных физиологических норм[1].

В связи с этим, Правительством страны были определены основные направления государственной политики в области обеспечения продовольственной безопасности и суверенитета, как составного элемента национальной безопасности, на основе общепризнанных международных принципов и норм, т.е. национальное её значение.

К этим основным направлениям государственной политики включены:

- формирование списка самых важных продуктов питания;

- гарантирование физической и экономической досягаемости самых важных пищевых продуктов;

- гарантирование производства сельскохозяйственной продукции и продовольствия в виде конечного товара, который соответствует разработанным техническим регламентам, стандартам и нормативам;

- гарантирование с учетом требований технических регламентов, стандартов и нормативов безопасного ввоза продовольственных товаров;

- улучшение внешнеэкономической деятельности, за счет улучшения структуры экспорта и импорта;

- проведение аграрной политики, направленной на максимальное удовлетворение нужд потребителей;

- обеспечение населения необходимыми продуктами питания, в тех случаях, когда возникает продовольственный кризис, посредством организации предварительных закупок и распределения их между населением;

-постоянное отслеживание положения дел на рынке сельскохозяйственного сырья и продовольствия;

- внедрение информационно-коммуникационных технологий в развитие торговли продуктами питания и сельскохозяйственным сырьём.

Мы исходим из того, что факторами, влияющими на продовольственную безопасность любой страны, считаются наличие и качество аграрных земель, агротехнические средства, экологические условия окружающей среды, где обитает население конкретного региона или государства, их социально-экономическое состояние, а также уровень развития отраслей, которые участвуют в производстве продуктов питания.

В целом, основная задача любого общества, заключается в достижении максимального обеспечения продовольствием всего населения в целом и индивида в частности, так как у каждого члена общества существуют инстинкты самосохранения, на которых основана вся жизнедеятельность человека.

Литература

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 26.12.2018. http://www.president.tj. 10/11/2024.

2. Доклад ФАО. о состояние продовольственной небезопасности в мире. Рим, Италия. 2021г.

3. Сэйдж К. «Продовольственная безопасность», в Пейдж И. и Редклифф, М., Безопасность человека и окружающая среда – международный сопоставительный анализ (Эльгар, 2002), 128, 129.

4. Хурамова З.М., Рахматов А.С. Контекст определения продовольственной безопасности для Республики Таджикистан. Материалы Семинара «Правовое обеспечение продовольственной безопасности». Национальный Центр по законодательству при Президенте Республики Таджикистан. Статья-презентация. Душанбе, 6 октября 2013 г.

5. ФАО. 1996. Римская декларация о Всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирного продовольственного саммита. Рим, Италия: Всемирный продовольственный саммит 13-17 ноября 1996 года.

6. Исследование безопасности пищевых продуктов в Таджикистане: кол. моногр. под общ. ред. проф. Насыровой Ф.Ю. Душанбе. Ирфон, 2014. С.10.

7. Шарипова К. С. Национальная безопасность Республики Таджикистан в контексте региональных и международных вызовов. Дисс. на соиск. уч. ст. канд. полит. наук. Душанбе: 2017. С. 28.

8. Почепцов Г. Г. Информационные войны. Новый инструмент политики. М.: Алгоритм, 2015.

9. Абдулхакова, К. Р. Анализ и оценка уровня экономической безопасности России, ее отраслей и регионов / К. Р. Абдулхакова // Московский экономический журнал. – 2019. – № 11. – С. 26. – DOI 10.24411/2413-046X-2019-10089. – EDN GHTTXB.

10. Абдуалимзода, Ҳ. А. Оид ба ҷанбаҳои институтсионалии таъмини низоми амнияти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ҳ. А. Абдуалимзода, И. Ш. Махкамов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 3(32). – P. 5-12. – EDN WTSVTH.

ТАҲАВВУЛИ РАВИШҲО БА РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ СОҲИБКОРӢ

Шодиев К.Қ. – н.и.и., дотсент, мудири кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва омори Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Тел: 908108686 E-mail: kuhzod-8686@mail.ru.

Одинаев А.С. – маллими калони кафедраи таҳлили иқтисодӣ ва омор Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. Тел: 919336363

Дар мақола таҳаввули равишҳо ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Аз рӯи сарчашмаҳо назарияи соҳибкорӣ ба назарияҳои ибтидоӣ ё классикӣ ва назарияҳои муосири соҳибкорӣ гурӯҳбандӣ карда шудааст. Аз рӯйи асарҳои олимони ватанӣ ва файласуфони Юнони қадим оид ба проблемаҳои фаъолияти соҳибкорӣ андешаҳои онҳо оварда шудаанд. Инчунин таҳаввули равишҳо ба рушди назарияи фаъолияти соҳибкорӣ, омӯзиши моҳияти иқтисодӣ ва иҷтимоии соҳибкории хурду миёна ва робитаи байни мафҳумҳои соҳибкорӣ дар бахши кишоварзӣ мавриди таҳлил қарор дода шуда, барраси карда шудаанд.

Калидвожаҳо: назария, соҳибкорӣ, иқтисодӣ, ичтимоӣ, ташаккул, инкишоф, сарчашмаҳо, рушд, консептуалӣ, равишҳо, консепсия, муқоиса, меъёрҳо.

РАЗРАБОТКА ПОДХОДОВ К РАЗВИТИЮ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Шодиев К.К. –к.э.н., доцент, кафедра экономического анализа и статистики Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, к. Нахимова 64/14. Тел: 908-10-86-86

Одинаев А.С. – старший преподаватель кафедры экономического анализа и статистики Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, к. Нахимова 64/14. Тел: 919-33-63-63

В статье рассматривается развитие подходов к развитию предпринимательской деятельности. Согласно источникам, теории предпринимательства подразделяются на первичные или классические теории и современные теории предпринимательства. На основе трудов отечественных ученых и древнегреческих философов изложены их взгляды на проблемы предпринимательской деятельности. Также проанализировано и обсуждено развитие подходов к разработке теории предпринимательской деятельности, изучению экономической и социальной природы малого и среднего предпринимательства, взаимосвязи понятий предпринимательства в аграрном секторе.

Ключевые слова: теория, предпринимательство, экономическое, социальное, становление, развитие, источники, развитие, концептуальные, подходы, понятие, сравнение, критерии.

DEVELOPMENT OF APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES

Shodiev K.K. – Ph.D. in Economics, Associate Professor, Department of Economic Analysis and Statistics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, K. Nakhimova 64/14.

Odinaev A.S. – senior lecturer at the Department of Economic Analysis and Statistics, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, sh. Dushanbe, K. Nakhimova 64/14.

The article discusses the development of approaches to the development of entrepreneurial activity. According to the sources, entrepreneurship theories are classified into primary or classical theories and modern entrepreneurship theories. Based on the works of domestic scientists and ancient Greek philosophers, their views on the problems of entrepreneurial activity are presented. The development of approaches to the development of the theory of entrepreneurial activity, the study of the economic and social nature of small and medium-sized businesses, and the relationship of the concepts of entrepreneurship in the agricultural sector are also analyzed and discussed.

Key words: theory, entrepreneurship, economic, social, formation, development, sources, development, conceptual, approaches, concept, comparison, criteria.

Ба андешаи мо, омӯзиши ҳар як зуҳуроти иҷтимоию иқтисодӣ, аз ҷумла, рушди соҳибкории хурду миёна бояд аз муайян кардани моҳият ва мафҳуми «соҳибкорӣ» бо таснифоти минбаъдаи он ба субъектҳои хурду миёна оғоз шавад.

Бояд гуфт, ки ҳарчанд истилоҳи «соҳибкорӣ» чандсад сол боз истифода мешавад, аммо дар атрофи моҳият, маъно таснифоти он то ҳол баҳсу мунозира идома дорад. Ғайр аз он дар адабиётҳои иқтисодӣ пайдоиши истилоҳи «соҳибкор» ва «соҳибкорӣ» бо истилоҳоти англисӣ ба мисли «соҳибкор», «соҳибкорӣ» алоқаманд аст, аммо он дар навбати худ аз калимаи фаронсавии entreprendre – гирифта шуда бо маънои чизе гиред, кори нав кунед.

Барои равшан кардани истилоҳоти фаъолияти соҳибкорӣ ва консептуалӣ дар заминаҳои институтсионалӣ марҳалаҳои инкишофи назарияи соҳибкориро, ки массиви таърихӣ ва раванди ташаккули категорияи асосӣ дар шароити муносибатҳои иқтисоди бозорӣ инъикос мекунанд, баррасӣ кунем.

Бояд гуфт, ки моҳият, пайдоиш, хусусият, аҳамият ва дигар масъалаҳои марбут ба зуҳуроти соҳибкорӣ мавриди таҳлили шумораи зиёди мутафакирони соҳаи иқтисодӣ қарор дорад. Ҷамъбасти ин андешаҳо метавон гуфт, ки аз рӯи сарчашмаҳо назарияи соҳибкорӣ ба назарияҳои ибтидоӣ ё классикӣ ва назарияҳои муосири соҳибкорӣ гурӯҳбандӣ шудааст. Агар назарияи ибтидоии соҳибкорӣ ба муайян кардани хусусиятҳои умумии соҳибкорӣ ва муносибатҳои соҳибкорӣ бахшида шуда бошад, пас назарияҳои муосир ба оптимизатсияи интихоби шахс байни ду вариант: худи шуғл ва кори муздноки соҳибкор кам карда мешаванд.

Оғози соҳибкорӣ ҳамчун шакли махсуси фаъолият аз замони ба вуҷуд омадани муносибатҳои истеҳсолии оддӣ, ки одамон дар асоси муносибатҳои оддии такрористеҳсолӣ ба мубодилаи моли худ дар шакли таваккал шурӯъ карданд, сарчашма мегирад. Агар муносибатҳои соҳибкориро риоя кунем, пас таърихан аломатҳои он маҳз дар хоҷагии қишлоқ пайдо шуданд. Назарияи қадимаи соҳибкорӣ нишон медиҳад, ки ба амал баровардани муомилоти оддӣ ва дигар муносибатҳои истеҳсолию иқтисодии байни одамон ва қабилаҳо барои рушди муносибатҳои молӣ замина гузоштааст, ки асоси пайдоиши соҳибкорӣ гардидаанд.

Баррасии таҳлилии сарчашмаҳои гуногун ба мо имкон медиҳад, ки муносибатҳои соҳибкорӣ дар ибтидо маҳз дар соҳаи кишоварзӣ ба вуҷуд омадаанд. Дар даврaҳои қадим, вақте ки аввалин муносибатҳои молӣ ва баъд муносибатҳои пулию молӣ ба вучуд меомаданд, онхо бо истеҳсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ, объектҳои меҳнат ва шикор

алоқаманд буданд. Илова бар ин, дар замонҳои қадим шаклҳои соҳибкории тиҷоратӣ дар мубодилаи маҳсулоти кишоварзӣ, олот ва ашёи зарурӣ зоҳир мешуданд.

Сарчашмахое, ки таърихи пайдоиш ва инкишофи назарияҳои соҳибкориро муфассал тавсиф мекунанд, аз давраи гузариш соҳибкории кишоварзӣ ба соҳаҳои мураккабтар, ки аллакай ба марҳилаи пайдоиши соҳаи саноат ва инкишофи минбаъдаи инноватсиони ишора мекунанд, нишон медиҳанд. Ба ин муносибат мафҳумҳои соҳибкорӣ ба хулосаҳо ва пешниҳодҳое асос ёфтаанд, ки танҳо ба амалия марбутанд.

Дар асоси омӯзиши сарчашмаҳои гуногун ва таҳлили танқидии марҳилаҳои асосии инкишофи назарияҳои соҳибкорӣ як қатор марҳилаҳои консептуалии ташаккул ва такмили онро ҷудо кардан мумкин аст. Дар асоси хусусиятҳои характернок ва робитаи инкишофи соҳибкори ва инкишофи қуввaҳои истеҳсолкунанда ва муносибатҳои истеҳсолӣ консепсияҳои инкишофи назарияи соҳибкори ташаккул меёбанд.

Дар асарҳои олимон ва файласуфони Юнони қадим ба проблемаҳои соҳибкори андешарони кардаанд. Аз ҷумла, дар муколамаи худ «Домострой» Ксенофонт (444—456 пеш аз милод) дар бораи иқтисодиёти оқилонаи ғуломдории хусусии худ андешаронӣ намуда, ба чунин ҳадафҳои фаъолияти соҳибкорӣ, ба монанди баланд бардоштани арзиши моликият дахл намуда, шарҳ медиҳад, ки «нархи замин баланд мешавад. агар ӯро ғамхорӣ кунед». Афлотун (428-427-348-347 пеш аз милод) дар навиштаҳои худ соҳибкориро маҳкум кардааст, зеро ба ақидаи ӯ, дар давлати идеалӣ сулҳу тартиботро вайрон мекунад. Аристотел (384-322 пеш аз милод) дар навиштаҳои худ иқтисоди ғуломии оилавии нимтаъминро идеалӣ медонад.

Аристотел зарурати хоҷагиро дастгири намуда, майлу хоҳиши фоида, ҷамъ кардани маблағ, шакли зуҳуроти соҳибкории молиявиро танқид карда, инчунин дар бораи стратегияи монополистии фаъолияти сохибкорӣ ба таври густурда андешарони кардааст.

Дар Рими қадим ва Юнони кадим, идеяҳои асосӣ ба хоҷагии оқилона табдил ёфта буданд. Намояндагони Рими Қадим, аз ҷумла Сицерон, Сенека ва дигарон аҳамияти нақши моликиятро ҳамчун асоси муносибатҳои тиҷоратӣ қайд карданд, ки баъдтар асоси пайдоиши ҳуқуқи Рим гардид. Маҳз мафҳумҳое мебошанд, ки дар Рими қадим гузошта шудаанд, ки то ҳол дар амалияи иқтисодии бисёр давлатҳои муосир истифода мешаванд. Дар ин давра мафҳумҳои «бозор», «маркетинг», «мерчендайзинг» ва ғайра пайдо шуданд.

Бояд гуфт, ки ақидаҳо ва назарияҳои намояндагони Юнони қадим ва Рими қадим васеъ буда, ҷанбаҳои сершумори пешбурди соҳибкорӣ, махсусан хонагиро фаро мегиранд, вале онҳо асосан мафҳуми оқилона ва самаранокии фаъолияти иқтисодиро идеализатсия номидаанд. Дар ин давлатҳои демократии мутараққӣ ҳуқуқ ва озодиҳои муайяни пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ таъмин карда шуданд.

Дар Ҳиндустони қадим, Хитои қадим, Миср ва дигар давлатҳои қадими подшоҳи мафхумҳои асосии соҳибкорӣ, ки дар Артхашастра (асри IV пеш аз милод, Ҳиндустон) ва таълимоти Конфуций (551-479 то милод, Хитой) дода шудаанд, диққати асоси дода мешавад. Ба афзоиши хазинаи подшоҳи, меъёрҳои ахлоқии рафтор дар татбиқи фаъолияти хоҷагӣ , махсусгардонии меҳнат, инчунин механизмҳои бозории танзими фаъолияти иқтисодӣ, аз ҷумла тавассути фармоиши давлатӣ пардохта мешавад.

Дар ин таълимот самаранокии идоракунии давлат ва иқтисоди давлати мавқеи асосиро ишғол мекунад. Масъалаҳои соҳибкории хусусӣ дар зери таваҷҷӯҳи ин олимон набуданд.

Назарияи соҳибкории ғарбӣ аз асрҳои миёна оғоз меёбад, ки дар он эътиқод ва таълимоти динӣ, бахусус таълимоти насронӣ бартарӣ дорад, ки муносибати манфиро ба ҷамъшавии сарват ва соҳибкорӣ асоснок мекард. Бо вуҷуди ин, сарфи назар аз маҳдудияти

ҳамаҷонибаи соҳибкории хусусӣ аллакай дар охири асри 15 ва ибтидои асри 16 инкишоф ёфт, банкҳои нав, иттиҳодияи савдогарон ва гардиши савдо пайдо шуданд.

Бояд гуфт, ки намояндагони даврони ислоҳот дар рушди соҳибкорӣ ва дар дигар соҳаҳо нақши асосӣ доштанд. Маҳз дар ҳамин давра аввалин мафҳумҳо оид ба хусусиятҳо ва ахлоқи соҳибкорӣ, аз қабили поквиҷдонӣ, меҳнатдӯстӣ ва садоқат ба ӯҳдадориҳои худ пайдо шуданд. Як қатор намояндагони харакати ислоҳот, аз чумла, М.Лютер (1483-1546) ва Ч.Калвин (1509-1564) дар асарҳои худ фаъолияти соҳибкориро пинҳони асоснок карда буданд, гарчанде, ки маърӯзаҳои онҳо мувофиқи дини насронӣ навишта шуда буданд. Идеяи Ҷ.Калвинро Б.Франклин (1706-1790), муаллифи шиори: «Вақт пул аст» таҳия кардааст.

Бо рушди идеологияи либерализм дар Аврупо мутафаккирони англис Т.Гоббс (1588-1679) ва Ҷ.Локк (1632-1704) барои инкишофи минбаъдаи назарияи муосири соҳибкорӣ замина гузоштанд. Дар ин давра афзалияти моликияти хусусӣ, озодии қабули қарор ва озодии интихоби истеъмолкунанда, мавҷудияти манфиати шахсиро асоснок намуда, махсусан моликияти асосии фаъолияти соҳибкорӣ - таваккали соҳибкориро асоснок намуданд. Дар назарияи деринаи соҳибкорӣ ақидаҳои либерализм дар осори Р.Декарт (1590-1640), Б.Спиноза (1632-1677), А.Смит (1723-1790), Ҷ.С. Милл (1806-1873), Ҷ.М.Кейнс (1883-1946) оварда шуда буд.

Рушди назарияи соҳибкори ва таҳаввули равишҳои консептуалии омӯзиши ин муносибатҳо аз муҳимтарин марҳилаҳои инкишофи назарияи муносибатхои иқтисоди бозорӣ ба ҳисоб меравад. Бояд тазаккур дод, ки таҳлили марҳилаҳои асосии ташаккул ва инкишофи назарияи соҳибкори нишон медиҳад, ки назарияҳои пешниҳодшуда ба хусусиятҳои ҳолати муносибатҳои истеҳсолӣ ва сатҳи рушди иқтисодиёт, ки ба онҳо таалуқ доранд, таъсиррасон мебошанд. Ба ин мувофиқат консепсияҳо ва меъёрҳои пешниҳодкардаи онҳоро оид ба соҳибкори ва мувофиқатҳои соҳибкорӣ вобаста ба дарачаи инкишофи қуввахои истеҳсолкунанда пурра ё дар баъзе ҷойҳо тағйир медиҳад. Таҳаввули равишҳо ба консепсияи рушди назарияи соҳибкорӣ дар ҷадвали 1 нишон дода шудаст.

Илова ба ин яке аз муаллифони консепсия меъёрҳои пешниҳодкардаи онҳоро оид ба соҳибкорӣ вобаста ба дараҷаи рушди қуввахои истеҳсолкунанда пурра ё дар баъзе маврид тағйир медиҳад.

Ҷадвали 1. - Таҳаввули равишҳо ба консепсияи соҳибкорӣ

Сол	Муаллифон	Консепсия
1755	Р. Кантильон	Мафҳуми соҳибкориро ҳамчун шахси ташаббускор пешниҳод намуд. Моҳияти таваккали соҳибкориро асоснок намуд.
1776	Адам Смит	Соҳибкор соҳиби сармояест, ки ба хотири амалӣ намудани идеяи тиҷоратӣ ва ба даст овардани фоида таваккали иқтисодиро ба ӯҳда мегирад.
1817	Жан Батист Сей	Қобилияти соҳибкоронро дар идоракунии захираҳо барои истифодаи имкониятҳои истифоданашуда таъқид кард. Соҳибкор субъекти иқтисодӣест, ки омилҳои истеҳсолотро муттаҳид намуда, захираҳоро аз ҳисоби ҳосилнокӣ ва даромаднокӣ ба соҳаҳое, ки дар он онҳо метавонанд натиҷаи бештар (фоида, даромад) ба даст оранд.
1871	Карл Менгер	Ӯф арқи байни соҳибкор ва мардуми оддиро нишон дод, ки он аз эҷоди неъмати иқтисодӣ иборат аст, ки иқтидори муодилаи бозорро дорад.

1911, 1928	Йозеф Шумпетер	Ӯ соҳибкорро ҳамчун фаъол “эҷоди имкон” нишон дод, ки “комбинатсияҳои навоварона”-ро истифода мебарад, ки моҳияти он “вайронкунии эҷодӣ”-и қонунҳои классикии бозор аст.
1921	Фрэнк Найт	Қайд мекунад, ки соҳибкорон ба самаранокии истифодаи омилҳои иқтисодӣ, афзоиши арзиш, афзоиши пасандозҳо ва эҷоди арзиш манфиат доранд ва онҳо дар асоси сегона: имконият-риск-мукофот амал мекунанд.
1948, 1967	Фридрих фон Хайек	Соҳибкорро ҳамчун таҳлилгар, ки қобилияти ҷустуҷӯ ва амал карданро дорад, эътироф мекунад, мавҷудияти хабарҳои иттилоотиро эътироф мекунад.
1974	Питер Друкер	Соҳибкор қобилияти пешгӯии тамоюлҳои бозорро дорад ва ба онҳо сари вақт вокуниш нишон медиҳад.
1975, 1984	Шапиро	Соҳибкор дар асоси хулосаи асоснок «эътимоднокии парвандаи ҳаёт»-ро вобаста ба: - дарки «хохиш» ва «максаднок будан»; - дар асоси мавқеи шахсӣ ва иҷтимоӣ.
1973, 1997, 1999	Израэль Кирцнер	Соҳибкор қобилияти истисноии дарк кардан ва пайдо кардани имкониятҳои фоиданоки фоидаовар дорад. Дониш, маълумот ва интизории он, ки захираҳоро арзонтар харидан мумкин аст ва маҳсулотро гаронтар фурӯхтан мумкин аст, барои ба даст овардани фоида кӯмак мекунад. Ба гуфтаи Кирцнер, соҳибкор маълумотро ба пул табдил медиҳад.

Таҳияи муаллиф

Дар илми иқтисодии ватанӣ масъалаҳои ташаккул ва рушди соҳибкорӣ дар заминаи ислоҳоти гузаронидашуда ва хусусиятҳои таъминоти институтсионалии рушди онҳо мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Барои характеристикаи мазмуни иктисодии бозор аниқ кардани маъно ва мазмуни соҳибкори хеле муҳим аст.

Тавре иқтисоддчиёни ватанӣ Комилов С.Ҷ. ва Забиров Н.Х. қайд мекунанд, «Соҳибкорӣ ин ташкили фаъолияти иқтисодие мебошад, ки барои ба даст овардани фоида нигаронида шудааст, ки онро метавон ҳамчун яке аз захираҳои иқтисодие муайян кард, ки ба суръати рушди иқтисодӣ, инноватсия ва фаъолияти сармоягузорӣ таъсир мерасонад". Ба ин маъно, соҳибкорӣ бояд ҳамчун қобилияти ташкили истифодаи самараноки захираҳо ва бомуваффақият иҷро кардани вазифаҳое, ки бо қонеъ кардани талаботи мушаххаси бозор алоқаманданд, баррасӣ карда шавад.

Ақидаи Низомова Т.Д., «танҳо шахси дорои фарҳанги васеъ, ақли равшан ва сифатҳои барҷастаи иродаӣ соҳибкор буда метавонад. Баъзе аз ин сифатҳо модарзоданд ё дар давраи кӯдакӣ тарбия меёбанд, аммо маданияти соҳибкорӣ тавассути омӯзиши мувофиқ ба даст оварда мешавад».

Дар асоси корҳои илмӣ таҳқиқотие, ки ба омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни рушди соҳибкорӣ ва муносибатҳои соҳибкорӣ дар иқтисодиёти ватанӣ бахшида шудаанд, ҷадвали зеринро тартиб додем, ки дар он андешаҳои бархе аз олимон ва муҳаққиқони ватанӣ оварда шудааст (Ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. - Соҳибкорӣ аз нигоҳи олимони ватанӣ*

№	Муаллиф	Мафҳум
1.	Ш.М. Исмаилов	Соҳибкор шахси воқеӣ ё ҳуқуқие мебошад, ки бо мақсади

	1998г.	ба даст овардани фоида ба таври фаъолият оид ба истеҳсол, фурӯш ё хариди маҳсулот ё молҳо, хизматрасонӣ, иҷрои корҳоро анҷом медиҳад ва ба иҷрои корҳо ва муомилоти ҳуқуқӣ дар рафти ин фаъолият аз номи худ, бо таваккал ва масъулияти худ нигаронида шудааст.
2.	С.Д. Комилов 2004г	Соҳибкорӣ ин ташкили фаъолияти иқтисодие мебошад, ки ба даст овардани фоида нигаронида шудааст ва ҳамчун раванди динамикӣ ба он қобилияти соҳибкорӣ хос буда, онро метавон ҳамчун яке аз захираҳои иқтисодие муайян кард, ки ба суръати рушди иқтисодӣ, фаъолияти инноватсионӣ ва сармоягузорӣ таъсир мерасонад.
3.	Содиков М.С. 2010г.	Соҳибкорӣ – ин раванди эҷоди молҳо, корҳо, хизматрасониҳои наве мебошад, ки барои истеъмолкунандагон арзиш доранд: раванди конеъ гардонидани талаботи рӯзафзун; ҷараёне, ки дар асоси пайвастагии доимии омилҳои истеҳсолот, самаранок истифода бурдани захираҳои мавҷуда барои ба даст овардани натиҷаҳои беҳтарин ба амал меояд.
4.	Донахонов И.С. 2010г.	Соҳибкорӣ омили хоси истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва равандест, ки ҷустуҷӯи идеяҳои нави созанда, таҳлил ва арзёбии онҳо аз рӯи талаботи бозор ва манфиатҳои иқтисодӣ, ташаккули мақсадҳо ва татбиқи идеяҳо дар корхонаи нав, ташкили нав, тараққиёти истеҳсолот, яъне ба амал баровардани идеяҳо ба натиҷаи мушахас, ки фоида меорад.
5.	Зияева М.Д. 2010г.	Ба назар чунин мерасад, ки соҳибкор омили субъективии (шахсӣ) такрористеҳсолие, ки қодир аст дар заминаи ташаббус ва навоварона таваккал кунад, аз масъулияти пурраи иқтисодӣ натарсад ва ба таври махсус омилҳои дигари истеҳсолотро муттаҳид созад, то ки дар оянда даромади иловагӣ ба даст орад. Фаъолияти соҳибкорӣ як раванди худтанзимкунии субъективӣ ё ташкилӣ тавассути таҳияи ғояҳо барои бунёди корхонаҳои нав ва рушди корхонаҳои мавҷуда мебошад, ки дар ҳамкории шахсони алоҳида ва ташкилотҳо бо микро- ва макро- мухити фаъолияти онҳо бо мақсади ноил шудан ба имкониятҳои қонеъ гардондани талаботи комплекси иҷтимоию иқтисодии иштироккунандагони ин раванд фаҳмида мешавад.
6.	Мирзохонов С. О. 2010	Соҳибкорӣ фаъолияти ташаббускори шахс ё гурӯҳи одамон барои истеҳсоли неъматҳои моддӣ ва иҷтимоӣ бо мақсади ба даст овардани фоида мебошад.
7.	Мадаминов А.А. 2012	Соҳибкорӣ чунин як соҳаи фаъолияти иқтисодӣ, ки ба услуби навоварона, зиддибюрократии рафтори иқтисодӣ асос ёфтааст, ки ба ҷустуҷӯи доимии имкониятҳои нави ташкили тиҷорат, идоракунии он, қобилияти дарёфт ва истифода бурдани захираҳо аз сарчашмаҳои гуногун мебошад.
8.	Шамсиев К.Б. 2011	Соҳибкорӣ як механизми батанзимдароварандаи бозор аст. Дар ин бобат худидоракунии инкишофи сохибкориро идора кардан лозим аст. Марҳилаи рушди муносибатҳои

		иқтисодӣ бозори танзимшаванда ба нақша гирифташуда ё ҷомеаи аз ҷиҳати илмӣ идорашаванда мебошад. Дар ҳамаи ин марҳалаҳо нақшаи меҳнат ва сармоя (соҳибкорӣ) гуногун аст. Тартиби идоракунии тасодуфӣ буда, аз бисёр омилҳои объективӣ ва субъективӣ вобаста аст.
9.	Сохибназаров Г.Х. 2019г.	Соҳаи соҳибкорӣ бештар суръати рушди иқтисодӣ, вазъи шуғл, сохтор ва сифати маҷмӯи маҳсулоти миллиро муайян мекунад. Соҳибкор субъекти фаъолтарин субъекти хоҷагидорест, ки қобилиятҳои махсус дорад, ки ба ӯ имкон медиҳад, ки аввалин шуда дар истеҳсолот навоварӣ ҷорӣ намояд, таваккал кунад ва натиҷаи қарорҳои қабулшударо ба душ гирад.

Манбаъ: муллиф таҳия кардааст

Мафҳуми «соҳибкорӣ» дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» чунин оварда шудааст: «Фаъолияти мустақилонае, ки шахсоне, ки бо хатар ба қайд гирифта шудаанд, амалӣ карда мешаванд. ки конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар кардааст, ки ба гирифтани фоида аз истифодаи амвол, истеҳсол, фурӯши мол (иҷрои кор ё хизматрасонӣ) нигаронида шудааст.

Ҳамин тариқ, бо назардошти марҳилаҳои асосии рушди назарияи соҳибкорӣ ва таҳлили нақш ва аҳамияти соҳибкории хурду миёна дар рушди иқтисодиёт, бахусус, кишоварзӣ мавқеъи калон доранд.

Соҳибкории хурду миёна асоси истеҳсолоти хурдро ташкил дода, суръати рушди иқтисодӣ, сохтор ва хусусиятҳои сифатии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, дараҷаи мустақилияти ҷомеаро муайян мекунад, таҷдиди сохтории иқтисодиётро амалӣ мегардонад, озодии интихоби бозор, таъмин намудан ва пур кардани бозор бо молу хизматҳо, татбиқи инноватсияҳо, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, ташаккули табақаи иҷтимоии соҳибкорон, асоси синфи миёна, ба кам шудани монополия, инкишофи рақобат ва ғайраҳо мебошад.

Ҳамаи гуфтаҳои болоро ҷамъбаст намуда, метавон қайд намуд, ки соҳибкории хурду миёна муҳимтарин унсури сохтории иқтисоди бозорӣ мебошад. Дар соҳаи иқтисодиёт аз ҷиҳати таърихӣ ва мантиқӣ шарти зарурии ба вуҷуд овардани муҳити бозор дар ҷумҳурии мо гардид. Маҳз соҳибкории хурд ва миёна шакли ибтидоии модели тиҷорати бозорӣ дар шакли истеҳсолоти хурд буд. Илова ба ин соҳибкории хурд дар таърихи ташаккули муносибатҳои иқтисодиёти бозорӣ нақши муҳим дорад. Ин хусусият ва ҳадафи аслии функсионалии соҳибкории хурду миёна барои кишварҳое, ки марҳилаи муносибатҳои иқтисоди бозорӣ бунёд мекунанд, аҳамияти хоса дорад.

Ташаккули назария оид ба соҳибкории хурд ва миёна зиёд нестанд - дар адабиёти таълимӣ ва корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ махсус таърифҳо асосан ба ҳам монанд дода шудаанд.

Омӯзиши моҳияти иқтисодӣ ва иҷтимоии соҳибкории хурду миёна имкон медиҳад, ки робитаи байни мафҳумҳои соҳибкорӣ дар бахши кишоварзӣ таҳлил карда шавад, ки он ҳамчун фаъолияте ҳисобида мешавад, ки дар он корхонаҳои хурди кишоварзӣ ва шахсони воқеӣ соҳибкороне мебошанд, ки ба фаъолияти соҳибкорӣ машғуланд.

Ҳамин тавр, таҳқиқи асосҳои назариявии ташаккул ва рушди соҳибкорӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки он таърихан дар соҳаи хоҷагии қишлоқ пайдо шудааст. Махз майлу хоҳиши конеъ гардондани эхтиёчоти худ, алалхусус ба озуқаворӣ ва либос сабаби ба вуҷуд омадани муносибатҳо гардид, гарчанде ки онҳо ба мафҳуми

гирифтани фоида ва даромади шахси асос надоштанд. Бо дарназардошти нуқтаи назари муаллифони гуногун, ки меъёрҳои таснифоти фаъолияти соҳибкорӣ аз рӯи андоза дар мафҳумҳо ва системаҳои институтсионалӣ мушаххасанд, мо чунин нуқтаро риоя мекунем: фаъолияти соҳибкорӣ ба хурд ё миёна тааллуқ дорад; соҳибкории ҳаҷман, ба меъёрҳои таснифи субъектҳои дар як кишвари мушаххас татбиқшавандаи соҳибкории хурд ва миёна агар мувофиқат кунад.

Адабиёт

1. Артхашастра или наука политики / пер. с санскрита. М.: Издательство АН СССР, 1959. С. 32.

2. Бартенев С.А. История экономических учений. М.: Юристъ, 2001. С. 32.

3. Комилов С. Дж., Забиров Н.Х. Предпринимательство: вопросы, развития и государственного регулирования. - Душанбе, 2004. - С.5.

4. Комилов С.Д. Азбука бизнеса. - Душанбе: «Диловар-ДДМТ», 1999. - С.9.

5. Низамова Т.Д. Как начинать свое дело? – Душанбе, 2004. - С.18.

6. Шодиев, К. К. Роль и место малого и среднего предпринимательства в современных условиях / К. К. Шодиев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2016. – № 2/10 (219). – С. 249-252. – EDN YPZGUJ.

САМТҲОИ АСОСИИ БЕҲТАРСОЗИИ ФАЗОИ САРМОЯГУЗОРӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ҳакимова М.С. – муаллими калони кафедраи менеҷменти молиявӣ, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға:734067,Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

Дар мақолаи мазкур аз ҷониби муаллиф чунин қайд карда шуд, ки рушди бахши хусусӣ ва ҷалби сармоягузориҳо ба қавитар гардонидани робитаҳо байни бозори дохиливу байналмилалӣ мусоидат менамояд.Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки корхонаҳои муштарак роҳи муҳимтарини воридшавии сармояи хориҷӣ ба иқтисоди кишвар мебошад.

Маҳз рушди соҳаҳои воқеӣ, фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ, ҷалби сармояи мустақим ва воридоти технологияҳои нави инноватсионӣ имкон медиҳад, ки раванди саноатикунонии мамлакат таъмин гардида, ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ ва шумораи ҷойҳои нави корӣ мунтазам афзоиш дода мешавад.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, иқтисоди ҷаҳонӣ, сармояи инсонӣ, сармоягузории мустақими хориҷӣ, ҷалби сармоягузорӣ.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УЛУЧШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СРЕДЫ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Хакимова М.С. - старший преподаватель кафедры финансового менеджмента, Таджикский государственный финансово – экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

В данной статье автор отмечает, что развитие частного сектора и привлечение инвестиций способствуют укреплению связей между внутренним и международным

рынками. Мировой опыт показывает, что совместные предприятия являются важнейшим путем проникновения иностранного капитала в экономику страны.

Именно развитие реальных отраслей промышленности, создание благоприятной среды для инвестиций, привлечение прямого капитала и импорт новых инновационных технологий обеспечат процесс индустриализации страны, объемы производства промышленной продукции и количество новых рабочих мест будет постоянно увеличиваться.

Ключевые слова: инвестиции, мировая экономика, человеческий капитал, прямые иностранные инвестиции, инвестиционная привлекательность.

MAIN DIRECTIONS FOR IMPROVING THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Khakimova M.S. - Senior Lecturer, Department of Financial Management, Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067, Republic of Tajikistan. Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Telephone: 987819656. mavzuna.khakimova.83 @mail.ru

In this article, the author notes that the development of the private sector and attraction of investments contribute to strengthening ties between domestic and international markets. World experience shows that joint ventures are the most important way for foreign capital to penetrate the country's economy.

It is the development of real industries, the creation of a favorable environment for investment, the attraction of direct capital and the import of new innovative technologies that will ensure the process of industrialization of the country, the volume of industrial production and the number of new jobs will constantly increase.

Key words: investments, world economy, human capital, foreign direct investment, investment attractiveness.

Роҳи асосии тақвият бахшидани тараққиёти иқтисодӣ ин ба андозаи назаррас афзун намудани сармоягузориҳо ба иқтисоди миллӣ мебошад. Барои ин бояд раванди ҷалби сармоягузорӣ аз диди нав ташкил карда шавад. Бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармояи мустақими хориҷӣ, беҳтар намудани раванди ба рушди бахши воқеии иқтисодиёт ва иҷрои вазифаҳои афзалиятноки рушди иқтисодӣ равона сохтани маблағҳои сармоягузорӣ, ҷиҳати такмил додани як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқии зикршуда ва дигар ҳуҷҷатҳои расмиётӣ оид ба ҷалби сармоя ба иқтисодиёти миллӣ тадбирҳо андешида мешаванд.

Яке аз сабабҳои рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба ҳисоб меравад, ки ба сармоягузории дохилӣ таъсири калон мерасонад, ҳамчунин ба қавитар гардонидани робитаҳо байни бозори дохиливу байналмилалӣ мусоидат менамояд.

Рушди сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон - воқеияти мусоид аст. Сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ бо инкишофи бахши ҳақиқии иқтисодиёт, технологияҳои пешқадам алоқамандии зич доранд. Бо баробари ин сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ба афзоиши қарзи хориҷии Тоҷикистон оварда намерасонанд.

Манбаи маблағгузории маҷмӯи (портфели) лоиҳаҳои давлатии сармоягузории амалкунанда дар соли 2022 асосан аз сарчашмаҳои зерин иборат мебошад: Бонки Ҷаҳонӣ 1 311 млн. доллар ё 34 %, Бонки Осиёии Рушд 878,8 млн. доллар ё 22 %, Бонки Аврупоии

Таҷдид ва Рушд 599,2 млн. доллар ё 15,0 %, Ҳукумати Ҷумҳурии Халқии Хитой 205,0 млн. доллар ё 5,0 %, Бонки Исломии Рушд 158,5 млн. доллар ё 4,0 %, Бонки Олмонии Рушд 134,7 млн. доллар ё 3,0 %, Бонки Аврупоии Сармоягузорӣ 154,8 млн. доллар ё 4,0 %, Фонди Саудии Рушд 90,0 млн. доллар ё 2,0 %, Фонди ОПЕК 72,0 млн. доллар ё 2,0 %, Бонки Осиёии сармоягузориҳои инфрасохторӣ 60,0 млн. доллар ё 1,0 %, Фонди байналмилалии рушди кишоварзӣ 30,6 млн. доллар ё 1,0%, Ҳукумати Ҷопон 42,9 млн. доллар ё 1,0 %, Фонди Кувейтии рушди иқтисодӣ 25,5 млн. доллар ё 1,0 %, Ҳукумати Швейтсария 14,4 млн. доллар 0,4 %, Ҳукумати Ҷумҳурии Исломии Эрон 5,5 млн. доллар ё 0,1 %, саҳми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 104,7 млн. доллар ё 3,0 % ва дигар сарчашмаҳо 5,7 млн. доллар ё 0,1 % ” [12].

Бо мақсади беҳтарсозии фазои сармоягузорию соҳибкорӣ, ҷалби сармояи мустақими ватанию хориҷӣ ба соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ барои амалигардонии лоиҳаҳои сармоягузорӣ, ки ба истеҳсоли маҳсулоти рақобатпазир ва ба воридотивазкунанда равона карда шудаанд аз ҷониби Кумита бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вазорату идораҳои дахлдор пайваста тадбирҳои мушаххас андешида мешаванд.

Бояд қайд кард, ки сармояи мустақим ба ҷумҳурӣ асосан аз Ҷумҳурии Халқии Хитой 152,6 млн. доллар, Федератсияи Россия 19,1 млн. доллар, Сингапур 10,0 млн. доллар, Туркия 8,5 млн. доллар, Фаронса 4,8 млн. доллар, Ҷазираҳои Вирҷин 3,0 млн.доллар, Британияи Кабир 1,5 млн. доллар ва дигар давлатҳо ворид гардидааст. Сармояҳои мустақим маҷмуан ба соҳаҳои истихроҷи маъдан (51,9 %), саноати коркард (25,1 %), сохтмон (1,4 %) ва ба дигар соҳаҳо (21,6 %) равона карда шудаанд ” [12].

Дар давраи ҳисоботӣ созишномаи сармоягузорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Осиё Кемикал» оид ба барқарорсозӣ, таҷдид ва истифода додани Ҷамъияти саҳомии кушодаи «Азот» ба имзо расонида шуд. Барои бунёди корхонаи мазкур беш аз 20 млн. доллари ИМА сармояи ватанӣ ҷалб ва барои аҳолии маҳаллӣ беш аз 100 ҷойи кории доимӣ ташкил карда мешавад.

Инчунин моҳи июни соли ҷорӣ созишномаи сармоягузорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуди «Космические коммуникации» оид ба ташаккули низоми комплексии таъмини бехатарии ҳаракат дар роҳ дар доираи амалинамоии қисмати «Шаҳри бехатар»-и лоиҳаи «Шаҳри ҳушманд» дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расонида шуд. Барои татбиқи созишнома беш аз 60 млн. доллари ИМА сармояи хориҷӣ ҷалб карда мешавад.

Қайд кардан бо маврид аст, ки дар соли 2022 созишномаи сармоягузорӣ байни Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ширкати инвестиционию истеҳсолии «Ориён инвест» оид ба сохтмон ва ба истифода додани корхонаи истеҳсоли семент дар ноҳияи Қубодиёни вилояти Хатлон ба имзо расонида шуд. Ҷиҳати татбиқи созишнома маҷмуан 160 млн.доллари ИМА ҷалб ва дар мавриди истифода қарор гирифтани корхона барои аҳолии маҳаллӣ зиёда аз 1300 ҷойҳои кории нав ташкил карда мешавад.

Ҳамзамон, маълумотномаи таҳлилӣ оид ба раванди сармоягузорӣ дар доираи давлатҳои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё ва афзалиятҳои камбудиҳои ҳамрошавии ба созмони мазкур, инчунин таҳлили воридоти сармояи хориҷӣ ба минтақаҳои кишвар дар 5 соли охир омода ва ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол карда шуд. Айни замон, дар ҳамкорӣ бо ҶДММ «Ваҳдат Текстайл» оид ба сохтмон ва ба истифода додани «Марҳилаи сеюми корхонаи истеҳсоли маҳсулоти нассоҷӣ дар шаҳрҳои Душанбе, Кулоб ва ноҳияи Вахш» (40 млн. доллари амрикоӣ), бо ҶСП «Талко Голд» оид ба сохтмон ва баистифодадиҳии корхонаҳои маъдантозакунӣ ва металлургии истеҳсоли металлҳои ранга ва қиматбаҳо (200 млн. доллар)

созишномаи сармоягузорӣ таҳия карда шудааст, ки дар марҳилаҳои гуногуни тасдиқ қарор доранд.

Афзоиши самараноки иқтисоди миллӣ дар ояндаи истифодабарии роҳу равиши комплексиро оид ба масъалаи ҷалби сармоягузории хориҷӣ ба иқтисодиёт Тоҷикистон, махсусан ба минтақаҳои он тақозо менамояд. Инчунин субъектҳои хоҷагидор низ бояд фаъолияти сармоягузории худро фаъол намоянд.

Қайд кардан зарур аст, ки аҳамияти сармоягузории дохилӣ метавонад бо тадриҷ ва ҳамзамон бо афзудани ҳаҷмҳои сармоягузориҳои хориҷӣ бештар гардад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки корхонаҳои муштарак роҳи муҳимтарини воридшавии сармояи хориҷӣ ба иқтисоди кишвар мебошад. Фароҳам овардани муҳити иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва психологӣ дар кишвар барои рушди корхонаҳои муштарак на танҳо баҳри зиёд намудани шумораи онҳо, балки барои суръатбахшии сармояи муштарак, баланд бардоштани рейтинги сармоягузории кишвар низ муҳим мебошад.

Сиёсати давлатии ҷалб ва ҳимояи сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди иҷтимоию иқтисодии давлат ва ноил гардидан ба самараи манфиати умум дар соҳаи сармоягузорӣ нигаронида шуда, иштироки бевоситаи давлатро дар фаъолияти сармоягузории дорои аҳамияти ҷамъиятӣ ва инчунин ҳавасмандгардонии фаъолияти сармоягузории аз тарафи бахши хусусӣ анҷом додашударо дар бар мегирад.

Чунонки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми имсолаи худ иброз намуданд”Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ҳадафҳои олиамон тақвияти сармояи инсонӣ, баланд бардоштани самаранокии бахши воқеӣ, таҳкими сохтории идоракунии давлат, таъмини устувори нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва рушди иқтисодиву иҷтимоӣ бо ташкили ҷойҳои нави корӣ дараҷаи баланди истеҳсолӣ ва фароҳам овардани замина барои таҳкими иқтидори содиротии кишвар ҳамчун самтҳои муҳимтарини сиёсати иқтисодиву иҷтимоии давлат муайян гардидаанд ” [9].

Сармоягузорӣ дар густариш ёфтани фарогирии иқтисоди ҷаҳонӣ ва иқтисодиёти ҳар як кишвари алоҳида нақши муҳим дорад. Сарчашмаи муҳимми молиякунонии сармоягузорӣ дар ҳамаи кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла дар Тоҷикистон, сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ мебошад.

Қобили тазаккур мебошад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз бештар барои он манфиатдор аст, ки дар кишвар дараҷаи баланди заминаи иқтидорҳои нав ва истеҳсолотро ташкил карда, барои мукаммалгардонӣ ва афзун сохтани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мусоидат менамояд.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ». 15-уми марти соли 2016, №1299.

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи созишномаи сармоягузорӣ». 28-уми феврали соли 2013, №468.

3. Агентии Омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2020, С. 214.

4. Басовский, Л.Е. Экономическая оценка инвестиций / Л.Е. Басовский, Е.Н. Басовская. – М.: ИНФРАМ, 2018.- 240 с.

5. Бочаров, В.В. Инвестиции. Инвестиционный портфель. Источники финансирования. Выбор стратегии / В.В. Бочаров, М.: Питер, 2018.- 288 с.

6. Деятельность свободных экономических зон. [Электронный ресурс]. URL:http://fez.tj/news/150-deyatelnost-svobodnyh-ekonomicheskih-zon-espubliki-tadzhikistan.html.

7. Ларкина, И.В. Совершенствование системы финансовых механизмов стимулирования инвестиционной деятельности субъекта Российской Федерации (на примере Рязанской области): монография / И.В. Ларкина, Д.Д. Данилов. Рязань: Ряз. ин-т развития образования, 2014.- С. 120.

8. Мыльник В.В., Мыльник А.В., Зубеева Е.В. Инвестиционный менеджмент:учеб. пособие. – М.: РИОР: ИНФРА-М, 2013.- 229 с.

9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурӣ», Душанбе, 28.12.2023.

10. Стратегияи Милии Рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.

11. Сухарев, О.С. и др. Экономическая оценка инвестиций / О.С. Сухарев, С.В. Шманев, А.М. Курьянов. – М.: Альфа-Пресс, 2010.- 244 с.

12.Ҳисобот оид ба фаъолияти кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон., соли 2022.

13. Сафаров, Б. Г. Ҷалби сармоя ба рушди инфрасохтори истеҳсолӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон / Б. Г. Сафаров, Р. С. Раҳимов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 3(32). – P. 74-80. – EDN VLEBUJ.

ОБЪЕКТҲО ВА ЭЛЕМЕНТҲОИ МУҲОФИЗАТ ДАР СИСТЕМАИ КОРКАРДИ МАЪЛУМОТҲО

Ҳасанзода Я. – доктор (PhD) кафедраи система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734055, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. tgfeu@tgfeu.tj. Email:yakub_33@mail.ru. Телефон: (+992) 93-807-49-33.

Муҳаммадиев С. Ш. – ассистенти кафедраи система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734055, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. tgfeu@tgfeu.tj. Email: Farzona_99 @mail.ru. Телефон: (+992) 110888787

Муҳофизати иттилоот дар системаи коркарди маълумотҳо метавонад боэътимод бошад, агар вай барои ҳамаи объектҳои система, ки дар хатаранд, босамар бошад. Вобаста ба ин барои сохтани барномаҳои зидди вирусӣ аввал бояд тарзҳои пайдоишии вирусҳоро донанд ва фаҳманд, ки онҳо бо кадом роҳҳо дар барнома ҷой мешаванд.

Калидвожаҳо: иттилоот, барномавӣ, терминали маъмурӣ, ҳуқуқӣ, комплексӣ ва архитектураи бехатарӣ.

ОБЪЕКТЫ И ЭЛЕМЕНТЫ ЗАЩИТЫ В СИСТЕМЕ ОБРАБОТКИ ДАННЫХ

Хасанзода Я. - доктор философии (PhD) кафедры информационных систем и технологий в экономике Таджикского государственного финансового и экономического университета, Адрес: Республика Таджикистан, 734055, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. tgfeu@tgfeu.tj нет. Email:yakub_33@mail.ru. Телефон: (+992) 93-807-49-33.

Мухаммадиев С. Ш. – доцент кафедры информационных систем и технологий экономического факультета Таджикского государственного финансового и экономического

университета, Адрес: Республика Таджикистан, 734055, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. tgfeu@tgfeu.tj. Email: farzona_99 @mail.ru. Телефон: (+992) 110888787

Защита информации в системе обработки данных может быть эффективной, если она эффективна для всех объектов системы, находящихся под угрозой. В связи с этим для создания антивирусных программ необходимо сначала узнать, как возникают вирусы, и понять, какими путями они попадают в программу.

Ключевые слова: информационный, программный, административный, юридический, комплексный терминал и архитектура безопасности.

OBJECTS AND SECURITY ELEMENTS IN THE DATA PROCESSING SYSTEM

Khasanzoda Ya. - Doctor of Philosophy (PhD) of the Department of Information Systems and Technologies in Economics of the Tajik State Financial and Economic University, Address: Republic of Tajikistan, 734055, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14. tgfeu@tgfeu.tj is not. Email:yakub_33@mail.ru. Phone: (+992) 93-807-49-33.

Mukhammadiev S. Sh. – Associate Professor of the Department of Information Systems and Technologies of the Faculty of Economics of the Tajik State Financial and Economic University, Address: Republic of Tajikistan, 734055, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14. tgfeu@tgfeu.tj . Email: farzona_99 @mail.ru . Phone: (+992) 110888787

Information protection in a data processing system can be effective if it is effective for all system objects that are at risk. In this regard, to create antivirus programs, you must first find out how viruses arise and understand which ways they get into the program.

Keywords: information, software, administrative, legal, integrated terminal and security architecture.

Дар адабиётҳои махсус дар зери мафҳуми объекти муҳофизат чунин структураи системаҳое фаҳмида мешавад, ки дар он иттилоот ҷойгир бошад ё метавонад ҷойгир шавад ва ба муҳофизат мӯҳтоҷ аст, элементи муҳофизат бошад, маҷмӯи маълумотҳоеро, ки ба муҳофизат мӯҳтоҷанд, дар бар мегирад. Чи хеле, ки таҷриба нишон дод иттилоот дар вақти дохил кардан, нигоҳ доштан, коркард кардан ва доду гирифт тасодуфан ба ҳар хел таъсирот дучор мешавад, ки дар натиҷа дар дараҷаи аппарат дигаргуниҳои физикӣ ба амал меоянд. [1,63]

Сабабҳои таъсироти тасодуфӣ дар вақти кор кардан бо системаҳои компютерӣ инҳо шуда метавонанд:

-аз кор мондани тачҳизот дар мавриди иҷрои бесифати кор ва кӯҳнашавии физикӣ;

-монеа дар каналҳо ва дар хатҳои алоқа, даъвати таъсири берунаи муҳит;

-вазъиятҳои садамавӣ (сӯхтор, обхезӣ ва ғайраҳо);

-хатогиҳои схемавӣ ва система-техникии истеҳсолкунандагони компютерҳои фардӣ;

-хатогиҳои барномавӣ ва алгоритмӣ;

-хатогии истифодабаранда дар вақти кор бо компютери фардӣ.

Хатари бадқасдона ё ғаразнок-дар натиҷаи таъсири фаъоли истифодабаранда ба объектҳо ва просессҳо бо сабабҳои ҳархела (ҳавасҳои моддӣ, хоҳиши зарарасонӣ). Пайдошавии сабабҳои вайроншавии пуррагии иттилоот дар схемаи зер оварда шудааст.

Ба сифати объекти муҳофизатӣ инҳоро ҷудо кардан мумкин аст.

-истилоҳҳо (терминҳо)-и истифодабарандагон (КФ, стансияҳои кории шабакаҳо);

-терминали маъмурӣ (администратори) шабакаҳо;

-воситаи инъикоси иттилоот;

-воситаи асосноккунии итилоот;

-зали мошинӣ (компютерӣ ё дисплеӣ) ва маҳзани барандагони иттилоот;

-каналҳои алоқаи беруна ва таҷҳизотҳои шабакавӣ;

-ҷамъкунандаҳо ва соҳибони иттилоот.

Роҳ ба объект ва элементи муҳофизат асосан барои ду намуди истифодабарандагон дастрас аст: истифодабарандагони ҳуқуқӣ ва вайронкунандаҳо. Вазъияти хатарноки дигар ин вақте ки вайронкунанда истифодабарандаи системаҳои компютерӣ бошад, ки ҳуқуқи истифода аз як намуди иттилоотро дораду ӯ аз дигараш истифода барад, ки ин аз салоҳияти ӯ берун бошад. [2,38]

Воридшавии беиҷозат - ба иттилоот метавонад дар вақти хизматрасонии техники (профилактика ё таъмир) компютерҳо аз ҳисоби хондани иттилоот дар мошинҳо ва дигар барандаҳо, сарфи назар аз тозакунии истифодабаранда бо методи оддӣ, ба амал меояд. Тарзи дигар - хондани иттилоот аз барандагон дар вақти интиқоли вай бе муҳофизат дар дохили объект ё минтақа.

Воридшавии беиҷозат - ба иттилоот бо роҳи бевосита пайвастнамоии василаи «ҷосус» ба каналҳои алоқа ва аппаратҳои шабакавӣ, ки аз тарафи вайронкунандаҳо ба вуҷуд оварда шуд, мумкин аст.

Воридшавии беиҷозат - ба иттилоот ба ду қисм ҷудо мешавад:

1. Пассивӣ;

2. Активӣ.

Дар мавриди аввал вайронкунии манбаҳои иттилоот ба амал намеояд, дар ин маврид вайронкунанда танҳо иттилооти дар дохилаш бударо фаҳмидан метавонад ва он иттилоотро дар оянда барои ҳадафи тамаъкоронаи худ истифода барад.

Дар мавриди дуюм истифодабаранда метавонад маълумотҳоро тағйир диҳад, нест кунад, аз сари нав ҷо ба ҷо кунад, аз нав фиристонад ва дигар амалиётҳоро иҷро кунад.

Барои таъмини бехатарии иттилоот дар компютери фардӣ ва одатан дар шабакаҳои компютерӣ чорабиниҳои гуногун бо номи «Системаи муҳофизати иттилоот» гузаронида мешавад.[4,23]

Системаи муҳофизати иттилоот ин маҷмӯи меъёри ташкилӣ ва техникӣ, воситаҳои барномавӣ-техникӣ, қоидаҳои ҳуқуқӣ ва маънавии сиёсӣ-этикӣ, ки ба муқобили хатари вайронкунандаҳо бо мақсади кам кардани имконияти хатар барои истифодабарандагон ва соҳибони система нигаронида шудааст, номида мешавад. Дар таҷриба вақти тартиб додани системаи муҳофизати иттилоот ду роҳ ба вуҷуд омад: порчавӣ ва комплексӣ.[5,36]

Дар мавриди аввал чорабиниҳои муҳофизатӣ ба мукобили хатарҳои пурраи конкретӣ бо талаботҳои сахтгиронаи мукаррашуда-тафтиши хатмии барандагон ба воситаи барномаҳои антивирусӣ, истифодаи системаҳои криптографӣ-шифркунонӣ ва ғайра нигаронида шудаанд.

Дар роҳи комплексӣ меъёрҳои ҳархелаи муқобили хатар якҷоя шуда, архитектураи бехатарии системаро ташкил медиҳанд. Тадқиқотҳои кор кардани системаи таҳрири хабарҳо ва шабакаҳои компютерӣ нишон доданд, ки самтҳои зиёди ихроҷи иттилоот ва роҳҳои воридшавии беиҷозат ба вай дар система ва шабакаҳо вуҷуд дорад, мисол:

-пешгирии афканишоти электрикӣ;

-шуоъзании маҷбурии электромагнитии хати алоқа;

-суратгирии фосилавӣ;

-пешгирии мавҷҳои акустикии афкаишот;

-татбиқи иттилоот бо майдонҳои дигар истифодабарандагон;

-дигаргуншавии таъминоти барномавӣ бо роҳи тоза кардан ё илова кардани вазифаҳои нав;

-пайвасти ғайриқонунӣ ба аппаратҳо ва хати алоқа;

-бадқасдона аз кор баровардани механизми муҳофизат;

-ҷорӣ кардани барномахо- вирусхои компютерӣ.[4,25]

Ғайр аз ин системаи муҳофизати бояд чунини амалҳоро иҷро намояд, ки ба талабот ҷавобгуй бошад:

-хабарҳои дар бораи ирсол кардани иттилоот ба ягон кас тасдиқ карда шаванд, аммо дар асл ин хабарҳо ирсол карда нашудаанд..

-дар хабарҳои фиристондашуда дигар маълумот ҷойгир шуда бошад (яъне дар дохилаш маълумотҳои зараровар бошанд);

-ба қаттори истифодабарандагон истифодабарандагони ба қайд гирифта нашуда дохил шаванд;

-истифодабарандагони алоҳида ғайриқонунӣ салоҳияти худро ба иттилоот ва просесси коркарди он васеъ кунанд.

Аҳамияти миқёс, мушкилии ҳалли проблемаҳои муҳофизатӣ ва бехатарии иттилоотро ба назар гирифта, лоиҳакашии архитектураи бехатарӣ дар якчанд давр тавсия дода шудаанд.

-таҳлили хатар ба қадри имкон;

-коркарди системаҳои муҳофизатӣ;

-амаликунонии системаҳои муҳофизатӣ;

-мирофиқат (ҳамроҳ) - ии системаҳои муҳофизатӣ.

Коркарди системаи муҳофизати иттилоот, истифодаи меъёрҳои ҳархелаи комплексӣ ва чорабиниҳои маъмурӣ, техникӣ, барномавӣ-аппаратӣ, технологӣ, ҳуқуқӣ ва ғайраҳоро пешбинӣ мекунад.

Ба меъёри маъмурии муҳофизат маҷмӯи низомномаҳои роҳ ба иттилоот ва ҳисоб кардани манбаҳо, просессҳои функсионалии системаи коркарди маълумотҳо, инчунин фаъолияти ҳайати коркунон ва дигарҳо дохил мешаванд. Меъёрҳои аз ҳама административӣ ба таври махсус оварда шудаанд:

-ташкилкунии реҷаи назоратӣ-рухсатӣ дар территорияе, ки таҷҳизоти коркарди иттилоот дар он ҷойгир шудааст;

-тайёр кардан ва додани рухсатномаҳои махсус барои коргарон;

-ба коркарди иттилооти махфӣ танҳо шахсони вазифадор ва ботаҷрибаро роҳ додан;

-нигаҳдории иттилоот дар дискҳои магнитӣ ва дигар барандаҳо, инчунин журналҳои қайд бояд дар сейфҳо ва ҷойҳои барои одамони бегона дастнорас ҷо карда шаванд.[3,29]

Таҷҳизотҳои барномавӣ ва методҳои муҳофизати иттилоот дар компютерҳои фардӣ ва шабакаҳои компютерӣ ки аз ҳама паҳншудатарин ба ҳисоб мераванд, вазифаҳои муҳофизатӣ ба монанди фарқкунонӣ ва назорати роҳ ба манбаҳои бақайдгирӣ, таҳлили ҳисобкунии просессҳо, воқеаҳо, истифодабарандагон, пешгирии эхтимоли таъсири вайронкунандаҳо ба манбаҳо, муҳофизати криптографии иттилоот, идентификатсия ва аутентификатсияи истифодабарандагон ва дигарҳоро иҷро мекунанд.

Таҷҳизотҳои техникии муҳофизати иттилоот ин комплекси чорабиниҳо дар техналогияи маҳдуди маълумот аз нав ташкил карда мешавад. Дар байни онҳо:

-сохтани нусхаи архивии барандагон;

-дастӣ ё ба таври автоматӣ сабт кардани файлҳои коркардашуда дар хотираи берунаи компютер;

-ба қайд гирифтани истифодабарандагони таҷҳизотҳои компютерӣ дар журналҳо;

-истифодаи барномаҳои махсуси муҳофизони экран, иттилоотҳои тоза карда шуда аз экран ва ғайра.

Ба меъёрҳои ҳуқуқӣ ва маънавии сиёсӣ-этикӣ воситаи муҳофизат, қонунҳои амалкунанда, қонунҳои батартибдарории иттилоот ва ҷавобгар будан аз болои вайроншавии онҳо, қоидаҳои ахлоқие, ки риояи онҳо барои муҳофизати иттилоот мусоидат мекунанд, дохил мешаванд. [6,28]

Адабиёт

1. Рахимов З.А., Мирзоев Н.Х., Мирзоев А.М. ва диг. Технологияи коркарди ахбори иқтисодӣ, Душанбе, Сино, 2004.
2. Омӯзиши компютерӣ, 2009, Б.Саидов, С.Гадоев
3. Информатика. Учебник для ВУЗов Макаровой М. – М.: Наука, 1986. Касаткин В.Н. Информация, алгоритмы, ЭВМ. В.Н. Касаткин - М.: Просвещение, 1991.
4. Компьютерные вирусы. Н.Н. Безруков - М.: Наука, 1991.
5. Могилев А.В. Информатика: Учебное пособие для студентов пед. Вузов. Могиле
6. А.В., Хённер Е.К., Пак Н.И. – М.: ACADEMA, 1999.
7. Петров В.Н. Информационные системы. Петров В.Н. – СПб.: Питер, 2003

МОҲИЯТИ АСОСИИ ТАНЗИМИ ТАРИФИ ГУМРУКӢ ДАР АСОСИ ДАСТГИРИҲОИ ДАВЛАТӢ

Саъдуллоев С.Д. – магистранти курси 2 – юми ихтисоси хадамоти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Назарзода М.Ш. – магистранти курси 2 – юми ихтисоси хадамоти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур моҳияти асосии танзими тарифи гумрукӣ ва мақсади асосии он дар фаъолияти гумрукӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор дода мешавад. Яке аз роҳҳои ҳалли он танзими тарифии гумрукӣ мебошад, ки - ин маҷмӯи тадбирҳост, ки истифодаи онҳо ҳам аз нуқтаи назари ҳимояи манфиатҳои соҳибкории ватанӣ ва ҳам аз нигоҳи пур кардани буҷет тавассути ҷорӣ намудани боҷҳои иловагӣ барои категорияҳои муайяни маҳсулотҳои воридшаванда мебошад.

Калимаҳои асосӣ: танзими гумрукӣ, тарифи гумрукӣ, воридоти молҳо, содироти молҳо, истеъмолкунандагон, манфиятнокии тарафҳо, пардохтҳои гумрукӣ.

ОСНОВНАЯ СУТЬ ТАМОЖЕННОГО ТАРИФНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ

Садуллоев С.Д. - магистр 2-го курса по специальности таможенная служба Таджикского государственного финансового и экономического университета

Назарзода М.Ш. - магистр 2-го курса по специальности таможенная служба Таджикского государственного финансового и экономического университета

В данной статье изучаются и анализируются основная сущность таможенно-тарифного регулирования и его основная цель в таможенной деятельности. Одним из решений является таможенно-тарифное регулирование, представляющее собой комплекс мер, которые используются как с точки зрения защиты интересов отечественного бизнеса, так и с точки

зрения наполнения бюджета путем введения дополнительных пошлин для отдельных категорий товаров. импортная продукция.

Ключевые слова: таможенное регулирование, таможенный тариф, импорт товаров, экспорт товаров, потребители, выгода сторон, таможенные платежи.

THE MAIN ESSENCE OF CUSTOMS TARIFF REGULATION BASED ON STATE SUPPORT

Sadulloev S.D. - 2nd year Master's degree in Customs Service of the Tajik State Financial and Economic University

Nazarzoda M.S. - 2nd year Master's degree in Customs Service of the Tajik State Financial and Economic University

In this article, the main essence of customs tariff regulation and its main purpose in customs activities are studied and analyzed. One of the solutions is the customs tariff regulation, which is a set of measures that are used both from the point of view of protecting the interests of domestic business and from the point of view of filling the budget by introducing additional duties for certain categories of imported products.

Key words: customs regulation, customs tariff, import of goods, export of goods, consumers, benefit of the parties, customs payments.

Тарифҳои гумрукӣ як усули танзими давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад, ки аз замонҳои қадим маълум аст. Усулҳои истифодашаванда ба мо имкон медиҳанд, ки ду масъалаи асосиро ҳал кунем: ҳимояи истеҳсолкунандагони миллӣ аз рақибони хориҷӣ, ки на ҳама вақт усулҳои бовиҷдононаи пешбурди бозорро истифода мебаранд, инчунин зиёд кардани ҳаҷми маблағҳои буҷетӣ, ки баъдан ба дигар мақсадҳои афзалиятнок сарф мешаванд. Функсияи протексионистӣ ва фискалӣ дар як вақт амалӣ карда мешавад, ки барои нигоҳ доштани мувозинат дар муаррифии молҳо ва рушди тиҷорати ватанӣ дар соҳаҳои муайян мусоидат мекунад.

Ҳар як сохторе, ки дар доираи идоракунии давлатӣ истифода мешавад, бо мавҷудияти унсурҳои муайяне тавсиф мешавад, ки мустақиман бо ҳамдигар алоқаманданд ё мустақилона амал мекунанд. Дар ин иқтидор, дар робита ба сохтори баррасишаванда, дохил мешаванд:

- тарифҳо меъёри боҷҳое мебошанд, ки аз ҷониби гумрук барои воридот ё содирот ситонида мешаванд.
- эъломия маҷмӯи талабот ба тарҳрезӣ ва хусусиятҳо мебошад.
- тартиби гумрукӣ ва номенклатураи фаъолияти тиҷорати хориҷӣ.

Ҷаҳонишавии иқтисоди ҷаҳонӣ зарурати муттаҳидсозии чунин унсурҳоро ба миён меорад. Асосро муқаррароти шартномаҳои асосии байналмилалӣ, аз ҷумла созишномаи созмони умумиҷаҳонии савдо, Конвенсия оид ба низоми ҳамоҳангшуда, инчунин дигар санадҳои меъёрии бисёрҷониба ташкил медиҳанд, ки барои таъмини нигоҳдории низоми мусоиди тиҷорат дар ҳама кишварҳо пешбинӣ шудаанд.

Раванди ташаккули тарифҳо, чун қоида, мураккаб буда, усулҳоеро муттаҳид мекунад, ки бевосита ва бавосита ба нархгузорӣ таъсир мерасонанд.

Дар мавриди аввал сухан дар бораи дахолати бевоситаи давлат, ки бо муқаррар намудани андозаи муайяни хироҷҳо вобаста аст, ки ба талаботи даромаднокии соҳа аз ҷиҳати ҷалб намудани маблағҳои буҷет ҷавоб медиҳад. Идоракунии ин намуди маъмурӣ дар ҳолатҳое, ки бо ноустувории умумии иқтисодӣ тавсиф мешавад, инчунин афзоиши маҳаллӣ ё паст кардани нархҳо зарур аст. Техникаи асосӣ инҳоянд:

- муқаррар намудани меъёрҳои тарифӣ, инчунин иловапулӣ ва ёрдампулии иловагӣ.
- муайян кардани меъёри даромади категорияҳои алоҳидаи мол ва хизматрасонӣ.
- ислоҳи стандартҳо эълон шуда[3].

Танзими ғайримустақими гумрукӣ ва тарифӣ усули идоракунии фаъолияти тиҷорати хориҷӣ мебошад, ки дар он на ба худи боҷҳо, балки ба омилҳои алоқаманде, ки ба арзиши ниҳоии онҳо бевосита таъсир мерасонанд, диққати махсус дода мешавад. Татбиқи чунин тадбирҳо дар бар мегирад:

- татбиқи лоиҳаҳои қарздиҳии имтиёзнок ва андозбандӣ.
- дотатсия ва субсидияҳое, ки аз ҳисоби маблағҳои буҷет ҷудо карда мешаванд.
- сармоягузории муассир дар бахшҳои эҳтимолан ояндадори тиҷорат.

Гуфтан мумкин аст, ки сиёсати дахолати ғайримустақим инчунин истифодаи усулҳои гуногунро дар бар мегирад, ки ҳадафи онҳо афзоиши пешниҳоди бозор, баланд бардоштани қобилияти пардохтпазирии аҳолӣ, инчунин муносибгардонии меъёрҳои андоз аз маҳсулоти содиротӣ ва воридотӣ мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Кодекси гумрукӣ шакли имтиёзи гумрукӣ дар моддаи 346 чунин оварда шудааст:

1. Таҳти мафҳуми имтиёзҳои тарифӣ чунин имтиёзе фаҳмида мешавад ки ҳангоми татбиқи сиёсати тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тартиби яктарафа шартҳои муносибатҳои мутақобила ё нисбати моли аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқолшаванда, баргардонидани боҷи қаблан пардохташуда, озод кардан аз пардохти боҷи гумрукӣ кам кардани меъри боҷи гумрукӣ, муқаррар намудани квотаҳои тарифӣ барои воридоти (содироти) имтиёзноки мол пешниҳод карда мешавад.

2. Имтиёзҳои тарифи мувофиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешавад[1].

Аз ҷиҳати техникӣ тариф воситаи асосии давлат буда, имкони истифодааш дар Кодекси гумрукӣ муқаррар шудааст ва ҳаҷми муайяни боҷро ифода мекунад, ки ҳангоми убури сарҳади ҳудудӣ бояд пардохта шавад. Андозаи боҷҳо бо истифода аз номенклатураи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ муайян карда мешавад, ки он ҳам санксияҳо ва ҳам преференсияҳоро ба назар мегирад, ки ин имкон медихад муносибатҳои сиёсӣ бо мамлакатҳои гуногун барпо карда шавад. Илова бар ин, тасҳеҳи нишондиҳандаҳо ба мӯътадил шудани вазъ дар бозори дохилӣ, пешгирии зиёдатӣ ё норасогии маҳсулот мусоидат намуда, ба нигоҳ доштани нархгузории муносиб, ки аз нуқтаи назари ташаккул ва нигоҳ доштани талаботи истеъмолӣ аҳамият дорад, мусоидат мекунад.

Таърифҳое, ки аз нуқтаи назари одамони оддӣ як падидаро тавсиф мекунанд, дар асл аз ҷиҳати мазмун якхела нестанд. Дар мавриди аввал сухан дар бораи хироҷи муайяне меравад, ки аз ҳар як маҳсулоте, ки аз сарҳадҳои территориявии давлат мегузарад, сарфи назар аз хусусияти хоси боркашонӣ — содирот, воридот ё транзит ситонида мешавад. Ин аслан як воситаи андози фискалӣ мебошад, ки бо меъёрҳои қонунгузорӣ танзим шуда, сари вақт пурра кардани буҷетро кафолат медиҳад, ки андозаи он дар асоси ҳаҷми пешбинишудаи муомилоти мол бо кишварҳои гуногун муайян карда мешавад.

Тарифи гумрукие, ки дар доираи танзими савдои беруна истифода мешавад, феҳристи маҳсулоти тиҷоратӣ мебошад, ки нисбати онҳо боҷҳо татбиқ карда мешаванд.

Хулоса таҳлили назариявии тарифи гумрукӣ бояд дар асоси як қатор принсипҳои мушаххас анҷом дода шавад. Чунин принсипҳо унсури муҳими методологияи махсуси

омӯзиши ҳам тарифҳои гумрукии миллӣ ва ҳам фаромиллӣ мебошанд. Ин ҳам ба тарифи воридотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам ба тарифи ягонаи гумрукӣ комилан дахл дорад.

Тарифи гумрукӣ ин низоми меъёрҳои боҷи гумрукӣ мебошад, ки шумораи онҳо ба шумораи зербандҳои номгӯи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ баробар аст. Принсипи ин ҷо хеле оддӣ аст: ҳар як зербанди номугӯи моли фаъолияти иқтисодии берунӣ (маҳсулоти инфиродӣ) меъёри боҷи гумрукии мувофиқ дорад.

Адабиёт

1. Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ((тағйир иловаҳо), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 2020, № 1746).
2. Единый таможенный тариф Таможенного союза (по состоянию на 19.08.2010 г.). - М.: ФТС России, 2010. - 571 с.
3. Таможенный тариф Российской Федерации. - М.: ФГУП «РОСТЭК», 2006. - 568 с.
4. Таможенное дело: Учебное пособие (Коллектив авто-ров)/Под ред. В.Ф. Салийчука.- Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2007.- 265 с.
5. Миляков Н.В. Таможенная пошлина. - М.: Финансы и статистика, 2004. - 256 с.
6. Внешняя торговля: таможенные аспекты регулирования: Межвуз. сборник научных трудов /Под ред. В.Ф. Салийчука.- Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2005.162 с.
7. Кругман П.Р., Остфельд М. Международная экономика.- 5-е изд. - СПб: Питер, 2004. - С.218.
8. Тарарышкина, Л.И. Таможенные платежи как инструмент регулирования внешнеэкономической деятельности / Л. И. Тарарышкина // Финансовый сектор экономики. – 2016. – С. 85–90.
9. Набирушкина, И. С. Финансово-правовое регулирование уплаты и взимания таможенных платежей : дис. на соискание ученой степени к-та юрид. наук : 12.00.04 / И. С. Набирушкина. – Саратов, 2014. – 212 л.
10. Букач В. Г., Синьков Б. Б. Экономическая сущность таможенных платежей. 2019

ТАШАККУЛИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ МУОСИРИ ЛОГИСТИКӢ ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ ВА ИМКОНИЯТҲОИ РУШДИ ОН ДАР ТОҶИКИСТОН

Ҳикматов М.Н. – докторанти курси 3 – юми ихтисоси молия, муомилоти пулӣ ва қарзи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Дар шароити ҷаҳонишавии муносибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ аҳамият ва нақши логистика дар хизматрасониҳои бахши иҷтимоии аҳолӣ ва корхонаҳо нақши ҳалкунандаро мебозад. Соҳаи хизматрасонӣ қисми муҳими иқтисодиёти муосири босуръат рушдёбанда мебошад. Логистикаи хизматрасонӣ як соҳаи нисбатан нав аст, ки барои муваффақият дар ин соҳа ҳарчи бештар талош кардан лозим мебошад.

Калимаҳои асосӣ: логистика, хизматрасониҳои логистикӣ, тиҷорати электронӣ, саривақтӣ, идоракунии хароҷот, тақсимоти мол ва хизматрасонӣ.

ОРГАНИЗАЦИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В ГЛОБАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕЕ РАЗВИТИЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ

Хикматов М.Н. - докторант 3-го курса по специальности Финансы, денежно-кредитное обращение Таджикского государственного финансового и экономического университета

В условиях глобализации экономических и социальных отношений решающую роль играет значение и роль логистики в обслуживании социальной сферы населения и предприятий. Сфера услуг является важной частью быстро развивающейся современной экономики. Сервисная логистика – относительно новая сфера, требующая все больше усилий для достижения успеха в этой сфере.

Ключевые слова: логистика, логистические услуги, электронная коммерция, пунктуальность, управление затратами, распределение товаров и услуг.

ORGANIZATION OF MODERN LOGISTICS SERVICES IN GLOBAL CONDITIONS AND ITS DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN TAJIKISTAN

Hikmatov M.N.- 3rd-year doctoral student in Finance, Monetary Circulation at the Tajik State University of Finance and Economics

In the conditions of globalization of economic and social relations, the importance and role of logistics in the services of the social sector of the population and enterprises plays a decisive role. The service sector is an important part of the rapidly developing modern economy. Service logistics is a relatively new field, which requires more and more efforts for success in this field.

Key words: logistics, logistics services, e-commerce, punctuality, cost management, distribution of goods and services.

Хизматрасонии логистикӣ фаъолиятест, ки барои қонеъ кардани ниёзҳои истеъмолкунандагон тавассути расонидани маҳсулоти зарурӣ ба миқдори зарурӣ, дар ҷои лозима, дар вақти лозима бо нархи камтарин расонидани онҳо мебошад. Логистикаи хизматрасонӣ дорои хусусиятҳои ба худ хосест, ки онро аз логистикаи молӣ фарқ мекунад[1].

Мақсади хизматрасонии логистикӣ дар бахши савдо ин таъмини гардиши муассири муштариён мебошад. Ин сохтори шабакаи нуқтаҳои савдои чакана, таъсиси каналҳои оптималӣ ва занҷирҳои таъминот, ҳамкорӣ бо истеҳсолкунандагон, оптимизатсияи равандҳои анбор ва таъмини инфрасохтори самараноки нақлиётро дар бар мегирад.

Логистикаи хизматрасонӣ дар дигар соҳаҳои хизматрасонӣ ҳадафҳои шабеҳ дорад. Фахмидан зарур аст, ки бе ҷори намудани таъминоти моддию техникӣ самараи сохаи хизматрасонӣ қариб имконнопазир мегардад.

Логистикаи хидматрасонӣ як соҳаи нисбатан нав аст, ки дар иқтисодиёти муосир аҳамияти ҳарчи бештар пайдо мекунад, ва алоқамандии худро бо хизматрасониҳои рақамӣ тақвият бахшида нақш ва мақоми худро боло мебардорад.

Соҳаи хизматрасонӣ доираи васеи фаъолиятҳоро дар бар мегирад, аз нақлиёт ва алоқа то маориф ва тандурустӣ мебошад. Дар кишварҳои пешрафта, хизматрасонӣ қисми зиёди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва шуғлро ташкил медиҳад.

Хизматрасониҳо дорои хусусиятҳои ба худ хос мебошанд, ки онҳоро аз мол фарқ мекунанд. Онҳо ғайримоддӣ, ҷудонашаванда, тағирёбанда мебошанд ва нигоҳ дошта намешаванд[3].

Беҳсозии бахши хизматрасонӣ метавонад дар самтҳои гуногун, аз ҷумла такмили таъминоти моддию техникӣ, ҷорӣ намудани технологияҳои нав, такмили равандҳои расонидани хизмат ва такмили идоракунии кадрҳо сурат гирад.

Логистикаи хизматрасонӣ, мувофиқи хусусиятҳои худ, мураккабӣ ва гуногунии назаррасро нишон медиҳад. Фарқи байни бозорҳои хизматрасонӣ ва молҳо зарурати муносибати махсусро ба логистикаи хизматрасонӣ ба вуҷуд меорад. Муҳаққиқони логистикаи ғарбӣ аллакай ду равишро муайян кардаанд: логистикаи гардиши мол (CRL – Commodity Response Logistics) ва логистикаи ҷараёни хизматрасонӣ (SRL - Service Response Logistics), ки фарқиятҳои онҳоро қайд карда, аммо саволҳои кушодро дар бораи татбиқи амалии ин равишҳо ба намудҳои гуногуни хизматрасонӣ бояд фаҳимд. Хизматрасонии логистикӣ бинобар хусусияти беназири хизматрасониҳо ҳамчун мол ва тафовути доимии онҳо ба мушкилот дучор мешавад.

Қайд кардан зарур аст, ки навъҳои классикии ҷараёнҳои таҳқиқшаванда дар логистика (молӣ, иттилоотӣ, молиявӣ), инчунин дар логистикаи хизматрасонӣ мебошанд, вале вобаста ба намуди хизматрасонӣ муқаррароти онҳо фарқ мекунанд. Масалан, дар хизматрасонии сайёҳӣ чизи асосӣ ҷараёни туристӣ ва дар хизматрасонии таълимӣ ҷараёни таълимӣ, иттилоотӣ, молӣ ва молиявӣ ҳамчун ҷараёни хизматрасонӣ хизмат мекунанд. Ин ҳоло принсипи гардиши логистикаи хизматрасонист, ки ҷараёни асосӣ хусусияти ҷараёнҳои хизматрасониро дар ҳар як намуди мушаххаси хизмат муайян мекунад.

Умуман, логистикаи хизматрасонӣ як ҷанбаи муҳими рушди соҳаҳои хизматрасонӣ мебошад, ки бинобар гуногунрангии шадид ва мушаххаси онҳо таваҷҷӯҳро тақозо мекунад.

Иқтидори логистикӣ дар заминаи логистикаи хизматрасонӣ муҳим аст ва он ҳамчун иқтидори максималии ҷараёни асосӣ афзоиш меёбад, пешгӯӣ ва воқеӣ мешавад. Ин консепсия самаранокии системаи логистикии хизматрасониро барои мубориза бо андозаи ҷараёни бартарият нишон медиҳад.

Дар асоси гуфтаҳои боло вазъ ва нишондиҳандаҳои ситемаи логистикӣ дар асоси маълумоти Бонки умумиҷаҳонӣ дар ҷадавали 1. чунин оварда шудааст.

Ҷадвали 1. - Ғолибони номинатсияҳо аз рӯи меъёрҳои Бонки ҷаҳонӣ “Рейтинги логистикӣ”

Вазъи соҳаи логистика	Давлатҳо
Аз руйи беҳтарин ва саривақтарин хизматрасонҳо системаи логистикаи гумрукӣ	Сингапур
Аз руйи беҳтарин инфрасохтори логистикаи нақлиётӣ	Германия
Дастрасӣ ба беҳтарин бозигарони байналмилалӣ дар соҳаи логистика	Люксембург
Аз руйи хизматрасониҳои монтиоринги интиқол	Шветсия
Аз руйи хизматрасониҳои сарвақтии таҳвили молу маҳсулот	Люксембург
Аз руйи хизматрасониҳои сифатнокӣ дар соҳаи логистика	Германия

Сарчашма: https://supplychains.ru/2016/08/02/luchshie-strany-po-logistike/

Муваффақияти соҳаи хизматрасонӣ ба ташкили самарабахши ҳамаи соҳаҳои корхона, аз ҷумла таъминоти моддию техникии он вобаста аст. Логистикаи хизматрасонӣ раванди идоракунии гардиши захираҳои моддӣ, иттилоотӣ ва молиявӣ мебошад, ки барои расонидани хизматрасонӣ ба мизоҷон заруранд.

Беҳтарсозии соҳаи хизматрасонӣ такмили тамоми ҷанбаҳои фаъолияти он, аз ҷумла таъминоти логистикиро дар бар мегирад. Ин метавонад боиси афзоиши самаранокӣ, ҳосилнокӣ ва рақобатпазирии корхонаҳо гардад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба самти ташкили хизматрасониҳои логистикӣ КВД “Нақлиёти автомобилӣ ва хизматрасониҳои логистикӣ” ва шуъбаи зертаркиби он “Шуъбаи рушди хизматрасониҳои логистикӣ, лоиҳаҳо ва равобити байналмилалӣ” машғул мебошад.

- идоракунӣ ва ҳамоҳангсозии лоиҳаҳои дохили ҷумҳурӣ ва байналмилалӣ дар самти хизматрасонии нақлиётӣ ва логистикӣ;

- иштирок ва ҳамкорӣ дар таҳияи нақшаи рушди соҳаи хизматрасонии нақлиётӣ ва логистикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва татбиқи онҳо дар асоси барномаҳо ва лоиҳаҳои мақсадноки давлатӣ, миллӣ ва байналмилалӣ;

- иштирок ва ҳамкорӣ бо мақомоти марбутаи давлатӣ ва бахши хусусӣ дар банақшагирӣ ва мониторинги барномаҳое, ки ба истифодаи рақобатнок ва самарабахши захираҳо ва баланд бардоштани самаранокии кори системаи хизматрасонии нақлиётӣ мусоидат мекунанд;

- таҳияи пешниҳодҳо оид ба ташаккул ва такмили фаъолияти соҳаи хизматрасонии нақлиётӣ;

- таъмини ҳуҷҷатҳои асосии интиқоли бор дар самти байналмилалӣ (борхат ва роҳхатҳои намунаи байналмилалии 5Б-БМ, CMR, тахографи рақамӣ ва ғ.);

- гузаронидани таҳлилҳо ҷиҳати муайян намудани эҳтиёҷоти инвеститсионии соҳаҳои хизматрасонии нақлиётӣ ва логистика, иштирок дар таҳияи барномаҳои дарозмӯҳлати давлатии сармоягузорӣ;

- мусоидат ҷиҳати баланд бардоштани самаранокии фаъолият дар соҳаи хизматрасонии нақлиётӣ дар бозори байналмилалию дохилӣ ва ҷалб намудани сармоягузории хориҷӣ;

- мусоидат ба ҳамкориҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ дар соҳаи хизматрасонии нақлиётӣ[9].

Хулоса муносибгардонии соҳаи хизматрасонӣ барои корхонаҳое, ки мехоҳанд самаранокӣ, маҳсулнокӣ ва рақобатпазирии худро баланд бардоранд, як мушкили муҳим аст. Он метавонад дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла такмили таъминоти логистика, ҷорӣ намудани технологияҳои нав, оптимизатсияи равандҳои расонидани хизматрасонӣ ва такмили идоракунии кадрҳо амалӣ карда шавад.

Адабиёт

1. Қурбонализода Д.Т., Логистика, (китоби дарсӣ)/Қурбонализода Д.Т., Нурализода А.Н., Наҷмуддинов А.М./// Душанбе – 2020, 434с.

2. Қурбонализода Д.Т., Нақши логистика дар рушди ҳадафҳо стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон/“Инноватсияи технологӣ” (Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявии конфренсиявии Коллеҷи технологии шаҳри Душанбе-25.12.2020) саҳ.43-48.

3. Логистические услуги. URL: http://bor-ger.ru/articles/45 (дата обращения: 05.06.2014).

4. Логистика: учебник / А.А. Гайдаенко, О.В. Гайдаенко. 3-е изд., стер. М.: Кнорус, 2011. 268 с.

5. Бауэрсокс Д. Логистика: интегрированная цепь поставок / Д. Бауэрсокс, Д. Клосс; 2-е изд. - М.: ЗАО «Олимп-бизнес», 2017. - 640 с.

6. Гаджинский А.М. Логистика учебник для бакалавров. - М.: Дашков и К, 2016. -419 с.

7. Симонова Л.Н. Рынок логистического аутсорсинга 2018. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://ma-research.ru/research/item/153-rynok-logisticheskogo-autsorsinga-2017.html (дата обращения: 19.04.2020)

8. CURRENT STATE AND PROSPECTS OF LOGISTICS SERVICE DEVELOPMENT O.V. Markova, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Moscow International University (Russia, Moscow)

9. https://www.logistic.tj/tj/pages/26#

10. Сулаймонзода, Ш. Ф. Ҷанбаҳои назариявии ташаккул ва рушди маҳмӯи бизнес-хизматрасониҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 1(21). – P. 161-167. – EDN CDVHFS.

ТАКМИЛДИҲИИ РОҲҲОИ СИТОНИДАНИ ПАРДОХТҲОИ ГУМРУКӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ БОЗОРӢ

Назарзода М.Ш. – магистранти курси 2 – юми ихтисоси хадамоти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Саъдуллоев С.Д. – магистранти курси 2 – юми ихтисоси хадамоти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Мавзӯи тадқиқот меъёрҳои ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти мақомоти гумрук буда, роҳои такмлидиҳии ситонидани пардохтҳои гумрукӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ нигаронида шудааст. Сабаби кам шудани ситонидани пардохтҳои гумрукӣ ва самаранокии нокифояи мақомоти гумрук дар интиқоли маблағҳои идорашаванда ба буҷет дар шароити коҳиши ҳаҷми савдои хориҷӣ барои таҳқиқоти мазкур аҳамияти хоса дорад. Муаллифон ба муҳимтарин меъёрҳои ҳуқуқӣ таваҷҷуҳ намуда, вариантҳои ҳалли вазъиятҳои проблемавиро пешниҳод намуда, хулоса мебарорад.

Калимаҳои асосӣ: фаъолияти гумрукӣ, мақомоти гумрук, кодекси гумрук, пардохтҳои гумрукӣ, низомҳои гумрукӣ, боҷҳои гумрукӣ, хироҷҳои гумрукӣ.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СПОСОБОВ ВЗИМАНИЯ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Назарзода М.Ш. - магистр 2-го курса по специальности таможенная служба Таджикского государственного финансового и экономического университета

Садуллоев С.Д. - магистр 2-го курса по специальности таможенная служба Таджикского государственного финансового и экономического университета

Предметом исследования являются правовые нормы, регулирующие деятельность таможенных органов, и оно направлено на пути совершенствования собираемости таможенных платежей в условиях рыночной экономики. Особое значение для данного исследования приобретает причина снижения собираемости таможенных платежей и недостаточной эффективности работы таможенных органов в перечислении управляемых средств в бюджет в условиях снижения объемов внешней торговли. Авторы обращают внимание на важнейшие правовые нормы, предлагают варианты решения проблемных ситуаций, делают выводы.

Ключевые слова: таможенная деятельность, таможенные органы, таможенный кодекс, таможенные платежи, таможенные системы, таможенные пошлины, таможенные сборы.

IMPROVING THE METHODS OF COLLECTING CUSTOMS PAYMENTS IN A MARKET ECONOMY

Nazarzoda M.S. - 2nd year Master's degree in Customs Service of the Tajik State Financial and Economic University

Sadulloev S.D. - 2nd year Master's degree in Customs Service of the Tajik State Financial and Economic University

The subject of the research is the legal norms regulating the activities of the customs authorities, and it is aimed at the ways of improving the collection of customs payments in the conditions of the market economy. The reason for the decrease in the collection of customs fees and insufficient efficiency of the customs authorities in the transfer of managed funds to the budget in the context of the decrease in the volume of foreign trade is of particular importance for this study. The authors pay attention to the most important legal standards, offer options for solving problematic situations, and draw conclusions.

Key words: customs activities, customs authorities, customs code, customs payments, customs systems, customs duties, customs fees.

Пардохтҳои гумрукӣ дар низоми муносибатҳои иқтисодии хориҷии ҳар як кишвар нақши муҳим дошта онҳо хусусияти хазинафизоии буҷети давлатро таъмин мекунанд. Низоми муқарраршудаи пардохтҳои гумрукӣ шарти зарурии мавҷудияти давлати тавоно ва нишондиҳандаи дахлдори рушди иқтисодӣ дониста мешавад.

Пардохтҳои гумрукӣ ҷузъи муҳими фаъолияти гумрукӣ буда, ҳамчун воситаи асосии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ баромад мекунанд. Қисми даромади буҷети давлатӣ аз ҳисоби пардохтҳои гумрукӣ ташаккул меёбад. Дар шароити рушди муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонӣ нақши пардохтҳои гумрукӣ дар танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва таъмини даромади буҷети давлатӣ пурзӯр мегардад.

Ҷамъоварии боҷҳои гумрукӣ воситаи танзими мубодилаи мол дар қаламрави гумрукии давлат, инчунин яке аз воситаҳои танзими гумрукии муносибатҳои тиҷоратию иқтисодӣ мебошад.

Мувофиқи моддаи 340 – Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохтҳои гумрукӣ ва намудҳои онҳо чунин мебошанд.

1. Ба пардохтҳои гумрукӣ дохил мешаванд:

а) боҷи гумрукӣ;

б) андоз аз арзиши иловашуда, ки ҳангоми воридоти мол ба ҳудуди гумрукии ҷумҳурии тоҷикистон ситонида мешавад;

в) аксиз, ки ҳангоми воридоти мол ба ҳудуди гумрукии ҷумҳурии тоҷикистон ситонида мешавад;

г) пардохти махсуси гумрукӣ[1].

2. Пардохтҳои гумрукӣ ситонида мешаванд, агар онҳо мувофиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шуда бошанд.

3. Боҷҳои махсус, зиддидемпингӣ ва ҷубронӣ, ки мувофиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда мешаванд, тибқи қоидаҳои пешбининамудаи Кодекси гумрукӣ нисбати ситонидани боҷҳои гумрукии воридотӣ пардохт карда мешаванд.

4. Пардохткунандагон, тартиби ҳисоб ва пардохти андозҳоеро, ки марбут ба пардохтҳои гумрукианд, қонунгузории андози Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти хусусиятҳои пешбининамудаи Кодекси гумрукӣ муайян менамояд[1].

Пардохти махсуси гумрукӣ намуди пардохти гумрукие мебошад, ки меъёри он аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои воридот ва/ё содироти моли муайян муқаррар карда мешавад.

Дар сурати муайян намудани пардохти махсуси гумрукӣ пардохтҳои гумрукии дигаре, ки мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудаанд, ситонида намешаванд.

Боҷҳои гумрукӣ ҳангоми декларатсия кардани мол дар низомҳои гумрукие, ки шартҳои таҳти ин низом ҷойгиркунони супурдани боҷҳои гумрукиро таъмин мекунанд, мувофиқи ҳамин Кодекс пардохта мешаванд.

Меъёрҳои боҷҳои гумрукиро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар менамояд ва мувофиқи моддаи 4 Кодекси гумрукӣ эътибор пайдо мекунад[1].

Меъёрҳои боҷҳои гумрукӣ ба чунин гурӯҳҳо тақсим мешаванд:

1) адвалорӣ - ба арзиши гумрукии моли мавриди андозбанди қароргирифта бо фоиз ҳисоб карда мешаванд;

2) махсус - тибқи ҳаҷми муқараршудаи воҳиди моли мавриди андозбанди қароргирифта ҳисоб карда мешаванд;

3) омехта - ҳар ду навъи зикршудаи меъёрҳои пардохти гумрукиро дар бар мегиранд[1].

Боҷҳои хоси гумрукӣ (махсус, зиддидемпингӣ ва ҷубронӣ) нисбат ба молҳои воридотӣ метавонанд муваққатан мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи фаъолияти савдои хориҷӣ ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон татбиқ карда шаванд[1].

Ба ҳамин хотир сиёсати гумрукӣ оид ба пардохтҳои гумрукӣ ҳамеша як мавзӯи муҳим боқӣ монда, имрӯз ҳам аҳамияти худро нигоҳ медорад, зеро ҳар сол маблағе, ки аз пардохти онҳо ба буҷети давлатӣ ворид мешавад, меафзояд.

Аҳамияти таъсири боҷхои гумрукиро ба танзими муносибатхои иҷтисодии байни давлатҳо қайд кардан лозим аст. Истифодаи самарабахши онҳо омили муҳими тараққиёти иқтисодиёт ва шарти зарурии мавҷудияти давлат мебошад.

Дар маҷмуъ мафҳуми «пардохтҳои гумрукӣ»-ро метавон андозҳо, боҷҳо, инчунин дигар пардохтҳоеро, ки мақомоти гумрук ҳангоми гузаронидани молу воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукӣ ситонида мешаванд, муайян мекунад, инчунин аз тарафи субъектҳо иҷро намудани амалҳои муайяне, ки бо чунин ҳаракат ҳамроҳ мешаванд.

Пардохтҳои гумрукӣ бо баъзе хусусиятҳо хосанд:

1. Пардохти гумрукӣ ҳатмист;

2. Пардохтҳои гумрукӣ ҳамчун манбаи пуркунии буҷет баромад мекунанд, ки ба онҳо доимӣ таъин карда мешаванд ва пурра ба он ҳисоб карда мешаванд;

3. Муқаррар намудани боҷҳои гумрукӣ раванди мураккаб буда, дар доираи он меъёрҳои ҳам қонунгузории гумрукӣ ва ҳам андоз истифода мешаванд;

4. Пардохтҳои гумрукӣ хусусияти фаромарзӣ доранд;

5. Пардохти боҷҳои гумрукӣ бо қувваи маҷбурии давлатҳо таъмин карда мешавад[3].

Бо ташкили равнақи пардохтҳои гумрукӣ имкон дорад, ки барои рақобат байни молҳои ватанӣ бо молҳои хориҷӣ шароити мусоид фароҳам оварда шавад. Ҳамин тариқ, давлат ду вазифаи асосиро ба миён мегузорад: пур кардани буҷети кишвар, инчунин таъмини манфиатҳои давлат тавассути муқаррар намудани боҷҳои баланди гумрукӣ, тарифҳо ва маҳдудиятҳои гуногун ва баръакс, дар сурати номукаммал будани механизми танзими гумрукӣ давлат метавонад хисороти зиёд расонад.

Аз ин ба хулосае омадан мумкин аст, ки дар айни замон таваҷҷӯҳи давлат ҳам ба пардохтҳои гумрукӣ ва ҳам дар маҷмӯъ ба қонунгузории гумрук афзудааст. Ҳамин тариқ, пардохтҳои гумрукӣ ҷузъи муҳими низоми танзими иқтисодии ҳаракати молҳо буда, ҷузъи системасозанда дар пур кардани буҷет буда, дар танзими фаъолияти иқтисодии хориҷии кишвар ва иқтисоди давлат нақши муҳим мебозанд.

Адабиёт

1. Кодекси гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ((тағйир иловаҳо), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17 декабри соли 2020, № 1746).

2. Тарарышкина, Л.И. Таможенные платежи как инструмент регулирования внешнеэкономической деятельности / Л. И. Тарарышкина // Финансовый сектор экономики. – 2016. – С. 85–90.

3. Набирушкина, И. С. Финансово-правовое регулирование уплаты и взимания таможенных платежей : дис. на соискание ученой степени к-та юрид. наук : 12.00.04 / И. С. Набирушкина. – Саратов, 2014. – 212 л.

4. Букач В. Г., Синьков Б. Б. Экономическая сущность таможенных платежей. 2019

РУШДИ НИЗОМИ САНОАТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО НАЗАРДОШТИ ИДОРАКУНИИ ИҚТИДОРИ САНОАТӢ

Зокир Х. - н.и.и., муаллими калони кафедраи система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёти ДДМИТ. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. E-mail: z.hushmuhammadzoda@tgfeu.tj, тел: 93-408-99-39

Мусофирова Ф. С. - ассистенти кафедраи система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёти ДДМИТ. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. E-mail: musofirova1991@gmail.com, тел: 988-24-80-35

Мақсади омодаи мақолаи мазкур ин таҳлил ва пешниҳод намудани чораҳо ҷиҳати рушди низоми саноатӣ ва афзун намудани иқтидорҳои содиротӣ. Таҳлилҳо аз руи маълумотҳои омори расмӣ ва бо назардошти таҳқиқотҳои муаллифони дигар дар ин бахш гузаронида шудааст. Албатта чуноне ки таҷрибаҳо нишон медиҳанд, баланд гардидани иқтидорҳои содиротӣ ба фаъол гардидани корхонаҳои истеҳсолии саноатӣ зич алоқаманд мебошад. Пешниҳодҳои овардашуда аз натиҷаи ин таҳқиқот метавонад ба ҷоннок гардидани фаъолияти низоми саноати кишвар ва амалӣ шудани ҳадафи стратегии кишвар мусоидат намояд.

Калидвожаҳо: иқтидори содиротӣ, қобилияти рақобатнокӣ, рушди устувори иқтисодӣ, саноатикунонии кишвар, гардиши савдои хориҷӣ, манбаъҳои имконпазир.

РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН С УЧЁТОМ УПРАВЛЕНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА

Закир Х. - к.э.н., старший преподаватель кафедры информационных систем и технологий в экономике ТГФЭУ. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64\14. Электронная почта: z.hushmuhammadzoda@tgfeu.tj, Тел: 93-408-99-39.

Мусофирова Ф.С. - ассистент кафедры информационных систем и технологий в экономике ТГФЭУ. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64\14. Электронная почта: musofirova1991@gmail.com, телефон: 988-24-80-35.

Целью данной статьи является анализ и предложение мер по развитию промышленной системы и увеличению экспортного потенциала. Анализы проводились на основе официальных статистических данных и с учетом исследований других авторов данного тема. Конечно, как показывает практика, увеличение экспортных мощностей тесно связано с активизацией отрасли производственных предприятий. Предложения, представленные в результате данного исследования, могут быть содействовать для улучшения

функционирования промышленной системы страны и реализации стратегических цели государства.

Ключевые слова: экспортный потенциал, конкурентоспособность, устойчивое экономическое развитие, индустриализация страны, внешнеторговый оборот, возможные источники.

DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN TAKING INTO ACCOUNT THE MANAGEMENT OF EXPORT POTENTIAL

Zokir Kh.- candidate of economic sciences, Senior Lecturer, Department of Systems and Information Technologies in Economics, TSFEU E-mail: z.hushmuhammadzoda@tgfeu.tj, Tel: 93-408-99-39

Musofirova F.S.- assistant, Department of Systems and Information Technologies in Economics, TSFEU E-mail: musofirova1991@gmail.com, Tel: 988-24-80-35

The purpose of this article is to analyze and propose measures to develop the industrial system and increase export potential. The analyses were conducted on the basis of official statistics and taking into account the research of other authors on this topic. Of course, as practice shows, increasing export capacity is closely related to the activation of the manufacturing industry. The proposals presented as a result of this study can contribute to improving the functioning of the country's industrial system and the implementation of the state's strategic goals.

Keywords: export potential, competitiveness, sustainable economic development, industrialization of the country, foreign trade turnover, possible sources.

Механизми идоракунии рушди иқтидори содиротии низоми саноат маҷмӯи қоидаҳо ва расмиёти қабули қарорҳо мебошад, ки ба ташаккул ва истифодаи самараноки иқтидори содиротии онҳо нигаронида шудаанд. Идоракунии рушди низоми саноатӣ як ҷараёни хеле мураккаб бо сатҳи баланди номуайянӣ мебошад. Рушди низоми саноатӣ ба баланд гардидани иқтисодри содиротии кишвар таъсири мусбӣ мерасонад. Аммо, чунон ки маълум аст, иштирок дар фаъолияти иктисодии берунӣ ба назар гирифтани шумораи бештари омилҳоеро, ки ба натиҷаи ниҳоии иқтисодӣ таъсир мерасонанд, дар назар дорад.

Идоракунии низоми саноатӣ аз самтҳои зерини рушди иқтидори содиротии худ вобастагӣ дорад:

самти молӣ, яъне рушди навъҳои мавҷудаи маҳсулоти саноатӣ дар назар дошта мешавад. Масалан, аз ҳисоби баланд бардоштани қобилияти рақобатнокӣ, васеъ намудани навъҳои гуногуни маҳсулоти саноатӣ, зиёд кардани силсилаи параметрии маҳсулоти истеҳсолшаванда ё азхудкунии навъҳои нав;

самти ҷуғрофӣ, яъне васеъшавии ҷуғрофии бозорҳои фуруш тавассути ба даст овардани бозорҳои нав ё ворид шудан ба сегментҳои нави мавҷуда мебошад. [3]

Яке аз механизмҳои марҳила ба марҳила баҳодиҳии ҳамаҷонибаи иқтидори содиротии кишвар ин таъсис ва рушди соҳаҳои саноат бо назардошти технологияи баланд мебошад, ки метавонанд арзиши изофаи маҳсулоти саноатиро афзоиш диҳанд ва ҳамзамон устувории рушди иқтисодӣ ва сифати баланди ҷараёнҳои истеҳсолӣ-технологиро таъмин намоянд.

Чи тавре Икромов Д.З. дар таҳқиқоти худ қайд менамояд, “...мавқеи ҷойгиршавии кишвар дар “фазои маҳсулот” ва сабади содиротии он имкон медиҳад бифаҳмем, ки корхонаҳои саноатии ҷумҳурӣ чӣ истеҳсол карда метавонанд, кадом маҳсулотҳо дар масофаи

кутоҳ ҷойгир ҳастанд, ки аз навовариҳо вобастагӣ доранд ва ба ин васила роҳҳои диверсификатсияи саноатро муайян мкунанд. Аз ин ру барои кишваре, ки ба маҳсулоти камарзиш ва начандон меҳнатталаб махсус гардонда шудааст, гузаштан ба истеҳсоли мадсулоти дигари баландарзиш душвортар мешавад". [2]

Муаллифон Васильева З.А., Филимоненко И.В., Москвина А.В., Михайлова С.В. дар таҳқиқоти худ қайд менамоянд, ки "...афзоиши иқтидори содиротии минтақа ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ аз муносибати методологӣ дар интихоби навъҳои афзалиятноки маҳсулоти саноатӣ дар сатҳи минтақавӣ, бо назардошти арзёбии дурнамои тағйир додани занҷирҳои мавҷудаи ташаккули арзиши баланди изофа, имкониятҳои фаъолият дар бозори ҷаҳонӣ ва ташаккули бозорҳои нави маҳсулот вобастагӣ дорад". [1]

Ҳамчунин муаллифи ҷавон Сафин А. Ф. дар таҳқиқоти худ қайд менамояд, ки "... дар шароити муосири иқтисодӣ, ки бо равандҳои мураккаби сиёсӣ ва иқтисодӣ хос аст, диверсификатсияи иқтидори содиротии кишвар зарур аст, зеро нигоҳ доштани сохтори содирот, ки ба ашёи хом нигаронида шудааст ва афзоиши беасос дар ҳаҷми савдои хориҷӣ метавонад боиси ба осебпазирии давомдор ва номутаносибии номатлуб дар иқтисодиёт гардад". [6]

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд эълон гардидани саноатикунонии кишвар ҳамчун ҳадафи чоруми стратегӣ, низоми саноати ҷумҳурӣ бо суръат рушд ёфта, ба афзоиш ёфтани иқтидорҳои содиротӣ мусоидат намуда истодааст. Дар солҳои охир дар кишвар номгу ва ҳаҷми молҳои содиротӣ зиёд шуда истодааст, чи тавре аз Ҷадвали 1 бар меояд:

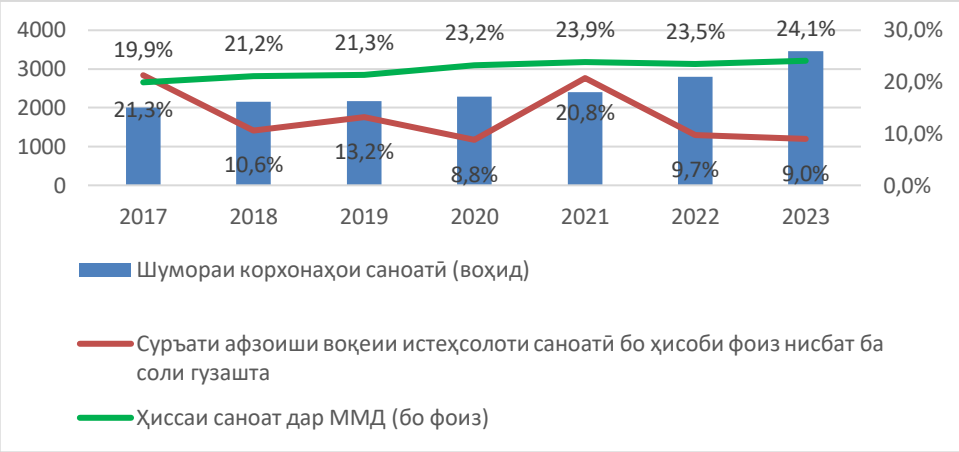
Ҷадвали 1. - Содироти молҳои саноатӣ аз руи гурухҳои молҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (млн. доллари ИМА)

Номгуи молҳо	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Чорвои зинда ва маҳсулоти чорвопарварӣ	0,6	0,9	1,0	0,4	0,9	4,1	3,4
Маҳсулоти растанӣ	25,9	20,1	26,9	26,0	39,9	62,4	51,2
Маҳсулоти саноати хурокворӣ	5,0	3,8	5,1	8,8	7,1	8,2	14,1
Маҳсулоти маъданӣ	487,1	544,4	459,3	275,6	619,4	894,4	535,0
Маҳсулоти саноати кимиё	2,8	8,0	8,01	5,9	12,2	15,9	36,1
Пластмасса ва маснуоти он	0,8	0,5	0,9	0,5	1,8	1,6	1,4
Пусти хом, чарм, муина, муинаи хом ва маснуот аз онҳо	2,5	2,5	2,7	2,9	4,1	3,9	5,3
Қоғазпораҳо	0,1	0,9	1,2	0,6	0,8	4,0	5,4
Нассоҷӣ ва маснуоти нассоҷӣ	181,8	226,4	200,5	196,3	279,3	277,9	296,3
Филизоти арзонбаҳо	229,4	235,4	217,9	187,1	266,0	319,4	302,6
Мошинаҳо, дастгоҳҳо, механизмҳо, қисмҳои онҳо	14,9	10,6	7,0	5,3	10,1	7,8	42,6
Дигар молҳо	213,8	2,0	225,6	689,8	896,7	529,8	1141,9

Манбаъ: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: Маҷмуаи оморӣ / Агентии омори назди ПҶТ, с.2024 [5]

Аз рақамҳои дар ҷадвал буда, мушоҳида кардан мумкин аст, ки содироти баъзе намуди маҳсулоти саноатӣ аз қабили маҳсулоти растанӣ, маҳсулоти саноати хурокворӣ, маҳсулоти маъданӣ, маҳсулоти саноати кимиё, пусти хом, чарм, муина, муинаи хом ва маснуот аз онҳо, қоғазпораҳо, нассоҷӣ ва маснуоти нассоҷӣ, филизоти арзонбаҳо, мошинаҳо, дастгоҳҳо, механизмҳо, қисмҳои онҳо ва дигар молҳои саноатӣ ба таври назаррас афзоиш ёфтааст, ки ин раванд боиси зиёд гардидани иқтидорҳои содиротӣ ва кам гардидани тавозуни манфии гардиши савдои хориҷӣ гардидааст. Ҳамаи ин дастовардҳо дар натиҷаи фаъол гардидани

низоми саноати кишвар ба вуҷуд омадааст, ки дар Расми 1 нишондиҳандаҳои он оварда шуда аст:

Расми 1. Нишондиҳандаҳои асосии бахши саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Манбаъ: Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: Маҷмуаи оморӣ / Агентии омори назди ПҶТ, с.2024 [4]

Тавре аз расм аён аст, дар тули 7 соли охир ҳиссаи саноат дар маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) афзун гардида истодааст, ки аз бунёди корхонаҳои нави саноатии дар расм овардашуда ва фаъол гардидани низоми саноати кишвар ҳосил гардидааст. Суръати афзоиши воқеии ин бахш дар ин давраҳо ба ҳисоби миёна 13,3 %-ро ташкил менамояд, ки хеле нишондиҳандаи баланд арзёбӣ мегардад.

Ин равандҳои мусбии низоми саноат замина гузоштааст, ки иқтидорҳои содиротӣ афзун гардад ва вобастагии кишварро аз молҳои беруна камтар намояд.

Ҳоло ҳам имкониятҳои истеҳсолии бахши саноат хеле зиёд ҳастанд, аммо бинобар норасогии қувваи барқ, хусусан дар фасли сармо ҷараёни бунёду барқарор намудани корхонаи нави саноатиро суст менамояд. Гарчанде истеҳсоли қувваи барқ сол то сол зиёд шуда истода бошад ҳам, аммо дар қиёс бо зиёд гардидани талабот нокифоя боқӣ мемонад. Дар Ҷадвали 2 ҳаҷми истеҳсоли қувваи барқ ва талабот ба он дар солҳои 2017-2023 оварда мешавад:

Ҷадвали 2. - Ҳаҷми истеҳсол ва истеъмоли қувваи барқ дар солҳои 2017-2022

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Истеҳсоли қувваи барқ (млн. кВт.с)	18144	19742	20677	19771	20624	21400	21861
Қувваи барқ истеъмол карда шудааст (млн. кВт.с)	13949	14274	15141	15420	13829	14711	15341

Манбаъ: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: Маҷмуаи оморӣ / Агентии омори назди ПҶТ, с.2024 [5]

Нишондиҳандаҳои омории ҷадвали мазкур аз он шаҳодат медиҳад, ки афзоиши талабот ба қувваи барқ ба ҳисоби миёна дар ду соли охир 5,3% ва истеҳсоли он ба ҳисоби миёна 3,0 %-ро ташкил медиҳад, яъне афзоиши талабот аз истеҳсолот пеш гузашта истодааст.

Аз таҳлилҳои овардашуда чунин хулосабарорӣ намудан лозим аст:

- ҳар чи тезтар андешидани чораҳои зарурӣ нисбати истеҳсоли қувваи барқ аз дигар манбаъҳои имконпазир (ба монанди неруи офтоб, шамол) ва сарфаи онҳо барои иншоотҳои камистеъмоли қувваи барқ;
- барқарор ва азнавсозии хати истеҳсолии маҳсулотҳое, ки дар ҷумҳурӣ имкони истеҳсоли он вуҷуд дорад (ба монанди истеҳсоли маҳсулотҳои нассоҷӣ, дузандагӣ,

пойафзолҳои чармин, молҳои маишӣ ва ғайра) ва ба ин васила кам намудани воридоти ин молҳо;

• омода намудани санади меъёрии ҳуқуқӣ ҷиҳати назорати қатъӣ аз болои суъектҳои хоҷагидорие, ки андозбандии имтиёзӣ пешбинӣ шудаанд, хусусан бахши истеҳсолии низоми саноати кишвар;

• ба роҳ мондани ҳамкориҳои муштараки корхонаҳои саноатии ҷумҳурӣ бо молистеҳсолкунандагони шинохта (брендҳо) ҷиҳати истеҳсоли маҳсулотҳои рақобатпазир.

Адабиёт

1. Васильева З.А., Филимоненко И.В., Москвина А.В., Михайлова С.В. Выбор приоритетных товарных групп промышленной продукции для формирования экспортного потенциала региона // Креативная экономика. – 2023. – Том 17. – № 9. – С. 3231-3252. – doi: 10.18334/ce.17.9.118745.

2. Икромов Д.З. Экспортный потенциал Республики Таджикистан: проблемы и возможные пути их решения // Вопросы инновационной экономики. – 2021. – Том 11. – № 1. – С. 391-414. – doi: 10.18334/vinec.11.1.111564.

3. Марабаева Л.В., Кузнецова Т.Е. Формы и методы управления коммуникациями на предприятии // Вестник Российского университета кооперации. 2017. № 3(29). С. 54-60

4. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмуаи омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2023.

5. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷмуаи омории Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2024.

6. Сафин, А. Ф. Экспортный потенциал отраслей РФ: инструменты развития / А. Ф. Сафин. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 11 (115). — С. 964-967. — URL: https://moluch.ru/archive/115/30356/ (дата обращения: 15.11.2024).

7. Урунова, С. С. Масъалаҳои назариявии қарздиҳии хурд дар шароити муосир / С. С. Урунова // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 1(35). – P. 402-409. – EDN MYIVAY.

НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР РУШДИ МАҚОМОТИ ГУМРУКИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Насриддинов Ш.М. - ассистенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. Те: 200667731

Нурмаҳмадова Р.М. – мутахассиси раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи. Нахимова 64/14, Телефон: 933042255.

Дар мақола нақши Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон дар рушди мақомомти гумруки кишвар баррасӣ шудааст. Муаллиф дар заминаи таҳлил таъкид мекунад, ки дар шароити муосир барои таъмини амният ва рушди иқтисодиёти миллӣ, аз ҷумла дар самти рушди мақомоти гумрук, чораҳои зарурие дида шуда истодааст, ки муҳимтарини он чор ҳадафи стратегии пешгирифтаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошанд.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, мақомоти гумрук, истиқлол, амнияти иқтисодӣ, амнияти миллӣ, манфиатҳои иқтисодии давлат, сиёсати гумрукӣ.

РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ В РАЗВИТИИ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Насриддинов Ш.М. – ассистент кафедры таможенная деятельность Таджикский государственный финансово-экономический университет Таджикистана. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Тел: 200667731

Нурмахмадова Р.М. – специалист кафедры науки и инноваций Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, ул. Нахимова 64/14, Телефон: 933042255.

В статье рассматривается роль Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Э Рахмона в развитии таможенных органов страны. На основе анализа автор отмечает, что в настоящее время для обеспечения безопасности и развития экономики страны, в том числе в части развития таможенных органов, реализуются необходимые меры, важнейшим их которых являются четыре стратегических целя, провозглашенные Основателем мира и национального единства - Лидером нации, Президентом Республики Таджикистан Эмомали Рахмоном.

Ключевые слова: Лидер нации, таможенные органы, независимость, экономическая безопасность, национальная безопасность, экономические интересы государства, таможенная политика.

THE ROLE OF THE LEADER OF THE NATION IN THE DEVELOPMENT OF CUSTOMS AUTHORITIES OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Nasriddinov Sh.M. – assistant of the department of customs activities, Tajik State University of Finance and Economics of Tajikistan. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimova, 64/14. Tel: 200667731

Nurmakhmadova R.M. – specialist of the Department of Science and Innovation of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, s. Dushanbe, st. Nakhimova 64/14, Phone: 933042255.

The article considers the role of the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan E Rahmon in the development of customs authorities of the country. Based on the analysis, the author notes that nowadays necessary measures are being implemented to ensure security and development of the country's economy, including the development of customs authorities, the most important of which are four strategic goals proclaimed by the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon.

Key words: Leader of the Nation, customs authorities, independence, economic security, national security, economic interests of the state, customs policy.

Нақшу мавқеи гумрукро барои як давлати мустақил касе аз Пешвои миллат хубтар ифода карда натавонистааст. Воқеан ҳам, дар бораи фаъолияти касбии макомоти гумрук Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле пуртаъсир гуфтаанд: “ Гумрук дар ҳаёти ҳар як давлати соҳибистиқлол аҳамияти фавқулодда дорад ва гузашта аз ин дарвозаи ҳар як давлат аст. Зеро аз кори мақомоти гумрук на танҳо таъмини молявии соҳаҳои гуногуни фаъолияти давлат, балки бехатарии иқтисодӣ, фарҳангӣ, идеологӣ ва экологии он вобастагии бевосита дорад”.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аз рӯзҳои аввали таъсисёбӣ мақомоти гумрук вазифаҳои ҳаётан муҳим, ба монанди таъмини амнияти иқтисодии кишвар, мубориза бар зидди ҳуқуқвайронкуниҳои гумрукӣ ва гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, ҳифзи сарватҳои моддиву фарҳангӣ, таҳкими сиёсати тиҷорати хориҷи ва ғани гардонидани буҷети ҷумҳуриро ба уҳда дошт ва то имрӯз ин вазифаҳоро сарбаландона иҷро мекунад.

Кормандони гумрук медонанд, ки таъмини амнияти миллату давлат, ҳифзи марзу буми Ватан, ҳимояи манфиатҳои давлат ва тақвияти неруи мудофиавии он вазифаи муқаддас, пурифтихор ва пуршарафест, ки иҷрояш ба зиммаи онҳо гузошта шудааст.

Давлати соҳибистиқлоли мо маҳз бо шарофати фарзанди фарзонаи миллат, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз мушкилотҳои гарони иқтисодӣ баромада, рӯй ба самти рушд намудааст, ки он аз таъмини бехатарии иқтисодиёти давлати мо дарак медиҳад.

Дар шароити муосир барои таъмини амният ва рушди иқтисодиёти миллӣ чораҳои зарурие дида шуда истодааст, ки муҳимтарини он чор ҳадафи стратегии пешгирифтаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба шумор мераванд.

Ҳадафҳои дар боло зикршуда бо унвонҳои “Таъмини истиқлолияти энергетикӣ”, “Раҳоӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ”, “Ҳифзи амнияти озуқаворӣ” ва “Саноатикунонии босуръати кишвар” маҳсуб меёбанд, ки аз афзалиятноктарин ва беҳтарини нақшаҳои давлатӣ дар роҳи таъмини амнияти иқтисодӣ ва рушди он ба шумор рафта, ба амал баровардани онҳо ба зиммаи мақомотҳои дахлдор, бахусус ба зимаи мақомоти гумрук вобаста гардонида шудаанд.

Мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, низ дар таъмини амнияти иқтисодии кишвар саҳми босазое мегузорад. Ин ҳам бошад, пешбурди назорати гумрукӣ, ситонидани пардохт ва хироҷҳои гумрукӣ дар таҳкими иҷрои талаботи қонунгузориҳои гурукӣ, таъмини буҷа амнияти иқтисодӣ роҳандозӣ карда мешаванд. Дар баробари чунин вазифаҳои арзишманд, мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои интиқоли молу ашёҳои безарарро бо амалӣ намудани расмиётҳои гумрукӣ дар амал татбиқ намуда, ҳифзи соҳибистиқлолии давлат, таъмини амнияти озуқаворӣ ва ҳимояи манфиятҳои дохилиро дар фаъолияти иқтисоди берунӣ танзим ва ба роҳ мемонад.

Маҳз бо шарофати Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таваҷҷуҳи хосаи Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон макомоти гумрук ба сохтори мукаммали давлатӣ ва такягоҳи буҷети кишвар мубаддал гардидааст. Яке аз вазифаҳои асосии мақомоти гумрук дар доираи салоҳияташ ҳимояи соибихтиёрӣ ва амнияти иқтисодии кишвар, таъмини дурусти барасмиятдарорӣ ва назорати гумрукии молу воситаҳои нақлиёти аз сарҳади гумрукӣ интиколёбанда мебошад.

Дар зарфи соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастгирии бевоситаи Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз лиҳози моддию маънавӣ тавассути маблағҳои дохилӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ таъмин карда шуд.

Танҳо дар зарфи соҳибистиқлолии кишвар аз ҳисоби маблағҳои махсуси Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон 51 иншооти нав ба истифода дода шуда, зиёда аз 100 иншоот таъмиру тачдид гардидааст. Дар давоми ин солҳо дидбонгоҳҳои гумрукии “Панҷи Поён” дар масоҳати 24 га, “Қулма”, “Қизил-Арт”, “Қарамиқ”, “Айвоҷ”, “Қӯштегирмон”, “Тем”, “Рузвай”, “Ишкошим”, “Нов”, “Пролетар”, “Пахтаобод”, “Хошадӣ”,

“Патар” ва Донишкадаи такмили ихтисоси Хадамоти гумрук бунёд ва мавриди истифода карор дода шуд, 8 иншооти гумрукӣ аз таъмири ҷорӣ бароварда шуд.

Дар Хадамоти гумрук Лоиҳаи “Ҳамкории иқтисодии минтақавии Осиёи Марказӣ оид ба беҳтар намудани хадамоти наздисарҳадӣ” амалӣ гардида истодааст. Дар доираи лоиҳаи мазкур сохтмон, азнавсозӣ ва таъмини таҷҳизоти дидбонгоҳи гумрукии “Гулистон” пурра ба анҷом расонида шуда, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 июли соли 2020, №410 шурӯъ аз 1 сентябри соли 2020 низоми “Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ” бо фарогирии 11 мақомоти ба низом шомилшуда мавриди истифодаи расмӣ қарор гирифт ва ин яке аз дастовардҳои асосии мақомоти гумрук дар соли 2020 ба шумор меравад. Бо баробари дар истифодаи расмӣ қарор гирифтани низоми “Равзанаи ягонаи барасмиятдарории амалиёти содиротӣ, воридотӣ ва транзитӣ” бошад, муомилоти ҳуҷҷатҳои қоғазӣ дар самти барасмиятдарории амалиёти содиротию воридотӣ аз байн рафта, дархост ва пешниҳоди ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳӣ ва сертификат, инчунин мубодилаи иттилоот байни сохторҳои ваколатдор тариқи электронӣ ба роҳ монда шуд. Инчунин, ҷиҳати таъмин гардидани ҳисоббаробаркунии ғайринақдӣ бо истифода аз таҷҳизотҳои муосири пардохти электронӣ, дар дидбонгоҳҳои гумрукии “Терминали шаҳри Душанбе”, “Терминали шаҳри Турсунзода”, “Терминали шаҳри Хуҷанд”, дидбонгоҳҳои наздисарҳадии “Дӯстӣ”, “Фотеҳобод” ва гумруки Хуҷанди вилояти Суғд терминалҳои худкор насб ва мавриди истифода карор дода шуд.

Дар баробари ин, дастоварди дигаре, ки ба кормандони гумрук муяссар гашт, ин ҷониби гурӯҳи кории олимону мутахассисони соҳаҳои ҳуқуқшиносӣ, иқтисодиёт ва гумрук таҳия ва ба нашр расонидани Тафсири илмии Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар таҳия ва ба нашр расонидани тафсири илмии ин санади меъёрии ҳуқуқии соҳаи гумрук бевосита нақши Ҳукумати мамлакат ва саъю талошҳои роҳбарияти Хадамоти гумрук бузург аст.

Дар самти таъмини иҷрои уҳдадориҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ, аз ҷониби Хадамоти гумрук як қатор санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҳия гардиданд.

Боиси қаноатмандист, ки имруз кормандони мақомоти гумрук барои пешбурди фаъолияти хизматиашон бо таҷизоти муосири коргузорӣ, муоина ва назорати гумрукӣ пурра таъмин карда шудаанд.

Дар хадамоти федералии гумруки Федератсияи Россия барои омодасозӣ ва баланд бардоштани такмили ихтисоси кормандони мақомоти гумруки Тоҷикистон дар заминаи Академияи гумруки Россия Созишнома ба имзо расонида шудааст, ки ҳамасола дар ин муассисаи таълимӣ донишҷӯён ба таҳсил фаро гирифта шуда, хатмкунандагони ин Акадаемия дар воҳиди сохтори мақомоти гумруки кишвар хизмат доранд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки мувофиқи муқарароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2023” бо маблағи 7408,8 млрд сомони пешбини гардида баъдан бо дарназардошти ворид шудани тағйиру иловаҳо нақшаи аниқшудаи пардохтҳои гумрукӣ дар ин давра маблағи 8,08 млрд сомониро ташкил дод.

Нақшаи ситонидани пардохтҳои гурукӣ аз ҳисоби воридоти мол ва воситаҳои нақлиёт 7 408,8 млн. сомини, иҷроиш 9079 млн. сомони ё худ 122,6 % нақшаи аниқшуда 8008,8 млн. сомони иҷроиш 9079,6 млн. сомони ё худ113,3 % дар маҷмум 9079,6 млн. сомони, аз ҷумла нисбат ба нақшаи тасдиқшуда 1670,7 млн сомони зиёд ва нисбати нақшаи аниқшуда 1070,7 млн. сомони зиёд пардохтҳои ҷамоваришуда нисбат ба соли 2022 1708,5 млн. сомони зиёд таъмин гардид.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Хадомоти гумрук таҳти сиёсати харидмандонаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати таъмини амнияти иқтисодӣ ва таҳкими фаъолияти гумрукӣ бо дарки дурусти вазъи иқтисодии кишвар як қатор чораҳои маъмуригардонии заруриро низ нисбат ба масъалаҳои пешгирии воридоти ғайриқонунии молу воситаҳои нақлиёт, дуруст муайян намудани арзиши гумруки ва гузронидани муоинаи гумрукии мол, ба роҳ мондани корҳои профилактикӣ ва фаҳмондадиҳӣ бо соҳибкорон ва пурзӯр намудани назорати баъди барасмиятдаррии гумрукӣ андешида, тамоми захираву имкониятҳои ташкиливу идоракуниро ҷиҳати дарёфти роҳҳои баланд бардоштани сатҳи ҷамъоварии пардохтҳои гумрукӣ сафарбар намуда истодааст.

Адабиёт

1. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 ноябри соли 2019 таҳти № 537 «Дар бораи тасдиқи Барномаи миёнамуҳлати рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2022».
2. Фармоиши Сардори хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти № 151- ф аз 12 августи соли 2011 Қоидаҳои муваққатии пешниҳод ва қабули декларатсияи электронӣ, инчунин дигар намудҳои мубодилаи маълумоти электронӣ вобаста ба расмиёти содирот, воридот ва транзит. Душанбе. Нашриёти КВД «Матбаа» - и Хадамоти гумрук, 2010. – 42 саҳ.
3. Мақомоти гумрук: Се даҳсола ва се раҳ. /Бахшида ба 30 солагии таъсисёбии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе: 2022. – 300 саҳ.
4. Мираков Қ.М. Назария ва амалияи фаълияти гумрук/Қ.М.Мираков, А.Б. Муминов, О.Д.Шомудинов О.Д.. Китоби дарсӣ. –Душанбе: Матбааи “Баҳманруд”, 2020. -472 с.

САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ НАКЛИЁТИ МУСОФИРБАРӢ МЕГАПОЛИС ДАР ШАҲРИ ДУШАНБЕ: МУАММОҲО ВА ДУРНАМОИ РУШД

Файзуллоева С.Ҷ.- н.и.и., муаллими калони кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони ДДМИТ Суроға: 734067 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: (+992) 981-01-06-20).

Юсупова Ҳ.Ҳ. - муаллимаи калони кафедраи система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёти ДДМИТ Суроға: 734067 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: (+992)935114023

Дар мақолаи мазкур самтҳои асосии мукаммалнамоии низоми ташкилии хизматрасонии аҳолӣ бо нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ дида баромада шудааст. Баробари нашъунамо ва ободонии шаҳр сарбории наклиёти ҷамъиятӣ зиёд шуда, дар бобати ба ахолӣ расондани хизмати наклиёт ногузир проблемаҳо ба миён меоянд. Ташкили самарабахши идораи наклиёти мусофирбарии шаҳрӣ бояд ба ба назар гирифтани манфиатҳои корхонаҳои боркашонӣ дар баробари баланд бардоштани дараҷаи сифати хизматрасонии наклиёт нигаронида шавад.

Дар мақола самти муҳимтарини беҳтар намудани хизматрасонии нақлиётӣ муайян карда шудааст, ки аз инҳо иборатанд аз: фароҳам овардани шароит барои рушди низоми хизматрасонӣ дар бозори нақлиёти автомобилии мусофирбарии шаҳр. Фароҳам овардани шароит барои ҷалби интиқолдиҳандагони алтернативӣ ва баланд бардоштани нақши онҳо

дар баланд бардоштани сифати хизматрасонии нақлиёти автомобилии мусофирон дар бозор аз ҷониби соҳибони гуногун.

Калидвожаҳо: хизматрасонии нақлиётӣ, самаранокӣ, нақлиёти мусофирбарӣ, иқтисоди бозорӣ, нишондиҳандаҳои сифатии нақлиёти мусофирбарӣ, воситаҳои нақлиёт.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПАССАЖИРСКОГО ТРАНСПОРТА В ДУШАНБИНСКОМ МЕГАПОЛИСЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Файзуллоева С.Дж. – к.э.н., Таджикский государственный финансово-экономический университет, Адрес: 734067 Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: (+992) 981-01-06-20).

Юсупова Х.Х. - старший преподователь кафедры системные и информационные технологии в экономике Таджикский государственный финансово-экономический университет, Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. (+992)935114023

В данной статье рассматриваются основные направлении развития городского пассажирского транспорта в условиях рыночных отношений. Нормальное функционирование городского пассажирского транспорта важно для развития социальной и производственное экономической сферы любого города. В связи с ростом и развитием города увеличивается нагрузка на общественный транспорт, неизбежно возникают проблемы, связанные с оказанием транспортных услуг населению. Эффективная организация управления городским пассажирским транспортом должна быть ориентирована на учёт интересов предприятий перевозчиков при повышении уровня качества предоставляемых транспортных услуг.

В статье определены важнейший направление совершенствование оказания транспортных услуг, к которым относятся: формирование условий для развития системы оказания услуг на рынке городского пассажирского автомобильного транспорта. Создание условий для привлечения альтернативных перевозчиков и повышение их роли в улучшении качества оказания услуг пассажирского автомобильного транспорта на рынке различными собственниками.

Ключевые слова: транспортных услуг, эффективность, пассажирские перевозки, рыночная экономика, показатели качества пассажирских перевозок, транспортных средств. городской пассажирский транспорт; пассажиропоток; автомобилизация.

PRIORITY DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PASSENGER TRANSPORT IN DUSHANBE MEGAPOLIS: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Faizulloeva S.J. - Candidate of Economic Sciences, head teacher, Tajik State Financial and Economic University (Dushanbe) Address: 734067 Republic of Tajikistan, Dushanbe, Rudakiavenue 17. Telephone:(+992) 981-01-06-20)

Yusupova H.H. - Senior Lecturer at the Department of System and Information Technologies in Economics, Tajik State University of Finance and Economics, Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14 (+992)935114023

This article discusses the main directions of development of urban passenger transport in the conditions of market relations. The normal functioning of urban passenger transport is important for the development of the social and industrial economic sphere of any city. In connection with the growth and development of the city, the load on public transport increases, and problems inevitably arise related to the provision of transport services to the population. An effective organization of urban passenger transport management should be focused on taking into account the interests of carrier enterprises while improving the quality of transport services provide

The paper identifies the most important direction of improving the provision of transport services, which include: the formation of conditions for the development of a system for the provision of services in the market of urban passenger road transport. Creation of conditions for attracting alternative carriers and increasing their role in improving the quality of the provision of passenger road transport services on the market by various owners.d.

Key words: transport services, efficiency, passenger traffic, market economy, quality indicators of passenger traffic, vehicles. urban passenger transport; passenger traffic; motorization.

Системаи нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ дар таъмини ҳаёти мегаполис, дар ҳалли доираи васеи масъалаҳои марбут ба масъалаҳои ташаккул ва фаъолияти он нақши муҳим мебозад. Рушди бомуваффақияти шаҳрҳо бидуни рушди кофии инфрасохтори нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ, ки барои қонеъ гардонидани талаботи аҳолӣ ба сафар ба ҷои кор ва бозгашт ва сафарҳои ба фаъолияти касбӣ алоқаманд нест, ғайриимкон аст.

Дар адабиёти илмӣ якчанд таърифҳои нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ мавҷуданд. Нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ мафҳуми зеринро ифода мекунад:–«намуди нақлиёти шаҳрӣ, ки интиқоли мунтазами мусофиронро бо хатсайрҳои муқарраршуда ба муддати тӯлонӣ анҷом медиҳад, ки ба аҳолӣ маълум аст». [2.с, 5];–«системаи бисёрфункционалии нақлиёт, ки намудҳои гуногуни нақлиётро муттаҳид намуда, дар тамоми шаҳр ва наздиктарин маҳаллаи наздишаҳрӣ ҳаракат мекунад» [3, с - 38]; –«системаи устувори рушдёбандаи нақлиёти мусофирбарӣ дар дохили шаҳр ва дар баъзе мавридҳо берун аз ҳудуди он мутобиқи консепсияҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва банақшагирии таъмини ҳаёти шаҳр амал мекунад» [4, с, -30].

Бо муқоисаи мафҳумҳои дар боло зикргардидаи нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ метавон гуфт, ки муҳаққиқон ба он як системаи устувори ҳамлу нақли мунтазами мусофирон дар дохили шаҳр ва берун аз он мувофиқи консепсияҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва нақшаҳои рушди шаҳр мебошад. Мақсади асосии фаъолияти нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ аз он иборат аст, ки аҳолиро бо сарфаи ҳадди ақали вақт ва бо маблағи барои сафар сарфшуда, бароҳатии баланд ва арзиши минималии фаъолияти корхонаҳои нақлиётӣ таъмин менамояд.

Нақши асосии нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ аз имконияти сарфаи вакти барои кашондани аҳолии байни ноҳияҳои гуногуни шаҳр сарфшуда иборат аст. Истифодаи нақлиёт метавонад радиуси тамосҳои як сокини муосири пойтахтро ба таври назаррас афзоиш диҳад. Аммо дар баробари афзоиши шаҳрҳо ва нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ фаъолияти нақлиётии аҳолӣ афзоиш меёбад, ки ин ногузири боиси зиёд шудани бори системаи нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ мегардад

Дар шароити ноустувории иқтисодӣ ва кам шудани маблағгузорӣ ба соҳаи нақлиёти ҷамъиятӣ ба ҳаҷми афзояндаи мусофиркашонӣ ва нигоҳ доштани сатҳи зарурии сифат қодир нест. Нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ аҳамияти бузурги иҷтимоӣ дорад, зеро фаъолияти он барои қонеъ гардонидани талаботи аҳолӣ ба ҳаракат дар дохили шаҳр ва наздиктарин маҳалҳои атрофи шаҳр пешбинӣ шудааст. Нақлиёти мусофирбарӣ ин ё он намуди нақлиётро

тавсиф мекунад. Ин аз он сабаб аст, ки мусофир ҳангоми интихоби навъи муайяни нақлиёти ҷамъиятӣ бартарӣ ва зарари онро гуногун арзёбӣ мекунад. Маълум аст, ки арзиши сафар дар намудҳои гуногуни нақлиёт вобаста ба мунтазамии парвозҳо, суръат ва сатҳи бароҳатӣ фарқ мекунад. Ва ҳангоми банақшагирии ҳаракати худ, мусофирон аз рӯи ҳадафҳои сафари мушаххас ва завқи онҳо роҳнамоӣ мекунанд. Бо вуҷуди ин, эҳтимол дорад, ки интихоби намуди нақлиёт на бо сабабҳои дар боло номбаршуда, балки аз рӯи зарурат муайян карда шавад, зеро ин метавонад ягона роҳи расидан ба ҷои дилхоҳ бошад.

Инкишофи системаҳои нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ дар бисёре аз мамлакатҳо яке аз роҳҳои муборизаи зидди бандшавии нақлиёт мебошад.

Дар айни замон аз сохтори системаи нақлиёти шаҳри Душанбе маълум мешавад, ки хизматрасонии нақлиётӣ ба аҳолӣ тавассути намудҳои нақлиёти рӯизаминӣ: автобусҳои шаҳрӣ, троллейбусҳо, махсусан автобусҳои камиқтидор ва автомобилҳои сабукрав (индивидуалӣ, идоравӣ, таксиҳо) амалӣ карда мешавад.

Роҳҳои асосии фаъолияти нақлиётии аҳолиро метавон ба гурӯҳҳои зерин тақсим кард:- шаҳр - канори шаҳр (рӯзҳои корӣ, ҳаракати аҳолӣ аз шаҳрҳои ҳамсоя ба ҷои кор ва бозгашт, дар рузҳои истирохат — ба манзилҳои шахсии берун аз шаҳр воқеъ гаштани аҳолӣ); – сафарҳои асосии дохили шаҳрӣ (ба ин гурӯҳ ҳаракати мусофирон аз ноҳияҳои дур ба маркази шаҳр ё ҳаракат байни ноҳияҳои шаҳр дохил мешаванд); – дохили шаҳрӣ (сафарҳои аҳолӣ байни ноҳияҳои ҳамсоя ё дохили ноҳиявӣ).

Дар айни замон бо сабаби зиёд шудани шумораи аҳолии шаҳрҳо тамоюли зиёдшавии шумораи ахолӣ ба вуҷуд меояд. Тараққиёти нақлиёти автомобилии мусофирбарӣ зарур аст. Дар баробари ин, ҳам ба сифатан қонеъ гардонидани талаботи аҳолӣ ба хизматрасонии нақлиёт ва ҳам фароҳам овардани шароити зарурӣ барои ҳаракат, кор карда баромадани тадбирҳои таъмини бехатарии ҳаракати роҳ ва паст кардани дараҷаи ифлосшавии газ, зиёд кардани мунтазами ҳаракати қатораҳои ҳаракаткунанда.

Бо назардошти пешомадҳои тараққиёти навъҳои гуногун нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ ва талаботи рузафзуни ахолӣ ба боркашонӣ баланд бардоштани дараҷаи хизматрасонии нақлиётро талаб мекунад, ки тараққиёти минбаъдаи нақлиёти байналхалкӣ, дохили шаҳрӣ ва вусъат додани хизматрасонӣ ба аҳолии деҳот бо намудҳои гуногуни наклиёт таъмин карда шавад, ташкили наклиётро дар шаҳрҳо ва қишлоқҳо беҳтар намуда, мунтазам ва зуд-зуд ҳаракат кардани составҳои ҳаракаткунандаро зиёд кунанд.

Таҳлили нақлиёти мусофирбарии шаҳр нишон медихад, ки «барои шаҳрҳои миёна (бо аҳолии 50—100 ҳазор нафар) ва шаҳрҳои калон (бо аҳолии 100—250 ҳазор нафар) чун ҷоида ҳиссаи мусофирбарӣ бо автобусҳо меафзояд ва барои дар шаҳрҳои хурд (бо аҳолии то 100 ҳазор нафар) нақлиёти автобус нақлиёти асосист» [4, с.-86-97].

Ба нақлиёти автомобилии мусофирбарии шаҳри Душанбе автобусҳо (микроавтобусҳо), троллейбусҳо ва таксиҳо дохил мешаванд. Он барои кашондани мусофирҳо дар шаҳр ва харакати меҳнатӣ, ҷамъиятию мадании аҳолӣ пешбинӣ шудааст. Дар шаҳри Душанбе намуди асосии нақлиёте, ки мусофирбарии шаҳрро таъмин менамояд, нақлиёти ҷамъиятӣ дар якҷоягӣ бо нақлиёти шахсӣ мебошад.

Ҳоло масоҳати шаҳри Душанбе 126,6 километри мураббаъ ва аҳолияш ба ҳолати 1 январи соли 2023, 10 млн 129 ҳазор нафарро ташкил медиҳад. Ҳоло ҳамлу нақли мусофирон дар хатсайрҳо дар асоси шартномаҳои байни Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Душанбе бо корхонаи нақлиёти автомобилии мусофиркашон ва сохторҳои соҳибкории хусусӣ амалӣ карда мешавад, ки нисбат ба соли 2018 3,9 фоиз зиёд мебошад [4, с, -414].

Бояд намудан зарур аст, ки иштирокчиёни асосии нақлиёти мусофирбарӣ дар Душанбе инҳо мебошанд:

- Ҳукумати шаҳри Душанбе, аҳолии шаҳр;
- Хадамоти давлатии назорат ва танзим дар соҳаи нақлиёт;
- Раёсати Бозрасии давлатии автомобилӣ (БДА) дар ш.Душанбе.
- Муассисаи давлатии «Душанбенаклиётхадамотрасон» ва Корхонаи воҳиди давлатии «Автобус-1», Корхонаи воҳиди давлатии «Автобус-2», Корхонаи воҳиди давлатии «Автобус-3», Корхонаи воҳиди давлатии «Троллейбус», инчунин соҳибкорони мавҷудаи нақлиёти хусусии автомобилӣ ва сохторҳои алоҳидаи ин соҳа.

Умуман, кашондани мусофиронро бо истифода аз якчанд намуди наклиёт дар шакли нақлиёти бевоситаи омехта ташкил кардан мумкин аст. Ғайр аз ин, нақлиёти автомобилӣ навъҳои алоҳидаи мусофиркашониро иҷро мекунад.

Агар дар маҷмуъ ҳолати ҳаҷми мусофирбарии нақлиёти автомобилиро дар шаҳри Душанбе барои солҳои 2019-2020 солро таҳлил намоем, чунин ҳолат бар меояд.

Дар давраи ҳисоботӣ бо ҳама намуди нақлиёт 286,7 миллион нафар мусофир кашонида шудааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта ба 92,0 фоиз баробар мебошад. Бо нақлиёти автомобилӣ (корхонаю ташкилотҳо новобаста аз шакли моликият, ки нақлиёти автомобилӣ доранд ва аз ҷониби соҳибкорони хусусӣ) дар ин давра 266,8 миллион нафар мусофир кашонида шудааст, ки нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта ба 92,2 фоиз баробар мебошад [1.с, 17].

Шурӯъ аз 15 майи соли 2020 бинобар сабаби паҳншавии бемории сироятии коронавирус (COVID-19) баромади воситаҳои нақлиёти мусофирбар дар шабакаи нақлиётӣ ба андозаи муайян кам гардида, ин омил ба нишондиҳандаҳои асосӣ, ҳаҷми мусофирон ва гардиши мусофирон таъсири манфӣ расонидааст.

Бо мақсади беҳбуд бахшидани фаъолият дар самти комплекси нақлиёти автомобилии мусофирбарӣ дар доираи қарорҳои дахлдори Раиси шаҳри Душанбе масъалаҳои хизматрасонӣ дар соҳаи мусофирбарӣ ва танзими фаъолияти воситаҳои нақлиёти ҷамъиятию хусусӣ зери назорати роҳбарияти мақомот қарор дорад.

Дар шаҳри Душанбе хизматрасониҳо дар самти ҳамлу нақли мусофирон аз ҷониби 4 корхонаи коммуналии воҳиди давлатӣ, 17 ҷамъияти хусусии нақлиётӣ ва 11 ширкати таксӣ амалӣ гардида истодааст.

Хизматрасонӣ ба сокинону меҳмонони пойтахт тавассути нақлиёти истифодаи умуми автомобилӣ дар 83 хатсайри мусофирбари ҷамъиятӣ ба роҳ монда шудааст, ки аз ин 26 адад автобусгард, 8 адад троллейбусгард ва 49 адад микроавтобусгард мебошанд.

Бо мақсади ҳамлу нақли мусофирон дар шаҳри Душанбе дар маҷмӯъ 4940 адад нақлиёти истифодаи умуми мусофирбар, аз ҷумла 633 адад нақлиёти мусофирбари корхонаҳои коммуналӣ, 1557 адад микроавтобусҳои сектори хусусӣ ва 2750 воситаҳои нақлиёти сабукрави таксӣ дар тавозуни корхонаҳои нақлиётии пойтахт қарор доранд.

Дар хатсайрҳои шаҳрӣ ҳамарӯза то 340 адад автобус, 60 адад троллейбус, 1180 адад микроавтобуси сектори хусусӣ ва 1550 адад воситаи нақлиёти сабукрави таксӣ ба фаъолият сафарбар карда мешаванд.

Аз шумораи умумии воситаҳои нақлиёти мусофирбари корхонаҳои коммуналии шаҳр 64 адад автобуси тамғаи гуногуни «ISUZU», 335 адад тамғаи «AKIA», 38 адад тамғаи «ЛиАЗ», 29 адад тамғаи «ПАЗ», 2 адад тамғаи «Кинг-лонг», 4 адад тамғаи «SAZ» ва 161 ададро «Троллейбус» ташкил медиҳанд [1.с, 18].

Дар ин давра бо дарназардошти ворид ва ба истифода додани автобусҳои нави замонавӣ, инчунин вобаста намудани баъзе аз хатсайрҳои амалкунандаи микроавтобусӣ ба хатсайрҳои автобусии корхонаҳои коммуналӣ, ҳиссаи бахши коммуналӣ дар хизматрасонӣ ба мусофирон нисбат ба ҷамъиятҳои нақлиёти хусусӣ зиёд гардидааст.

Бо мақсади иҷрои қарори дахлдори Раиси шаҳри Душанбе ҷиҳати ба низом даровардани фаъолияти воситаҳои нақлиёти автомобилии сабукрави таксӣ 2750 адад нақлиётҳои ширкатҳои кироякаши таксӣ бо намуди зоҳирии ягонаи қабулгардида мутобиқ гардонида шуд.

Тибқи шартномаи дуҷониба аз Ҷумҳурии Белорусия харидорӣ намудани 100 адад троллейбусҳои муосир (беноқили то 15 км ҳаракаткунанда) ба нақша гирифта, дар ин давра 91 адади он ба ҷумҳурӣ ворид карда шуд.

Маврид ба зикр аст, ки дар соли ҷорӣ тибқи шартномаи ба имзорасонидашуда харидории 50 адад автобуси тамғаи «АКІА» бо дарозии 8 метр аз ширкати муштараки «Акиа Авесто Автоматив Индастри»-и Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нақша гирифта шуда, айни замон 36 адади он ба тавозуни корхонаҳои коммуналии нақлиётии шаҳри Душанбе супорида шудааст.

Дар хатсайрҳо микроавтобусҳои тамғаи «Karsan», «Iveco», «Jac» ба фаъолият оғоз намуда, бо инобати қонеъ гардонидани талаботи мусофирон дар оянда банду баст ва истеҳсоли онҳо дар заминаи корхонаи муштарак ба роҳ монда мешавад.

Қобили қайд аст, ки низоми пардохти электронии роҳкиро ва назорати он дар нақлиёти мусофирбари автомобилии истифодаи умуми шаҳри Душанбе дар заминаи механизми шарикии давлат ва бахши хусусӣ татбиқ ва амалӣ гардида истодааст.

Дар ин давра дар хатсайри автобусгарду троллейбусгард пардохти роҳкиро ба пуррагӣ тариқи низоми электронӣ ба роҳ монда шуда, корҳо дар самти марҳилаи дуюми лоиҳа ҷиҳати ҷорӣ намудани низоми мазкур дар хатсайрҳои микроавтобусӣ оғоз гардидааст. Қобили зикр аст, ки ғайр аз ҷорӣ намудани корти электронӣ воситаи дигари пардохт ба истифодабарандагони нақлиёти ҷамъиятӣ бо истифода аз телефонҳои мобилӣ (смартфон) бо сабт намудани барномаи махсус мавриди истифодабарӣ пешкаш гардидааст, ки тибқи мушоҳидаи низоми электронӣ шумораи онҳо рӯз то рӯз зиёд шуда истодааст.

Аз оғози татбиқи низоми мазкур то давраи ҳисоботӣ барои истифодаи хизматрасониҳои мусофирбарӣ тибқи низоми мазкур зиёда аз 521,1 ҳазор адад кортҳои пластикӣ ба сокинону меҳмонон дастрас карда шуд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар ин давра бо ташаббуси роҳбарияти мақомот ба истифодабарандагони воситаҳои нақлиёти ҷамъиятии пойтахт (автобус ва троллейбус), тарофаҳои нави нимсола ва солона бо категорияҳои «хонанда», «донишҷӯ» ва «шаҳрванд» пешниҳод гардидааст, ки ин сабукиҳо барои истифодабарандагони нақлиёти мусофирбарӣ ва буҷаи оилаи онҳо мебошад.

Дар шароити муосир хусусияти асосии бозори хизматрасонии нақлиёти мусофирбарии шаҳрӣ мушкилии арзёбии эҳтиёҷоти воқеии ба намудҳои хизматрасонӣ мебошад. Ин, пеш аз ҳама, ба он вобаста аст, ки ин бозор дар марҳилаи ташаккул қарор дорад, бинобар ин сохтори он робитаҳои зарурии байни субъектҳои низоми хизматрасонии нақлиётиро надорад.

Ҳамин тариқ, амалия нишон медиҳад, ки он ширкатҳои нақлиёти мусофирбар, ки идоракунии ҳамаҷонибаи стратегиро дар асоси истифодаи усулҳо ва моделҳои интихобшуда амалӣ мекунанд, самараноктар фаъолият мекунанд ва аз ҳисоби миёнаи соҳаи нақлиёт фоида ба даст меоранд.

Дар маҷмӯъ, мо метавонем ба хулосае оем, ки ҳар кадоме аз корхонаҳои нақлиёти автомобилии мусофирбарӣ стратегияи рушди худро ба таври кофӣ асоснок таҳия менамояд, дар пешниҳоди хизматрасонӣ дар бозори шаҳрӣ нақлиёти мусофирбар ба натиҷаҳои муҳимтарин ноил мегардад.

Адабиёт

1. Саноати минтақа 2020 сол: -Душанбе: Ирфон, 2021. – 17-18 с.
2. Мальчикова А.Г. Организация логистических потоков в системе городских пассажирских перевозок: Автореф. ... канд. экон. наук. СПб.: Издво СПбГУЭФ, 2000. 18 с.
3. Социально-экономическое положение города Душанбе в 2017 году: статсборник.-Душанбе: ГУ АСПРТ, 2018.-414с.
4. Ходжаев П.Д. Инновационное развитие рынка услуг пассажирского автомобильного транспорта: состояние, проблемы и перспективы. монография/Под общ.ред. д.э.н., профессора Раджабова Р.К. -Душанбе: Ирфон, 2016. – 416 с.
5. Раджабов Р.К., Файзуллоева С.Дж., Оценка качества корпоративных городских пассажирских автомобильных перевозок в условиях рыночной экономики// Вестник ТНУ.№9-2018.-Душанбе: «Сино», 2018.-С.86-97.

САМТҲОИ АСОСИИ МУКАМАЛНАМОИИ НИЗОМИ АНДОЗБАНДИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Файзуллоев К.Ҷ. — ассистенти кафедраи менеҷменти молиявӣ Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Точикистон, шахри Душанбе, кучаи. Нахимова 64/14 +(992)985313191

Аҳамияти тадқиқот дар он аст, ки низоми муосири андози Тоҷикистон таҳлили самаранокии он, инчунин баррасии имкониятҳои такмили ихтисосро бо назардошти таҷрибаи байналмилалиро тақозо мекунад. Татбиқи таҷриба ва стандартҳои беҳтарини ҷаҳонӣ метавонад самаранокии сиёсати андозро ба таври қобили мулоҳиза баланд бардорад ва рушди иқтисодии кишварро махсусан дар заминаи ҳамгироӣ ба равандҳои ҷаҳонӣ беҳтар созад.

Калидвожаҳо: низоми андоз, системаи андози, буҷети давлатӣ, даромадҳои андозӣ, имтиёзҳои андозӣ, меёрҳои андозӣ, сиёсати андозӣ даромади буҷетӣ, лоиҳаҳои давлатӣ

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УСТАНОВЛЕНИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Файзуллоев К.Дж. - ассистент кафедры финансового менеджмента Таджикский государственный финансово-экономический университет, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14+ (992) 985313191

Актуальность исследования заключается в том, что современная налоговая система Таджикистана требует анализа её эффективности, а также рассмотрения возможностей для улучшения с учётом международного опыта. Применение лучших мировых практик и стандартов может значительно повысить эффективность налоговой политики и улучшить экономическое развитие страны, особенно в условиях её интеграции в глобальные процессы.

Ключевые слова: низоми андозы, системы андози, буҷети давлатӣ, даромадҳой андозе, имтиёзҳои андозе, меёрҳой андозе, сиесати андомади буҷетӣ, лоиҳаҳой давлатӣ

THE MAIN DIRECTIONS OF ESTABLISHING THE TAX SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Fayzulloev K.J. - assistant of the financial management department Tajik State University of Finance and Economics, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str. 64/14+ (992) 985313191

The relevance of the study lies in the fact that the modern tax system of Tajikistan requires an analysis of its effectiveness, as well as consideration of opportunities for improvement, taking into account international experience. The application of the best world practices and standards can significantly increase the effectiveness of tax policy and improve the economic development of the country, especially in the context of its integration into global processes.

Keywords: nizomi andoz, systemi andozi, buҷeti davlati, daromadhoi andozi, imtiyozoi andozi, meyorkhoi andozi, siyosati andozi daromadi buketi, loiҳaҳoi davlati

Мавзӯи низомҳои андоз дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби пажӯҳишгарони ватанӣ ва хориҷӣ фаъолона мавриди омӯзиш қарор дорад. Барои самаранокии сиёсати андозӣ, маъмурияти андозӣ ва татбиқи стандартҳои байналмилалии андоз миқдори зиёди тадқиқот гузаронида шудааст. Тадқиқот оид ба нақши низоми андози кишварҳои рӯ ба тараққӣ ба корҳои зиёди олимон, аз қабили Гиниятулин Ф.К., Шалурская М.М., Улугхоҷаева Х.Р., Солеҳзода А.А., Ҳаитов С.П., Мирпочоев Д.А., Исломов Т.С., бахшида шудааст.

Низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷузъи асосии сиёсати иқтисодӣ ва иҷтимоии давлат мебошад. Он аз ҷониби Кодекси андоз танзим карда мешавад, ки намудҳои андозҳо, меъёрҳо ва тартиби пардохти онҳоро муқаррар мекунад. Ҳадафҳои асосии низоми андоз таъмини устувории даромади буҷет, нигоҳ доштани фазои мусоиди сармоягузорӣ ва азнавтақсимоти даромадҳо барои маблағгузории барномаҳо ва лоиҳаҳои давлатӣ мебошанд.

Андозҳо дар Тоҷикистон ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: андозҳои ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ.

• Андозҳои умумидавлатӣ навъҳои асосии андозҳоеро дар бар мегиранд, ки дар саросари ҷумҳурӣ ситонида мешаванд ва барои пур кардани буҷети давлатӣ нигаронида шудаанд.

• Андозҳои маҳаллӣ барои қонеъ кардани ниёзҳои буҷетҳои минтақавӣ аз ҷониби мақомоти маҳаллӣ ҷорӣ ва танзим карда мешаванд.

Сиёсати андози Тоҷикистон ба ҳавасмандгардонии бахшҳои алоҳидаи иқтисод, аз қабили кишоварзӣ ва тиҷорати хурд тавассути имтиёзҳо ва имтиёзҳои андозӣ равона шудааст. Ҳадафи дигари муҳими сиёсати андозӣ мубориза бо иқтисоди пинҳонӣ ва баланд бардоштани шаффофияти идоракунии андоз мебошад.

Системаи андози Тоҷикистон якчанд намуди андозҳоро дар бар мегирад:

1. Андозҳои умумидавлатӣ андозҳои асосие мебошанд, ки даромади онҳо ба буҷети давлатӣ ворид карда мешавад:

• Андоз аз даромад;

• Андоз аз арзиши иловашуда (ААИ);

• андози аксиз;

• Андозҳо аз захираҳои табиӣ;

• андози иҷтимоӣ;

• Андоз аз фурӯш аз алюминийи аввалия.

2. Андозҳои маҳаллӣ - андозҳои амволи дар сатҳи маҳаллӣ ситонидашавандаро дар бар мегиранд ва дар маблағгузории лоиҳаҳои маҳаллӣ нақши муҳим доранд.

Созмонҳои байнулмилалӣ, аз қабили Сандуқи Байналмилалии Пул (СБП) ва Бонки Ҷаҳонӣ тавассути тавсияҳо барои беҳбуди маъмурияти андоз ва коҳиши бори молиёт бар соҳибкорон ба сиёсати андози Тоҷикистон таъсир мерасонанд . Ин ба навсозии системаи андоз ва баланд бардоштани самаранокии он мусоидат мекунад.

Пас аз ба даст овардани истиқлолият дар соли 1991 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ташаккули низоми андози худ шурӯъ намуд, ки он вазифаи муҳим барои тақвияти иқтисодиёт ва эҷоди манбаҳои устувори даромади буҷети давлатӣ гардид. Дар давоми даҳсолаҳои охир низоми андози кишвар якчанд марҳалаҳои калидиро паси сар карда, тағйироти иқтисодиёт ва ҳадафҳои стратегии давлатро инъикос менамояд.

• Даромади асосии андоз дар соли 2023 тақрибан 23,08 миллиард сомониро ташкил дод, ки нисбат ба соли қаблӣ 12,8 фоиз афзоишро нишон медиҳад. Ин динамикӣ аз таъсири мусбати ислоҳоти андоз, инчунин талошҳои ҳукумат дар самти афзоиши ҷамъоварии андозҳо шаҳодат медиҳад.

• Лоиҳаҳои назарраси сармоягузорие, ки аз ҳисоби грантҳо ва қарзҳои ташкилотҳои молиявии байналмилалӣ, инчунин маблағҳои махсуси ташкилотҳои буҷетӣ маблағгузорӣ мешаванд, даромади иловагиро таъмин намуда, имкон медиҳанд, ки захираҳо ба тағйироти сохтории иқтисодиёт равона карда шаванд.

Тоҷикистон имтиёзҳо ва низомҳои махсуси андозро барои ҳавасмандгардонии бахшҳои калидӣ ва дар ҳоли рушд, аз қабили кишоварзӣ, истихроҷи маъдан, истеҳсолот ва сармоягузорӣ татбиқ мекунад. Ин тадбирҳо ба дастгирии истеҳсолкунандагони ватанӣ ва фароҳам овардани фазои мусоиди сармоягузорӣ барои сармоягузорони хориҷӣ ва маҳаллӣ равона карда шудаанд .

Меъёри иҷораи содирот

ҷадвали № 2

Давра	Меъёри иҷораи содирот (%)
Аз 1 январи соли 2023	2
Аз 1 январи соли 2025	4
Аз 1 январи соли 2027	6

Хусусияти низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мутобиқати он ба тағйироти иқтисодӣ ва хусусиятҳои рушди кишвар мебошад. Ба шарофати имтиёзҳо ва низомҳои махсуси андоз давлат барои дастгирии соҳаҳои афзалиятнок, баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузорӣ ва таъмини устувории даромади буҷет кӯшиш мекунад.

Дар давраи таназзули иқтисодӣ корхонаҳо бо коҳиши талабот, афзоиши хароҷот ва дастрасии маҳдуд ба қарз рӯбарӯ мешаванд .

Дар ҷадвали зер мушкилот ва чораҳои асосии ҳалли онҳо нишон дода шудаанд:

Мушкилот	Тавсифи	Тадбирхо барои хал кардан
Иқтисоди ғайрирасмӣ	Қисми зиёди тиҷорат берун аз системаи андоз амал мекунад	Содда шудани бақайдгирӣ, имтиёзҳо барои тиҷорати хурд
Ҷиноятҳои андоз	Саркашӣ аз андоз ва қалбакӣ дар ҳисобот	Пурзур намудани назорат, автоматӣ кунондани тафтиш
Нарасидани кадрхои	Мушкилот дар идоракунии	Баланд бардоштани

ихтисоснок	системаҳои рақамӣ	ихтисоси кормандон
Хароҷоти баланди маъмурӣ	Хароҷоти дастгирии инфрасохтори рақамӣ	Ҷалби сармоягузорӣ ба рушди технологӣ

Аз ин рӯ, такмили низоми идоракунии андоз ва муборизаи фаъолона ба чолишҳои иқтисоди ғайрирасмӣ ва ҷиноятҳои молиявӣ барои Тоҷикистон аз вазифаҳои муҳимтарин ба шумор меравад. Такмили ин ҷанбаҳо ба афзоиши даромади буҷет ва таъмини рушди устувори иқтисодӣ мусоидат мекунад.

Иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои дигари Осиёи Марказӣ, аз қабили Узбакистон, Қирғизистон ва Туркманистон шабоҳатҳои зиёд дорад . Ин кишварҳо дорои захираҳои шабеҳ, шароити иҷтимоию иқтисодӣ ва низоми андозбандӣ мебошанд, ки ин имкон медиҳад, ки таҷрибаи онҳо барои таҳлили самаранокии ислоҳоти андоз ва сиёсати иқтисодӣ истифода шавад.

1. Узбекистон

Узбакистон низ ба мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳми қобили мулоҳизаи иқтисоди ғайрирасмӣ дорад, аммо дар солҳои ахир барои коҳиши он ислоҳоти андозро афзоиш додааст. 2019 йилда Ӯзбекистонда кичик ва ӯрта тадбиркорлик субъектларига солиқ босимини камайтириш бӯйича 15 фоизлик ҚҚС ставкасини жорий этиш ва бир қатор компанияларни даромад солиғидан озод этиш чоралари кӯрилди. Соддасозии низоми идоракунӣ ба ҷалби соҳибкорӣ аз иқтисодиёти пинҳонӣ, беҳтар намудани манбаи андоз ва ҳавасмандгардонии соҳибкорӣ мусоидат намуд.

2. Киргизистон

Вазъи иқтисодии Қирғизистон, мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон, вобастагии зиёд аз интиқоли пул аз хориҷи кишвар аст. Қирғизистон низомҳои соддакардашудаи андозро, ки ба дастгирии соҳибкории хурд равона шудаанд, ҷорӣ кардааст, ба мисли низоми патентӣ барои соҳибкорони инфиродӣ ва низоми ягонаи андоз барои тиҷорати хурд. Сарфи назар аз муваффақият дар ҳавасмандгардонии корхонаҳои хурду миёна, мақомоти андози Қирғизистон низ ба далели иқтисоди қавии ғайрирасмӣ дар ҷамъоварии андозҳо бо мушкилот рӯбарӯ мешаванд.

3. Туркманистон

Туркманистон аз як сӯ бо даромади бештар аз содироти манобеъи табиӣ аз Тоҷикистон тафовут дошта бошад ва аз сӯйи дигар, вобастагии мушобеҳро аз омилҳои хориҷӣ нигоҳ медорад. Системаи андози Туркманистон ба дастгирии соҳибкории бузург нигаронида шудааст, аммо дар солҳои охир тадбирҳои дастгирии соҳибкории хурд низ пурзӯр карда шуданд. Сарфи назар аз ин, дар кишвар бори гарони андоз боқӣ мондааст, ки чун дар Тоҷикистон ба осебпазирии низоми андоз ва зуд-зуд қонуншиканиҳо оварда мерасонад.

4. Казокистон

Иқтисодиёти Қазоқистон нисбат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон пешрафтатар аст, аммо кишварҳои Осиёи Марказиро вобастагии худ аз бахши ашёи хом ва зарурати ислоҳот дар сиёсати андоз муттаҳид кардааст. Қазоқистон дар роҳи рақамисозии маъмурияти андоз ва дастгирии соҳибкорӣ тавассути коҳиш додани бори андоз пеш рафтааст. Ин тадбирҳо бомуваффақият анҷом ёфта, сармояи дохиливу хориҷиро ҷалб карданд.

Сарбории андоз дар кишварҳои Осиёи Марказӣ вобаста ба сохтори иқтисодӣ, сатҳи даромад ва сиёсати ҳукумат фарқ мекунад. Дар зер муқоисаи сарбории андози соҳибкорон ва шаҳрвандон дар Тоҷикистон ва дигар кишварҳои минтақа оварда шудааст[13].

[13] Управлениям Марказии Статистикии РСС Точикистон. Солномаи омори Тоҷикистон барои соли 2022.

Нишондиҳанда	Тоҷикистон	Узбекистон	Қирғизистон	Қазоқистон	Туркманистон
Андоз аз даромади шахсони воқеи	13-23%	7,5-15%	10-20%	20%	8-20%
ААИ	18%	15%	12%	12%	15%
Андоз аз даромади шахсони ҳуқуқи	8-13%	12%	10%	10%	10-15%
Саҳмҳои иҷтимоӣ	25%	12%	17,25%	10%	20%
Манфиатҳо барои корхонаҳои хурду миёна	Маҳдуд	васеъ (андози ягона)	Усулҳои соддакардашуда	Патент ва соддакарда шуда	Маҳдуд
Усулҳои махсус	Барои хочагии кишлок	Имтиёзҳо и содирот	Барои саноат ва туризм	Барои IT ва агробизнес	Барои содиркунандагон
Ҳиссаи андозҳо дар ММД	20%	17%	21%	15%	25%

Бозёфтҳои асосӣ:

1. Меъёри андоз аз даромади шахсони воқеӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба Узбакистон ва Қирғизистон каме баландтар аст, ки метавонад ба ҷолибияти тиҷорати хурд ва фаъолияти сармоягузорӣ таъсир расонад.

2. ААИ дар Тоҷикистон 18% муқаррар шудааст, ки нисбат ба кишварҳои ҳамсоя низ болотар аст. Ин боиси кимат шудани молхои истеъмолии халк мегардад, ки дар шароити паст будани даромад ба талаботи истеъмолкунандагон таъсири манфӣ расонда метавонад.

3. Андоз аз даромади шахсони ҳуқуқӣ дар кишварҳо фарқ мекунад ва меъёри он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақрибан миёна аст, ҳарчанд нисбат ба Қазоқистон ва Қирғизистон баландтар аст. Баъзе кишварҳо, аз қабили Қазоқистон, нархҳои пасттар доранд, ки онҳоро барои шаҳрвандон ва соҳибкорони хориҷӣ ҷолибтар мегардонад.

4. Пардохтҳои иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 25% нисбат ба Қазоқистон ва Қирғизистон ба таври қобили мулоҳиза зиёданд, ки сарбории тиҷоратро, бахусус корхонаҳоеро, ки шумораи зиёди коргарон доранд, зиёд мекунад.

5. Дар Тоҷикистон имтиёзҳо ва низомҳои соддакардашуда барои соҳибкории хурду миёна маҳдуданд. Баръакси Ҷумҳурии Тоҷикистон, Узбакистон ва Қирғизистон низомҳои соддакардашудаи андозро барои корхонаҳои хурду миёна пешниҳод мекунанд, аз ҷумла андози ягона, ки сарбории маъмурӣ ва хароҷоти маъмурии андозро коҳиш медиҳад.

Сарбории баланди андоз ва маҳдудиятҳо ба низомҳои имтиёзнок дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти соҳибкории хурду миёнаро мушкил намуда, ҷалби сармояи хориҷиро

Душанбе: CSB, 2023.

низ маҳдуд месозад. Кишварҳои Осиёи Марказӣ, ба мисли Узбакистон ва Қазоқистон дар коҳиши бори андоз ва соддагардонии маъмурият барои соҳибкорон муваффақият нишон медиҳанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд таҷрибаи кишварҳои ҳамсояи худро барои баланд бардоштани самаранокии низоми андоз ва рушди иқтисодӣ ба инобат гирад.

Дар чанд соли охир бисёре аз кишварҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар иҷрои стандартҳои байналмилалии андоз, ки аз ҷониби созмонҳое, назири Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР) ва Бонки Ҷаҳонӣ пешниҳод шудаанд, фаъолтар шудаанд. Ҳадафи ин стандартҳо баланд бардоштани шаффофият, адолат ва самаранокии низоми андоз мебошад, ки ба таҳкими эътимод байни сармоягузорони хориҷӣ ва мусоидат ба ҳамкориҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад .

Бонки Ҷаҳонӣ ҳамчунин тавассути кумаки фаннӣ ва тарҳҳои машваратӣ ба низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир мерасонад . Тавсияҳои асосии бонк инҳоянд:

• Шаффофият ва рақамикунонии системаи андоз. Бонки Ҷаҳонӣ барои гузаштан ба системаҳои электронии пешниҳоди андоз ва идоракунии автоматикунонидашуда, ки шаффофиятро афзоиш медиҳад ва хатарҳои коррупсиониро коҳиш медиҳад, талош мекунад.

• Коҳиш додани гаронии андоз барои тиҷорат. Бонки Ҷаҳонӣ имтиёзҳои андозро барои тиҷорати хурд ва миёна, ки ба рушди соҳибкорӣ ҳавасманд мекунанд, дастгирӣ мекунад.

• Устувории молиявӣ. Ин ҷанбаи асосии тавсияҳои бонк барои таъмини буҷети мутавозин мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Бонки Ҷаҳонӣ фаъолона ҳамкорӣ мекунад ва тавсияҳои марбут ба рақамисозӣ ва коҳиши сарбории андозро риоя мекунад, аммо мутобиқати пурра ба стандартҳои байналмилалӣ захираҳои иловагӣ ва кадрҳоро талаб мекунад.

1. Ҳамчун як қисми ташаббуси глобалӣ оид ба мубориза бо саркашӣ аз андоз, СҲИР тавсия дод, ки меъёри ҳадди ақали андози корпоративӣ дар сатҳи 15% муқаррар карда шавад. Ҳарчанд ин тадбир ба ҷилавгирӣ аз интиқоли фоида ба юрисдиксияҳои кам андозбандӣ нигаронида шудааст, барои Тоҷикистон ҷорӣ намудани меъёри ҳадди ақал хавфҳои муайянеро ба бор меорад:

• Рақобатпазирӣ. Меъёри андоз аз даромад дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 13-23% метавонад бори аз ҳад зиёди тиҷоратро эҷод карда, ҷолибияти онро барои сармоягузорони хориҷӣ коҳиш диҳад.

• Мушкилот бо мониторинг ва маъмурият: мониторинги риояи меъёри ҳадди ақал кӯшишҳои зиёди маъмурӣ ва таъсиси сохторҳоеро талаб мекунад, ки даромадҳои андозбандишавандаро тибқи стандартҳои байналмилалӣ назорат мекунанд.

2. Зарурати такмил додани нархгузории интиқолӣ

Проблемаҳо дар бар мегиранд:

• Набудани таҷриба ва омӯзиш дар соҳаи мониторинги нархгузории трансферӣ, ки боиси мушкилот дар татбиқи ин стандартҳо мегардад.

• Набудани кадрҳо барои гузаронидани санҷишҳо ва таҳлили ҳисоботи ширкатҳои фаромиллӣ.

3. Сустӣ дар татбиқи тавсияҳои шаффофият

• Тавсияҳо оид ба мубориза бо коррупсия ва баланд бардоштани шаффофият, ки аз ҷониби Бонки ҷаҳонӣ ва СҲИР пешниҳод шудаанд, дар амал татбиқ кардан душвор аст. Проблемаҳо дар бар мегиранд:

• Рақамикунонии нобаробари системаи андоз: сарфи назар аз мавҷудияти системаҳои электронии пешниҳоди ҳисоботи андоз, онҳо нобаробар фаъолият мекунанд ва такмилро талаб мекунанд.

• Захираҳои маҳдуд барои навсозии маъмурияти андоз ва омӯзиши кормандони андоз.

Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати татбиқи стандартҳо ва тавсияҳои байналмилалиро дарк мекунад, аммо татбиқи онҳо на танҳо сармоягузории молиявӣ, балки рушди назарраси инфрасохтори андозро низ тақозо мекунад. Дар оянда такмил додани маъмурияти андоз ва мутобиқ кардани стандартҳо ба шароити воқеии кишвар ба фароҳам овардани муҳити устувори бештари андозбандӣ мусоидат мекунад.

Барои баланд бардоштани ҷолибияти сармоягузории Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом додани ислоҳоте, ки рушди устувори иқтисодиёт ва ҷалби сармояи хориҷиро таъмин намояд, муҳим аст. Тадбирҳои эҳтимолӣ оид ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ инҳоро дар бар мегиранд:

1. Коҳиш додани бори андоз барои тиҷорат. Ҷорӣ намудани андоз аз даромад, махсусан барои корхонаҳои нав ва хурд, ҳавасмандии соҳибкорӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мегардад.

2. Мусоидат ба маъмурияти андоз. Соддасозии расмиёти ҳисоботи андоз ва рақамикунонии он метавонад монеаҳои маъмуриро барои соҳибкорон коҳиш диҳад. Системаи электронии пардохти андоз низ раванди шаффофтар ва суръат бахшидан ба ҳисобкунии андозҳоро таъмин мекунад.

3. Ҷорӣ намудани низомҳои махсуси иқтисодӣ ва имтиёзҳо барои сармоягузорон. Эҷоди имтиёзҳои андозӣ барои соҳаҳои стратегӣ (ба монанди соҳаҳои истеҳсолӣ, IT ва содирот) сармоя ва донишро ҷалб мекунад, ки ба рушди иқтисод мусоидат мекунанд. Як роҳи ҳалли имконпазир метавонад кам кардани андозҳо барои ширкатҳое бошад, ки дар минтақаҳои афзалиятнок ё минтақаҳое фаъолият мекунанд, ки рушди иловагӣ талаб мекунанд.

4. Вусъати хамкории байналхалкӣ. Имзои шартномаҳо бо кишварҳои дигар ҷиҳати пешгирӣ аз андозбандии дукарата ва мутобиқ кардани низоми андозбандӣ ба меъёрҳои байналмилалӣ барои фароҳам овардани фазои равшантар барои сармоягузорони хориҷӣ мусоидат мекунад.

5. Эҷоди шароити шаффоф ва дарозмуддати андозбандӣ. Сармоягузорон суботро қадр мекунанд, аз ин рӯ муқаррар кардани қоидаҳои дақиқ ва устувори андоз муҳим аст, то соҳибкорон фаъолияти худро ба нақша гиранд.

Дар хотима бояд қайд кард, ки низоми андози Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди мутобиқшавӣ ба шароити нави иқтисодӣ, чӣ дар дохили кишвар ва чӣ байналмилалӣ қарор дорад. Дар кишвар як қатор мушкилоти марбут ба таназзули иқтисодӣ, зарурати такмили маъмурияти андоз ва ҳалли мушкилоти бахши ғайрирасмӣ рӯбарӯ аст. Ислоҳоти ҷорӣ ба таъсиси низоми бештар шаффоф ва муассири андоз нигаронида шудааст, ки метавонад ба рушди соҳибкорӣ, ҷалби сармоя ва дастгирии рушди иқтисодӣ мусоидат намояд.

Намунаҳои ислоҳоти муваффақ дар кишварҳои дигар, аз қабили Гурҷистон ва Қазоқистон нишон медиҳанд, ки низоми андоз метавонад як василаи тавонои ҷалби сармоягузорон ва мусоидат ба рушди устувори иқтисодӣ бошад. Татбиқи таҷрибаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз қабили имтиёзҳои андоз барои соҳаҳои стратегӣ ва такмили маъмурият метавонад ба беҳтар шудани рақобатпазирии он ва баланд бардоштани эътимоди соҳибкорон ба ниҳодҳои андоз мусоидат кунад.

Дар раванди ислоҳоти андоз дар кишвар созмонҳои байнулмилалӣ, аз қабили СБП ва Бонки ҷаҳонӣ таъсири назаррас доранд. Таҷриба ва дастгирии техникии онҳо дар такмили низоми андоз ва ба стандартҳои ҷаҳонӣ расонидани он нақши муҳим мебозад. Дар баробари ин, тамоюлҳои рақамикунонӣ ва андозбандии экологӣ, ки ба шаффофтар ва замонавии низоми андоз мусоидат мекунанд, махсусан муҳим мешаванд.

Ҳамин тариқ, Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ислоҳотро барои эҷоди як низоми нисбатан устувор, одилона ва барои сармоягузории ҷолиби андоз идома диҳад. Тақвияти сиёсати молиявӣ ва баланд бардоштани мутобиқшавии он ба чолишҳои нав ба рушди иқтисодиёт ва баланд бардоштани некуахволии шаҳрвандони кишвар таъсири мусбат мерасонад.

Адабиёт

1. Бонки Осиёии Рушд. «Рушди иқтисодии Осиёи Марказӣ: Сиёсати андоз ва дурнамои рушди устувор». – Манила: БОР, 2021.

2. Бонки Ҷаҳонӣ. «Рақамизатсияи маъмурияти андоз: таъсир ба шаффофият ва ҷамъоварии андоз». Гузориши Бонки Ҷаҳонӣ 2022.

3. Бонки Ҷаҳонӣ. «Низоми андоз ва беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ: намунаҳои таҷрибаи байналмилалӣ». – Бонки Ҷаҳонӣ, 2022.

4. Вазорати молияи Чумхурии Точикистон. Буҷети давлатӣ ва дурнамои иқтисодӣ: Ҳисобот барои соли 2023. Душанбе: Вазорати молия, 2023.

5. Дорошенко, А.Н ва Н.Ю. Лебедева. «Муносибатхои муосири ислохоти системахои андоз дар мамлакатхои ИДМ». Маҷаллаи тадқиқоти иқтисодӣ, № 4 (2022): 15-28.

6. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023.

7. Марченко, В П. «Маъмурияти андоз ва рақамикунонии иқтисодиёт: таҷрибаи байналмилалӣ ва дурнамои Тоҷикистон». Молия ва андоз, № 3 (2023): 39-51.

8. СҲИР (Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд). "Омори даромад дар кишварҳои Осиё." Нашри СҲИР, Париж, 2022.

9. Управлениям Марказии Статистикии РСС Точикистон. Солномаи омори Тоҷикистон барои соли 2022. Душанбе: CSB, 2023.

10. Хазинаи байналмилалии асъор. «Сиёсати андоз ва маъмурияти Тоҷикистон». Ҳуҷҷати кории ХБА, Вашингтон, DC, 2023.

11. Яқубзода, М. С. Имтиёзҳои андозӣ ҳамчун воситаи ҷалби сармоягузорӣ ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон / М. С. Яқубзода, Ш. А. Қодирзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-1(38). – P. 228-235. – EDN MCOYHT.

12. Қурбонов, А. К. Муносибати байни андозу буҷет дар низоми молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон / А. К. Қурбонов, И. А. Камолзода, С. А. Камолов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-2(39). – P. 28-36. – EDN LKBDLV.

13. Саидаҳмадов, Ф. Самтоҳи асосии такмили низоми давлатии фаъолияти андозбандӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ / Ф. Саидаҳмадов, Ф. Б. Муродова // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-2(39). – P. 167-174. – EDN GPBXFW.

ОМИЛҲОИ АСОСИИ РУШД ТИҶОРАТИ ЭЛЕКТРОНӢ ВА МАВҚЕЪИ ОН ДАР СИСТЕМАИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ

Юсупова Ҳ.Ҳ. - муаллимаи калони кафедраи система ва технологияи иттилоотӣ дар иқтисодиёт ДДМИТ. Суроға: 734067 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14. Телефон: (+992)935114023

Дар ҷаҳони муосири бо суръат тараққиёбанда фаъолият ва рушди давлатро бе истифодаи воситаҳо ва технологияҳои муосири идоракунӣ, коммуникатсия ва алоқа тасаввур кардан имконнопазир аст. Чуноне, ки тадқиқотҳои сершумор нишон медиҳанд, зиёд гардидани ҳаҷми иттилооте, ки дар соҳаи идоракунӣ истифода бурда мешавад, бояд ба манбаи ягонаи иттилоотӣ асос ёфта, коркарди замонавиро тақозо менамояд. Инчунин масъалаҳои технологияи нави иттилоттӣ дар фаъолияти идоракунӣ, ташкилкунии технологияи иттилоотӣ дар режимҳои гуногуни коркарди маълумотҳо ва технологияҳои иттиилоотии (ТИ) базавӣ дар системаҳои идоракунии объектҳои иқтисодӣ мавриди омузиш қарор дошта, мафҳуми тиҷорати электронӣ, саҳми тиҷорати электронӣ дар хоҷагии ҷаҳони муосир ва муаммоҳо ва монеаҳои инкишофи тиҷорати электронӣ таҳлил гузаронида шудааст.

Калимаҳои асосӣ: тиҷорати электронӣ, рушди малакаҳои рақамӣ, ҷомеаи иттилоотӣ, фарҳанги иттилоотӣ, савдои электронӣ.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОММЕРЦИИ И ЕЕ МЕСТО В СИСТЕМЕ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА

Юсупова Х.Х. - старший преподаватель кафедры систем и информационных технологий экономики ТГФЭУ Адрес: 734067 Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова, 64/14. Телефон: (+992)935114023

В современном быстро развивающемся мире деятельность и развитие государства невозможно представить без использования современных средств и технологий управления, коммуникации и коммуникации. Как показывают многочисленные исследования, увеличение объема информации, используемой в сфере управления, должно основываться на едином источнике информации и требовать современной обработки. Также изучены вопросы новых информационных технологий в управленческой деятельности, организации информационных технологий в различных режимах обработки данных и базовых ИТ-технологий в системах управления экономическими объектами, проанализирована концепция электронной коммерции, вклад электронной коммерции в сельское хозяйство современного мира, загадки и препятствия развития электронной коммерции.

Ключевые слова: электронная коммерция, развитие цифровых навыков, информационное общество, Информационная культура, электронная коммерция.

THE MAIN FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF E-COMMERCE AND ITS PLACE IN THE NATIONAL ECONOMY

Yusupova H.H. - Senior lecturer at the Department of Systems and Information Technologies of Economics at TSFEU Address: 734067 Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov str., 64/14. Phone: (+992)935114023

In today's rapidly developing world, the activity and development of the state cannot be imagined without the use of modern means and technologies of management, communication and communication. As numerous studies show, increasing the amount of information used in the field of management should be based on a single source of information and require modern processing. The issues of new information technologies in management activities, the organization of information technologies in various data processing modes and basic IT technologies in management systems of economic objects are also studied, the concept of e-commerce, the contribution of e-commerce to agriculture in the modern world, the riddles and obstacles to the development of e-commerce are analyzed.

Keywords: e-commerce, digital skills development, information society, Information culture, e-commerce.

Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20-уми апрели соли 2012 омадааст: «Рӯ овардан ба технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва татбиқи васеи онҳо дар ҷомеа яке аз ниёзмандиҳои дигари замони ҷаҳонишавӣ ба шумор меравад. Истифодаи технологияи электронӣ ва Интернет дар ҳама соҳаҳои фаъолияти инсонӣ яке аз омили ташакулёбии ҷамъияти иттилоотӣ ва ҷаҳонишавӣ иқтисоди ҷаҳон ба шумор меравад. Интернет шакл ва имконияти нави иқтисодиро дар байни иштирокчиёни гардиши маҳсулот, сарчашма ва пул кушода намуд. Албатта гуфтан мумкин аст,ки яке аз шохаҳо ва ё риштае, ки ҳоло ҷомеаи ҷаҳони ба ӯ ниёз дорад ин бо истифода аз технологияҳои иттилооти ба роҳ мондани “тиҷорати электорнӣ” мебошад.

Даҳсолаҳо пеш ҳатто ба фикри кас намеомад, ки дар оянда дигар истеъмолкунанда (харидор) барои хариди ягон молу маҳсулот ва ё хизматрасонӣ ба касе муроҷиат накарда, ҳатто ба бозор ҳам наравад. Дар баробари пайдо шудани мафҳуми «тиҷорати электронӣ» дар Тоҷикистон имкониятҳои фаровоне барои доду гирифти осони молу маҳсулот фароҳам омад. Ва ин имкон медиҳад, ки истеҳсолкунанда ва ё фурӯшанда низ барои фурӯш ва ё талаблиғи молаш аз саҳар то бегоҳ дар бозор нанишинад.

Аммо акнун ин даҳсолаҳо гузаштанд ва бо пайдо шудани мафҳуми «тиҷорати электронӣ» чунин имкон ба вуҷуд омад. Яъне дар натиҷаи пешрафти илму техника ва прогреси илмӣ-техникӣ ин мафҳум дар амал тадбиқ карда шуд. Акнун имкон даст дод, ки истеҳсолкунанда ва ё фурӯшанда молу хадамоташро тариқи технологияҳои теллекаммуникатсионӣ ба фурӯш пешниҳод намоянд. Ин амалиётро метавонад тариқи компютерҳои фардӣ, планшетҳо, телефонҳои мобилӣ ичро кард. Албатта набояд фаромӯш кард, ки ин воситаҳо бояд ба “шабакаи интернет” пайваст бошанд. Дар солҳои охир, яке аз мақсадҳои асосии ҷамъияти имрӯза ин гузариш ба ҷаҳонишави (глабализатсия) мебошад. Ҷараёни ин тараққиёт дар ҳоле амали мешавад, ки технологияи информатсионӣ ҳамчун қуввои пешбаранда дар корхонаҳои алоҳида ва умуман давлат бошад. Бартарии асосии инттилоот, ҳамчун омили истеҳсолоти ғайримодди мустақилона амал намуда, ҳамзамон арзиши он, аз арзиши сарчашмаҳои модди болотар буда метавонад. Аз ин лиҳоз, технологияи информатсионӣ дар арсаи иқтисоди ҷаҳони, яке аз маҳсулотҳои ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҷамияти имрӯза барои гузариш ба ҷахоншавӣ(глабализатсия) ин истифода аз интернет мебошад, яке аз хусусиятҳои махсуси Интернет муттаҳид шудани муштариён аз ҳар гуна минтақаҳои ҷуғрофӣ, шавқу ҳавас зоҳир намудани онҳо мебошад.

Бояд қайд намуд, ки дар баробари мавҷуд будани тиҷорати электронӣ, инчунин категорияи дигари иқтисодие мавҷуд аст, ки онро «савдои электронӣ» меноманд.

Савдои электронӣ – ин шакли бариши савдо, ки миқдори зиёди амалиётҳо дар он бо истифода аз технологияи иттилоотӣ (шабакаҳои локалӣ ва глобалӣ, таъминоти барномавии махсус равонакардашуда ва ғайра) гузаронида мешавад. Савдои электронӣ дар худ функсияҳои зеринро доро мебошад: фурӯш, маркетинг, таҳлили молиявӣ, пардохтҳо, ҷустуҷӯ, дастгирии истифодабаранда ва дастгирии фаъолиятҳои шарикона .

Савдои электронӣ яке аз қисмҳои ташкилдиҳандаи тиҷорати электронӣ мебошад, ки барои бастани шартнома бо ёрии системаҳои электронӣ масалан, фурӯши молҳо ё ин ки хизмат расонидан ба воситаи

Интернет муайян шудааст. Яъне савдои электронӣ ин ҷузъи ҷудонашавандаи тиҷорати электронӣ мебошад (*расми 2.1.*).

Расми 2.1. Мавқеи савдои электронӣ дар тиҷорати электронӣ.[14]

Дар вақти хариди ягон намуди мол ё маҳсулотҳо бо тариқи электронӣ чунин намудҳои пардохт аз ҳамдигар ҷудо карда мешавад:

1. Бо кортҳои пластикӣ;
2. Ба таври нақдӣ баъд аз қабул кардани маҳсулот;
3. Гузаронидан ба воситаи почта ё ин ки телеграф;
4. Бо воситаи пардохтҳои Интернет – системаҳои гузаронидани ҳисоббаробаркуниҳо байни ширкатҳо ва истифодабарандагони шабакаи Интернет.
5. Ҳамёнҳои электронӣ.
6. Системаҳои пардохти электронӣ ва ғайра.

Дар тамоми ҷаҳон, инчунин дар ҷумҳурии мо низ тиҷорати электронӣ талабгорони (муштариёни) худро зиёд карда истодааст. Ширкатҳо онро бисёртар барои баландбардории рақобатпазирӣ истифода мебаранд.

Асосан ин гурӯҳи одамон истеъдоди хизматрасони музоядагӣ доранд.

Музоядаи электронӣ – ҷараёни тиҷорат кардан, дар асоси технологияи иттилоотии муосир, ки муносибати байни контрагентҳо бо қонунҳои махус назорат карда мешавад. Хусусияти хоси музоядаи электронии савдо он мебошад, ки дар вақти фурӯхтани амвол нархи охиринро дар савдои рақобати кушод муайян мекунад.

Музоядаи электронӣ – бозори махсус бо спектри пешниҳоди васеи тиҷорат, масалан, намунаи коммуникатсия, ҷузҳо, захираи ашёи хом, талабнома дар тендерҳо ва ғайра мебошад.

Дар ҳама музоядаҳои электронӣ муносибатҳои бозорӣ байни харидорон ва фурӯшандагон ҷой доранд.

Иштирок дар тиҷорат барои он харидорон ё фурӯшандагоне имкон дода мешавад, ки онҳо ба қайд гирифта шудаанд. Аз ин лиҳоз иштирокчиён чунин шакли бақайдгириро пур намоянд:

Ба иштирокчиён кафолат дода мешавад, ки ахбори характери махфӣ доштаро танҳо ба контрагентҳо аз рӯи шартнома (баъд аз ба охир расидани савдо) дастрас намоянд.

Баъд аз бақайдгири иштирокчиён ба воситаи почтаи электронӣ онро дастрас мекунанд.

Савдо аз рӯи мавқеъ дар музоядаи электронӣ бо вақти маҳдудшуда мегузарад, ки фурӯшанда муайян мекунад. Вақти пӯшида шудани савдоро нисбати мол намоиш нишон медиҳад.

Дар рафти намоишдиҳии мол дар савдои электронӣ фурӯшанда чунин вазифадор аст:

[14] Г.В. Канязева. Учебное пасобие по дисциплине «Электронного бизнеса». Тольяти, Волжский университет имени Титищева. 2012. С-12

- сифат кардани моле, ки ба намоиш гузошта шудааст;

- додани тасвири мол, додани ручӯъ (ссылка) ба дигар сомона ба сурати мол;

- нишон додани табақот (категория) - куҷо хоҳиши ҷой кардани молро дорад;

- муайян кардани нархи ибтидоӣ;

- муайян кардани қадами музояда, бо ба назар гирифтани нарх;

- аз назар гузаронидани лоти худ, барои санҷидани мавҷудияти хабари фаврӣ;

Инкишофи музоядаи электронӣ якчанд омилҳо дорад: ҷалб кардани миқдори зиёди харидорон ва фурӯшандагон дар натиҷаи мавҷуд набудани сарҳади минтақавии алоқаи дутарафаи интерактивӣ барои фурӯшандагон ва харидорон; додани имконияти муфассал барои баёнкуни ва тасвири мол.

Аз ҳисоби пешниҳодкуни ҳадафҳо ба музоядавӣ ва амалӣ ҷудо карда мешавад :

- Чизҳои истеъмолӣ. Ҳамин тавр, музоядаҳо шаффофии бозор ва нархгузории осонро таъмин мекунанд;

- Молҳо ва хизматҳо бо мӯҳлати маҳдудшуда, масалан, ҷой барои мусофирон дар ҳавопаймо ё молҳои пештар истеҳсолшуда соҳиби мӯҳлати аниқи амалигашта буданаш лозим аст. Музоядаҳо харидоронро ҷалб мекунанд ва ба фурӯшандагон иҷозат медиҳанд, ки нархҳои гуногунро гузоранд;

Новобаста бо роҳҳои гуногун гузаронидани савдои электронии музояда ба онҳо схемаи «табии» нархгузорӣ амалӣ мегардад. Барои ҳамин ҳам музоядаҳои электрониро ҳамчун бонки маълумотҳо барои бавуҷудории нархи натиҷабахш ва татбиқи имкониятҳои потенсиалии бозор, барои ташкилотҳои тиҷоратӣ, ки дар муҳити истеҳсолӣ, фурӯши мол ва хизматрасонӣ дида мебароянд. Айнан имкониятҳои натиҷабахш бавуҷуд овардани нарх ҳамчун нуқтаи интиқол (отправная точка) хизмат кардааст, барои ташкили шумораи бисёри музоядаҳо дар назди магозаҳои электронӣ.

Нисбати молҳо тавсияҳое мавҷуданд, ки барои савдои музоядавӣ ба воситаи шабакаи Интернет мувофиқ ҳастанд:

- Молҳои компютерӣ. Қисми зиёди харидорони потенсиалӣ ин намуд молҳои Интернетро истифода мебаранд, барои молҳои нав музояда ҳамчун боби баҳогузории талабот хизмат мекунад ва муайянкунандаи нархи мусоидтарини бозор мебошад.

Чӣ тавре, ки қайд кардем, музояда ба баҳогузории талабот ба молҳо ва муайян намудани нархи мусоидтарин имконият медиҳад.

- Молҳои нархгузошташуда - молҳое, ки шакли вайрони молӣ доранд ва онро ба сабаби доштани нуқсон ва харидор онро баргандондааст.

Тиҷорати электронӣ ҳамчун намуди соҳибкори ва таъсири шабакаи Интернет нафақат дар сатҳи корхонаҳо ва ташкилотҳо (микросатҳ), инчунин дар сатхи макроиқтисодиёт низ мушоҳида карда мешавад. Фаъолияти босуръати иқтисодӣ дар Интернет мафҳуми нави «тиҷорати электрониро» ба миён овард. Аз таълими иқтисодӣ ба мо маълум аст, ки «тиҷорат» ин фаъолияти гуногун буда, барои гирифтани фоида равона карда шудааст. Тиҷорати электронӣ яке аз намуди тиҷорат буда, тавассути истифодаи системаҳои иттилоотӣ ва технологияи телекоммуникатсионӣ ба роҳ монда мешавад. Дар ин ҷода бояд қайд кард, ки тиҷорат ва соҳибкорӣ мафҳумҳои гуногунанд.

• Соҳибкорӣ – ин фаъолияти тиҷоратӣ буда хусусиятҳои хоси он аз мунтазамӣ (регулярность), истифодаи инноватсия, сармоягузорӣ ва таҳдиди иқтисодӣ иборат аст.

• Тиҷорат – ин фаъолияти шахсони алоҳида ва корхонаҳо мебошад, ки бо мақсади гирифтани фоида амалиётҳои хариду фурӯшро ба роҳ мемонанд.

Хулоса «Тиҷорати электронӣ - дилхоҳ шакли ҳамкорӣ мебошад, ки розигии тарафайн фақат ба воситаи электронӣ бе ягон мубодилаи физикӣ, ё вохурии тарафайн сурат мегирад». Чунин шакли муайянкунӣ бавуҷуд омадани дархостҳои нав ва тағир ёфтани шакли идоракунии бизнес (тиҷорат) оварда мерасонад. Тиҷорати электронӣ дар фаъолияти тиҷоратӣ ҳамаи ҷабҳаҳои технологияҳои коммуникатсиониро бо ҳам алоқманд мекунад: ба монанди почтаи электронӣ, факс, мубодилаи электронии маълумотҳо EDI ва хизматрасонии пардохтҳои электронӣ, Интернет, Интранет, Экстранет ва ғайраҳо.

Майдони тиҷорати электронӣ – навъи бисёр мураккаби миёнарав мебошад, чунки ба ғайр аз мубодилаи маълумоти шахсӣ онҳо имконияти амалӣ шудани шартномаҳои хариду фурӯш ва ба иштирокчиён кафолати амалӣ гаштани чунин шартномаҳоро медиҳанд.

Адабиёт

1. Основы информационной безопасности: Учеб.пособие / О-75 О.А.Акулов, Д.Н. Баданин, У.И.Жук и др. –М.:Изд-во МГТУ, 2008.-161с.
2. Раҳимов З.А. Системаҳои коркарди автоматонии ахбори иқтисодӣ. Душанбе Ирфон. 1994.
3. Раҳимов З.А. Каримов Б.Х. Равандҳои ахбориҳо технологии иқтисодёт.Душанбе Сино. 1996.
4. Семенов М.И., Трубилин И.Т., Лойко В.И., Барановская Т.П., Автоматизированные информатсионные технологии в экономике, М.: Финансы и статистика, 2001.
5. Титоренко Г.А.«Автоматизированные информатсионные технологии в банковской деятельности» под ред, М.: Финстатинформ, 2003.
6. Под ред. проф. Рожнова В.С.,Автоматизированные системы обработки экономической информатсий, М.: Финансы и статистика,2001.
7. Банки и банковское дело/ Под ред. И.Т. Балабанова. - СПб.: Питер, 2001
8. Молияи корхона ва технологияи нави иттилоотӣ Раҳимов З.А. Раҳимов Ф.С.Хоркашев И.С. Душанбе Ирфон 2012.сах.304
9. Низоми иттилотӣ дар иқтисодиёт Раҳимов З.А. Раҳимов Ф.С. Душанбе Ирфон 2012.сах.314
10. www.google.com.tj
11. www.parlament.tj
12. www.rambler.ru

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ АРЗЁБИИ РУШДИ СУБЪЕКТҲОИ СОҲИБКОРИИ САНОАТӢ

Умарзода Н.Н. - номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон,ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14. Тел: (+992) 918959393

Фатҳиддинзода Қ.Қ. - ассистенти кафедраи андоз ва суғуртаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14. Тел: (+992) 909553305

Дар мақолаи мазкур, асосҳои назариявии арзёбии рушди субъектҳои соҳибкори саноатӣ таҳқиқ шудааст.

Дар раванди таҳлили илмии мақола, аз тарафи муаллиф, таҳқиқ ва омӯзиши таҷрибаи олимони хориҷӣ ва ватанӣ, услуб ва мақоми соҳибкории ва тиҷоратӣ дар соҳаи соҳибкории

саноатӣ ва ғ. равшанӣ додашудааст. Алалхусус, муаллиф пешниҳод менамояд, ки дар шароити муосир бахши соҳибкорӣ дар низоми иқтисодиёт мақоми муҳимро ишғол намуда, ба ҳолати омилҳои рушди соҳибкори саноатӣ таъсиррасон мебошад.

Калидвожаҳо: Соҳибкорӣ, рушди иқтисодӣ, низоми андоз, қарзҳои хурд, рақобатпазирӣ, қарзи хурд, соҳибкории истеҳсолӣ, соҳибкории инфиродӣ.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ РАЗВИТИЯ СУБЪЕКТОВ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Умарзода Н.Н. - кандидат экономических наук кафедры налоги и страхование Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес 734067, Республики Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14 Тел: (+992) 918959393

Фатхиддинзода К.К. - ассистент кафедры налоги и страхование Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес 734067, Республики Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14 Тел: (+992) 909 55 33 05

В данной статье исследованы теоретические основы оценки развития субъектов промышленного предпринимательства.

В процессе научного анализа статьи автором, исследования и изучения опыта зарубежных и отечественных ученых, стиля и статуса предпринимательства и бизнеса в сфере промышленного предпринимательства и т.д. уже выделено. В частности, автор предполагает, что в современных условиях предпринимательский сектор занимает важное место в экономической системе, влияя на состояние факторов развития промышленного предпринимательства.

Ключевые слова: инновационный бизнес, экономика, конкурентоспособность, управление предприятием, деловая активность.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Umarzoda N.N. - Candidate of Economic Sciences, Department of taxes and insurance, Tajik State University of Finance and Economics Address: Sino district, Nakhimov street 64/14 Tel: (+992) 909553305

Fatkhiddinzoda K.K. - Assistant, Department of taxes and insurance, Tajik State University of Finance and Economics Address: Sino district, Nakhimov street 64/14 Tel: (+992) 909553305

This article examines the theoretical foundations of the assessment of the development of industrial enterprises.

In the process of scientific analysis of the article by the author, research and study of the experience of foreign and domestic scientists, the style and status of entrepreneurship and business in the field of industrial entrepreneurship, etc. has already been highlighted. In particular, the author suggests that in modern conditions, the business sector occupies an important place in the economic system, influencing the state of factors of industrial entrepreneurship development.

Keywords: innovative business, economy, competitiveness, enterprise management, business activity.

Мафҳуми рушди стратегии субъектҳои соҳибкории саноати мафҳуми мураккаб аст, ки барои омӯзиши он таҳияи асосҳои муайяни методологӣ талаб карда мешавад. Таҳлили адабиёт оид ба таҳлили системавӣ, фалсафа, синергетика, идоракунии стратегӣ, психология

имкон дод, ки схемаи сохторӣ-мантиқии тадқиқоти мафҳуми таҳлилшаванда ва фарзияи корӣ дар бораи фаҳмиши рушди стратегии субъектҳои соҳибкори саноат ҳамчун раванди синтетикии тағир додани фаъолият ва самаранокии онҳо таҳия карда шавад.

Марҳилаи якум ибтидоии ҷустуҷӯи далелҳои фарзияи дар боло овардашуда бо асоснок кардани зарурати истифодаи усули системавӣ ҳамчун воситаи эътирофшудаи ҳалли мушкилоти зиеди рушд алоқаманд аст. Истифодаи методологияи системавӣ барои таҳқиқи мушкилоти рушд мавҷудияти фаҳмиши дақиқи мундариҷаи мафҳуми "система" ва усулҳои тавсифи онро дар назар дорад. Ба ҷамъбасти таҷрибаи қаблӣ дар фаҳмиши системаҳо ва татбиқи яке аз аввалин кӯшишҳои ташаккули асосҳои назарияи умумии системаҳо корҳои Л.Берталанфи бахшида шудаанд. Ин муаллиф системаҳоро чунин муайян мекунад:

Мувофиқи ин, системашиносӣ ҳамчун илми ташаккулефта ва рушдебанда се намуди асосии тавсифи системаҳоро ҷудо мекунад: морфологӣ, функсионалӣ ва иттилоотӣ. Ҷанбаи иттилоотии тавсифи системаҳоро берун аз таҳқиқот гузошта, қайд мекунем, ки таҳлили морфологӣ ба ҷудо кардан ва тавсифи унсурҳои система нигаронида шудааст ва таҳлили функсионалӣ омӯзиши таъсири мутақобилаи байни унсурҳои система ва муҳити берунаро дар бар мегирад. Синергетикаи дар миенаи асри гузашта ташаккулефта, ки методологияи он барои омӯзиши системаҳои гуногун, аз ҷумла иҷтимоӣ-иқтисодӣ бомуваффақият истифода мешавад, маҳз ба ҳамкорӣ диққати ҷиддӣ медиҳад. Тасодуфӣ нест, ки дар тарҷумаи возеҳ истилоҳи синергетика маънои амали муштарак-ро дорад ва асосгузори ин консепсия, Г. Хакен, синергетикаро ҳамчун таълимот дар бораи 4 ҳамкорӣ"

Асосҳои таҳлили системавӣ ва синергетика бо вуҷуди ин як қатор заминаҳои муҳими методологиро барои фаҳмидани моҳият ва таҳлили равандҳои рушд ташаккул медиҳад. Масалан, яке аз самтҳои таҳлили системавӣ ҷудо кардани зерсистемаҳое мебошад, ки ба муҳаққиқ таваҷҷӯҳ доранд. Усули классикии ҷудо кардани зерсистемаҳо бо ҷудо кардани якчанд унсурҳои ҳамкорӣ аз система алоқаманд аст. Баъзе равиши ғайрианъанавӣ имконпазир аст, ки аз тақсимоти системаи таҳлилшаванда ба ду зерсистема иборат аст: зерсистемаи таркиби элементӣ ва зерсистемаи ҳамкорӣ. Тақсимоти система ба ду зерсистемаи зикршуда имконияти таҳлили ҷудогонаи моҳияти рушди онҳоро (таҳлил) бо ҷамъбасти минбаъдаи натиҷаҳои таҳлил ба як навъ тамомият (синтез) мекушояд. Дар ин ҷо мо бо изҳороти ин фарзия маҳдуд мешавем ва минбаъд кӯшиш мекунем ки далелҳоро ба манфиати мақсаднокии татбиқи ин равиш ба таҳқиқи мушкилоти рушди субъектҳои соҳибкорӣ пайдо кунем

Таҳқиқи мушкилоти рушди стратегии субъектҳои соҳибкори саноати аз баррасии муқаррароти бунёдӣ, ки асоси мафҳуми "рушд" - ро ошкор мекунанд, оғоз кардан мақсаднок аст. Ин сатҳи зарурии сифати раванди омӯзиши хусусиятҳои рушди корхонаҳои саноатиро ҳамчун ҳолати махсуси рушд дар фаҳмиши васеи он таъмин мекунад. Тадқиқи мафҳуми рушдро аз системасозӣ ва сохтори муайяни меъерҳои мавҷудаи рушд оғоз кардан мувофиқи мақсад аст, ки тавассути омӯзиши ҳамаҷонибаи онҳо вазифаи гузошташударо ҳал кардан мумкин аст.

Масъалаҳои муайян кардани моҳият, аҳамият, шаклҳои соҳибкорӣ, инчунин идоракунии рушд ва танзими он дар системаҳои иҷтимоию иқтисодӣ яке аз ҷойҳои марказии илмҳои муосири иқтисодӣ ва идоракуниро ишғол мекунанд. Ва ин сарфи назар аз он, ки кӯшиши фаҳмидани соҳибкорӣ ҳамчун падидаи иқтисодӣ таърихи тӯлонӣ дорад. Аввалин корҳо оид ба ҷудо кардани фаъолияти соҳибкорӣ ба категорияи мустақили илмӣ бо шарофати иқтисоддони фаронсавӣ ва шотландӣ Р.Кантильон ба асри XVII рост меояд. Дар рушди назарияи соҳибкорӣ А. Смит, Ж. Сэй, Й. Шумпетер, Л. Мизес, Ф. Хайек, Ф. Найт, П.

Друкер, Б. Карлоф, Б. Санто, И. Адизес, Г. Пиншот, Р. Хизрич, М. Питерс, А. Хоскинг, Х. Варнеке ва ғайра.

Вобаста ба рушди соҳибкорӣ масъалаҳои нишон додани моҳияти фаъолияти соҳибкорӣ, шаклҳои падидаҳои он, усулҳои таҳлил ва арзёбӣ, воситаҳои идоракунӣ ҷойгоҳи муҳим доранд.

Ин таърифи фаъолияти соҳибкорӣ дар рисолаҳои фалсафӣ, назарияи иқтисодӣ, микро-, мезо - ва макроиқтисодиёт, сиёсатшиносӣ, сотсиология ва масъалаҳои идоракунӣ пайдо мешавад. Дар ин соҳаҳои илм роҳҳои ба фаҳмиш, омӯзиши ин падида амалӣ карда мешаванд ва равишҳо ва назарияҳо ташаккул меёбанд. Дар онҳо, дар навбати худ, пайдоиши он, тағирёбии сохтор, шаклҳои мавҷудият ва ғайра Муносибати нтизомӣ ба омӯзиши фаъолияти соҳибкорӣ, бо назардошти принсипи иловагӣ, албатта муҳим ва муфид аст, зеро он амиқӣ, зарурии коркарди шаклҳои гуногуни зуҳуроти онро таъмин мекунад. Дар айни замон, ин аҳамияти гузаронидани равишҳои байнисоҳавиро дар таҳқиқи фаъолияти соҳибкорӣ, ки ба ноил шудан ба фаъолияти маърифатӣ имкон медиҳад, бекор намекунад.

Зарурати ҳамоҳангсозии хулосаҳои назариявӣ ва амалии назарияи иқтисодӣ ва назарияи идоракунӣ махсусан хуб ба назар мерасад. Аз ҷумла, О.Уилямсон зарурати ташаккули муносибати ягонаи иқтисодиро аз нуқтаи назари назарияи иқтисодӣ ва назарияи ташкилот қайд мекунад. Р. Коуз таъсиси "пул" - ро, ки назарияи неоклассикӣ ва назарияи идоракуниро пайваст мекунад, муҳим мешуморад .

Дар фалсафа мафҳуми фаъолият ҳамчун хосияти универсалӣ ва умумии модда баррасӣ карда мешавад, ки чунин аст: "меъёри равонашудаи амалӣ"; "ҳолати ҳаяҷонбахши объект, ки таъсири баръаксро амали менамояд"; "қобилияти объектҳои моддӣ барои ҳамкорӣ бо дигар объектҳо". Нуқтаи калидии фаҳмиши фалсафии фаъолият ин ба хосияти умумии модда нисбат додани он ва тасвири он тавассути истилоҳоти якранг: амал, таъсир, ҳамкорӣ мебошад. Муҳим он аст, ки дар таърифҳои фаъолият самти муайяни амал таъкид карда мешавад.

Эътирофи умумӣ ин аст, ки манбаъҳои фаъолият ниёзҳо ва инчунин ангезаҳо ҳамчун шакли падидаи охирин мебошанд. Мушкилоти ниезҳо ва ангезаҳо асосан дар сотсиология ва психология таҳқиқ карда мешаванд.

Бо риояи ин асосҳои методологӣ, мо кӯшиш мекунем, ки мазмуни мафҳуми фаъолияти соҳибкориро ошкор намоем, ки асоси он, ба назари мо, баъзе системаи мутақобилаи мақсаднок (амалҳо) мебошад, ки ба системаи ниёзҳо ва ангезаҳо асос ёфтаанд. Дар ин ҳолат, муайянкунии мақсадноки фаъолияти соҳибкорӣ хусусияти ғайримустақим дорад ва масалан, ҳангоми арзёбии сатҳи он метавонад ба назар гирифта нашавад.

Пеш аз он ки мо ба ҳалли ин масъала шурӯъ кунем, мо бояд ба масъалаи дигари хусусияти истилоҳотӣ диққат намоем. Дар ин ҳолат бояд ба ақидаи В Радаев розӣ шуд, ки ҳангоми таҳқиқи дастгоҳи категориявии назарияи соҳибкорӣ онро ҳамчун "олами мафҳумҳои бадҷудошуда" тавсиф кардааст.

Таъкид кардан ба маврид аст, ки коргарони музднок ва пеш аз ҳама менеҷерон низ интиқолдиҳандагони эҳтимолӣ ва аксар вақт воқеии фаъолияти соҳибкорӣ мебошанд. "Дар ҳолате, ки маҷмӯи салоҳиятҳо оид ба қабули қарорҳо дар соҳибмулк мутамарказ карда шуда бошад, он соҳиби бевоситаи соҳибкорӣ хоҳад буд. Вақте ки чунин гурӯҳ дар сатҳҳои гуногуни идоракунӣ паҳн мешавад ва татбиқи функсияи соҳибкорӣ танҳо дар сурати сафарбар кардани кӯшишҳои тамоми коллектив имконпазир мегардад, пас соҳибкорӣ ба фаъолияти коллективӣ табдил меёбад, ки онро ташкилоти тиҷоратӣ интиқол медиҳад. Қайд кардан зарур аст, ки, "корхонаи таъсисдодашуда ба идоракунии касбии он ниёз дорад.

Агар соҳибкор ин вазифаҳоро худаш иҷро кунад, пас ӯ ҳамчун менеҷер амал мекунад. Аксар вақт соҳибкор вазифаи роҳбари техникӣ ва роҳбарии корхонаро иҷро мекунад, ба менеҷерони касбӣ ва кироя дода мешавад . Аз ин рӯ: "дар бисёр соҳаҳои иқтисодиёт соҳибкори классикӣ аз байн рафт ва иҷрои вазифаҳои соҳибкорӣ ба менеҷерони касбӣ гузашт.

Дар ин ҳолат, дар шакли каме пӯшида дутарафагии функсияҳои аз ҷониби соҳибкор татбиқшаванда тасдиқ карда мешавад: худи идоракунӣ ва соҳибкорӣ Р. Коуз дар мақолаи машҳури Худ "Табиати ширкат" муносибати байни ташаббус идоракуниро чунин муайян мекунад. Ташаббус маънои пешбиниро дорад ва тавассути механизми нархҳо тавассути бастани шартномаҳои нав амал мекунад. Идоракунӣ ба маънои аслии калима танҳо ба тағирёбии нархҳо аксуламал нишон медиҳад ва омилҳои назоратшавандаи истеҳсолотро мувофиқан аз нав тартиб медиҳад. Он чизе, ки соҳибкор одатан ҳарду вазифаро ба ҳам мепайвандад, натиҷаи равшани харочоти бозории дар боло баррасӣ шуда мебошад.

Монандии функсияҳо барои менеҷерон низ хос аст, ки бо тақсимоти вазифаҳои соҳибкорӣ дар боло қайд карда шудааст. Тасодуфӣ нест, ки ҳангоми омӯзиши масъалаҳои рушди иқтидори идоракунии ташкилот меъёрҳои зерини менеҷери касбӣ ва менеҷери соҳибкор ҷудо карда мешаванд: "Меъёрҳои" менеҷери касбӣ" тавассути қабули қарорҳои идоракунӣ оид ба тағйир додани равандҳои бизнес, ташкили истеҳсолот, идоракунии ҳамкории кормандони ба равандҳои бизнес дохилшуда, инчунин муайян кардани вектор дар рушди корхона ва таҳияи стратегияи рушди он зоҳир мешаванд. Меъерҳои "менеҷер-соҳибкор" қобилияти ӯро дар пешгӯии тағйироти стратегӣ дар ташкилот, ки бо тағирёбии намуди асосии фаъолияти корхона алоқаманд аст, тавсиф мекунанд тамаркуз ба навоварӣ; таҳияи сохтори оқилонаи ташкилии корхона; рушди коммуникатсия дар муҳити дохилӣ ва берунии корхона. Баррасии бодиққат ба меъёрҳои зикршуда инчунин имконияти дуализми функсионалии менеҷеронро тасдиқ мекунад. Шахси марказӣ, ки қодир аст рушди динамикӣ ва самараноки корхонаро таъмин кунад, соҳибкор аст (ҳар ҷойе, ки дар қатори иштирокчиёни раванди ташаккул ва татбиқи қарорҳои соҳибкорӣ - директор, менеҷер, роҳбари корхона ва ғайра ба ҳисоб меравад.

Муқаддима ба таҳлили проблемаҳои рушди даврӣ имкон медиҳад, ки дар марҳилаҳои гуногуни давраи ҳаёти ширкатҳо таносуби "ҳаҷми" функсияҳои соҳибкорӣ ва идоракунии татбиқшаванда тағйир ёбад. Дар марҳилаҳои давраи ҳаёт табдил додани сохторҳои соҳибкорӣ ба сохторҳои анъанавии тиҷоратӣ бо ивазкунии мувофиқи вазифаҳои соҳибкорӣ бо идоракунӣ сурат мегирад. Дар ҳамин сатҳ масъалаҳои марбут ба ошкор кардани аломатҳои умумӣ ва фарқиятҳои асосии сохторҳои соҳибкорӣ ва сохторҳои тиҷоратӣ мавҷуданд. Илова бар ин, дар ин бора андешаҳои муаллиф мавҷуд аст, ки қатъиян изҳор медоранд, ки "соҳибкорӣ аз тиҷорат танҳо бо як хусусияти муҳим фарқ мекунад-навоварӣ, ки ба вайроншавии тавозуни бозор оварда мерасонад.

Дар фаҳмиши мо, сохторҳои соҳибкорӣ ва сохторҳои тиҷорӣ танҳо дар назария вуҷуд доранд. Дар асл, ба ин ё он гурӯҳ дохил кардани онҳо на бо мавҷудияти (набудани) хосиятҳо, функсияҳо ё аломатҳои дигар, балки бо бартарии онҳо муайян карда мешавад. Дар амал, пайдо кардани сохторҳои тиҷоратие, ки дар ин ё он шакл ин ё он навовариро амалӣ намекунанд, хеле душвор аст: технологӣ, ташкилию иқтисодӣ, маҳсулот, маркетинг ва ғайра. аз тарафи дигар, ҳама гуна сохтори инноватсионии соҳибкорӣ вазифаҳои анъанавӣ ва асосан муқаррариро амалӣ мекунад.

Бо ин роҳҳо омӯзиши масъалаҳои баҳодиҳии паҳншавии фаъолияти соҳибкорӣ дар байни кормандони ташкилот осон карда мешавад. Дар шакли умумӣ ин вазифа аз сохтори

кормандони ташкилот аз рӯи дараҷаи фаъолияти идоракунӣ ва соҳибкории он иборат аст. Дар аввал соҳибкоронро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кардан мумкин аст:

1. Соҳибкоре, ки танҳо бо мушкилоти бозор машғул аст ва танҳо фаъолияти соҳибкориро амалӣ мекунад;

2. Соҳибкоре, ки фаъолияти идоракунӣ ва соҳибкориро нишон медиҳад;

3. Менеҷере, ки танҳо бо мушкилоти муҳити дохилии корхона машғул аст ва танҳо фаъолияти идоракуниро амалӣ мекунад;

4. Менеҷере, ки фаъолияти идоракунӣ ва соҳибкориро нишон медиҳад.

Дар айни замон, мавқеъе мавҷуд аст, ки асосҳои муайян дорад ва муҳити дохилии ташкилот низ соҳаи татбиқи фаъолияти соҳибкорӣ мебошад. Чунин ба назар мерасад, ки асоси ин изҳорот норавшании мавқеи байни корхона ва бозор мебошад, ки бо ворид шудани механизмҳои бозории фаъолият ба муҳити дохилии корхона тасдиқ карда мешавад.

Адабиёт

1. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление / Д. Аакер ; пер. с англ. ; под ред. С. Г. Божук. - СПб. : Питер, 2007. - 496 с.

2. Автономов, В. С. Модель человека в экономической науке / В. С. Автономов; С.-Петерб. гос. ун-т экономики и финансов, Высшая школа экономики. - СПб. : Экономическая школа, 1998. - 230 с.

3. Агеев, А. И. Предпринимательство / А. И. Агеев. - М. : Институт экономических стратегий : РУБИН, 2016. - 536 с.

4. Ансофф, И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. - СПб. : Питер, 2009. - 344 с.

5. Лазарев В. Н. Управление стратегическим развитием предприятия: трансдисциплинарный теоретико-методологический подход монография. Ульяновск : УлГТУ, 2008. С. 98.

6. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии. М.; Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. С. 187.

7. Милованов В. П. Неравновесные социально-экономические системы: синергетика и самоорганизация. М Эдиториал УРСС, 2001.С. 14.

8. Базоров Ш.Ш. Асосҳои соҳибкорӣ. Китоби дарсӣ / Ш.Ш. Базоров. – Душанбе: ЭР-граф, 2018. – 365с.

9. Фатхуддинов Р.А. Стратегическая конкурентоспособность. Учебник. /Р.А. Фатхуддинов– М.: «Экономика», 2005. – С. 227.

РОҶЕЪ БА МОҲИЯТИ ИҚТИСОДӢ ВА ВАЗИФАҲОИ АНДОЗ

Солиев Н.А. - муаллими калони кафедраи фаъолияти биржавии ДДМИТ суроға: 734067, ҶТ, г. Душанбе, куч. Нахимов 64/14. тел: +992 908833845. E-mail: nodir@listl.ru

Дар мақолаи мазкур назарияҳои гуногуни муайянсозии маҳияти андоз ва вазифаи он мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Дар мақола таъкид шудааст, ки оид ба фаъолияти хоҷагидорӣ ва аз лиҳози назариявӣ асосноккунии масъалаҳои категорияҳои иқтисодӣ, аз ҷумла андозҳо, дар асари олимони классикӣ баён шуда, то имруз такмил ёфтаанд. Ҳамчунин дар асоси таҳлили таҳаввули ақидаҳо оид ба хусусияти андозҳо муаллиф андешаи худро баён сохтааст.

Калидвожаҳо: муносибатҳои андозӣ, андозбандӣ, рентаи замин, боҷу хироҷ, андозбандии ғайримустақим, харочот, буҷет, молия.

К ВОПРОСУ ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ И ФУНКЦИИ НАЛОГА

Солиев Н.А. – старший преподаватель кафедры биржевой деятельности ТГФЭУ адрес: 734067, РТ, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: +992 908833845. . E-mail: nodir@listl.ru

В данной статье исследованы различные теории определения содержание налога и её задачи. В статье подчеркивается, что деятельность хозяйствования и теоретическое обоснование вопросов экономических категорий, в том числе налогов, получили объяснение в трудах ученых-классиков и совершенствуются до сих пор. А также на основе анализа эволюции взглядов оссобенности налога, автором дана своё точка зрения.

Ключевые слова: налоговые отношения, налогообложения, рента земли, пошлены, косвенное налогобдожения, расход, бюджет,фифнансы.

ON THE ISSUE OF THE ECONOMIC ESSENCE AND FUNCTION OF TAX

Soliev N.A. – senior lecturer of the department of exchange activities of TSFEU address: 734067, RT, Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: +992 908833845. E-mail: nodir@listl.ru

This article examines various theories for determining the content of a tax and its objectives. The article emphasizes that business activities and theoretical justification for issues of economic categories, including taxes, were explained in the works of classical scientists and are still being improved. And also based on an analysis of the evolution of views on the peculiarities of tax, the author gives his own point of view.

Key words: tax relations, taxation, land rent, duties, indirect taxation, expenditure, budget, finances.

Муносибатҳои андозӣ ба шакли андозҳои пулӣ дар натиҷаи пайдо шудани давлат, дар як вақт ба миён омадаанд. Ин албатта табиӣ мебошад, чунки давлат бе захираҳои молиявӣ вуҷуд дошта наметавонад.

Пайдоиши шаклҳои давлатдорӣ ва дар ин замина низоми андозу андозситонӣ дар ҳудуди Осиёи Миёна ба охири ҳазораи III пеш аз милод рост меояд, ки дарбаргирандаи оғози ҷараёни фурӯпошии ҷомеаи ибтидоӣ аст. Шаклҳои нахустини давлатдорӣ дар намуди пароканда, аммо муттаҳид дар атрофи ягон иншооти обрасони ҳамшафат дар доираи як қабилаи алоҳида амал мекарданд. Дар он даврони пуртазод, ки марзҳои давлат ноустувор буданд ва инфрасохтор рушди доимиро талаб мекард, онҳо нақши калидӣ доштанд. Дар ҳимояи давлат онҳо ҳамзамон ба некӯаҳволии он ғамхорӣ мекарданд, кори бефосилаи системаҳои обтаъминкуниро таъмин мекарданд ва дар сохтмони иншооти нав иштирок мекарданд, ки ба таҳкими давлат ва баланд бардоштани некӯаҳволии мардум мусоидат мекард. Баъдтар ҷараёни муттаҳидгардонии давлатҳо дар як маркази муайян ва ташкили давлати бузург дар ин замина ба вуҷуд омад. Мувофиқи маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ, дар он давра давлатҳои «Хоразми бузург» (иттиҳодияи қабилаҳои эронии шарқӣ), Шоҳигарии Бохтар - мавзеи пайдоиши зардуштия ва навишта шудани баъзе бахшҳои Авесто вуҷуд доштанд. Нахустин давлати бузург дар таърихи башарият Давлати Элам мебошад, ки

дар минтақаи ҷанубу ғарбии Эрон дар нимаи дуюми ҳазорсолаи III пеш аз милод пайдо шудааст.

Бинобар ин, андоз ва андозбандӣ дар Осиё Миёна аз охири ҳазораи III то милод бо пайдоиши давлат ба вуҷуд омаданд. Хусусияти хоси ин давра дар он буд, ки нахустин ташкилотҳои давлатмонанди Осиёи Миёна, ки то ворид шудан ба ҳайати Давлати Ҳахоманишиён (асри VI пеш аз милод) на давлатҳои ғуломдорӣ, балки давлатҳои мустақили истибдодии дорои тарзи истеҳсолоти «осиёӣ» буданд. Ҳатто фармонфармоии давлатҳои муқтадири ҷаҳон (Ҳахоманишиён, Юнониён, Форсҳо) тарзи хоҷагидории Осиёи Миёна, тарзи истеҳсоли осиёиро, ки дар он аз замонҳои қадим вуҷуд дошт, аз байн бурда натавонистанд. К. Маркс ин гуна давлатҳоро тавсиф намуда, қайд кардааст, ки онҳо шаклан ба ҳамдигар монанданд, барҳам бихӯранд ҳам, боз ба ҳамон шакл аз нав ба миён меоянд ва ҳатто номашон тағйир намеёбад. Ба сохтори ин гуна давлатҳо ҳеҷ гуна ҳодисаҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ таъсир расонида наметавонистанд.

Тарзи истеҳсолоти «осиёӣ»-ро таҳлил намуда, Исломов Т.С., Шукуров С.М.,чунин хусусиятҳои асосии онро қайд мекунанд:

- моликияти давлат будани замин ва иншооти обрасон;

- бевосита аз ҳисоби омилҳои воқеӣ ва табиӣ таъмин намудани маҳсулнокии меҳнат яъне то ҳадди имкон ба кор андохтани «мошинаи атокардаи табиат» - замин;

- тавассути мақомоти иттиҳодия то ҳадди имкон ситонидани рента-андоз аз истеҳсолкунандагони асосӣ, ба корҳои ҷамъиятӣ ҷалб намудани онҳо.

Шакли асосии андоз, мувофиқи тарзи истеҳсолоти «осиёӣ», ин рента-андоз аз истеҳсолкунандагони асосӣ, инчунин ба корҳои ҷамъиятӣ ҷалб намудани онҳо мебошад.

Нахустин маротиба оид ба фаъолияти хоҷагидорӣ ва аз лиҳози назариявӣ асосноккунии масъалаҳои категорияҳои иқтисодӣ, аз ҷумла андозҳо, дар асари олимони давраи қадим Аристотел, Ксенофонт ва дигарон ақидаҳо баён шудаанд.

Дар асрҳои миёна, ки равишҳои фалсафӣ, теологӣ ва сиёсӣ бартарӣ доштанд, ба омӯзиши принсипҳои иқтисодӣ бештар ба ахлоқу одоби насронӣ такя мекарданд. Масъалаҳои иқтисодиро аз нуқтаи назари таълимоти насронӣ оид ба адолат баррасӣ намуда, дар китоби худ «Илоҳиёти умумӣ» файласуф ва илоҳиётшиноси маъруф Фомаи Аквинсӣ (1226-1274) андозро ҳамчун як шакли ҳуқуқии ғоратгарӣ шарҳ додааст. Ин тафсири Аквинсӣ нисбат ба андоз зарари моддӣ ба афроди супоранда будани ин амалро нишон медиҳад. Ҳамин тавр, дар аксар мавридҳо ин тафсирро аввалин мафҳуми андоз ҳисоб мекунанд.

Дар Шарқ нахустин рисолаи ба молиёти давлатӣ бахшидашуда ин «Китоби-ал-хироҷ»-и Қозӣ Абуюсуф - шогирди аршади Имом Абуҳанифа мебошад, ки дар асоси гуфтаҳои Имоми Аъзам дар асри VIII таълиф ёфтааст. То асри XIII зиёда аз 20 рисолаи калонҳаҷм оид ба андозситонӣ, тартиби бароҳмонии молиёти давлатӣ, уҳдадориҳои андозии раъият ва муносибатҳои андозии байни давлату раъият аз тарафи ниёгони мо навишта шудааст .

Дар асри XIII олими бузурги тоҷик Н. Тусӣ дар таҳқиқотҳои алоҳидаи худ ба масъалаҳои андоз ва андозбандӣ дар ҷамъияти феодалӣ диққат додааст. Аз ҷумла, дар асари худ «Молиёт», ки дар он қариб зиёда аз 30 намуди андозҳо оварда шудааст, асоси сиёсати молиявии давлати феодалиро дида мебарояд.

Масъалаҳои андозбандӣ дар ҷамъияти деринаи феодализм дар мисоли Аморати Бухоро дар як қатор асарҳои бадеи С.Айни, аз ҷумла «Одина», «Ёддоштҳо» мавриди таҳлил қарор гирифта, бештар аз 100 навъи андозҳои мухталиф дар аҳди Аморати Бухоро ба тасвир

омадааст, ки дар он давра низоми мураккаби боҷу хироҷҳои ғайримустақим, молиёт ва дигар уҳдадориҳо амал мекард.

Таъсиси низоми иқтисодии капиталистӣ дар Аврупо боиси бозбинии афкори молиявӣ гардида, ба таври мушаххас омӯхтани моҳияти андозҳо, асоснокнамоии принспиҳои адозбандӣ замина фароҳам овард. Дар ин роҳ қадамҳои аввалинро меркантилистон гузоштанд.

«...давлат ба ҳама чиз даст дароз мекунад: ба хурдтарин ҷузъиёти тарзи ҳаёти тобеони худ дохил мешавад ва боварӣ ҳосил мекунад, ки ҳар кас дар хӯрок ва сару либос аз молу мулк ва вазъи иҷтимоии худро дар назар дорад» - омадааст дар рисолаҳо оид ба идоракунии давлатӣ дар давраи оғози капитализм (асри XVII).

Зимнан, дар ибтидои рушди худ шаклҳои капиталистии хоҷагидорӣ талабгори дастгирии давлат буданд, вале фаъолияти худро мустаҳкам намуда, онҳо тадриҷан сатҳи вобастагии худро ба роҳбарии давлат пасттар карданд. Зеро дахолати давлат ба рушди минбаъдаи шаклҳои капиталистии хоҷагидорӣ монеа мегузошт. Дар ин замина идеологияи либерализми иқтисодӣ ба вуҷуд омад, ки мувофиқи мафкураи он, «давлат уҳдадор аст, ки танҳо ба рушди иқтисодӣ шароитҳои мусоид фароҳам орад, вале ба фаъолиятҳои истеҳсолӣ, тиҷоратӣ ва молиявии субъектҳои худ набояд дахолат кунад». Ин андешаро бори аввал физиократҳо зимни таҳқиқи характери объективӣ доштани қонунҳои иқтисодӣ пешниҳод намуда буданд, ки он мавқеи устувор касб карда, дар солҳои баъдӣ (дар асри XIX ва ҳатто асри XX) мувофиқи мақсад дониста мешуд. Намунаи намоёни он андози ягона аз рентаи замин аст, ки он аз тарафи иқтисодшиноси амрикоӣ Генри Ҷорҷ (1839-1897) дар нимаи дуюми асри XIX пешниҳод гардид.

Яке аз намояндагони шинохтаи мактаби физиократҳо иқтисодшиноси франсуз Ф.Кенэ (1694-1774) аз ҳама пеш дар ҷадвали иқтисодии тартибдодааш, ки Tableaan Economique ном дорад, алоқа дар байни андозҳо ва ҷараёни такрористеҳсолро масъалагузорӣ кард. Ҳарчанд он аз фарзияе беш набуд, вале аз замони худ пеш гузашта, вазифаи танзимгари молиявии давлатро барои тадқиқоти илмӣ заминагузорӣ кард.

Иқтисодшиноси англис В.Петти (1623-1687) дар асарҳояш консепсияи тартиби табиӣ дар андозбандиро ба баррасӣ гирифтааст. Тавре номбурда дар асараш «Арифметикаи сиёсӣ» менависад: «...он чизеро, ки бояд танҳо аз тарафи табиат, урфу одатҳои кадим ва созиши умумибашарӣ идора мешуд, қонун танзим мекунад» . Петти дар таълифоти худ дар атрофи андозҳо ва пардохтҳо сухан ронда, хароҷоти давлатро ба шаш соҳа тақсим кардааст: соҳаи мудофиа, соҳаи ҳукумат, соҳаи адлия, соҳаи маориф, соҳаи нигоҳубини ятимону маъюбон ва соҳаи инфрасохтор.

Омӯзиши таърихи андозҳо нишон медиҳад, ки ғояҳои мо дар бораи онҳо зери таъсири омилҳои гуногуни иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ ташаккул ёфта, динамикаи муносибатҳои байни давлат ва шаҳрвандони онро инъикос мекунанд.

Бо таҳлили таҳаввули ақидаҳо оид ба хусусияти андозҳо, инчунин нуқтаҳои назари муосир оид ба андозҳо метавон қайд намуд, ки ҳар як муаллиф онҳоро дар асоси назарияи мутлақ ё нисбӣ баррасӣ менамояд, ки ба он огоҳона ё бешуурона риоя мекунад. Бисёр таърифҳо, ки ба ҷанбаҳои гуногун нигаронида шудаанд, ҳамдигарро пурра мекунанд. Ба фикри мо, муайян кардани моҳияти андоз аз нуқтаи назари муносибатҳои ҳақиқатан мавҷудаи пулие, ки дар рафти аз тарафи давлат тасарруф гардидани як қисми ММД барои хароҷоти буҷет зоҳир мегардад, ба мақсад мувофиқтар аст.

Адабиёт

1.Бобоҷон Ғафуров. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асри миёна ва давраи нав – Душанбе: Нашриёти муосир , 2020.- С.91.

2.Маркс К., Энгельс Ф. Сочинение., 2-е изд., т. 23.-С.371.

3.Исломов Т.С., Шукуров С.М., Назарияи илмӣ оид ба пайдоиши андоз ва андозбандӣ дар Тоҷикистони имрӯза//Паёми Донишкадаи молия ва иқтисоди Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ). - 2017. - №2 (10).-С.

4.Майбурд Е.М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. – М.: Дело, Вита–С. 178.

5.Цит. по: Все начиналось с десятины: Пер. с нем. / Общ. ред. и вступ.ст. Б.Е. Ланина. – М.: Прогресс, 1992. – С.166.

6.“Китаб-ал-харадж”-книги об управлении государственными финансами/ Ф.К. Убайдуллоев, Л.Х. Саидмуродзода,//Финансово-экономический вестник.-2021.-№4 (28). – С.7-18.-EDN XSXZHK.

7.Ниг.: Исломов С.И. Афкори иқтисодии мутафаккурони тоҷик дар аҳди Эҳёи Аҷам.- Душанбе, 1998,-С.159-161.

8.Ниг.: Исломов С.И. Экономическая система восточного феодализма и её отражение в трудах таджикских мыслителей . - Душанбе: Ирфон, 2000.- С.296-304.

9.Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политики налогов: учебное пособие. – М.: ИНФРА – М, 1996. – С.23.

10.Groves Harold M. Tax Philosopher: (Two Hundred Years of Thought in Great Britain and the United States). – Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1974. – 123-130 p.

11.Блауг, Марк. Економічна теорія в ретроспективі / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. – С.43.

12. Саидаҳмадов, Ф. Самтоҳи асосии такмили низоми давлатии фаъолияти андозбандӣ дар истеҳсолоти кишоварзӣ / Ф. Саидаҳмадов, Ф. Б. Муродова // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-2(39). – P. 167-174. – EDN GPBXFW.

НАҚШ ВА МАҚОМИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ ГУМРУКӢ ВА РОҲҲОИ БЕҲТАР НАМУДАНИ ОН ДАР ТАЪМИНИ РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Акобирзода А.М. - ассистенти кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкорӣ. Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14

Расулзода Ҳ.М. - ассистенти кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкорӣ. Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14

Дар шароити муосир муайян намудани саҳми хадамоти гумрук дар таъмини рушди иқтисоди байналмилалӣ яке аз масъалаҳои ҳалталаб ба ҳисоб меравад.

Ташаккул ва рушди низоми гумрукӣ дар давлати ҷавони соҳибистиқлол як раванди хеле мураккаб буда, таҳияи тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва меъёрии танзимкунандаи муносибатҳои фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар мегирад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ барои таҳкими танзими давлатии иқтисоди хориҷӣ аҳамияти калон пайдо кард, ки ин яке аз вазифаҳои асосии сиёсати имрӯзаи иқтисодиву молиявӣ мебошад. Дар ин бобат як катор

қонунҳое қабул карда шуданд, ки хизмати гумрук ва фаъолияти иқтисодии берунии кишварро танзим мекунанд.

Калидвожаҳо: Гумрук, байналмилалӣ, интиқол, танзим, хориҷӣ, меъёрӣ, боҷ, хироҷ.

РОЛЬ И СТАТУС ТАМОЖЕННЫХ СЛУЖБ И ПУТИ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Акобирзода А.М.- ассистент кафедры экономики предприятий и предпринамательство. Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

Расулзода Ҳ.М.- ассистент кафедры экономики предприятий и предпри-намательство. Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

В современных условиях определение вклада таможенных служб в обеспечение развития международной экономики считается одной из проблем, требующих решения.

Становление и развитие таможенной системы в молодом независимом государстве – очень сложный процесс, включающий в себя разработку всех законодательных и нормативных документов, регулирующих связи внешнеэкономической деятельности Республики Таджикистан.

С достижением государственной независимости Правительство Республики Таджикистан проявляет большое значение для усиления государственного регулирования внешней экономики, что является одной из основных задач текущей экономической и финансовой политики. В связи с этим принят ряд законов, регулирующих таможенную службу и внешнеэкономическую деятельность страны.

Ключевые слова: Таможня, международная, морская, нормативная, иностранная, нормативная, пошлина, сбор.

THE ROLE AND STATUS OF CUSTOMS SERVICES AND WAYS TO IMPROVE THEM IN ENSURING THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY

Akobirzoda A.M. - assistant of department of economics of enterprises and entrepreneurship. Tajik State University of Finance and Economics. Adress. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

Rasulzoda H.M. - assistant of department of economics of enterprises and entrepreneurship. Tajik State University of Finance and Economics. Adress. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14

In modern conditions, one of the most pressing problems is determining the contribution of customs services to ensuring the development of international economic activity.

The formation and development of the customs system in a young independent state is a very complex process that involves the development of a set of all legislative and regulatory documents regulating the foreign economic relations of the Republic of Tajikistan.

With the acquisition of state independence, the Government of the Republic of Tajikistan has been paying great attention to strengthening state regulation of foreign economic activity, which is

one of the main tasks of the state's economic and financial policy. In this regard, a number of laws have been adopted that regulate customs services and the country's foreign economic activity.

Keywords: Customs, international, transportation, regulation, foreign, regulatory, duty, fee.

Дар шароити муосир яке аз проблемаҳои ҳалталаб, ин муайян намудани саҳми хизматрасониҳои гумрукӣ дар таъмини рушди фаъолияти иқтисоди байналмиллалӣ ба ҳисоб меравад.

Ташаккул ва инкишофи низоми гумрук дар давлати ҷавони соҳибистиқлол ҷараёни басо муракабест, ки таҳияи маҷмӯи тамоми асноди қонунгузорию меъёрии танзимкунандаи робитаҳои иқтисоди хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар мегирад .

Бо баробари ба даст овардани Истиқлоли давлатӣ, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таҳкими танзими давлатии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ, ки яке аз вазифаҳои асосии сиёсати иқтисодию молиявии давдат мебошад, аҳамияти муҳим зоҳир намуда истодааст. Дар ин самт, як қатор қонунҳо қабул гардиданд, ки хизматрасониҳои гумрукӣ ва фаъолияти иқтисодии хориҷии кишварро ба танзим медароранд.

Татбиқи принсипҳои танзими гумрукии фаълияти иқтисоди хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тарифи гумрукӣ”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими асъор ва назорати асъор” ва дигар асноди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат мегирад.

Фаъолияти иқтисодии берунӣ аз интиқоли анвои гуногуни молу хизматрасониҳо тавассути сарҳади давлатӣ, яъне дар байни кишварҳои гуногун иборат аст. Баҳри танзими мубодилаи мол як қатор мақомоти идоракунии давлатии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ амал менамоянд, ки дар байни онҳо нақши асосиро мақоми ваколатдор оид ба масъалаҳои фаъолияти гумрукӣ, яъне Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сохторҳои минтақавию маҳаллии он мебозад. Хуллас, фаъолияти гумрукӣ бо соҳаи фаъолияти иқтисодии хориҷӣ алоқаи ногусастанӣ дошта, ба ширкаткунандагони ин фаъолият хизмат мерасонад. Фаъолияти иқтисодии хориҷиро наметавон бидуни истифодаи асосҳои фаъолияти гумрукӣ анҷом дод, зеро гузаштан аз сарҳади давлат ва интиқол додани борҳои гуногун аз он ҳамеша бо системаи гумрукӣ ҳамрадиф мебошад . Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ фаъолияти гумрукӣ ба сифати яке аз қисматҳои асосии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ шинохта шудааст.

Системаи гумрукии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо роҳҳои зерин татбиқ мегардад:

- таъсиси хадамоти гумрук ҷиҳати таъмини риояи асноди ҷории қонунгузорӣ ва меъёрии ҷумҳурӣ, қоидаҳои байналхалқии савдо, конвенсияи бисёртарафа ва шартномаю созишномаҳои байнидавлатӣ;
- ситонидани боҷу хироҷи гумрукӣ ва андозҳои мукаррарнамудаи тартиби содироту воридоти мол:
- иҷрои маъну маҳдудиятҳо барои интиқоли навъҳои муайяни мол аз сарҳади гумрукӣ
- истифодаи низоми ҳамоҳанги тасвир ва бо рамз ифода кардани мол, ки номгӯи ягонаи молҳои фаъолияти иқтисодии хориҷӣ аз ҷумлаи инҳост;
- арзёбии дурусти гумрукии мол;
- роҳ надодан барои расонидани зарари иқтисодӣ ба манфиатҳои давлат.

Бояд тазаккур дод, ки иштироки Тоҷикистон дар ташкилотҳои бонуфуз ва рушди фаъолияти иқтисоди хориҷӣ метавонад ба мамлакати мо бартариҳои зиёд диҳад, аз ҷумла :

 беҳтар шудани шароити мавҷуда барои дастрасии маҳсулоти ватанӣ ба бозорҳои хориҷӣ (барҳам хӯрдани шароитҳои дискриминатсионӣ нисбати як қатор гурӯҳҳои мол);

  дастрасӣ ба механизмҳои байналмилалии ҳалли баҳсҳои тиҷоратӣ;

 ташкили иқлими мусоиди сармоягузории хориҷӣ тавассути мутобиқ намудани системаи қонунгузории миллӣ бо меъёрҳои ҳуқуқии Ташкилоти умумиҷаҳонии савдо;

 васеъ намудани имкониятҳои сармоягузорони ватанӣ дар кишварҳои аъзои Ташкилоти умумиҷаҳонии савдо, аз ҷумла дар соҳаи бонкӣ;

 ташкил намудани шароит барои беҳдошти сифат ва рақобатпазирии маҳсулоти ватанӣ дар натиҷаи зиёд намудани миқдори молҳои хориҷӣ, хизматрасониҳо ва сармоягузорӣ дар бозори дохилӣ;

 иштирок дар таҳияи қоидаҳои байналмилалии тиҷорат бо назардошти манфиатҳои миллӣ;

 беҳтар намудани нуфузи Тоҷикистон дар ҷаҳон ҳамчун иштирокчии комилҳуқуқи фаъолияти иқтисодии байналмилалӣ.

Танзими гумрукии амалиёти содироту воридотро аз рӯи нақша тасаввур кардан мумкин аст.

Аз ин нақша маълум мешавад, ки танзими гумрукӣ аз низоми тамоми тадбирҳои ташкилию амалӣ, амалҳои мақомоти гумрук ва мақомоти дигари давлатие, ки барои иштирок дар ҷараёни ин танзим ваколатдоранд, иборат аст.

Зимни интиқоли мол ё ашёи дигар аз қаламрави гумрукии давлат танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ бо роҳи татбиқи низоми назорати гумрукӣ ва барасмиятдарории гумрукӣ ба амал бароварда мешавад.

Рукни асосии назорат ва барасмиятдарории гумрукии мол декларатсиякунонии молу ашёи дигар, инчунин муайян намудани шакли муомилоти моли интиқолшаванда мебошад.

Шакли муомилоти молҳои интиқолшаванда аз мақсади истифодаи он вобастааст. Агар моли аз сарҳади гумрукӣ интиқолшаванда бо мақсади тиҷорат истифода гардад, шакли муомилот муомилоти савдо номида мешавад. Интиқоли мол бо мақсади ғайритиҷоратӣ, дар сурати мвҷуд набудани санади хариду фурӯш ва нагирифтани фоидаи иқтисодӣ, муомилоти ғайрисавдо номида мешавад. Системаи гумрукии танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ тавассути чораҳои танзими тарифӣ ва ғайритарифӣ ба амал бароварда мешавад.

Танзими ғайритарифӣ – ин системаи чораҳое мебошанд, ки мутобиқи усулҳои маъмурӣ ва иқтисодии танзимии давлатии фаолияти иқтисодии хориҷӣ дар мавриди барасмиятдарории гумрукии амалиёти содироту воридот истифода мешаванд. Ба ин чораҳо маҳдудиятҳои миқдорӣ, экспертизаи қарордодҳо, квотаю литсензиякунонӣ ва монеаҳои техникӣ дохил мешавад. Чораҳои ғайритарифӣ, на ҳамеша, вале метавонанд боиси маҳдуд сохтани фаъолияти иқтисодии хориҷӣ гардад. Системаҳои мухталифи назорат ба содироту воридот ва чораҳои дигаре, ки ҷомеаи ҷаҳонии онҳоро – ҳамчун маҳдудкунии тиҷорати хориҷӣ арзёбӣ менамояд, мисоли чунин чораҳо мебошанд.

Танзими тарифӣ – ин системаи чораҳои танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад, ки бо ситонидани боҷу хироҷи гумрикӣ бо роҳи истифодаи мизонҳои тарифӣ асос меёбад . Тарифи гумрукӣ ҳамчун воситаи муҳимтаринӣ танзими гумрукӣ маҷмӯи мунтаззами мизони бочу хироҷӣ гумрукиест, ки мутобиқи номгӯи молҳои фаолияти иқтисодии хориҷӣ нисбати молҳои аз қаламрави кумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқолшаванда, татбиқ мегардад. Таърифи гумрукӣ инчунин усулҳои муайян намудани арзиши гумрукии мол ва

ситонидани боҷу хироҷи гумрукӣ, механизми ҷорӣ намудан, тағйир додан ва бекор кардани онҳо қоидаҳои муайян намудани кишвари асли баромади молро дар бар мегирад. Дар ҷумҳурии мо он мутобиқи Қонуни Ҷумуҳрии Тоҷикистон “Дар бораи тарифи гумрукӣ” танзим карда мешавад.

Тарифи гумрукӣ аз лиҳози иқтисодӣ категорияи арзишӣ, танзими бозоргонии фаъолияти иқтисодии хориҷӣ мебошад. Танзими тарифӣ бо роҳи ситонидани пардохтҳои гумрукӣ ба амал бароварда мешавад.

Яъне танзими гумрукию тарифӣ маҷмӯи табирҳои ташкилӣ, иқтисодӣ ва ҳуқуқиест, ки мувофиқи тартиби муқарранамудаи қонун аз ҷониби мақомоти давлатӣ амалӣ гардида, ба танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ равона гардидааст.

Мутобиқи Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми интиқоли мол аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар ҳолатҳои дигар пардохтҳои гумрукии зерин супорида мешавад :

- боҷи гумрукӣ;
- андози арзиши иловашуда (ААИ);
- аксиз ва хироҷҳои гумрукӣ
- барои барасмиятдарории гумрукӣ;
- барои нигоҳдории мол дар анбори мақомоти гумрук;
- хироҷи гумрукӣ барои мушоияти гумрукӣ мол;
- хироҷи гумрукӣ барои додани шаҳодатномаи тахассусӣ.

Боҷу хироҷ мутобиқи низоми гумрукии муайянкунандаи мақомоти гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохта мешавад. Боҷу хироҷи гумрукӣ – навъи пардохтест, ки аз ҷониби мақомоти гумрук ҳангоми ворид сохтани мол ба қаламрави гумрукии кишвар ё содир намудани мол аз ин қаламрав ситонида шуда, шакли чунин воридот ё содирот мебощад.

Ҳангоми содирот ва воридот мутобиқан боҷу хироҷи содиротӣ ва воридотӣ супорида мешавад. Онҳо қисми муҳими таркибии системаи танзими иқтисодии содирот ва воридотӣ мол ба хориҷӣ кишвар буда, аз ҷониби давлат барои ҳавасмандгардонии таҳвили савдои хориҷии мол, ки дар вусъатёбии содиротии он давлат манфиатдор аст, татбиқ мешаванд.

Боҷу хироҷи гумрукӣ воситаи муҳимтарини танзими нархи молҳои содиротӣ ва воридотӣ мебошад.

Яке аз мафҳумҳои асосие, ки ҷиҳатҳои ҳудудии системаи гумрукро ифода менамояд, қаламрави гумрукӣ мебошад. Ин қаламравест, ки дар он бо пуррагӣ қонунгузории гумрукии кишвар амал менамояд. Қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон қаламрави ягонаи гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳад.

Қаламрави гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоми қаламрави хушкӣ, дохилӣ ва фазоӣ ҳавоии Тоҷикистонро дарбар мегирад, қаламрави хушкӣ ҳам хушкии дар ҳудуди сарҳади хушкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бударо дарбар мегирад . Бо обҳои дохилӣ ҳама обҳои дарёҳо, қуллаҳо, обанборҳо, ки соҳилҳои онҳо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқ доранд, дохил мешаванд. Ба таркиби қаламрави гумурк метавонанд ҳамчунин ҷазираҳои сунъӣ, сохтмон ва иншоот, ки дар минтақаҳои иқтисодӣ ҷойгиранд, дохил шаванд.

Дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд минтақаҳои махсуси иқтисодӣ, ки мувофиқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил шудданд ва қисмати ҳудудии гумрукии Тоҷикистон мебошанд, ҷойгир бошанд ва биноҳое, ки дар дохили чунин минтақаҳо ҷойгиранд, ҳамчун берун аз қаламрави гумрукӣ, бо мақсади қабули гумуркӣ, андозҳо ва ҳамчунин мамнуъият ва маҳдудиятҳои хусусияти иқтисодӣ дошта баррасӣ мегардад, ба истиснои ҳолатҳое, ки қонунгузорӣ муқаррар намудааст.

Танзими давлатии ФИБ бо воситаи усулҳои гуногун амалӣ гардонда мешавад, ки вобаста ба ченакҳои таснифотӣ ва иктисодӣ, маъмурӣ - тарифӣ ва ғайритарифӣ ҷудо мешавад.

Усулҳои иқтисодии танзими фаъолияти иқтисоди хориҷӣ ба истифодабарии воситаҳои иқтисодӣ сиёсати тиҷорат, пардохтҳои гумрукӣ, андозҳо (андози арзиши иловашуда, аксизҳо) ва ҷамоварии гумрукӣ такя менамояд . Ин воситаҳоро истифода бурда давлат ба манфиятҳои иқтисодии субъектҳои фаъолияти иқтисоди хориҷӣ мувофиқан ба рафтори онҳо таъсир мерасонад ва дар баробари мустақилияти пурраи оперативии (фаврии) онҳоро нигоҳ медорад. Онҳо ба табиати муносибатҳои созгорӣ мувофиқ буда дар танзими фаъолияти иқтисоди хориҷӣ мавқеи асосиро ишғол мекунанд.

Усулҳои маъмурии қоидаҳои давлатӣ меъёрҳо ва маънкуниҳоро дар бар мегирад, ки тавассути онҳо давлат бевосита (мустақиман) ба фаъолияти субъектҳои фаъолияти иқтисоди хориҷӣ таъсир расонида, паҳлуҳои гуногуни фаъолияти онҳоро ба манфиати ҷомеа танзим менамояд. Усулҳои маъмурӣ дар бисёр ҳолатҳои ба табиати муносибатҳои бозорӣ мухолиф аст ва бинобар ин доираи истифодабарии онҳо торафт маҳдуд мегардад.

Усули тарифӣ асоси танзими иқтисодии ФИБ мебошад (қисми дигари усулҳои иқтисодиро андозҳои гумрукӣ дар бар мегиранд).

Мавқеи хосаи тарифҳои гумрукӣ дар танзими ФИБ зуруранд. Танзими тарифӣ афзалияти барои ҳимояи бозори дохилӣ аз рақобати хориҷӣ равона карда шудааст. Дар низоми танзими тарифӣ мавқеи ҳалкунандаро боҷҳои гумрукии воридотӣ ва боҷҳои содиротӣ мувофиқи манфиати бозори дохилӣ мебозанд. Ки онҳо мувофиқи иттиҳдияҳои байналхалқию минтақавӣ ва шартномаҳо доир ба истифодабарии онҳоро дар тиҷорати байналхалқӣ мавриди амал қарор мегиранд.

Номгӯи молҳои ФИБ, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои дигар интиқол меёбанд бисёр гуногун буда доимо онҳо такмил меёбанд. Бисёри онҳо ба молҳои аз рӯи таъминоти хусусиятҳои истеъмолӣ аз ҷониби истеҳсолкунандагон интиқол дода мешаванд . Як қатори онҳо ба бозори Тоҷикистон танҳо аз дигар кишварҳо ворид карда мешавад. Ба онҳо дохил мешаванд кофе, какао, каучуки натуралӣ, таҷҳизот, дастгоҳ, аксари машинаҳои иттилоот ва ғайраҳо.

Дар аксари мавридҳо молҳои воридотӣ ба маҳсулоти ватанӣ монанданд ва ба онҳо рақобат менамоянд. Боҷҳои гумрукии воридотӣ ба ин молҳо бояд дар асоси баинобатгирии таносуби байни хароҷотҳо ва корҳои ҷаҳонӣ ва миллӣ ба он муайян карда шаванд. Дар ҳолатҳои маҳдуд будани номгӯи молҳои овардашаванда оиномавияти воридот сатҳи боҷи гумрукӣ барои маснуоти мушахас метавонад ба таври инфиродӣ ва ё дар асоси ченакҳои асосӣ муайян карда шавад.

Масалан: боҷи гумрукӣ барои автомобилҳо ва дигар воситаҳои нақлиёт дар асоси баҳисобгирии ҳаҷми силиндрҳои муҳаррик (дар тарифи гумрукӣ ҳаҷми ҳадди болоӣ ва поёнӣ нишон дода мешавад) ва миқдори сол аз рӯи истеҳсоли он ки ҳамчун нишондиҳандаи хурдашавии ҷисмонӣ ва маънавии он хизмат мекунад, муайян карда мешавад. Ҳангоми воридоти молҳое, ки пеш дар истифода буданд ва ба хурдашавии ҷисмонӣ ва маънавӣ рӯ ба рӯ шудан, истифодабарии сатҳи баланди боҷҳои гумрукӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Ин имконият медиҳад, ки овардани чунин молҳо маҳдуд карда шавад, чунки онҳо ба прогреси илмӣ - техникии ҷомеаи Тоҷикистон мусоидат мекунанд.

Боҷҳои гумрукӣ муҳимтарин танзимкунандаи иқтисоди ФИБ мебошад, ки ба воситаи он сиёсати техникии давлат дар мубодилаи берунии иқтисодӣ амалӣ гардонида мешавад ва барои ин сатҳи боҷҳои воридшаванда наметавонанд нисбати сатҳи техникӣ ва ҳолати

ҷисмонӣ воситаи нақлиёт ва таҷҳизотҳои воридшаванда бетафовут бошад ва илова ба ин барои воридоти мошинҳо ва таҷҳизотҳои фарсудашуда бартариятҳо муҳайё намояд.

Қобили қайд аст, ки васеъ гардидани алоқаҳои иқтисодӣ, зиёд гардидани ҳаҷми амалиёти фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, тараққиёти туризми байналмилалӣ ва шаклҳои дигар, яъне тамоми он самтҳое, ки ба фаъолияти давлатии гумрукӣ муносибат доранд, аз самаранокии фаъолияти мақомоти гумрук вобастагӣ доранд. Дар робита ба ин, бо мақсади беҳтару хубтар шудани хизматрасониҳои гумрукӣ ва фаъолияти Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳодҳо намудем, ки онҳо аз қисматҳои зерин иборат мебошанд:

- мукаммал намудани базаи моддию техникии озмоишгоҳи гумрукӣ;
- ҷорӣ намудани воситаҳои ҳозиразамони техникии гузаронидани назорати гумрукӣ ва ғ.
- азнавсозии объектҳои мавҷудаи гумрукӣ дар қаламрави гумрукӣ;
- пурзӯр намудани муносибати мутақобила ва ҷорӣ намудани технологияи нави боркашонию мусофиркашонӣ бо мақсади сари вақт гузаронидани назорати гумуркӣ;
- ташаккули низоми “Равзанаи ягона;
- мукаммалгардонии механизми батанзимдарории тарифию гумрукии ФИБ ва ғайра.

Бояд қайд намуд, ки амалӣ намудани ин тадбирҳо имконият медиҳад, ки сифати хизматрасониҳои гумрукӣ дар кишвари мо беҳтар гардида, рушди устувори фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин гардад.

Адабиёт

1. Асосҳои фаъолияти гумрукӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олӣ. М. Оймамадов. – Душанбе: Ирфон, 1998. – С.232-238.

2. Раҷабов Р.К., Алиев М.Б. Саҳми хизматрасониҳои гумрукӣ дар таъмини рушди фаъолияти иқтисоди байналмилалӣ дар шароити муосир / Р.К. Раҷабов, М.Б. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ), Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2016 -№ 2/8 (215). – С. 78–81.

3. Раҷабов Р.К., Алиев М.Б. Саҳми хизматрасониҳои гумрукӣ дар таъмини рушди фаъолияти иқтисоди байналмилалӣ дар шароити муосир / Р.К. Раҷабов, М.Б. Алиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (маҷаллаи илмӣ), Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - Душанбе, 2016 -№ 2/8 (215). – С. 78–81.

4. Гулов Қ.М., Маҷнунова М.Ҳ. Нақш ва мақоми танзими гумрукию тарифӣ дар низоми танзими давлатии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ/ Қ.М. Гулов, М.Ҳ. Маҷнунова // Рушди босуботи комплекси агросаноатӣ – омили муҳими таъмини амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: маводи Конференсияи илми-назарявии ҷумҳуриявӣ, Донишгоҳи давлатии Қӯрғонтеппа ба номи Носири Хисрав, Қӯрғонтеппа, 12–13 майи соли 2017. – С. 50–53.

5. Факеров Х.Н., Раджабов Р.К., Хикматов С.И., Раджабова Н.Р. Танзими тарифи фаъолияти иқтисодии беруна. –Душанбе: Ирфон, 2008.-190с.

6. Факеров Х.Н., Раджабов Р.К., Хикматов С.И., Раджабова Н.Р. Танзими тарифи фаъолияти иқтисодии беруна. –Душанбе: Ирфон, 2008.-190с.

7. Раҳимов, Ф. С. Суғурта ҳамчун нишондиҳандаи рушди иқтисодӣ / Ф. С. Раҳимов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-2(39). – P. 136-142. – EDN ZHSKTT.

ВКЛАД ОСНОВАТЕЛЬ МИРА И НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА - ЛИДЕРА НАЦИИ ЭМОМАЛИ РАХМОНА В РАЗВИТИИ СФЕРЫ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Акдодова Н. - Таджикский государственый финансово - экономический университет Ph.D. докторант, ассистент кафедры мировой экономики Таджикского государственного финансово-экономического университета Адрес: Республика Таджикистан, г. Душанбе проспект Нахимова 64/14 Тел: (+992) 93-466-76-36) E-mail: akdodova1992@mail.ru

В этой статье автор упоминает, что туризм является одной из крупнейших и быстро растущих индустрий в мире и дает больше всего рабочих мест. Во многих развивающихся странах отрасль туризма находится в числе лидеров по генерируемому доходу и традиционно включается в повестку дня при разработке стратегии развития. Значение туризма для национальной экономики в то же время в силу преимуществ, которые он приносит стране, для успешного развития и, прежде всего, увеличения доходов и благосостояния населения, роста рабочих мест не только в самой отрасли, но и в соответствующих отраслях услуг велико.

Ключевые слова: туризм, туристический экспорт и импорт, инфраструктура туризма, турагентства и туристские компании, политика в сфере туризма.

CONTRIBUTION OF THE FOUNDER OF PEACE AND NATIONAL UNITY - THE LEADER OF THE NATION EMOMALI RAHMON TO THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Akdodova N. - Tajik State University of Finance and Economics Ph.D. doctoral student, assistant of the Department of World Economy of the Tajik State University of Finance and Economics Address: Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Avenue 64/14 Tel: (+992) 93-466-76-36) E-mail: akdodova1992@mail.ru

In this article, the author mentions that tourism is one of the largest and fastest growing in the world and gives most of the jobs. In many developing countries, the tourism industry is among the leaders in generated revenue and traditionally included in the agenda when developed strategies development. The importance of tourism for the national economy at the same time, due to the advantages it brings to the subject for successful development and, above all, increasing the incomes and well-being of the population, the growth of jobs not only in the industry itself, but also in the relevant service industries.

Keywords: tourism, tourist export and import, tourism infrastructure, travel agencies and the tourist companies, policy in the sphere of tourism.

В современных условиях сфера туризма приносит доход не только владельцам бизнеса, но и государству в виде налоговых поступлений и различных сборов. Туризм является одной из ведущих и наиболее динамичных отраслей экономики многих развитых и развивающихся стран и из-за быстрых темпов своего развития он признан экономическим феноменом столетия. В связи с имеющимся огромным потенциалом в Таджикистане туризм может стать одной из главных отраслей занятости и получения дохода населения, особенно в сельской местности.

Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон поставил перед Правительством задачу всемерно содействовать развитию сферы туризма, достойного представления туристических возможностей страны и национальной культуры на

международной арене, а также привлечения инвестиций в туристическую инфраструктуру, повышения качества туристских услуг в стране [8].

Одна из сфер необходимая для развития туризма в стране, это транспортные услуги, особенно воздушный транспорт. Для Таджикистана важной задачей в настоящее время является повышение уровня и качества пассажирского обслуживания со стороны местных авиакомпаний, в частности «Таджик-Эйр», а также развития сектора пассажирского железнодорожного транспорта. С целю, повышения технической оснащенности, обновления парка транспорта, финансового оздоровления этих сфер и тем самым поднятия уровня и качества обслуживания пассажиров, Правительство освободило местные компании от выплаты таможенной пошлины и налога на добавленную стоимость при ввозе самолетов, локомотивов и современных пассажирских вагонов. Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон в своем Послании Парламенту отметил, что для развития туризма нам необходимо строит и сформировать современные коммуникации, реконструировать дороги в соответствие с международными стандартами, строить гостиницы и пункты общественного питания, отвечающие международным стандартам и требованиям иностранных туристов. Необходимо также подготовить гидов-экскурсоводов, владеющих иностранными языками, которые могли бы рассказать туристам об истории нашего края и особенностях достопримечательности страны [8].

Как показывает анализ в Таджикистане еще не сформирована сеть линий международных рейсов, соединяющих страну со многими странами мира, с тем, чтобы в дальнейшем использовать эту сеть в качестве транзитной зоны. Подписанные соглашения о прямом авиасообщении с 22 странами мира (с 7 странами СНГ, 4 – Европы и 11 – Азии) в основном, не способствуют расширению пассажирооборота страны. Без пересадок можно добраться лишь до 10 стран мира и тем более цены на авиабилеты до/из Таджикистана по прямым направлениям и так гораздо выше по сравнению с соседними странами. Поэтому для пассажиров из других стран транзитные перелеты становятся непомерно дорогими. Для сравнения, если анализировать стоимость самого дешевого авиабилета из Нью-Йорка (США) до Душанбе, Бишкека (Кыргызстан) и Астаны (Казахстан), получим следующий результат: Нью-Йорк – Астана – 394, Нью-Йорк – Бишкек - 480, Нью-Йорк – Душанбе – 890 долларов США [7].

Меры, связанные с поощрением туризма, повышение привлекательности Центральной Азии для туристов и ряд других факторов повлияли на увеличение потока туристов во все эти страны. Поэтому, по статистическим данным в Таджикистане число прибывающих туристов, пользующихся воздушным транспортом, заметно увеличивается, а также заметно возрастание числа гостиниц и туристических агентств (таблица 1).

Таблица 1. - Динамика въезда туристов и создания объектов туристской инфраструктуры Таджикистана

Наименование	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2022 к % 2013**
Въездной туризм посредством воздушных линий (тыс. чел.)	78	170	391	284	281	305	200	351	296	360	4,7
Число гостиниц (единиц)	120	124	132	163	172	170	184	188	182	187	1,6

Действующие туристические компании (единиц)	94	90	114	118	91	146	161	224	235	242	2,6

Источник: *WTO Cod. Basic data and indicators Tajikistan*

По данным таблицы 1, если в 2013 году количество въездных туристов в Таджикистан, пользующиеся воздушной линией составил 78 тыс. человек, то в 2017 году он возрос до 281 тыс. или на 203 тыс. человек. Также под воздействием определённых факторов возросло как число гостиниц, так и туристических агентств. Если 2013 году в стране насчитывалось 120 гостиниц и 118 туристических агентств, то в 2017 году их количество возросло до 172 и 170, соответственно. Причем велика роль частного сектора в создании инфраструктуры и зон отдыха и развлечений, так как в стране уже функционируют более 240 субъектов, осуществляющие прием туристов.

Для успешного развития инфраструктуры туризма в Республике Таджикистан определяющим является приток инвестиций, как внутренних, так и зарубежных, в первую очередь в развитие сети гостиниц туристического класса и, в частности, малых гостиниц. Кроме того, существенной проблемой для современного этапа развития туризма в стране остается несоответствие качества предоставляемых услуг и формирования туристического спроса. Причинами этого являются как несовершенство системы подготовки кадров в этой сфере, а также в малом количестве двух-трёх звёздочных гостиниц туристического класса, предлагающих качественное обслуживание.

Анализ современного состояния туристического рынка показывает, что основными странами, откуда туристы прибывают в Республику Таджикистан, являются страны СНГ, Китай, Южная Корея, Япония, Франция, и Германия. В последние годы к этому списку добавились Турция и Узбекистан, с которыми возрос деловой и туристический обмен.

Перечисленные страны являются основными поставщиками туристов, поэтому на них, в первую очередь, должно ориентироваться предложение национального туристического продукта Республики Таджикистан. Направляющие туристические рынки характеризуются, с одной стороны, высокой покупательской способностью, а с другой стороны, искушенностью потребителей в вопросах туристического предложения и высокими требованиями, предъявляемыми к качеству обслуживания.

В силу своего географического положения Республика Таджикистан не является и не может стать страной массового въезда туристов с целью традиционного летнего пляжного отдыха. Тем не менее, культурно-исторический и природный потенциал страны огромен, поэтому при целенаправленной реализации государственной политики в сфере туризма, активного привлечения инвестиций и соответствующей подготовки высококвалифицированных специалистов во всех звеньях обслуживания количество иностранных туристов, прибывающих в нашу страну, может значительно возрасти.

В соответствии со Стратегией развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 в качестве приоритетных направлений развития туризма определены такие виды туризма как: альпинизм, горно-спортивный и экологический туризм, рафтинг, парапланеризм, горнолыжный спорт, интерохота, историко-познавательный, конгрессно-деловой и этнический туризм, внутренний туризм, санаторно-курортное лечение [9].

Отдельное место также отдается перспективам развития экологического туризма в стране, который в последние годы развивается большими темпами. Развитию экологического туризма в национальной экономике способствует образование различных зон для этого вида

туризма, а также Национального парка, охватывающего большую территорию, располагающего уникальными природно-рекреационными ресурсами, представляющими интерес для иностранных туристов. Кроме этого парка также определяются

Кроме того, реконструкция старых и строительство новых объектов туризма в разных уголках страны может в будущем дать толчок развитию сферы. К примеру, Сафед - Дара - бывший Такоб - горнолыжный курорт, расположенный в районе республиканского подчинения на высоте от 2100 м до 3000 над уровнем моря, в 50 км к северу от Душанбе. В 2015 году горнолыжный курорт Такоб был реконструирован и получил новое название Сафед - Дара (в переводе - Белая Долина). После реконструкции и строительства новых сооружений этот комплекс был открыт 7 января 2016 года. Следует отметить, что сервисные объекты, зал зимних видов спорта располагаются на площади 60 га, и способны принимать одновременно до 1000 человек. Кроме того, ООО «Сафед-Дара» в сотрудничестве с крупной австрийской компанией построили скоростную канатную дорогу длиной 2027 м, состоящую из 32 кабин, каждая из которых вмещает до 8 человек. При открытии объекта Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон дал высокую оценку инициативе предпринимателей по благоустройству этого уникального уголка нашей страны и поручил ответственным лицам максимально способствовать содержанию этой зоны в хорошем функциональном состоянии, активнее привлекать туристов и гостей, пропагандировать зимние виды спорта среди населения страны [6].

В целях дальнейшего развития отрасли туризма была введена система автоматической регистрации и получения виз для иностранных туристов из более 80 стран, а также для граждан Узбекистана безвизовый режим продлен до 30 дней. Безвизовый режим благоприятно повлиял на туристическую отрасль в Таджикистане. Только за 2018 год поток туристов из Узбекистана в Таджикистан увеличился в 2 раза. По предварительным итогам 2018 года через пограничные КПП Таджикистана въехали свыше 1 миллион граждан Узбекистана.

Важно теперь активно провести информационную работу для иностранных туристов посредством использования широкой сети ресурсов и средств массовой информации. Разработка даже самого простого тура требует большого объема информации о тарифах на международные или внутренние перевозки, цен на обслуживание, гостиничных категорий и других туристических услуг.

Реализация стратегических и программных документов в области туризма должна способствовать превращению Таджикистана в современный высокоэффективный санаторно-курортный центр, обеспечивающий, с одной стороны, широкие возможности для удовлетворения потребностей туристов в санаторно-курортных услугах, а с другой - значительный вклад в экономическое развитие страны, в том числе за счет налоговых поступлений в бюджет, притока иностранных инвестиций, увеличения количества рабочих мест.

В городах и селах страны необходимо создавать туристический кластеры, необходимо активно вовлечь население к созданию туристических маршрутов и продуктов, а также посредством развития различных ремесел. Создание малых отелей и пунктов общественного питания с национальным колоритом и традиционной кухней является необходимым условием для привлечения не только иностранных, но и местных туристов. Необходимо разработать новые туристические маршруты, развивать инфраструктуру для горных видов туризма, всемерно продвигать продукты санаторно-лечебных видов туризма.

Важную роль в развитии туризма играют программные мероприятия, строящиеся на единых методических и методологических принципах, охватывающие основные направления государственной политики в области туризма. Каждая территория, в зависимости от своих специфических особенностей, должна определить приоритетные направления развития туристской деятельности. Эти программы должны предусматривать наличие определенных характеристик и показателей развития туристической отрасли.

Большое внимание необходимо уделить вопросам оптимизации государственной политики в области туризма, создания четкой системы сертификации, стандартизации и лицензирования деятельности в области туризма, обучение обслуживающего персонала со знанием иностранных языков с привлечением экспертов в туристическое–гостиничную и развлекательную сферы услуг для повышения качества обслуживания.

Необходимым условием развития туризма в Таджикистане является проведение серьезных институциональных реформ, направленные, прежде всего, на повышение уровня осознанности населения и предпринимателей относительно принципов и методов развития сферы, создания инфраструктуры и соответсвующего обслуживания. В дополнение к этому необходимо формирование свободного и благоприятного туристкого пространства в стране, подразумевающее уменьшение или устранение различных барьеров на пути приема туристов на соответсвующих территориальных единицах страны, а также формирование условий для широкого развития туристских компаний и кластуров в стране.

Литература

1. Закон Республики Таджикистан «О туризме».– Душанбе, 1999.
2. Соколова М.В. История туризма. – Москва: Издательский центр «Академия», 2010.
3. Стригунова Д.П. Понятие международного туризма//Юрист, 2006, №6.
4. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Основы туризма. - М.: КноРус, 2011. - 392 с.
5. Франсуа Лоран. Таджикистан-Туризм/ Исследование возможностей / МТЦ-SECO – 2014. – С.11-16.
6. Шакиров К., Туризм и устойчивое развитие в Таджикистане: Исследовательский обзор. - №3, июль 2014. – С.6-7.
7. Примкулов А., Христолюбова Д., Туризм в Таджикистане: достижения и барьеры//Электронный ресурс: https://asiaplus.tj/ru/
8. Послание Президента Республики Таджикистан Маджлиси Оли “О направлениях внутренней и внешней политики Республики Таджикистан”. - Душанбе, 2018.
9. Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года// Электронный ресурс: www.adlia.tj
10. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. – Душанбе, 2018. – 482с.

УПРАВЛЕНИЯ СТРУКТУРЫ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ВНЕШНИМ ДОЛГОМ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Ахмедов Х.А. – старший преподаватель кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Нахимова 64/14. E-mail: info-khushbakht@mail.ru, Тел.: (+992) 907-90-00-50

В статье рассматривается роль и значение управлении структуры государственным внешним долгом, анализ элементов долгового портфеля и их характеристика в долгосрочном периоде. Также отмечается макроэкономические показатели, зависящие от государственного

внешнего долга и эффективное ее управление. Рассматривается текущая структура субъекты заёмщиков и внешних кредиторов формирующий внешнее государственное заимствование.

Отмечается, предложении по эффективному управлению структурой государственного внешнего долга, и механизмы способствующие финансово-экономическому развитию национальной экономики.

Ключевые слова: *управления государственным долгом,* управления структуры внешним долгом, внешние заимствования, ВВП, экономическое развитие, кредиторы, заёмщики.

ИДОРАКУНИИ СОХТОРИ ҚАРЗИ БЕРУНАИ ДАВЛАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ахмедов Х.А. – муаллими калони кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Нахимов 64/14. info-khushbakht@mail.ru, Тел.: (+992) 907-90-00-50

Дар мақола нақш ва аҳамияти идоракунии сохтори қарзи берунии давлатӣ, таҳлили унсурҳои портфели қарз ва хусусиятҳои онҳо дар давраи дарозмуддат баррасӣ карда шудааст. Инчунин оид ба нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, ки аз қарзи берунаи давлатӣ ва идоракунии самараноки он вобастаанд, қайд карда мешавад. Сохтори кунунии субъектҳои қарзгирандагон ва қарздиҳандагони беруна, ки қарзҳои берунаи давлатиро ташкил медиҳанд, баррасӣ карда мешавад.

Дар охир пешниҳодҳо оид ба идоракунии самараноки сохтори қарзи берунаи давлатӣ ва механизмҳое, ки ба рушди молиявию иқтисодии иқтисодиёти мамлакат мусоидат мекунанд, қайд карда шудааст.

Калидвожаҳо: идоракунии қарзи давлатӣ, идоракунии сохтори қарзи берунӣ, қарзҳои беруна, ММД, рушди иқтисодӣ, қарздиҳандагон, қарзгирандагон.

MANAGEMENT OF THE STRUCTURE OF THE STATE EXTERNAL DEBT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Akhmedov Kh.A. – senior lecture of the Department of Finance of the Tajik State University of Finance and Economic. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, st. Nakhimov, 64/14. info-khushbakht@mail.ru, (+992) 907-90-00-50

The article examines the role and importance of managing the structure of public external debt, analyzing the elements of the debt portfolio and their characteristics in the long term. Macroeconomic indicators that depend on public external debt and its effective management are also noted. The current structure of the subjects of borrowers and external creditors forming external government borrowing is considered.

It is noted that there are proposals for effective management of the structure of the state external debt, and mechanisms that contribute to the financial and economic development of the national economy.

Key words: public debt management, external debt structure management, external borrowing, GDP, economic development, lenders, borrowers.

Регулирование величины внутренней и внешней задолженности государства и удержание ее на приемлемом уровне определяющий момент в управлении государственным

долгом, что на практике реализуется в установлении ряда ограничений. В частности, интересными представляются бюджетные критерии для стран, желающих вступить в валютный союз (Маастрихтские критерии). Согласно этим критериям, объем совокупной государственной задолженности не должен превышать 60% ВВП, а текущий дефицит государственного бюджета - 3% ВВП. В случае превышения этих пороговых значений правительства должны считаться с возможностью применения штрафных санкций со стороны ЕС (например, уплачивать штрафы согласно заранее утвержденной процедуре). В тоже время, в случае наступления так называемой «тяжелой рецессии» в экономике (при снижении ВВП более чем на 2% в год), предусматривается возможность увеличения дефицита государственного бюджета без применения штрафных санкций.

Таким образом, под управлением государственным долгом следует понимать совокупность тактических и стратегических мер по обслуживанию государственного долга и осуществлению новых заимствований, регулированию объема и структуры долга, регулированию рынка государственных заимствований и контролю за их целевым и эффективным использованием.

Специфика категории государственного долга определяет и особенности оперативного управления им. Обычно оно возлагается совместно на Министерство финансов и Национальный банк. Управление погашением государственного долга производится из трех основных источников: из бюджета, за счет золотовалютных резервов, из новых заимствований.

Для ознакомления с реальным положением государственного внешнего долга смотрим на таблицу 1. отражающие изменения данного показателя в период с 2004 по 2023 годы.

Таблица 1. - Внешний государственный долг Республики Таджикистан (в млн. долл. США)

Годы	Сумма внешнего долга	Обслуживание внешнего долга	Выплата основного долга	Выплата процента	Освоенный долг	Внешний долг к ВВП (в %)
2004	871,5	390,67	325,64	65,03	1197,14	42.2
2005	894,9	67,72	55,68	12,04	128,37	38.9
2006	866,3	51,92	42,39	9,53	88,66	30.9
2007	1119,9	48,66	36,85	11,81	288,39	30.1
2008	1371,4	89,43	72,35	17,08	352,11	26.9
2009	1691,3	122,66	93,04	29,62	356,3	35.8
2010	1942,8	71,37	47,06	24,31	313,9	34.3
!2011	2124,3	62,56	33,96	28,6	219,26	32.5
2012	2168,8	106,23	75,7	30,53	118,41	28.5
2013	2188,5	130,78	100,1	30,68	103,22	25.7
2014	2095,9	136,15	104,55	31,6	99,4	22.7
2015	2194,5	144,7	113,27	31,43	251,26	27.9
2016	2274,1	159,23	125,5	33,7	168,8	32.7
2017	2879	176,6	139	37,6	182	40.3
2018	2924,2	224,04	150,3	73,7	203,1	38.9
2019	2925,3	229,2	154,1	75,1	189,8	35.9
2020	3243,7	223,2	156,7	66,5	411,2	39,9

2021	3299,3	232,2	157,3	74,9	238,0	36,9
2022	3228,3	254,3	181,4	73,2	183,7	30,8
2023	3243,3	274,3	187,1	87,3	193,3	26,9

***Источник:** расчёты автора по отчету о состоянии государственного долга на 2023 год. Министерство финансов Республики Таджикистан. - Душанбе 2024 год: www.minfin.tj,

Как видно из данных приведенные в таблице 1. сумма внешнего долга с 2004 года по 2023 году увеличился от 871,5 млн. долл. США до 3243,3 млн. долл. США или на 3,72 раза. Если посмотреть сумму внешнего долга за этот период, то оно в среднем каждый год увеличился на 118,5 млн. долл. США или 13,6%. Выплата основного долга вырос с 55,6 млн. долл. США до 187,1 млн. долл. США, который считается положительным. В течение 20-лет ежегодно средняя сумма выплата основного долга составляет 106,6 млн. долл. США. Удельный весь суммы выплаты основного долга к остаткам суммы внешнего долга на 2023 году составляет 5,7% и считается выше среднего 5,6% в течение 19 лет. Выплата процентов с 2005 года соответственно увеличился с 12,04 млн. долл. США до 87,3 млн. долл. США в 2023 году или на 7,2 раза. Ежегодно сумма выплата процентов в среднем составляет 41,0 млн. долл. США. Показатель удельного веса выплата процентов по отношению к суммам остатки внешнего долга на 2023 году составил 2,6% и считается неприемлемым. Тем не менее, сумма выплата процентов в последнее 3 лет выглядит нестабильным и неустойчивым, по сравнение с предыдущих периодов имеет динамичный рост. С начала 2010 года сумма освоенного долга сократился с 313,9 млн. долл. США до 193,3 млн. долл. США в 2023 году. В течение 24-лет годовая сумма освоения долгов в среднем составляет 220,2 млн. долл. США, который оценивается малым и недостаточным для стабильного и целесообразного развития экономики. Внешний долг по отношению к ВВП с 42,2% 2004 года, снизился до 26,9% в 2023 году. Этот показатель до 1997 года был выше 120%, и считалась очень опасным фактором.

Одним из главных рисков суммы внешнего долга страны это повышение обменного курса иностранных валют, особенно доллар США, которое есть в нашей валютной корзине внешнего долга. Этот риск каждый год в разном объёме увеличивает расходы нашего государственного бюджета, т.е. расходы на курсовые разницы покупки и оплаты валюты внешнего долга.

Хотелось бы эти нюансы страховались от валютных колебаний в целях избежание от финансовых потерь заимствованных ресурсов, но, к сожалению, наши ответственные органы не используют таких инструментов защиты, для обеспечения устойчивого управления внешнего долга страны. Данные приведенной ниже в таблице 2, показывает, что показатель ВВП за стол долгосрочного периода, т.е. за 32 года вырос с 13,4 млн. советского рубля до 130792 млн. сомони, или по сравнению с 2000 года он увеличился в 73,1 разах.

Таблица 2. - Основные макроэкономические показатели Республики Таджикистан (в млн. сомони)*

Годы	ВВП	Внешний долг	Доходы государственного бюджета	Расходы государственного бюджета	Состояние бюджета (профицит/дефицит)
1991*	13,4	н/д	6,1	5	1,1
1995**	69,8	1146	9,9	9,4	0,5
2000***	1786,8	1643	251,7	261,8	-10,1
2005	7206,6	2792	1433,2	1402,7	30,5

2010	24707	8509	7024,4	6712,6	311,8
2011	30071	9793	8937,9	8562	375,9
2012	36163	10326	9673,5	9107,9	565,6
2013	40525	10417	12277	11592	685
2014	45605	10333	15236,9	14759,4	477,5
2015	48401	13672	16359,9	15738,4	621,6
2016	54471	17761	18 405,2	18429,4	-24,2
2017	61094	23781	19 955,4	19863	92,4
2018	68844	26025	23925,5	24187,4	-261,9
2019	77355	27790	23469,4	23806,6	-337,2
2020	82543	33410	25065,0	24812,5	252,5
2021	101076	37282	30053,8	29342,7	711,1
2022	115739	35511	36 338,8	34772,3	1566,5
2023	130792	35028	43150,9	41281,3	1869,6

Примечание:*советский рубль; **российский рубль; ***сомони.

***Источник:** расчёты автора по Сборнику Таджикистан: 30-лет государственной независимости: Статистический сборник Республики Таджикистан - Душанбе: АСПРТ, 2023.- С.452., Статистический ежегодник Республики Таджикистан. - Финансы. - Душанбе: АСПРТ, 2023**. -** С. 425.

Надо отметить, что с 1991 года по 1995 года и с 1995 по октябрю 2000 года в Таджикистане оборачивалось советский рубль и таджикского рубля. Денежные элементы способствовали развитию многих отраслей народного хозяйства. Основные активные и локомотивные сферы в производстве ВВП это, сельское хозяйство, строительства и торговая услуга, которые в целом составляют больше 50%. В столь же, длинный период, т.е. с 1991 по 2023 года они увеличились ежегодно в среднем на 4087,2 млн. сомони или на 378,4 млн. долл. США. В связи с случившемся финансово-экономическим кризисом и спадом экономики ВВП не достиг запланированных целей. Причины повлиявших на состояние ВВП это были сокращение инвестиций, снижение экспорта, импорта, кредиты, денежные переводы, курс валюты и предпринимательская активность повлекших несостоятельностью субъектов экономики производит общественно полезных продуктов по необеспеченному спросу рынка. Внешний долг, начиная с 1995 года по 2023 года, увеличился с 1146 млн. российских рублей до 35028 млн. сомони, или на 33882 млн. сомони, то есть в 30,5 раз. Средний темп роста внешнего долга с 2000 по 2023 годы составляет в год 11,1% и несколько ниже, чем темпы роста ВВП страны, который составляет 14,1%, т.е. в 21,2 процентов. Доля привлеченных грантов и кредитов за счет международных финансовых организаций и зарубежных государств в общую сумму доходов бюджета в 2023 году составляет 22,2% и считается высоким показателям. Другие доходы составляют 13,5% от общего объема доходов государственного бюджета страны.

Следует отметить, что текущий внешний государственный долг Республики Таджикистан состоит из следующих частей:

1) долг Правительства РТ;
2) долг Национального банка Таджикистан;
3) долг государственных предприятий;
4) долг частных предприятий.

Государственный внешний долг Республики Таджикистан ежегодно увеличивается. После провозглашения независимости структура государственного внешнего долга Республики Таджикистан выглядит следующим образом:

Таблица 3. - Структура государственного внешнего долга Республики Таджикистан

Кредитор (млн. долл. США)	2010	2015	2016	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1. Прямой государственный долг обслуживаемый Правительством РТ	1778,6	1992,5	2097,7	2761,2	2781,3	3132,4	3177,6	3087,6	3104,7
Всемирный Банк	374,3	305,5	293,4	311,3	330,9	356,1	357	358,7	371,4
Азиатский Банк	326,5	260,2	225,3	271,5	270,1	296,4	291	285,1	268,3
Исламский Банк	84,1	110,8	109,5	129,8	134,9	167,2	184,1	179,8	211,6
Европейский Союз	37	0	5	-	-				
ЕБРР	4	2,3	11,3	30,4	49,7	60,2	83,1	99,6	167,2
Фонд ОПЕК	22,2	40,2	40,4	39,5	40,4	39,8	46	47,3	57,3
Фонд Абу-Даби		8,1	13	10,7	9,7	8,7	7,7	6,7	5,7
Евробонды	0			500	500	500	500	500	500
Республика Турция	0								
Российская Федерация	0								
Республика Узбекистан	32,4	0	0	0	0	-	-	-	-
Республика Казахстан	6,1	0	0	0	0	-	-	-	-
Республика Беларусь	0,3	0	0	0	0	-	-	-	-
Европейский Инвестиционный Банк и ФРСХ	-	-	-	23,9	26	43,1	82,4	90	93,2
ТКК США	12,4	7,46	6,47	4,51	37,4	2,5	1,6	0,6	0,0
KFW Банк (Германия)	4,7	22,4	21,8	20,27	19,1	20,4	18,3	16,6	16,5
Франция	4,3	24,8	24,8	22,91	22,3	24,3	22,6	21,2	22
Кувейтский Фонд	28	34,3	39,3	35,06	37,4	38	42,7	46	43,3
Саудовский Фонд	15,3	34,9	44,9	67,46	78,4	79,3	93,5	97,8	99,8
ИР Иран	17,7	3,03	0	-	-	-	-	-	-
Китай (кредит НБТ)	-	12	10	6	4	2,0	0	0	0
Китай – Эксимбанк	739,3	1068,6	1197,31	1205	1163,8	1155,6	1098,8	992,5	900,4
Евразийский Фонд Стабилизации и Развития	70	70	65,3	76	71,3	116,7	115,1	111,4	107,1
Итого прямой государственный долг	1778,6	1992,5	2097,7	2761,2	2781,3	3132,4	3177,6	3087,6	3104,7
II. Кредиты МВФ	100,5	130,2	107	65,6	-	189,5	189,5	189,5	189,5
III. Прочие внешние долги с государственной гарантией	20	12	10	31,6	31,5	96,4	119,1	140,7	138,6
Долги по межправительственным соглашениям (КНР)	43,7	59,7	59	56,3	37,2	14,9	2,6	0	0
Азиатский Банк Инфраструктурных Инвестиций				16,3	23,6	34,6	44,2	44,7	51,3
Всего внешний долг	1942,8	2194,5	2274,1	2924,2	2925,3	3243,7	3299,3	3228,3	3243,3

***Источник:** Отчет о состоянии государственного долга с 2010 по 2023 год. - Душанбе 2024 год: Министерство финансов РТ, 2024.- С.21,26.

Низкий уровень долга позволяет сохранить финансовую стабильность государства, а также обеспечить реализацию приоритетных проектов развития, при своевременном и неукоснительном исполнении всех долговых обязательств страны перед внешними кредиторами.

На протяжении последних лет благодаря мерам, предпринятым Правительством Республики Таджикистан и Министерством финансов, уровень государственного и гарантированного государством долга Республики Таджикистан не выходит за пределы, превышение которых создаёт угрозу развитию страны.

Уровень внешнего государственного долга по состоянию на конец 2023 года составил 26,9% к ВВП, в то время как в 2022 году данный показатель составлял 30,8%, а в 2020 году 39,9% к ВВП.

Таким образом, внешний государственный долг оказывает позитивное влияние на национальную экономику до тех пор, пока его величина не возрастет до таких размеров, которые приводят к повышению зависимости экономики государства от притока внешних займов, оказывающих воздействие на ключевые отрасли народного хозяйства. Однако, среди положительных факторов его воздействия можно выделить следующие: меняется соотношение валюты внутри страны, и особенной валюты за рубежом, это стабилизирует валютный курс, более благоприятным становится состояние платежного баланса, возникает возможность для дополнительного финансирования экономически и социально важных проектов. Внешнее финансирование содействует товарному обороту, облегчает денежные расчеты, дает возможность привлечению прямых инвестиций в национальную экономику.

Следует отметить, что структура формирования государственного внешнего долга охватывает такие показатели как категория кредиторов, классификация заёмщиков, структура процентных ставок и сроки погашения кредитов, структура валют заимствований и инструменты формирующий долговой портфел который требуют своего эффективного управления. Особенность эффективного управления долгом складывается в разработке оптимальной и реализация выгодных инструментов в отношении выбора кредиторов, группы заёмщиков, установления и оплаты нызких процентов по получаемим займам, льготные сроки погащения кредитов, диверсификация валютной карзины и администрирование процессов обслуживания и бенефициаров считаюшего весьма актуальной задачой государственных органов ответственных за долговую политику страны.

Литература

1. Статистический ежегодник Республики Таджикистан - 2023. – Агентство статистики при Президенте Республики Таджикистан. Душанбе: 2023 - 424 с.

2. Солдаткин С.М. Государственный и муниципальный долг: Теория, методология, практика. Учебное пособие. М.: КНорус-М, 2020. 245 с.

3. Оймахмадов Г.Н. Молия: Учебная книга – Душанбе, 2022. – 284 с.

4. Умаров Х.У. Кризис в Таджикистане. Глубина действия. Формы проявления. Пути преодоления. Душанбе, Ирфон – 2010. – 91 с.

5. Отчет о состоянии государственного долга на 2023 год. – Душанбе, 2023 год: МФРТ, 2023.-.18 с.

6. Ғафуров, Ғ. С. такмили инструментҳои буҷетикунонии ба натиҷа нигаронидашуда дар низоми бахши ҷамъиятии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ғ. С. Ғафуров // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. – No. 2-1(41). – P. 18-22. – EDN AGYBYR.

ТАШАККУЛИ БОЗОРИ ДУЮМДАРАҶАИ ҚАРЗҲОИ ИПОТЕКӢ ВА МОҲИЯТИ ИҚТИСОДИИ ОНҲО

Маҳмудов Ш.Қ. - унвонҷӯи кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Почтаи электронӣ: makhmudov.sharofiddin@mail.ru. Телефон: (+992) 900 25 25 68.

Мақола ба таҳлили ташаккули бозори дуюмдараҷаи қарзҳои ипотекӣ ва моҳияти иқтисодии онҳо бахшида шудааст. Муаллиф ба хулосае омадааст, ки айни замон дар кишварҳои хориҷии дорои таҷрибаи ғании бонкдорӣ аз амсилаҳои ба шартномаю пасандоз асосёфта, ё амсилаҳои як ва дусатҳаи пешниҳоди қарзи манзил истифода мебаранд. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақиман истифода бурдани таҷрибаи хориҷии қарзи манзил ба далели набудани сарчашмаҳои дарозмуддати молиявӣ дар ташкилотҳои қарзӣ ва нисбатан камзарфтар будани бозори манзил, баланд будани фоизи қарзи манзил ва нисбатан кӯтоҳтар будани муҳлатҳои пешниҳоди қарз ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, муаллиф пешниҳод намудааст, ки як қатор тадбирҳои муҳим дар ин самт андешида шаванд, то ки ташкилотҳои қарзӣ тавонанд захираҳои иловагиро дар бозори дохилӣ ҷалб намоянд.

Вожаҳои калидӣ: қарзи манзил, моделҳои қарзи манзил, истифодаи татбиқӣ, бонкҳои тиҷоратӣ, ташкилотҳои қарзӣ, низоми бонкӣ, захираҳои молиявӣ, пасандоз, меъёри фоиз.

ФОРМИРОВАНИЕ ВТОРИЧНОГО РЫНКА ИПОТЕЧНОГО КРЕДИТОВАНИЯ И ЕГО ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ

Махмудов Ш.К. - соискатель кафедры банковской деятельности Бохтарсого государственного университета имени Носири Хусрава. Электронная почта: makhmudov.sharofiddin@mail.ru. Телефон: (+992) 900 25 25 68.

Статья посвящена анализу формирования вторичного рынка ипотечного кредитования и его экономическая сущность. Автор пришел к выводу, что в настоящее время в зарубежных странах, имеющих богатый банковский опыт, используются модели, основанные на контрактах и депозитах, или одно- и двухуровневые модели предоставления жилищных кредитов. В условиях Республики Таджикистан непосредственное использование зарубежного опыта жилищного кредитования невозможно из-за отсутствия долгосрочных финансовых источников в кредитных организациях и относительно небольших объемов рынка жилья, высоких процентных ставок по жилищным кредитам, и относительно сжатые сроки кредитования. Поэтому автор предложил принять ряд важных мер в этом направлении, чтобы кредитные организации могли привлечь дополнительные ресурсы на внутреннем рынке.

Ключевые слова: жилищный кредит, модели жилищного кредитования, адаптивное использование, коммерческие банки, кредитные организации, банковская система, финансовые ресурсы, депозит, процентная ставка.

THE FORMATION OF THE SECONDARY MORTGAGE LENDING MARKET AND ITS ECONOMIC ESSENCE

Makhmudov Sh.K. - candidate for the Department of Banking at Nosiri Khusrav Bokhtar State University. E-mail: makhmudov.sharofiddin@mail.ru Phone number.: (+992) 900 25 25 68.

The article is devoted to the analysis of the article is devoted to the analysis of the formation of the secondary mortgage lending market and its economic essence. The author came to the conclusion that at present in foreign countries with rich banking experience, models based on contracts and deposits, or one- and two-tier models of providing housing loans are used. In the conditions of the Republic of Tajikistan, direct use of foreign experience in housing lending is impossible due to the lack of long-term financial sources in credit institutions and relatively small volumes of the housing market, high interest rates on housing loans, and relatively short lending periods. Therefore, the author proposed to take a number of important measures in this direction so that credit institutions could attract additional resources in the domestic market.

Keywords: housing loan, housing lending models, adaptive use, commercial banks, credit institutions, banking system, financial resources, deposit, interest rate.

Бозори қарздиҳии ипотека низоми мураккабест, ки якчанд сатҳҳои ба ҳам алоқамандро дар бар мегирад. Дар ин бозор раванди тақсимоти маблағҳои қарзии бо амволи ғайриманқул таъминшуда ба амал меояд. Ҷузъҳои асосии система инҳоянд:

- бозори манзил: манбаи гарав барои ипотека, ки дар он хариду фурӯши амволи ғайриманқул сурат мегирад.
- бозори ибтидоии ипотека: ҷойе, ки бонкҳо мустақиман ба қарзгирандагон барои хариди амвол ипотека медиҳанд.
- бозори дуюми ипотека: бозоре, ки дар он ипотекаҳои аллакай додашуда ба сармоягузорон фурӯхта мешаванд.
- бозори коғазҳои қиматноки ипотека: бозоре, ки дар он коғазҳои қиматноки бо портфели ипотека таъминшуда сохта ва муомилот карда мешаванд.
- бозори суғурта: хизматрасониҳои суғуртавии марбут ба қарздиҳии ипотекаро пешниҳод мекунад (масалан, суғуртаи ҳаёти қарзгиранда, суғуртаи унвони амволи ғайриманқул).

Аз консепсияи Довдиенко, И.З., метавон дар бораи сохтори дуқабатаи бозори қарзҳои ипотека сухан гуфт. Аммо, барои фаҳмиши мукаммалтар, дигар унсурҳои муҳими ин система бояд ба назар гирифта шаванд, аз ҷумла:

- сатҳи ибтидоӣ: ҳамкории бевоситаи бонкҳо ва қарзгирандагон дар бозори ипотека.
- сатҳи дуюмдараҷа: бозорҳое, ки бо фурӯши дуюми ипотека ва эҷоди воситаҳои молиявӣ дар асоси онҳо алоқаманданд.
- унсурҳои иловагӣ: бозори манзил, бозори коғазҳои қиматноки ипотека ва бозори суғурта нақши ерирасон, вале хеле муҳим доранд, ки субот ва рушди раванди асосии қарздиҳии ипотекаро таъмин мекунанд [1].

Муфассалтар дида мебароем, ки дар асоси таснифоти мавҷуда кадом ҳадафҳо ва вазифаҳо дар назди бозори ипотека қарор доранд. Барои пурра кор кардани низоми қарздиҳии ипотека зарур аст, ки бозори манзил ба талаботи муайян ҷавобгӯ бошад.

Бозори ибтидоии ипотека ҳамаи иштирокчиёни раванди қарздиҳӣ: бонкҳо, дигар ташкилотҳои молиявӣ ва қарзгирандагон (ҳам шахсони воқеӣ ва ҳам шахсони ҳуқуқӣ)-ро муттаҳид мекунад. Дар ин ҷо шартномаҳои қарзӣ баста мешаванд, ки дар онҳо амволи ғайриманқул ҳамчун гарав амал мекунад. Тарафҳои муносибатҳои қарзи манзил инҳоянд:

- қарзгирандагон: инҳо одамоне ҳастанд, ки қарор доданд ипотека гиранд. Онҳо аз санҷиши пардохтпазирӣ гузаштанд, қарз гирифтанд ва бо ин маблағ амвол хариданд.

- қарздиҳандагони ипотека: бонкҳо ва дигар ташкилотҳои молиявӣ, ки ипотека медиҳанд. Онҳо инчунин ба қарзгирандагон хизматҳои иловагӣ мерасонанд.

Раванди пешниҳоди қарзи манзил дар бозори якумдараҷа чунин қисматҳоро фаро мегирад:

1. Интихоби амволи ғайриманқул ва арзёбии қобилияти пардохт

Интихоби объект: қарзгиранда манзили мувофиқро интихоб мекунад ё аз ташкилоти қарзӣ пешниҳод мегирад. Агар амволро ширкат барои корманд харидорӣ кунад, розигии ҳам корманд ва ҳам ширкат талаб карда мешавад. Ин аз он сабаб аст, ки пардохти пешпардохт аксар вақт аз ҷониби ширкат пардохт карда мешавад.

Арзёбии қобилияти пардохт: ташкилоти қарзӣ вазъи молиявии қарзгирандаро (шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ) бодиққат арзёбӣ мекунад. Даромад, устувории шуғл, хароҷот ва инчунин вазъи молиявии ширкат (дар ҳолати зарурӣ) арзёбӣ карда мешаванд.

2. Бақайдгирии қарз

Имзои шартнома: пас аз тасдиқи қарз шартномае баста мешавад, ки дар он ба таври возеҳ муқаррар карда мешавад:

- хусусиятҳои амволи ғайриманқул (ҷойгиршавӣ, масоҳат, рақами кадастрӣ ва ғ.)

- арзиши тахминии иншоот

- маблағи қарз, мӯҳлати баргардонидани он

- андозаи пешпардохт, меъери фоизӣ ва ҷадвали пардохт

3. Додани қарз ва бақайдгирии гарав: маблағҳои қарзӣ ба фурӯшандаи амволи ғайриманқул интиқол дода мешаванд ва ба амволи ғайриманқул ба манфиати бонк гарав гузошта мешавад.

4. Хизматрасонии қарз

- пардохтҳои моҳона: қарзгир тибқи ҷадвал мунтазам пардохтҳои қарзро пардохт мекунад.

- мониторинги гарав: ташкилоти қарзӣ амволи ба гарав гузошташударо назорат мекунад, то бехатарии онро таъмин кунад.

Хусусиятҳои қарздиҳии ипотекаи шахсони ҳуқуқӣ чунинанд [2]:

- барномаҳои корпоративӣ: бисёр ширкатҳо ба кормандони худ барномаҳои махсуси ипотека пешниҳод мекунанд, ки дар он як қисми пардохтҳо ё пардохти аввалияро корфармо ба ӯҳда мегирад.

- барномаҳои коллективӣ: шахсони ҳуқуқӣ аксар вақт барои якчанд корманд якбора манзил мегиранд. Ин имкон медиҳад, ки хароҷот оптимизатсия ва шароити кор беҳтар карда шавад.

Марҳилаҳои асосии раванди қарздиҳии манзил чунин мебошанд:

- интихоби амволи ғайриманқул.

- арзёбии қобилияти қарзӣ.

- бастани шартнома.

- бақайдгирии гарав.

- пардохтҳои моҳона.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки қарзи ипотека ба истеъмолкунандагони ин навъи хизматрасониҳо барои харидани манзили худ имконият дода, манзили шахсиро барои доираи васеи аҳолӣ қулай гардонида, рушди соҳаи сохтмонро ҳавасманд мегардонад [3. С. 74-83].

Дар ин баробар қайд кардан муҳим аст, ки шартҳои ипотека метавонанд вобаста ба бонк ва барномаи мушаххас фарқ кунанд.

Бозори дуюмдараҷаи қарзҳои ипотека механизмест, ки ба бонкҳо ва дигар ташкилотҳои молиявие, ки ипотека медиҳанд, имкон медиҳад, ки барои додани қарзҳои нав маблағҳои иловагӣ ба даст оранд. Моҳияти он чунин аст:

- ҷамъоварии ипотека: қарздиҳандагон бастаи ипотекаро ташкил медиҳанд, ки амволи ғайриманқул ҳамчун гарав амал мекунад.

- интиқоли гарав: ин баста ба ташкилоти махсус – эмитенти коғазҳои қиматноки ипотека дода мешавад.

- бароришиҳои коғазҳои қиматнок: Эмитент коғазҳои қиматноки бо ин ипотека таъминшударо мебарорад.

- фурӯши коғазҳои қиматнок: коғазҳои қиматнок ба сармоягузорон (шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ) фурӯхта мешаванд.

- истифодаи маблағҳо: эмитент маблағҳои аз фурӯши коғазҳои қиматнок гирифташударо барои додани қарзҳои нави ипотека равона мекунад.

Иштирокчиёни бозори дуюмдараҷа инҳо мебошанд:

- қарздиҳандагон: бонкҳо ва дигар ташкилотҳои молиявӣ, ки ипотека медиҳанд.

- эмитентҳо: ташкилотҳои махсусгардонидашудаи коғазҳои қиматнок, ки бо қарзҳои ипотека таъмин карда шудаанд.

- сармоягузорон: харидорони коғазҳои қиматнок, ки маблағҳои худро ба бозори ипотека мегузоранд.

Таҳлилҳои гузаронидашуда афзалиятҳои зерини бозори дуюмдараҷаро ошкор карданд:

1) баланд бардоштани пардохтпазирии бонкҳо: бонкҳо метавонанд маблағҳои гузошташударо зудтар баргардонанд ва қарзҳои нав диҳанд.

2) тавсеаи дастрасӣ ба маблағгузорӣ: сармоягузорон имконият пайдо мекунанд, ки ба бозори ипотека сармоягузорӣ кунанд.

3) устувории бозори молиявӣ: бозори дуюмдараҷа ба тақсимоти баробари хавфҳо мусоидат мекунад.

Дар асл, бозори дуюмдараҷаи қарзҳои ипотека як навъ конвейер аст, ки даврaҳои пайвастаи додани қарзҳои ипотекаро таъмин мекунад. Коғазҳои қиматноки ипотека коғазҳои қиматноки махсусе мебошанд, ки бо портфели қарзҳои ипотека таъмин карда шудаанд. Эмитент бошад, ташкилотест, ки коғазҳои қиматноки ипотекаро мебарорад.

Ба ақидаи муҳаққиқи ватанӣ Шафиев Б. рушди бозори дуюмдараҷаи қарзҳои ипотекӣ чунин самтҳоро дарбар мегирад: а) мукаммалгардонии танзимкунии низоми пулию қарзӣ, ки дар васеъгардонии амалияи бозмаблағгузории қарздиҳии низоми бонкӣ ифода меёбад; б) рушди низоми ҳамсонкардашудаи бозмаблағгузории қарздиҳии ипотекии манзилӣ; в) рушди ташкилотҳои инфрасохторӣ ва хизматрасонии бозори қарзҳои ипотекӣ; г) ҳамсонкунӣ ва стандартикунонии талабот ва амалҳо дар марҳилаҳои додан, фурӯхтан ва хизматрасонии қарзҳои ипотекӣ [4].

Бозори қоғазҳои қиматноки ипотекӣ табдилшавии ҳуқуқҳо оид ба уҳдадориҳои қарзӣ ва шартномаҳои ипотека (гарав)-ро ба қоғазҳои қиматнок ва ҷойгиркунии онҳоро дар байни сармоягузорони сармояҳои дарозмуҳлат таъмин менамояд. Дар бозори коғазҳои қиматноки ипотекӣ харидкунӣ, ғункунӣ ва ҷойгиркунии қоғазҳои қиматноки ипотекӣ, ки миёнаравҳо пешниҳод мекунанд, аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ бо мақсади гирифтани даромад аз онҳо ба амал меояд [4].

Ҳамин тавр, бозори дуюмдараҷаи ипотека як системаи динамикӣ мебошад, ки дар он қарздиҳандагон, эмитентҳо ва сармоягузорон бозигарони калидӣ мебошанд. Аммо, барои кори бефосилаи ин механизм фаъолияти муташаккили бисёр мутахассисони дигар зарур аст. Нақшҳои ин иштирокчиён, гарчанде ки ёрирасон мебошанд, дар муваффақияти муомилот ва устувории тамоми бозор нақши муайянкунанда доранд.

Чунончи, сармоягузорон маблағҳои худ ё қарзро ба коғазҳои қиматноки ипотека сармоягузорӣ мекунанд, сармоягузориҳои худро диверсификатсия ва пардохтпазирии бозорро таъмин мекунанд. Риэлторҳо ба фурӯшандагон ва харидорон дар ефтани имконоти оптималии амволи ғайриманқул кӯмак мерасонанд, баҳодиҳии амволро анҷом медиҳанд ва аҳдҳоро дар ҳама марҳилаҳо ҳамроҳӣ мекунанд. Суғуртакунандагон ҳангоми фарорасии ҳолатҳои фавқулодда ҳифзи молиявиро таъмин намуда, амволи ғайриманқул, аҳдҳо ва масъулияти касбии иштирокчиёни бозорро суғурта мекунанд. Нархгузорони амволи ғайриманқул арзиши объектҳоро мустақилона арзёбӣ мекунанд, арзиши бозорро муайян мекунанд ва нархи савдоро асоснок мекунанд. Ҳуқуқшиносон машваратҳои ҳуқуқӣ медиҳанд, аҳдҳоро ҳамроҳӣ мекунанд, тозагии ҳуқуқии иншоотро месанҷанд ва шартномаҳо тартиб медиҳанд.

Аз дигар тараф, мақомоти давлатӣ бозори амволи ғайриманқулро танзим мекунанд, бақайдгирии давлатии ҳуқуқҳои амволи ғайриманқулро амалӣ мекунанд ва рушди шаҳрсозиро назорат мекунанд. Ҳама иштирокчиёни бозор бо ҳам зич алоқаманданд: қарздиҳандагон барои муайян кардани арзиши гарав ба нархгузорон муроҷиат мекунанд, риэлторҳо фурӯшандагон ва харидоронро мепайвандад, ҳуқуқшиносон тозагии ҳуқуқии аҳдҳоро таъмин мекунанд ва суғуртакунандагон ба сармоягузорон маҳсулоти суғуртаро пешниҳод мекунанд.

Ҳамин тавр, иштирокчиёни ёрирасон дар коҳиш додани хавфҳо, баланд бардоштани шаффофият, ҳимояи ҳуқуқи ҳамаи иштирокчиён ва рушди бозор нақши калидӣ доранд. Рушди технология равандҳоро оптимизатсия мекунад ва самаранокиро баланд мебардорад ва танзими давлатӣ ба ҳифзи истеъмолкунандагон ва устувории бозори молиявӣ нигаронида шудааст. Бозори дуюмдараҷаи ипотека системаи мураккабест, ки дар он ҳар як иштирокчӣ нақши худро мебозад. Кори ҳамоҳангшудаи ҳамаи иштирокчиён фаъолияти самараноки бозорро таъмин мекунад ва ба рушди иқтисодиёт мусоидат мекунад. Фаҳмидани нақши ҳар як иштирокчӣ ва муносибати онҳо имкон медиҳад, ки миқёс ва аҳамияти ин бозор арзёбӣ гардад.

Танзими давлатии қарздиҳии ипотека дар рушди иқтисодӣ нақши калидӣ дорад, ки ба афзоиши талабот ба манзил, ҳавасмандгардонии соҳаи сохтмон ва ташкили ҷойҳои нави корӣ мусоидат мекунад. Дар айни замон, ҳадафҳои асосии чунин танзим таъмини дастрасии манзил барои аҳолӣ ва коҳиш додани хавфҳо дар бозор мебошанд, ки дар ниҳоят ба суботи иқтисодиет мусоидат мекунанд.

Адабиёт

1. Довдиеко И.В., Черняк В.З.. Ипотека. Управление. Организация. Оценка:Учеб.пособие для студентов вузов. - М: ЮНИТИ-ДАНА, 2005.-341с.

2. Разумова И. А.Ипотечное кредитование:Учеб. пособие. -СПб.: Питер, 2005. 2. Жилищный кредит (ипотека): Учебно-практическое пособие / Под ред. Ю.Ф. Симионова. - М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2004. 3.Тарасевич Е.И. Финансирование инвестиций в недвижимость. - СПб.:СПбГТУ, 1996. -222с.

3. Убайдуллоев, Ф. К. Иртиботи мутақобилаи субъектҳои муносибатҳои молиявӣ ва

ташаккули рафтори молиявии хонаводаҳо / Ф. К. Убайдуллоев, Б. Э. Бобомуродов // Паёми молия ва иқтисод. – 2021. – No. 3(27). – С. 74-83. – EDN HZDDEX.

4. Шафиев Б.З. Ташаккули механизми бозори қарзҳои ипотекӣ дар шароити муосир (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон). Дисс. барои дарёфти н.и.и., аз рӯйи ихтисоси 08.00.07, Кӯлоб 2023.

5. Латипова, Г. С. бартарият ва хусусиятҳои қарздиҳии ипотекии манзилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Г. С. Латипова, М. Қ. Ғуломов // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. – No. 2(41). – P. 40-45. – EDN NXXYXE.

6. Латипова, Г. С. Қарздиҳии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муаммоҳои иқтисодии он / Г. С. Латипова, М. Р. Нуров // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-1(38). – P. 252-262. – EDN WFUICN.

РУШДИ МИНТАҚА ВА РОҲҲОИ БАРТАРАФ НАМУДАНИ МОНЕАҲОИ ОН

Эмомов М.Н. – докторанти (Phd) кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14.

Шарбатов С.С. – ассистенти кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кучаи Нахимов 64/14. Телефон: +992 900 95 75 15. E-mail: sharbatov95@mail.ru.

Дар мақола оид ба рушди минтақа сухан рафта, роҳҳои пешрафти онро аз қабили беҳтар намудани муҳити соҳибкорӣ, шароит фароҳам овардан баҳри истифодаи захираҳои маҳаллӣ ҷиҳати пешрафти иқтисодиёт, мусоидати ҳамаҷониба барои ҷалби сармоягузорӣ ва ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ муайян намудааст. Инчунин, қайд гардидааст, ки ҳамаи омилҳои дар боло овардашуда метавонад ба паст намудани сатҳи камбизоатӣ ва таъмин намудани хизматрасонии босифати иҷтимоӣ ба аҳолӣ саҳмгузор бошанд.

Дар хулосаи мақола муаллифон мушаххас намудаанд, ки дар ҳолати бартараф намудани ин монеаҳо минтақаҳо босуоъат рушд менамоянд.

Калидвожаҳо:монеаҳо, соҳибкории тиҷоратӣ, самтҳои афзалиятнок, рушди минтақа, рушди устувор, стратегияҳои давлатӣ.

РАЗВИТИЕ РЕГИОНА И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ЕГО ПРЕПЯТСТВИЙ

Эмомов М.Н. - докторант (PhD) кафедры финансов Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14.

Шарбатов Сорбон Сулаймонович - ассистент кафедры банковского дела Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: +992 900 95 75 15. E-mail: sharbatov95@mail.ru.

В статье говорилось о развитии региона и определены пути его развития, такие как улучшение бизнес-среды, создание условий для использования местных ресурсов для развития экономики, всесторонняя поддержка привлечения инвестиций и создания новых рабочих мест. Также отмечается, что все вышеперечисленные факторы могут способствовать снижению уровня бедности и предоставлению качественных социальных услуг населению.

В заключении статьи автори указал, что в случае преодоления этих препятствий регионы будут развиваться быстрыми темпами.

Ключевые слова: препятствия, коммерческое предпринимательство, приоритетные направления, региональное развитие, устойчивое развитие, государственные стратегии.

DEVELOPMENT OF THE REGION AND WAYS OF OVERCOMING ITS OBSTACLES

Emomov M.N. - assistant professor (PhD) of the Department of Finance of Tajikistan State University of Finance and Economy. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Nakhimov Street 64/14.

Sharbatov Sorbon Sulaymonovich - Assistant of the banking department of Tajik state university of finance and tconomics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14. Phone: +992 900 95 75 15. E-mail: sharbatov95@mail.ru.

The article talked about the development of the region and defined the ways of its development, such as improving the business environment, creating conditions for the use of local resources for the development of the economy, comprehensive support for attracting investment and creating new jobs. Also, it is noted that all the above factors can contribute to reducing the level of poverty and providing high-quality social services to the population.

In the conclusion of the article, the authors specified that in case of overcoming these obstacles, the regions will develop rapidly.

Keywords: obstacles, commercial entrepreneurship, priority directions, regional development, sustainable development, state strategies.

Яке аз мақсадҳои асосӣ ва афзалиятноки рушди иқтисодиёти миллӣ ин таваҷҷуҳ намудани тамоми қишри ҳокимияти давлатӣ ба рушди минтақаҳо мебошад, ки бо равона намудани таваҷҷуҳ ба он масъалаҳои асосии иқтисоди миллӣ роҳи ҳалли худро ба осонӣ пайдо менамояд. Пеш аз ҳама барои бартараф намудани мушкилоти аввалиндараҷа дар иқтисодиёт ин муайян ва ҳал намудани мушкилотҳои минтақаҳои алоҳидаи кишвар мебошад. Яъне, ҳангоми банақшагирии рушди иқтисодиёт ба назар гирифтани мушкилотҳои минтақа ва роҳҳои бартараф намудани он афзалиятҳои рушди малакатро боз ҳам зиёдтар мегардонад. Бинобар ин, рушди минтақа асоси рушди иқтисодиёти кишварро таъмин намуда, бе он пешравии иқтисодиёти миллиро тасаввур намудан ғайриимкон аст.

Аз рӯи барномаву стратегияҳои давлатӣ муайян намудан мумкин аст, ки ҳамеша тавассути ҷалби бахши хусусӣ ва ташкилотҳои ғайридавлатӣ суръати рушди иқтисоди миллӣ, аз ҷумла рушди иқтисодиёти минтақаҳои алоҳидаи мамлакатро таъмин намудан имконпазир мегардад. Инчунин, зарур аст ки барои бартарафсозии мушкилоти мавҷуда дар сатҳи минтақа, яъне беҳтар намудани муҳити соҳибкорӣ, шароит фароҳам овардан баҳри истифодаи захираҳои маҳаллӣ ҷиҳати пешрафти иқтисодиёт, мусоидати ҳамаҷониба барои ҷалби сармоягузорӣ ва ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ корҳои зиёдеро ба анҷом расондан зарур аст. Ҳамаи ин метавонад ба паст намудани сатҳи камбизоатӣ ва таъмин намудани хизматрасонии босифати иҷтимоӣ ба аҳолӣ саҳмгузор бошад.

Чи тавре ки дар Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025 қайд гардидааст: “Рушди минтақаҳои мамлакат яке аз самтҳои бунёдии пешбурди ислоҳоти иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, ҳамчун заминаи устувор дар таъмини дараҷаи зарурии

амнияти энергетикӣ ва озуқаворӣ, рушди имкониятҳои инфрасохторию коммуникатсионии мамлакат ва фарогир кардани шуғли пурмаҳсул дар саросари кишвар арзёбӣ мегардад” [3].

Дар ҳақиқат агар мушкилотҳои дар сатҳи минтақабуда ҳал карда шуда, рушди он ба қадри кофӣ таъмин карда шавад, он гоҳ гуфтан мумкин аст, ки иқтисодиёти мамлакат низ ба пешравиҳои назаррас ноил гардидааст. Чунки, минтақа ҳамчун ячейкаи мамлакат ва иқтисодиёти минтақа бошад зерсохтори иқтисодиёти миллӣ ба ҳисоб меравад. Бинобар ин манбаъҳои иқтисодии минтақа асоси иқтисодиёти миллиро ташкил медиҳанд.

Дар Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025 оварда шудааст, ки “Манбаъҳои иқтисодии фаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатиро замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, ҷангал, олами набототу ҳайвонот ва дигар боигариҳои табиӣ, ки дар воҳидҳои марзию маъмурии дахлдор воқеанд, ҳамчунин моликияти коммуналӣ ва дигар шаклҳои моликият низ, ки сарчашмаи даромади мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва қонеъ гардонидани талаботи иҷтимоию иқтисодии аҳолии воҳидҳои марзию маъмурии дахлдор мебошанд, ташкил медиҳанд” [8].

Бояд қайд намуд, ки барои рушди иқтисодиёти минтақа захираҳо ва имкониятҳои дохилӣ бояд самаранок ва оқилона истифода бурда шавад. Чунки самаранок истифода намудани захираҳои дохилии минтақа ба баланд бардоштани иқтидорҳои истеҳсолӣ заминагузор буда, барои ҳал намудани мушкилотҳои мавҷудаи минтақа аз қабили кам будани ҷойҳои кории холӣ, сифати пасти хизматрасонии иҷтимоӣ, баланд будани сатҳи камбизоатӣ ва ғайра саҳми арзандаи худро мегузорад.

Ба ҳамаи ин, яъне, оқилона ва самаранок истифода намудани захираҳо сатҳ ва сифати дониши мутахассисони маҳаллӣ нақши асосӣ дорад. Тадбирҳои андешидашуда баҳри боз ҳам хубтар намудани шароити зисти аҳолӣ, ташкил ва таъсис додани корхонаҳои нави истеҳсолию хизматрасонӣ, баланд намудани сифати хизматрасониҳо, ташкил намудани ҷойҳои нави корӣ ва паст намудани сатҳи камбизоатии аҳолӣ равона гардидааст.

Вобаста ба ин Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намудаанд, ки “Дар давраи минбаъда рушди сармояи инсонӣ ва беҳтар намудани сифати хизматрасониҳои бахши иҷтимоӣ, саноатикунонии босуръати кишвар ва тавсеаи шуғли пурмаҳсул, рушди «иқтисоди сабз» ва иқтисоди рақамӣ ҳамчун ҳадафу афзалиятҳои рушди иқтисоди кишвар муайян гардидаанд” [1].

Барои расидан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои дарпешгузошта, инчунин ҳадафҳои дар барномаҳои махсуси соҳавӣ дарҷшуда ҳар як масъулинро зарур аст, ки ба омилҳои таъсиррасони беруна ва дохилӣ аҳамияти хоса зоҳир намуда, хусусиятҳои мусоидаткунанда ва маҳдудкунандаи рушдро дақиқ муайян намоянд. Ин гуна муайянкунӣ тавассути SWOT-таҳлил доир ба самтҳои асосии рушд ба амал бароварда мешавад, ки онро дар ҷадвали 1 дидан мумкин аст.

Ҷадвали 1. - Таҳлили вазъият дар минтақаҳо (SWOT)

Тарафҳои қавӣ	Тарафҳои заиф
− Мавҷуд будани захираҳои табиӣ, аз ҷумла канданиҳои фоиданок; − Шароити хуби иқлими барои рушди зироатҳои растанипарварӣ ва боғдорӣ; − Мавҷуд будани талабот ба маҳсулоти	− Маҳдуд будани имконият барои омӯзиш ва коркарди захираҳои табиӣ; − Ба иқтидори пурра кор накардани корхонаҳои саноатӣ ва шумораи маҳдуди корхонаҳои хурду миёна;

кишоварзӣ дар бозори дохилию берунӣ; − Мавҷуд будани захираҳои меҳнатии озод дар шаҳр; − Мавҷуд будани мавзеъҳои диққатҷалбкунанда; − Вуҷуд доштани ёдгориҳои таърихӣ ва фарҳангӣ; − Дастрас будани инфраструктураи аввалиндараҷа; − Мавҷуд будани коммуникатсияи роҳи оҳан ва ҳавоӣ бо бозорҳои бузург; − Иқтидори нигоҳдошташудаи қувваи кории соҳибихтисос; − Мавҷуд будани қувваи кории соҳибихтисос; − Захираҳои замин; − Қувваи кории нисбатан арзон;	− Набудани ҷойҳои кории зарурӣ ва музди меҳнати ночиз; − Сатҳи баланди бекорӣ; − Ҳиссаи ночизи соҳаҳои инноватсионии саноат дар сохтори иқтисод; − Сатҳи пасти рақобатпазирии маҳсулоти бештари истеҳсолшаванда; − Дастрасии маҳдуд ба захираҳои молиявӣ − Фоизи баланди захираҳои қарзӣ дар низоми бонкӣ; −Фарсуда ва корношоям будани таҷҳизотҳои корхонаҳои саноатию КАС; −Дар ҳолати бад қарор доштани роҳҳои дохилӣ, дастрас набудан ба интернет, нарасидани барқ; −Норасогии оби нӯшокӣ ва полезӣ; −Норасогии инфрасохтори муосири сайёҳӣ.
Имкониятҳо	**Хатарҳо**
− Васеъ намудани заминҳо ва бунёди боғҳои нав аз ҳисоби заминҳои назди соҳилӣ; − Дар доираи барномаҳои соҳавӣ беҳтар намудани инфрасохтори соҳаҳои иҷтимоӣ; − Ташкили шароити мусоид барои рушди соҳибкории хурду миёна; − Ҷалби сармояи хориҷӣ дар доираи Созишномаҳои байниҳукуматӣ; − Ҳаҷми назарраси интиқоли маблағ аз ҷониби муҳоҷирон; − Захираҳои назарраси фароғатӣ; − Дастгирии ислоҳот ва барномаҳо аз ҷониби ҳамёрони рушд дар соҳаҳои афзалиятнок; − Беҳтар шудани муҳити сармоягузорӣ дар минтақа ва афзоиши мутаносиби соҳибкорӣ.	− Баста шудани сарҳад ва ба миён омадани муноқишаҳои наздисарҳадӣ; − Обхезии дарёҳо ва шуста шудани заминҳои назди соҳил, таъсири офатҳои табиӣ; − Таъсири бӯҳрони молиявию иқтисодӣ ба рушди корхонаҳо; −Аз бозорҳои калон ва марказҳои логистикӣ дур будани минтақаҳо; −Хароҷоти калони нақлиётӣ ҳангоми ҳамлу нақли дохилӣ; −Вобастагӣ аз воридоти нерӯ; −Таҳдид ба амнияти озуқаворӣ (вобастагӣ аз воридоти маҳсулоти асосии озуқаворӣ); −Рафтани кадрҳои соҳибихтисос; −Офатҳои табиӣ; −Кам шудани интиқоли сармоя аз ҳисоби муҳоҷирони меҳнатӣ.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Барномаи миёнамӯҳлати рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Суғд барои солҳои 2016-2020, Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии ноҳияи Рашт барои солҳои 2017-2020, Барномаи рушди иҷтимоию иқтисодии шаҳри Панҷакент барои солҳои 2016-2020, Вазъи иҷтимоию иқтисодии шаҳри Кӯлоб.

Аз рӯи ҷадвали муайян намудан мумкин аст, ки дар минтақаҳои гуногуни кишвар тарафҳои қавӣ ва имкониятҳо зиёд буда, барои рушд додани соҳаи иқтисодӣ ва иҷтимоии минтақа ва мамлакат саҳмгузор шуда метавонанд. Аммо бар замми ин тарафҳои заиф ва

хатару таҳдидҳо низ зиёд ба чашм мерасанд, ки бартараф кардани онҳо метавонад ба фоидаи кор бошад. Масъалаҳое, ки ба тарафҳои қавӣ оварда шудаанд, асосан ба самти кишоварзӣ, саноат, сайёҳӣ, сармоягузорӣ, молиявӣ ва ғайра тааллуқ дошта, дар он ҷо имкониятҳои истифодаи онҳо низ оварда шудааст. Масъалаҳои тарафи заиф ва хатарҳо бошад ба монанди тарафи қавӣ ҳаст, аммо дар он ҷо камбудиҳои ин самт бо хатарҳои он муайян карда шудааст.

Бо вуҷуди он ки сатҳи иқтисодию иҷтимоии мамлакат рӯз аз рӯз боло рафта истодааст, аммо масъалаҳои ҳалношуда ва қисман ҳалшуда дар ин сатҳ то ба ҳол боқӣ мондааст. Яке аз масъалаи муҳим ин дар сатҳи муайян баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии аҳолӣ мебошад, ки ин на танҳо аз дастгирии давлатӣ вобаста аст, балкӣ ташкили соҳибкории хурду миёна ва ташкили ҷойҳои корӣ холӣ низ ба ин таъсири бевосита расонида метавонад.

Дар баробари ин дигар масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ низ вуҷуд доранд, ки онҳо баҳри ҳал ба дастгирии давлатӣ ва сармоягузорӣ ниёз доранд. Ба ин масъалаҳо беҳтар гардонидани нишондиҳандаҳои тандурустӣ ва маориф, таъмини рушди устувори иқтисодӣ, суръат бахшидан ба рушди бахшҳои алоҳидаи афзалиятнок, ҳифзи муҳити зист ва ғайра дохил мешаванд.

Монеаи асосие, ки ба паст шудани суръати афзоиши иқтисодиёти мамлакат таъсири амиқи худро расонида метавонад, ин иқтисодиёти ҷаҳон мебошад. Чунки паст шудани суръати афзоиши он ба пастшавии суръати рушди иқтисодии мо низ бетаъсир намемонад. Ин таҷрибаро дар солҳои охир аксарияти давлатҳои ҷаҳон мушоҳида намуданд ва ба онҳо ҳушдор дод то аз чораҳои муҳофизатӣ истифода намуда, бештар ба сармоягузории дохилӣ таваҷҷуҳ зоҳир намоянд. Бар замми ҳамаи ин таъсири иқтисодиёти ҷаҳон ба баъзе масъалаҳои иқтисодӣ аз қабили аз давлат баромадани захираҳои молиявӣ, коҳиш ёфтани интиқоли маблағ аз хориҷа, боло рафтани фоизи қарзи бонкҳо ва ғайра бетаъсир намемонад.

Ҳоло рушди минтақаҳои кишвар нобаробар амалӣ шуда истодааст, ки сабабҳои асосии он ҷойгиршавии нобаробари захираҳои табиӣ, фарқият дар шароити иқлимӣ, ҳаҷми ҷалби сармоя ва сармоягузорӣ, даромади аҳолӣ, мавқеи минтақаҳо дар иқтисодиёти миллӣ ва шохиси рушди неруи инсонӣ ба ҳисоб мераванд[3].

Дар ҳақиқат ба сохтори минтақа омилҳои гуногун таъсири худро расонида метавонанд, ки ба инҳо пеш аз ҳама ҷойгиршавии минтақа аз ҷиҳати ҷуғрофӣ, соҳаҳои иқтисодии махсуси ба ҳамин минтақа вобасташуда, шароити мусоиди минтақа оид ба ягон самти истеҳсолӣ ё хизматрасонӣ ва ғайраро дохил намудан мумкин аст.

Асоси сохтори имрӯзаи иқтисодиёти минтақаро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан соҳаи кишоварзӣ ташкил менамояд. Ҳарчанд ки самти иқтисодиёти имрӯзаи мо ба аграрию саноатӣ равона карда шудааст, аммо то ба ҳол самти аграрӣ бартарии зиёдро дорост. Аммо, саноат низ бо маром рушд намуда истодааст, ки ин асосан дар самти саноати истихроҷи маъдан бартарии бештар дорад. Чунки захираҳои табиии кишвар ба андозаи зарурӣ кофӣ буда, ҳатто он барои таъмини талаботи минтақа ва ҷаҳон равона карда мешавад.

Бо максади мунтаззам нигоҳ доштани вазъияти муътадили иқтисодию иҷтимоӣ дар минтақа пеш аз ҳама таъмин намудани он ҷо бо маводи озукаворӣ ва махсулоти нимтайёру тайёр лозим буда, инчунин низоми молиявиро низ дар сатҳи баланд нигоҳ доштан зарур мебошад.

Яке аз проблеммаи асосӣ ва назаррас ин дар сатҳи маҳал ба қадри зарурӣ рушд наёфтани соҳибкории истеҳсолӣ ва хизматрасонӣ мебошад, ки баҳри ҳал намудани ин ҳатман дастгирии давлатии соҳибкорӣ аз ҷумла самтҳои афзалиятноки он дар маҳалҳо зарур мебошад. Яъне, дар сатҳи маҳал соҳибкории тиҷоратӣ ба қадри зарурӣ рушд намудааст ва бояд қайд намуда, ки онро бевосита шахсони алоҳида бе дастгирии давлатӣ низ метавонанд

ба роҳ монанд. Аммо, махсусан барои ташкил намудани соҳибкории истеҳсолӣ ҳатман дастгирии давлатӣ зарур мегардад. Чунки, давлат метавонад ба воситаи додани имтиёзҳои андозӣ, дастгирии молиявӣ ба воситаи маблағгузориҳои буҷавӣ, ташкили фондҳои махсус барои рушди соҳибкории истеҳсолӣ ва додани имтиёзҳо барои қарз ба рушди ин таъсиргузор бошад.

Чи тавре ки маълум аст, соҳибкории истеҳсолӣ ин фаъолияти иқтисодие, ки ба субъектҳои иқтисоди бозорӣ манфиати зиёд оварда, ба болои нархи мол арзиши иловаро зам мегардонад. Мақсади асосии он истеҳсоли мол буда, барои ба даст овардани даромади зиёд ба истеъмолкунандагон пешниҳод карда мешавад. Бинобар ин, тамоми сармоягузорон барои сармоягузорӣ намудани соҳибкории истеҳсолӣ ҳавасмандии бештар доранд. Давлат низ барои пешрафт ва тараққиёти иқтисодиёти худ, аз ҷумла дар сатҳи минтақа ба ин намуди соҳибкорӣ таваҷҷуҳ зоҳир менамояд.

Талаботи замони муосир, ки вобаста ба шароит иқтисодиёти бозаргонӣ ташкил карда мешавад, аз ҳар як низоми идоракунӣ талаб менамояд, ки низоми самарабахши рушди иқтисодиётро ба амал бароранд. Дуруст ба роҳ мондани ин низом аз рушди минтақаҳои кишвар вобастагии зиёд дошта, дар навбати худ он метавонад ба рушди минтақаҳо заминаи устувор гузорад. Вобаста ба ин зарур аст ки хусусиятҳои хоси ҳар як минтақаи алоҳидаи кишвар, инчунин имкониятҳо ва бартариятҳои онҳо ба инобат гирифта шавад. Яъне, ҳангоми алоқаи байниякдигарии иқтисодиёти миллӣ бо иқтисодиёти минтақаҳо пешбурди ҳамаҷонибаи иқтисодиётро таъмин намудан мумкин аст.

Дар баробари ин рушди ноустувор ва истифодаи бесамари механизмҳои батанзимдарории иқтисодиёти бозаргонӣ ва диверсификатсияи сусти истеҳсолот метавонад ба таъсири манфӣ расонад.

Новобаста аз ин, ҳоло ҳам хавфҳои сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ ҳанӯз дар сатҳи баланд боқӣ мемонанд. Аксари вақт соҳибкорон бо мушкилоти асосии зерин рӯ ба рӯ мешаванд:

- норасоии захираҳои молиявӣ, мукаммал набудани механизмҳои дастгирии молиявию қарзӣ ва суғуртаи хавфҳои соҳибкорӣ, шароитҳои номусоиди қарздиҳӣ, рушди нокифояи механизми лизинг;
- дастрасии маҳдуди субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ ба корхонаҳои истеҳсолӣ ва биноҳои бекорхобидаи корхонаҳо;
- номукаммалии қонунгузории андоз, самарабахш набудани назорати андоз;
- баланд будани фоизи қарзҳои бонкӣ ва кӯтоҳ будани мӯҳлати баргардонидани онҳо (махсусан дар самти соҳибкории истеҳсолӣ);
- мушкилоти алоқаманд бо таъмини боэътимоди корхонаҳои истеҳсолӣ бо нерӯи барқ ва дигар захираҳои нерӯ, бахусус дар фасли зимистон.
- сатҳи баланди ришвахӯрӣ ва монеаҳои назаррас дар системаи иҷозатномадиҳӣ;
- хусусияти ҷазодиҳандагӣ доштани расмиёти тафтишҳо;
- кам будани бизнес - инкубаторҳо;
- мавҷуд набудани ҳифзи иҷтимоии боэътимод ва амнияти соҳибкорон[2].

Ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ аз бисёр омилҳо вобаста аст, аз қабили таъмини нерӯи барқи минтақа, иқтидори бозори дохилӣ, таъмини инфрасохтори минтақа, мавҷудияти шабакаи васеи коммуникатсионӣ (нақлиёт, алоқа, технология), мавқеъи ҷуғрофӣ (масалан, вазъи сарҳадии минтақа), истеҳсолӣ, иқтидори молиявӣ, вазъи демографии минтақа, сатҳи маърифат ва фарҳангии аҳолӣ, фароҳам овардани заминаи устувори ҳуқуқӣ,

ташаккули андозу қарзи мусоид, муҳити зист (дар назар дорад, ки омилҳои номбаршуда ба омилҳое монанданд, ки дар маҷмӯъ фазои сармоягузории кишварро тавсиф мекунанд) [9].

Мушкилоти асосии рушди фазои ягонаи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бартараф кардани бӯҳрони ҷаҳонии молиявию иқтисодӣ, тағйирёбии низоми пулӣ, таъмини устувории пули миллӣ мебошад. Рушду ташаккули бозори меҳнат ва танзими шуғли аҳолӣ дар байни минтақаҳо низ аҳамияти хоса пайдо мекунад[5].

Ба ақидаи Гранберг А.Г. хусусиятҳои асосии сифатии минтақаҳои мушкилотдор инҳоянд:

1. Бӯҳрони мушаххасе, ки дар зуҳуроти ин ё он проблемаи асосӣ ба вазъи иҷтимоию иқтисодии кишвар, суботи сиёсӣ ва мувозинати иқтисодӣ таҳдид мекунад;

2. Мавҷуд будани потенсиали захиравӣ (истеҳсолӣ, илмию техникӣ, меҳнатӣ, табиӣ), ки истифодаи онҳо барои хоҷагии халқ махсусан муҳим аст;

3. Аҳамияти махсуси мавқеъи геополитикӣ ва геоиқтисодии минтақа барои манфиатҳои стратегии кишвар;

4. Набудани захираҳои молиявии худ барои ҳалли мушкилоти дорои аҳамияти миллӣ ва ҷаҳонӣ[6].

Ҳалли масъалаҳои мазкур, ки ба баланд бардоштани сатҳи рушди минтақа вобаста ҳастанд, аз доираи салоҳият ва имкониятҳои минтақа берун баромада, дастгирӣ ва маблағгузории он дар сатҳи давлатӣ аҳамияти хоса пайдо мекунад. Бо назардошти ин, масъалаҳо ҳалталаб бо ҷалб ва сафарбаркунии маблағгузориҳои давлатӣ ва хориҷӣ дар сатҳи минтақавӣ роҳи ҳалли худро метавонанд пайдо намоянд.

Инчунин дар як қатор минтақаҳои Тоҷикистон бо сабаби минтақаи куҳӣ будан аз оддитарин имкониятҳои рушд бархурдор набуда, ҳатто ба он монеа низ эҷод мекунанд. Ба ин мисол шуда метавонад ҷойгиршавии минтақаҳои аҳолинишин дар баландкуҳҳо, ки ин дастрасиро ба бозор ва инфрасохтори гуногун маҳдуд месозад. Дар баробари ин иқлими ноустувори куҳӣ низ метавонад ба тараққиёти бисёр соҳаҳои афзалиятнок дар ин минтақаҳои аҳолинишини куҳӣ халал расонад. Ин минтақаҳо асосан минтақаҳои деҳотнишин буда, дар онҷо одатан сатҳи бекорӣ ва камбизоатӣ баланд мебошад. Бинобар ин аҳолии дар ин минтақа истиқоматкунанда дар бисёр ҳолат ба хизматрасониҳои тиббӣ, маориф ва дигар хизматрасониҳои иҷтимоӣ дастрасии маҳдуд доранд.

Аксарияти камбудиҳои ҷойдошта дар минақаҳои мазкур ин ба хизматрасонии нақлиётӣ ва дар ҳолати хуб қарор надоштани роҳҳо вобастагии зиёд дорад. Чунки, дар ҳолати хуб қарор надоштани роҳ ин ба ҳаракати одамон ва интиқоли молу маҳсулоти зурурӣ ба ин митақаҳо мушкилӣ меорад.

Дар баробари мушкилотҳои ҷойдошта норасоии барқ низ яке аз проблемаҳои асосӣ дар минтақаҳои номбаршуда мебошад, ки он дар замони муосир метавонад ба рушди аксарияти соҳаҳои афзалиятнок монеаи асосӣ бошад. Зеро ки аксарияти хизматрасониҳои иҷтимоӣ ба қувваи барқ вобаста буда, бе он ташкил намудани нуқтаҳои хизматрасоӣ дар минтақаҳо ғайриимкон аст.

Ин мушкилотҳои ҷойдошта на танҳо ба аҳолии деҳот таъсири манфии худро мерасонанд, балки ҳавасмандии сармоягузоронро нисбат ба сармоягузорӣ ба соҳаҳои гуногуни иқтисодию иҷтимоӣ коста гардонида, барои соҳибкорони маҳаллӣ низ мушкилӣ эҷод менамоянд. Ҳамаи ин ба Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ ва буҷети мамлакат ва дар маҷмуъ ба пешрафти иқтисодии мамлакат таъсири манфии худро мерасонад.

Адабиёт

1. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон. [захираи электроннӣ]. - URL:https://prezident.tj/event_by_theme/internal_politics/national_ develop ment_council/37754 (санаи мароҷиат: 20.08.2024).

2. Барномаи миёнамӯҳлати рушди иҷтимоию иқтисодии вилояти Суғд барои солҳои 2016-2020, С.23.

3. Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025, Душанбе – 2021.-С.23.

4. Велкова В.А. Региональное развитие и управление комплексным социально-экономическим развитием дотационного региона// Вестник Чувашского университета. 2009. — №4. Стр.105.

5. Горбова И.Н. Региональные проблемы развития и пути их решения в Российской Федерации. Вестник государственного и муниципального управления №1, 2013 г. С.108.

6. Гранберг А.Г.Основы регионарной экономики: учебник для вузов / 2 изд. М.: «ГУ ВШЭ», 2001.

7. Каримова, М. Т. Проблемы региональной дифференциации в Республике Таджикистан / М. Т. Каримова. - Текст : непосредственный // Актуальные вопросы экономических наук : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Уфа, июнь 2014 г.). - Т. 0. - Уфа : Лето, 2014. - С. 146-148. - URL: https://moluch.ru/conf/econ/archive/95/5723/

8. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2004, №5, мод. 339; соли 2006, №11, мод. 472; соли 2009, №12, мод.814, с.2010, №12, қ. 1 мод.800, ҚҶТ аз 19.03.2013с. №960; ҚҶТ аз 22.07.2013с. №1012), Маҷлиси намояндагон 3-юми марти соли 2004 қабул кардааст Маҷлиси миллӣ 29-уми апрели соли 2004 ҷонибдорӣ намудааст. С.9.

9. Павлов К. В. Территориальные особенности развития предпринимательства в разных регионах России. 5(32) – 2006. Региональная экономика: теория и практика. С.31.

ИДОРАКУНИИ НИЗОМИ МОЛИЯВИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Саидов М.Э. – магистри бахши 2-юми Институти иқтисодиёт ва демографияи АМИТ

Дар мақола моҳияти идоракунии низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлолият пешниҳод гардидаанд. Бояд қайд намуд, ки мақсади асосии ислоҳоти низоми молиявӣ аз он иборат аст, ки дар натиҷаи такмили идоракунии молияи давлатӣ, механизми банақшагирӣ ва иҷрои буҷет, ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалии ҳисоботи молиявӣ ва низоми арзёбии натиҷаҳои истифодаи захираҳои буҷетӣ самаранокии истифодаи молияи давлатӣ такмил дода шавад.

Бояд қайд намуд, ки имрӯз дар ҷумҳурӣ дар доираи ислоҳоти молиявӣ ва таҷдиди сохтори идоракунии давлатӣ ҳуҷҷатҳои муҳим, аз қабили Стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ, Стратегияи идоракунии молияи давлатӣ Стратегияи идоракунии қарзи давлатӣ, Стратегияи рушди бозори қағозҳои қиматнок ва дигарҳо қабул гардиданд, ки мутобиқи ин ҳуҷҷатҳои стратегӣ идоракунии молияи давлатӣ дар давраи миёнамуҳлат ва дарозмуҳлат ба кулли тағйир ёфта, дар шакли нави тараққиёт татбиқ карда мешавад.

Калидвожаҳо: низоми молиявӣ, буҷети давлатӣ, макроиқтисодиёт, муносибатҳои бозорӣ, захираҳои молиявӣ, маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, бехатарии озуқаворӣ, стандартҳои байналмилалӣ, ва ғ.

УПРАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМОЙ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

Саидов М.Э. - магистр 2-го курса Института экономики и демографии НАНТ

В статье представлена сущность управления финансовой системой Республики Таджикистан в эпоху независимости. Следует отметить, что основной целью реформирования финансовой системы является повышение эффективности использования государственных финансов в результате совершенствования управления государственными финансами, механизма планирования и исполнения бюджета, внедрения международных стандартов финансовой системы. отчетность и система оценки результатов использования бюджетных средств.

Следует отметить, что сегодня в республике в рамках финансовых реформ и реструктуризации государственного управления были приняты такие важные документы, как Стратегия сокращения бедности, Стратегия управления государственными финансами, Стратегия управления государственным долгом, Стратегия развития рынка ценных бумаг. и другие, согласно этим стратегическим документам, управление государственными финансами в среднесрочной и долгосрочной перспективе будет полностью изменено и реализовано в новой форме развития.

Ключевые слова: финансовая система, государственный бюджет, макроэкономика, рыночные отношения, финансовые ресурсы, валовой внутренний продукт, безопасность пищевых продуктов, международные стандарты и др.

MANAGEMENT OF THE FINANCIAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE

Saidov M.E. – Master of the 2nd Department of the Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of Tajikistan

The article presents the essence of managing the financial system of the Republic of Tajikistan in the era of independence. It should be noted that the main goal of reforming the financial system is to increase the efficiency of use of public finances as a result of improving public financial management, the mechanism for planning and budget execution, and the introduction of international standards of the financial system. reporting and system for assessing the results of using budget funds.

It should be noted that today in the republic, as part of financial reforms and restructuring of public administration, such important documents as the Poverty Reduction Strategy, the Public Finance Management Strategy, Strategy for managing public debt, Strategy for developing the securities market. and others, according to these strategic documents, public financial management in the medium and long term will be completely changed and implemented in a new form of development.

Key words: financial system, state budget, macroeconomics, market relations, financial resources, gross domestic product, food safety, international standards, etc.

Баъди дар сессияи 16-и Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сардори давлат интихоб гардидани Президенти кишварамон Ҷаноби олӣ муҳтарам Эмомалӣ Рахмон дар кишвар вазъияти сиёсиву иқтисодӣ муътадил гардида, барои инкишофи муносибатҳои бозорӣ заминаи зарурии ҳуқуқӣ гузошта шуд. Маҳз дар ҳамин давра раванди ислоҳоти иқтисодӣ оғоз гардид, ки ин ба устувор гардидани нишондиҳандаҳои макроиқтисодии давлат мусоидат намуд.

Моҳи майи соли 1995 асъори миллӣ-рубли тоҷикӣ дар ҷумҳурӣ ҷорӣ карда шуд ва натиҷаҳои он нишон доданд, ки ислоҳоти мақсадноки иқтисодӣ, таҳти сарварии Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон, барои раҳоӣ аз бӯҳрони иқтисодӣ ва беҳдошти вазъи молиявӣ, ба нишондодҳои мусбӣ дар бобати мӯътадил гардонидани иқтисодиёт, молия ва буҷети ҷумҳурӣ мусоидат намуданд.

Соли 1996 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди амалӣ намудани чорабиниҳо ҷиҳати гузариши иқтисодиёти кишвар ба муносибатҳои бозаргонӣ оғоз гардид. Аз ҷумла, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Барномаи якуми ислоҳоти иқтисодиро қабул намуд, ки он аз тарафи Хазинаи Байналхалқии Асъор ва Бонки ҷаҳонӣ дастгирӣ ёфт.

Бо мақсади такмили додани банақшагирӣ ва истофодаи самарабахши захираҳои молиявӣ, пурзур намудани назорат аз рӯи даромаду хароҷоти Буҷети давлатӣ, ҳамчунин идоракунии қарзи давлатӣ соли 1996 дар сохтори Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Сарраёсати хазинадорӣ ва Сарраёсати идоракунии қарзҳои берунӣ ташкил карда шуд.

Мӯътадилшавии вазъияти сиёси ва суръатгирии ислоҳоти иқтисодӣ дар ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёти миллӣ дар соли 1997 аввалин маротиба аз ибтидои истиқлолият, ба болоравии Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ нисбати соли пешин ба ҳаҷми 1,7 % мусоидат намуд.

Давраи дигар ислоҳоти иқтисодӣ аз охири соли 1997 то ибтидои соли 1998-ро дар бар мегирад. Ҳангоми омодасозии буҷети давлатии соли 1998 Вазорати молия ба Ҳукумати ҷумҳури як қатор лоиҳаҳоро оид ба мустаҳкам намудани сиёсати молияи давлатӣ пешниҳод намуд, ки баъдан онҳо аз тарафи Маҷлиси Олӣ қабул шуданд ва аз 1 январи соли 1998 мавриди амал қарор дода шуданд. Аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба «Андоз аз фӯруш» қабул карда шуда, ба қонунҳои «Андози сарикасӣ аз шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Суғуртаи иҷтимоии давлатӣ», «Сохтори оддии андозситонии субъектҳои соҳибкории хурд», «Дар бораи фонди роҳ» ва Кодекси замин Ҷумҳурии Тоҷикистон таъғиротҳо ворид карда шуд.

Барои мӯътадил сохтани фаъолияти молиявии корхонаву ташкилотҳо меъёри андоз аз фоида аз 40% то 30%, андози иҷтимоӣ аз 38% то 30% ва минбаъд 25% ҳамчунин қарзҳои фонди роҳ 50% кам карда шуд.

Бо мақсади амалсозӣ ва бомуваффақият пеш бурдани ислоҳоти молиявӣ Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкори бо Кумитаи андози назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистонро омода намуд, ки аз 1 январи соли 1999 ба амал оғоз намуд.

Аз соли 2000-ум инҷониб дар доираи ҳуҷҷатҳои стратегии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон стратегияҳои идоракунии молявии давлатӣ рушди бозори қағозҳои қиматнок, идоракунии қарзи давлатӣ ва барномаҳо оид ба механизми нави маблағгузории соҳавӣ (маориф, тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоӣ, кишоварзи, нақлиёт ва коммуникатсия) қабул карда шудаанд ва амалӣ гардидани ин стратегияҳо имрӯз ҳам идома дорад. Аз соли 2000-ум таҳия ва иҷрои буҷет аз рӯи гуруҳбандии нави буҷети даромад ва хароҷат амалӣ мегардад, ки он сохтори буҷетро аз рӯи принсипҳои иқтисодӣ ва вазифавӣ муайян намуда, ба меъёрҳои байналхалқӣ мувофиқ гардонид.

Яке аз воқеаҳои хеле муҳим ва фараҳбахше, ки дар даврони истиқлол ба вуқуъ пайваст, ин бо ташаббуси бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Олӣ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муомилот баровардани нишондиҳандаҳои иқтисодӣ дар тамоми соҳаҳои иқтисодиётӣ мамлакат ва раҳоии кишвар аз буҳрони иқтисодӣ инчунин беҳдошти ҳолати молиявии он таъсири мусбат расонида, дар самти муътадил гардонидани буҷети ҷумҳурӣ ва вазъи иқтисодиву молявии он, беҳдошти вазъияти байналхалқиву сиёсии кишвар мусоидат намуд.

Дар ин давра ҷиҳати таҳкими сиёсати молиявиву иқтисодии мамлакат як қатор қонунҳои ҳаётан муҳим, аз ҷумла: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар барои молияи давлатӣ» Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар барои назорати молиявии давлатӣ», Кодексиҳои андозу гумрук, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаолияти аудиторӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи қарзгирии давлатӣ ва қарзе, ки аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад» Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бозори қоғазҳои қиматнок», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи давлатӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохилӣ дар бахши давлатӣ» Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи аудити дохилӣ дар бахши давлатӣ» ва ғ қабул карда шуданд. Дар маҷмӯъ дар давраи истиқлолият танҳо дар самти таҳкими сиёсати молиявӣ ва андозу буҷет дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 20 қонун санадҳои ҳуқуқӣ - меъёрӣ таҳия ва қабул карда шуданд, ки татбиқи амалии онҳо ба таъмин намудани мустақилияти ягонаи молиявии миллии ҷумҳурӣ мусоидат намуд.

Бо мақсади боз ҳам такмил додани системаи андозбандӣ соли 2013 кодексҳои нави андоз ва гумрук таҳия ва қабул карда шуданд. Дар кодексҳои нав нуқтаҳои муҳимтарини сиёсати андоз ва маъмуригардонии андоз, зарурати барпо кардани сохтори ягонаи андозситонӣ, оддӣ ва оммафахм намудани тарзи пардохт ва ситонидани андозҳо ва аз байнн бурдани андозҳои бесамар ба инобат гирифта шуданд. Инчунин бо мақсади ҳавасманд намудани соҳибкорони ватанӣ ва хориҷӣ амалиётҳои марбутаи воридоти таҷҳизоти истеҳсолию технологӣ ва маҳсулоти такмилии он бораи ташаккул ё пурра кардани фонди оиномавии корхонаҳо ва азнавтаҷҳизонии техникаи истеҳсолотии фармосевтӣ, таҷҳизоти тиббӣ аз пардохти андоз аз арзиши иловашуда ва боҷи гумруки озод карда шуданд. Ғайри аз ин корхонаҳои наве, ки бораи истеҳсоли молу маҳсулот таъсис меёбанд, бо назардошти ҳаҷми сармояҳои вориднамудаашон ба муҳлатҳои муайян аз пардохти андоз аз фоида озод гардиданд.

Соли 2006 дар ҷумҳурӣ бори аввал буҷети давлатии миёнамуҳлати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои се соли оянда таҳия гардид, ки дар асоси он татбиқи ислоҳоти молиявӣ дар соҳаи сиёсати андозу буҷети ҷумҳурӣ давом дода шуда, амалӣ намудан Барномаи миёнамуҳлати хароҷотӣ давлати. Стратегияи кам кардани қарзи хориҷӣ ва татбиқи Барномаи паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва ҳамасола зиёд намудани хароҷоти буҷети ба соҳаҳои иҷтимоӣ амалӣ карда шуданд.

Дар тӯли 30 соли Истиқлолият дар ҷуҳуриамон иншоотҳои муҳимми дорои аҳамияти давлатӣ аз қабли Нерӯгоҳҳои барқии обии «Помир-1», «Сангтуда-1», фурудгоҳи байналмилалии шаҳри Кулоб, роҳи оҳани «Курғонтеппа-Кулоб», конигази «Хоҷасартез», таҷдид ва сохтмони роҳҳои автомобилгарди Душанбе – Қурғонтеппа - Данғара-Кулоб, Кулоб - Қальаи-Хумб - Мурғоб-Кулма, шохроҳи Қароқум - Шкев-Зиғар, Шоғун - Зиғар марҳилаи 1 ва 2, Душанбе - сарҳади Қирғизистон (марҳилаи 1 ва 2) нақби автомобилгарди «Анзоб», хатҳои баландшиддати «Лолазор-Хатлон», «Ҷануб ва Шимол», нақби «Шар-шар» сохта ба

истифода дода шуданд. Таҷдиди роҳҳои автомобилгарди «Душанбе-сарҳади Қирғизистон», марҳилаи 3, Душанбе-Чанок, Душанбе-Қулма, марҳилаи 1-и давраи 2, Қитъаи Душанбе-Данғара ва Неругоҳи обӣ-барқии «Сангтуда-2» НБО Роғун нақбҳои Чормағзак ва Шаҳристон ва дигар иншоотҳои муҳими давлатӣ босуръат идома дорад, ки дар кори сари вақт бо маблағ таъмин намудани ин иншоотҳои азим саҳми кормандони Вазорати молия бағоят калон мебошад.

Ташаккули низоми иқтисодии бозорӣ дар ҷумҳурӣ, фаро гирифтани соҳаҳои гуногуни иҷтимоиву иқтисодӣ бо муносибатҳои бозорӣ, пурзӯр гардидани раванди ҷаҳонишавии иқтисодиёти миллӣ ва зарурати самаранок истифодабарии захираҳои молиявӣ тақозо менамояд, ки низоми молиявию қарзии мамлакат мутобиқи талаботҳои муосир дигаргун сохта шавад. Ислоҳоти низоми молиявии мамлакат дар асоси стратегияи идоракунии молияи давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009 – 2018, ки аз 20 марти соли 2009, №639 тасдиқ гардидааст, сурат мегирад. Дар ду соли охир дар доираи ин ҳуҷҷатҳои стратегӣ Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатӣ», «Дар бораи хазинадор», «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ», «Дар бораи фаъолияти аудиторӣ», «Дар бораи бозори қоғозҳои қиматнок», «Дар боари суғуртаи давлатӣ», дар таҳрири нав ва қонунҳои Ҷуҳурии Тоҷикистон «Дар бораи идоракунии молиявӣ ва назорати дохили дар бахши давлатӣ» «Дар бораи аудити дохилӣ дар бахши давлати», «Дар бораи палатаи ҳисобот» қабул гардиданд. Онҳо имконият медиҳанд, ки сиёсати молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба раванди интегратсияи ҷаҳонӣ пурра шомил гардад ва идоракунии молияи давлатӣ ба стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ гардонида шавад, ки ин шаффофияти буҷети давлатӣ, мақсаднок ва самаранок истифода бурдани маблағхои буҷетиро дар асоси механизми нави маблағгузори таъмин менамояд.

Дар баробари ин мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатӣ» сар карда, буҷети давлатӣ барои се соли молиявӣ таҳия мегардад. Дар доираи ислоҳотҳои мазкур сиёсати минбаъдаи молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, бо мақсад татбиқи ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла ба даст овардани истиқлолияти энергетикаӣ, раҳо намудани ҷумҳурӣ аз бумбасти коммуникатсионӣ, таъмини бехатарии озуқаворӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ аҳолӣ, ки афзалиятнокии онҳоро Президинти Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати худ муайян намудаанд, равона мегардад.

Адабиёт

1.Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Рахмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.(ш.Душанбе,22 декабри соли 2017).

2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» - Душанбе, 2011.

3.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои солҳои 2010 – 2018

4.Қонуни Ҷумҳури Тоҷикистон “Дар бораи сармоягузорӣ”. Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2007.

5.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Дар бораи Минтақаҳои Озоди иқтисодӣ Душанбе-2006

6.Қонуни Ҷумҳури Тоҷикистон «Дар бораи муносибатҳои иқтисодии беруна». Душанбе, 27 декабри 1993г. » № 870.

9. Назаров Т.Н. Таджикистан: экономика, политика, экономическое сотрудничество. Душанбе: Ирфон, 2003.-250 с.

10.Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030.

11.Внешнеэкономическая деятельность: анализ торговли и инвестиций в Республике Таджикистан..(Под общей редакцией Л.Х. Саидмурадова).- Душанбе: «Ирфон», 2006.

12.Молия ва қарз. Қитоби дарсӣ\Миразизов А.М. ва диг. -Душанбе, 2010

13.Ташаккул ва рушди молияи давлатии Чумҳурии Тоҷикистон. Душанбе., 2018.

14.Тоҷикистон: 20 соли Истиқлолияти давлатӣ. Маҷмӯаи оморӣ. -Душанбе, 2011

15. Махшулов, С. Ҷ. Таҳлили вазъи сиёсати пулию қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / С. Ҷ. Махшулов, В. Н. Қурбонов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 4-1(38). – P. 177-184. – EDN ISCJHM.

16. Аҳадов, И. Қ. Масъалаҳои актуалии ташаккули дороиҳои бонкӣ дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт / И. Қ. Аҳадов // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 3(37). – P. 262-271. – EDN OSOZTI.

САРМОЯГУЗОРИҲО БА ИСТИФОДАИ ИҚТИДОРИ ЗАХИРАВӢ-ТАБИӢ -ҲАМЧУН ОМИЛИ МУҲИМИ ТАЪМИНИ БЕХАТАРИИ ОЗУҚАВОРӢ

Самадов С.С. - унвонҷӯйи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимова 64/14.

Дар мақола сармоягузориҳо ба истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табиӣ дар шароити минтақа мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Инчунин, самтҳои асосии такмили механизми маблағгузорӣ ба истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табиӣ ва беҳдошти муҳити зист мавриди омӯзиш қарор гирифааст. Масъалаи ҷалби сармоягузориҳо ба минтақаҳои мамлакат ва дар заминаи он таъмини бехатарии озуқаворӣ, пешниҳодҳои мушаххас оид ба истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табиӣ, бахусус, заминҳои кишти кишоварзӣ дар шароити минтақа оварда шудааст.

Калидвожаҳо: иқтисодиёти минтақа, иқтидори захиравӣ-табиӣ, сармоягузориҳо, захираҳои молиявӣ, самаранокии истифодаи заминиҳои кишти кишоварзӣ, таъмини бехатарии озуқаворӣ.

ИНВЕСТИЦИИ В ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА - КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Самадов С.С. - соискатель Таджикский государственный финансово-экономический университет.734067, Республика Таджикистан, Душанбе, улица Нахимова 64/14

В статье анализируется привлечения инвестиции в использование природно-ресурсного потенциала. Предложены основные направления совершенствования механизм финансирования эффективного использования природно-ресурсного потенциала и охраны окружающей среды. Рассмотрены проблемы привлечения инвестиции в регионах страны и на его базы обеспечения продоволственной безопасности, и эффективность использование природно-ресурсного потенциала, особенно земель сельскохозяйственного назначения в условиях регионах.

Ключевые слова: региональная экономика, природно-ресурсный потенциал, инвестирование, финансовые ресурсы, эффективность использования сельскохозяйственные земель, обеспечения продовольственной безопасности.

INVESTMENTS IN THE USE OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL AS AN IMPORTANT FACTOR IN ENSURING FOOD SECURITY

Samadov S.S. - applicant Tajik State University of Finance and Economics. 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14

The article analyzes the attraction of investments in the use of natural resource potential. The main directions of improving the financing mechanism for the use of natural resource potential and environmental protection are proposed. The problems of attracting investments in the regions of the country and its food security bases, as well as the effective use of natural resource potential, especially agricultural land in the regions, are considered.

Keywords: regional economy, natural resource potential, investment, financial resources, efficiency of agricultural land use, food security.

Яке аз ҳадафҳои асоси сиёсати иқтисодии давлат дар рушди минтақаҳо ин ҷалби сармоягузориҳо ба истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табиӣ, беҳдошти вазъи муҳити зист, махсусгардонии истеҳсолоти соҳаҳои комплекси агросаноатӣ ва ҷори намудани техникаю технологияҳои нав ба ҳисоб меравад. Маҳз ҳалли масъалаҳои мазкур зарурияти баҳои самаранокии ҷалби сармояҳоро ба истифодаи самараноки захираҳои замин ва об ва таъмини бехатарии озуқавориро дар минтақаҳои кишоварзӣ тақозо менамояд. Таҳқиқ ва ҳалли масъалаҳои мазкур дар шароити гузариш аз модели аграрӣ-саноатӣ ба саноатӣ-индустриалӣ яке аз масъалаҳои муҳим дар сатҳи соҳавӣ ва минтақавӣ ба ҳисоб меравад.

Масъалаи истифодаи самаранокии иқтидори захиравӣ-табиӣ ва дар заминаи он таъмини бехатарии озуқаворӣ дар шароити минтақаҳои мамлакат муҳим ва дар мадди аввал боқӣ мемонад, ки тайи даҳсолаҳои охир ин муаммо ба яке аз масъалаҳои муҳим дар сатҳи минтақавӣ табдил меёбад. Ҳатто чунин ақидае мавҷуд ҳаст, ки аз самаранок истифодаи захираҳои табиӣ, аз ҷумла захираҳои замину об дар минтақаҳои кишоварзӣ, ки ба таъмини бехатарии озуқаворӣ ва сатҳу сифати зиндагии аҳолӣ таъсири мусбӣ мерасонад. Ин ҷо, самара аз қарорҳои сармоягузорӣ дар як давраи муайян баҳогузорӣ гардида, ба хатар ва номуайянии фаъолияти соҳибкорӣ рӯ ба рӯ мегардад...» .[15]

Иқтидори захиравӣ-табиӣ ҳамчун унсури муҳимми рушди иқтисодиёти минтақа яке аз ченакҳои (маҳаки)-ӣ асосии таъмини бехатарии озуқаворӣ, ҳамчун ҷамъи захираҳои табиӣ, ки барои истифода дар минтақаҳои кишвар ва азхуднамоии захираҳои нав бо назардошти омилҳои табиӣ-иқлимӣ, соҳавӣ ва хусусиятҳои минтақавӣ муайян ва баҳогузорӣ карда мешавад. Аз ин рӯ, масъалаи ҷалби сармоягузориҳо ба истифодаи оқилонаи иқтидори захиравӣ-табиӣ ва таъмини бехатарии озуқаворӣ дар тамоми кишварҳои дунё муҳим ва омили асосии рушди устувори иқтисодиёти минтақаҳо масҳуб меёбад.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки сармоягузориҳо ба истифодаи самаранокии иқтидори захиравӣ-табиӣ минтақа ҳамчун унсури муҳимми бехатарии озуқаворӣ ва қисмати асосии бехатарии иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Ва «...таҳти лоиҳаи сармоягузорӣ хароҷотҳо барои

[15]Музафаров Б.С. Пути повышения инвестиционной активности предприятий аграрного сектора // диссер. на соис. уч. ст. к.э.н. - Душанбе, 2013. -С.123.

истеҳсол, ташаккули воситаҳои истеҳсолот ва афзоиши захираҳои молиявӣ-моддӣ фаҳмида мешавад...» [16] ва вайро ҳамчун маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ-иҷтимоие баҳогузорӣ менамоянд, ки раванди таъмини аҳолиро бо маводҳои ғизоӣ, дар мутобиқат ба меъёру миқдор ва сифати маҳсулотҳои озуқаворӣ таъмин менамояд.

Ин ҷо, омили афзоиши аҳолӣ ва камчинии заминҳои кишти кишоварзӣ дар минтақаҳои мамлакат дар навбати худ, ба норасоии маҳсулотҳои асосии озуқаворӣ ва сифати пасти онҳо мусоидат менамояд. Дар шароити кунунӣ норасоии маҳсулоти асосии озуқаворӣ дар минтақаҳои Тоҷикистон бо назардошти меъёри физиологӣ аз 20 то 60%-ро ташкил медиҳад ва истеҳсоли маҳсулотҳои асосии соҳаи кишоварзӣ, ба мисли: гӯшт, шир ва тухм ҳамасола 8,7, 25,4 ва 5,7%-и талаботи аҳолии минтақаҳоро ташкил медиҳад, ки он ҳамазамон талаботи дохилии аҳолиро таъмин карда наметавонад (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. - Истеҳсоли маҳсулотҳои асосии кишоварзӣ дар минтақаҳои Тоҷикистон (дар ҳамаи категорияҳои хоҷагӣ), ҳазор тонна

Зироатҳо	Солҳо							2023/ 2010, бо %
	2010	2014	2016	2018	2020	2022	2023	
Ғалладона	1261,1	1317,8	1435,8	1296,2	1561,4	1756,4	1754,9	139,2
Картошка	760,1	853,7	898,1	964,6	1022,5	1094,4	1144,9	150,6
Сабзавот	1412,6	1549,5	1748,3	2119,4	2479,4	2714,8	3026,2	212,2
Полезиҳо	482,4	545,7	594,2	641,7	756,9	842,6	1099,9	228,0
Меваҷот	225,3	341,3	364,1	447,9	467,8	512,0	669,3	294,9
Ангур	124,2	188,8	214,7	241,9	239,1	245,7	361,6	291,1

Сарчашма: Кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикстон. Омори солонаи кишоварзӣ //Маҷмӯаи оморӣ.- Душанбе.- 2024.- С. 14-16.

Маълумоти ҷадвали мазкур гувоҳи он аст, ки дар минтақаҳои мамлакат истеҳсоли ками баъзе аз маҳсулоти озуқаворӣ ба сари аҳолӣ ба назар мерасад, ки он аз меъёри физиологии баъзе маҳсулотҳои ғизоӣ пасттар мебошад. Ҳамзамон, талаботи рӯзафзуни аҳолии минтақаҳо ба маҳсулотҳои асосии озуқаворӣ, ки дар навбати худ, зарурати самараноки истифодаи иқтидори захиравӣ-табиӣ, махсусан заминҳои кишти кишоварзиро тақозо менамояд. Аз ин хотир, барои таъмини бехатарии озуқаворӣ ва рушди устувори минтақаҳои кишвар буда, истеҳсоли зироатҳои асосии кишоварзӣ 3-5 маротиба бояд баланд бардошта шавад.

Яке аз самтҳои асосии самаранокии истифодаи самаранокии иқтидори захиравӣ-табиӣ минтақаҳо ин ҷалби сармоягузориҳо ба рушди минтақаҳои кишоварзӣ мебошад ва татбиқи амалии стратегияи рушди устувори минтақаҳои кишвар низ маҳз аз истифодаи самаранокии захираҳои табиӣ, аз ҷумла захираҳои замин ва об сахт вобастагӣ дошта, бе ҷалби фаъоли сармоягузориҳо ба рушди соҳаи кишоварзӣ ғайриимкон мебошад. Дар ин самт, яке аз фишангҳои муҳим ин ҷалби бештари маблағгузориҳои ғайрибуҷетӣ ва сармояи хориҷӣ ба рушди минтақаҳои кишоварзӣ масҳуб меёбад. Аз ин хотир, ҷалби фаъоли сармоягузориҳо ба рушди корхонаҳои коркарди ашёи хоми кишоварзӣ дар минтақаҳо муҳим мебошад.

[16]Мадаминов А. А. и др. Микрофинансирование сельских товаропроизводителей - основа устойчивого развития аграрного сектора // Кишоварз, ТАУ. – Душанбе, 2004, №1. -121с.

Дар ин раванд сиёсати минтақавии сармоягузорӣ принсипҳои мавҷудаи он бояд такмил ёфта, шарту шароитҳои нав ва ҷалби технологияи пешқадами инноватсионирo ба рушди минтақаҳои кишоварзӣ дар маддӣ аввал гузошта мешавад. Танзими давлатӣ дар ин мавриd то ҷое муҳим мебошад, ки бахши мазкур ба ҳадди ақалл рушд намуда, мақомотҳои давлатиро дар маҳаллҳо лозим аст, ки ба рушди кластерҳои агросаноатӣ, бахусус занҷираи истеҳолӣ ва хизматрасониҳои низоми комплекси агросаноатӣ бештар диққат диҳанд. Барои татбиқи амалии он сиёсати минтақавӣ бояд стратегияи рушди давлатиро дар ин бахш куллан тағйир дода, он бояд ба талаботи самаранокии ҷалби сармоягузориҳо ҷавобгӯ буда, дар амали намудани стратегияи рушди иқтисодиёти миллии кишвар нақши калони худро бозад.

Амалгирадонии сиёсати сармоягузорӣ зарурати ҳалли мақсадноки рушди минтақаҳои кишоварзӣ ва паҳлуҳои мусбӣ ва манфиии ҷазобияти сармоягузориро тақозо менамояд, ки муҳимтаринаш инҳо мебошад:

- истифодаи тадбирҳои дастаҷамъона оиди такмили муҳити институтсионалии фаъолгардонии ҷалби сармояҳо ва фаъолияти сармоягузорӣ, ва дар заминаи он таъмини ҷойҳои нави корӣ дар деҳот;

- гузариш ба низоми нави муносибатҳои заминдорӣ ва технологияи каммасрафи парвариш ва истеҳсоли маҳсулотҳои асосии кишоварзӣ ва саноатӣ бо мақсади баланд бардоштани рақобатпазирии молу маҳсулотҳои ватанӣ, истифодаи технологияи безарари экологӣ ва беҳдошти муҳити зисти одамон;

- рушди барномаҳои мақсадноки ҷумҳурияӣ ва минтақавии сармоягузорӣ ва дастгирии корхонаҳои кишоварзӣ ва занҷираи истеҳсолии корхонаҳои комплекси агросаноатӣ, шаклҳои гуногуни бизнеси аграрӣ дар минтақахои мамлакат ва то ба истеъмолкунанда расонидани маҳсулотҳои агросаноатӣ;

- сармоягузорӣ, дар навбати аввал, ба истеҳсоли маҳсулотҳое, ки дар сохтори содироти мақоми аввалиндараҷа доранд (меваҳо, ангур, пиёз, сабзавотҳо, асал ва ғайра).

Ҳамин тавр, ҳалли амалии чораҳои дастҷамъонаи молиявӣ-иқтисодӣ ба истифодаи самараноки иқтидори захиравӣ-табиӣ дар маҷмуъ мувофиқат менамояд. Рушди ояндаи ҷалби сармоягузорӣ ба таъмин ва такрористеҳсоли молу маҳсулотҳои озуқаворӣ, беҳтаршавии вазъи экологии минтақаҳо, баланд бардоштани сатҳу сифати шоистаи зиндагии аҳолӣ дар минтақаҳои агросаноатӣ мусоидат менамояд.

Адабиёт

1. Безопасность России. Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Продовольственная безопасность. Раздел 1. - М.: МГФ «Знание», 2007. - 544 с.

2. Зиеёв, Б.С. Эффективность использования земельных ресурсов / Б.С. Зиеёв //Вестник национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - Душанбе: «Сино», 2014. -№2/6 (144). - С.46-47.

3. Киёмидинов Х.К., Усманова М.А. Импортозамещание и продоволственная безопасность/Х.К. Киёмиддинов., М.А. Усманова //Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ “Таъмини маҳсулоти воридотивазкунандаи ватанӣ дар шароити рушди босуботи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҳамоҳангии кишварҳои Осиёи Миёна” Қисми 2. -Душанбе: 2019.С.56-60.

4. Мадаминов А. А. и др. Микрофинансирование сельских товаропроизводителей - основа устойчивого развития аграрного сектора // Кишоварз, ТАУ. – Душанбе, 2004, №1. - 121с.

5. Музафаров Б.С. Пути повышения инвестиционной активности предприятий аграрного сектора. // Диссер. на соис. уч. ст. к.э.н. - Душанбе, 2013. -С.123.

5. Паёми Президенти мамлакат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Рахмон ба Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон аз 26 декабри соли 2018 //[Электронный ресурс]: http://www.president.tj/ru/node/19089.

6. Пириев, Дж.С. Региональные проблемы сельскохозяйственного развития Таджикистана /Дж. С.Пириев . - М.: МАКСПресс, 2004. - 54 с.

7. Шералиев Э. Н., Ҷанбаҳои экологӣ-иқтисодии ислоҳоти замин - қисмати муҳими рушди босуботи соҳаи кишоварзӣ // Паёми Донишгоҳи миллӣ (Маҷаллаи илмӣ). Бахши илмҳои иқтисодӣ. №1 (33). - Душанбе: «Сино», 2007. - С. 213-216.

8. Абдуалимзода, Ҳ. А. Ҷанбаҳои назариявии амнияти молиявӣ ҳамчун ҷузъи таркибии амнияти иқтисодии давлат / Ҳ. А. Абдуалимзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 4-1(33). – P. 5-15. – EDN NWCDLC.

9. Абдуалимзода, Ҳ. А. Амнияти иқтисодӣ дар шароити муосир: муҳимтарин омилҳои таҳкими пояҳои иқтисодӣ / Ҳ. А. Абдуалимзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. S2.1(31). – P. 5-13. – EDN PGLRIF.

ИСТИФОДАИ САМАРАНОКИ ЗАХИРИРАҲОИ ТАБИӢ ҲАМЧУН ШАРТИ МУҲИМИ РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ МИЛЛӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

Зуҳуров Б.И. - унвонҷӯи кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов, 64/14. Телефон: (+992) 918-80-93-51.

Дар мақола масъалаҳои назариявии истифодабарии захираҳои табиӣ ҳамчун омили рушди фаъолияти хоҷагидории кишвар баррасӣ мегардад. Қайд карда мешавад, ки мавҷудияти захираҳои бойи табиӣ ва истифодаи оқилонаи он барои таъмини рушди босуботи кишвар ва воридоти муваффаққона ба хоҷагии умумии ҷаҳонӣ мусоидат мекунад. Инчунин, дар мақола таҳқиқи масъалаҳои назариявию таҷрибавии истифодаи захираҳои табиии кишвар гузаронида шудааст. Вобаста бо рушди муносибатҳои хоҷагидорӣ ва пешрафти илму техника ошкор гардидааст, ки проблемаи истифодабарии захираҳои табиӣ боз ҳам васеъ мегардад ва дар таъмини рушди босуботи иқтисодӣ пояи устувор мегузорад.

Калидвожаҳо: захираҳои табиӣ, фаъолияти хоҷагидорӣ, муҳити зист, муносибатҳои иқтисодӣ, нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, ҳадафҳои стратегӣ, таъмини рушди босубот, пешрафти илму техника, иқтисодиёти бозоргонӣ, макроиқтисод, объекти сарватҳои табиӣ ва омили рушди иқтисодӣ.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ КАК ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Зухуров Б.И. – аспирант кафедры мировой экономики Государственного финансово-экономического университета Таджикистана. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, улица Нахимова, 64/14, г. Душанбе. Телефон: (+992) 918-80-93-51.

В статье рассматриваются теоретические вопросы использования природных ресурсов как фактора развития экономической деятельности страны. Отмечается, что наличие богатых природных ресурсов и их рациональное использование способствуют стабильному развитию страны и успешному импорту в мировую экономику. Также в статье рассматриваются теоретические и практические вопросы использования природных ресурсов страны. В связи

с развитием экономических отношений и прогрессом науки и техники выяснилось, что проблема использования природных ресурсов еще больше расширится и заложит прочную основу для обеспечения развития экономической стабильности.

Ключевые слова: природные ресурсы, экономическая деятельность, окружающая среда, экономические отношения, макроэкономические показатели, стратегические цели, обеспечение устойчивого развития, научно-технический прогресс, рыночная экономика, макроэкономика, объект природных ресурсов и фактор экономического развития.

EFFECTIVE USE OF NATURAL RESOURCES AS AN IMPORTANT CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY IN MODERN CONDITIONS

Zuhurov B.I. – postgraduate student of the Department of World Economy of the State Financial and Economic University of Tajikistan. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Nakhimova street, 64/14, Dushanbe. Phone: (+992) 918-80-93-51.

The article examines theoretical issues of the use of natural resources as a factor in the development of the country's economic activity. It is noted that the presence of rich natural resources and their rational use contribute to the stable development of the country and successful imports into the world economy. The article also discusses theoretical and practical issues of using the country's natural resources. With the development of economic relations and the progress of science and technology, it has become clear that the problem of using natural resources will further expand and lay a solid foundation for ensuring the development of economic stability.

Key words: natural resources, economic activity, environment, economic relations, macroeconomic indicators, strategic goals, ensuring sustainable development, scientific and technological progress, market economy, macroeconomics, natural resource object and economic development factor.

Дар шароити рушди илму техника истифодабарии захираҳои табиӣ шарти муҳими инкишофи иқтисодиёти муосири ҳар як кишвари соҳибистиқлол арзёбӣ мегардад. Таҷрибаи иқтисодиёти ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки мавҷудияти захираҳои бойи табиӣ ва истифодаи оқилонаи он барои таъмини рушди босуботи кишвар ва воридоти бомувафаққият ба хоҷагии умумии ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Кишварҳои дорои бойи захираҳои табиӣ дар тақсимоти байналхалқии меҳнат имконияти иштирока фаъолонаро ба даст оварда, на фақат дар рушди иқтисодиёти хеш, балки барои таҳкими ҳамкории мутақобилан судманди иқтисодӣ бо кишварҳои дуру наздик заминаи устувор мегузоранд. Аз ин рӯ, таҳқиқи масъалаҳои назариявию таҷрибавии истифодабарии захираҳои табиӣ кишвар ҳамчун омили рушди фаъолияти хоҷагидории кишвар аз нуқтаи назари таъмини бехатарии иқтисодӣ аҳамияти махсусро дар шароити муосир пайдо мекунад.

Кишварҳои хориҷа барои истифодаи захираҳои табиӣ стратегияҳои гуногунро истифода мебаранд. Масалан, баъзе кишварҳо, аз қабили Олмон ва Ҷопон, барои истифодаи самараноки захираҳо аз технологияҳои бештар самаранок истифода мебаранд. Дар дигар мамлакатҳо, ба монанди ШМА ва Канада ба муҳофизати сарватҳои табиӣ, таъмин намудани истифодаи арзони онҳо дар муҳлатҳои дарозмуддат диққати калон дода мешавад [4,13].

Сарватҳои табиие, ки барои ҳаёт, пешравӣ ва фаъолияти чамъият заруранд, дар тамоми чаҳон бо суръате истифода мешаванд, ки имкон намедиҳад, ки онҳо барқарор шаванд. Дар айни замон, зиёда аз 60% экосистемаҳои инсонӣ аз ҳад зиёд пурбор шудаанд, аз

ҷумла, фалокат воқеан ба саршумори моҳии ҷаҳон таҳдид мекунад, буридани ҷангалҳо сифати ҳаво ва оби тозаро бадтар мекунад.

Тибқи методологияи муосир, барномаҳои мақсадноки рушди минтақаҳо бояд ҳадафҳои се намуди асосиро дар бар гиранд:

-тақсимоти оқилонаи истеҳсолот. Дар он ба муомилоти иктисодӣ ҷалб намудани навъҳои нави захираҳо ва самаранок истифода бурдани онҳо; ноил шудан ба махсусгардонии оқилонаи минтақаҳо; ташкил намудани комплексҳое, ки аз имконияту захираҳои маҳаллӣ ҳарчи пурратар истифода мебаранд.

- рушди устувори захираҳо ва муҳити зист. Ин намуд ба ташкили миқёси оқилонаи истеъмоли захираҳои табиӣ ва экологӣ нигаронида шудааст; пешгирӣ ё маҳдуд кардани таъсири манфии антропогенӣ ба табиат, ки ба ҳаёти аҳолӣ ва рушди иқтисодиёт зарар мерасонад; фарохам овардани шароит барои туризм ва истирохат.

- таъмини шароити муътадили зисти экологӣ ва иктисодӣ ва як сатхи зиндагӣ. Пешгирии таназзули минтақаҳои депрессия, коҳиш додани оқибатҳои бекорӣ, таъмини шуғли аҳолӣ, баробар кардани сатҳи даромад, ҳавасмандгардонии муҳоҷирати захираҳои меҳнатӣ ба самти дуруст [3].

Бояд қайд кард, ки таҷрибаи беҳтарини истифодаи захираҳои табиӣ дар кишварҳо фарқ мекунад. Дар баъзе кишварҳо таҷрибаи ҳифзи сарватҳои табиӣ, аз қабили ҳайвонот ва наботот ва маҳдуд кардани истифодаи онҳост. Дар дигар кишварҳо ҳадаф метавонад ба ҳадди аксар истифода бурдани захираҳои табиӣ бо роҳи аз ҷиҳати экологӣ тоза бошад. [1]. Бояд қайд кард, ки дар кишварҳои саноатӣ имруз масъалаи нигаҳдории муҳити зист аз ифлосшавӣ яке аз смти муҳими фаъолияти хоҷагидорӣ ба шумор меравад. Новобаста аз он ки сарватҳои табии сарчашмаи даромади калон дар ин кишварҳо эътироф шуда бошад ҳам, дар ҷараёни истихроҷ, коркард ва истеҳсоли пурраи маҳсулот мубориза бар зидди ифлосшавӣ дар мадди аввал меистад.

Ҷадвали 1.- Механизмҳои иқтисодии мубориза бо ифлосшавӣ дар кишварҳои рушди саноатӣ

Навъи механизм	Тавсифи умумӣ
1	2
Пардохтҳо	
Пардохт барои ифлосшавӣ	Пардохт барои партофтани моддаҳои ифлоскунанда ба муҳити зист пардохта мешавад, маблағи пардохтҳо аз ҳаҷм ва таркиби партовҳо вобаста аст
Пардохтҳои мусоидаткунанда	Маблағҳои пардохт ба "ифлоскунандаҳо" баргардонида намешаванд
Пардохтҳои тақсимӣ	Маблағи пардохтҳо ба "ифлоскунандаҳо" дар шакли субсидия барои насби таҷҳизоти нави назорат баргардонида мешавад
Пардохтҳои истеъмолӣ	Барои ҷуброн кардани хароҷоти коллективона, назорати чамъиятии экологӣ
Пардохтҳои молӣ	Дар шакли иловапулӣ ба нархи маҳсулоте, ки аз ҷиҳати экологӣ ифлос ё муттаҳидшавӣ душвор аст, ситонида мешавад

Пардохтҳои маъмурӣ	Назорат ва иҷозат додани пардохтҳо
Субсидияҳо	
Дотатсия (қарзҳои бебозгашт)	Шаклхои бебозгашти ёрии молиявӣ барои чораҳои таъҷилии кам кардани ифлосшавӣ
Қарзҳои имтиёзнок ва имтиёзҳои андоз	Қарзҳое, ки бо тадбирҳои кам кардани ифлосшавӣ алоқаманданд ва бо фоизи кам дода мешаванд. Истеҳлоки тезонидашуда, озодкунӣ аз андозҳо, пардохтҳо ё ставкаи андоз ҳангоми андешидани чораҳои мушаххас оид ба кам кардани ифлосшавӣ иҷозат дода мешавад

Сарчашма. С.Безгубова, А. А. Зарубежный опыт управления использованием природных ресурсов / А. А. Безгубова // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2015. – № 4-1. – С. 504-508.

Бояд қайд кард, ки технологияи ҳифзи муҳити зист дар истеҳсолот истифодаи усулҳои самаранок ва масъулиятноки ҳифзи муҳити зистро дар назар дорад. Одатан, усулҳо барои пешгирӣ ва назорати ифлосшавии об ва ҳаво, инчунин татбиқи технологияҳои каммасраф ва бехатар истифода мешаванд. Илова бар ин, стандартҳо ба монанди идоракунии партовҳо, назорати равандҳо ва истифодаи маводи самаранок ва бехатар бояд татбиқ карда шаванд.

Миқёси беканори истихроҷ ва истифодаи сарватҳои табиӣ дар айни замон боиси нигаронии одилонаи бисёре аз мутахассисон мегардад. Ба ақидаи коршиносон, захираи нафт дар ҷаҳон 82 миллиард тонна арзёбӣ мешавад.Бо истеъмоли муосир ин миқдор барои 30 сол кифоя хоҳад буд, ҳатто дар сурати 5 баробар афзудани захираҳои исботшуда, бо дарназардошти он, он барои 50 сол кофӣ хоҳад буд. Платина, тилло, руҳ, сурб барин металлҳо имрӯз хеле кам шудаанд. Бо суръати кунунии истеъмоли металлҳои ранга, захираҳои нуқра, руҳ, уран дар ҳамин аср тамом шуда метавонанд ва то соли 2050 норасоии металлҳои дигар ба миён меояд. [5,13].

Истифодаи захираҳои табиӣ ба рушди иқтисодӣ ҳам таъсири мусбат ва ҳам манфӣ дорад. Аз як тараф, онҳо метавонанд боиси таъсиси ҷойҳои корӣ, афзоиши даромад ва афзоиши иқтисоди минтақа гарданд ва аз тарафи дигар бошад, онҳо метавонанд ба таназзули муҳити зист, тамом шудани захираҳо ва тақсимоти ноодилонаи сарват оварда расонанд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки идоракунии захираҳои табиӣ устувор бошад, то рушди дарозмуддати иқтисодӣ ва ҳифзи муҳити зистро таъмин намояд.

Сарвати табиӣ барои ҳар як кишвар сарвати асосӣ мебошад. Онҳо рушди иқтисодӣ ва савдои хориҷиро тавассути содироти маҳсулоти марбут ба захираҳои табиӣ таъмин мекунанд. Онҳо дар рушди инфрасохтор ва таъсиси ҷойҳои корӣ барои аҳолӣ заминаи устувор мегузоранд. Сарватхои табий инчунин дар беҳтар намудани ҳолати инфрасохториву иқтисодии минтақаҳои кишвар мусоидат мекунанд.

Рушди устувори иктисодиёти вилоят ва фаъолияти муътадили он, пеш аз хама, ба истифодаи самаранок ва окилонаи неруи табиии он вобаста мебошад. Дар навбати худ, истифодаи самаранок ва оқилонаи иқтидори захираҳои табиии минтақаҳо аз самаранокии сармоягузорӣ дар рушд ва ба ҳамвории муносибатҳои истеҳсолӣ интиқол додани онҳо вобаста аст.

Омили захираҳои табиӣ ба тақсимоти соҳаҳои саноат дар қаламрави худ таъсири назаррас мерасонад, таъсири захираҳои табиии истифодашаванда дар сохтори (тахассусии) истеҳсолот, инчунин тавассути ҷалби сармоя зоҳир мегардад [9].

Самаранок истифода бурдани сарватҳои табиӣ бо тараққиёти иқтисодиёт зич алоқаманд аст. Таҳлилҳо нишон доданд, ки захираҳо бояд барои истифодаи оптималии онҳо бо назардошти маҳдудиятҳои экосистема ва мувозинати байни сармоя ва захираҳои табиӣ идора ва ба нақша гирифта шаванд. Инчунин ҳимояи ҳуқуқҳои ҷамоатҳои маҳаллӣ, ҳифзи олами нототу ҳайвонот ва истифодаи устуворро дар бар мегирад. Дар баробари ин баланд бардоштани сатҳи огоҳии аҳолӣ ва омӯзонидани одамон дар бораи аҳамияти захираҳои табиӣ як қадами муҳим дар самти ҳифз ва истифодаи устувори онҳо мебошад.

Ҳамин тариқ, истифодаи сарватҳои табиии минтақа ба бисёр ҷанбаҳо таъсир расонида умуман барои фаъолияти минтақа шарти муҳими рушди босуботи иқтисодӣ арзёбӣ мегарданд. Истифодаи самараноки захираҳои табиӣ метавонад бевосита на фақат ба рушди иқтисодии минтақа, балки барои тараққиёти иқтисодиёти миллӣ мусоидат кунад. Аммо ғайрисамаранок истифода бурдани сарватҳои табиӣ ва истисмори беназорат метавонад ба камшавии захираҳо ва зарар ба иқтисодиёт оварда расонад.

Адабиёт

1. Безгубова, А. А. Зарубежный опыт управления использованием природных ресурсов / А. А. Безгубова // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2015. – № 4-1. – С. 504-508.
2. Денисова, О. К. Оценка зарубежного опыта модернизации экономики на принципах "зеленого" роста / О. К. Денисова, Г. А. Сулейманова // . – 2017. – № 2(74). – С. 218-229.
3. Досиев М.Н. Особенности формирования и развития экологического предпринимательства. М.Н. Досиев. дисс. к.э.н. 08.00.05. Душанбе 2018. С.171.
4. Закон Республике Таджикистан «Об экологической экспертизе» [Текст] // Постановление Правительства Республики Таджикистан от 22 апреля 2003 г., №20.
5. Обидов Ф.С. Природно-ресурсный потенциал национальной экономики и проблемы его использования: на примере Республики Таджикистан Ф.С.Обидов. // Дисс. д-ра экон. наук.: 08.00.05. - Душанбе, 2006. - С.310.
6. Содиқов, М. С. Иқтидори энергетикии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили рушди ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратии давлатҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай / М. С. Содиқов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 1(30). – с. 112-120.
7. Хофизов Х.А . Эффективность использования природно-ресурсного потенциала региона: инвестиционные аспекты. Х. А. Хофизов., Д. А. Ходиев. //Монография.Душанбе: «Ирфон», 2020. – 200 с.
8. Храпов, В. Е. Государственное регулирование использования природных ресурсов в экономике иностранных государств / В. Е. Храпов, Т. В. Турчанинова // Вестник МГТУ. Труды Мурманского государственного технического университета. – 2007. – Т. 10, № 3. – С. 496-500.

МАСЪАЛАҲОИ БАҲИСОБГИРИИ МУҲОСИБӢ ДАР МУАССИСАҲОИ БУҶЕТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Бобомуродов Б.Э. – Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи баҳисобгирии муҳосибӣ. Суроға: 734067,

Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, Нахимов 64/14 Телефон: 91-941-62-26. E-mail: Bobomurod2007-73@mail.ru.

Зубайдова С.З. – магистранти курси 1, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, Нахимов 64/14

Дар мақола моҳият ва хусусиятҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар ташкилотҳои буҷетӣ кушода шуда, фарқиятҳои асосии баҳисобгирии муҳосибӣ ва соҳаи истеҳсолот муайян карда шудаанд. Зарурати назорат ба истифодаи мақсадноки маблағҳои ҷудошуда муайян карда шудаст. Муайян карда шудааст, ки дар ташкилоти тиҷоратӣ ҳисоб танҳо ду категорияро дар бар мегирад, дар сурате, ки ҳисоби муассисаи буҷетӣ дар баҳисобгирии муомилот, ки бо сарфи маблағҳои муассисаҳои буҷетӣ алоқаманданд, баъзе мушкилот дорад. Дар мафҳуми «харoҷот» байни ташкилотҳои тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ фарқиятҳо мавҷуданд.

Калидвожаҳо: ташкилотҳои буҷетӣ, баҳисобгирии муҳосибӣ, таснифи даромад ва харoҷот, харoҷоти кассавӣ, харoҷоти воқеӣ, шакли баҳисобгирии мемориалӣ.

ВОПРОСЫ УЧЕТА В БЮДЖЕТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Бобомуродов Б.Э. - Таджикский государственный финансово-экономический университет, кандидат экономических наук, доцент заведующей кафедрой бухгалтерского учета. Адрес: 734064, Республика Таджикистан, город Душанбе, Нахимов 64/14 Телефон: 91-941-62-26. E-mail: Bobomurod2007-73@mail.ru.

Зубайдова С.З. – магистр 1 курса, Таджикский государственный финансово-экономический университет, Адрес: 734064, Республика Таджикистан, город Душанбе, Нахимов 64/14

В статье раскрываются сущность и особенности бухгалтерского учета в бюджетных организациях, а также определяются основные отличия бухгалтерского учета от производственного. Определена необходимость контроля за целевым использованием выделенных средств. Определено, что счет коммерческой организации включает только две категории, в то время как счет бюджетного учреждения имеет некоторые проблемы в учете операций, связанных с расходованием средств бюджетных учреждений. Существуют различия в понятии «расходы» между коммерческими и некоммерческими организациями.

Ключевые слова: бюджетные организации, бухгалтерский учет, классификация доходов и расходов, кассовые расходы, реальные расходы, мемориальная форма учета.

PECULIARITIES OF ACCOUNTING IN BUDGETARY ORGANIZATIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Bobomurodov B.E. -Tajik State University of Finance and Economics, PhD in Economics, Associate Professor at the head of the Accounting Department. Address: 734064, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov 64/14 Phone: 91-941-62-26. E-mail: Bobomurod2007-73@mail.ru .

Zubaydova S.Z. - 1st year Master's degree, Tajik State University of Finance and Economics, Address: 734064, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov 64/14.

The article discloses the essence and distinctive features of accounting in budgetary organizations, as well as identifies the main differences between accounting and production. The

need to control the targeted use of the allocated funds has been determined. It is determined that the account of a commercial organization includes only two categories, while the account of a budgetary institution has some problems in accounting for transactions related to the expenditure of funds from budgetary institutions. There are differences in the concept of "expenses" between for-profit and non-profit organizations.

Key words: budgetary organizations, accounting, classification of income and expenses, cash expenses, real expenses, memorial accounting.

Дар замони муосир шарти муҳими самаранокии иқтисодиёти миллӣ ин оқилона ва сарфакорона истифода кардани воситаҳои буҷетӣ давлатӣ, ки барои нигаҳдории соҳаҳои ғайриистеҳсолӣ равона карда шуда мебошад. Вобаста ба ин дуруст ташкил кардани баҳисобгирии муҳосибӣ дар муассисаҳои буҷетӣ дар ҷараёни татбиқи фаъолияти молиявӣ-хоҷагӣ аҳамияти муҳимро пайдо мекунад. Баҳисобгирии муҳосибӣ элементи муҳими ташаккулёбии сиёсати иқтисодии ташкилот ва яке аз механизми асосии идоракунӣ ва банақшагирии фаъолияти молиявӣ-хоҷагӣ мебошад.

Барои такмил додани баҳисобири муҳосибӣ дар шароити хозира шаклу усулҳои прогрессивии ҳисоби муҳосибиро ҷори кардан зарур аст. Ба муассисаҳои буҷети ташкилотҳое дохил мешаванд, ки фаъолияти асосии онҳо пурра ё қисман аз ҳисоби буҷет дар асоси сметаи даромад ва хароҷот маблағгузори карда мешавад. Шарти ҳатми кушодани суратҳисобҳо барои маблағгузори аз рӯйи сметаҳои хароҷот, пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисобот тибқи тартиби барои ташкилотҳои буҷети муқарраршуда мебошад. Муассисаҳои буҷети субъектҳои муҳими муносибатҳои истеҳсолӣ ва молиявию иқтисодӣ дар ҳама гуна низоми иқтисодӣ ва дар ҳама гуна модели идоракунӣ мебошанд. Онҳо барои қонеъ кардани як қатор ниёзҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим, аз қабили маориф, тандурустӣ , тадқиқоти илмӣ , ҳифзи иҷтимоӣ , фарҳанг, идоракунии давлатӣ ва ғайра пешбини шудаанд. Сарраёсати хазинадории давлати баҳисобгирии маҷмӯи, мунтазам, мукаммал ва стандартии амалиётҳоро оид ба ҳаракати маблағҳои буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон, фондҳои ғайрибуҷетии давлати ва фондҳои ғайрибуҷети дар суратҳисобҳои хазинадори ташкил ва амали менамояд, таҳия ва тасдиқ менамояд. Маводи методи ва дастури, тартиби баҳисобгири ва ҳисоботдиҳи, иҷрои хароҷоти сметавии муассисаҳои буҷетиро муқаррар менамояд. [1] Муассисаи буҷетӣ ташкилоти буҷетӣ мебошад, ки аз ҷониби мақомоти ҳокимияти давлати ва мақомоти давлатии субъектҳои таркибии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои иҷрои вазифаҳои идоракуни , иҷтимоӣ -фарҳангӣ , илмию техники ва дигар вазифаҳои дорои хусусияти ғайритиҷорати таъсис дода шуда, фаъолияти он маблағгузорӣ карда мешавад. аз буҷети дахлдор ё буҷети фонди ғайрибуҷетии давлати дар асоси сметаи даромаду хароҷот. Баҳисобгирии муҳосиби дар ташкилотҳои буҷетӣ хусусиятҳои хоси худро дорад, ки дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи сохтори буҷет ва раванди буҷет, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосиби ва ҳисоботи молиявӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хазинадорӣ» пешбини шудаанд, ва «Дастур оид ба баҳисобгирии муҳосибӣ дар муассисаҳои буҷетӣ», ки бо фармони Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2000 тасдиқ шудааст бо №157, инчунин дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқи оид ба баҳисобгирӣ ва ҳисоботдиҳи дар ташкилотҳои буҷетӣ як қатор тағииротҳо қабул карда шуданд. Ин хусусиятҳо дар бар мегиранд:

- ташкили баҳисобгирӣ дар доираи моддаҳои таснифи буҷети даромад ва хароҷот;
- назорат аз болои иҷрои сметаи хароҷот;
- дар баҳисобгирии муҳосибӣ ҷудо кардани маблағҳои нақди ва хароҷоти воқеи ;

- нақшаи ягонаи ҳисобҳои муассисаҳои буҷетӣ ;

- хусусиятҳои соҳавии баҳисобгирии муҳосибӣ дар муассисаҳои бахши давлатӣ (нигаҳдории тандурустӣ, маориф, илм ва ғайра).

Баҳисобгирии муҳосиби як системаи мураттаб барои ҷамъовари ва ҷамъбасти маълумот дар шакли пули дар бораи дороиҳо, уҳдадориҳо ва арзиши софи сармоя бо ифодаи пулии субъектҳои давлатӣ мебошад. Дар ҳамин ҳол, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосиби ва ҳисоботи молияви» моҳияти баҳисобгирии муҳосиби , вазифаҳои онро муайян намуда, қоидаҳои асосии пешбурди он, баҳодиҳии амвол ва уҳдадориҳо, таркиби ҳисоботи молиявӣ, тартиби пешниҳоди онҳоро нишон медиҳад ва мӯҳлатҳои пешниҳод карда шуда, мафҳумҳои асосии баҳисобгирӣ ва ҳисоботдиҳӣ (ҳисобҳо, сабти дукарата ва ғайра) таъмин карда мешаванд. Мақсади асосии баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ аз он иборат аст, ки ба ҷонибҳои манфиатдор маълумоти пурра ва боэътимод дар бораи вазъи молиявӣ, натиҷаҳои фаъолият ва тағирот дар вазъи молиявии созмон дода шавад. Хусусиятҳои баҳисобгирии бухгалтерӣ дар ташкилотҳои буҷетӣ заруриятӣ бо вазифаҳои конкретии баҳисобгирии умуми пурра карданро ба миён мегузоранд, масалан;

- иҷрои дақиқи буҷети тасдиқшуда;

- риояи интизоми молиявию буҷети ;

- сафарбар намудани маблағҳо ба буҷет ва муайян намудани хароҷоти иловагӣ .

Дастурамал оид ба баҳисобгирии муҳосибӣ дар муассисаҳои буҷетӣ дастурҳоро оид ба ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ дар ташкилотҳои буҷетӣ дар қисматҳои нақшаи ҳисобҳо ва нишондодҳои рамзҳои зерҳисобиҳо дар бар мегирад. Дастурамал оид ба Дастурамал мукотибаи суратҳисобҳо оид ба амалиёти баҳисобгирии муҳосибӣ, хусусиятҳои ҳисобҳо, инчунин номгӯи реестрҳои баҳисобгирии буҷетии тавсияшавандаро бо нишон додани реквизитҳо ва нишондиҳандаҳои ҳатми дар бар мегирад. Ба реестрҳои асосии ҳисобҳои таркибӣ ва таҳлилӣ дохил мешаванд: Журнал - дафтарчаи асосӣ, хазинавӣ, кортҳо аз рӯи намудҳои маблағҳо, маводҳо, ҳисобҳои ҷамъовари ва ғайра бо истифода аз барномаҳои электрони. Тартиб додан ва бо сифати баланд ба расмият даровардани ҳуҷҷатҳои ибтидоии баҳисобгирии муҳосибӣ, дар мӯҳлати муқарраргардида барои инъикос дар муҳосибӣ фиристодани онҳо, инчунин дурустии маълумоти дар онҳо мавҷуд буда аз ҷониби шахсоне, ки ин ҳуҷҷатҳоро тартиб дода, имзо кардаанд, таъмин карда мешаванд ва ҳисоботи молиявии он ба инобат гирифта мешавад. Баҳисобгирии муҳосибӣ дар ташкилотҳои буҷетӣ бо истифода аз шакли баҳисобгирии мемориали -ордери амали карда мешавад. Ҳуҷҷатҳои ибтидои , ки барои баҳисобгирии муҳосибӣ қабул ва тафтиш карда мешаванд, аз рӯи санаи анҷом додани амалиёт (бо тартиби хронологи) ба низом дароварда мешаванд ва дар ордерҳои алоҳидаи мемориали , ведомостҳои ҷамъовари оид ба амалиётҳо аз ҳисоби маблағҳои буҷетӣ ва маблағҳои аз манбаъҳои ғайрибуҷетӣ гирифташуда тартиб дода мешаванд. рақамҳои доими дода мешаванд. Воридот ба ордерҳои мемориали дар сурате сурат мегирад, ки муомилот дар мукотиба аз рӯи дебет ва кредити зерҳисобҳо, интишори одди ё мураккаб анҷом дода мешавад. Дар охири моҳ муомилоти якхела ба гуруҳҳо ҷудо карда, маблағҳо дар журнал – ҳисоби асосии ҳисобҳои баҳисобгирии таркибӣ қайд карда мешаванд. Дар охири моҳ гардиши зерҳисобиҳо ҳисоб карда мешавад ва бақияи он дар аввали давраи оянда нишон дода мешавад. Ин маълумот барои пур кардани тавозун "Тавозуни иҷрои сметаҳои хароҷот" истифода мешавад. Автоматикунонии баҳисобгирии муҳосибӣ ба раванди ягонаи технологии ба ҳам алоқаманди коркарди ҳуҷҷатҳо барои ҳамаи бахшҳои баҳисобгирии муҳосибӣ бо тартиб додани тавозуни мувофиқи Нақшаи ҳисобҳо асос ёфтааст. Имруз на танҳо инъикоси

муомилоти тиҷорати тавассути баҳисобгирии муҳосибӣ муҳим аст. Донистани он аст, ки кадом самтҳои фаъолият бо маблағгузории буҷетӣ ва кадомаш бо сармоягузории хусуси бомуваффақият инкишоф меёбанд. Дар давоми чанд соли охир ташкилотҳои буҷетӣ усули ҳисобкуниро истифода мебаранд, ки ба онҳо имкон медиҳад гардиши пули нақд ва дороиҳо ва уҳдадориҳои молиявиро ба қайд гиранд. Яъне, ин система танҳо тағиироти бақияи буҷетро нишон медод. Ва мафхумҳои «даромад» ва «хароҷот» аслан ба ҳисобҳои буҷет дохил шудани маблағҳо ва берун рафтани онҳо ҳисоб мешуданд. Ҳол он ки самараи кори сектори давлати мисли хар як корхона на аз рӯи зиёд ё кам шудани маблағи ҳисобот, балки аз рӯи нишондихандаҳои тамоман дигар баҳо дода мешавад. Аммо барои доштани маълумот дар бораи даромаднокии сармоягузориҳои буҷетӣ, аз ҷумла дар бораи хароҷоти истеҳсоли як маҳсулоти як ташкилоти буҷетӣ, маълумот аз ин усули ҳисобкуни кофи нест. Нақшаи ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ дар ташкилотҳои буҷетӣ аз инҳо иборат аст:

- ҳуҷҷатгузори ва нақшаи гардиши ҳуҷҷатҳо;
- нақшаи инвентаризатсия;
- нақшаи ҳисобҳо ва мукотиботи онҳо; - нақшаи ҳисоботи ;
- плани баҳисобгирии техники ;
- плани ташкили мехнат барои коркунони бухгалтерия.

Нақшаи ҳуҷҷатгузори руйхати ҳуҷҷатҳои ибтидоӣ ва реестрҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар бар мегирад. Реестрҳои баҳисобгирии буҷетӣ барои ба низом даровардан ва ҷамъ овардани маълумоти дар ҳуҷҷатҳои ибтидоии барои баҳисобгири қабулшуда пешбини шудаанд. Шаклҳои реестрҳои баҳисобгирии буҷетӣ шаклҳои ягонаи ҳуҷҷатҳо буда, номҳои реквизитҳо ва нишондиҳандаҳо, рамзҳои дахлдори таснифоти моддаҳои даромад ва хароҷотро дар бар мегиранд, ки барои коркарди автоматии иттилоот заруранд. [5].

Дар айни замон, на танҳо ба қайд гирифтани тамоми амалиёти тиҷоратӣ бо истифода аз баҳисобгирии муҳосибӣ муҳим аст. Маълумот дар бораи он, ки кадом самтҳои фаъолияти ҷомеа бо маблағгузории буҷети шаҳрдорӣ фаъолтар инкишоф меёбанд ва кадомаш бо сармоягузории шахсони воқеӣ аҳамияти бештар пайдо мекунанд. Дар маҷмӯъ, ташкилотҳои буҷетӣ дар тӯли чанд соли охир усули тағирёфтаи ҳисоббаробаркуниро хеле фаъолона истифода мебаранд, яъне вақто, ки танҳо гардиши пули нақд, дороиҳо ва ӯҳдадориҳо дар ҳисобот сабт ва инъикос карда мешаванд. Ҳамин тавр, дар ҳисоботи молиявӣ танҳо тағйироти бақияи буҷет ворид карда шуд. Ҳамон мафҳумҳое, ки даромад ва хароҷотро дар асл, ҳамчун ба таври ғайриқонунӣ ворид кардани пул ба суратҳисобҳои буҷетӣ ва аз ҳисоб баровардани онҳо маънидод мекарданд. Аммо дар ин ҷо бояд қайд кард, ки самараи ташкили бахши давлатӣ на фақат бо зиёд ё кам шудани маблағи дар суръатҳисобҳои он буда, балки бо параметрҳои тамоман дигар муайян карда мешавад. Унсурҳои асосии нақшаи ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ дар ташкилотҳои буҷетӣ инҳоянд:

• нақшаи таҳияи ҳуҷҷатҳо ва ташкили гардиши ҳуҷҷатҳо;

• нақшаи гузаронидан ва ҳуҷҷатгузории инвентаризатсияи амвол, дороиҳо ва ӯҳдадориҳои молиявӣ;

• нақшаи кории ҳисобҳо ва мукотиботи онҳо;

• нақшаи ҳисоботи молиявӣ, андоз ва оморӣ.

Ҳамаи ҳуҷҷатҳои дар боло зикршуда дар сиёсати баҳисобгирии муассисаи буҷетӣ тавсиф карда шудаанд. Нақшаи ҳуҷҷатгузорӣ рӯйхати ҳуҷҷатҳои аввалия ва реестрҳои баҳисобгирии муҳосибиро дар бар мегирад. Журналҳои амалиёти баҳисобгирии буҷетӣ барои сохторбандӣ ва ҷамъоварии маълумоти дар ҳуҷҷатҳои ибтидоии коркардшуда ва қаблан барои баҳисобгирӣ қабулшуда пешбинӣ шудаанд. Шаклҳои журналҳои амалиёти

баҳисобгирии муҳосибӣ дар ташкилоти буҷетӣ ягона буда, номҳои реквизитҳо ва нишондиҳандаҳо ва рамзҳои мувофиқи онҳоро аз рӯи маълумотномаҳои таснифкунандагони умумӣ, ки барои коркарди автоматии маълумот заруранд, дар бар мегиранд. Фаҳмидани он муҳим аст, ки таҳлили маълумоти баҳисобгирии муҳосибӣ барои фаъолияти самараноки ҳар як ташкилоти буҷетӣ ва қабули қарорҳои идоракунӣ аҳамияти калон дорад, зеро он ҳолати воқеии натиҷаҳои тиҷоратро инъикос мекунад. Вобаста ба ин, зарур аст, ки методологияи баҳисобгирии муҳосибӣ ҳамчун таъминкунанда ва интиқолдиҳандаи асосӣ дар бораи вазъи молиявии ташкилот ва дурнамои он мунтазам ва саривақт такмил дода шавад. Инак, барои бехтар намудани ташкили ҳисобу китоб самара ва тахлилнокии онро баланд бардоштан лозим аст. Барои ин процесси хуҷҷатгузориро бо назардошти талаботи коркарди автоматикунонидашуда бо истифода аз системаҳои ҳисоббарории ҳисоббарор мунтазам такмил додан ва стандартизация кардан лозим аст. Мутобиқ набудани системаи хуҷҷатгузории воситаҳои автоматикунонии ҳисобу китобро бартараф кардан, хуҷҷатҳои ибтидоиро харҷи бештар содда кардан, басомади оптималии тайёр кардани онҳоро интихоб кардан лозим аст. Маълумоти баҳисобгирии муҳосибӣ барои фаъолияти самараноки ҳам субъекти хоҷагидорӣ ва ҳам ҳар як ташкилоти буҷетӣ аҳамияти калон дорад, зеро он ҳолати воқеии натиҷаҳои фаъолияти молиявию хоҷагидориро инъикос мекунад. Ба ин муносибат методологияи ҳисоби бухгалтериро хамчун таъминкунандаи асосии ахборот мунтазам такмил додан зарур аст. Умуман, барои беҳтар намудани ташкили ҳисоби хоҷагӣ, самара ва тахлилнокии он баланд бардошта шавад. Барои ин процесси хуҷҷатгузориро бо ба назар гирифтани талаботи коркарди автоматикунонидашуда бо истифода аз системаҳои ҳисоббарории ҳисоббарор ба тартиб даровардан ва стандарт кардан лозим аст. Хамин тавр, дар рафти назорат фаъолияти ҳамаи объектҳои идоракуни, ҳамаи шӯъбаҳо, истеҳсолот мунтазам тафтиш ва мушоҳида карда шуда, сабабҳои дуршави аз максадҳои дар назди объекти конкрети гузошташуда ошкор карда шуда, барои бартараф намудани онҳо сари вакт чораҳо дида мешаванд. Бо баробари он натиҷаи хамин аст, ки муассисаҳои буҷетӣ ҳам мисли муассисаҳои тиҷоратӣ мувофиқи нақшаи ҳисобҳои ташкилотҳои буҷетӣ ҳисобу китоби муҳосибиро бо ҳисоби дукарата пеш мебаранд. Ҳар сол барои муассиса сметаи зарури тартиб дода мешавад, ки дар он тамоми хароҷот, аз ҷумла музди кори коргарон ва хизматрасониҳои коммуналӣ барои муассиса дохил карда мешавад. Муассисаи буҷетӣ ҳуқуқ надорад, ки маблағҳои мавҷударо бо салоҳдиди худ ихтиёрдори намояд. Маблағҳо бояд ҳамеша мувофиқи таъиноти худ истифода шаванд.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ», аз 25 марти соли 2011, № 702;

2. Ш.С. Нуров., С.П., Ҳаитов., Э.А., Доситиев., А.Д. Мирзозода., Ҳ.Ҳ. Мирзоев., К.Ҷ. Файзулоев “Идоракунии хазинадорӣ” : / Васоити таълимӣ – методӣ, Душанбе -2024, 221 саҳ.

3. Зариф Шариф, Шодии Давлаталӣ “Баҳисобгирии муҳосибӣ дар соҳаи маориф” Дастури таълимӣ, Душанбе – 2020, 252 саҳ.

4. Дастурамал оид ба баҳисобгирии муҳосибӣ дар муассисаҳои буҷетӣ №157 аз 26 декабр. 2000. 5. https://base.spinform.ru/index.fwx.

5. Дастурҳо оид ба истифодабарии нақшаи ҳисобҳо.

6. https://www.klerk.ru/buh/articles/569547/Нақшаи ягонаи ҳисобҳо

7. Бобомуродов, Б. Э. Роль Международные стандарты бухгалтерского учета в государственном секторе Республики Таджикистана / Б. Э. Бобомуродов // Финансово-экономический вестник. – 2022. – № S2.1(31). – С. 78-83. – EDN TIQCSF.

8. Саидов, Р. Н. Заминаҳои назариявии танзими даромадҳои аҳолӣ / Р. Н. Саидов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 1(30). – P. 161-169. – EDN LJITEV.

9. Саидов, Р. Н. Арзёбии қобилияти харидории даромадҳои пулии аҳолӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Р. Н. Саидов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. S2.1(31). – P. 91-101. – EDN NNNYME.

НАҚШИ ПАРДОХТҲОИ ГУМРУКӢ ДАР ТАНЗИМИ ФАЪОЛИЯТИ ИҚТИСОДИИ БЕРУНӢ ВА ПУРРАНАМОИИ БУҶЕТИ ДАВЛАТӢ

Маҳмадов Э.А. *– ассистенти кафедраи фаъолияти гумрукии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. тел. 931302916*

Дар ин мақола пардохтҳои гумрукӣ ҳамчун манбаи муҳими тавлиди даромади буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва воридоти андозӣ ба назар гирифта шудаанд. Ҳамчунин, дар мақола мафҳуми пардохтҳои гумрукӣ оварда шуда, вазифаҳои асосии мақомотҳои гумрукӣ тавсиф карда ва пурранамоии буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби пардохтҳои гумрукӣ таҳлил ва баррасӣ карда шудаанд.

Калидвожаҳо: *Пардохтҳои гумрукӣ, буҷети давлатӣ, Хадамоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, боҷи гумрукӣ, мақомоти гумрук, андоз аз арзиши иловашуда, аксиз.*

РОЛЬ ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ В РЕГУЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПОПОЛНЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА

Махмадов Э.А. - *ассистент кафедрой таможенного дела Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14. тел. 931302916*

В данной статье рассматриваются таможенные платежи как важный источник формирования доходной части государственного бюджета Республики Таджикистан и налоговых поступлений. Также в статье даётся понятие таможенных платежей, описаны основные задачи таможенных органов, рассмотрена и проанализирована наполняемость государственного бюджета за счет таможенных платежей.

Ключевые слова: *таможенные платежи, государственный бюджет, таможенная служба Республики Таджикистан, таможенная пошлина, таможенные органы, налог на добавленную стоимость, акциз.*

THE ROLE OF CUSTOMS PAYMENTS IN REGULATING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY AND REPLENISHING THE STATE BUDGET

Mahmadov E.A. - Assistant of the Department of Customs Affairs of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Tel. 931302916

This article considers customs payments as an important source of formation of the revenue part of the state budget of the Republic of Tajikistan and tax revenues. The article also defines the concept of customs payments, describes the main tasks of customs authorities, considers and analyses the filling of the state budget at the expense of customs payments.

Keywords: *customs payments, state budget, Customs service of the Republic of Tajikistan, customs duty, customs authorities, value added tax, excise duty.*

Ситонидани пардохтҳои гумрукӣ дар низоми муносибатҳои иқтисодии хориҷии ҳар як кишвар нақши муҳим дорад. Танзими самараноки системаи пардохтҳои гумрукӣ шарти зарурии мавҷудияти фаъолияти иқтисодии хориҷии давлат ва нишондиҳандаи муҳими тараққиёти иқтисодиёт ба ҳисоб меравад. Пардохтҳои гумрукӣ воситаи танзими мубодилаи мол дар ҳудуди гумрукии давлат, инчунин яке аз воситаҳои танзими гумрукии муносибатҳои тиҷоратию иқтисодӣ мебошад. Чуноне, ки дар адабиётҳо қайд карда шудааст "Ситонидани пардохтҳои гумрукӣ шарти асосии анҷом додани амалиёт марбут ба савдои хориҷӣ мебошад".[17]

Бояд қайд кард қисми даромади буҷети давлатӣ аз ҳисоби пардохтҳои гумрукӣ ташаккул меёбад. Дар шароити инкишофи робитаҳо дар байни корхонаю ташкилотҳо, нақши пардохтхои гумрукӣ дар танзими фаъолияти иқтисодии берунӣ ва таъмини даромади буҷети давлатӣ рӯз то рӯз пурзур мегардад.

Фаъолияти иқтисодии хориҷӣ - ин савдои хориҷӣ, сармоягузорӣ ва дигар фаъолият, аз ҷумла ҳамкорӣ дар соҳаи мубодилаи байналмилалии мол, иттилоот, корҳо, хизматрасониҳо, натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ мебошад.

Фаъолияти савдои хориҷӣ – ин амалӣ намудани фаъолият оиди муомилот дар соҳаи савдои хориҷии молҳо, хизматрасониҳо, иттилоот ва моликияти зеҳнӣ мебошад.[18]

Дар мувофиқа ба маълумотҳои Хадамоти гумруки Тоҷикистон тиҷорати хориҷии ҷумҳурӣ дар соли 2023 ба беш аз 8,3 млрд доллар расид, ки он дар муқоиса бо соли 2022 (беш аз 7,3 млрд доллар) 13,9% зиёд мебошад.

Тиҷорати Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ дар соли 2023 дар муқоиса бо соли 2022 беш аз як млрд. доллар афзуда, дар ин сол болоравии содироти кишвар беш аз 300 млн долларро нишон медиҳад.

Дар нуҳмоҳаи соли 2024 бошад ҳаҷми гардиши савдои хориҷӣ ба 6,387 млрд. доллар расонида шуд. Нисбат ба ҳамин давраи соли 2023 20 % ё 1,283 млрд. доллар зиёд мебошад.

Дар ин давра содироти мол 1,349 млрд. долларро ташкил дод, ки нисбат ба нуҳмоҳаи соли 2023 416,356 млн. доллар афзоиш ёфт. Сохтори содиротии мамлакатро асосан металлҳои қиматбаҳо, нахи пахта ва маҳсулот аз он, маъданҳо, либосҳои гуногун ва бофташуда, маҳсулоти кишоварзӣ, неруи барқ, семент ва дигар маҳсулот ташкил медиҳад.

Воридоти мол ба Тоҷикистон бошад, дар ин нуҳмоҳаи соли 2024 5,037 млрд. долларро ташкил дода, нисбат ба нуҳмоҳаи соли 2023 866,978 млн. доллар зиёд гардидааст.

Сиёсати гумрукӣ дар робита ба пардохтҳои гумрукӣ ҳамеша мавзӯи муҳим дониста шуда, то имрӯз ҳам боқӣ мемонад, чунки маблағҳое, ки аз ҳисоби пардохти онҳо ба буҷети давлатӣ мешаванд, аҳамияташон меафзояд.

Пардохтҳои гумрукӣ - маблағи умумии боҷҳои гумрукӣ, аксизҳо, андоз аз арзиши иловашуда ва пардохтҳои гумрукие, ки ба макомоти гумрук ҳангоми интиқоли мол ва воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукӣ ситонида мешаванд.[19]

---

[17] "Таможенные платежи" Учебное пособие Логинова А.С. Санкт-Петербург ИЦ "СИНЭЛ" саҳ. 28.

[18] "Таможенные отношения" Учебное пособие Мацкевич В.В., Минск 2010 саҳ. 57.

[19] Основы таможенного дела Демичев А.А., Логинова А.С. Санкт-Петербург ИЦ "Интермедия" 2017 саҳ. 83;

Мувофиқи моддаи 340, боби 41, фасли 3 кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохтҳои гумрукӣ нишон дода шудаанд.

Ба пардохтҳои гумрукӣ дохил мешаванд:

1) боҷи гумрукӣ;

2) андоз аз арзиши иловашуда, ки ҳангоми воридоти мол ба ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида мешавад *(Қонуни ҶТ аз 30.05.2017 № 1421)*;

3) аксиз, ки ҳангоми воридоти мол ба ҳудуди гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида мешавад *(Қонуни ҶТ аз 30.05.2017 № 1421);*

4) пардохти махсуси гумрукӣ *(Қонуни ҶТ аз 3.08.2018 № 1545)*.[20]

Умуман, зери мафҳуми «пардохтҳои гумрукӣ» андозҳо, боҷҳо, инчунин дигар пардохтҳое фаҳмида мешаванд, ки ба мақомоти гумрук ҳангоми интиқоли мол ва воситаҳои нақлиёт аз сарҳади гумрукии Ҷумҳурии Тоҷикистон ситонида мешаванд;

Пардохтҳои гумрукӣ дорои чунин хусусиятҳо мебошанд:

1. Пардохти гумрукӣ хусусияти ҳатмиро доро мебошанд;

2. Пардохтҳои гумрукӣ ҳамчун манбаи ғанӣ гардонидани буҷет баромад карда, қисман ба он пардохт шуда, қисми дигараш бошад ба фаъолияти самараноки мақомоти гумрук равона карда мешаванд;

3. Муқаррар намудани боҷҳои гумрукӣ раванди мураккаб аст, ки қонунгузории гумрукию андозиро истифода мебарад;

4. Пардохтҳои гумрукӣ хусусияти фаромарзӣ доранд;

5. Ҷамъоварии пардохти боҷҳои гумрукӣ бо қувваи маҷбуркунии давлатӣ таъмин карда мешавад.

Нақшаи воридоти пардохтҳои гумрукӣ соли 2023 ба маблағи 7 408,8 млн. сомонӣ пешбинӣ гардида буда, баъдан бо назардошти ворид намудани тағйиру иловаҳо нақшаи аниқшудаи пардохтҳои гумрукӣ беш аз 8 млрд. сомониро ташкил дод.

Нақшаи пардохтҳои гумрукӣ аз рӯи намуди пардохтҳои гумрукӣ воридоти андоз аз арзиши иловашуда 110,3 % ё 611,5 млн. сомонӣ, боҷи гумрукӣ 126,1 % ё 274,6 млн. сомонӣ, боҷи содиротӣ 124,6 % ё 43,9 млн. сомонӣ, андози аксизӣ 120,2 % ё 142,8 млн. сомонӣ ва воридоти ғайриандозӣ ба қадри 126,6 % ё 39,0 млн. сомонӣ зиёд таъмин гардид.

Вобаста ба иттилои мақомоти гумруки Тоҷикистон, дар соли 2023 ба буҷети давлатӣ ба миқдори беш аз 9 079 млн. сомонӣ пардохтҳои гумрукӣ ворид гардид, ки нисбат ба нақша ба андозаи 1 670,8 млн. сомонӣ 122,6 % ва нисбат ба нақшаи аниқшуда 1 070,7 млн. сомонӣ 113,4 % зиёд мебошад.

Нақшаи воридоти пардохтҳои гумрукӣ аз рӯи ҳаҷм бо сомонӣ ва фоиз дар соли 2023:

Нақшаи воридоти пардохтҳои гумрукӣ дар соли 2023						
№	Аз рӯи нақша млн. сомонӣ	Иҷроиш млн. сомонӣ	Барзиёдӣ	Нақшаи аниқшуда млн. сомонӣ	Иҷроиш млн. сомонӣ	Барзиёдӣ
1	7 408,8	9 079 122,6 %	1 670,8	8 000	9 079 122,6 %	1 070,7

Мувофиқи маълумотҳои Хадамоти гумруки назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон омили асосии барзиёд иҷро гардидани нақшаи пардохтҳои гумрукӣ, ин амалӣ намудани якчанд чорабинии иловагӣ оиди такмили низоми маъмурикунонии гумрукӣ, аз қабили дуруст муайян намудани арзиши гумрукии моли воридотӣ, таъмини сифатнокии барасмиятдарории

[20] Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.12.2004, моддаи 340;

гумрукӣ, гузаронидани корҳои фаҳмондадиҳӣ бо субъектони фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, тақвияти фаъолият дар самти пешгирии воридоти ғайриқонунии мол, назорати баъди барасмиятдарории гумрукӣ ва дуруст амалӣ намудани ҳамкорӣ бо мақомоти гумруки дигар давлатҳо марбут мебошад.

Бояд қайд кард, ки таъмини пардохтҳои гумрукӣ дар асоси фаъолияти мунтазами вазифаҳои асосии мақомоти гумрук амалӣ карда мешаванд.

Мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои асосии зеринро иҷро менамоянд:

- барасмиятдарории гумрукӣ ва назорати гумрукиро иҷро менамоянд, шароити барои тезтар гардидани гардиши мол аз тариқи сарҳади гумрукӣ мусоидаткунандаро, ташкил менамоянд;

- боҷҳои гумрукӣ, андозҳо, боҷҳои зиддиидемпингӣ, махсус ва ҷубронӣ, пардохтҳои гумрукиро мерӯёнанд, дурустии ҳисобҳо ва саривақт пардохт гардидани боҷҳои номбурда, андозҳо ва пардохтҳоро назорат менамоянд, барои ба таври маҷбурӣ рӯёнидани онҳо тадбирҳо меандешанд;

- риояи тартиби убури молу воситаҳои нақлиётро аз тариқи сарҳади гумрукӣ таъмин менамоянд;

- таъмини риояи қонунгузорӣ оиди танзими фаъолияти иқтисодии хориҷӣ, ки мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шартномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар гардидаанд;

- таъмини ҳимояи моликияти хусусии зеҳнӣ дар ҳудуди салоҳиятҳои худ;

- мубориза бар зидди қочоқ ва ҷиноятҳои дигар, ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ,

- назорати амалиёти пулии вобаста ба интиқоли молу воситаҳои нақлиёт аз тариқи сарҳади гумрукӣ;

- пешбурди омори гумрукии фаъолияти иқтисоди хориҷӣ;

- таъмини иҷрои ӯҳдадориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба фаъолияти гумрукӣ дахл доранд, ҳамкори бо мақомоти гумрук ва мақомоти дигари салоҳиятдори давлатҳои хориҷӣ, ташкилотҳои байналмилалие, ки бо масъалаҳои гумрукӣ машғуланд;

- корҳои иттилоотӣ ва машваратиро дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ иҷро менамоянд, бо тартиби муқарраршуда мақомоти давлатӣ, ташкилотҳо ва шаҳрвандонро оиди масъалаҳои гумрукӣ бо иттилоот таъмин менамоянд;

- корҳои илмӣ-омӯзиширо дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ иҷро менамоянд.

Бо ташкили мақсадноки пардохтҳои гумрукӣ, барои рақобати дохилии кишвар оид ба молҳои ватанӣ бо молхои хориҷӣ шароити мусоид имкон фароҳам оварда мешавад. Ҳамин тариқ, оид ба ин масъала давлат дар назди худ ду вазифаи асосиро мегузорад: пур кардани буҷети мамлакат, инчунин таъминоти манфиати давлатӣ бо роҳи муқаррар намудани боҷҳои мақсадноки гумрукӣ, тарифҳо ва ё маҳдудиятҳои гуногун. Дар ҳолати баръакс бошад, ин метавонад ба механизми танзими гумрукии давлат зарари калон расонад. Аз ин хулоса баровардан мумкин аст, ки ҳоло таваҷҷӯҳи давлат ба раванди пардохтҳои гумрукӣ ва қонунгузории гумрукӣ бисёр назаррас мебошад.

Адабиёт

1. Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.12.2004;
2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23.12.2021;
3. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030;
4. “Основы таможенного дела” Демичев А.А., Логинова А.С. Санкт-Петербург ИЦ “Интермедия” 2017;

5. Комплекси таълимӣ-методӣ аз фанни «Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» - Душанбе: 2017;

6. “Таможенные отношения” Учебное пособие Мацкевич В.В., Минск 2010;

7. “Таможенные платежи” Учебное пособие Логинова А.С. Санкт-Петербург ИЦ “СИНЭЛ”.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ СФЕРИ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Файзулоев Х.П. - *Ассистент кафедры менеджмент и маркетинга Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. Адрес: Республика Таджикистан, 734055, г. Душанбе, пр. Борбад, 48/5, Email: fayzuloev.hokim@mail.ru, тел: +992987888817*

Хакимова М.А. *- Ассистент кафедры менеджмент и маркетинга Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. Адрес: Республика Таджикистан, 734055, г. Душанбе, пр. Борбад, 48/5*

Статья посвящена совершенствованию системы управления туризмом Республики Таджикистан, а также анализируются статистические показатели туристической отрасли. При этом были рассмотрены этапы развития отрасли и предложены пути совершенствования туристической отрасли с использованием новейшых технологий. Основываясь на мнении ученых различных областей, автор изложил в статье свое мнение. Автор отмечает, что в современных условиях информация является одним из способов совершенствования системы управления. Поэтому всем организациям и компаниям необходимо широко использовать информационные и коммуникационные технологии в своей работе.

Ключевые слова: *экономика, туризм, международная деятельность, информация, информационные технологии, инновации, совершенствование, предприятие, статистика, условия.*

ТАКМИЛДИҲИИ НИЗОМИ ИДОРАКУНӢ ДАР СОҲАИ САЙЁҲИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Файзулоев Ҳ.П.*- Ассистенти кафедраи менеҷмент и маркетинги Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734055, ш. Душанбе, х. Борбад, 48/5, Email: fayzuloev.hokim@mail.ru, тел: +992987888817.*

Хакимова М.А. *- Ассистенти кафедраи менеҷмент и маркетинги Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734055, ш. Душанбе, х. Борбад, 48/5.*

Мақола ба такмилдиҳии низоми идоракунии соҳаи туризми Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст, инчунин нишондиҳандаҳои оморӣ соҳаи туризм мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Ҳамзамон марҳилаҳои рушди соҳа дида баромада шуда, роҳҳои такмилдиҳии соҳаи туризм бо истифода аз технологияи навин пешниҳод карда шудааст. Дар асоси ақидаи олимони соҳаи мухталиф муаллиф нигоҳи худро дар мақола дарҷ намудааст. Муаллиф қайд менамояд, ки иттилоотонӣ дар шароити муосир яке аз роҳҳои такмилдиҳии низоми идоракунӣ ба шумор меравад. Бинобар ин тамоми ташкилотҳо ва ширкатҳоро зарур

аст, ки дар фаъолияти кориашон технологияҳои иттилоотиву-коммуникатсиониро васеъ истифода намоянд.

***Калидвожа**: иқтисодиёт, туризм, фаъолияти байналмилалӣ, иттилоот, технологияи иттилоотӣ, инноватсия, такмилдиҳӣ, ширкат, омор, шароит.*

IMPROVEMENT OF THE TOURISM MANAGEMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Fayzuloev Kh.*P.* - *Assistant of the Department of Management and Marketing of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: Republic of Tajikistan, 734055, Dushanbe, Borbad Ave., 48/5, Email: fayzuloev.hokim@mail.ru, Tel: +992987888817*

Khakimova M.A. - *Assistant of the Department of Management and Marketing of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: Republic of Tajikistan, 734055, Dushanbe, Borbad* Ave., 48/5

The article is devoted to improving the tourism management system of the Republic of Tajikistan, and also analyzes the statistical indicators of the tourism industry. At the same time, the stages of development of the industry were considered and ways of improving the tourism industry using the latest technologies were proposed. Based on the opinion of scientists in various fields, the author expressed his opinion in the article. The author notes that in modern conditions, information is one of the ways to improve the management system. Therefore, all organizations and companies need to widely use information and communication technologies in their work.

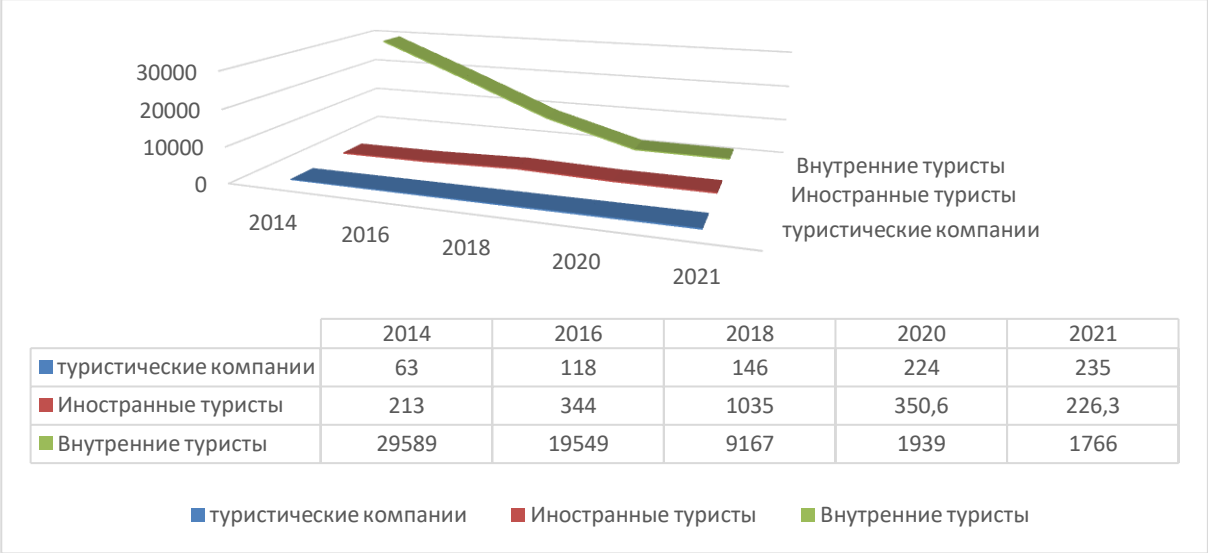
***Keywords**: economy, tourism, international activities, information, information technology, innovation, improvement, enterprise, statistics, conditions*

Туризм – одна из самых мощных отраслей экономики, в которой роль информации и точности очень дорога. Иными словами, сбор, хранение, обработка и передача актуальной информации является важнейшим и необходимым условием деятельности любого туристского предприятия. Успех некоторых сфер экономики напрямую зависит от скорости передачи и обмена информацией, от ее взаимосвязи, своевременности получения, целесообразности и полноты [6]. С этой точки зрения успешное развитие туристической сферы предусматривает широкое использование новейших технологий как в сфере создания туристических продуктов, так и продвижения их на рынок услуг. В современных условиях трудовая деятельность и внедрение инноваций осуществляется только за счет новых технологий [4].

Основатель мира и национального единства — Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон акцентировал свое внимание и отметил в своем послании в 2017 году, что «В целях развития туристической сферы достойное представление туристических возможностей страны и национальной культуры на международной арене, а также привлечение капитала в туристической инфраструктуры предлагаю 2018 год объявить Годом развития туризма и народного творчества в стране"[8].

Сегодня международный и внутренний туризм представляет собой мощную сферу сервисного бизнеса. Это подтверждают данные Комитета по статистике при Президенте Республики Таджикистан и Комитета по развитию туризма при Правительстве Республики Таджикистан (рис. 1). Более того, современный туризм – это глобальный компьютеризированный бизнес. В этот бизнес входят крупнейшие авиакомпании,

гостиничные комплексы и туристические агентства по всему миру. Благодаря информационным технологиям туристические продукты становятся более персонализированными и гибкими, а также более доступными для каждого потребителя. Все туристы мира эффективно используют официальные сайты стран с туристическими достопримечательностями для сбора информации об услугах перед поездкой. Количество туристических компаний на территории страны подробно показано на первой диаграмме.

	2014	2016	2018	2020	2021
туристические компании	63	118	146	224	235
Иностранные туристы	213	344	1035	350,6	226,3
Внутренние туристы	29589	19549	9167	1939	1766

туристические компании Иностранные туристы Внутренние туристы

Диаграмма 1. Основные статистические показатели туризма

Можно сравнить показатели этой диаграммы: год от года количество туристических компаний увеличивается. С 2014 по 2021 годы количество туристических компаний на территории Таджикистана выросло до 172, также увеличивается количество отечественных и иностранных туристов. Если проанализировать, то мы увидим, что количество иностранных туристов, въехавших в страну в качестве туристов, по данным органов государственной границы, по показателям 2019 года общее количество туристов составило 1257 человек, что значительно выше, чем в 2020 и 2021 годы [7]. Конечно, развитие туризма положительно влияет на улучшение инфраструктуры.

Бобомородов П.У. об эффективности развития туризма посредством информационных технологий на территории страны свидетельствует о том, что внедрение ИКТ в туристическую сферу является одной из стратегических целей страны, и туристические организации обязаны правильно направлять их практическую реализацию, в чтобы достичь внести свой вклад в достижение цели страны, а именно цифровизацию экономики [2].

Внедрение информационных технологий в сфере туризма включает в себя несколько этапов, которые можно наблюдать в следующей таблице.

Таблица 1. Основные этапы

Первый этап	«база данных». Его основная цель – повышение эффективности операционной деятельности туристических компаний за счет автоматизации процессов, основанных на использовании информации
Второй этап	внедрение «информационной системы управления» и разработка таких информационных технологий, которые способствуют повышению эффективности управления за счет улучшения требований к организации передачи информации
	внедрение системы «стратегической информации», повышающей конкурентоспособность компании. В целях улучшения

Третий этап	непосредственной деятельности туристических агентств, а также установления контактов с внешними организациями следует внедрять различные виды сетей
Четвертый этап	сетевой этап», посредством которого произошло соединение сетей всех уровней, таких как: локальный, региональный и глобальный. Основными особенностями этого этапа являются повышение эффективности информационных технологий, уменьшение размеров оборудования, снижение стоимости его приобретения, повышение надежности и установление связей между терминалами, расположенными в разных регионах мира. Все это способствовало тому, что информационные технологии сыграли большую роль в деятельности всех туристических организаций. Это свидетельствует о том, что развитие туризма посредством информационных технологий в мире продвигается чрезвычайно высокими темпами

Информационные технологии в сфере современного туризма – это коммуникационный центр, объединяющий различных производителей в сфере туризма, это информация, а не товары, которые предлагаются туристам. Информация о наличии, стоимости и качестве данных услуг. По исследованиям Плотниковой Н.И. Информационные потоки между участниками туристической отрасли сгруппированы таким образом, что представлено на следующем рисунке[9].

Информационная система, используемая в туристическом секторе, состоит из автоматической системы управления, системы бронирования, видеосистем, телефонных сетей, системы телеконференций, информационной системы авиакомпаний, перевода электронных денег, мобильной связи и т. д.

Указанные информационные системы внедряются не туристическими компаниями, отелями или авиакомпаниями, а совместно. Использование новой информационной системы каждым из ведомств и компаний, занимающихся туризмом, обеспечивает электронные услуги, особенно оцифровку [1]. Например, внутренняя система управления отелями может быть подключена к глобальным сетям, которые обеспечивают основу для связи с другими системами бронирования отелей.

Морозов М.А. По итогам своих научных работ он отмечает, что в сфере туризма ведущих стран система связи и компьютерные технологии связаны друг с другом. Все это позволяет рассматривать туризм как высокоинтегрированную услугу [5].

В современных условиях в системе компаний существует широкий выбор систем бронирования маршрутов, как обычных, так и электронных и т.д.

По мнению некоторых экспертов, географический элемент является важнейшим элементом организации туризма. Географические элементы считаются порождающим и влияющим фактором развития туристической отрасли [4]. Некоторые экономисты придерживаются мнения, что источником туризма является экономический потенциал, однако стоит отметить, что туризм часто развивается в местах, где эти территории являются развитыми промышленными центрами или экономически не развиты.

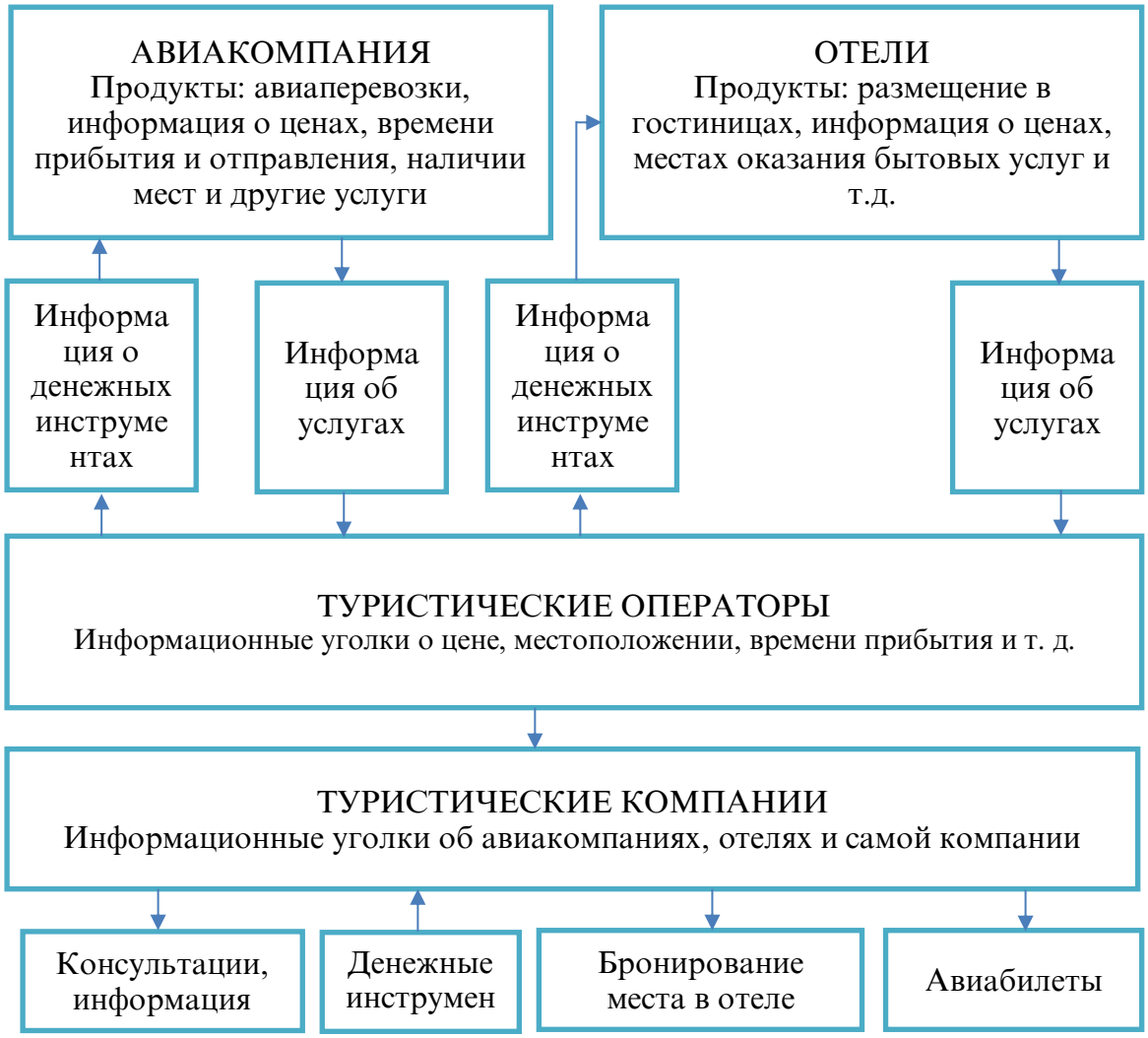

Рисунок 1. Группировка информационных потоков [1].

Только географические элементы приводят к организации и развитию туристической инфраструктуры. Например, побережья морей, пустыни, высокогорья, морские волны, материковые и горные ледники, вблизи водопадов, памятники природы и истории и т. д. являются средами, где производство материальных благ невозможно, а существование этих географических элементов затруднено. основу для развития туризма, региональной экономики или развития страны.

Например, Непал, Ливия, Алжир, Марокко, Тунис, Египет и Йемен ежегодно зарабатывают сотни миллионов долларов США от сафари-туризма (пустынного туризма) и пляжного туризма. Существование жаркого и влажного тропического климата привело к появлению различных туристических комплексов, таких как Шарм-эль-Шейх, Хургада (Египет), Гоа (Индия), Пхукет (Таиланд), и стало причиной создания тысяч рабочие места, города и поселки, бизнес-центры, гостиницы, кемпинги, рестораны, развлекательные комплексы [3].

Развитие индустрии туризма влияет на решение проблем безработицы, которые рассматриваются как проблемы экономики и безработицы, а также социальные проблемы. Туризм является одной из трудоемких отраслей экономики, поэтому его развитие является причиной снижения безработицы. Количество рабочих мест в сфере туризма составляет более 200 миллионов человек, что равно 8,2% от всего работающего населения мира.

Сегодня программы управления бизнесом предоставляют возможности для решения различных задач. Туристические организации, серьезно работающие на туристическом

рынке, не могут существенно повысить свою производительность, игнорируя новое программное обеспечение для управления туризмом. Условно их можно разделить на шесть разделов: работа с клиентами, проведение экскурсий, ведение учета, проведение платежей, подготовка документов о рентабельности и услугах.

Главной особенностью рынка электронной коммерции является его кооперация. Производитель может в любой момент задать пользователю вопрос о потребляемом продукте или услуге, обработать полученную информацию и принять решение. Это позволяет производителю менять свою маркетинговую политику в зависимости от ситуации.

Интернет открывает туристическим компаниям не только возможность эффективно систематизировать мнения и быстро изучать текущие требования, но и менять маркетинговые планы в зависимости от ситуации. В современных условиях Интернет стал самостоятельным средством поиска новой маркетинговой информации, которое значительно превосходит средства массовой информации. Кроме того, использование Интернета существенно снижает дополнительные затраты на продвижение товаров и услуг. В современных условиях Интернет стремительно распространяется в массах и включает в себя основной тренд современной онлайн-среды. Сегодня существуют десятки тысяч различных социальных сетей. Тем не менее, каждый день в этом светильнике появляются новые проекты. Общее количество слушателей и пользователей сети увеличивается с каждым днем. Интересна активность, которую люди проявляют в социальных сетях, в самых популярных проектах количество пользователей увеличивается до ста страниц в день, конечно, это тоже хорошо влияет на развитие международного туризма.

Литература

1. Бегмуродов, С. Ш. Зарурати татбиқи технологияи иттилоотӣ дар рушди сайёҳӣ / С. Ш. Бегмуродов, М. Н. Ашуров // Вестник Технологического университета Таджикистана. – 2022. – No. 1(48). – P. 201-207.
2. Бобомуродов П.У. Характерные особенности региональной инновационной подсистемы//П.У. Бобомуродов// Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. 2019. № 5-1. С. 106-112
3. Диловаров Р.Д., Ёров Ҷ.Н., Сайфуллоев Н.Н. Асосҳои туризм: китоби дарсӣ. – ДМТ,
2013. –244 с
4. Комилиен, Ф. С. Технологияҳои компютерӣ / Ф. С. Комилиен, З. Ф. Рахмонзода. – Душанбе : Маориф, 2016. – 247 с. – ISBN 978-99975-853-3-1.
5. Морозов М.А. Информационные технологии в социально-культурном сервисе и туризме. М.: Академия, 2004
6. Нусратзода, М. Н. Аҳамияти технологияи шабакавӣ дар рушди туризми Ҷумҳурии Тоҷикистон / М. Н. Нусратзода, Б. Ш. Давлатов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2023. – No. 2-1(46). – P. 59-67.
7. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон-2022 саҳ 291
8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22.12.2017
9. Плотникова Н.И. Комплексная автоматизация туристского бизнеса // Информационные технологии в турфирме. М.: Советский спорт, 2001.
10. Акдодова, Н. Формирование и развитие туристического сектора в Таджикистане / Н. Акдодова, З. Давлатшоева // Финансово-экономический вестник. – 2023. – № 2(36). – С. 241-249. – EDN EPUUFT.

11. Солехзода, А. А. Основные этапы и особенности развития туризма в Республике Таджикистан / А. А. Солехзода, Н. Н. Акдодова // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 2. – С. 47-54. – EDN JSZGCM.

ҲАМКОРИИ ВОҲИДҲОИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ МАҚОМОТИ ГУМРУК БО ДИГАР МАҚОМОТИ ДАВЛАТӢ

Сатторзода Б.А. *– номзади илмҳои педагогика, дотсенти кафедраи ҳуқуқи иқтисодӣ, молиявӣ ва зиддикоррупсионии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14.*

Мақолаи мазкур ба ҳамкории воҳидҳои ҳифзи ҳуқуқи мақомоти гумрук бо дигар мақомоти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ошкор, пешгирӣ, рафъ ва кушодани ҷиноятҳои дар доираи салоҳияти ин мақомот, инчунин ҳамкории байналмилалии Хадамоти гумрукии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дигар давлатхо дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқ бахшида шудааст.

Калимаҳои калидӣ: *ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти гумрук, қочоқ, амнияти давлат, ҳамоҳангсозӣ, ҷиноят, ҳуқуқ*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ С ДРУГИМИ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ОРГАНАМИ

Сатторзода Б.А. *– кандидат педагогических наук, доцент кафедры экономического, финансового и антикоррупционного права Государственного университета финансов и экономики Таджикистана. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. Душанбе, улица Нахимова 64/14*

Данная статья посвящена взаимодействию правоохранительных подразделений таможенных органов с другими государственными органами Республики Таджикистан в целях выявления, предотвращения, пресечения и раскрытия преступлений, подведомственных этим органам, а также международному сотрудничеству Таможенная служба при Правительстве Республики Таджикистан с другими странами в сфере правоохранительной деятельности.

Ключевые слова *:правоохранительный, таможенные органы, контрабанда, государственная безопасность, координация, преступность, права.*

INTERACTION OF LAW ENFORCEMENT UNITS OF CUSTOMS AUTHORITIES WITH OTHER GOVERNMENT AGENCIES

Sattorzoda B.A. *– Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Economic, Financial and Anti-Corruption Law of the Tajik State University of Finance and Economics. Address 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimova Street 64/14*

This article is devoted to the interaction of law enforcement units of customs authorities with other state bodies of the Republic of Tajikistan for the purpose of identifying, preventing, suppressing and solving crimes under the jurisdiction of these bodies, as well as international cooperation of the Customs Service under the Government of the Republic of Tajikistan with other countries in the field of law enforcement.

***Keywords**: law enforcement, customs authorities, smuggling, state security, coordination, crime.*

Муайян кардан, пешгирӣ, рафъ кардан, ошкор кардани ҷиноятҳо дар соҳаи гумрук, инчунин мубориза бар зидди ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва ҷиноятҳои иқтисодӣ ҳамкории мустақим ва ҳамаҷонибаи мақомоти гуногуни ҳифзи ҳуқуқ ва хадамоти махсусро тақозо мекунад.

Муҳимтарин омили ҳамкории самарабахши хадамоти гумрук бо дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқ таҳияи тактика ва стратегияи мубориза бо ҷиноятқорӣ, ташкили вокуниши ҳамаҷониба ба таҳдидҳо ба амнияти миллии давлат, инчунин таъмини ҳамоҳангии талошҳои тамоми мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва кӯмаки онҳо тавассути тавсеи захираҳои иттилоотӣ мебошад.

Дар байни тадбирҳои амалӣ ва ташкилӣ, ки ба ҳавасмандгардонии кор оид ба рафъ, ошкор, ва пешгирӣ кардани ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва ҷиноятҳо нигаронида шудаанд, ҳамкории зичтари мақомоти гумрук бо мақомоти корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо прокуратура, воҳидҳои сохтории Вазорати корҳои дохилӣ дар самти мубориза ба гардиши воситаҳои нашъаовар бартарӣ доранд.

«Прокуратураи генералӣ, Агентии назорати маводи нашъаовар, вазорати корҳои дохилӣ, адлия, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимои аҳолӣ, Кумитаи давлатии амнияти миллӣ ва Хадамоти гумрук вазифадор карда мешаванд, ки доир ба ворид намудани тайиру иловаҳо ба қонунгузории ҷиноятӣ чораҷӯӣ намуда, корро ҷиҳати пешгирии воридоти маводи нашъаовари сунъӣ боз ҳам тақвият бахшанд», қайд карда буданд - қайд кардаанд Асосгузори Тоҷикистони соҳибистиқлол, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон[1].

Муомилоти ғайриқонунии моддаҳои нашъадор дар замони муосир масъалаест, ки барои аҳли ҷомеа мушкилоти зиёд эҷод намуда, рӯз то рӯз хатари он дар ҷаҳон бештар мегардад. Муомилоти маводи нашъаовар ба сарчашмаи бойшавии ғайриқонунӣ мубаддал гашта, ҳамасола дар ҷаҳон ҳазорҳо нафар, бештар аз ҳама ҷавонон, аз истеъмоли ин мавод ба ҳалокат мерасанд.

Илова бар ин, муомилоти ғайриқонунии маводи нашъаовар ҳамчун сарчашмаи маблағгузории терроризми байналмилалӣ эътироф гашта, бо истифода аз ин маблағҳо созмонҳои террористӣ вазъи ҷаҳонро ноором гардонидаанд. Ҳамарӯза дар гӯшаҳои гуногуни олам созмонҳои террористӣ даст ба амалҳои мудҳиш мезананд, ки дар он маблағҳои аз муомилоти ғайриқонунии маводи нашъаовар ба даст овардашуда истифода мешаванд. [4].

Чунин қонунҳо, аз қабили Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният», Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ,*Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти амнияти давлатӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон,* «Дар бораи фаъолияти оперативӣ-ҷустуҷӯӣ», зарурати ҳамоҳангӣ ва ҳамкории ҳамаи ин мақомотҳоро дар мубориза бар зидди ҷиноят таъкид менамоянд.

Масалан, мутобиқи моддаи 10 Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон» Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва прокурорҳои тобеи он фаъолияти мақомоти корҳои дохилӣ, мақомоти амният, мақомоти андоз, мақомоти гумрук ва дигар мақомоти ҳифзи ҳуқуқро оид ба мубориза бар зидди ҷиноятқорӣ ҳамоҳанг месозанд (Қонуни конст.ҶТ аз 31.12.2014 № 1166).[2]

Ҳамоҳангсозии фаъолияти мақомоти гуногуни ҳифзи ҳуқуқ дар шаклҳои асосии зерин амалӣ карда мешавад:

1) гузаронидани воҳӯриҳои ҳамоҳангсозӣ байни роҳбарони мақомоти гуногуни ҳифзи ҳуқуқ;

2) мубодилаи мутақобилаи иттилоот оид ба масъалаҳои мубориза бар зидди ҷиноятқорӣ;

3) сафарҳои дастаҷамъона ба минтақаҳои ҷумҳурӣ бо мақсади гузаронидани санҷишҳои ҳамоҳангшуда, омӯзиш ва паҳн намудани таҷрибаи мусбати мубориза бар зидди ин ҷиноятҳо;

4) ташкили воҳидҳои тафтишотӣ ва оперативӣ оид ба тафтиши ҷиноятҳои мушаххас;

5) татбиқи барномаҳои муштараки мақсадноки рафъ ва ошкор намудани ҷиноятҳо, инчунин рафъи шароит ва сабабҳое, ки ба содир намудани онҳо мусоидат мекунанд.

Ҳамаи гуфтаҳои боло ҷанбаи хеле муҳими фаъолияти самараноки ҳифзи ҳуқуқи мақомоти гумрук буда, ба амнияти давлат ва шаҳрвандони сокини он бевосита таъсир мерасонад.

Дар шароити муосири муомилоти байналмилалии мол ҳамкории байналмилалии мақомоти гумрук дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқ аҳамият калон дорад. Асоси ҳуқуқии ҳамкории байналмилалии мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти гумруки дигар давлатҳо дар самти мубориза бо қочоқ, инчунин дигар ҷиноятҳои гумрукӣ чор гурӯҳи созишномаҳои байналмилалӣ мебошанд.

Ба гурӯҳи якуми созишномахои байналмилалӣ шартномаҳои ҳуқуқии байналмилалӣ оид ба кумаки мутақобилаи маъмурӣ дар фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи мақомоти гумрук дохил мешаванд. Ба ин гурӯҳ бевосита Конвенсияи байналмилалии кӯмаки маъмурӣ оид ба пешгирӣ, тафтиш ва рафъи ҳуқуқвайронкуниҳои гумрукӣ (Конвенсияи Найробӣ) дохил мешавад.

Ба гурӯҳи дуюми санадҳои байналмилалӣ созишномаҳои дуҷонибаи ҳуқуқии байналмилалӣ оид ба кӯмаки мутақобила ва ҳамкории мақомоти гумрук дохил мешаванд.

Тибқи ин созишномаҳо, хадамоти гумрукии кишварҳои ҳамкор ӯҳдадор шуданд, ки ба ҳамдигар дар ҷилавгирӣ, тафтиш ва пешгирии ҷиноятҳои гумрукӣ тавассути тафтиш, пурсиш аз ҷабрдидагон ва ташхис ёрии маъмурию ҳуқуқӣ расонанд.

Ба гурӯҳи сеюми созишномаҳои байналмилалӣ санадхои ҳуқуқии дутарафа ва бисёртарафаи байналмилалӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ, шаҳрвандӣ ва оилавӣ, ки ба амалиёти тафтишотӣ ва мурофиавӣ дар ин парвандаҳо дахл доранд, дохил мешаванд. Албатта, ин амалҳо аз ҷониби мақомоти гумрук дар доираи салоҳияти маъмурӣ, шаҳрвандӣ ва ҷиноятии як давлат сурат мегирад. Масалан, яке аз ин созишномаҳои бисёртарафа Конвенсияи Европа оид ба ёрии ҳамдигарӣ дар тафтиши парвандаҳои ҷиноятӣ аз соли 1959 мебошад.

Ниҳоят, ба гурӯҳи чоруми созишномаҳои байналмилалӣ санадҳои ҳуқуқии бисёртарафаи байналмилалӣ дохил мешаванд, ки аз қоидаҳои татбиқи қонунгузорӣ дар бораи ҷавобгарии маъмурӣ ва ҷиноятӣ барои ҷиноятҳо ва ҳуқуқвайронкунихои гумруки иборатанд.

Аммо дар ин санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ механизми мушаххаси татбиқи ёрии ҳуқуқии мутақобиларо барои умури гумрукӣ муқаррар накардаанд, балки онҳо қоидаҳои асосии ёрии ҳуқуқии байналмилалии мақомоти гумрукро дар татбиқи ҳуқуқ дар бар мегиранд.

Хусусиятҳои асосии фаъолияти мақомоти гумрукро дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқ чунин муайян кардан лозим аст:

1) чунин фаъолият ҳамеша ба ошкор кардан, рафъ кардан, пешгирӣ ва кушодани ҳуқуқвайронкуниҳо ва ҷиноятҳои дорои хусусияти гуногун нигаронида шудааст;

2) асоси ин фаъолият ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон, инчунин таъмини тартиботи ҳуқуқӣ, ҳифз ва ҳимояи соҳибихтиёрии давлат ва амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳити зист, инчунин олами набототу ҳайвонот мебошад;

Дар асоси ин, фаъолияти мақомоти гумрук фаъолияти ба қонун асосёфта аст, ки аз ҷониби мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи фаъолияти гумрукӣ амалӣ карда мешавад.

Мақомоти гумрук шароити босубот, муҳити мусоидро барои савдои беруна, устуворӣ ва пешбинишаванда будани асосҳои ниҳодиро барои амалигардонии амалиётҳои берунии иқтисодӣ ҳам барои иштирокчиёни ватанӣ ва ҳам барои хориҷиён таъмин мекунад. [3]

Таҳлили танзими ҳуқуқии фаъолияти гумрукӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқ нишон дод, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон барои фаъолияти бомуваффақияти воҳидҳои ҳифзи ҳуқуқи ин хадамот, аз ҷумла барои ҳамкорӣ бо хадамоти гумруки дигар давлатҳо заминаи кофии меъёрию ҳуқуқиро дорад.

Ҳамаи ин гувоҳӣ аз он медихад, ки барои ҳалли самарабахши мушкилоти иқтисодие, ки ба зиммаи мақомотҳои гумрук гузошта шудааст, ба таври бояду шояд амалӣ гардондани вазифаи ҳифзи ҳуқуқ зарур аст. Рушди кишвар ва некуаҳволии шаҳрвандоне, ки дар он зиндагӣ мекунанд, ба фаъолияти мақомоти гумрук вобаста мебошад.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабри соли 2019.-Душанбе: Шарқи озод, 2019.- 48 с.

2.Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон»

3.Давлатов Х.М. Мавқеи мақомоти гумрук дар таъмини рушди иқтисодии кишвар .//Маҷмӯи мақолаҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Татбиқи сиёсати мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» бахшида ба «Солҳои рушди саноат» (2022-2026) (23 декабри соли 2023) – Душанбе, 2023.- 330 саҳ 95-99

4. Иброимов Ҷ. Н. Ҷанбаҳои амалии мубориза бо муомилоти ғайриқонунии маводи мухадир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. //Маводи конференсияи илмӣ-назариявии конференсияи илмӣ -назариявии ҳайати профессорону устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳидавлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистонро бахшида ба 30-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Солҳои рушди саноат (2022-2026) (18-23 апрели 2023).

МИРОВАЯ ВАЛЮТНАЯ СИСТЕМА

Хидиров М.А. *– ст. преподаватель кафедры финансов и банковского дела Денаускогo института предпринимательства и педагогики. Email: muzaffarxidirov92@mail.ru. Тел: + 998 99 566 75 75*

Нуриддинов С. З. *- к.э.н., доцент заведующий кафедрой экономика предприятий и предпринимательство Таджикский государственный финансово-экономический университет. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14.*

Мировая валютная система является центральным элементом международных финансовых отношений. Целью данной работы является анализ развития этой системы и

принципов ее функционирования, а также выводы о ее текущем состоянии и перспективах. В тезисе рассматриваются история мировой валютной системы, ее основные функции, экономические и политические воздействия, валютные курсы и роль международных финансовых организаций. Основной методологией исследования являются статистический анализ, опросы и экономические модели.

Ключевые слова: *мировая валютная система, валютные курсы, система Бреттон-Вудса, экономическая глобализация, криптовалюты, международные финансы, экономическая стабильность, обмен валют, Международный валютный фонд (МВФ), глобальный кризис.*

THE WORLD MONETARY SYSTEM

Khidirov M.A*. – senior Lecturer at the Department of Finance and Banking, Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy Nuriddinov Sunatullo Zubaydulloevich - Ph.D., Associate Professor, Head of the Department of Enterprise Economics and Entrepreneurship, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street 64/14.*

Nuriddinov S.Z.*- scientific research, associate professor, head of the department of economics of enterprises and entrepreneurship Tajik State Financial and Economic University. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimova street 64/14.*

The world monetary system is a central element of international financial relations. The purpose of this work is to analyze the development of this system and the principles of its functioning, as well as conclusions about its current state and prospects. The thesis examines the history of the world monetary system, its main functions, economic and political impacts, exchange rates, and the role of international financial institutions. The main research methodology is statistical analysis, surveys and economic models.

Keywords: *world monetary system, exchange rates, Bretton Woods system, economic globalization, cryptocurrencies, international finance, economic stability, currency exchange, International Monetary Fund (IMF), global crisis.*

Мировая валютная система играет важную роль в регулировании международных экономических отношений. Ее формирование и эволюция претерпели несколько изменений, разработав многочисленные методы регулирования обмена валютами, расчетов и финансовых транзакций, которые являются основными факторами мировой экономики. В данном тезисе анализируются основные характеристики мировой валютной системы, ее эволюция, современное состояние и будущее.

Для анализа изменений валютных курсов и тенденций на глобальных финансовых рынках необходимо использовать экономические модели. Экономическое моделирование применяет математические и статистические методы для прогнозирования изменений в экономике или поведения систем в будущем.

Валютные курсы: Для объяснения изменений валютных курсов используются экономические модели. Например, можно применить модели номинальных и реальных курсов, валютных арбитражей и торговых балансов. В этих моделях анализируются механизмы формирования валютных курсов, силы, которые на них влияют, а также изменения в денежно-кредитной политике и экономической стабильности.

Тенденции на глобальных финансовых рынках: Для исследования изменений на глобальных финансовых рынках используются такие экономические модели, как потоки капитала, торговая и финансовая интеграция, региональные экономики. Также эти модели помогают анализировать глобальные кризисы и рыночные несоответствия (например, финансовый кризис 2008 года). С помощью этих моделей можно подробно рассмотреть, как происходящие изменения в мировой экономике влияют на валютную систему.

Влияние на международные организации

Влияние мировой валютной системы на международные организации также изучено отдельно. Это важно, потому что валютная система тесно связана с международными финансовыми учреждениями и организациями, такими как Международный валютный фонд (МВФ), Всемирный банк и другие финансовые структуры.

Международный валютный фонд (МВФ): МВФ играет важную роль в стабилизации валютных курсов, предоставлении финансовой помощи развивающимся странам и в кризисных ситуациях, а также в поддержании глобальной экономической стабильности. Исследование рассматривает, как МВФ управляет валютными курсами и международной финансовой системой, а также как фонд реагирует на изменения в мировой экономике.

Финансовая политика: Международные организации, включая МВФ и Всемирный банк, оказывают влияние на валютную систему через свою финансовую политику. Например, они реализуют различные подходы для обеспечения финансовой стабильности, такие как регулирование валютных операций, международных платежей и показателей. Эти политики влияют на изменения валютных курсов, потоки капитала на глобальных финансовых рынках и экономику отдельных регионов, что дает возможность более детально изучить их воздействие.

Влияние на финансовую стабильность

Для анализа влияния мировой валютной системы на финансовую стабильность используются экономические модели. Валютная система играет ключевую роль в управлении изменениями в мировой экономике, рисками и финансовыми кризисами.

Глобальная финансовая стабильность: Изменения в валютных курсах, неопределенности между валютами и финансовые кризисы могут угрожать глобальной экономической стабильности. Исследование изучает, как управление валютными курсами может обеспечить финансовую стабильность, роль международных финансовых организаций в этом процессе и влияние изменений в мировой экономике на валютную систему.

Анализ литературы. При исследовании литературы о мировой валютной системе использовались исторические источники, экономические журналы и отчеты международных организаций. Рассматривались научные работы, посвященные завершению системы Бреттон-Вудса, отказу от золотого стандарта и современным тенденциям, таким как криптовалюты. Также были проанализированы отчеты и исследования Международного валютного фонда (МВФ) и Всемирного банка.

Анализ и результаты

Мировая валютная система претерпела множество изменений, в том числе:

1. Завершение системы Бреттон-Вудса, отказ от золотого стандарта и введение свободных валютных курсов изменили мировые финансовые рынки.

2. Глобализация и усиление конкуренции валют привели к усилению роли региональных валют.

3. Внедрение криптовалют и технологий блокчейн привело к созданию новой валютной системы.

4. Роль международных финансовых организаций остается важной, но мировые кризисы и валютные спады постоянно угрожают системе.

Результаты показывают, что мировая валютная система постоянно меняется и для ее управления необходимы новые механизмы.

Заключение и предложения

Мировая валютная система в настоящее время сталкивается с рядом проблем, однако ее значимость и роль продолжают расти. На основе проведенного анализа предлагаются следующие рекомендации:

1. Укрепление деятельности международных организаций: Международный валютный фонд и другие экономические организации должны принимать более быстрые и эффективные решения.

2. Регулирование валютных курсов: Для управления валютными курсами в условиях свободного рынка необходимо внедрить новые методы и механизмы.

3. Роль криптовалют: Для регулирования цифровых валют и технологий блокчейн необходимо разработать международное законодательство.

4. Управление глобальными кризисами: Для обеспечения стабильности мировой валютной системы необходимо создать механизмы предотвращения экономических кризисов.

В целом, мировая валютная система останется важным фактором обеспечения глобальной экономической стабильности в будущем. Однако для ее эффективного управления необходимо постоянное мониторинг и обновления.

Литература

1. Международный валютный фонд (2023). "Глобальная экономическая стабильность: финансовый анализ".

2. Бреттон, Р. (2021). The Evolution of the World Monetary System. Oxford University Press.

3. Смит, Дж. (2020). Cryptocurrencies and Their Impact on the Global Economy. Cambridge University Press.

4. МВФ (2022). "Роль международных валютных систем в глобальной стабильности".

5. Браун, Т. (2019). Currency Wars: The Global Struggle for Economic Power. Rou

IMPROVING THE EFFICIENCY OF USING WORKING CAPITAL IN ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS

Safarov A. I. *- teacher of Finance and banking Department of Denov Entrepreneurship and Pedagogical Institute*

This article discusses the issues of effectively managing working capital in enterprises. The article highlights the impact of working capital on financial stability, how it is used in production and commercial activities, and the necessity for efficient management. The rapid turnover of working capital ensures the active and profitable operation of an enterprise. The article also addresses the importance of determining the need for working capital, allocating it wisely, and managing inventory policies.

Keywords: *working capital; financial condition; economic entity; financial management; financing policy.*

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОБОРОТНОГО КАПИТАЛА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Сафаров А.И. *- преподаватель кафедры «Финансы и банковское дело» Деновского института предпринимательства и педагогики*

В статье рассматриваются вопросы эффективного управления оборотным капиталом на предприятиях. В статье освещается влияние оборотного капитала на финансовую устойчивость, его использование в производственной и коммерческой деятельности, необходимость эффективного управления. Быстрая оборачиваемость оборотного капитала обеспечивает активную и прибыльную работу предприятия. В статье также рассматривается важность определения потребности в оборотном капитале, его рационального распределения и управления политикой запасов.

Ключевые слова: *оборотный капитал; финансовое состояние; хозяйствующий субъект; финансовый менеджмент; политика финансирования.*

The mobile characteristics of working capital require the management of their volume, identifying needs, defining inflow directions, and formulating investment policies for reproduction. By analyzing these issues in the enterprise's specific activities, the general problem of financial management can be identified: insufficient attention is given to improving the strategic directions of managing current assets.[21]

The main issue in managing working capital is determining the necessary amount and composition of assets for each enterprise, as well as the size and types of funding sources for its activities. General methods for identifying the need for current assets exist, which can ensure financial stability in response to market changes. However, due to the unique characteristics, indicators, and adaptation strategies of each enterprise to economic conditions, these methods do not always align with standard practices.[22]

Working capital is considered a crucial factor in the management policy of an enterprise's financial condition. These funds ensure the continuity of production and commercial processes. Today, the rational use of financial resources such as inventory, cash, and inventory elements plays a significant role in the development of enterprises. The turnover speed of working capital and its management are critical for strengthening the financial stability of an enterprise.[23]

An important approach to improving working capital management in an enterprise is identifying the necessary resources that must be supplied continuously in sufficient quantities for production and involved in all stages until the goods are sold. If the problems of managing working capital are viewed in general terms, they primarily stem from the overall state of the enterprise's activities. The following diagram illustrates the main factors that negatively affect the financial condition of the enterprise:

1. Incorrect approaches to managing material and cash resources;
2. Slowness in improving the efficiency of supply and sales processes;
3. Poor inventory management and a decrease in the turnover rate of working capital.

[21] Turgulova A.K. Financial monitoring of companies. - Almaty, Economy, 2016. - p. 345-349.
[22] Kozlova E.A. Management of elements of current assets // Economics, statistics and computer science. - 2013. - № 3. - p. 40-44.
[23] Cherkashnev R.Yu., Chernyshova O.N., Pakhomov N.N. Ways to optimize the financing of working capital in the enterprise // Socio-economic phenomena and processes. - 2015. - № 9. - p. 167-172.

Inefficient management of own and borrowed funds reduces financial stability. This is caused by a reduction in production assets and an increase in debts to suppliers.[24]

A decrease or lack of liquidity is explained by a low level of cash, the presence of debts and receivables, and the failure of the shareholders to timely contribute their shares to the statutory capital.

A decrease in business activity leads to a slowdown in the turnover of working capital. The main reasons for this are the incorrect organization of the enterprise's financial management policy, low trade profitability, non-compliance with payment requirements by debtors, and an increase in debt obligations.

Measures to increase financial efficiency:

1. Forecasting the inflow and outflow of cash;
2. Calculating the optimal amount of cash and organizing its continuous monitoring;
3. Continuous analysis of receivables, identifying short-term financing needs;
4. Systematic management of credit terms: clearly defining payment requirements, introducing sanctions for violating terms and conditions;
5. Evaluating customers and determining their market image, which sets the financial discipline of settlements;
6. Assessing the ratio of creditor and debtor debts, as an increase in receivables leads to an increase in the attracted financial resources;
7. Improving the inventory management policy, reducing storage costs, and increasing sales activity.

Improving working capital financing can be based on the following stages:

1. Developing the enterprise’s financial policy, which defines clear goals and tasks at each stage;
2. Forming and strengthening reserve funds to ensure financial stability;
3. Systematically analyzing the impact of working capital on production activity, liquidity, and financial stability.

Types of financing policies:

- **Conservative approach:** Aims to cover all needs and create reserves against financial risks. Disadvantages: Increased costs of maintaining reserves and a decrease in turnover efficiency.
- **Moderate approach:** Strikes a balance between financial risks and the efficiency of using financial resources.
- **Aggressive approach:** Aims to achieve high profitability using minimal working capital, but can lead to greater financial risks in crisis situations.

In conclusion, efficient management of working capital is crucial for improving the financial stability and overall operations of an enterprise. These funds play a key role in production and commercial processes, and their management helps increase profitability.

Enterprises should apply practical measures in managing working capital, such as forecasting cash flow, analyzing receivables and payables, optimizing inventory, and improving production processes. Through these measures, an enterprise can improve its financial condition and quickly adapt to market conditions.

The management approaches presented in the article (conservative, moderate, and aggressive) can be selected according to the enterprise’s needs to ensure effective management. Overall,

[24] Sukhova L.F. Management factors for the turnover of the current, core, and advanced capital of an enterprise // Financial Analytics: Problems and Solutions. - 2015. - № 21. - pp. 16-22.

working capital management allows enterprises to optimize their activities and achieve long-term success.

Reference

1.Turgulova A.K. Financial monitoring of companies. - Almaty, Economy, 2016. - p. 345-349.

2.Kozlova E.A. Management of elements of current assets // Economics, statistics and computer science. - 2013. - № 3. - p. 40-44.

3.Cherkashnev R.Yu., Chernyshova ON, Pakhomov N.N. Ways to optimize the financing of working capital in the enterprise // Socio-economic phenomena and processes. - 2015. - № 9. - p. 167-172.

4.Sukhova L.F. Management factors for the turnover of the current, core and advanced capital of an enterprise // Financial Analytics: Problems and Solutions. - 2015. - №21. - pp. 16-22.

ПРОБЛЕМЫ, СВЯЗАННЫЕ С СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕМ ПРАКТИКИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОБЛЕМНЫМИ КРЕДИТАМИ

Саидов Х.Р. - *Денов — преподаватель-стажер кафедры финансов и банковского дела Института предпринимательства и педагогики*
Tel: +99888 8400983

Проблемные кредиты (NPL) являются серьезной проблемой для банков и финансовых учреждений, угрожая их финансовой стабильности. Увеличение количества проблемных кредитов приводит к значительным экономическим потерям банков, сокращению капитала и существенным проблемам в производственной деятельности. Поэтому важно эффективно управлять проблемными кредитами, включая их предотвращение, правильную их организацию и разработку временных или долгосрочных стратегий восстановления. В статье рассматриваются основные проблемы управления проблемными кредитами, меры, принимаемые против них, а также практические подходы в этой области и современные методы решения проблем. В статье также уделено внимание правовым, экономическим и техническим подходам банков и финансовых организаций в делах, связанных с проблемными кредитами.

Ключевые слова: *Проблемные кредиты, устойчивость банка, финансовый институт, кредитная политика, работа с должниками, взыскание задолженности, банковская практика, управление рисками, финансовая устойчивость, совершенствование практики.*

PROBLEMS RELATED TO IMPROVING THE PRACTICE OF PROBLEM LOAN MANAGEMENT

Saidov Kh.R. *- Denov — Trainee Lecturer, Department of Finance and Banking, Institute of Entrepreneurship and Pedagogy. Tel: +99888 8400983*

Non-Performing Loans (NPL) are a serious problem for banks and financial institutions, threatening their financial stability. An increase in the number of non-performing loans leads to significant economic losses for banks, a reduction in capital and significant problems in production activities. Therefore, it is important to effectively manage non-performing loans, including their prevention, proper organization and development of temporary or long-term recovery strategies. The article discusses the main problems of non-performing loan management, measures taken

against them, as well as practical approaches in this area and modern methods of solving problems. The article also pays attention to the legal, economic and technical approaches of banks and financial organizations in cases related to non-performing loans.

Key words: *Problem loans, bank stability, financial institution, credit policy, work with debtors, debt collection, banking practice, risk management, financial stability, improvement of practice.*

Важной задачей каждого банка и финансового учреждения является работа с проблемными кредитами (НОК), обеспечение погашения этих кредитов, их списание и поддержание устойчивого финансового положения. Неработающие кредиты – это кредиты, финансовое состояние которых ухудшилось, заемщики не могут своевременно выполнить свои обязательства или считаются высокорискованными. МК представляют собой один из самых больших рисков для банков и создают серьезные проблемы для поддержания их финансовой и экономической стабильности в обществе. В результате снизится качество кредитного портфеля, могут снизиться необходимые ресурсы для поддержания инвестиций и осуществления текущей деятельности.

Основная цель управления проблемными кредитами – сократить их количество, эффективно разработать стратегию работы с существующими проблемными кредитами и тем самым сохранить финансовое здоровье банков. Однако реализация этих задач создает огромные проблемы. Эти проблемы зависят не только от технических и экономических решений, но и от финансовых и правовых механизмов, внутренней политики организации и компетентности сотрудников.

Практические проблемы управления кредитным риском требуют кредитной политики финансовых учреждений, работающих с кредитами высокого риска, восстановления их до чудодейственных выплат, эффективной коммуникации с должниками и интенсивного мониторинга. Соответственно, необходимы эффективные системы и конкретные подходы для решения проблем, связанных с управлением проблемными кредитами.

Также в статье дан углубленный анализ проблем практики работы с проблемными кредитами и методов их поэтапного решения, а также правовых и экономических механизмов. Определены различные риски на финансовом рынке, необходимость создания четких и стабильных условий для обеих сторон. По результатам анализа разрабатываются рекомендации по совершенствованию практики банков в отношении проблемных кредитов.

Проблемные кредиты: определение и влияние

Проблемные кредиты (NPL) являются одним из важных факторов кредитного портфеля банка. Неработающие кредиты — это кредиты, которые заемщики не погашают вовремя или подвергаются высокому риску дефолта из-за финансовых проблем. Эти кредиты представляют большой риск для финансовых учреждений, поскольку могут негативно повлиять на ликвидность банка и вызвать финансовые проблемы.

Существование проблемных кредитов обычно происходит из-за отсутствия связи между должниками и кредиторами, ухудшения финансового положения должников или изменения экономических условий. Если банк не может обеспечить погашение кредитов в указанный срок, то такие кредиты считаются «проблемными». Большое количество проблемных кредитов уменьшает капитал банка, ухудшает его финансовое состояние и открывает путь другим рискам.

Влияние плохих кредитов на финансовые учреждения огромно. Этот фактор влияет на ликвидность банков, а также на эффективность сферы их деятельности. Неэффективность

работы с проблемными кредитами может негативно повлиять на капитал банков, привести к ограничению производственной деятельности и создать общеэкономические проблемы. Таким образом, управление проблемными кредитами влияет на финансовую устойчивость банка и непрерывность его деятельности, а также обеспечивает устранение экономических рисков.

Основные проблемы профилактики и управления проблемными кредитами

1. **Кредитная политика и анализ платежеспособности:**

Кредитная политика является одним из важнейших аспектов для банков в предотвращении проблемных кредитов. Через кредитную политику банки определяют свои процессы кредитования, возникающие из них риски и стратегии их минимизации. Перед выдачей кредита важно проанализировать финансовое положение должника и определить требования, определяющие размер кредита на его основе. Также в процессе кредитования должна быть быстро и эффективно оценена доказанная платежеспособность (то есть способность должника своевременно выполнять свои обязательства).

2. **Мониторинг и управление рисками:**

Еще одним важным аспектом профилактики проблемных кредитов является постоянный мониторинг и управление рисками кредитного портфеля банка. Банки должны вовремя отслеживать положение должников, анализировать их финансовое положение и при необходимости принимать эффективные меры. Это требует разработки руководящих принципов и стратегий в банках, а также использования соответствующих технологий для выявления и минимизации рисков.

3. **Взыскание и перерегистрация задолженности:**

Процесс восстановления играет важную роль в борьбе с проблемными кредитами. Необходимо разработать эффективную коммуникацию с должниками в вопросах взыскания задолженности, точную оценку их финансового положения и четкие механизмы, определяющие условия взыскания. В этом процессе важно определить стратегии, которые будут использоваться для восстановления с помощью высококвалифицированных специалистов банка, юридических и экономических средств.

4. **Правовые и финансовые механизмы:**

Правовые механизмы и финансовые инструменты имеют большое значение в управлении проблемными кредитами. Банкам необходимо четко и правильно разработать кредитные договоры, установить необходимые правовые условия, обеспечивающие полное исполнение должниками своих обязательств. Следует также обсудить специальные долговые или финансовые инструменты, направленные на реабилитацию или аренду необслуживаемых кредитов.

Практические рекомендации по совершенствованию управления проблемными кредитами

Банкам следует реализовать ряд практических рекомендаций и стратегий для эффективного управления проблемными кредитами. Прежде всего, банкам необходимо правильно разработать свою кредитную политику и провести полный анализ перед выдачей кредитов. В результате появляется возможность сократить количество проблемных кредитов. Во-вторых, необходимо создать системы сотрудничества и обмена информацией между банками. Благодаря этому риски в их портфелях можно будет лучше идентифицировать и принять эффективные меры.

Также важно использовать современные финансовые и технологические инструменты при взыскании существующих проблемных кредитов в банках. Также важно разработать

методы более эффективного общения с заемщиками, проверки и обучения через онлайн-платформы.

Заключение

Управление проблемными кредитами является актуальной и сложной проблемой для банков и финансовых учреждений. Для решения этих проблем банкам следует разработать комплексные стратегические подходы. Важными факторами для этого являются совершенствование кредитной политики, анализ и мониторинг финансового положения должников, эффективное управление рисками, применение правовых механизмов и использование инновационных методов. Эффективная работа по управлению проблемными кредитами обеспечивает финансовую устойчивость банков и улучшение экономической ситуации.

Литературы

1. Шумилов, В. Н. (2016). Проблемные кредиты и управление ими: теоретические и практические проблемы. Ташкент: Издательство «Экономическое развитие».

2. Ташматов, М. С. (2017). Управление рисками и проблемными кредитами в банках. Ташкент: Издание Ташкентского государственного экономического университета.

3. Гришин, А. А. (2018). Кредитная политика и проблемные кредиты в банках и финансовых организациях / А. А. Гришин. - Москва: Юрайт.

4. Абдуллаев, А. А. (2019). Проблемные области кредитования и управление ими. Ташкент: Экспресс-Инфо.

5. Кулматов, Т. А. (2020). Анализ и управление кредитным портфелем. Ташкент: Ташкентский государственный экономический университет.

6. Якубов, Ш. Р. (2015). Методы борьбы с рисками и проблемными кредитами в финансовых организациях. Ташкент: Гариб.

7. Ярмашев С. П. (2021). Управление проблемными кредитами: теоретическая основа и тематическое исследование. Ташкент: Институт экономики и финансов.

8. Караев О. М. (2014). Экономические последствия плохих кредитов в банках. Ташкент: Издание Центрального банка Республики Узбекистан.

9. Усманов, А. А. (2016). Управление кредитным риском: работа с проблемными кредитами. Ташкент: Интеллект.

10. Баров, Я. М. (2022). Финансовая стабильность и проблемные кредиты. Ташкент: Высшие учебные заведения.

11. Байрамов, Х. В. (2019). Механизмы банковского предотвращения проблемных кредитов. Ташкент: Издательство «Экономика».

12. Каримова, Р. С. (2021). Механизмы управления проблемными кредитами в банках и финансовых организациях. Ташкент: УзТехПром.

13. Минзаров, В. В. (2017). Кредитная политика и управление рисками. Москва: Экономика.

ТАҲЛИЛИ ТАШАКУЛЁБИИ БОЗОРИ ХИЗМАТРАСОНИ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Қизилов А.А. *- докторанти курси 3-юми Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға 734000: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч. Сино, 136/6. E-mail: qizilov.alamsho@mail.ru . Телефон: (+992) 501-10-59-01*

Дар мақола мазкур таҳлили рушди бозори хизматрасони барасси гардидааст. Дар ҳоли ҳозир, масъалаи баландбардории самаранокии соҳаи хизматарсониҳои пулакӣ, диққати олимон ва мутаххасисони бахши иқтисодиро ба худ ҷалб менамояд. Дар ин ҷода, як қатор таҳлилҳои мушаххас ва ҳадафнок дар робита бо нақши иқтисодӣ-ичтимоии соҳаи хизматрасонӣ, такмили ташкил, густариш, танзим, беҳдошти сифат ва баландбардории фарҳангӣ хизматарсонӣ, таҳрики (ҳавасамандгардонӣ) меҳнат, роҳандозӣ гардидааст.

Масъалаи рушди маҷмӯии соҳаи хизматрасониҳои пулакӣ, баландбардории сифати онҳо ва фарҳанги хизматрасонӣ ба аҳолӣ мушаххас карда шудаанд. Ҳамзамон, аҳамияти иҷтимоии расонидани хизматрасониҳои пулакӣ ба таври ҷудогона бар асоси сарфаҷуии вақти инсон, ки барои инкишофёбии шахс заруранд, ба мисоли истироҳат, тарбияи фарзанд, худомузӣ, тамрини ҷисмонӣ ва ғайраҳо мавриди пешниҳод қарор дода мешаванд.

Дар замони мустақилият ва махсусан дар солҳои охир тамоюли рушди иқтисодиёти мамлакат мушоҳида мегардад, ки он дар сохтори ММД ва махсусан дар бахши тавлидот ва ҳам дар бахши хизматрасониҳои пулакӣ тағйироти назаррасро ворид намуд.

Калидвожаҳо: *Бозори хизматрасонӣ, муносибатҳои бозоргонӣ, таҳлили бозор, хизматрасонӣ пулакӣ, хизматрасониҳои нақлиётӣ, қафомини бозор, бахши алоқа, корхонаҳои маишӣ, Хароҷотҳои пулӣ, рақобат.*

ОРГАНИЗАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ РЫНКА УСЛУГ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Кизилов А.А. *- докторант 3 курса Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес 734000: Республика Таджикистан, ш. Душанбе, ул. Синай, 136/6. Электронная почта: qizilov.alamsho@mail.ru. Телефон: (+992) 501-10-59-01*

В данной статье анализируется развитие рынка услуг. В настоящее время вопрос повышения эффективности сферы платных услуг привлекает внимание ученых и специалистов экономической сферы. Здесь был начат ряд конкретных и целенаправленных анализов, связанных с экономико-социальной ролью сферы услуг, совершенствованием организации, расширением, регулированием, повышением качества и культурного повышения обслуживания, стимулированием (мотивацией) труда.

Определены вопросы комплексного развития сферы платных услуг, повышения их качества и культуры обслуживания населения. При этом социальная значимость предоставления отдельно платных услуг, основанных на экономии человеческого времени, необходимых для развития человека, например, отдых, воспитание детей, самообразование, физическое воспитание и т.д. представлено.

За годы независимости, и особенно в последние годы, можно наблюдать тенденцию экономического развития страны, которая внесла существенные изменения в структуру ВВП, особенно в производственном секторе и в сфере платных услуг.

Ключевые слова: *Рынок услуг, рыночные отношения, анализ рынка, платные услуги, транспортные услуги, разрыв рынка, сектор связи, домашние предприятия, финансовые затраты, конкуренция.*

ORGANIZATIONAL ANALYSIS OF THE SERVICES MARKET IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Qizilov A.A. - *3rd year doctoral student of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734000: Republic of Tajikistan, Dushanbe highway, Sinai street, 136/6. E-mail: qizilov.alamsho@mail.ru. Phone: (+992) 501-10-59-01*

This article analyzes the development of the services market. Currently, the issue of improving the efficiency of the paid services sector is attracting the attention of scientists and experts in the economic sector. In this regard, a number of specific and targeted analyses have been conducted regarding the socio-economic role of the service sector, improving its organization, expansion, regulation, quality improvement, and enhancing the service culture, as well as motivating labor.

The issue of comprehensive development of the paid services sector, improving their quality and culture of service to the population is highlighted. At the same time, the social significance of providing paid services separately based on saving human time, which is necessary for personal development, for example, for recreation, raising children, self-education, physical training, etc., is presented.

Since independence, and especially in recent years, the country has seen a trend of economic growth, which has brought about significant changes in the structure of GDP, especially in the manufacturing sector and in the paid services sector.

Keywords: *Service market, market relations, market analysis, paid services, transport services, market dynamics, communications sector,household enterprises, monetary costs, competition.*

Дар шароити муосир, миқдори зиёди хизматрасониҳое, ки аз тарафи созмонҳо ва ширкатҳои мухталифи дар иқтисоди миллӣ фаъолияткунанда ба аҳолӣ пешниҳод мегарданд, пулакӣ мебошанд. Тавре аз таҷрибаи ҷаҳонӣ бар меояд, ҳиссаи баланд дар сохтори хизматрасониҳои пулакӣ новобаста аз ҳаҷм ва ҳадафҳо хоси соҳаи хизматрасонии нақлиётӣ, маишӣ, тандурустӣ, маориф ва ғайраҳо маҳсуб меёбад. Бинобар ин, таҳлили фаъолияти хизматрасониҳо, қисми таркибӣ ва ҷудонинопазири таҳқиқотҳои дар ин самт амалишаванда ба ҳисоб рафта, он барои ҳалли масъалаҳои марбут ба болобардории самаранокии фаъолиятнамоии самтҳои бунёдӣ ва пойгоҳии соҳаи хизматрасониҳо нигаронида шудааст.

Дар ҳоли ҳозир, масъалаи баландбардории самаранокии соҳаи хизматарсониҳои пулакӣ, диққати олимон ва мутаххасисони бахши иқтисодиро ба худ ҷалб менамояд. Дар ин ҷода, аз тарафи онҳо як қатор таҳлилҳои мушаххас ва ҳадафнок дар робита бо нақши иқтисодӣ-ичтимоии соҳаи хизматрасонӣ, такмили ташкил, густариш, танзим, беҳдошти сифат ва баландбардории фарҳангӣ хизматарсонӣ, таҳрики (ҳавасамандгардонӣ) меҳнат, роҳандозӣ гардидааст.

Ногуфта намонад, ки дар барномаи таҳаввулоти иқтисодиёти кишвар ба ин мавзӯъ аҳамияти аввалия дода шудааст, қабл аз ҳама дар ин барнома, масъалаи рушди маҷмӯии соҳаи хизматрасониҳои пулакӣ, баландбардории сифати онҳо ва фарҳанги хизматрасонӣ ба аҳолӣ мушаххас карда шудаанд[1с.44]. Ҳамзамон, аҳамияти ичтимоии расонидани хизматрасониҳои пулакӣ ба таври ҷудогона бар асоси сарфаҷуии вақти инсон, ки барои инкишофёбии шахс заруранд, ба мисоли истироҳат, тарбияи фарзанд, худомузӣ, тамрини ҷисмонӣ ва ғайраҳо мавриди пешниҳод қарор дода мешаванд. Тавсеаёбии инфрасохтори ичтимоӣ дараҷаи касбиятро боло мебарад, махсусан дар байни аҳолии деҳот ва минтақаҳои нав аз худ шаванда, илова бар он, имконоти истифодаи оқилонаи захираҳои меҳнатӣ, молиявӣ табиӣ ва моддӣ бавуқуъ омода, сарфаи вақт низ таъмин мегардад.

Лозим ба зикр аст, ки муайяннамоии тамоюли тавсеаёбии вазъи соҳаи хизматрасониҳои пулакӣ мубрам арзёбӣ гардида, қабл аз ҳама он дар вориднамоии навгониҳо ва технологияҳои муосир, ки дар раванди истеҳсолоти ҷамъиятӣ, баланд бардоштани самаранокии захираҳои меҳнатӣ, рушди сармояи инсонӣ, пешравии соҳаҳои илму маориф, тандурустӣ ва фарҳанг басо муҳим башумор мераванд.

Бояд иброз дошт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор шаклҳои хизматрасониҳои пулакӣ дар худ хусусияти омехтаро ҷой додаанд (масалан, хизматрасониҳо дар соҳаи маориф, тандурустӣ, ҳифзи ичтимоӣ, фарҳанг ва ғ.). Рушди соҳаи хизматрасонӣ ба ҳалли масъалаҳои ичтимоӣ-иқтисодии мамлакат, ба монанди шуғли аҳолӣ, муҳоҷирати меҳнатӣ, батартибдарории низоми андозситонӣ, ба вуҷуд овардани фазои мусоиди ҷалби сармоягузориҳо мусоидат менамояд ва ҳамзамон ҳамгироии минтақавӣ ва сохторҳои соҳавии иқтисоди миллиро имконпазир мегардонад.

Дар замони мустақилият ва махсусан дар солҳои охир тамоюли рушди иқтисодиёти мамлакат мушоҳида мегардад, ки он дар сохтори ММД ва махсусан дар бахши тавлидот ва ҳам дар бахши хизматрасониҳои пулакӣ тағйироти назаррасро ворид намуд.

Ҷадвали 1. Нишондиҳандаҳои макроиқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2021

Нишондиҳандаҳо	Солҳо							2021/ 2015, бо %
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Шум. аҳоли, ҳаз. наф.	8551,2	8742,8	8931,2	9126,6	9313,8	9506,3	9886,8	86,5
Шум. миёнаи машғулин дар иқтисодиёт, ҳаз. наф	2381	2385	2407	2426	2463	2506	2534	94,0
Шум.бекорон, ҳаз. наф.	51	53	50	52	51	51	53	96,2
Сатҳи бекорӣ, бо %	2,3	2,3	2,2	2,2	2,0	2,1	2,1	109,5
Даромадҳои пулии аҳолӣ, млн. сомонӣ	25569,8	31373,0	37247,5	41083,9	47986,3	65347,0	80508,8	31,8
Харочотҳои пулӣ ва пасандозҳои аҳолӣ, млн. сомонӣ	34968,0	36711,7	38430,6	42346,4	48857,2	72547,2	91885,0	38,1
Музди меҳнати миёнаи ҳармоҳаи як корманд, сомонӣ	878,91	962,16	1144,19	1233,82	1335,52	1393,8	1540,84	57,0
ММД, млн. сомонӣ	50977,8	54790,3	64434,4	71059,2	79109,8	83958,3	98910,7	51,5
Маҳс. саноатӣ бо нархҳои соли 2020, млн. сомонӣ	16116	18695	22677	25080	28391	30890	38829	41,5
Маҳс. кишоварзӣ бо нархҳои соли 2020, млн. сомонӣ	27628,9	29053,9	31029,6	32257,2	34558,7	37616,6	39769,4	69,5
Сармоягузориҳо, млн. сомонӣ	9749,9	11179,7	11371,6	13361,0	12517,8	11755,6	15124,9	64,5
Ба кор андохтани фондҳои асосӣ, млн. сомонӣ	4129,5	5406,6	6678,6	4859,3	7033,3	7266,8	5561,3	74,3
Хизматрасонии пулакӣ ба аҳолӣ бо нархҳои соли 2019, млн. сомонӣ	**13405,4**	**13338,4**	**13645,2**	**13372,2**	**13599,6**	**13205,2**	**15165,3**	88,4
Гардиши савдои хориҷӣ, млн.доллар	4326,2	3929,9	3972,9	4224,3	4523,7	4557,8	6359,1	68,0
Содирот, млн.доллар	890,6	898,7	1198,0	1073,3	1174,4	1406,9	2149,6	41,4
Воридот, млн. доллар	3435,6	3031,2	2774,9	3151,0	3349,3	3150,9	4209,5	81,6
Қарзи давлатии хориҷӣ, млн.доллар	2194,5	2274,1	2879,0	2924,2	2888,4	3243,7	3299,3	66,5
Таваррум (дар охири сол, %)	5,1	6,1	6,7	6,5	6,6	9,4	8,0	63,8
Қурби асъор (1$ бо сомонӣ)	6,99	7,88	8,82	9,43	9,69	11,3	10,2	68,5
Шум. аҳоли, ҳаз. наф.	8551,2	8742,8	8931,2	9126,6	9313,8	9506,3	9886,8	86,5

Тавре аз маълумотҳои дар ҷадвали 1 бар меояд дар солҳои таҳлилшаванда, дар баробари дигар бахшҳои иқтисоди кишвар, мавқеъ ва аҳамияти хизматрасониҳои пулакӣ низ торафт афзоиш ёфтаистодааст. Дар ин марҳила ҳаҷм ва андозаи хизматрасониҳо дар умум боло рафта, он аз 13405,4 сомонии соли 2016 то ба 15165,3 сомонӣ дар соли 2021 боло рафтааст, яъне дар ин давра рушди воқеии ин соҳа то ба 88,4% афзоиш ёфтааст, ки он аз тавсеаёбии бахши хизматарсониҳои пулакӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гувоҳӣ медиҳад. Ҳамзамон, дар панҷ моҳи соли 2022 ҳаҷми хизматрасониҳои пулакӣ беш аз 7.1 миллиард сомониро ташкил доданд. Ин ҳаҷм бо назардошти хизматҳое, ки тавассути тамоми роҳҳои имконпазир дар кишвар расонида мешаванд, нишон дода шудааст. Тибқи маълумоти омори расмӣ ин нишондиҳанда нисбат ба моҳҳои январ-майи соли 2021 ба андозаи 10,1% зиёдтар мебошад. Саҳми хизматрасониҳои пулакии корхонаҳои давлатӣ 22,1% -и нишондиҳандаҳои умумиро ташкил менамояд.

Қайд намудан ба маврид аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон суръати бахши хизматрасонӣ аз суръати хизматрасониҳои соҳавӣ вобастагӣ дошта дар қиёс бо дигар бахшҳо он дар натиҷаи пешниҳоди шаклҳои нави хизматрасонии ба ниёзҳои иқтисоди бозорӣ ва аҳолӣ ҷавобгӯ пешсаф мебошад.

Дар умум сабабҳои асосии қафомонии бозори хизматарсониҳои пулакӣ то амалисозии ислоҳот чунинанд:

- сатҳи пасти пойгоҳи моддӣ-техникӣ ва рушд наёфтани корхонаҳои маишӣ дар минатқаҳои куҳӣ ва деҳоти ҷумҳурӣ ;
- норасоии мутахассисон ва кадарҳои касбиятдоштаи табақаи миёна;
- ба таври пурра аз худ накардани кашфиётҳои илмӣ, техникӣ, таҷрибаи пешқадами кишварҳои рушднамуда, коҳишёбии раванди таҷдиди фондҳои асосии ва баландбардории муҳлати фарсудашавӣ;
- иштибоҳоти ҷиддӣ зимни асоснокнамоӣ ва коркарди сиёсати сохторӣ ва бар ин асос такмили механизми идоракунӣ, тағийрдиҳии психологияи фаъолияти хоҷагидорӣ;

Қабл аз ҳама, сабаби сар задани чунин вазъ бо пошхурии ИШ ва кандашавии равобити мавҷуда, ҷанги шаҳрвандӣ, инчунин бо афзоишёбии буҳрони ичтимоӣ-иқтисодӣ дар кишвар асос ёфта буд. Аз ин хотир, метавон гуфт, ки густариши ин бахш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз зимни гузариш аз иқтисоди нақшавӣ ба пайроҳаи иқтисоди бозорӣ ба вуқуъ пайваст. Яъне дар натиҷаи қабули Қонун дар бораи ғайридавлатикунонӣ ва хусусигардонии моликияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон афзоиши нишондиҳандаҳои асосии соҳаи хизматрасонӣ таъмин гардид. Вобаста ба маълумотҳои Кумитаи давлатӣ доир ба идоракунии моликият, барномаи хусусигардонии объектҳои маишӣ дар солҳои 1995-1996 дар муҳлати муайяншуда иҷро гардида, то ба ҳол идома дорад. Илова ба ин, татбиқи ин барнома имкони тавсеаёбии хизматрасониҳои пулакиро бо назардошти афзоиши аҳолӣ дар ҷумҳурӣ ба миён овард, ки натиҷаҳои он дар ҷадвали 2 мавриди пешниҳод қарор гирифтааст.

Ҷадвали 2. Ҳаҷми умумии хизматарсониҳои пулакии ба аҳолӣ вобаста ба шаклҳои моликият дар давоми солҳои 2015-2021 ешниҳод шуда, бо млн. сомонӣ

Номгӯи хизматҳо	Солҳо							2021/ 2015, бо %
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Хизматҳои пулакӣ, ҳамагӣ, аз ҷумла	9615,8	10033,7	10884,0	12130,8	12983,6	13205,2	15163,3	63,41
Моликияти давлатӣ	1125,6	1394,6	1751,4	2487,3	2298,4	2824,8	3509,3	32,07
Моликияти Ғайридавлатӣ	8490,2	8637,4	9132,6	9643,5	10685,2	10380,4	11656,0	72,84
аз ҷумла вобаста ба намудҳои хизмат								
1. Маишӣ	3758,6	3694,1	3908,3	4030,6	4387,2	4253,8	4379,6	85,82
2.Нақлиёти мусофиркаш	1741,0	2224,3	2208,2	2264,4	22000,9	2394,2	1376,9	126,44
3. Алоқа	1331,3	11543,0	11645,3	11948,5	22018,7	1973,2	2303,6	57,79
4.Манзилию коммуналӣ	72,6	779,3	999,5	203,3	1144,4	140,3	137,6	52,76
5.Соҳаи маориф	990,2	11173,8	11354,8	11576,5	11761,1	11841,1	2125,2	46,59
6. Фарҳанг	59,4	664,5	774,5	772,4	776,1	556,0	66,1	89,86
7. Сайёҳӣ	20,8	22,1	44,0	66,0	110,0	22,4	3,8	547,37
8. Варзиш	11,4	22,2	11,1	22,7	33,4	22,5	2,3	495,65
9.Тандурустӣ	4402,9	4447,1	4490,7	6628,9	7703,1	6687,9	826,6	532,65
10.Санитарию Тавонбахшӣ	338,8	443,4	448,1	663,7	553,7	229,7	42,0	806,67
11.Хусусияти ҳуқуқӣ дошта ва муассисаҳои бонкӣ	6658,5	3399,2	3384,2	5534,6	5689,6	11324,0	1228,8	541,87
12.Хизматрасониҳои Дигар	5557,3	5551,7	6665,3	7799,2	11135,4	11575,7	2557,5	217,29

Тавре аз маълумотҳои ҷадвали 2 бар меояд, дар давоми солҳои 2015-2021 хизмтрасониҳои пулакӣ ба маврид ва мунтазам афзоиш ёфтаанд, ба унвони мисол, дар давоми марҳилаи таҳлилӣ хизматарсониҳои манизилӣ-коммуналӣ - 52,76%, хизматрасониҳои бахши алоқа - 57,79 %, соҳаи маориф - 46,59%, тандурустӣ зиёда аз маротиба, хизматарсониҳои аз ҷониби муассисаҳои бонкӣ ва дар ташкилотҳои хусусият ҳуқуқӣ дошта зиёда аз 5 маротиб зиёд гаштааст.

Ба андешаи мо, зимни татбиқи ислотҳои иқтисодӣ дар кишвар як қатор тағйротҳои назаррас дар самти тақсимоти миқдори хизматарсониҳои пулакии ба аҳолӣ ва корхонаҳои шакли мухталифи моликият пешниҳодшаванда, ба вуқуъ пайваст. Масалан, дар марҳилаи иқтисоди нақшавӣ, истеҳсоли хизматҳои асосӣ аз тарафи корхонаҳои давлатӣ амалӣ мегашт, вале дар ҳоли ҳозир хизматрасониҳои маишӣ, нақлиёти мусофирбар, маориф, фарҳанг, санитарӣ-беҳдоштӣ ва дигар навъҳои хизматрасониҳои пулакӣ босуръат рушд намуда, ҳамзамон бахши хусусии хизматрасонӣ низ тавсеа ёфт. Тавре қаблан иброз дошта будем, рушди бахши хизматрасониҳои пулакӣ дар ҷумҳурӣ дар солҳои соҳибистиқлолӣ ба даст омада, дар давоми солҳои охир ҳаҷми хизматарсониҳои пулакӣ ба аҳолӣ рушд намудаистодааст. Дар ҷадвали 3 ба таври муфассал рушди ҳаҷми хизматрасониҳои пулакӣ ба аҳолӣ ва динамикаи тавсеаёбии он дар минтақаҳои мухталифи кишвар мавриди пешниҳод қарор дода шудааст.

Ҷадвали 3 - Ҳаҷми хизматрасониҳо ба аҳолии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2021 ва динамикаи он

Минтақаҳо	Солҳо							с.2021 қиёс бо с. 2015, бо %
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	
Ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ	9615,9	10330,7	10884,0	12130,8	12983,6	13205,2	15165,3	157,71
ш. Душанбе	4474,5	4289,3	4781,6	5486,9	6178,0	6737,6	8120,0	181,47
НТҶ	985,8	973,7	1005,5	961,6	1037,9	1007,4	1123,4	113,96
Вилояти Суғд	2875,4	3137,8	3335,7	3527,2	3603,3	3291,6	3602,3	125,80
Вилояти Хатлон	1698,5	1565,4	1686,7	1868,4	2064,5	2070,5	2170,3	127,78
ВМКБ	64,9	67,5	74,5	88,7	99,9	98,0	149,3	2,22 маротиба

Сарчашма: Ҳисобҳоро муаллиф дар асоси: Маҷмуаи солонаи ҶумҲурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти ҶумҲурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2022. - С.359 анҷом додаст.

Натиҷаҳои бадастомада аз афзалиятнокии ин соҳа дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дарак медиҳанд. Тавре аз маълумотҳои дар ҷадвали 3 бар меояд, ҳаҷми хизматрасониҳои пулакӣ ба аҳолӣ дар маҷмӯъ 57,51%-ро ташкил менамоянд, дар шаҳри Душанбе ин нишондиҳанда ба 81,47% баробар буда, дар НТҶ он ба- 13,98%, дар вилояти Суғд ин нишондиҳанда то ба 25,8% ва дар вилояти Хатлон бошад он то ба– 27,78% афзоиш ёфта, ин нишондиҳанда дар ВМКБ зиёда аз 2 маротиб афзоиш ёфтааст. Бо назардошти таҳлилҳои анҷомшуда метавон гуфт, ки ин соҳа дар замони истиқлолият мунтазам устувор рушд намудаистодааст.

Дар шароити муосир ба сифати самти нисбатан бартаридошта метавон тамоюли афзоиши нишондиҳандаҳоро, ки тавсифкунандаи иқтисоди кишвар мебошанд ва барои баландбардории сатҳи некуаҳволии ҷомеа сафарбар гардидаанд, аз ҳам ҷудо намуд.

Зимни ҳали ин масъалаҳо, амиқнамоии равиши нисбатан муносиб барои ҷобаҷо намоии қуввaҳои истеҳсолӣ ва рушди иқтисодӣ бо назардошти тавсеаёбии низоми нақлиётӣ ба мақсад мувофиқ мебошад. Рушди низоми нақлиётӣ бояд бо дигар бахшҳои иқтисодӣ ҳамгиро бошад.

Ташаккулёбии муносибатҳои иқтсодӣ дар Ҷумуҳурии Тоҷикистон ва он ҳам дар шароити устувории вазъи сиёсӣ-ичтимоӣ, зарурияти рушднамоии унсоурҳои таркибии бозорро тақозо менамояд. Хизматрасониҳои нақлиётӣ дар чунин шароит ба иқтисод ва махсусан самаранокии фаъолияти хоҷагидорӣ метвананд таъсири фаъол ва мусбӣ расонанд. Дар чунин шароит нақши хизматрасониҳои нақлиётӣ торафт зиёд мегардад, рушди хизматрасониҳои нақлиётӣ дар шароити бозор ба таври ҳатмӣ пулакӣ будани онҳоро барои аҳолӣ ва дигар субъектҳои хоҷагидорӣ тахмин менамояд.

Тавре аз ҷадвали 2 бар меояд, хизматрасонии нақлиётӣ дар қатори дигар бахшҳо рушда намудаистодааст. Вобаста ба маълумотҳои ҷадвали 2 дар давоми солҳои мавриди таҳил қарор гирифта, ин бахш мунтазам рушд намудааст, агар дар соли 2015 маблағи умумии хизматрасониҳо дар ин бахш ба 1741,0 расида бошанд, дар соли 2021 бошад ҳаҷми хизматрасониҳо ба 1376,9 расидааст, яъне дар давоми ин солҳо, ҳаҷми умумии хизматрасониҳои нақлиётӣ то ба 126,44 % афзоиш ёфтаааст.

Бояд иброз дошт, ки ин соҳа дар соли гузашта низ бомаром рушд намудааст, тибқи маълумотҳои оморӣ дар 9 моҳи соли 2023 тавассути ҳама намудҳои нақлиёт дар ҳаҷми 96733,6 ҳазор тонна борҳо кашонда шудаанд, ки ин нишондиҳанда нисбат ба ҳамин давраи соли 2022 ба андозаи 14,7%

Адабиёт

1. Жильцов Е.Н., Казаков В.Н. Экономика социальных отраслей/ Е.Н.Жильцов В.Н. Казаков. – М.: Изд. ТГНС, 2007. – С. 12

2. Ҳисобҳоро муаллиф дар асоси: Маҷмуаи Ҳамасолаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2022. с. 355-359 анҷом додаст

3. Ҳисобҳоро муаллиф дар асоси: Маҷмуаи Ҳамасолаи ҶумҲурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти ҶумҲурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2022. с. 400-409 анҷом додаст.

4. Ҳисобҳоро муаллиф дар асоси: Маҷмуаи солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2022. - С.359 анҷом додаст.

5. Маҷмуаи солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2022. - С.359 анҷом додаст.

6. Сулаймонзода, Ш. Ф. Таҳлили назариявии баъзе самтҳои фаъолияти тиҷоратию хизматрасонии соҳибкорон: муаммоҳо ва рушди он дар шароити мураккаби иқтисодӣ / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 3(32). – P. 169-176. – EDN VRYHKT.

7. Сулаймонзода, Ш. Ф. Ҷанбаҳои назариявии ташаккул ва рушди маҷмӯи бизнес-хизматрасониҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ш. Ф. Сулаймонзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2020. – No. 1(21). – P. 161-167. – EDN CDVHFS.

ВКЛАД ИМПОРТНО-ЭКСПОРТНЫХ ОПЕРАЦИЙ В РАЗВИТИИ ТОВАРНЫХ РЕСУРСОВ РЕГИОНАЛЬНОГО ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Неъматов И.У. *– Таджикский государственный финансово-экономический университет, кандидат экономических наук, доцент, зав. кафедрой менеджмента. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/14. E-mail: Ilhomidin_80@mail.ru. Телефон: (+992) 918-28-16-67*

В статье анализируется вклад экспортно-импортных операций в развитии

товарных ресурсов регионального продовольственного рынка Согдийской области. Приведены данные о внешнеторговом обороте области, в частности, об экспорте и импорте продовольствия и других товаров. Особое внимание уделяется вопросам роста импорта и экспорта продовольственных товаров. Дается ряд рекомендаций по развитию экспортного потенциала области в целом.

Ключевые слова: *внешнеторговый оборот, продовольственные товары, экспорт, импорт, экспортный потенциал.*

САҲМИ АМАЛИЁТҲОИ ВОРИДОТУ СОДИРОТ ДАР РУШДИ ЗАХИРАҲОИ МОЛИИ БОЗОРИ МИНТАҚАВИИ ОЗУҚАВОРИИ ВИЛОЯТИ СУҒД

Неъматов И.У. *- Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент, мудири кафедраи менеҷмент. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов, 64/14. E-mail: Ilhomidin_80@mail.ru. Телефон: (+992) 918-28-16-67*

Дар мақола саҳми амалиётҳои содиротӣ-импортӣ дар рушди захираҳои молии бозори минтақавии озуқавории Вилояти Суғд таҳлил карда мешавад. Дар бораи гардиши савдои хориҷии вилоят, аз ҷумла содирот ва воридоти озуқаворӣ ва дигар молҳо маълумот оварда шудааст. Ба масъалаҳои афзоиши воридот ва содироти маҳсулоти хӯрокворӣ диққати махсус дода мешавад. Дар маҷмӯъ оид ба рушди иқтидори содиротии вилоят як қатор тавсияҳо дода мешаванд.

Калидвожаҳо: гардиши савдои хориҷӣ, молҳои хӯрокворӣ, содирот, воридот, иқтидори содиротӣ.

CONTRIBUTION OF IMPORT AND EXPORT OPERATIONS TO THE DEVELOPMENT OF COMMODITY RESOURCES OF THE REGIONAL FOOD MARKET OF SUGHD REGION

Nematov I.U. *- Tajik State Financial and Economic University, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head. department of management. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov street, 64/14. E-mail: Ilhomidin_80@mail.ru. Phone: (+992) 918-28-16-67*

The article analyzes the contribution of export-import operations in the development of commodity resources of the regional food market of Sughd region. The data on the foreign trade turnover of the region, in particular on the export and import of food and other goods, are presented. Particular attention is paid to the growth of imports and exports of food products. A number of recommendations are given on the development of the export potential of the region as a whole.

Keywords: *foreign trade turnover, food products, export, import, export potential.*

Импортно-экспортные операции играют важную роль в развитии товарных ресурсов регионального продовольственного рынка. Дело заключается в том, что ни одна страна в мире, ни один регион, ни одна территориально-административная единица не может исключительно за счет товарных ресурсов собственного производства полностью обеспечить продовольственный рынок товарами. Это связано с природно-климатическими условиями производства тех или иных товаров внутри определенной страны или региона,

а также экономической эффективности производства тех или иных товаров. В этой связи в Республике Таджикистан вопросам насыщения потребительского рынка продуктами питания местного производства и питьевой воды уделяется первостепенное внимание. Так, в Послании Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона от 28 декабря 2023 года отмечалось: «В связи с развитием экономики современного мира и разрывом традиционной цепочки поставок товаров и продукции, ростом населения, а также вследствие изменения климата и его негативных последствий – продолжающейся засухи и нехватки воды, в том числе в нашем регионе, растет спрос на воду и сельскохозяйственную продукцию. Наряду с этим быстрое изменение состояния мирового продовольственного рынка и постоянный рост цен на продовольственную продукцию побуждают нас уделять первоочередное внимание улучшению состояния сельского хозяйства, увеличению производства продукции, развитию агропромышленных комплексов и таким образом обеспечению продовольственной безопасности страны» [1].

В научных трудах ученых-экономистов республики вопросам развития производство продовольственных товаров и экспортно-импортных операций уделяется большое внимание [2,3,4,5,8].

Вопрос о вкладе импортно-экспортных операций в насыщении рынка продуктов питания рассмотрим на примере Согдийской области Республики Таджикистан.

Динамика развития внешней торговли Согдийской области приведена в таблице 1.

Таблица 1. – Развитие внешней торговли Согдийской области за 2016-2022 гг.

Показатели	Ед. изм.	2016	2020	2022	2023	2023 г. в % к		
						2016	2020	2022
Внешнеторговый оборот, – всего	млн долл.	1870,9	1667,6	3185,7	2794,3	149,4	167,6	87,7
	в %	100,0	100,0	100,0	100,0	–	–	–
в т. ч.								
Экспорт	млн долл.	446,3	353,8	1086,2	756,7	169,5	213,9	69,7
	в %	23,9	21,2	34,1	27,1	–	–	–
Импорт	млн долл.	1424,6	1313,8	2099,4	2037,6	143,0	155,1	97,1
	в %	76,1	78,8	65,9	72,9	–	–	–

Составлено по данным: [6, 288; 7, 289].

Данные таблицы свидетельствуют о том, что в последние годы развитие внешнеторгового оборота Согдийской области носит скачкообразный характер. Но в целом имеет тенденцию увеличения. Так, в 2016-2023 гг. он увеличился с 1870,9 млн долл. до 2794,3 млн. долл. (на 49,4%). Однако, его объемы в 2020 г. были ниже объемов 2016 года, в 2023 г. ниже чем в 2022 году, имело место сокращение его объема до 2794,3 млн долл. или на 12,3%. %. Уменьшение внешнеторгового оборота в 2020 году связано с пандемией COVID-19, т.е. вызвано и объективной причиной. Однако снижение объемов внешнеторгового оборота в 2023 г. по сравнению с предыдущим годом на 12,3% нельзя считать положительным моментом. Тем более, это произошло в основном за счет уменьшения объема экспорта товаров, который по сравнению 2022 г. был ниже на 30,3%. Но, в целом в 2016-2023 гг. темпы роста экспорта значительно превышают темпы роста

импорта. И это является положительной тенденцией. Так, в 2016-2023 гг. общая сумма экспорта возросла на 69,5 %, а импорта – на 43,0 %.

Отрицательным моментом во внешней торговле Согдийской области является то, что в ней объемы импорта значительно превышают объемы экспорта. Так, в 2016 г. соотношение экспорта и импорта составили 23,85% и 76,15%, в 2020 г. соответственно – 21,22% и 78,78%, в 2022 г. – 34,1% и 65,9 %, в 2023 г. -21,7% и 72,9 %. В 2016 г. общая сумма импорта превысила общую сумму экспорта в 3,2 раза, в 2020 г. – в 3,4 раза, в 2022 г. – на 86,8 %, в 2023г. – в 2,7 раза. По данным таблицы не трудно установить, что только в 2022 году имела место положительная тенденция, заключающая в том, что удельный весь экспорта товаров значительно увеличился. Однако в 2023 г. году он опять сократился.

Исходя из вышеизложенного, перед регионом стоит задача в части дальнейшего развития экспорта товаров и импортозамещания. Важно, далее развивать тенденцию по более высоким темпам экспорта товаров по сравнению с импортом.

С точки зрения нашего исследования большое значение имеют экспорт и импорт продуктов питания по группам товаров, и питьевой воды. Анализ показывает, что в 2023 г. общая сумма экспорта этих групп продовольственных товаров составил 37,49 млн долларов, что выше уровня 2016 г. в 2,74 раза [Расчеты по данным: 6, 296-304; 7, 297-305]. Незначительное уменьшение общей суммы их экспорта в 2020 г., как мы уже объяснили, было связано с пандемией COVID-19. Но, несмотря на высокие темпы роста экспорта продуктов питания, их доля в общей суммы всего экспорта Согдийской области остается невысокой. Так, в 2021 г. она составила 2,9%, в 2020 г. – 3,3%, 2022 г. – 2,14 % и в 2023 г. – 1,34 %.

В структуре экспорта продовольственных товаров главное место занимают сушеные плоды. Расчеты показывают, что в 2016-2023 гг. их экспорт увеличился в 3,82 раза и в 2023 г. составил 28,01 млн долларов. Их удельный весь в структуре экспорта приведенных продуктов питания составил продуктов питания занимал 74,73% [Расчеты по данным: 6, 296-304; 7, 297-305].

Природно-климатические области очень приемлемы для абрикосоводство и виноградарство. Практически во всех районах области абрикосовые насаждения и виноградные сады дают хороший урожай. Сушеный абрикос, курага, изюм пользуются хорошим спросом во всех странах мира. Сушеные плоды в основном экспортируются в Российскую Федерацию, Белоруссию, Казахстан, Украину. В последние годы они в незначительных объемах поставлялись в Германию, Ирак, Польша, США и другие страны. Сушеные плоды Согдийской области очень высокого качества и ценные в потребительском отношении. Исходя из этого, в будущем в области необходимо развивать абрикосовые и виноградные сады. Абрикос и виноград экспортируются и в свежем виде. Они приносят большие доходы в область. В плане импортозамещания они являются выгодными товарами.

Другими экспортными продуктами области являются лук, виноград в свежем виде и свежие плоды. Исходя из этого наращивание объемов их производства имеет важное значение.

Яблоки, груши и айва экспортируются в незначительных объемах. Так, их экспорт в 2020 г. составил 26,7 тыс. долларов, в 2022 г. – 65,5 тыс. долларов, в 2023 г. – 43,0 тыс. долларов [Расчеты по данным: 6, 296-304; 7, 297-305]. Они по полезности и вкусовым

качествам очень ценятся. В области имеются хорошие возможности для увеличения объемов их производства и экспорта. Этому вопросу следует обратить особое внимание.

Из области практически не экспортируются переработанные овощи, фрукты, бахчевых и т.д. Так, в 2023 г были экспортированы соки фруктовые и овощные на сумму 164,1 тыс. долларов, что превышает объемы 2016 г. почти в 13 раз [Расчеты по данным: 6, 296-304;: 7, 297-305]. Но эти объемы остаются очень незначительными. Что касается томатов консервированных, то их экспорт составляет мизерные суммы. В 2020-2023 гг. он составил в приделах 5,7-18,6 тыс. долларов.

Таким образом, в части развития импортно-экспортных операций продовольственных товаров в Согдийской области главной проблемой остается увеличение экспортного потенциала области. И это не только за счет экспорта овощей и фруктов, но и продукции пищевой промышленности области в целом. Необходимо также увеличивать и экспорт всех основных видов продукции производственно-технического назначения, сырья и товаров народного потребления из области, что позволит увеличить поступления валютных средств в область и обеспечить полнее спрос жителей на продукты питания и другие необходимые потребительские товары и средства производства.

Анализ показывает, что общий объем импорта продуктов питания значительно превышает общий объем их экспорта. Так, в 2016 году импорт продовольственных товаров превысил их экспорт в 24, 21раза, в 2020 г. – в 22,34 раза, в 2021 г. – в 13,58 раза, в 2022 г. – в 10,96 раза, в 2023 г. – в 3,3 раза [Расчеты по данным: 6, 311-322; 7, 313-326]. Таким образом, с каждым годом существенный разрыв в приведенных соотношениях сокращается, что является положительной тенденцией.

Основными импортными продуктами являются масло подсолнечное (в 2023 г. импортировано на сумму 43,77 млн долларов), сахар (24,1 млн долларов), пшеница (13,3 млн долл.), мука (12,0 млн долл.), чай (2,3 млн долл.) [Расчеты по данным: 6, 311-322; 7, 313-326].

С точки зрения коммерции, важно, чтобы экспортно-импортные операции не были убыточными, и они должны соответствовать потребностям населения. Кроме того, в условиях Согдийской области и Республики Таджикистан в целом, где численность населения растет очень высокими темпами и возможности расширения посевных площадей ограничены, конечно, наряду с максимальным увеличением производства сельхозпродуктов и продукции пищевой промышленности, вопрос об импорте продовольственных товаров не исчерпает. С этой точки зрения важно, чтобы республика и регионы располагали достаточными валютными средствами, чтобы можно было импортировать недостающие товарные ресурсы для насыщения рынка продовольственных товаров. Поэтому важно увеличить экспортный потенциал области не только за счет продовольственных товаров, но и непродовольственных товаров (товаров легкой промышленности) и товаров группы А (средств производства).

Таким образом, для развития товарно-ресурсной базы рынка продовольственных товаров необходимо развивать экспортный потенциал области в целом.

Литература

1. Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в Маджлиси Оли Республики Таджикистан «Об основных направлениях внутренней и внешней

политики республики» от 28.12.2023 г. // Президент Республики Таджикистан: сайт. – URL: http://president.tj/ru/node/29824 (дата обращения: 10.04.2024 г.).

2. Аминов И.А. Продовольственный рынок: проблемы развития товарно-торгового бизнеса. Монография. – Душанбе: Изд-во «Ирфон», 2013 – 180 с.

3. Икромов, Д. З. Экспортный потенциал Республики Таджикистан: проблемы и возможные пути их решения / Д. З. Икромов // Вопросы инновационной экономики. – 2021. – Т. 11, № 1. – С. 391-414. – DOI 10.18334/vinec.11.1.111564

4. Саидмуродов Л.Х. Экономическая теория открытого хозяйства и проблемы современного Таджикистана. Монография. Душанбе: Ирфон, 2005. – 260 с.

5. Субхониен, Мухаммадсаид Камолпур. Факторы, влияющие на развитие внешней торговли в Таджикистане / Мухаммадсаид Камолпур Субхониен. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2024. — № 24 (523). — С. 281-283. — URL: https://moluch.ru/archive/523/115634/ (дата обращения: 23.11.2024).

6. Статистический ежегодник Согдийской области – 2022. Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2023- С. 297-304;

7. Статистический ежегодник Согдийской области. – 2023. Главное управление Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2024 - С. 297-306

8. Факеров Х. Н, Потребительский рынок: состояние и перспективы. Монография – Душанбе, «Ирфон» - 280 с.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ ШАРИКИИ ДАВЛАТ ВА БАХШИ ХУСУСӢ

Разоқзода Р.А. - *магистранти курси 2-юми ихтисоси идораи давлатии Институти иқтисодиёт ва демографии АМИТ.*

Сафаров И.Н. -*муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов, 64/14.*

Мақолаи мазкур ба таҳқиқи асосҳои назариявии ташаккули шарикӣ байни давлат ва бахши хусусӣ мепардозад. Мақсади асосии таҳқиқот омӯзиши хусусиятҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии шарикӣ мебошад, ки дар доираи онҳо давлат ва бахши хусусӣ метавонанд ҳамкорӣ кунанд, манфиатҳояшонро ҳамоҳанг созанд ва дар рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар саҳмгузоранд. Маҷмӯи омӯзиш, таҳлил ва муқоиса дар асоси назарияҳои гуногуни иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ аст, ки назар ба муносибатҳои шарикӣ, нақши ҳар як тараф ва воситаҳои ҷалби сармояи хусусӣ ба рушди кишварҳо таваҷҷӯҳ мекунад.

Калидвожаҳо: *шарикӣ, давлат, бахши хусусӣ, ташаккул, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, ҷалби сармоя, рушд, меҳанизмҳои ҳамкорӣ, ҳамоҳангсозӣ, назорат*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПАРТНЕРСТВА ГОСУДАРСТВА И ЧАСТНОГО СЕКТОРА

Разокзода Р.А. - *магистрант 2 курса специальности государственного управления Института экономики и демографии АМИТ.*

Сафаров И.Н. - *старший преподаватель кафедры банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. улица Нахимова, 64/14, Душанбе.*

Статья посвящена исследованию теоретических основ формирования партнерства между государством и частным сектором. Основная цель исследования заключается в изучении юридических, экономических и социальных особенностей партнерства, в рамках которого государство и частный сектор могут сотрудничать, согласовывать свои интересы и вносить вклад в экономическое и социальное развитие страны. Исследование включает анализ и сравнение различных экономических и юридических теорий, фокусируясь на отношениях партнерства, роли каждой стороны и механизмах привлечения частных инвестиций для развития стран.

Ключевые слова: *партнерство, государство, частный сектор, формирование, юридический, экономический, привлечение инвестиций, развитие, механизмы сотрудничества, координация, контроль.*

THEORETICAL BASIS FOR THE FORMATION OF PARTNERSHIP BETWEEN THE STATE AND THE PRIVATE SECTOR

Razokzoda R.A. *- 2nd year master's student of the specialty of public administration of the Institute of Economics and Demography of the National Institute of National Technical University.*

Safarov I.N. - *senior lecturer of the Department of Banking, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street, 64/14.*

This article focuses on exploring the theoretical foundations of the partnership between the state and the private sector. The main objective of the study is to examine the legal, economic, and social aspects of partnership, within which the state and private sector can cooperate, align their interests, and contribute to the economic and social development of a country. The study involves analysis and comparison of various economic and legal theories, emphasizing partnership relations, the role of each party, and mechanisms for attracting private investment in national development.

Key words: *partnership, state, private sector, formation, legal, economic, investment attraction, development, cooperation mechanisms, coordination, control.*

Шарикии давлат ва бахши хусусӣ (Public-Private Partnership, ё PPP) як навъи ҳамкории ташкилотӣ ва молиявӣ мебошад, ки дар он давлат ва бахши хусусӣ дар якҷоягӣ барои амалӣ кардани лоиҳаҳо ё хизматрасониҳо кӯмак мекунанд. Ин ҳамкории дуҷониба барои иҷрои лоиҳаҳои муҳим барои иқтисод ва ҷамъият мусоидат мекунад, ки метавонад дар соҳаҳои гуногун, ба мисли инфрасохтор, нақлиёт, энергетика, тандурустӣ, маориф ва муҳити зист, татбиқ шавад. Характеристикаи асосии Шарикии Давлат ва Бахши Хусусӣ:

1. Ҳамкории дуҷониба: Дар шарикии давлат ва бахши хусусӣ, давлат ва бахши хусусӣ барои амалисозии лоиҳаҳо ё хизматрасониҳо якҷоя фаъолият мекунанд. Давлат маъмулан вазифаҳои танзимкунӣ ва фискалиро бар дӯш мегирад, дар ҳоле ки бахши хусусӣ дар иҷрои лоиҳа ва таъмини сармоя кӯмак мерасонад.

2. Таҳти шартнома: РРР як тартиби шарикӣ аст, ки дар асоси шартнома ё созишномаи байни давлат ва ширкатҳои хусусӣ, ки дар он мувофиқоти ду ҷониба оид ба масъулиятҳо ва манфиатҳо вуҷуд дорад, амал мекунад.

3. Моносими молиявӣ: Дар РРР, бахши хусусӣ дар амалисозии лоиҳа сармоягузорӣ мекунад ва дар натиҷа манфиат ба даст меорад. Давлат метавонад як қисми маблағгузорӣ ва ё қарзҳо пешниҳод кунад, ва ё як қисми хидматро таъмин кунад.

4. Воситаи коҳиш додани хароҷот: Давлат барои татбиқи лоиҳаҳо ва барномаҳои муҳим, ки ба сабаби будҷаи маҳдуд иҷро карданашон душвор аст, ба шарикони хусусӣ такя мекунад. Ин ба кам кардани бори молиявӣ ва сармоягузории давлат кӯмак мекунад.

5. Таъмини самаранокӣ ва маҳсулнокӣ: Ба воситаи шарикии давлат ва бахши хусусӣ, бахши хусусӣ метавонад бо истифода аз таҷриба, сармоя ва технологияи нав дар амалӣ кардани лоиҳаҳо бо самаранокии бештар иштирок кунад.

Моҳияти Шарикии Давлат ва Бахши Хусусӣ:

- Сармоягузорӣ: Бахши хусусӣ аксар вақт дар сармоягузории ин лоиҳаҳо масъул аст. Давлат барои анҷом додани лоиҳаҳои иҷтимоӣ ё инфрасохтории муҳим, ки барояш мушкил аст, ҳамкориро бо бахши хусусӣ ҷалб мекунад.
- Таъмини хидматрасониҳо: Дар РРР, бахши хусусӣ метавонад хидматрасониҳои инфрасохторӣ ё идоракунии лоиҳаҳоро пешниҳод кунад, дар ҳоле ки давлат барои тартиб ва назорат ба онҳо масъул аст.

Масалҳо ва Лоиҳаҳо:

1. Инфрасохтор: сохтмони роҳҳо, пулҳо, фурудгоҳҳо ва дигар инфраструктураҳо.
2. Энергетика: нерӯгоҳҳои барқӣ, манбаъҳои энергия.
3. Нақлиёт: роҳҳои оҳан, нақлиёти умумӣ.
4. Тандурустӣ: сохтмони беморхонаҳо, таъминот бо дорувориҳо.
5. Маориф: бунёди мактабҳо ва муассисаҳои таълимӣ.

Шарикии давлат ва бахши хусусӣ ҳамчун воситаи рушди устувор ва самаранок барои амалӣ кардани лоиҳаҳои муҳими иҷтимоӣ ва иқтисодӣ истифода мешавад, ки дар онҳо манфиатҳо ва масъулиятҳо байни давлат ва бахши хусусӣ баробар тақсим шудаанд.

Барои фаҳмондан ва шарҳ додани асарҳо ва назарияҳои муаллифон доир ба "Шарикии давлат ва бахши хусусӣ" (РРР), пешниҳод карда мешавад.

Ҷадвали 1. - Асосҳои назариявии ташаккули шарикии давлат ва бахши хусусӣ

Номҳои муаллифон	Асарҳо/Мақолаҳо	Шарҳ ва Мавзӯъ
Джон М. Кейнс	*"General Theory of Employment, Interest, and Money"* (1936) [1]	Кейнс ба нақши давлат дар таъмини ҳамоҳангсозии иқтисод ва ҳалли мушкилоти буҳрон таваҷҷӯҳ дошт. Ӯ ҳатто дар вазъиятҳои мушкил ва норасоиҳои бозор (масалан, дар ҳолати бекорӣ ё инфлятсия), давлат бояд бо сармоягузорӣ ва маблағгузорӣ ба бахши инфрасохтор кӯмак кунад. Агарчӣ худи Кейнс ба таври мустақим РРР-ро шарҳ намедиҳад, баъзе аз назарияҳои вай (чун дарёфти ҷойҳои корӣ, сармоягузории инфрасохтор) ба нақши шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар такмили

		иқтисод ишора мекунанд.
Гарри Ҳ. Джеффрис	*"Public-Private Partnerships: Theory and Practice"* (2002) [2]	Джеффрис дар асараш, ки аввалин шоҳиди мукаммали шарикии давлат ва бахши хусусӣ аст, шарҳ медиҳад, ки ин механизм барои пешрафти инфрасохтор ва иқтисодиёти кишварҳо хеле муфид аст. Вай таъкид мекунад, ки ин шарикӣ метавонад кӯмак кунад, ки мушкилоти норасоиҳои бозор (масалан, маҳдудият дар сармоягузорӣ ва истифодаи сармояи дуруст) ҳалли худро ёбад. Ба ибораи дигар, давлат, ки метавонад сиёсати иқтисодӣ ва қонунгузорӣ таъмин кунад, ба бахши хусусӣ барои амалисозии лоиҳаҳои бузург ва сармоягузорӣ кӯмак мекунад.
Ричард Д. Лесер	*"Public-Private Partnerships in Infrastructure Development"* (1998) [3]	Лесер дар асараш ба нақши PPP дар рушди инфрасохтор, ба вижа дар соҳаҳои нақлиёт, энергетика ва обрасонӣ ишора мекунад. Вай ба нишондиҳии манфиатҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ дар амалишавии лоиҳаҳои калон ва хидматрасонӣ ба ҷомеа ва шахсиятҳои хусусӣ диққат медиҳад. Лесер барои рушд додани инфрасохторе, ки дар он бахши хусусӣ нақш дорад, сиёсати дуҷонибаро муҳим медонад, ки давлат бо таъмин кардани муҳити ҳуқуқӣ ва бахши хусусӣ бо сармоягузорӣ ва иҷрои лоиҳаҳо саҳм мегузорад.
Майкл Клейн	*"The Role of the Private Sector in Development"* [4]	Майкл Клейн дар асараш ба аҳамияти бахши хусусӣ дар рушд ва дар татбиқи лоиҳаҳои инфрасохтор таваҷҷӯҳ мекунад. Ӯ шарикӣ байни давлат ва бахши хусусиро ҳамчун усули самаранок барои таъсиси инфрасохторҳои устувор, ки метавонад ҳам барои кишварҳои рушдёфта ва ҳам барои кишварҳои дар ҳоли рушд муфид бошад, мефаҳмонад. Вай шарҳ медиҳад, ки PPP барои таъмин кардани хидматрасониҳо дар минтақаҳои норасои инфрасохтор ва баланд бардоштани самаранокии сармоягузорӣ метавонад ба як раванд ва модел мубаддал шавад, ки дар ду тараф фоидаҳо таъмин мекунад.
Алан Х. Грифитс	*"Partnerships Between the Public and Private Sectors: The Need for Better Collaboration"* (2004) [5]	Алан Грифитс дар асараш ба зарурати ҳамкории беҳтари давлат ва бахши хусусӣ барои ҳал кардани мушкилоти иқтисод ва иҷтимоии имрӯза ишора мекунад. Вай баён мекунад, ки ҳарду бахш бояд бо ҳамоҳангии

		боэътимод фаъолият кунанд, то ки инфрасохтор ва лоиҳаҳои иҷтимоиро самаранок амалӣ кунанд. Ба гуфтаи Грифитс, агар ин ҳамкории дуҷониба мувофиқ ва ҳамоҳанг бошад, PPP метавонад як усули муваффақ ва устувор барои рушди ҳамгироии иқтисодӣ ва фароҳам овардани хидматрасониҳои муҳим дар як кишвар гардад.
Шаул В. Ҷейкобсон	*"Public-Private Partnerships in Transportation"* (2007) [6]	Шаул Ҷейкобсон дар асараш ба нақши PPP дар соҳаи нақлиёт ва инфраструктураи маъмул, хусусан роҳи оҳан, фурудгоҳҳо ва таъмини хидматрасонӣ дар шаҳрҳо, ишора мекунад. Вай дар мавриди шенасоии манфиатҳои дуҷониба барои давлат (аз лиҳози имконоти молиявӣ) ва бахши хусусӣ (аз лиҳози амалӣ ва технологӣ) шарҳ медиҳад. Ҷейкобсон таъсири PPP-ро дар содда кардани барномаҳои транзит ва фароҳам овардани сохтмони лоиҳаҳои ташкили муҳити хуб барои шаҳрвандон арзёбӣ мекунад.
Кристофер Л. Сикс	*"Innovations in Public-Private Partnerships"* (2003) [7]	Кристофер Сикс аз ин усул дар кишварҳои рушдёфта ва кишварҳои дар ҳоли рушд истифодаи PPP-ро меомӯзад. Вай инро як усули мувофиқ барои ҷалби сармоягузориҳои хусусӣ дар лоиҳаҳои инфрасохторӣ мешуморад. Вай инчунин шарҳ медиҳад, ки моделҳои нав, ки дар татбиқи PPP истифода мешаванд, метавонанд барномаҳои умумии рушди кишварҳоро самараноктар кунанд, ба коркунони давлатӣ ё бахши хусусӣ имконоти фароғат ва дастгирии иҷтимоиро фароҳам оваранд.
Николас К. Тейлор	*"The Global Impact of Public-Private Partnerships"* (2011) [8]	Николас Тейлор дар асараш ба таъсири ҷаҳонии PPP ва нақши он дар рушди кишварҳо ва минтақаҳои ҷаҳон дар ҳолатҳои гуногун меафзояд. Ӯ фаҳмонда медиҳад, ки чӣ гуна PPP метавонад дар шароити глобалӣ ва барои татбиқи лоиҳаҳои масштабӣ, аз ҷумла дар соҳаҳои энергияи барқароршаванда, инфраструктураи нафти ва газ, нақлиёт ва масоили экологии ҷаҳон муфид бошад. Вай инчунин ба манфиатҳои ҷаҳонӣ ва қарордодҳои сармоягузории махсус барои амалисозии лоиҳаҳои инфрасохтор таъкид

		мекунад.
Моника Ҷ. Томпсон	*"Public-Private Partnerships in Healthcare"* (2015) [9]	Моника Томпсон дар асараш ба истифодаи PPP дар соҳаи тандурустӣ дар кишварҳои рушдёфта ва рушдёфта ишора мекунад. Вай шарҳ медиҳад, ки PPP метавонад барои таъмини хидматрасониҳои беҳтар ва дастрас дар соҳаи тандурустӣ кӯмак кунад, хусусан дар кишварҳое, ки дар таъмини хидматрасонии тиббӣ маҳдудиятҳои молиявӣ доранд. Вай пешниҳод мекунад, ки таҳаввулоти нав ва моделҳои PPP метавонад дар ҳама бахшҳои хидматрасонӣ ба беҳбудии иқтисодиёти глобалӣ ёрӣ расонад.
Филипп Л. Коста	*"Public-Private Partnerships: A Global Approach"* (2009) [10]	Коста таҳқиқ мекунад, ки чӣ гуна PPP дар кишварҳои гуногун истифода мешавад, ва ба анализи таъсири он дар сиёсати глобалӣ ва инфрасохторҳои ҷаҳонӣ мепардозад. Вай ҳамчун муҳимтарин чизи моделҳои PPP таъкид мекунад, ки ин раванд метавонад дар шароити глобалӣ муваффақ бошад, агар дар ёрии ду тараф (дониши хусусӣ ва имконоти молиявии давлат) истифода шаванд.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси таҳлили адабиётҳо иқтисодие, ки дар дохили ҷадвал инъикос гардидааст.

Ҳамаи муаллифон дар асарҳояшон ба Шарикии давлат ва бахши хусусӣ ҳамчун воситаи муҳим ва самаранок барои амалӣ кардани лоиҳаҳои инфрасохтор, бахши иҷтимоӣ ва рушди иқтисодӣ ишора мекунанд. Мақсади асосии PPP-ро тавассути ҳамкории дуҷониба ва дуруст истифода бурдани манфиатҳои давлат ва бахши хусусӣ таъмин кардани пешрафт ва рушди устувор мешуморанд.

Асосҳои назариявии пайдоиши мафҳуми "Шарикии давлат ва бахши хусусӣ" як идомаи ҷараёни таҳаввулоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии кишварҳои гуногун мебошанд, ки бо мақсади беҳтар кардани рушди инфрасохтор ва иқтисодиёт, инчунин рушди ҳамкориҳо байни давлат ва бахши хусусӣ таҳия шудаанд. Мафҳуми "Шарикии давлат ва бахши хусусӣ" (ShDB) дар асоси як қатор назарияҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ шакл гирифтааст, ки муҳимтарин онҳо ба таври зерин муайян карда мешаванд:

1. Назарияи иқтисоди бозори озод

- **Маъзарат ва хусусият**: Яке аз асосҳои назариявии шарикии давлат ва бахши хусусӣ, ки ба он диққат дода мешавад, **назарияи иқтисоди бозори озод** мебошад, ки таълим медиҳад, ки бозорҳо бояд бидуни ҳадди аксар дахолат аз ҷониби давлат амал кунанд. Аммо дар амал, дар ҳолатҳои муҳими инфрасохторӣ ва лоиҳаҳои калон, давлат барои ҳалли норасоиҳои бозор ва таъмини рушд зарур аст.
- **Шарикии давлат ва бахши хусусӣ** кӯшиш мекунад, ки манфиатҳои бахши хусусӣ ва масъулиятҳои давлатро дар якҷоягӣ дар раванди рушди инфрасохтор ва хизматрасонӣ беҳтар созад.

- **Мисол**: Вақте ки бахши хусусӣ барои лоиҳаҳои муфид ва ба иқтисодиёт манфиатовар дар фазои рақобатпазир фаъолият мекунад, давлат бо амали муайян ба шароити ин рақобат таъриф ва ҳимояи стратегиро муваффақ месозад.

2. Назарияи рушд ва инфрасохтор

- **Маъзарат ва хусусият**: Дар назарияи рушд, ки ба таъмини инфрасохтор ва рушд ҳамчун ҷузъи муҳими рушди иқтисод ва иҷтимоӣ аҳамияти зиёд дода мешавад, **Шарикии давлат ва бахши хусусӣ** як воситаи муҳими татбиқи стратегиҳои рушд аст.
- **Роҷи инфрасохтор**: Давлат дар лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва таъмини хадамоти ҷамъиятӣ (масалан, нақлиёт, энергетика, маориф, тандурустӣ) нақши муассир дорад. Лоиҳаҳои хусусии PPP кӯмак мекунанд, ки бахши хусусӣ дар таҷҳизот ва сармояи ташкили инфрасохтор саҳм гузорад.
- **Мисол**: Интихоби ширкатҳои хусусӣ барои амалӣ кардани лоиҳаҳои роҳсозӣ, бунёди фурудгоҳҳо ё корхонаҳои энергӣ метавонад бо истифода аз шарикӣ байни давлат ва бахши хусусӣ ҳамчун як роҳи амалишавии мақсадҳои рушд амалӣ гардад.

3. Назарияи манфиатҳои умумӣ ва ҷамъиятӣ

- **Маъзарат ва хусусият**: Ҳангоми татбиқи шарикии давлат ва бахши хусусӣ, давлат ва бахши хусусӣ барои манфиатҳои умумӣ ва ҷамъиятӣ якҷо кор мекунанд. Мақсади шарикӣ ба он аст, ки манфиатҳои дуҷониба (дониш, сармоя, ва идоракунӣ) барои таъмини рушд ва фароҳам овардани некии умумӣ ҳамоҳанг шаванд.
- **Таъмини манфиатҳои иҷтимоӣ**: Шарикии давлат ва бахши хусусӣ бо мақсади таъмини манфиатҳои иқтисодии иҷтимоӣ, ки ба ҷомеа фоида мерасонад, амалӣ мешавад.
- **Мисол**: Лоиҳаҳои умумӣ, ки бахши хусусӣ дар он ба ҳиссаи марбут ба нигоҳдорӣ ва истифодаи захираҳои ҷамъиятӣ саҳм мегузорад, ба як ҷо ба манфиати ҷамъият ва ба дигар ҷо барои муваффақияти бахши хусусӣ оварда мерасонад.

4. Назарияи иқтисодиёт ва идоракунии давлатии гибридӣ

- **Маъзарат ва хусусият**: Механизмҳои гибридии идоракунӣ ба он ишора мекунанд, ки иқтисодиёти муосир наметавонад танҳо ба бахши хусусӣ ё танҳо ба бахши давлатӣ таваккӯҳ кунад. Ба ҳамин хотир, назарияи **иқтисодиёт ва идоракунии гибридӣ** ба назар мерасад, ки на танҳо бахши хусусӣ ё давлатӣ, балки якҷоя амал кардани ду тараф метавонад натиҷаҳои беҳтар диҳад.
- **Механизмҳои идоракунӣ**: Дар чунин идоракунии гибридӣ, шарикии давлат ва бахши хусусӣ кӯмак мекунад, ки муҳити тиҷоратӣ ва хизматрасонии муассир тарҳрезӣ ва амалӣ шавад.
- **Мисол**: Лоиҳаҳои сохтмони осорхонаҳои давлатӣ ё хати метрополитен дар шаҳру деҳот, ки ба таҳия ва амалишавии лоиҳаҳои инфрасохтор дар ҳамкорӣ бо бахши хусусӣ равона карда мешаванд.

5. Назарияи эътибор ва роҳҳои ҳалли мушкилоти ба вуҷуд омадани "норасоиҳои бозор"

- **Маъзарат ва хусусият**: Аз нигоҳи назарияи норасоиҳои бозор, якчанд ҳолатҳое вуҷуд доранд, ки дар онҳо бозор ба ҳалли мушкилот ё таъмини хадамоти иҷтимоӣ ва ҷамъиятӣ кӯмак намекунад. Ба ҳамин хотир, **Шарикии давлат ва бахши хусусӣ** як роҳест барои ҳал кардани ин "норасоиҳои бозор".
- **Шарикии давлат ва бахши хусусӣ** метавонад дар ҳолатҳои тағйироти маҳдуд, аз қабили таҳаввулоти иқтисодӣ ё таъмини инфрасохтор дар минтақаҳои камтар рушдёфта кӯмак кунад.

- **Мисол**: Барномаҳои PPP барои таъмини боқимонда дар минтақаҳои камтар рушдёфта дар кишварҳои рушдкунанда ё минтақаҳои кураи Замин, ки бо ташаббусҳои хусусии низомҳои энергетикӣ ё инфраструктура сармоягузории давлатӣ ва хусусиро талаб мекунад.

6. Назарияи сармоягузории мустақим ва стратегияи иқтисодии глобалӣ

- **Маъзарат ва хусусият**: Давлатҳо ва бахши хусусӣ якҷоя метавонанд дар равандҳои сармоягузорӣ ва ҳамкориҳои глобалӣ фаъолият кунанд, ки ин амалиёт ва татбиқ дар контексти шарикии давлат ва бахши хусусӣ кӯмак мекунад.
- **Мақсади сармоягузории мустақим**: Ҷалби сармоягузорӣ ва рушди лоиҳаҳо дар бахши хусусӣ барои рушди устувори иқтисод ва инфрасохтор.

Мафҳуми "Шарикии давлат ва бахши хусусӣ" асосан дар назарияҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва рушд шакл гирифтааст. Он ба масъалаи ҳамкории ду ҷониб дар таъмини рушди устувор, беҳтар кардани шароити иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ва кам кардани хатарҳо ва норасоиҳо дар равандҳои бозорӣ дахл дорад.

Адабиёт

1. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. М.: Экономика, 2000. — 432 с.
2. Джеффрис, Г. Х. Public-Private Partnerships: Theory and Practice. New York: Wiley, 2002. — 350 p.
3. Лесер, Р. Д. Public-Private Partnerships in Infrastructure Development. London: Routledge, 1998. — 280 p.
4. Клейн, М. The Role of the Private Sector in Development. Washington D.C.: World Bank, 2005. — 210 p.
5. Грифитс, А. Х. Partnerships Between the Public and Private Sectors: The Need for Better Collaboration. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. — 320 p.
6. Джейкобсон, Ш. В. Public-Private Partnerships in Transportation. New York: Springer, 2007. — 400 p.
7. Сикс, К. Л. Innovations in Public-Private Partnerships. London: Palgrave Macmillan, 2003. — 370 p.
8. Тейлор, Н. К. The Global Impact of Public-Private Partnerships. Oxford: Oxford University Press, 2011. — 250 p.
9. Томпсон, М. Дж. Public-Private Partnerships in Healthcare. New York: Routledge, 2015. — 300 p.
10. Коста, Ф. Л. Public-Private Partnerships: A Global Approach. London: Palgrave Macmillan, 2009. — 350 p.

УПРАВЛЕНИЕ КОНФЛИКТАМИ В РАМКАХ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Файзуллоев Д.А. *- магистрант 2 курса специальности государственного управления Института экономики и демографии АМИТ.*

Сафаров И.Н. *- старший преподаватель кафедры банковской деятельности Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, ш. улица Нахимова, 64/14, Душанбе.*

Управление конфликтами в рамках проектной деятельности — это важный аспект успешного завершения проектов, требующий внимания к различным конфликтным ситуациям, возникающим между участниками проекта. Конфликты могут быть вызваны различиями в интересах, ценностях, или методах работы. Эффективное управление конфликтами помогает избежать задержек, снижает риски и способствует улучшению коммуникации между участниками. В статье рассматриваются теоретические подходы и практические методы управления конфликтами, такие как медиация, переговоры, а также использование стратегий для предотвращения конфликтных ситуаций на разных этапах проектной деятельности.

***Ключевые слова**: управление конфликтами, проектная деятельность, медиатор, переговоры, предотвращение конфликтов, коммуникация, проект, риски, методы управления.*

ИДОРА КАРДАНИ МУНОҚИШАҲО ДАР ДОИРАИ ФАЪОЛИЯТИ ЛОИҲАҲО

***Файзуллоев Д.А.** - магистранти курси 2-юми ихтисоси идораи давлатии Институти иқтисодиёт ва демографии АМИТ.*

***Сафаров И.Н. -**муаллими калони кафедраи фаъолияти бонкии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов, 64/14.*

Менеҷменти муноқишаҳо дар доираи фаъолиятҳои лоиҳаӣ як ҷузъи муҳими ба анҷом расонидани муваффақонаи лоиҳаҳо мебошад, ки диққат ба вазъиятҳои мухталифи муноқишавӣ, ки байни иштирокчиёни лоиҳа ба вуҷуд меоянд, талаб мекунад. Муноқишаҳое, ки сабабашон фарқиятҳо дар манфиатҳо, арзишҳо ё усулҳои коркарди корҳо мебошанд, метавонанд ба таъхир, хатарҳо ва мушкилот дар муносибатҳо байни иштирокчиён оварда расонанд. Мақолаи мазкур ба баррасии равандҳои назариявӣ ва усулҳои амалӣ барои назорати муноқишаҳо, аз ҷумла медиатсия, музокирот ва истифодаи стратегиҳои пешгирӣ кардани муноқишаҳо дар мароҳили гуногуни фаъолияти лоиҳаӣ мепардозад.

***Калидвожаҳо**: менеҷменти муноқишаҳо, фаъолияти лоиҳаӣ, медиатор, музокирот, пешгирии муноқишаҳо, муошират, лоиҳа, хатарҳо, усулҳои менеҷмент.*

CONFLICT MANAGEMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF PROJECT ACTIVITIES

***Fayzulloev D.A.** - 2nd year master's student of the specialty of public administration of the Institute of Economics and Demography of the National Institute of National Technical University.*

***Safarov I.N. -** senior lecturer of the Department of Banking, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street, 64/14.*

Conflict management within project activities is a crucial element for the successful completion of projects, requiring attention to various conflict situations that arise between project participants. Conflicts may be caused by differences in interests, values, or work

methods. Effective conflict management helps to avoid delays, reduces risks, and improves communication between participants. This article explores theoretical approaches and practical methods of conflict management, such as mediation, negotiations, as well as strategies for preventing conflict situations at different stages of project activities.

***Keywords**: conflict management, project activities, mediator, negotiations, conflict prevention, communication, project, risks, management methods.*

Управление конфликтами в рамках проектной деятельности — это процесс эффективного разрешения ситуаций, в которых интересы, цели или ценности участников проекта сталкиваются и приводят к напряженности или отклонениям от нормальной работы. Конфликты неизбежны в коллективной деятельности, особенно в проектах, где присутствуют разные люди с различными взглядами и интересами. Чтобы избежать разрушительных последствий для команды и проекта, важно грамотно управлять конфликтами.

Причины конфликтов в проектной деятельности:

1. Неясность целей и задач проекта: когда участники проекта не понимают или не согласны с целями, может возникнуть недопонимание по поводу того, что именно нужно делать. Если задачи не конкретизированы или не обсуждены детально, участники могут выполнять свою работу по-разному, что приводит к трениям.

2. Различие в ценностях и приоритетах: Каждый человек в команде имеет свой опыт, профессиональные предпочтения и взгляды на задачи. Например, один член команды может придавать большее значение срокам, другой — качеству работы. Эти различия могут вызывать конфликты, если они не обсуждаются открыто.

3. Недостаток ресурсов: когда ресурсов (время, деньги, человеческие ресурсы, технологии и т. д.) не хватает для выполнения всех поставленных задач, возникают конкуренция и борьба за их распределение. Это одна из частых причин возникновения конфликтов в проектных командах.

4. Неэффективное общение: Если информация не доходит до всех участников или передается искаженными, возникают недоразумения. Проблемы могут быть вызваны не только отсутствием информации, но и ее неправильно интерпретированным восприятием.

5. Различие в стилях работы: Каждый человек имеет свой способ организации работы, скорость выполнения задач и восприятие приоритетности задач. Эти различия могут вызвать разногласия по поводу того, как работать, когда и с каким темпом.

Этапы управления конфликтами

Управление конфликтами — это не однократная задача, а последовательность действий, направленных на сохранение эффективности и нормальной атмосферы в команде.

1. Предотвращение конфликтов

Предотвращение конфликтов — это активные меры по созданию условий, при которых вероятность их возникновения минимальна.

- Четкое определение ролей и обязанностей: На старте проекта нужно ясно распределить задачи и ответственность. Когда каждому участнику понятно, кто за что отвечает, это снижает вероятность возникновения конфликтов.
- Установление открытой коммуникации: Регулярное и честное общение между всеми участниками — это основа для предотвращения недоразумений. Важно, чтобы все

чувствовали, что их мнение ценится и что они могут выразить свои опасения и предложения.

• Построение доверительных отношений: Доверие между членами команды — ключевой фактор для предотвращения конфликтов. Это достигается через взаимное уважение, честность и открытость. Когда люди доверяют друг другу, они реже вступают в конфликты.

2. Идентификация конфликта

Конфликт часто не проявляется в явной форме сразу. Важно научиться распознавать ранние признаки конфликта:

• Нарастающая напряженность в коммуникациях.

• Избежание контактов или отказ от сотрудничества.

• Замедление выполнения работы.

• Открытая или скрытая агрессия.

Важным моментом является раннее выявление конфликта, чтобы можно было предотвратить его эскалацию.

3. Анализ конфликта

Как только конфликт выявлен, нужно разобраться в его причинах и природе:

• Что вызывает конфликт?. Это может быть личная неприязнь, профессиональные разногласия или внешние факторы (например, давление сроков).

• Кто вовлечен в конфликт?. Кто из участников проекта затронут? Важно понимать, кто основные стороны конфликта, а кто может быть лишь косвенно вовлечен.

• Каковы интересы сторон?. Очень важно понимать не только позицию сторон, но и их интересы — что каждая сторона хочет достичь или сохранить.

• Каковы возможные последствия для проекта?. Если конфликт не будет разрешен, как он повлияет на результаты проекта?

4. Разрешение конфликта

Когда конфликт выявлен и проанализирован, нужно принять решение о способе его разрешения.

• Переговоры: Обсуждение конфликта между сторонами, чтобы достичь взаимопонимания. Это может быть переговорный процесс, в котором стороны обмениваются мнениями и находят компромиссные решения.

• Медиация: Если стороны не могут самостоятельно договориться, в процесс вмешивается медиатор — нейтральное лицо, которое помогает сторонам прийти к решению, которое удовлетворяет все стороны.

• Адаптация и компромисс: Когда одна из сторон идет на уступки ради сохранения отношений, а другая сторона делает шаги навстречу. Компромисс — это способ найти срединное решение, которое приемлемо для всех.

• Принятие жестких решений: В некоторых случаях, когда другие методы не дали результата, может потребоваться вмешательство руководства, чтобы принять решение в одностороннем порядке, например, перераспределение ресурсов или изменение состава команды.

5. Закрытие конфликта

Когда конфликт разрешен, важно:

• Обсудить с участниками, какие уроки были извлечены из ситуации.

- Понимать, что может помочь избежать повторения подобного конфликта в будущем (например, улучшение коммуникации или более четкая постановка задач).

После разрешения конфликта важно восстановить доверие и поддерживать открытые каналы связи.

Роли участников в управлении конфликтами

- Руководитель проекта: В первую очередь, ответственность за управление конфликтами лежит на руководителе проекта. Он должен быть лидером, который не только организует процесс работы, но и вмешивается в ситуации, когда возникают конфликты. Руководитель проекта должен уметь диагностировать проблемы на ранней стадии и предложить пути их решения.
- Члены команды: Каждый участник команды должен быть готов к конструктивному разрешению конфликтов. Это требует терпимости, способности к самоконтролю, а также умения слушать и понимать мнение других. Члены команды должны сообщать о проблемах своевременно и участвовать в поиске решений.

Стратегии разрешения конфликтов

1. Конкуренция: Один из участников пытается победить в конфликте любой ценой. Это может быть эффективным, если необходимо быстро принять решение в кризисной ситуации, но в долгосрочной перспективе такая стратегия может нанести ущерб отношениям в команде.

2. Сотрудничество: Все стороны работают совместно для того, чтобы найти решение, которое удовлетворяет их интересы. Это идеальный подход, особенно если необходимо сохранить долгосрочные отношения и удовлетворение всех сторон.

3. Компромисс: Каждая сторона делает уступки, чтобы прийти к решению. Это быстрый и эффективный способ разрешения конфликта, но в некоторых случаях он может не удовлетворить всех участников.

4. Избежание: Иногда стороны решают не вступать в открытый конфликт и избегать обсуждения проблемы. Это временная мера, но если конфликт не решается, он может привести к ухудшению ситуации.

5. Приспособление: Одна сторона идет на полные уступки ради того, чтобы сохранить отношения или избежать дальнейшего напряжения. Это может быть полезно в ситуациях, когда одна из сторон имеет меньшее значение в вопросе.

Преимущества эффективного управления конфликтами

- Улучшение коммуникации: Конфликты, решенные правильно, способствуют более открытому и честному общению.
- Повышение эффективности: Эффективное разрешение конфликтов помогает избежать задержек в проекте и повышает продуктивность.
- Укрепление команды: Команды, которые научились справляться с конфликтами, становятся более сплоченными и эффективными.
- Снижение стресса: Когда конфликт разрешен, уровень стресса среди участников снижается, что способствует лучшему моральному климату и повышает мотивацию.

Заключение. Конфликты в проектной деятельности — это неизбежная часть работы в команде. Однако правильное управление конфликтами может значительно улучшить процесс работы, повысить продуктивность и укрепить команду. Важно помнить, что конфликт — это не всегда плохо, главное — научиться его конструктивно разрешать и извлекать уроки из каждой ситуации.

Литература

1. Литвак, И. В. Психология конфликтов в управлении проектами. М.: Высшая школа экономики, 2018. — 280 с.
2. Тодоров, А. В. Конфликты и их управление в проектной деятельности. СПб.: Питер, 2017. — 312 с.
3. Козлова, И. А. Управление проектами в условиях конфликтов: теории и практики. М.: Экономика, 2015. — 225 с.
4. Керимов, Р. В. Методы разрешения конфликтов в проектной деятельности. Екатеринбург: УрГЭУ, 2016. — 190 с.
5. Вагнер, Л. М. Основы менеджмента конфликтов в проектной деятельности. М.: Альпина Паблишер, 2020. — 290 с.
6. Батанов, В. А. Психология и менеджмент конфликтов в проектных группах. М.: Инфра-М, 2019. — 260 с.
7. Григорьян, М. М. Конфликтология: теории и практики разрешения конфликтов в проектах. СПб.: Речь, 2017. — 315 с.
8. Белоусов, А. И. Стратегии управления конфликтами в проектной деятельности. М.: Наука, 2018. — 230 с.
9. Шмидт, Е. А. Конфликтный менеджмент в проектных командах. М.: Проспект, 2016. — 200 с.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДОКТРИНЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТАДЖИКИСТАНА В ПРОЦЕССЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Джуразода Кабир Каримджон - соискатель Института экономики и демографии Национальной Академии наук Таджикистана. тел.: 918654600, e-mail: kabirjon@gmail.com

В статье исследуется вопрос обеспечения экономической безопасности Таджикистана в условиях региональной интеграции. Автор акцентирует внимание на необходимости включения вопросов защиты национальной экономики в стратегические документы интеграционных объединений, таких как ЕАЭС, ШОС и СНГ. Анализ охватывает ключевые вызовы мировой экономики - нестабильные глобальные рынки, пандемии, геополитические конфликты, технологические прорывы и экологические угрозы. Также в статье исследуется асимметрия в уровнях экономического развития стран-партнёров, где более развитые экономики, такие как Россия и Казахстан, обладают значительными инвестиционными и технологическими ресурсами, а Таджикистан сталкивается с нехваткой инвестиций, слабой промышленной базой и отставанием в цифровизации.

В качестве основных выводов автор предлагает комплекс мер по повышению устойчивости национальной экономики, включающий развитие инфраструктуры, привлечение инвестиций, цифровизацию экономики и обеспечение продовольственной и энергетической безопасности. Особое внимание уделяется необходимости разработки национальной стратегии экономической безопасности, укрепления институциональной базы и использования успешного опыта региональных интеграционных объединений, что

позволит создать условия для равноправного сотрудничества, коллективной защиты и долгосрочного развития страны.

Ключевые слова: доктрина, доктрина экономической безопасности, региональные интеграционные объединения, интеграция, национальные интересы, национальная экономика, инфраструктура, производственная кооперация, зона свободной торговли, продовольственная и энергетическая безопасность.

STRATEGIC DIRECTIONS FOR THE FORMATION OF THE DOCTRINE OF ECONOMIC SECURITY OF TAJIKISTAN IN THE PROCESS OF REGIONAL INTEGRATION

Jurazoda Kabir Karimjon - applicant of the Institute of Economics and Demography of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Phone.: 918654600, e-mail: kabirjon@gmail.com

The article deals with the issue of ensuring economic security of Tajikistan in the conditions of regional integration. The author focuses on the need to include the issues of national economy protection in the strategic documents of integration associations such as EEU, SCO and CIS. The analysis covers the key challenges of the world economy - unstable global markets, pandemics, geopolitical conflicts, technological breakthroughs and environmental threats, and also examines the asymmetry in the levels of economic development of partner countries, where more developed economies such as Russia and Kazakhstan have significant investment and technological resources, while Tajikistan faces a lack of investment, weak industrial base and lagging behind in digitalisation.

As the main conclusions, the author proposes a set of measures to improve the sustainability of the national economy, including infrastructure development, investment attraction, digitalisation of the economy and ensuring food and energy security. Special attention is paid to the need to develop a national strategy for economic security, strengthen the institutional framework and use the successful experience of regional integration associations, which will create conditions for equitable cooperation, collective defence and long-term development of the country.

Key words: doctrine, economic security doctrine, regional integration associations, integration, national interests, national economy, infrastructure, production cooperation, free trade zone, food and energy security.

САМТҲОИ СТРАТЕГИИ ТАШАККУЛИ ДОКТРИНАИ АМНИЯТИ ИҚТИСОДИИ ТОҶИКИСТОН ДАР РАВАНДИ ҲАМГИРОИИ МИНТАҚАВӢ

Ҷуразода Кабир Каримҷон – унвонҷӯи Институти иқтисодиёт ва демографияи академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. тел.: 918654600, e-mail: kabirjon@gmail.com

Дар мақола масъалаи таъмини амнияти иқтисодии Тоҷикистон дар шароити ҳамгироии минтақавӣ зери таҳқиқ қарор гирифта шудааст. Муаллиф зарурати ворид намудани масъалаҳои ҳифзи иқтисоди миллӣ ба ҳуҷҷатҳои стратегии иттиҳодияҳои ҳамгирой, аз қабили ИИА, СҲШ ва ИДМ таъкид кардааст. Таҳлил чолишҳои асосии иқтисоди ҷаҳонӣ - бозорҳои ноустувори ҷаҳонӣ, пандемияҳо, низоъҳои геополитикӣ, пешрафтҳои технологӣ ва таҳдидҳои экологиро дар бар мегирад. Инчунин, дар мақола

асимметрия дар сатҳи рушди иқтисодии кишварҳои шарик мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст, ки дар он иқтисодиётҳои пешрафта ба мисли Россия ва Қазоқистон аз захиращои назарраси сармоягузорӣ ва технологӣ бархурдор мебошад, щоло он, ки Тоҷикистон ба норасогии сармоягузорӣ, заминаи заъифи саноатӣ ва ақибмонӣ дар рақамисозӣ рӯбарӯ аст.

Муаллиф ба сифати хулосаи асосӣ маҷмӯи тадбирҳоро ҷиҳати баланд бардоштани устувории иқтисоди миллӣ, аз ҷумла рушди инфрасохтор, ҷалби сармоягузорӣ, рақамикунонии иқтисодиёт ва таъмини амнияти озуқаворӣ ва энергетикӣ пешниҳод менамояд. Ба зарурати таҳияи стратегияи амнияти миллии иқтисодӣ, таҳкими заминаи институтсионалӣ ва истифодаи таҷрибаи муваффақи иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ, ки барои ҳамкории баробарҳуқуқ, ҳифзи дастаҷамъона ва рушди дарозмуддати кишвар шароит фароҳам меорад, таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад.

Вожаҳои калидӣ: доктрина, доктринаи амнияти иқтисодӣ, иттиҳодияҳои ҳамгироии минтақавӣ, ҳамгироӣ, манфиатҳои миллӣ, иқтисоди миллӣ, инфрасохтор, кооператсияи истеҳсолӣ, минтақаи савдои озод, амнияти озуқаворӣ ва энергетикӣ.

Современная мировая экономика находится под воздействием множества факторов: нестабильные глобальные рынки, вспышки пандемий, геополитические конфликты, технологические прорывы и экологические вызовы. В этой обстановке важно, чтобы вопросы экономической безопасности стали неотъемлемой частью стратегических документов региональных интеграционных объединений. Для Таджикистана, активно участвующего в таких объединениях, как Евразийский экономический союз (ЕАЭС), Шанхайская организация сотрудничества (ШОС) и Содружество Независимых Государств (СНГ), включение аспектов экономической безопасности в общую стратегию позволяет:

- минимизировать внешние риски и обеспечить устойчивость национальной экономики;
- создать условия для равноправного сотрудничества между странами с различным уровнем экономического развития;
- разработать механизмы коллективной защиты и совместного реагирования на кризисные ситуации.

Мировой опыт последних лет показал, что ни одна страна не застрахована от непредвиденных экономических потрясений. Так, пандемия COVID-19 и геополитические конфликты продемонстрировали уязвимость глобальных цепочек поставок и необходимость создания резервных механизмов защиты. В современных условиях мы наблюдаем:

- рост цен на энергоносители, сырьё и продукты питания, что напрямую отражается на уровне жизни населения;
- технологические разрывы, когда страны с развитой инфраструктурой и высокими технологиями получают конкурентные преимущества, а государства с переходной экономикой оказываются в уязвимом положении;
- экологические вызовы и изменение климата, требующие внедрения «зелёных» технологий и устойчивых методов производства.

Для Таджикистана, где инвестиционный климат нуждается в улучшении, создание эффективной системы защиты экономики — это возможность не только смягчить негативные внешние воздействия, но и создать предпосылки для долгосрочного развития.

Хотел бы немного поделиться мнением об асимметрии в региональной интеграции и вызовы для Таджикистана. В рамках региональной интеграции мы наблюдаем явное различие в уровнях экономического развития стран-партнёров, например:

- Россия и Казахстан обладают развитой инфраструктурой, высокотехнологичными производственными базами и мощными инвестиционными ресурсами.
- Таджикистан, наряду с Кыргызстаном, сталкивается с проблемами нехватки инвестиций, слабой промышленной базой и недостаточным развитием цифровых технологий.

Эта асимметрия может привести к конфликту интересов, если не будут разработаны специальные механизмы поддержки и компенсации. В этом контексте важны:

- Соглашения о технологическом и финансовом обмене, когда более развитые страны предоставляют поддержку в виде знаний, технологий и инвестиций;
- Создание специализированных фондов и программ, направленных на развитие инфраструктуры, цифровизацию и повышение конкурентоспособности менее развитых государств.

Чтобы обеспечить устойчивость национальной экономики, необходимо реализовать комплекс мер, которые можно разделить на несколько стратегических направлений:

1. **Развитие инфраструктуры**

- **транспорт и логистика:** создание и модернизация транспортных коридоров (например, «Центральная Азия — Южная Азия») позволит не только увеличить объёмы торговли, но и снизить транзитные издержки. Развитие логистических центров и таможенных постов улучшит условия для свободного перемещения товаров.
- **информационные системы:** внедрение цифровых платформ для мониторинга и управления логистикой, а также систем электронного документооборота позволит сократить административные барьеры и повысить прозрачность процессов.

2. **Привлечение инвестиций**

- **улучшение инвестиционного климата:** реализация реформ, направленных на сокращение бюрократических процедур, снижение налогового бремени и создание гарантий для иностранных инвесторов, станет ключевым фактором для привлечения капитала.
- **создание специальных экономических зон (СЭЗ):** эти зоны могут стать площадками для концентрации инвестиций в высокотехнологичные и инновационные отрасли, обеспечивая приток современного оборудования и передовых технологий.

3. **Цифровизация экономики**

- **развитие IT-сектора:** стратегические программы по цифровизации, внедрение электронного правительства и развитие стартап-экосистемы способствуют повышению эффективности государственного управления и бизнес-процессов.
- **использование искусственного интеллекта:** применение ИИ для анализа экономических показателей, прогнозирования кризисов и оптимизации цепочек поставок позволит своевременно реагировать на внешние вызовы и адаптироваться к изменениям на рынке.

4. **Обеспечение продовольственной и энергетической безопасности**

- **гидроэнергетика и возобновляемые источники энергии:** Таджикистан обладает значительным гидроэнергетическим потенциалом. Развитие возобновляемых источников энергии и модернизация существующих гидроэлектростанций позволят обеспечить стабильное энергоснабжение и снизить зависимость от импорта энергоносителей.

- **развитие сельского хозяйства:** поддержка агропромышленного комплекса посредством внедрения инновационных технологий, развития экспортного потенциала экологически чистой продукции и создания системы продовольственной безопасности станет залогом устойчивого развития страны.

Для успешной реализации **доктрины экономической безопасности** необходимо комплексное взаимодействие государственных структур, бизнеса и международных партнёров. В этом контексте предлагается:

- **разработка национальной стратегии экономической безопасности.** Документ должен учитывать специфику национальной экономики, региональные особенности и глобальные тенденции. В стратегии необходимо выделить приоритетные направления инвестиций, определить механизмы мониторинга и оценки эффективности реализуемых мер.

- **укрепление институциональной базы.** Создание специализированных рабочих групп и комиссий для координации действий между государственными органами, а также разработка стандартов и протоколов взаимодействия на национальном и региональном уровнях.

- **использование финансовых инструментов поддержки.** Формирование специальных фондов для инвестиций в инфраструктуру, цифровизацию и инновационные проекты, а также привлечение международных финансовых институтов для реализации крупных проектов.

- **поддержка научно-исследовательских и образовательных программ.** Инвестиции в образование, научные исследования и разработку новых технологий способствуют формированию квалифицированного кадрового резерва, способного реализовывать стратегические проекты.

Важным аспектом является изучение успешного опыта других региональных объединений, например:

- **Европейский союз** показывает, как совместная политика в области инноваций, экологии и цифровизации может способствовать не только экономической, но и социальной безопасности.

- **Азиатско-Тихоокеанский регион** демонстрирует успешную практику создания свободных экономических зон, поддержки малого и среднего бизнеса и активного привлечения иностранных инвестиций.

Применение подобных практик с учётом национальных особенностей позволит Таджикистану не только укрепить свою экономическую безопасность, но и создать дополнительные предпосылки для роста и развития.

Экономическая безопасность Таджикистана в условиях региональной интеграции - это многогранный процесс, требующий системного подхода и стратегического планирования. Для чего считаем необходимым:

- сформировать единую доктрину, охватывающую все ключевые аспекты развития экономики;

- обеспечить координацию усилий между государственными структурами и бизнес-сообществом;
- применять передовые технологии и инновационные методы управления;
- укреплять международное сотрудничество и использовать опыт других региональных объединений.

Только комплексный подход позволит не только защитить национальные интересы, но и создать устойчивые условия для долгосрочного развития, повысить конкурентоспособность экономики Таджикистана и обеспечить благополучие населения.

Литература

1. Саидмуродов Л.Х. Уроки мировых кризисов и принцип превентивности в обеспечении экономической безопасности страны// Саидмуродов Л.Х./ Международные отношения и безопасность. - 2022.- № 1 (1).- С. 141-154.
2. Ашхотов А.М., Османова В.П. Креативная экономика: интеграция индустриального и постиндустриального секторов // Проблемы экономики и юридической практики.- 2013. - №4. - С.89-93.
3. Солеҳзода А., Гулмамадов А. Институциональные основы активизации внешнеэкономической деятельности и национальные экономические интересы/Материалы научно-теор. респ. конф. на тему «Механизмы использования финансово - экономических рычагов обеспечения экономической безопасности в условиях глобализации». Душанбе, 2018. – С.216-221.
4. Саидмуродов Л.Х. Республика Таджикистан в системе современных мирохозяйственных связей: модель малой открытой экономики. - Душанбе: Дониш, 2021. - 414 стр.
5. Ҷӯразода К.К. Доктринаи ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ дар шароити муосир/ Иқтисодиёти Тоҷикистон. – 2022. - №4(2). – С.205-209
6. Оценка экономического эффекта присоединения Республики Таджикистан к ТС и ЕЭП/ Центр интеграционных исследований. Евразийский банк развития. – Санкт-Петербург, 2013. - С.42.
7. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. - Душанбе, 2016. -87с.
8. Барномаи давлатии рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. – Душанбе, 2021. – С.26-27
9. Усманова, Т. Д. Участие в интеграционных процессах как фактор обеспечения внешнеэкономической безопасности Республики Таджикистан / Т. Д. Усманова, Х. А. Сандалов // Финансово-экономический вестник. – 2019. – № 3(19). – С. 45-54. – EDN JEXPKN.
10. Абдуалимзода, Ҳ. А. Ҷанбаҳои назариявии амнияти молиявӣ ҳамчун ҷузъи таркибии амнияти иқтисодии давлат / Ҳ. А. Абдуалимзода // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 4-1(33). – P. 5-15. – EDN NWCDLC.
11. Абдуалимзода, Ҳ. А. Оид ба ҷанбаҳои институтсионалии таъмини низоми амнияти иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ҳ. А. Абдуалимзода, И. Ш. Махкамов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 3(32). – P. 5-12. – EDN WTSVTH.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЦИФРОВИЗАЦИИ И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ ТАДЖИКИСТАНА

Болтаев Бехруз Бахромович – соискатель кафедры экономической теории Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. Тел.: (+992)93-821-08-88. Электронная почта: *behruzboltaev@mail.ru*

В статье представлены расширенные теоретические аспекты цифровизации и применения искусственного интеллекта (ИИ) в современном предпринимательстве Таджикистана. Автор углублённо анализирует концептуальные подходы к цифровой трансформации, раскрывает сущность и ключевые направления интеграции ИИ в бизнес-процессы. Особое внимание уделяется роли национальных факторов – инфраструктуры, кадровой подготовки, правового регулирования – в формировании стратегий цифровизации. Дополнительно рассматриваются социально-экономические и культурные особенности страны, влияющие на формирование цифровой экономики. Делается вывод о необходимости системного подхода и поэтапного внедрения ИИ, учитывающего национальный менталитет и долгосрочные тенденции в глобальной экономике.

Ключевые слова: цифровизация, искусственный интеллект, предпринимательство, цифровая трансформация, инфраструктура, правовое регулирование, Таджикистан, экономика знаний.

АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ РАҚАМИКУНОНӢ ВА ЗЕҲНИ СУНЪӢ ДАР СОҲИБКОРИИ ТОҶИКИСТОН

Болтаев Бехруз Баҳромович – унвонҷӯи кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон. Тел: (+992)93-821-08-88. E-mail: behruzboltaev@mail.ru

Дар мақола ҷанбаҳои назариявии рақамикунонӣ ва татбиқи зеҳни сунъӣ (ИИ) дар соҳибкории муосири Тоҷикистон дар шакли васеъ баррасӣ мешаванд. Муаллиф усулҳои мафҳумии табдили рақамиро таҳлил намуда, моҳият ва самтҳои асосии ҳамгироии ИИ-ро дар равандҳои тиҷоратӣ ифшо мекунад. Илова бар ин, ба нақши омилҳои миллӣ – зерсохтор, тайёрии кадрҳо ва танзими ҳуқуқӣ – дар ташаккули стратегияҳои рақамикунонӣ диққати махсус дода мешавад. Ҳамзамон, хусусиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва имкониятҳои рушди бозори рақамӣ дар шароити иқтисодиёти ҷаҳонӣ шарҳ дода мешаванд. Хулоса бар он аст, ки татбиқи низомманд ва зинабавари ИИ бо дарназардошти хусусиятҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва дурнамои рушди инноватсионии кишвар зарур мебошад.

Калидвожаҳо: рақамикунонӣ, зеҳни сунъӣ, соҳибкорӣ, табдили рақамӣ, зерсохтор, танзими ҳуқуқӣ, Тоҷикистон, иқтисоди дониш.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF DIGITALIZATION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ENTREPRENEURSHIP IN TAJIKISTAN

Boltaev Behruz Bahromovich – applicant, Department of Economic Theory, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Tel.: (+992)93-821-08-88. E-mail: behruzboltaev@mail.ru

This article provides an expanded examination of the theoretical aspects of digitalization and the use of artificial intelligence (AI) in modern entrepreneurship in Tajikistan. The author offers an in-depth analysis of conceptual approaches to digital transformation, highlighting the essence and key areas of AI integration into business processes. Particular attention is paid to the role of national factors – infrastructure, human resource development, and legal regulations – in shaping digitalization strategies. Additionally, the article discusses socio-economic and cultural peculiarities influencing the development of a digital economy within the context of global trends. The conclusion emphasizes the need for a systematic and phased AI implementation strategy that considers Tajikistan's social, economic, and long-term innovation perspectives.

Keywords: digitalization, artificial intelligence, entrepreneurship, digital transformation, infrastructure, legal regulation, Tajikistan, knowledge economy.

Введение. В современной мировой экономике цифровые технологии и системы искусственного интеллекта (ИИ) становятся мощными драйверами роста и повышения конкурентоспособности. Для предпринимательства, особенно в странах с переходной экономикой, таких как Таджикистан, переход к цифровым моделям хозяйствования предоставляет уникальные возможности для ускоренного развития и выхода на новые рынки. Однако в национальном контексте процесс цифровизации сталкивается с рядом проблем: от слабой телекоммуникационной инфраструктуры и недостаточной цифровой грамотности до отсутствия чёткой нормативно-правовой базы и сложностей в области адаптации кадрового потенциала.

Актуальность исследования объясняется необходимостью формирования целостной модели развития цифровой экономики и применения ИИ для укрепления конкурентных позиций Таджикистана на региональном и международном уровне. При этом важно учитывать не только технологические, но и социально-экономические, культурные и институциональные аспекты.

Цель работы – расширить научно-теоретические основы цифровизации и искусственного интеллекта, выявить ключевые направления, возможности и ограничения их применения в предпринимательстве Таджикистана с учётом национальной специфики и глобальных трендов.

Задачи исследования:

1. Углублённо рассмотреть понятие и сущность цифровизации, а также её роль в формировании экономики знаний.
2. Проанализировать ключевые направления развития ИИ и механизмы его интеграции в бизнес-процессы.
3. Определить основные барьеры и стимулы цифровизации и внедрения ИИ в Таджикистане (инфраструктурные, правовые, кадровые, социально-экономические).
4. Разработать рекомендации по формированию эффективных стратегий цифровой трансформации национального предпринимательства.

Понятие и уровни цифровизации - под цифровизацией (digitalization) понимается процесс внедрения информационно-коммуникационных технологий во все сферы деятельности организаций с целью повышения эффективности, прозрачности и гибкости бизнес-процессов [1]. На первоначальном этапе предприятия используют базовые IT-решения, такие как электронные таблицы, бухгалтерские программы и CRM-системы. Однако при более продвинутом уровне цифровизации речь идёт уже о комплексной

перестройке бизнес-моделей, основанной на анализе данных и интеграции интеллектуальных систем [2].

Для развивающихся экономик теория цифровизации охватывает следующие ключевые направления:

- *Инфраструктурная база:* доступ к высокоскоростному интернету, мобильная связь, центры обработки данных.

- *Управленческие подходы*: культура использования данных, готовность руководителей и персонала к инновациям.

- *Правовые и институциональные факторы:* законодательство, стимулирующее инновации, и механизмы регуляции электронных сделок и онлайн-сервисов.

- *Финансово-экономическая модель:* возможности финансирования цифровых проектов, венчурные фонды, господдержка.

- *Социально-культурные аспекты:* уровень цифровой грамотности населения, готовность общества к внедрению новых технологий и осознанное их использование.

Цифровая трансформация и экономика знаний. Цифровая трансформация подразумевает не просто автоматизацию существующих процессов, а коренную перестройку бизнес-модели с учётом возможностей аналитики данных, облачных вычислений, интернета вещей и искусственного интеллекта. При этом предприятия переходят на новый уровень взаимодействия с потребителями, партнёрами и конкурентами, формируя экосистемы, где информационные ресурсы являются основополагающим активом [3].

В рамках экономики знаний конкурентное преимущество достигается за счёт владения уникальными данными, алгоритмами ИИ, передовыми методами анализа и трансфера знаний. Для Таджикистана, обладающего специфическими условиями (географическими, культурными, экономическими), важно ориентироваться на формирование собственных цифровых платформ и решений, адаптированных к местным реалиям.

Искусственный интеллект: сущность, ключевые направления и выгоды для предпринимательства. ИИ (artificial intelligence) – это совокупность методов и алгоритмов, позволяющих компьютерным системам обучаться на данных и выполнять задачи, которые ранее предполагали участие человека [4]. К основным направлениям развития ИИ относятся:

- *Машинное обучение* (machine learning): моделирование и обучение алгоритмов на основе статистических методов и больших массивов данных.

- *Анализ больших данных* (big data analytics): систематический сбор и исследование больших и разнородных массивов информации.

- *Компьютерное зрение* (computer vision): распознавание и обработка изображений, видеопотока, что позволяет осуществлять контроль качества, биометрическую идентификацию и т. д.

- *Обработка естественного языка* (natural language processing, NLP): понимание и генерация человеческой речи для автоматизации переводов, чат-ботов, голосовых помощников.

Внедрение ИИ в коммерческую деятельность даёт компаниям ряд критически важных преимуществ:

- *Автоматизация рутинных операций*: снижение издержек и ошибок за счёт систем, обрабатывающих документы, выставляющих счета, ведущих учёт запасов и т. д.

- *Прогнозирование спроса и финансовых рисков:* повышенная точность при оценке рыночной ситуации, позволяющая оптимизировать производственные планы и управлять рисками.

- *Персонализация предложений:* формирование индивидуальных продуктов и сервисов на основе анализа поведения и предпочтений клиентов (рекомендательные системы).

- *Адаптация к быстро меняющимся условиям:* интеллектуальные системы способны в реальном времени анализировать большие потоки данных и принимать оперативные решения.

Для таджикского бизнеса эти преимущества особенно важны, учитывая необходимость сокращения издержек, повышения производительности и расширения рынка сбыта при ограниченных ресурсах и сложности географического положения страны.

Национальные особенности и ограничения цифровизации в Таджикистане. Таджикистан отличается горным рельефом и неравномерным развитием телекоммуникационной инфраструктуры. По данным [5], около 45% населения регулярно пользуется интернетом, причём основная часть выходит в сеть через мобильные устройства. Пропускная способность мобильных сетей часто ограничена, а тарифы остаются высокими. Это создаёт барьеры для широкого использования облачных сервисов и сложных решений на основе ИИ, требующих высокой скорости и стабильности соединения.

Важным аспектом является недостаток современных дата-центров и хостинг-площадок внутри страны. Отсутствие развитой сетевой инфраструктуры приводит к удорожанию и усложнению доступа к цифровым сервисам, особенно для малого и среднего бизнеса.

Одним из наиболее острых препятствий на пути цифровизации является нехватка квалифицированных специалистов (программистов, аналитиков, экспертов по кибербезопасности, специалистов в области дата-сайенс) [6]. Ключевые причины:

- Слабое развитие местной IT-отрасли, что ограничивает возможности трудоустройства и карьерного роста внутри страны.

- «Утечка мозгов»: многие выпускники технических вузов и колледжей предпочитают уезжать за рубеж в поисках более высоких заработных плат и перспектив развития.

- Недостаточное количество образовательных программ по актуальным IT-направлениям, дефицит оборудования и компетентных преподавателей.

В итоге на рынке труда ощущается серьёзный дефицит кадров, способных разрабатывать и внедрять сложные цифровые решения, включая ИИ. Это замедляет темпы цифровой трансформации и повышает стоимость соответствующих проектов для предпринимателей.

Законодательство в сфере электронных сделок, защиты данных и цифровой экономики в Таджикистане находится на стадии формирования [7]. Некоторые нормативные акты, регулирующие электронную торговлю и электронную коммерцию, ещё не охватывают всех необходимых аспектов цифровой деятельности, особенно

связанных с использованием персональных данных и интеллектуальной собственности на алгоритмы и решения ИИ.

Недостаточная конкретизация правовых норм порождает риски для бизнеса:

- Сложности в оформлении электронных сделок и их последующего признания в судебной практике.

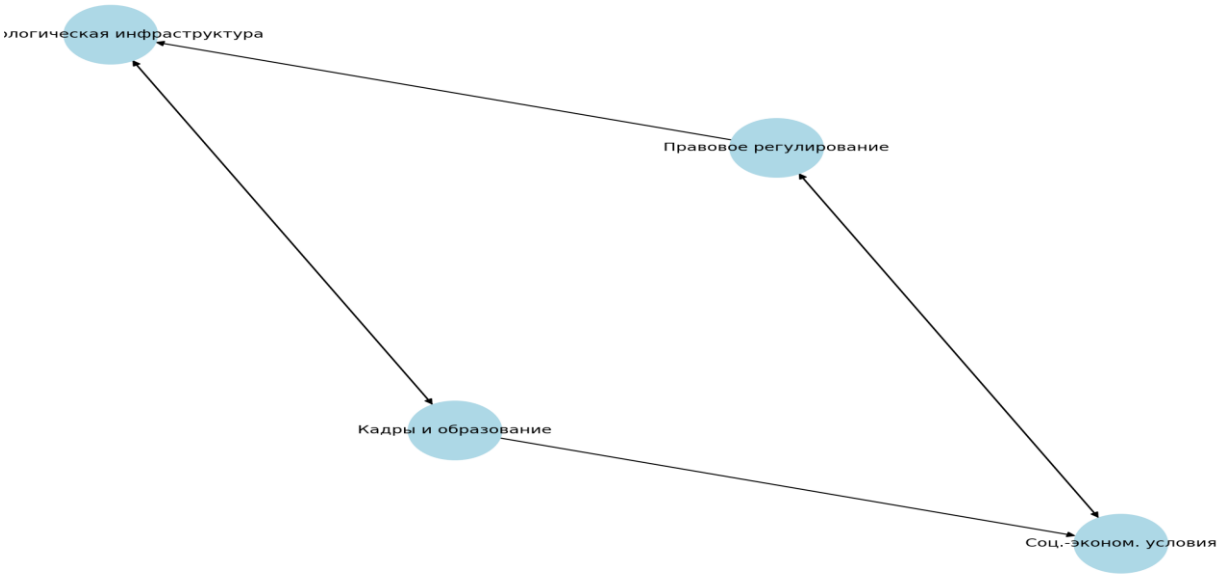
- Невозможность адекватной защиты прав на интеллектуальную собственность в области ИИ.

- Отсутствие чётких требований по защите конфиденциальных данных клиентов.

Помимо инфраструктурных и правовых вопросов, на процесс цифровизации влияют культурные и социально-экономические аспекты. В ряде регионов Таджикистана сохраняется низкий уровень компьютерной грамотности и настороженное отношение к технологическим новшествам. Часто предприниматели и население предпочитают привычные офлайн-практики, не осознавая в полной мере выгод, которые могут принести цифровые инструменты.

Рисунок 1. Аналитическая модель факторов цифровизации и внедрения ИИ.

Ниже приводится расширенная схема отражающая взаимосвязь ключевых факторов, влияющих на процесс цифровой трансформации таджикского предпринимательства. Модель основана на четырёх блоках: **(A)** Технологическая инфраструктура, **(B)** Кадры и образование, **(C)** Правовое регулирование, **(D)** Социально-экономические условия.

(A) Качество связи, интернет-покрытие, дата-центры;

(B) Наличие специалистов, уровень IT-образования, программы повышения квалификации;

(C) Законодательная база, льготы и стимулирующие меры, механизмы защиты персональных данных;

(D) Уровень доходов населения, цифровая грамотность, культура предпринимательства, особенности менталитета.

Эта модель позволяет комплексно оценивать текущее состояние цифровизации и разрабатывать стратегии её развития с учётом национальных особенностей.

Перспективы и стратегии внедрения ИИ в Таджикистане:

Развитие телекоммуникационной инфраструктуры

- Создание и модернизация оптоволоконных сетей, строительство локальных дата-центров для хранения и обработки данных.
- Государственная поддержка операторов связи и частных компаний, инвестирующих в улучшение качества интернет-соединения.

Инвестиции в образование и кадровое развитие

- Масштабные программы подготовки специалистов по программированию, анализу данных, кибербезопасности.
- Сотрудничество с зарубежными университетами и IT-компаниями для организации стажировок, онлайн-курсов, совместных научно-исследовательских проектов.
- Создание научных центров или лабораторий искусственного интеллекта при вузах.

Укрепление правовой базы

- Принятие законов, чётко регулирующих электронную коммерцию, электронные подписи, сохранность персональных данных.
- Создание правовых механизмов защиты интеллектуальной собственности на алгоритмы и решения в сфере ИИ.
- Разработка «дорожной карты» по поэтапному внедрению цифровых услуг и сервисов в государственном и частном секторах.

Стимулирование партнёрств и инновационной среды

- Формирование инновационных кластеров, технопарков и бизнес-инкубаторов, специализирующихся на ИИ-технологиях.
- Привлечение венчурных фондов и международных организаций, готовых инвестировать в цифровизацию.
- Развитие сети акселераторов для стартапов, ориентированных на разработку продуктов на базе ИИ.

Учет социально-экономических и культурных факторов

- Проведение разъяснительных кампаний и обучающих мероприятий по цифровой грамотности и пользе технологий ИИ.
- Создание локализованных IT-решений, учитывающих языковые и культурные особенности регионов страны.
- Поддержка малых и средних предприятий (МСП) в дистанционных и труднодоступных районах посредством специализированных грантов и субсидий.

Выводы

1. *Цифровизация и ИИ как драйвер национального роста*
Расширенный анализ показал, что внедрение цифровых технологий и искусственного интеллекта способно не только повысить конкурентоспособность таджикских компаний, но и стимулировать общее развитие экономики. При этом важную роль играют факторы инфраструктуры, правового регулирования и подготовленности кадров.

2. *Необходимость системного подхода*
Цифровизация не может сводиться к фрагментарным проектам; требуются скоординированные усилия бизнеса, государства и образовательных учреждений.

Разработка долгосрочных стратегий должна основываться на комплексной оценке национальных особенностей и тенденций мировой экономики знаний.

3. *Кадровое и научное обеспечение*

Высокий приоритет должно получить развитие местных образовательных и исследовательских программ в сфере ИТ и ИИ. Без достаточного количества квалифицированных специалистов ни государственные, ни частные инициативы не смогут достичь устойчивого эффекта.

4. *Усиление правовых и институциональных механизмов*

Для минимизации рисков и мотивации предпринимателей необходимо чёткое и современное законодательство, охватывающее все аспекты электронного бизнеса и защиты данных.

5. *Создание инновационной среды*

В условиях глобализации и быстрых технологических изменений Таджикистану важно формировать инновационные экосистемы, способствующие рождению, развитию и экспорту высокотехнологичных решений на базе ИИ и других цифровых технологий.

Таким образом, реализация описанных мер позволит таджикским компаниям полноценно использовать преимущества цифровой эры, выйти на новые рынки и укрепить позиции страны в глобальной экономике знаний.

Список литературы

1. Акыева Г.К., Акгаева М.Д., Дурдымередова А.Б., Вепаев М. Влияние цифровизации на экономику // Символ науки. 2024. № 11-1-1. С. 131.

2. Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан от 30 декабря 2019 года, №642.

3. Рассел С., Норвиг П. Искусственный интеллект: современный подход. 4-е изд. глобальное. Pearson Education Limited, 2022. С. 20.

4. Беспалова М. Искусственный интеллект в сфере финансового анализа и прогнозирования // Хроноэкономика. 2024. С. 19–21.

5. Анализ действующих законодательных инициатив, препятствующих развитию интернета в стране и являющихся преградой развития цифровой экономики и стратегических целей страны. Душанбе, 2021. С. 6, 19.

6. Ущерб Таджикистана от утечки мозгов. 2023. URL: https://asiaplustj.info/

7. Закон Республики Таджикистан об электронной торговле от 16 декабря 2022 года, №338.

УСУЛҲОИ ТАНЗИМИ ДАВЛАТИИ РУШДИ ИННОВАТСИОНИИ НАКЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ

Давлатзода Бахтовар Шамсулло – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи информатикаи амалӣ дар иқтисодиёти Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. Тел:905-66-50-56, E-mail: baha-201192@mail.ru

Шомуродов Абдуллохон Маҳмадмуродович - Унвончӯи Донишгоҳи давлатии моля ва иқтисоди Тоҷикистон Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кӯчаи Нахимова 64/14. Тел: 985335259, E-mail: abdyllo-0202@mail.ru

Дар мақола усулҳои мувофиқи танзими давлатии рушди инноватсионнии нақлиёти автомобилӣ асоснок карда шуда, тавсияҳо барои беҳтар намудаи фазои сармоягузорӣ барои рушди инноватсионнии нақлиёти автомобилӣ пешниҳод карда шудаанд.

Дар мақола таҳлили бозори ҳамлу нақл вобаста ба нарх, имтиёзҳои андозӣ барои истифодаи инфрасохтори роҳҳои автомобилгард ва параметрҳои таркиби ҳаракаткунандаи нақлиёти автомобилӣ оварда шудаанд.

Амсилаҳои танзими давлатии рушди инноватсионии нақлиёти автомобилӣ пешниҳод карда шуданд.

Калидвожаҳо: танзим, нарх, андоз, инфрасохтор, сармоя,

МЕТОДЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА

Давлатзода Бахтовар Шамсулло – кандидат экономических наук, доцент кафедры прикладной информатики в экономике Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 905-66-50-56, E-mail: baha-201192@mail.ru

Шомуродов Абдуллохон Махмадмуродович - соискатель Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Нахимова 64/14. Телефон: 985335259, E-mail: abdyllo-0202@mail.ru

В сатье обоснованы методы государственного регулирования инновационного развития автомобильного трнаспорта, предложены рекомендации по улучшению условий инвестирования инновационного развития автомобильного трнаспорта.

В сатье осуществлен анализ рынка перевозок в зависимости от цены, налоговые льготы для использования инфраструктуры автомобильных дорог и параметров подвижного состава автомобильного транспорта.

Предложены модели государственного регулирования инновационного развития автомобильного трнаспорта.

Ключевые слова: регулирование, цена, налоги, инфраструктура, инвестиция

METHODS OF STATE REGULATION INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ROAD TRANSPORT

Davlatzoda Bakhtovar Shamsullo – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Applied Informatics in Economics of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: 905-66-50-56, E-mail: baha-201192@mail.ru

Shomurodov Abdullokhon Makhmadmurodovich - applicant of the Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Nakhimov Street 64/14. Phone: 985335259, E-mail: abdyllo-0202@mail.ru

The article substantiates the methods of state regulation of innovative development of automobile transport, offers recommendations for improving the conditions for investing in innovative development of automobile transport.

The article analyzes the transportation market depending on the price, tax incentives for using the infrastructure of highways and the parameters of the rolling stock of automobile transport.

Models of state regulation of innovative development of automobile transport are proposed.

Key words: regulation, price, taxes, infrastructure, investment

Тадқиқотҳои гузаронидашуда нишон доданд, ки самтҳои муҳимтарини стратегии танзими дарозмуддати давлатии иқтисодиёт ва соҳаҳои он, аз ҷумла нақлиёти автомобилӣ дар шароити муосир инҳоянд:

-оқилона истифода бурдани моликияти давлатӣ, аз ҷумла, сарватҳои мавҷудаи табиӣ ва воситаҳои истеҳсолот;

-муайян намудани соҳаҳои афзалиятноки истеҳсолот ва ҳавасмандгардонии онҳо;

-таҳия ва татбиқи сиёсати давлатии инноватсионӣ;

-таҳия ва татбиқи тадбирҳои танзими бозорҳои мол, захираҳо ва молиявӣ;

-танзими рушди минтақавӣ ва ғайра.

Бояд гуфт, ки усулҳои давлатии танзими ҷорӣ намудани инноватсияро метавон ба мустақим ва ғайримустақим тақсим кард. Истифодаи онҳо аз вазъи кунунии иқтисодии кишвар ва стратегияи инноватсионии интихобкардаи давлат барои рушди минтақаҳо вобаста аст.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки ҳамчун усули бавоситаи танзим инҳо истифода мешаванд: андозбандӣ ва қарздиҳии имтиёзнок; андозбандии таъхиршуда; ҳавасмандгардонии молиявию қарзии равандҳои гирифтани иҷозатномаи ташкилотҳои давлатии илмӣ ва донишгоҳҳо.

Усули маъмултарини танзими ғайримустақим дар ҷаҳон имтиёзҳои андозӣ мебошад. Маълум аст, ки чунин усулҳои танзими ғайримустақими фаъолияти инноватсионӣ қарзҳои андозӣ мебошанд. Онҳо бештар дар Австрия истифода мешаванд. Он ширкатҳое, ки ба таҳқиқоти илмӣ сармоягузорӣ мекунанд, имкон доранд, ки то 25% хароҷоти таҳқиқот ва таҳияро ҳамчун ҳавасмандкунӣ ба худ гиранд. Канада барои хароҷоти рушди илмӣ тақрибан 13% баробари 2 миллион доллари Канада имтиёзҳои андозӣ медиҳад[2]. Илова бар ин, барои ҳалли мушкилоте, ки дар назди ширкатҳо ба вуҷуд меоянд, вақте ки онҳо барои тадқиқоти инноватсионӣ маблағ сарф мекунанд, аммо то ҳол фоида ба даст намеоранд, таъхири андоз истифода мешавад.

Бояд гуфт, ки имкони таъсири давлат ба рушди инноватсионии корхонаҳо аз рушди нобаробари иқтисодиёти кишвар вобаста аст, дар ҳоле ки дар ҷумҳурӣ системаи возеҳи фаъолияти институтҳои иҷтимоию иқтисодӣ бо назардошти хусусиятҳои муайяни минтақавӣ мавҷуд нест. Ин, дар навбати худ, боиси мушкилоти нав мегардад, ки асосан аз инҳо иборатанд:

- низоми мавҷудаи андоз монеаи ҷорӣ намудани навоварӣ мебошад; -хароҷоти муомилотӣ хеле зиёд буда, боиси паст шудани рақобатпазирии иқтисоди миллӣ мегардад;

-таҳияи маҷмӯи қонунгузорие, ки ҳифзи соҳибкории миллиро таъмин менамояд, имконнопазир аст;

- механизми таъсири мутақобилаи системаҳои идоракунӣ дар сатҳҳои гуногуни идоракунӣ барои эҷоди механизми самараноки ҷорӣ намудани инноватсия мукаммал нест.

Ҳамин тариқ, дар асоси ин муқаррарот нақшаи ҳамкории давлат ва бозори инноватсияҳоро дар самти истифодаи технологияҳои инноватсионӣ ва дастгирии фаъолияти инноватсионӣ таҳия карда шудааст. Маълум аст, ки бозори инноватсионӣ бо назардошти талабот ва пешниҳод ба вуҷуд меояд. Дар навбати худ, талабот ва пешниҳод аз як қатор омилҳо вобаста аст, ки аксари онҳо аз нақши давлат вобастагӣ доранд.

Дар шароити муосир ташаккули усулҳои ҳавасмандгардонии давлатии истифодаи технологияҳои инноватсионӣ яке аз вазифаҳои афзалиятноки ин соҳа мебошад. Ба онҳо инҳо дохил мешаванд:

-таҳияи стратегияи дарозмуддати рушди иқтисодиёти миллӣ бо мавқеи афзалиятнок оид ба истифодаи усулҳо ва технологияҳои инноватсионӣ;

-ба вуҷуд овардани фазои мусоиди инноватсионӣ, ки барои ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ҳамчун яке аз омилҳои муҳими рушди устувори иқтисодӣ шароит фароҳам меорад. Дар баробари ин, чунон ки таҷрибаи кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон нишон медиҳад, шарти муҳими фароҳам овардани фазои мусоиди инноватсиони дар шароити иқтисоди бозорӣ афзоиши даромад ва беҳбудии сифати зиндагии аҳолӣ мебошад, ки барои рушди равандҳои инноватсионӣ дар он заминаи сармоягузорӣ ба вуҷуд меорад.:

-муайян намудани шароит барои ҳавасмандгардонии таҳия ва татбиқи инноватсияҳо тавассути ташаккули механизмҳои дахлдори ташкилию иқтисодӣ (имтиёзҳои андоз, ҳавасмандӣ, грантҳо ва ғайра);

-дар стратегияи рушди давлат ба инобат гирифтани хусусиятҳои маҳаллӣ, аз қабили шароити табиӣ, инфрасохтори мавҷуда, таъминот бо кадрҳо, мавқеъи ҷуғрофӣ, мавҷудияти захираҳои табиӣ, омилҳои демографӣ, таъмини захираҳо ва ғайра.

Марҳилаи муҳими татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи рушди фаъолияти инноватсионӣ худи корхона мебошад. Тадқиқотҳои гузаронидашуда нишон медиҳанд, ки гузаштан ба роҳи рушди инноватсионии корхона дар марҳилаи омодасозии илмию техникии истеҳсолот сурат мегирад, ки марҳилаи рушд ва ташаккули рақобатпазирии корхонаҳои нақлиёти автомобилиро пешакӣ муайян мекунад. Дар ин ҷо муҳимтарин нишондихандаҳои ракобатнокӣ, ба монанди сифати боркашонӣ, нарх ва мӯҳлати ба бозор баровардани маҳсулоти нав таҳия карда мешаванд. Ҳамин тариқ, дар ин марҳилаи рушди инноватсионии корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ ҳадафи асосӣ интенсификацияи равандҳои эҷод ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ мебошад.

Ҳамин тариқ, дар асоси ташкили рақобат ва таваҷҷуҳ ба афзалиятҳои давлатӣ дар соҳаи сиёсати инноватсионӣ, идоракунии давлатӣ имкон медиҳад, ки иқтидори инноватсионии корхонаи нақлиёти автомобилӣ истифода шавад.

Таҳлили адабиётҳои илмӣ нишон дод, ки потенсиали инноватсионии корхонаро метавон маҷмӯи шартҳое донист, ки қобилияти инкишоф ва рушди фаъолияти инноватсиониро доранд. Дар баробари ин, сатҳи дахлдори идоракунӣ ва роҳи инноватсионии рушди корхона бояд дар ҳамкорӣ бошад, ки онро дар иқтисодиёти муосир мушоҳида кардан мумкин аст ва метавонад аз рӯи принсипи равиши системавӣ амалӣ карда шавад, ки мавҷудияти пайвастҳои мустақим ва баръакс дорад.

Ба ҳамин тариқ, фароҳам овардани шароити зарурӣ барои ҷорӣ намудани навоварӣ интенсификатсияи раванди инноватсиониро пешакӣ муайян мекунад, ки ин дар навбати худ барои инкишофи иқтидори инноватсионии корхонаҳои нақлиёти автомобилӣ имконият фароҳам меоварад, чунин механизми ташкилию иқтисодии ҷорӣ намудан ва

инкишоф додани навоварӣ, яъне, маҷмӯи механизму усулҳои иқтисодие, ки ба амалӣ гардондани фаъолияти инноватсионӣ имкон медиҳанд, барои ҷорӣ намудани ҷараёни паҳн ва дар истеҳсолот истифода бурдани комёбиҳои ҳозиразамони илму техника ва технология шароит фароҳам оварда мешавад.

Бояд тазаккур дод, ки механизми идоракунии баррасишаванда махсусан барои кишварҳои дорои иқтисоди бозаргонӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим аст, зеро дар кишварҳои дорои иқтисоди бозорӣ ин сатҳи идоракунӣ аллакай дар амал истифода мешавад, зеро ташаккул ва санҷиши он аз озмоиши вақт гузаштааст. Ҳамин тавр, таҳлили рафти ба амал баровардани инқилоби илмию техникӣ дар ин мамлакатҳо дар солхои 50—60-ум. нишон медиҳад, ки он дар натиҷаи ҳамкории самарабахши принципҳои давлат ва бозор ба амал омадааст.

Қобили зикр аст, ки ташаккули муносибатҳои бозорӣ дар бозори нақлиёти автомобилӣ дар шароити беназири ислоҳоти иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аз ин рӯ, заминаи рушднаёфтаи ҳуқуқию меъёрӣ, муносибатҳои танзимнашавандаи истеҳсолӣ ва тиҷоратӣ байни иштирокчиёни бозор ба амал омад. Дар рафти дигаргунсозӣ мушкилиҳои ҷиддӣ ба миён омаданд: азнавтақсимкунии бесобиқаи гардиши бор ба фоидаи нақлиёти автомобилӣ, нопурра конеъ гардондани талабот аз ҷиҳати ҳаҷм ва сифат дар заминаи паст шудани суръати интиқоли бор дар солҳои охир дар заминаи коҳиши кам шудани иқтидори инфрасохтор дар баъзе самтҳои интиқоли бор, инчунин ба тариқи мутлақ ва нисбӣ зиёд шудани арзиши хизматрасонии операторӣ дар ҳамлу нақли борҳо ва ғайра.

Бояд гуфт, ки чун қоида, ин мушкилот аз ҷиҳати технологӣ ва ҳуқуқӣ таҳлил карда шуда, таҳлили иқтисодӣ ба баҳодиҳии пулии тағйироти ба амаломада ё пешбинишавандаи нишондиҳандаҳои фаъолияти нақлиёти автомобилӣ тамаркуз карда мешавад.

Бо дарназардошти таҷрибаи андӯхташудаи тағйирот дар нақлиёти автомобилӣ ташаккули бозори боркашонии автомобилиро аз нуқтаи назари назарияи иқтисодӣ таҷлил намуда, ба муҳимтарин категорияҳои иқтисодии бозорӣ – талабот, пешниҳодот, мувозинати онҳо, ва дар ин замина сабабҳои бунёдии ба вуҷуд омадани мушкилӣ ва роҳи бартараф намудани онҳо ва на камтар аз ин ошкор намудани он роҳҳое, ки вазъиятро ба эътидол оварда наметавонанд.

Бояд гуфт, ки дар марҳалаҳои ибтидоии ислоҳоти сохтории иқтисодиёти Тоҷикистон пойгоҳи таркиби ҳаракаткунанда ва ҳолати роҳҳо ба тараққиёти соҳаи нақлиёти автомобилӣ мусоидат намекарданд ва ба вазифахои ислоҳоти иктисодиёт мувофик набуданд. Аз ин рӯ, таҳияи рафъи бунбасти нақлиётӣ- коммуникатсионӣ ва ба кишваре, ки ба вуҷуд овардани комплекси ягонаи инфрасохтор ва таъминоти фазоии раванди боркашониро талаб мекард, ба кишвари транзитӣ табдил додани он яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа буд. Роҳҳо бояд бо бори тирии 10 тонна ба як тир таҷдид карда шуданд, ки ин ба истифодабарии нақлиёти хориҷӣ мусоидат намуда, таркиби ҳаракати нақлиёти автомобилии Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз ҷиҳати суръат ва ҳадди болоии иқтидори борбардорӣ беҳтар намуд.

Ҳамин тавр, мо дар кори диссертатсионии худ баъзе фарзияҳои назариявиро низ истифода бурдем, ки барои кушодани моҳияти асосии ҳодисаҳои гуногуни иқтисодӣ имконият медиҳанд. Бинобар ин, мо дар ин ҷо дар бораи як модели бунёдӣ сухан меронем, ки таъсири он дар бозори наклиёти автомобилӣ инъикос меёбад, вале таъсири омилҳои гуногунро (масалан, тағйироти технология, шароити бозор, характери ҳамкории байни субъектҳои алоҳидаи бозор ва ғайраро) дар бар намегирад.

Аз ин хотир, вазифаи ин марҳилаи тадқиқот таҳияи модели бунёдии бозори нақлиёти автомобилӣ дар категорияҳои «талабот - пешниҳод», дар координатҳои «тариф - ҳаҷми боркашонӣ» мебошад.

Ташаккули бозори боркашонии автомобилӣ дар шароити беҳамтои ислоҳоти иқтисодии кишвар, аз ин хотир бо заминаи инкишофнаёфтаи ҳуқуқӣ ва меъёрӣ ва муносибатҳои танзимнаёфтаи истеҳсолӣ ва тиҷоратӣ ба амал омад. Дар раванди он тағйирёбии то ҳол диданашавандаи боркашонӣ ба самти афзоиши ҳиссаи нақлиёти автомобилӣ ба вуҷуд омаданд.

Бо назардошти таҷрибаи андӯхтаи табдилдиҳиҳои сохторӣ дар нақлиёти автомобилии кишвар бояд созмонёбии бозори боркашонии автомобилиро аз нуқтаи назари назарияи иқтисод, диққатро ба мафҳумҳои асосии он талабот ва пешниҳодот ва ҳолати мувозинат такя намуда сабабҳои бунёдии ба амал омадани мушкилоти боркашонии автомобилӣ ва роҳҳои ҳали он дар заминаи ҷорӣ намудани инноватсияҳо дарёфт карда шаванд

Ҳамин тариқ, барои ноил шудан ба ҳолати мақсаднок - таъмини мувозинати воқеии талабот ва пешниҳод дар бозори нақлиётии боркашонӣ, арзон кардани он барои муштариён, бояд таъмин карда шавад. Дар баробари андешидани тадбирхои ба ҳам мувофиқ кунондани парки таркиби харакаткунанда аз ҳад зиёд (ғайримувозин) харида гирифтани он ба сифати истифодаи он (ва аз ҳама муҳимаш сифати боркашонӣ) таъсири мусбат мерасонад, дараҷаи зхарурии парки таркиби ҳаракаткунанда ва инкишоф додани таъминоти инфрасохторӣ ва фазоии он таъмин карда мешаванд.

Аз ин рӯ, танзими пешниҳодоти инфрасохторӣ ва фазоии ҳамлу нақли автомобилӣ мувофиқи парадигмаи синергетикӣ имкон медиҳад, ки нобаробарӣ ва ноустувории кунунии бозорро ба ангезаҳои пешниҳоди мувофиқи талабот табдил дода ва дар ин замина ба даст овардани беҳтарин натиҷаҳои иктисодӣ имконпазир мегардад.

Дар маҷмӯъ, бо мақсади рафъи мушкилоти ҳангоми ҳамлу нақли бор тавассути нақлиёти автомобилӣ ба инфрасохтор бо истифода аз механизмҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ бо мақсади пайваста зиёд намудани ҳаҷми аз ҷиҳати техникӣ инноватсионии пешниҳодоти нақлиёти боркашонӣ, ки аз моделҳои пешниҳодшуда бармеояд, он имкон медиҳад, ки дараҷаи бори тарифӣ умуман барои хоҷагии халқ ва ахолӣ ҳангоми кашондани бор ва мусофир кам карда шавад.

Ҳамин тариқ, дар асоси таҳлили моделҳои назариявии таҳияшуда, барои рушди босамари бозори нақлиёти автомобилӣ, баланд бардоштани дастрасии нақлиёт ва кам кардани сарбории тарифӣ ба тоҷирони мол, зарур ба назар мерасад, ки сармоягузорӣ ба рушди инноватсионии инфрасохтор ва дастгирии фазоии дар асоси шарикии давлат ва бахши хусусӣ (ШҲД) ба роҳ монда шаванд.

Бояд гуфт, ки тадбирҳои дастгирии давлатии лоиҳаҳои инноватсионӣ, ки лоиҳаҳои инноватсионии сохтмон ва таҷдиди инфрасохтори роҳ дар доираи ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ мебошанд, ба ду гурӯҳи калон тақсим мешаванд. Гурӯҳи якум ба тарафи молиявии лоиҳа дахл дорад, яъне, расонидани ёрии молиявии бевосита ё бавосита. Гурӯҳи дуюм бештар ба тадбирҳои танзимкунанда марбут аст, ки ба ҷалби сармоягузорони хусусӣ ва кредиторон нигаронида шудаанд, яъне. додани кафолатҳои гуногун, дароз кардани мӯҳлати консессия, ҳифз аз рақобат ва ғайра.

Дар ин ҳолат, фоидаҳо барои ҳар як ҷонибҳои манфиатдор инҳоянд:

-барои бахши давлатӣ - идоракунии самараноки хароҷот ва зудтар анҷом додани сохтмони лоиҳа ба шарофати иштироки бахши хусусӣ, интиқоли технология ва ноу-хау, тақсими хавфҳо, идоракунии самараноки бахши хусусӣ, тақсимоти беҳтари маблағҳои буҷетӣ; маблағҳо, рушди бозорҳои сармоя ва бахши бонкӣ, ҷалби сармоягузориҳои хусусӣ ва байналмилалӣ, имкони тарҳрезии таҷрибаи ширкатҳои хусусӣ дар соҳаи бунёди иншооти инфрасохторӣ ба дигар объектҳои шабеҳе, ки маблағгузорӣ аз манбаъҳои давлатӣ талаб мекунанд;

-барои бахши хусусӣ – кушодани бозор, ки қаблан ба бахши давлатӣ тааллуқ дошт, хавфи маҳдуди молиявӣ (маблағҳои худӣ дар ҳаҷми 10-30%), имконияти амалиёти ғайритавозунӣ, дурнамои ба даст овардани меъёри қобили қабули баргаштан, ба даст овардани таҷриба дар идоракунии лоиҳаҳои калон ва баланд бардоштани обрӯ дар бозор;

-барои истеъмолкунандагон - тақсимоти беҳтари даромадҳои андоз, беҳтар кардани сифат ва самараноктар идоракунии лоиҳаҳо, имкони ба даст овардани таъсири мусбати беруна дар соҳаҳои ҳамҷавори иқтисодиёт, паст кардани тарифҳо барои истифода.

Таҷрибаи кишварҳои пешрафта оид ба иштироки воқеии бахши хусусӣ дар татбиқи лоиҳаҳои инноватсиони метавонад вобаста ба шакли интихобшудаи шарикӣ ва миқёси додани ваколатҳои моликият ба шарики хусусӣ афзоиш ё баръакс коҳиш ёбад. Бояд гуфт, ки вариантҳои экстремалӣ ё муносибатҳои оддии шартномавӣ (шартномаҳо оид ба кор ва хизматрасонӣ) бо ҳар як шарик тамоми ҳуқуқи моликиятро пурра нигоҳ доштан ё хусусигардонии пурра, яъне аз давлат ба шарики хусусӣ гузаштани ниҳоии ҳуқуқи моликият мебошанд. Дар байни ин ду қутб вариантҳо ва шаклҳои зиёди муносибатҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ мавҷуд аст, ки ба дараҷаҳои гуногуни додани ваколатҳои муайяни молик аз давлат ба соҳибкори хусусӣ дар мӯҳлат ва шартҳои пешбининамудаи шартномаи дахлдор асос ёфтаанд. Бояд гуфт, ки Котиботи ОЭСР (Ташкилоти ҳамаориихои иқтисодӣ ва рушд) шаш принсиперо муайян мекунад, ки ба ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ дар бахши инноватсия хосанд, аз ҷумла:

-тарафҳои шарикӣ бояд ҳам аз ҷониби бахши давлатӣ ва ҳам бахши хусусии иқтисодиёт намояндагӣ кунанд;

- муносибатҳои байни тарафҳои шарикии давлатию хусусӣ бояд дар ҳуҷҷатҳои расмӣ (созишномҳо, барномаҳо ва ғайра) қайд карда шаванд;

- муносибатҳои байни тарафҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ бояд шарикӣ, яъне характери баробар дошта бошад;

- тарафҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ бояд ҳадафҳои умумӣ ва манфиатҳои дақиқ муайяншудаи ҷамъиятӣ дошта бошанд;

- тарафҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ бояд саҳми худро барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ муттаҳид созанд;

- тарафҳои шарикии давлат ва бахши хусусӣ бояд хароҷот ва хавфҳоро байни худ тақсим кунанд, инчунин дар истифодаи натиҷаҳои бадастомада иштирок намоянд.

Бояд гуфт, ки ба гуфтаи коршиносони Комиссияи иқтисодии СММ барои Аврупо, ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ як шакли ҳамкории сохторҳои давлатӣ ва бахши хусусӣ бо мақсади амалӣ намудани лоиҳаҳои бузург дар соҳаи инфрасохтор мебошад, ки дар он захираҳо, бартариятҳо ва имкониятҳои ҳар як иштирокчии лоиҳа якдигарро пурра мекунад. Ҳамин тариқ, ҳамкории байни онҳо тавассути тақсимоти хатарҳо ва масъулиятҳо дар асоси муносибати оқилона ва ноил шудан ба мувозинати оптималӣ мувофиқи дастгирии молиявии лоиҳа барои ҳар як тараф сурат мегирад.

Таҷрибаи истифодаи ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ дар кишварҳои хориҷӣ нишон медиҳад, ки дар соҳаи инноватсия панҷ модели
асосии ҳамкории давлат ва бахши хусусӣ ташаккул ёфтаанд, ки бо шаклҳои махсуси моликият, маблағгузорӣ ва идоракунӣ хосанд:

1)модели оператор – маблағгузории хусусӣ ва идоракунӣ ва мавҷудияти моликияти хусусию давлатиро дар назар дорад;

2) модели кооператсия – маблағгузорӣ ва идоракунии давлатию хусусӣ дар мавҷудияти моликияти давлатию хусусӣ;

3)модели консессионӣ – маблағгузории давлатӣ ва хусусӣ ва идоракуниро дар мавҷудияти моликияти давлатӣ дар бар мегирад;

4) модели шартномавӣ – маблағгузории хусусӣ ва идоракунии худро дар сурати мавҷудияти моликияти хусусӣ-давлатӣ дар бар мегирад;

5) модели лизинг - маблағгузории давлатӣ ва хусусӣ ва идоракуниро дар мавҷудияти моликияти хусусӣ дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, принсипи асосии консепсияи ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ аз он иборат аст, ки давлат ба кадом хадамот ва инфрасохтор эҳтиёҷ доштани онро муайян мекунад ва сармоягузорони хусусӣ тадбирҳое пешниҳод мекунанд, ки бояд ба талаботи давлат бештар ҷавобгӯ бошанд.

Бояд гуфт, ки дар натиҷаи таҳқиқот диаграммаи асосии шарикии иштирокчиёни ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ дар татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ дар соҳаи инфрасохтори роҳҳо таҳия карда шуд (расми 1).

Таҳлили таҷрибаи интихоби модели ҳамкориҳои бахшҳои давлативу хусусӣ нишон медиҳад, ки он аз минтақаи инфрасохторе, ки дар он лоиҳа амалӣ мешавад, вобаста аст. Модели оператор бо тақсимоти дақиқи масъулият байни корхонаи хусусӣ ва назорат аз ҷониби фармоишгар (давлат) тавсиф мешавад ва аз ҳама бештар, масалан, дар саноати коркард истифода мешавад.

Модели кооператсия бештар дар соҳаҳое истифода мешавад, ки дар онҳо хизматрасонӣ дуруст муайян карда нашудааст ва бинобар ин наметавон мутаносибан ба ҳаҷми хидматҳои иҷрошуда амортизатсия карда шавад. Дар ин ҳолат, лоиҳа аз ҷониби як ширкати муштараки лоиҳавӣ бо иштироки сармоягузорони давлатӣ ва хусусӣ амалӣ карда мешавад.

Модели консессионӣ – асосан дар соҳаҳое истифода мешавад, ки бо мӯҳлатҳои дарози татбиқи лоиҳа тавсиф карда мешаванд ва дар ҳолатҳое, ки додани ҳуқуқи моликият бо сабабҳои сиёсӣ ё ҳуқуқӣ истисно карда мешавад (инфрасохтори нақлиёт).

1.Ташаккул ва ифодаи ташаббуси давлат

↓

2.Пешниҳоди бизнеси хусусӣ нисбати амалӣ сохтани ташаббуси пешниҳодшуда

↓

3. Мувофиқакунии шартҳои мавҷуда ва манфиатҳои давлат ва бизнеси хусусӣ, ки дар доираи лоиҳаҳои ояндаи ШДХ амалӣ карда мешаванд.

↓

4.Мустаҳкам намудани шартҳои ба даст омадаи миёни давлат ва бизнеси хусусӣ

↓

5. Иҷрои ӯҳдадориҳои дар доираи ШДХ гирифташуда

↓

6.Таҳлили натиҷаҳои ба даст омадаи ШДХ

↓

7.Таҳияи млделҳои нисбатан нави (нисбатан мутараққии) ШДХ.

↓

8. Ташаккули ташабусҳои нав аз тарафи давлат

Расми 1. Схемаи бунёдии таъсири мутақобилаи иштирокчиёни ШДХ дар мавриди амалӣ сохтани лоиҳаҳои инноватсионии инфрасохтори роҳҳои автомобилгард

Модели шартномавӣ дар бахши энергетика аст, ки дар он сармоягузорӣ асосан ба кам кардани хароҷоти ҷорӣ нигаронида шудааст. Дар ҳолати идеалӣ сарфае, ки тавассути кам кардани хароҷоти амалиётӣ ба даст оварда шудаанд, аз хароҷоти сармоягузорӣ зиёдтаранд. Намунаи лизинг – барои сохтмони биноҳои ҷамъиятӣ. Лизинг аз ҷониби ҳукуматҳои маҳаллӣ шакли маъмултарини ШДХ мебошад, ки дар татбиқи он давлатҳо таҷрибаи зиёд ҷамъ кардаанд. Дар амал, ин моделҳо хеле кам дар шакли холис пайдо мешаванд, аксар вақт шакли омехтаи онҳо истифода мешаванд.

Адабиёт

1. Батукова Л.Р. К вопросу об инновационной модернизации социально-экономической системы региона // Региональная экономика: теория и практика.-М.: 2013.-№11.-С.37-42;Емельянов Ю.С.Государственно-частное партнерствл в инновационной сфере: зарубежный и российский опыт.М.:URSS: ЛИБРОКОМ,2012.-253 с.

2. Гойхер О.Л. Повышение эффективности управления институтами в структуре инновационной политики региона // Региональная экономика: теория и практика.М.,2012.-№1.-С.24-29; Голиченко О.Г. Основные факторы развития национальной инновационной системы // Рос.акад.наук, ЦЭМИ.- М.: Наука,2011.-:33 с.

3. Государство и бизнес: институциональный аспект. М.: ИМЭМО РАН,2000.-С.40.

4. Емельянов Ю.С. Государственно-частное партнерство в инновационной сфере: Зарубежный и российский опыт/ Общ.ред.и предисл. С.Н.Сильвесторова. М.6Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012.- 256 с. –С.55.

5. Инновационное развитие – основа модернизации экономики России // Национальный доклад.-М.: ИМЭМО РАН, ГУ-ВШЭ, 2008.-168 с.

6. Маннапов Р.Г. Модернизация системы управления экономикой региона в условиях инновационного развития// Региональнаяэкономика.-М., 2013.-№33.-С.2-9; Малютин А. Управление изменениями в инновақионной деятелӣности регониалӣнҷх организақий // Экономист.М., 2013.-№10.-С.23-28.

7. Мезоэкономика переходного периода: рынки, отрасли, предприяти// Под ред. Клейнера Г.Б. – М.: Наука,2001.-С.516; Гурков И.Б.Стратегия и структура корпорации.-М.:Дело,2008.- С.288.

8. Родинова Н.Д. Сетевой подход к управлению развитием инновационной сферы региона// Региональная экономика:теория и практика.М.,2013.-№4.-С.46-51; Санникова И.Н. Оценка инновационного потенциала предприятия для управления развитием// Менеджмент в России и за рубежом.-М.,2013.-№3.-С.57-64.

9. Цукерман В.А.,Горячевская Е.С. Зарубежный и отечественный опыт государственного регулирования инновационного развития.-М.: Дело,2011.-С.288;

Варнавский В.Г. Партнерство государства и частного сектора: формы, проекты, риски.- М.:Наука,2005.- С324.

РУШДИ ИҚТИСОДИВУ ИҶТИМОИИ МИНТАҚА ДАР АСОСИ КЛАСТЕРИЗАТСИЯИ КОРХОНАҲОИ ХУРДУ МИЁНАИ САНОАТӢ

Нурублоева Мадинабону Мавлоновна - муаллими калони кафедраи иқтисоди корхонаҳо ва соҳибкории Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Суроға: 734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кучаи Нахимов 64/14.

Дар марҳилаи муосири рушд ҳалли мушкилоти рушди иқтисодиву иҷтимоии минтақа ва ҳудудҳои муайян аз ҷумлаи самтҳои стратегии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Вазъ ва тамоюлҳои рушди иқтисодӣ нишон медиҳанд, ки ҳалли мушкилоти соҳа ва минтақаҳо, аз он ҷумла тавассути коркард ва истифодаи механизмҳои муосир имконият медиҳад, ки иқтидори табиию иқтисодӣ ва нерӯи инсонӣ самаранок истифода шуда, суръати рушди иқтисодӣ таъмин карда шавад. Дар баробари ин таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки тамаркузи истеҳсолот ва тавсеаи ҳамгироии иқтисодӣ дар заминаи иртиботи шабакавӣ роҳи асосии тақвияти фаъолияти инноватсионӣ, баланд бардоштани рақобатпазирӣ ва ҷолибияти инвеститсионии ҳудуд ва минтақаҳои муайян мебошад. Аз ин рӯ, кластерикунонии иқтисодиёти минтақа, аз он ҷумла дар заминаи таъсиси кластерҳои ҳудудию саноатӣ яке аз омилҳои бунёдии татбиқи ҳадафҳои рушди миллӣ ба ҳисоб меравад.

Калидвожаҳо: корхонаҳои саноатӣ, кластерҳо, рушди иқтисод, рушди минтақавӣ, рақобатпазирӣ, самаранокии истеҳсолот.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ И СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНА НА ОСНОВЕ КЛАСТЕРИЗАЦИИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Нурублоева Мадинабону Мавлоновна – старший преподаватель кафедры экономика предприятий и предпринимательство, Таджикского государственного финансово-экономического университета. Адрес: 734067, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Нахимова 64/14.

На современном этапе развития решение проблем экономического и социального развития региона и отдельных территорий считается одним из стратегических направлений развития Республики Таджикистан. Состояние и тенденции экономического развития показывают, что решение проблем отрасли и регионов, в том числе за счет разработки и использования современных механизмов, позволяет эффективно использовать природный и экономический потенциал, человеческий потенциал, обеспечить темпы экономического развития. В то же время мировой опыт показывает, что концентрация производства и расширение экономической интеграции на основе сетевых коммуникаций являются основным способом усиления инновационной активности, повышения конкурентоспособности и инвестиционной привлекательности отдельных территорий и регионов. Поэтому кластеризация экономики региона, в том числе создание территориально-промышленных кластеров, считается одним из основополагающих факторов реализации национальных целей развития.

Ключевые слова: промышленные предприятия, кластеры, экономическое развитие, региональное развитие, конкурентоспособность, эффективность производства.

ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REGION BASED ON CLUSTERIZATION OF SMALL AND MEDIUM INDUSTRIAL ENTERPRISES

Nurubloeva Madinabonu Mavlonovna - senior Lecturer of the Department of Economics of Entrepreneurship and Entrepreneurship, Tajik State University of Finance and Economics. Address: 734067, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 64/14 Nakhimov street.

At the current stage of development, solving the problems of economic and social development of the region and certain territories is one of the strategic directions of development of the Republic of Tajikistan. The situation and trends of economic development show that solving the problems of the sector and regions, including through the development and use of modern mechanisms, allows for the effective use of natural and economic potential and human resources and the acceleration of economic development. At the same time, world experience shows that the concentration of production and the expansion of economic integration on the basis of network communication are the main ways to strengthen innovative activity, increase the competitiveness and investment attractiveness of certain territories and areas. Therefore, clustering of the regional economy, including on the basis of the creation of territorial and industrial clusters, is one of the fundamental factors in the implementation of national development goals.

Key words: industrial enterprises, clusters, economic development, regional development, competitiveness, production efficiency.

Дар шароити рақобати афзоянда яке аз роҳҳои таъмини рушди устувори саноати минтақа ин таъсиси кластерҳои ҳудудию саноатӣ мебошад. Таҷриба нишон медиҳад, ки истифодаи технологияҳои кластерӣ шарти асосии таъмини истифодаи самараноки иқтидори минтақавӣ, ба даст овардани бартариятҳои рақобатӣ ва такмили низоми идоракунии соҳавӣ дар сатҳи минтақа мебошад.

Дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қисми муҳими фаъолияти иқтисодиро корхонаҳои хурду миёна анҷом медиҳанд ва ин корхонаҳо дар муҳити рақобатӣ наметавонанд фаъолияти устурвор дошта бошанд. Солҳои охир аз ҷониби давлат ҷиҳати дастгирии онҳо корҳои муайяне ба анҷом расонида шудааст. Дар ин замина бо назардошти он ки дар ояндаи наздик дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баландбардории рақобатпазирии иқтисоди миллӣ аз ҷумлаи вазифаҳои афзалиятдор ба ҳисоб меравад, танзими шароит барои баландбардории рақобатпазирии корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ дорои аҳамияти стратегӣ мебошад.

Айни замон набудани таҷрибаи ҷалби корхонаҳои хурду миёна ба сифати иштирокчиёни сохторҳои кластерҳо яке аз монеаҳои асосии ташаккул ва инкишофи кластерҳои ҳудудию саноатӣ маҳсуб мешавад. Дар ҳама кишварҳое, ки намунаҳои бомуваффақияти кластеризатсия доранд, корхонаҳои хурду миёна дар байни иштирокчиёни сохторҳои кластерӣ мавқеи хоса доранд.

Дар илми иқтисодии ватанӣ падида ва табиати иқтисодии кластерҳо аз ҷониби олимону муҳаққиқони гуногун таҳқиқ гардида, таҷриба нишон медиҳад, ки назария ва методологияи пешниҳодшуда ба таҳқиқоти олимони рус такя менамояд. Масъалаҳои

мубрами рушди кластерҳои минтақавӣ аз ҷониби олимони гуногун бо истифода аз равиши соҳавӣ таҳқиқ гардидааст.

Каримова М.Т.[1] кластеризатсияро яке аз омилҳои асосии татбиқи ҳадафи чоруми рушди миллӣ – саноатикунонии босуръат эътироф намуда, таъкид месозад, ки яке аз самтҳои муҳим дар ташаккул ва татбиқи сиёсати муосири кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин таъмини амнияти озуқаворӣ ба ҳисоб меравад, ки дар ин замина таъсиси кластерҳои соҳавӣ метавонанд ба сифати механизми асосӣ баромад кунанд.

Иброҳимзода И.Р. ва Саидова М.Ҷ. масъалаҳои таъмини молиявии рушди кластерҳоро таҳқиқ намуда, исбот намудаанд, ки дар марҳилаи муосири рушд шарти асосии ташаккул ва инкишофи кластерҳо ин муайян кардани сарчашмаҳои маблағгузории онҳо мебошанд. Ба ақидаи муаллифон яке аз сабабҳои то ҳол мавҷуд набудани кластерҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин мушкилоти вобаста ба масъалаҳои маблағгузорӣ мебошад. Аз ин рӯ, онҳо дар таҳқиқоти худ собит сохтаанд, ки омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ ва ҳалли мушкилоти таъмини маблағгузории таъсиси кластерҳо аз ҷумлаи самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ дар самти таъсиси кластерҳо мебошад.[2]

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки яке аз роҳҳои асосии муттаҳидсозии корхонаҳои хурду минёнаи саноатӣ ин муттаҳидсозии онҳо дар шакли кластерҳои ҳудудию-саноатӣ мебошад. Тамаркузи корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ дар як минтақаи ҷуғрофӣ барои корхонаҳои дохили кластер имтиёзҳо ба вуҷуд оварда, ба ибораи дигар, бо муттаҳид кардани корхонаҳои хурду миёнае, ки дар соҳаҳои шабеҳ ё ба ҳам алоқаманд фаъолият мекунанд, ин ширкатҳо метавонанд аз имтиёзҳо, интиқоли донишу технология ва баланд бардоштани рақобатпазирӣ бархурдор бошанд.

Дар ду даҳсолаи охир, бо пайдоиши технологияҳои нав ва дастрасӣ ба шабакаи алоқаи интернетӣ дар усулҳои истеҳсолу тақсимот ва сохтори ташкилии корхонаҳо тағйирот ба амал омад. Айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ ва тиҷоратӣ ҳамчун ҷузъи пурракунанда ва муҳими иқтисоди миллӣ шинохта шудаанд. Дар бисёре аз кишварҳои рӯ ба инкишоф ҳангоми расидан ба ҳадафҳои асосии рушд корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ дар тавсеа ва диверсификатсияи истеҳсолоти саноатӣ, эҷоди шуғл, рафъи камбизоатӣ, беҳтар кардани тақсими даромад ва қонеъ кардани ниёзҳои асосӣ нақши ҳалкунанда мебозанд. Дар аксар кишварҳо корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ таъминкунандагони асосии ҷойҳои нави корӣ, гаҳвораи дигаргуниҳо, инноватсияҳо ва пешсафони ихтирои технологияҳои нав ба ҳисоб мераванд. Аз тарафи дигар, ин корхонаҳо дар рушди иқтисодии кишварҳое, ки содироти назаррас доранд, нақши муассир доранд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сарфи назар аз мавҷудияти нисбатан назарраси корхонаҳои хурду миёна дар сохтори саноат ин воҳидҳо бо мушкилоти зиёд рӯ ба рӯ мешаванд, ки онҳо дар иҷрои вазифаҳои стратегӣ халал мерасонанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омори алоҳидаи корхонаҳои хурду миёна вуҷуд надорад ва аз ин рӯ муайян кардани саҳми корхонаҳои хурду миёна дар ММД ғайриимкон аст. Аммо, бояд таъкид

[1] Каримова, М. Т. Стратегические направления ускоренной индустриализации в Республике Таджикистан / М. Т. Каримова, Ф. А. Джабборов // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 2. – С. 90-95.; Каримова, М. Т. Агропищевые кластеры в рамках обеспечения продовольственной безопасности страны / М. Т. Каримова, С. Маджидзода // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 4-1. – С. 51-56.

[2] Иброҳимзода И.Р., Саидова М.Ҷ. Таҷрибаи пешқадами хориҷии маблағгузории ташаккул ва рушди кластерҳои саноатӣ ва роҳҳои татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимой-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2022. № 6. С. 15-21.; Иброҳимов И.Р., Саидова М.Ҷ. Таҳаввулоти назариявии ташаккули иттиҳодияҳои кластерӣ//Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. 2020. № 3 (71). С. 128-139.;

намуд, ки онҳо дар таъмини шуғл ва ташаккули занҷираи арзиши илова нақши калон доранд. Барои мисол, арзиши изофае, ки ин воҳидҳо дар кишварҳои гуногун истеҳсол мекунанд, аз сеяк то нисфи арзиши иловагии онҳоро ташкил медиҳад.

Айни замон корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ як бахши бузурги иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, дар таъмини шуғл, ғанӣ гардонидани бозори дохилӣ бо маҳсулоти хӯроквории истеҳсоли ватанӣ ва суръатбахшии рушди иқтисодӣ мавқеи марказӣ доранд. Ба ақидаи Қодиров Ф.А. «кластерикунонии бахши мазкур метавонад дар рушди устувори минтақаҳои кишвар ва баландбардории рақобатпазирии онҳо нақши ҳалкунанда дошта бошад»[1]. Ҳамчунин ба таъкиди Сулейманова Т.А. «раванди кластерсозӣ метавонад ба диверсификатсияи иқтисодиёти минтақавӣ мусоидат намояд, сатҳи рақобатпазирии онро баланд бардорад ва яке аз самтҳои сиёсати иқтисодии зиддибуҳронии минтақа гардад»[2].

Айни замон набудани таҷрибаи ҷалби корхонаҳои хурду миёна ба сифати иштирокчиёни сохторҳои кластерҳо яке аз монеаҳои асосии ташаккул ва инкишофи кластерҳои ҳудудию саноатӣ маҳсуб мешавад. Дар ҳама кишварҳое, ки намунаҳои бомуваффақияти кластеризатсия доранд, корхонаҳои хурду миёна дар байни иштирокчиёни сохторҳои кластерӣ мавқеи хоса доранд.

Ҷиҳати таъсиси кластерҳои корхонаҳои хурду миёна сараввал бояд асноди муайяни институтсионалӣ таҳия ва тасдиқ карда шуда, алгоритми таъсиси кластерҳо мушаххас карда шаванд. Дар баробари ин масъалаҳои муҳими рушди корхонаҳои хурду бузург, аз он ҷумла механизми ҳимоя ва дастгирии онҳо, рушди нерӯи инсонии рақобатпазир, такмили низоми маблағгузорӣ ва андозбандӣ, рушди афзалиятҳои рақобатӣ ва шароити дастгирии ҳуқуқӣ ва институтсионалии соҳибкории хурду миёна бояд ба таври мушаххас ҳаллу фасл карда шаванд.

Кластеризатсияи корхонаҳои хурду миёна саноатӣ имконият медиҳад, ки тавассути истифодаи муштараки инфрасохтор, захираҳои иттилоотӣ ва иқтидори истеҳсолию хизматрасонӣ самаранокии фаъолияти субъектҳои хоҷагидории минтақавиро баланд бардоранд. Таҷриба нишон медиҳад, ки муттаҳидсозии корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ дар доираи кластери ҳудудию саноатӣ имконият медиҳад, ки фаъолияти инноватсионӣ таҳким ва ҳосилнокии меҳнат тақвият бахшида шуда, ҷойҳои нави корӣ таъсис дода шаванд. дар ҷадвали 1 оварда шудааст.

Ҷадвали 1. – Таъсири кластеризатзия ва фаъолияти корхонаҳои хурду миёна

Таъсир	Мазмун
Сарфаи хароҷот	Кластерҳо кушиш менамоянд, ки хароҷоти худро коҳиш дода дар заминаи тавсеаи иртиботи шабакавӣ намудҳои афзалиятдори истеҳсолотро интихоб кунанд.
Мустақилият	Иштирокчиёни кластер имконият доранд, ки бо ширкату корхонаҳои узви кластер набуда иртибот намуда, ба

[1]Кодиров Ф.А. Формирование и развитие региональных инновационных систем кластерного типа в промышленности Республике Таджикистан//В сборнике: Инновации в управлении региональным и отраслевым развитием. материалы Национальной с международным участием научно-практической конференции. Тюмень, 2020. С. 83-87.

[2] Сулейманова Т.А. Кластеризация как эффективный инструмент управления развитием малого бизнеса в регионе с особым статусом//Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени К. Л. Хетагурова. 2021. № 1. С. 155-162.

	иштирокчиёни муҳити кластерӣ фаъолияти муштарак дошта бошанд.
Интихоби стратегӣ	Ширкатҳои ба кластер шомилбуда кушиш менамоянд, ки мавқеи стратегиро ишғол намоянд. Корхонаҳои хурду миёна дар кластер ба сифати амалисозандаи тасмимҳои ширкатҳои бузург баромад намуда, бо ҳамин роҳ устувории фаъолияти худро таъмин мекунанд.
Дониш ва таҳсил	Яке аз ҳадафҳои асосии таъсиси кластер ин мубодилаи таҷриба мебошад. Бинобар ин корхонаҳои хурду миёнае, ки ба кластер шомил мешаванд, дар самти мубодилаи таҷрибаи техникӣ, молиявӣ, илмию тадқиқотӣ, маркетингӣ ва дигар салоҳиятҳо ҳамкорӣ мекунанд.
Махсусгардонӣ	Дар доираи кластер корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ муттаҳид карда мешаванд, ки шомили як занҷираи арзиши иловашуда мебошанд. Аз ин рӯ, онҳо вобаста ба мавқеи худ дар занҷираи арзиш ба сатҳи баланди махсусгардонӣ ноил мегарданд.
Тавсеаи рақобат	Корхонаҳои хурду миёнае, ки шомили кластер мебошанд кушиш менамоянд, ки рақобатпазирии худро нигоҳ доранд. Аз ин рӯ, онҳо ба тавсеаи фаъолияти инноватсионӣ талош намуда, кушиш менамоянд, ки худро дар гурӯҳи кластер нигоҳ доранд.
Интиқоли иттилоот	Яке а хусусиятҳои хоси кластерҳои ҳудудию саноатӣ ин ташаккули механизми интиқол ва пешбурди иттилоот дар доираи он мебошад.
Дастрасӣ ба захираҳо	Иштирокчиёни кластер ба захираҳои берунӣ дастрасӣ дошта, ҳамзамон фаъолияти худро дар асоси истифодаи муштараки захираҳои дохилӣ ба роҳ мемонанд

Сарчашма: *Таҳияи муаллиф*

Аз бартариятҳои ҷадвали боло бар меояд, ки дар марҳилаи муосири рушд равиши ҷолибтарини дастгирии рушди корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ ин тавсеаи иртибототи шабакавӣ ва ё кластерӣ мебошад. Ин падида асосан барои ширкатҳои истеҳсолӣ, ки дар як минтақаи ҷуғрофӣ ҷойгиранд имконпазир ва мувофиқи мақсад мебошад. Баҳсҳои гуногуни назариявӣ дар бораи он, ки муассисаҳои хурд ба рушд чӣ гуна саҳм гузошта метавонанд, аз ҷониби иқтисоддонҳо ва коршиносони гуногун пешниҳод карда шуданд. Хулосаи назарияҳо ин аст, ки дар ҳоле ки ширкатҳои хурд рақибони табиӣ ҳастанд, онҳо аъзои як шабакаи мустақиле мебошанд, ки қобилияти эҷоди ҷойҳои кориро доранд ва инчунин заминаи заруриро барои эҷоди инноватсия ва технология фароҳам меоранд.

Дар асоси тадқиқоти гузаронидашуда метавон чунин хулоса кард, ки кластеризатсия омили асосии барқарорсозӣ, навсозӣ ва такмил додани базаи моддию техникии корхонаҳои саноати коркард, баланд бардоштани самаранокии онҳо ва таъмини рақобатпазирии саноати хӯрокворӣ мебошанд.[1] Таъмини моддию захиравии саноати

[1] Печаткин, В. В. Методика оценки и анализа потенциала кластеризации экономики регионов / В. В. Печаткин // Экономический анализ: теория и практика. – 2010. – № 28(193). – С. 42-48.

хӯрокворӣ, рушди босамари он дар шароити ҷаҳонишавӣ мустақиман аз ҳаҷм, сохтор ва самти сармоягузориҳо, ҷорӣ намудани инноватсия ва технологияҳои нав вобаста мебошад.

Дигаргуниҳои асосӣ вобаста ба вазъияти тараққиёти минбаъдаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ инҳо мебошанд: афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ва афзоиши дараҷаи талабот ба маҳсулот дар бозорҳои дохилӣ ва хориҷӣ. Мо чунин мешуморем, ки омилҳои мусбати рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ инҳоянд: инфрасохтори пешрафтаи истеҳсолии саноат, иқтидори баланди бозор аз ҳисоби талаботи дохилӣ ва хориҷӣ, мавқеъи мусоиди ҷуғрофӣ ва шароити табиии иқлим, рақобати паст ва ғ.

Адабиёт

1. Каримова, М. Т. Стратегические направления ускоренной индустриализации в Республике Таджикистан / М. Т. Каримова, Ф. А. Джабборов // Экономика Таджикистана. – 2019. – № 2. – С. 90-95.; Каримова, М. Т. Агропищевые кластеры в рамках обеспечения продовольственной безопасности страны / М. Т. Каримова, С. Маджидзода // Экономика Таджикистана. – 2022. – № 4-1. – С. 51-56.

2. Иброҳимзода И.Р., Саидова М.Ҷ. Таҷрибаи пешқадами хориҷии маблағгузории ташаккул ва рушди кластерҳои саноатӣ ва роҳҳои татбиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2022. № 6. С. 15-21.; Иброҳимов И.Р., Саидова М.Ҷ. Таҳаввулоти назариявии ташаккули иттиҳодияҳои кластерӣ//Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. 2020. № 3 (71). С. 128-139.;

3. Кодиров Ф.А. Формирование и развитие региональных инновационных систем кластерного типа в промышленности Республике Таджикистан//В сборнике: Инновации в управлении региональным и отраслевым развитием. материалы Национальной с международным участием научно-практической конференции. Тюмень, 2020. С. 83-87.

4. Сулейманова Т.А. Кластеризация как эффективный инструмент управления развитием малого бизнеса в регионе с особым статусом//Вестник Северо-Осетинского государственного университета имени К. Л. Хетагурова. 2021. № 1. С. 155-162.

5. Печаткин, В. В. Методика оценки и анализа потенциала кластеризации экономики регионов / В. В. Печаткин // Экономический анализ: теория и практика. – 2010. – № 28(193). – С. 42-48.

6. Давлатзода, Қ. Қ. Самтҳои асосии дастгирии давлатии рушди кластерҳои Пахтакорӣ дар минтақаҳои кишвар / Қ. Қ. Давлатзода, Ҷ. Б. Халифазода // Паёми молия ва иқтисод. – 2023. – No. 1(35). – P. 68-76. – EDN NHUFIJ.

7. Халифазода, Ҷ. Б. Рушди кластеркунонии соҳаҳои комплекси агросаноатӣ дар вилояти Хатлон / Ҷ. Б. Халифазода, М. Х. Халифаева // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – No. 3(32). – P. 229-237. – EDN GRZUPE.

Мундарича		
1.	**Сухани ифтитоҳии ректори ДДМИТ, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Абдуалимзода Ҳ.А.**	3
2.	**Абдуалимзода Ҳ.А.** Масъалаҳои назариявии таъмини амнияти иқтисодӣ дар шароити муосир	5-9
3.	**Евграфова О.В.** Особенности формирования кадрового потенциала таможенных органов в современных условиях	9-14
4.	**Кочергина Т.Е.** Трансформация таможенной системы России под влиянием трендов мировой экономики	14-19
5.	**Рустам Р., Кудратова Ф.Р.** Современное состояние развития системы организации таможенного контроля товаров и транспортных средств	19-24
6.	**Гадоев С.Ҷ., Нуриддинов С. З.** Нақши гумрук дар фаъолияти иқтисодии давлат	24-27
7.	**Насриддинов Ф.Б.** Дурнамои рушди маъмуриятчигии фаъолияти гумрукӣ	27-35
8.	**Абдуллоев М.М.** Фаъолияти ҳифзи ҳуқуқии мақомоти гумрук дар таъмини амнияти миллӣ ва иқтисодӣ	35-43
9.	**Давлатов Х.М.** Мавқеи мақомоти гумрук дар амнияти иқтисодии кишвар дар шароити муосир	43-50
10.	**Нидоев Н.Ф.** Равишҳои институтсионалӣ дар иқтисод ва алоқамандии онҳо бо асимметрияи иттилоотии гумрукӣ	50-56
11.	**Кошонова М.Р, Сафарзода М.С.** Финансовая устойчивость МСП в Таджикистане: показатели и коэффициенты	57-63
12.	**Hkao Itze.** Enhancing investment promotion in Tajikistan	63-72
13.	**Нидоев Н.Ф., Нидоев Н.Н.** Механизми танзими давлатии буҳрони ҷаҳонии молиявию иқтисодӣ ва оқибатҳои иқтисодию ҳуқуқии он дар фаъолияти гумрукӣ	72-80
14.	**Убайдов Ф.С.** Нақши мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муқовимат бо иқтисодиёти пинҳонӣ	80-86
15.	**Давлатов Ф.Ҳ., Давлатов Ф.С.**Таҳлили омилҳои мусоидаткунандаи рушди минтақаҳои озоди иқтисодии вилояти Хатлон	86-92
16.	**Шарифзода Г.М.** Омӯхтани амалиёти ҷудогонаи бонк ва усулҳои муайян намудани қобилияти қарзадокунии муштарии бузург дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	92-95
17.	**Абдуллоев М.М., Абдучабборзода С.** Фаъолияти мақомоти гумрук дар таъмини бехатарии иқтисодии кишвар ҳангоми амалӣ намудани назорати асъор	95-102
18.	**Абдуллоев С.И.** Хусусияти танзими давлатии соҳибкории хурду миёна дар соҳаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон	102-105
19.	**Шомуддинов О.Д., Абдуллоев М.М.** Перспективы повышения защитных механизмов таможенной системы по государственному регулированию внешнеэкономической деятельности с использованием тарифных и нетарифных методов	106-112
20.	**Джурабекзода Э.Т.** Правовые аспекты обеспечения международной экономической безопасности	113-118

21.	**Рахимова А.В., Азизкулов Б.Д.** Теоретические основы развития банковской системы Республики Таджикистан на постсоветском периоде	118-128
22.	**Аҳадов И.Қ. Мирзоев Ҳ.Ҳ.** Роҳҳои таъмини уствории молиявӣ дар натиҷаи истифодаи самараноки дороиҳо ва уҳдадориҳои бонкӣ	128-135
23.	**Гулмуродзода Р.Г.** Значение тарифных ставок в системе страховых услуг	135-139
24.	**Муминзода А., Халифазода Ҷ.Б.** Мавқеи суғурта дар сохтори институтсионалии иқтисодиёт	140-144
25.	**Давлатшоева З.М.** Мушкилоти истифодабарии иқтисодори содиротии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир	144-149
26.	**Давлатов Ф.С., Мамадбекова Н.А.** Масъалаҳои танзими ҳуқуқии байналмилалии назорати гумрукӣ	150-154
27.	**Дембегиев М.С., Раҳимзода Ф.М.** Бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир	155-159
28.	**Ҷумаев А. Қ.** Мақомоти гумрук дар таъмини бехатарии иқтисодӣ	159-164
29.	**Қурбонализода Д.Т.** Муаммоҳои ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ дар системаҳои иҷтимоию иқтисодии минтақавӣ	164-168
30.	**Каримов М**. Имкониятҳои ташкил ва рушди корхонаҳои хурду миёна дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон	168-173
31.	**Ҷумаев А.Қ.** Тамоюлҳо ва дурнамои назорати гумрукӣ пас аз иҷозати молҳо	173-177
32.	**Махмадҷонов М.Д.** Танзими гумрукӣ – тарифӣ ҳамчун механизми таъмини амнияти иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон	178-185
33.	**Аскарова С.С., Нуриддинова М.И.** Нақши низоми гумрукӣ дар рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон	185-191
34.	**Қосимов З.А.** Назарияи протексионистӣ дар ташаккули иқтисодиёти миллӣ	191-195
35.	**Қосимов З.А.** Самаранокии фаъолияти гумрукӣ ва меъёрҳои он	195-200
36.	**Абдуҷабборзода С., Сайфиддинов Ф.Ш.** Низоми гумрукии реэкспорт: манфиат ва таҳдидҳо ба тиҷорат ва амнияти иқтисодӣ	200-204
37.	**Аскарова С. С., Шарипова Д.М.** Технологияи рақамӣ ва стратегияи рушди иқтисодиёт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	204-210
38.	**Шарипов Ҳ.А**. Ташаккул ва инкишофи самтҳои афзалиятноки саноат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	210-214
39.	**Хоҷахонова Г.К.** Таъмини амнияти озуқаворӣ дар шароити бозории Тоҷикистон	215-219
40.	**Ҳамидова М.М.** Корхонаҳои саноатӣ - асоси рушди иқтисоди миллӣ	219-224
41.	**Мираков Қ.М., Асрориддинзода Ф.А.** Такмили қонунгузории соҳаи мақомоти гумрук	224-228
42.	**Мирзоев С. А., Эраҷи М., Юнусов Б. Д.** Вазъи ҳуқуқии фаъолияти хоҷагии ёрирасони шахсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	228-234
43.	**Наҷмиддиниён Ш. Н., Қурбонов А. В.** Рушди мақомоти гумрук дар 33 - соли истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон	234-240
44.	**Нуриддинова М.И.** Рушди илмиву технологии муҷтамаъҳои саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон	240-244

45.	**Файзуллоева С.Ҷ.** Нақши минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар тадбиқи ҳадафи стратегии саноатикунонии босуръати кишвар	244-251
46.	**Азизкулов Б. Д., Рахимова А.** Банковский капитал и ее формирования и использования финансового капитала	251-257
47.	**Мамадризоева Н.М.** Роль фискальной деятельности таможенных органов в обеспечении экономической безопасности	257-263
48.	**Шарипов С.Б., Самадов Р.Г., Худойбердиев Ҷ.М.** Сиёсати савдои хориҷӣ ва татбиқи стратегияи воридотивазкунӣ дар иқтисодиёти кушод: ҷанбаҳои назариявӣ	263-272
49.	**Табаров Н.А.** Хусусияти мурофиавии баррасии парвандаҳо оид ба ситонидани пардохтҳои гумрукӣ ба тариқи мурофиаи иқтисодӣ	272-277
50.	**Убайдуллоев Ф.К.** Роҷеъ ба масоили мубрами глобализатсияи молиявӣ: чолишҳо ва дурнамо	277-283
51.	**Усмонов П.Н**. Внешнее финансирование и обеспечение экономической безопасности страны	283-287
52.	**Ҳакимзода М. А.** Таҳқиқи саҳми ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ дар иқтисодиёт	287-291
53.	**Пирова М.А.** Инновационное предпринимательство как механизм развития региона	291-296
54.	**Хакимова М.С.** Инвестиционный климат основа развития цифровой экономики в Республики Таджикистан	297-301
55.	**Хоҷахонов А.А., Хоҷахонова Г.К.** Сиёсати қарзи кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	301-306
56.	**Халилзода У.Ш.** Ҷанбаҳои ташкилию иқтисодии рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир	306-311
57.	**Якубова К.Г.** Основные исторические подходы в исследовании понятия продовольственной безопасности в современной экономике	311-316
58.	**Шодиев К. Қ. Одинаев А. С.** Таҳаввули равишҳо ба рушди фаъолияти соҳибкорӣ	317-324-
59.	**Ҳакимова М. С.** Самтҳои асосии беҳтарсозии фазои сармоягузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	324-328
60.	**Ҳасанзода Я., Муҳаммадиев С. Ш.** Объектҳо ва элементҳои муҳофизат дар системаи коркарди маълумотҳо	328-332
61.	**Саъдуллоев С. Д., Назарзода М. Ш.** Моҳияти асосии танзими тарифи гумрукӣ дар асоси дастгириҳои давлатӣ	332-335
62.	**Ҳикматов М. Н.** Ташаккули хизматрасониҳои муосири логистикӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ ва имкониятҳои рушди он дар Тоҷикистон	335-339
63.	**Назарзода М. Ш., Саъдуллоев С. Д.** Такмилдиҳии роҳҳои ситонидани пардохтҳои гумрукӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ	339-342
64.	**Зокир Х. Мусофирова Ф. С.** Рушди низоми саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти идоракунии иқтидори саноатӣ	342-346
65.	**Насриддинов Ш. М., Нурмаҳмадова Р.М.** Нақши Пешвои миллат дар рушди мақомоти гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон	346-350

66.	**Файзуллоева С. Ҷ., Юсупова Ҳ. Ҳ.** Самтҳои афзалиятноки рушди наклиёти мусофирбарӣ мегаполис дар шаҳри душанбе: муаммоҳо ва дурнамои рушд	350-356
67.	**Файзуллоев К.Ҷ.** Самтҳои асосии мукамалнамоии низоми андозбандии Ҷумҳурии Тоҷикистон	356-363
68.	**Юсупова Ҳ. Ҳ.** Омилҳои асосии рушд тиҷорати электронӣ ва мавқеъи он дар системаи иқтисодиёти миллӣ	363-368
69.	**Умарзода Н.Н., Фатҳиддинзода Қ.Қ.** Асосҳои назариявии арзёбии рушди субъектҳои соҳибкории саноатӣ	368-373
70.	**Солиев Н.А.** Роҷеъ ба моҳияти иқтисодӣ ва вазифаҳои андоз	373-377
71.	**Акобирзода А. М., Расулзода Ҳ. М.** Нақш ва мақоми хизматрасониҳои гумрукӣ ва роҳҳои беҳтар намудани он дар таъмини рушди фаъолияти иқтисодии байналмиллалӣ	377-383
72.	**Акдодова Н.Н.** Вклад Основатель мира и национального единства - Лидера нации Эмомали Рахмона в развитии сферы туризма в Республике Таджикистан	384-388
73.	**Ахмедов Х.А.** Управления структуры государственным внешним долгом Республики Таджикистан	388-395
74.	**Маҳмудов Ш.Қ.** Ташаккули бозори дуюмдараҷаи қарзҳои ипотекӣ ва моҳияти иқтисодии онҳо	395-400
75.	**Эмомов М.Н., Шарбатов С.С.** Рушди минтақа ва роҳҳои бартараф намудани монеаҳои он	400-407
76.	**Саидов М.Э.** Идоракунии низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони Истиқлолият	407-412
77.	**Самадов С.С.** Сармоягузориҳо ба истифодаи иқтидори захиравӣ-табиӣ -ҳамчун омили муҳими таъмини бехатарии озуқаворӣ	412-416
78.	**Зуҳуров Б.И.** Истифодаи самараноки захирираҳои табиӣ ҳамчун шарти муҳими рушди иқтисодиёти миллӣ дар шароити муосир	416-420
79.	**Бобомуродов Б.Э., Зубайдова С.З.** Масъалаҳои баҳисобгирии муҳосибӣ дар муассисаҳои буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон	420-426
80.	**Маҳмадов Э.А.** Нақши пардохтҳои гумрукӣ дар танзими фаъолияти иқтисодии берунӣ ва пурранамоии буҷети давлатӣ	426-430
81.	**Файзулоев Х.П., Хакимова М.А.** Совершенствование системы управления сфери туризма в Республики Таджикистан	430-436
82.	**Сатторзода Б.А.** Ҳамкории воҳидҳои ҳифзи ҳуқуқи мақомоти гумрук бо дигар мақомоти давлатӣ	436-439
83.	***Хидиров М.А., Нуриддинов С. З.*** Мировая валютная система	439-442
84.	***Safarov A. I.*** Improving the efficiency of using working capital in enterprises in modern conditions	442-445
85.	**Саидов Х.Р.** Проблемы, связанные с совершенствованием практики управления проблемными кредитами	445-448
86.	**Қизилов А.А.**Таҳлили ташакулёбии бозори хизматрасонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон	448-456
87.	**Неъматов И. У.** Вклад импортно-экспортных операций в развитии товарных ресурсов регионального продовольственного рынка Согдийской области	456-461
88.	**Разоқзода Р.А., Сафаров И.Н.** Асосҳои назариявии ташаккули шарикии давлат	461-468

	ва бахши хусусӣ	
89.	**Файзуллоев Д.А., Сафаров И.Н.** Управление конфликтами в рамках проектной деятельности	468-473
90.	**Джуразода К.К.** Стратегические направления формирования доктрины экономической безопасности Таджикистана в процессе региональной интеграции	473-478
91.	**Болтаев Б.Б.** Теоретические основы цифровизации и искусственного интеллекта в предпринимательстве Таджикистана	479-485
92.	**Давлатзода Б.Ш., Шомуродов А.М.** Усулҳои танзими давлатии рушди инноватсионии наклиёти автомобилӣ	485-493
93.	**Нурублоева М.М.** Рушди иқтисодиву иҷтимоии минтақа дар асоси кластеризатсияи корхонаҳои хурду миёнаи саноатӣ	494-499

МАВОДҲОИ КОНФЕРЕНСИЯИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ИЛМӢ-АМАЛӢ ДАР МАВЗӮИ

«МАҚОМОТИ ГУМРУК ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАЪМИНИ БЕХАТАРИИ ИҚТИСОДӢ»

(ш. Душанбе, 30-юми ноябри соли 2024)

==========

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ

«ТАМОЖЕННЫЕ ОРГАНЫ И ИХ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ»

(г. Душанбе, 30 ноября 2024)

Ба чопаш 09.12.2024 с. имзо шуд.
Андозаи 60х84, 1/8. Ҷузъи чопӣ 32,3.
Дар чопхонаи КВД «Матбаа» чоп шуд.

505